Çeviren: Attila Tokatlı

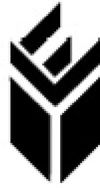
Uluslararası İlişkiler Tarihi 3

(Diplomasi Tarihi)

Türü: Tarih-İnceleme

Evrensel Basım Yayın

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Kitabın orijinal adı:
Histoire de la diplomatie

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ –Diplomasi Tarihi– / Üçüncü Cilt / Bu cilt SSCB Bilimler Akademisi Üyesi V. Potyemkin yönetiminde, SSCB Bilimler Akademisi Üyeleri Prof. S. Bakruşin, Prof. A. Efimov, Prof. İ. Mintz, Prof. E. Kosminski, Prof. A. Naroçnitski, Prof. A. Pankratova, Prof. V. Sergeyev, Prof. S. Skazin, Prof. V. Kvostov ve Paris Üniversitesi Üyeleri Prof. N. Koltchanovsky, Prof. E. Tarlé tarafından yazılmıştır. / Dilimize Fransızcadan ATTİLA TOKATLI tarafından çevrilmiştir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ

–Diplomasi Tarihi–

CİLT 3

SSCB Bilimler Akademisi Üyesi
Vladimir Potyemkin
Yönetiminde
SSCB Bilimler Akademisi Üyeleri
Prof. S. Bakruşin, Prof. A. Efimov,
Prof. E. Kosminski, Prof. İ. Mintz,
Prof. A. Naroçnitski, Prof. A. Pankratova,
Prof. V. Sergeyev. Prof. S. Skazin, Prof. V. Kvostov
ve
Paris Üniversitesi Üyeleri
Prof. N. Koltchanovsky, Prof. E. Tarlé

Çeviren: Attila Tokatlı

Tarih-İnceleme

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Eskişehir Mah. Dolapdere Cad.
Karabatak Sok. No: 27A
Şişli / İstanbul
Tel: 0212 247 65 17 (pbx)
Faks: 0212 247 24 61
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın - 383

Uluslararası İlişkiler Tarihi - 3
–Diplomasi Tarihi–

Çeviren
Attila Tokatlı

Redaksiyon
Aydan Cankara

Genel Kapak Tasarım
Savaş Çekiç

Kapak Uygulama
Vahit Akça

Birinci Basım: Eylül 2009

ISBN 978-605-4156-20-7
978-605-4156-17-7 (tk.)

Sertifika No: 11015

Baskı
Ezgi Matbaası
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10
Çobançeşme -Yenibosna / İSTANBUL
Tel: 0212 452 23 02 - 654 94 18
e-posta: ezgimatbaa@mynet.com

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ

–Diplomasi Tarihi–

CİLT 3

YİRMİALTINCI BÖLÜM

1. İKİ SAVAŞ ARASININ ÜÇ EVRESİ

Evreler ve Karakteristikleri

İki büyük olay, Birinci Dünya Savaşı'nın sona erişi ve Rusya'da patlayan Sosyalist Ekim Devrimi'nin zaferle sonuçlanması diplomasi tarihinde yepyeni bir çağın başlangıç noktasıdırlar. Bu yeni dönem, temel karakterini şu iki ana öğede bulur: Birincisi birbirlerine kesinlikle karşıt iki sistemin, kapitalizm ile sosyalizmin birlikte varoluşu, karşılıklı etkileşme hâline girişi ve mücadelesi. İkincisi ise kapitalizmin tüm çelişkilerinin, insanlığı ikinci bir evrensel savaşa sürükleyecek derecede keskinleşmesi.

Diplomasi tarihinin 1919 yılından 1939 yılına dek uzanan iki savaş arası döneminde, üç evre belirgin bir şekilde ardı ardına sıralanmaktadır.

1919-1923 yılları arasındaki ilk evrenin belli başlı karakteristiğini meydana getiren olgu, galip devletlerin gösterdiği yoğun diplomatik etkinliktir. İtilaf Devletleri diplomasisi bu dönem boyunca temel olarak şu iki doğrultuda çaba göstermiştir: A. Savaş sonrasında uluslararası ilişkileri düzenleyen Versay ve Washington barış antlaşmalarıyla kurulan sistemi pekiştirmek ve yaygınlaştırmak. B. Sovyetler Birliği'ni tecrit etmek, sonra da en kısa sürede silahlı bir müdahaleyle egemenlikleri altına almak ya da toptan ezmek.

1923-1929 yılları arasındaki ikinci evre, karakteristiğini, belli başlı şu üç olguda bulur: A) Versay-Washington sisteminin iç çelişkilerinin keskinleşmesi. B) Bu sistemin, sisteme düşman devletlerin ortak çabası

sonucunda yavaş yavaş çökmeye başlaması. C) Kapitalist ülkelerin, Kızıl Ordu'nun kudreti ve diplomatlarının uyanıklığı sayesinde gittikçe biraz daha güçlenen ve kendisini silahla ezmek ya da diplomatik yalnızlık çemberi içinde tutmak çabasındaki emperyalist girişimleri etkisiz bırakan Sovyet hükûmetini tanımaya yönelmeleri.

Büyük ekonomik bunalımla başlayan ve 1929-1939 yılları arasını kapsayan üçüncü evrede ise Versay-Washington sisteminin bir yandan kendi iç çelişkilerinin itişi, öbür yandan da tam bir savaş kundakçıları bloğu hâlinde birleşmiş olan Alman, İtalyan ve Japon saldırganların darbeleri altında çöküp devrilişine tanıklık ediyoruz. Ve galip devletlerin gerici yönetim çevreleri bu saldırgan blokla bir çatışma tehlikesini ortadan kaldırmak için. Sovyet Rusya tarafından ısrarla önerilen ortak caydırma eylemleri yerine, diplomatik manevralarla blok üyelerini birbirine düşürüp bölge ve sonra da Sovyetler ülkesine saldırtma hesapları içindedirler.

İşte bu, saldırganlarla ardı ardına anlaşmalar imzalamayı ve hatta onları Sovyet Rusya'ya karşı açıktan açığa kışkırtmayı hüner bilen "yatıştırma" hoşgörü ve ödün verme politikası, insanlığı her gün biraz daha hızla İkinci Dünya Savaşı'na doğru sürüklemiştir. Gerçekten de Uzak Doğu'daki, Afrika, İspanya ve Orta Avrupa'daki yerel ocaklardan yükselen alevler çok geçmeden birleşip bütün dünyayı saran bir büyük yangın meydana getireceklerdir[1].

Üç Büyük Devlet Arasındaki Çatışmalar ve Alman Diplomasisi

1919-1923 yılları arasındaki evrede İtilaf Devletleri Versay Barış Antlaşması'nın hükümlerine dayanarak Almanya ile müttefiklerini gerek toprak, gerekse askerî ve ekonomik bakımdan iyice zayıf düşürüp savaş alanında kazanmış oldukları zaferi perçinlemek çabasındaydılar[2]. Ama galipler arasındaki rekabet, bu tasarının gerçekleşmesine ket vurmaktaydı.

İtilaf Devletleri'ni bu konuda karşıt tutumlara iten uzlaşmazlıklarını şöyle özetleyebiliriz:

İngiliz hükûmeti, müttefiki Fransa'nın gücünü aşırı şekilde arttırma özlemi içinde olduğunu görüyor ve korkuya kapılıyordu. Bundan ötürü de Almanların savaş tazminatı konusundaki yükümlülüklerini tastamam yerine

getirmelerini ve sözcüğün gerçek anlamında silahsızlanmalarını Fransızlar gibi ısrarla talep etmekten uzak kalıyordu[3]. Dolayısıyla da özellikle Ruhr ve Ren bölgelerinin işgali ile tazminatların ödenmesi konularında iki müttefik arasında başlayan mücadele her gün biraz daha kızışmaktaydı.

Amerika Birleşik Devletleri yönetici çevreleri ise kendi yönlerinden, Avrupalı müttefiklerindeki alacaklarını biran önce toplamak ve Almanya'ya yatırılmış Amerikan sermayelerinin bütünlüğünü korumakta çıkar görmekteydiler[4]. Dolayısıyla da Amerikalı diplomatlar, yeni uluslararası sarsıntıların meydana gelmesini önlemek için Avrupa'daki durumu bir an önce istikrara kavuşturmak ve Almanya üzerindeki Fransız baskısını frenlemek için ellerinden geleni yapmaktaydılar.

Alman diplomasisi de bu durumda, galip ülkeleri birbirlerine düşüren sürtüşmeleri kendi yararına kullanmak için elinden geleni ardına bırakmıyordu: Gerçekten de Almanlar Versay Barış Antlaşması'nın hükümlerini sistemli bir şekilde çiğnemeye koyulmuşlardı. Silahlı kuvvetlerini terhis etmiyorlardı örneğin; tam tersine, ordularının mevcudunu gizlice artırıyorlardı. Tazminatların ödenmesini ise ertelemekteydiler durmadan[5]. Öyle ki bir yandan Almanya'nın iflas etmesi olasılığı öte yandan da Avrupa'da sözüm ona kaçınılmaz hâle gelen bir Bolşevik devriminin tehdidi karşısında korkuya kapılan Müttefikler, Almanlar tarafından şart koşulan ödünleri birer birer vermekteydiler[6].

Örneğin Dawes planı, Almanya'ya Amerika ve Batı Avrupa Devletleri tarafından verilecek krediler halinde bir mali yardım öngörmekteydi [7]. Alman parasının değerini düşürmek ve yeniden solvabilite[8] kazanmasını sağlamak amacını güdüyordu bu yardım.

Galip devletlerin ticaretini Almanya'nın rekabetinden korumaya yönelik bir tedbirler demeti olarak tasarlanmış olan bu aynı plan, ayrıca, Alman ihracatçılarını Sovyet piyasasını fethe özendirmek için kurnazca bir girişimdi [9].

Uzak Doğu Sorunu

Versay Antlaşması ve bu antlaşmaya bağlı olarak yapılan öbür bütünleyici anlaşmalar, İtilaf Devletleri'nin Avrupa'daki zaferinin sonuçlarını pekiştiriyordu. Bu sağlandıktan sonra, Uzak doğu'yu düşünmek gerekmekteydi artık: Dünyanın bu kesimini de yeniden bölüşmek söz konusuydu şimdi.

İşte Washington Konferansı, Pasifik'teki emperyalist güçler arasında yeni bir denge kurmaya yönelecektir [10]. Gerçekten de 1921-1922 yıllarında Washington'da imzalanan anlaşmalar, büyük devletlerin deniz silah ve kuvvetlerinin sınırlarını saptamakta ve her birinin Pasifik Okyanusu'ndaki adalar üzerinde hangi haklara sahip olduğunu belirlemekteydi.

Amerika Birleşik Devletleri diplomasisi, Washington antlaşmalarıyla, Büyük Britanya'nın deniz gücüne sarsıcı bir darbe indirmiştir [11]. Birinci Dünya Savaşı'ndan eskisine oranla ölçülemeyecek kadar güçlü ve kazançlı çıkan Amerika, artık iki büyük okyanusta ve Uzak doğu'da, İngiltere'nin bir numaralı rakibi hâline geliyordu.

Ayrıca İngiliz-Amerikan ilişkileri, emperyalist Japonya'nın savaştan alabildiğine kazançlı çıkışıyla daha da karmaşık bir karakter kazanacak ve yeni anlaşmazlıklara gebe hâle girecektir.

Stalin bu dönemdeki yinelenen görünümü şöyle özetlemektedir:

"Birinci emperyalist savaştan sonra diye kaydediyor Stalin, galip devletler ve bu arada özellikle İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika, savaş sonrası rejimi diyebileceğimiz yeni bir uluslararası ilişkiler rejimi kurmuşlardır. Bu yeni düzenin belli başlı temelleri de, Uzak doğu'da Dokuz Devlet Antlaşması Avrupa'da Versay Barış Antlaşması'yla bu antlaşmayı tamamlayan bir dizi başka anlaşma tarafından atılmış bulunuyordu [12].

Galip devletlerin gerici yönetici çevrelerinin hizmetindeki Batılı diplomasisinin amacı, görüldüğü gibi açıktır: Versay ve Washington antlaşmalarıyla kurulan düzeni korumak ve pekiştirmek. Batı diplomasisinin bir ikinci amacı da, savaş sonrası düzenini tehlikeli sarsıntılardan esirgeyebilecek nitelikte bir yeni uluslararası ilişkiler sistemi kurmaktır şimdi [13].

Sovyet Rusya'ya Karşı Ortak Cephe Girişimleri

Bu arada bir kez daha meydana çıkmıştır ki emperyalist diplomatlar alabildiğine dar sınıf çıkarlarının kumandasında hareket etmektedirler [14]. Nitekim Batı diplomasisinin gözünde en büyük düşman, kendilerinden inatla öç almaya hazırlanan Almanya değil; barıştan başka hiçbir şey düşünmeyen ve tüm çabasıyla ekonomisini sosyalist temeller üzerine oturtmaya yönelmiş olan Sovyet Rusya'dır.

Gerçekten de emperyalist diplomasi, 1922 yılının nisan-mayıs ve haziran-temmuz aylarında toplanan uluslararası Cenova ve La Haye konferanslarında, Sovyetlere karşı ortak bir cephe kurmayı denemiştir [15]. Ama Lenin diplomasisi, emperyalist kampın bağrındaki mücadeleyi çok iyi görmekteydi; dolayısıyla da bu kampın uluslararası çelişkilerini ustaca kullanarak, anti sovyetik cepheyi parçalamayı ve Sovyet düşmanlarının saldırı planlarını boşa çıkarmayı başardı çok geçmeden [16].

16 Nisan 1922 tarihinde Almanya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan Rapallo anlaşması, kapitalist kamp içindeki görüş ayrılıklarını ve tutarsızlıkları olanca açıklığıyla ortaya çıkaracaktır [17]. Birden telaşa kapılan İtilaf diplomasisi, Rapallo anlaşmasının sonuçlarını hiçe indirgemek için harekete geçmiştir hemen. Sosyalizmin anayurduna karşı ortak bir saldırı tezgâhlama girişimlerinin temelinde işte bu telaş yatmaktadır [18].

1923 - 1929 yılları arasındaki dönemde Sovyetler Birliği'nin güç ve istikrarını gören ve normal bir evrensel ekonomik hayat kurmak ve uluslararası ilişkilerin sürekliliğini sağlamak için bu ülkenin katkısından vazgeçme olanağı kalmadığını en sonunda kavrayan kapitalist devletler, birbiri ardı sıra Sovyet hükûmetini tanımaya koyulacaklardır [19]. Dünya kamuoyunun baskısı zorluyordu onları bu davranışa; çünkü demokratik halk yığınları, yeni savaşların kesinlikle önlenmesini ve barış çağlarına özgü uluslararası işbirliği ortamının yeniden kurulmasını talep ediyorlardı [20]. Nitekim kapitalist ülkeler hükûmetleri de 1924 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ni resmen tanımak zorunda kaldılar [21].

Locarno Anlaşmasını Doğuran Nedenler

Sovyet diplomasisi, kapitalist ülkelerle anlaşmalar imzalamaktan ve gerektiğinde işbirliği yapmaktan hiçbir zaman kaçınmamıştır [22].

Burjuva devletlere karşı daima tutarlı ve kesin bir politika izlemiştir Sovyet hükûmeti. Ve bu politikanın amacı açıktır: Barışı koruyup sürdürmek ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uluslararası ekonomik ilişkilerini yeni katkılarla sağlamlaştırmak.

Nitekim Stalin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XVII. Kongresi'nde konuşurken bu noktayı önemle belirtiyordu. Diyordu ki :

"Bizim dış politikamız son derece açıktır. Bu politikanın gereği barışı koruyup sürdürmek ve bütün ülkelerle ticaret ilişkilerimizin çerçevesini genişletmek... Barışı gerçekten arzu eden ve bizimle iş ilişkileri kurmak isteyen herkes, bizleri daima bu konuda kendisini desteklemeye hazır bulacaktır [23]."

Avrupa'daki savaş sonrası düzenini pekiştirmeye yönelen ikinci girişim, 16 Ekim 1925 tarihinde imzalanan Locarno Anlaşması olacaktır [24].

Söz konusu anlaşmayla Almanya, kendisine çizilen sınırları kesin sınırlar olarak tanımak Versay Antlaşması'nın askerî yükümlülüklerle ilgili hükümlerini kabul etmek ayrıca da Fransa ve Belçika'yla karşılıklı bir saldırmazlık taahhüdü altına girmek zorunda kalmıştır [25].

Bununla birlikte İtilaf Devletleri diplomasisi, aynı anlaşmayla bazı pek önemli ödünler vermekteydi Berlin hükûmetine [26].

Şöyle ki:

Galip devletler diplomasisi, Almanya'nın Locarno anlaşmalarına öbür uluslarla hak eşitliği içinde katılmasını kabul etmişti. İkinci olarak Müttefikler, Almanya'nın Doğu sınırlarını Locarno anlaşmasındaki garanti yükümlülüklerinin kapsamı dışında bırakıyorlardı.

Öte yandan: Almanya, Fransa ve Belçika arasında Locarno'da imzalanan saldırmazlık paktının kefilleri İngiltere ve İtalya idi. Yani Fransa da, tıpkı Almanya gibi, İngiliz - İtalyan kontrolü altına girmiş bulunuyordu böylece [27]. Bu ise, hiç şüphe yok ki Fransız diplomatları bakımından ağır bir yenilgi, İngiliz diplomasisi açısından da küçük bir zafer anlamına geliyordu.

Ama Müttefikler tarafından Berlin diplomasisine verilen ödünlerin en ağır sonuçlarla dolu olanı, Almanya'ya Doğu'da tam bir hareket özgürlüğü bırakan hükümdü: Sovyet ülkesinin bağrına saplanmak üzere havalanmış

bir hançer gibiydi bu hüküm [28] Görüldüğü gibi galip devletlerin gerici yönetim çevrelerinin öteden beri yanıp tutuştukları, Alman emperyalistlerini Sovyetler Birliği'ne saldırtma arzusu, Locarno'da bütün açıklığıyla ortaya çıkmış bulunmaktadır [29].

Ama İtilaf Devletleri diplomasisi Locarno Anlaşması'nın anti sovyetik yanını büyük bir özenle hasır altı etmeye ve bu anlaşmayı dünya kamuoyuna "Avrupa'da huzur" politikasının büyük bir başarısı olarak sunmaya çalışmıştır [30].

"Huzur Politikasının" Huzursuzluk Veren Sonuçları

Gerçekte, Locarno paktına imza koymuş olan devletler arasındaki çıkar uyuşmazlıkları her geçen gün biraz daha keskinleşiyor ve ortaya dökülüyordu. Örneğin her iki ülke de, Almanya ile birbirlerinin sırtından anlaşma çabası içindeydiler [31]. Ayrıca gerek Paris ve gerekse Londra, İtalya'yı da kendi etki alanlarına çekmek için sürekli girişimlerde bulunuyorlardı.

Almanlarla İtalyanlar da işte bu rekabetten yararlanıp emperyalist hak iddialarını genişleterek yenilemekte ve dünyanın yeni baştan bölüşümü için gerektiğinde kuvvet kullanmaya hazır bir şekilde, büyük bir hızla silahlanmaya devam etmekteydiler [32].

Bütün bu dönem boyunca Alman diplomasisi şu iki ereği göz önünde tutarak hareket etmiştir: En kısa süre içinde Versay Antlaşması'nın "hesabını görmek" ve savaş tazminatlarının ödenmesini *sine die (sonsuza kadar)* askıya almak [33].

Ve üstelik 8 Eylül 1926 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne de üye olarak kabul edilen bir Almanya, bu hedeflerine ulaşmayı nasıl ummayabilirdi? Gerçekten de, Almanya'yı "barışçı kılmak" arzusu içinde kıvranan galip devletlerin gerici hükûmetleri, aslında Alman zorbalığına omuz vermekteydiler [34]. Bu felaket taşıyıcı politikanın temelinde ise, İtilaf diplomasisinin dar görüşlülüğü ve Avrupa barışının gerçek garantilerini anlamaktaki yeteneksizliği olduğu kadar, kendi halklarının üstün çıkarlarını,

yönetici oligarşilere özgü dapdar bir sınıf çıkarları anlayışına, kolayca feda etme yatkınlığı da yatıyordu [35].

Rövançı Alman Emperyalizmi Başıboş Bırakılıyor

12 Aralık 1926 günü Milletler Cemiyeti, İngiliz ve Fransız diplomatlarının öncülüğü altında, Almanya'ya karşı uygulanmakta olan askerî denetim mekanizmasını kaldırmaya ve uluslararası askerî kontrol komisyonunun Alman sınırları içindeki görevini sona erdirmeye karar vermiştir [36]. Ve bundan böyle artık Alman emperyalizminin, kendisine İtilaf Devletleri karşısında rövanş sağlayacağı hesabıyla yeni bir dünya savaşına kararlı ve kesin olarak hazırlanmasını önleyebilecek hiçbir engel kalmamaktadır [37].

Bir bomba gibi patlamıştı bu haber [38]. Dünya kamuoyu ve halk yığınları büyük bir heyecan içinde olayı protesto etmekteydiler. Bu evrensel öfkeyi yatıştırmak ve savaş hazırlıklarına yine dikkati dağıtmak amacıyla emperyalist devletler diplomasisi, işe barışçı bir kılıf bulma yoluna gitmiştir [39]. Bu amaçla Batılı diplomatlar, ağız birliği hâlinde büyük bir yaygara kopararak silahsızlanmadan, silahların sınırlandırılmasından ve hatta ulusal bir politika aleti olarak savaşın yasaklanmasından söz etmeye koyulacaklardır [40]. Emperyalist devletlerin karşılıklı olarak giriştikleri askerî hazırlıkları örtbas etmek amacıyla başvurdukları bu demagoji, yine ve somut bir silahsızlanma planı öneren Sovyet diplomasisi tarafından sürekli olarak protesto edilmekteydi [41].

Barışın sürdürülmesi için yürüttüğü bu kesin ve kararlı mücadele Sovyet hükûmetinin dünya kamuoyu ve halk yığınları gözündeki güvenilirliğini ve uluslararası otoritesini büyük çapta arttırmaktaydı [42]. Ama bütün bu duruma rağmen emperyalist ülkelerin diplomatları Sovyetlerin sürekli bir barış kurmaya yönelen somut önerilerini ısrarla reddetmekteydiler.

1 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 15.

2 Lloyd George, *The truth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.

3 Wilson, W. *War and peace. Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924).* Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

4 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

5 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 28.

6 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

7 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 43.

8 Solvabilite: Ödeme gücü.

9 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 63.

10 *Washington Konferansı, 1921-1922* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1924).

11 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

12 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 568. (Bu bölümden itibaren Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in yapıtlarına olan göndermeler, söz konusu yapıtların Rusça'daki baskıları göz önüne alınarak yapılmaktadır. - Yayıncının notu).

13 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

14 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

15 *Cenova Konferansı.* Belgeler derlemesi ((Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, fasikül 1, Moskova, 1922). Ve: *La Haye Konferansı, Haziran-Temmuz 1922.* Belgeler derlemesi (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922).

16 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 575.

17 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

18 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 582.

19 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 87.

20 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire,* Paris, 1930, s. 180.

21 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 92.

22 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

23 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 438.

24 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

25 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 111.

26 *Locarno, Amtliche Dokumente und öffentliche Zeugnisse zur Geschichte des Rheinpaktes und der Schiedesverträge.* Leipzig, 1929.

27 H. Cumming. *Franco-British rivalry in the postwar Near East. The decline of French influence* (Londra-New York, 1938, s. 49).

28 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 590.

29 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

30 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

31 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 123, 124.

32 W. Churchill, *The world cristis (Dünya Bunalımı). New York, 1931,* s. 245.

33 H. Kraus ve G. Rödigea, *Chronik der Friedensverhandlungen, nebst einer Übersicht über die Diplomatie des Weltkrieges,* Berlin, 1920.

34 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 593.

35 H. Cumming. *Franco-British rivalry in the postwar Near East. The decline of French influence,* Londra-New York, 1938, s. 80

36 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

37 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 597.

38 *Pravda,* 13 Aralık 1926 tarihli sayı: “Milletler Cemiyeti Alman militarizminin hizmetinde barışı boğazlamakta” başlıklı yazı.

39 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 155.

40 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 601.

41 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1925-1927).

42 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 603.

2. EKONOMİK BUNALIM VE SONRASI

Yeni Sovyet Önerisi

Ta 1933 yılına kadar sürmek üzere 1929 yılının sonunda başlayan ekonomik bunalımla birlikte, savaş sonrası diplomasi tarihinin üçüncü ve son evresi açılmaktadır. Bu yeni evreye karakterini veren, uluslararası durumdaki gerginliğin gittikçe artarak doruk noktasına ulaşmaktadır [43]. Gerici emperyalist hükûmetler, bu büyük bunalıma bir çıkış yolu bulabilme çırpınışı için de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne karşı öteden beri sürdürdükleri düşmanca etkinliklerini büsbütün yoğunlaştırmışlardır [44]. Bütün kapitalist dünyayı içine attıkları bu felaketli durumda şimdi tüm umutları, sosyalizmin anayurdunu da çökertip zorla kendi ekonomik sistemlerinin hasarlı dünyası içine almaktır [45].

Fransa tarafından; hazırlanan Pan-Avrupa (ya da, Avrupa Birliği) planının ve Sovyet "damping"i ile "zorunlu çalışma sistemi"ne karşı açılan iftira kampanyasının biricik nedeni budur [46].

Sovyet hükûmeti, bu kışkırtmalara şiddetle ve başarıyla karşı çıkacaktır. Yeni bir tasarı ileri sürmüştür Sovyet diplomasisi: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kapitalist ülkelere, ekonomik savunma tedbirleri almakla yetinmek yerine, kendisinin o güne dek bir dizi komşu devletle imzalamış olduğu siyasal saldırmazlık anlaşmaları sistemini uluslararası bir ekonomik saldırmazlık paktıyla tamamlamayı öneriyordu.(20 Haziran

1933) [47]. Ve Sovyet hükûmetine göre bu evrensel ekonomik anlaşma, bütün üye ülkelere kendi iç rejimlerinden bağımsız olarak barış içinde işbirliği yapma olanağı sağlamalıydı.

Ama Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin bu barış önerisi de, daha önceki önerileri gibi, emperyalist ülkeler diplomasisi tarafından hemen reddedilmiştir [48]. Oysa bu arada uluslararası bunalım her geçen an biraz daha keskinleşmektedir.

Örneğin 1931 yılında Almanya ile Avusturya'nın bir gümrük İttifakı kurma girişimleri, Avrupa'da zaten alabildiğine gergin olan siyasal durumu bir anda tam bir patlama noktasına getirip dayamıştır [49]. Ve Almanya ile Avusturya, galip İtilaf devletlerinin ağır baskısı altında, bu ittifak tasarısından caymak zorunda kalmışlardır.

Ama Alman diplomasisi öcünü almakta gecikmeyecektir: Gerçekten de Almanlar öylesine ustaca bir manevra yapmışlardır ki, uluslararası uzmanlar kurulu, Almanya'nın ödemek zorunda bırakıldığı savaş tazminatlarını ödemeyecek durumda olduğunu kabul etmiştir [50]. Nitekim 1932 yılının Haziran ayında toplanan Lozan Konferansı, Versay Antlaşması'nın savaş tazminatlarıyla ilgili hükmünü yürürlükten kaldırılıyordu [51]. Ve kolayca anlaşılabileceği gibi Versay sistemine indirilen ilk ağır darbeydi bu karar.

İkinci Dünya Savaşı'nın İlk Habercisi: Japonya Milletler Cemiyeti'nden Çekiliyor

Almanların artık açıklamaya bile gerek duymadıkları saldırgan tasarılarına karşı örgütlü ve kararlı bir ortak cephe oluşturmak yerine, hep aynı hoşgörü politikasını izlemeye devam ediyordu İtilaf diplomasisi. Amerikan kamuoyu Versay Barış Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi gereğinden açıkça söz etmeye koyulmuştu örneğin [52]. İtalya ise, böyle bir revizyonu üstelik tehditler savurarak istemekteydi [53].

Ve Uzak Doğu'da Japonya, Avrupa'daki saldırganları aratmayacak bir pervasızlık içinde davranmaktaydı: 1931 yılının eylül ayında Mançurya'yı işgale başlayan Japon kuvvetleri Versay ve Washington antlaşmalarıyla

kurulan savaş sonrası sistemine ilk silahlı darbeyi indirmiş oluyorlardı böylece [54].

Ama Japon hükûmeti bununla da yetinmeyecek ve hiçbir baskı altında kalmaksızın harekete geçebilmek için bütün engellerden sıyrılmaya karar verecektir. Ve Tokyo diplomasisi 27 Mart 1933 günü Milletler Cemiyeti'ni üstelik büyük bir de çalımla terk ederek ulaşmıştır bu amacına [55].

Japon hükûmetinin bu davranışı Versay ve Washington antlaşmalarıyla kurulmuş olan sistemin getirdiği uluslararası yükümlülükler zincirinden açıkça ve kesinlikle kopmak anlamına geliyordu elbette.

Ve nitekim çok geçmeden Uzak Doğu'da, gelecekteki İkinci Dünya Savaşı'nın, ilk yangın alevi parlayacaktı.

Hitler Diplomasisi İş Başında

Japon saldırısının cezasız kalışı, Alman emperyalistlerini kanatlandırmıştı âdeta. Nitekim Berlin hükûmeti artık her türlü aldatmacayı bir yana atıp Versay sistemini yürürlükten kaldırmak üzere açıkça harekete geçecektir [56]. Bu politika, Alman faşistleri 1933 yılının ocağında iktidarı ele geçirdikten sonra, daha da belirgin hâle gelmiştir.

Ama Almanya bu tarihten önce de, öbür devletlerle eşit haklara sahip olmadığı bir toplantıya katılamayacağı gerekçesini öne sürüp silahsızlanma konferansını gösterişli bir şekilde terk etmiş bulunuyordu [57]. Ve aynı Almanya, çok geçmeden (19 Ekim 1933 günü) Japonya'nın vermiş olduğu örneği izleyerek Milletler Cemiyeti'nden çekildiğini ilan edecektir [58].

Sırtını ağır sanayi ve banka ağalarına dayamış olan, tam bilinçlenmemiş halk yığınlarını faşist demagoji sayesinde ardından sürükleyebilen, ırkçı kışkırtmaları ve askerî rövanş tepinmeleriyle ortalığı birbirine katan Hitler, tam bir manyak inadı içinde Almanya'yı yeni bir savaşa doğru çekiyordu. Ve bütün bu hazırlıklar, birer borazan hâlinde barış sevgilerini haykıran Alman faşistlerinin bu utanmazca iddialarıyla örtbas edilerek dış dünyadan gizlenmeye çalışılmaktaydı [59].

Gerçekte ise Alman yöneticileri, hasımları arasında anlaşmazlıkları daha da derinleştirmek için ellerinden gelen her şeyi yapmaktaydılar: Antifaşist

bir ortak cephenin kurulmasını önlemek için, bütün çarelere başvuruyorlardı. Bu amaçla Hitler diplomasisi bazan da Polonya ya da Çekoslovakya’yı türlü anlaşma vaatleriyle müzakere masasına çekerek oyalamaktaydı [60]. Ayrıca Hitler, Avrupa kamuoyunun en gerici çevrelerini kendine bağlamak için Bolşevizme karşı bir “Haçlı Seferi” önermekteydi: Onun önderliğinde yapılacaktı sefer.

Görüldüğü gibi faşist Almanya, barış için sürekli bir tehlike durumundaydı.. Bu tehlikeye karşı Sovyet diplomasisi, barış içinde yaşamak isteyen bütün ülkeleri kolektif güvenliği sağlamak için birleşmeye çalışmaktaydı bıkıp usanmadan:[61].

Bu çapta bir uluslararası işbirliğine zemin hazırlamak amacıyla Sovyetler, “saldırı”nın kesin bir tanımlamasını ortaya koymuş bulunuyorlardı [62]. Şu son derece önemli soruya açıkça cevap verilmesini sağlayan bir tanımdır bu: Saldırı nereden geliyor? Sovyetlerin bu tanımı, daha sonra, Sovyetler Birliği’nin sınırdaşı ülkelerle, ayrıca da Çekoslovakya ve Yugoslavya ile imzaladığı saldırmazlık paktlarının temeline konulacaktır.

Fransa-Sovyetler Yakınlaşması

Sovyetler Birliği’nin barış etkeni olarak uluslararası arenada her gün biraz daha kazandığı ağırlık ve Sovyet hükûmetinin bıkıp usanmaksızın burjuva barışçılığının ikiyüzlülüğünü açığa seren ve savaş kundakçılarının oyunlarını bozmaya çalışan etkinliği, Almanya ile komşu oldukları için böylelikle ürküye kapılan ülkeleri doğal olarak Sovyetlerle yakınlaşmaya sürüklüyordu [63]. Nitekim Sovyet ve Fransız diplomasileri arasındaki işbirliğinin ilk taşları, işte böyle hazırlanmıştır.

Fransa’nın kendine yeni bir destek aramasından daha doğal hiçbir şey yoktu aslında; çünkü Paris hükûmetini gerek Küçük Antant’a, gerekse Polonya’ya bağlayan bağlar gün geçtikçe biraz daha zayıflamakta ve Fransa bir yanda Hitler Almanya’sı, öbür yanda ise Mussolini İtalya’sı gibi komşularla karşı karşıya kaldığını görmekteydi.

İki ülke arasında siyasal bir pakt imzalanması amacını güden Fransız diplomasisi, Sovyetler Birliği ile müzakereye girecektir [64]. Doğu ile Batı

ülkeleri arasında bir karşılıklı yardım paktı kurulması için hazırlanan Fransız-Sovyet tasarısı işte böylece doğmuştur. Almanya bu anlaşmaya katılmayı kesinlikle reddetti [65]. Faşist saldırganlar, elleri kolları bağlı bir duruma girmek niyetinde değillerdi katiyen. Ve işte Almanya'nın bu tehdit edici tavrı, barıştan yana olanları Sovyetler Birliği ile bir yakınlaşma aramaya zorlamaktaydı: Yeni bir Avrupa savaşı olasılığını ortadan kaldırmak için, Sovyetler ülkesinin büyük desteği bir koşul hâline gelmişti artık [66].

Milletler Cemiyetini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğini 18 Eylül 1934 günü üyeleri arasında kabul etmeye sürükleyen, işte bu kaygılardır.

Sovyet hükûmeti, kendisine sunulan bu olanağı reddetmemiştir. Çünkü Sovyetlere göre bu uluslararası barış mücadelesinde insanlığa büyük hizmetlerde bulunabilirdi [67]. Ama buna karşılık faşist savaş kundakçıları da, barışçı ülkelerin ittifakını önlemek için ellerinden gelen her çareye baş vurmaktaydılar. Terörist metotları kullanmaktan da geri kalmıyordular bu arada: Örneğin Fransa Dışişleri Bakanı Louis Barthou'nun hayatına mal olan suikast, ortak güvenlik sisteminin kurucularına karşı işlenen bir cinayetten başka bir şey değildi [68].

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Yapılan Anlaşmalar ve İngiliz-Alman Yakınlaşması

Barthou'un ölümünden sonra ünlü dönek ve vatan haini Laval'in yönetimine geçen Fransız diplomasisi, Hitler ve Mussolini ile de yakınlaşma politikasına girmişti. Ve büyük Britanya'daki gerici egemen sınıfların hizmetindeki diplomasi de aynı politikayı izlemekte gecikmeyecekti.

Böylece saldırganlar, yeni darbeler hazırlamaya açıkça özendirilmekteydiler.[69] Nitekim 13 Mart 1935 günü Alman hükûmeti, kendisini, savaş uçakları edinmesini yasaklayan yükümlerden, azade saydığını açıklayacaktır [70]. Uç gün sonra da aynı Alman hükûmeti, askerlik hizmetini bütün herkes için zorunlu kılan bir kararname yayınlıyordu [71]. Ve çorap söküğünü andıran bu gelişmeler dizisi, faşist bir "imparatorluk",

kurma hevesinde olan Mussolini’nin bu yoldaki ilk adımını atıp Etopya’ya saldırmasıyla tamamlanacaktı[72].

Alman ve İtalyan hükûmetlerinin davranışlarının her geçen gün biraz daha açıktan açığa tehdit edici bir saldırganlığa bürünmesi ve ülkedeki demokratik çevrelerin bu duruma karşı hemen harekete geçirilmesi için yaptıkları baskılar, Fransa’yı Sovyetler Birliği ile daha kararlı bir yakınlaşmaya sürükleyecektir.

Nitekim 2 Mayıs 1935 tarihinde Paris’e, Fransa ile Sovyetler Birliği arasında bir karşılıklı yardım anlaşması imzalanacaktır [73]. Bunu, hemen iki hafta sonra, 16 Mayıs 1935 tarihinde Sovyetler Birliği ile Çekoslovakya Cumhuriyeti arasında imzalanan bir benzer anlaşma izlemiştir [74].

1. Sovyet - Fransız anlaşması, İngiliz kamuoyunun gerici kesimlerinde büyük bir kuşku ve umutsuzluk havası yaratmış bulunmaktaydı [75]. Öyle ki Büyük Britanya’da sağcı basını tam bir ağız birliği hâlinde, Bolşevizmin Avrupa’da büyük bir ilerleme gösterdiğini ileri sürüyordu. Ve bu etkiyi dengelemek için de, pek doğal olarak, Almanya ile bir yakınlaşma önerilmekteydi [76].

Bu çabalar sonuç vermekte gecikmeyecektir. Nitekim 18 Haziran 1935 tarihinde Almanya ile İngiltere arasında bir deniz anlaşması imzalanmıştır [77]. Bu anlaşmayla Berlin hükûmeti, Almanya’nın deniz gücünü Büyük Britanya İmparatorluğu’na bağlı deniz kuvvetlerinin yüzde 3’ü oranında arttırma hakkını elde ediyordu. Birinci Dünya Savaşı’nda en tehlikeli rakibi Alman İmparatorluğu’nu ezmek için tüm gücüyle silaha sarılmış bulunan aynı ülkenin diplomasisi, aynı saldırgan Almanya karşısında bu kez işte böylece gerilemekteydi [78].

İngiltere ve Fransa’daki gerici hükûmetler, faşist İtalya bütün dünyanın gözleri önünde koca bir ülkeyi, Etiyopya’yı istila ettiği zaman da gereken tepkiyi göstermekten uzak kalmışlardır. Milletler Cemiyeti’nin bir üyesi olan Etopya’nın özgürlüğünü ve bağımsızlığını kararlı ve cesur bir şekilde savunan tek ülke Sovyetler Birliği olmuştur [79].

Faşist Gelişmenin Nedenleri

Cezasız kaldıkça bir kat daha yüreklenen ve küstahlaşan faşist saldırganlar, görüldüğü gibi, artık uluslararası antlaşmalarla kabullenmiş oldukları yükümleri hiçe sayıp çiğnemekle yetinmeyecek ve dolaysız şiddet metotlarına baş vuracaklardır. Nitekim Japonya'nın Uzak Doğu'da, İtalya'nın Etiyopya'da, Almanya'nın Ren bölgesinde ve İtalya ile Almanya'nın el ele ispanya'da seçtikleri yol hep bu olmuştur [80].

Önüne geçilmez bir şekilde başarıdan başarıya ulaşarak gelişmekteydi faşistlerin planı. Öyle ki bu planı kuranların ve uygulayanların yenilmez bir kuvvetle ya da olağanüstü bir dehayla donatılmış oldukları sanılabilirdi. Oysa katiyen böyle değildi durum: Faşist savaş kundakçılarının bütün gücünü yapan, sadece ve sadece, kaba kuvvete karşı direnmeyi bir türlü göze alamayan hasımlarının güçsüzlüğüydü [81]. Bunun yanı sıra hemen belirtmek gerekiyor ki faşist diplomasisinin kullandığı metotlar, demokratik hükûmetleri, çaresizliğe varan bir şaşkınlığa sürüklüyordu [82].

Gerçekten de söz konusu metotlar, yalan, şantaj, zorbalık ve şiddet usullerinin en utanmazcasına uluslararası hayata bir uygulanmasından başka bir şey değildi. Ve işin aslında demokratik burjuva hükûmetleri, ortak güçlerinin apaçık üstünlüğünü harekete geçirerek, bu uluslararası gangsterlik politikasını rahatça başarısızlığa uğratabilirlerdi [83]. Ama barışçı ülkelerin savaş kundakçılarına karşı bir ortak cephe kurmaları, şu belli başlı nedenlerden ötürü gerçekleşemeyecektir:

1. Emperyalist devletler arasındaki rekabetler ve çıkar çatışmaları.
2. Emperyalist ülkelerdeki faşist yanlısı gerici grupların etkileri.
3. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile yakınlaşma zorunluluğunun doğurduğu ürküntü ve isteksizlik [84].

Kısacası: Pratikteki gerçekliğini saldırgana sürekli ödün vermede, müdahale etmemede, hoşgörü ve hatta yüreklendirmede bulunan burjuva barış politikası, uluslararası haydutların tam bir özgürlük içinde iş görmelerine yol açmakta ve dünya halklarını önü alınmaz bir şekilde yeni bir evrensel savaşa doğru sürüklemekteydi [85].

Antikomintern Pakt ve Savaşa Tırmanış

İngiliz-Fransız cephesindeki uyuşmazlıklar, kararsızlık ve hatta zaman zaman savaş kundakçılarını özendirmeye kadar varan yatıştırma çabaları sonucunda Almanya, Japonya ve İtalya koalisyonu açıkça kurulmakta gecikmeyecektir [86]. Gerçekten 25 Kasım 1936 tarihinde Almanya ile Japonya arasında “antikomintern pakt” adıyla bir ittifak anlaşması imzalanmış ve 6 Kasım 1937 tarihinde faşist İtalya da bu pakta katılmıştır [87].

Savaş kundakçıları, görüldüğü gibi, “komünizme karşı mücadele” parolası altında gizleme çabasındaydılar gerçek amaçlarını. Böylece burjuva demokrasilerinin dikkatini dağıtma, ve İkinci Dünya Savaşı’nı, kendileri için en elverişli olacağı inancıyla, bir an önce başlatma hesabı içindeydiler [88].

Fransa’yı siyasal bir abluka altına almak, Küçük Antant’ı parçalayarak en güçsüz Avrupa devletlerini kendi etki alanları içine çekmek gibi diplomatik girişimlerle başlayan faşist saldırısı, çok geçmeden açık silahla saldırıya dönüşmüştür: Gerçekten de Almanya, 1938 yılının martında Avusturya’yı, aynı yılın ekim ayında da Südetler bölgesini ilhak etmiştir [89]. 1939 yılının martında ise, Südetlerin kopuşuyla parçalanan Çekoslovakya Cumhuriyeti’nin tümü birden Hitler ordularının işgali altına girecektir [90].

Bütün bu olaylar, İngiltere ve Fransa’da iktidarı ellerinde tutan gerici yöneticilerin alçaklığını da gözler önüne sermiştir: Gerçekten de söz konusu yöneticiler kendi halklarının gerçek çıkarlarının ve Avrupa barışını koruyabilecek asıl tedbirleri büyük bir kolaylıkla unutabilmekte ve faşistlerin Sovyetler Birliği’ne saldırmalarını sağlamak umuduyla, güçsüz küçük devletleri Almanya’ya rahatça peşkeş çekmekteydiler [91].

Çekoslovakya’ya karşı yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülükleri unutup bu ülkeyi Hitler’in pençesine teslim ederek kaba kuvvete boyun eğen İngiliz ve Fransız gericilerinin tersine Sovyet hükûmeti, faşist Almanya’nın bütün bu davranışlarına karşı açıkça tavır takınmıştı [92]. Nitekim daha Almanlar Çekoslovakya’yı ele geçirmeden önce Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, iki ülke arasındaki karşılıklı yardımlaşma anlaşması gereğince üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeye hazır olduğunu resmen açıklamış bulunmaktaydı [93].

Bu ülkenin Hitler kuvvetleri tarafından istilasından sonra ise Sovyet hükûmeti, Çek Cumhuriyeti’nin Almanya’ya ilhakını meşru saymadığını

ilan edecektir [94]. Bu cesur ve kararlı tutum, Sovyetlerin siyasal otoritesinin artmasına ve uluslararası kamuoyu üzerindeki etkisinin yaygınlaşmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Faşist saldırganlara karşı mücadele için çok geçmeden kurulacak olan özgürlükçü ülkeler bloğu da, böylece, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin çevresinde oluşmaya başlamış durumdadır.

Burjuva Diplomasisinin Sovyet Politikası

Üçlü saldırgan bloktan yükselen savaş tehdidinin artık elle tutulur hâle gelmesi karşısında gerici İngiliz ve Fransız hükûmetleri de, savunma tedbirleri almak zorunluluğunu duyacaklardı nihayet İngiliz Fransız diplomasisi ilk iş olarak Sovyetler Birliği'nden, çok geçmeden bir Alman saldırısına uğrayacakları artık iyice anlaşılmış olan güçsüz uluslar lehine tek yanlı garantiler koparmaya çabalamıştır [95]. Bu girişimlerin başarısız kalması üzerinedir ki İngiliz ve Fransız hükûmetleri, saldırganlara karşı ortak bir anlaşma için Sovyetler Birliği ile müzakereye başlayacaklardır.

Ama bu müzakereler de olumlu bir sonuca ulaşamayacaktı [96]. Bunun sorumluluğu ise, Sovyetler Birliği'ne hiçbir kolaylık tanımaya yanaşmaksızın tüm avantajları kendilerine ayırmak isteyen İngiliz ve Fransız yöneticilerine düşüyordu. Sovyet hükûmeti tek yanlı ve eşit olmayan bir anlaşmaya elbette razı olamazdı [97].

İngiliz ve Fransız diplomasisinin, Baltık ülkelerini, garanti edilmesi tasarlanan alanın, içine almayı kabul etmeyişi, Sovyet hükûmetini yeterince işkillendirmiş bulunuyordu zaten [98]. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne karşı yönelecek bir Alman saldırısı için en uygun ve en rahat sıçrama tahtası Baltık ülkeleri değil miydi?

Ayrıca Sovyetler Birliği, dolaylı bir saldırı hâlinde karşılıklı destek ve yardım garantilerinin de anlaşma çerçevesi içine sokulmasını istemekteydi [99]. Ve İngilizlerle Fransızlar böyle bir kapsam genişletmesine yanaşmadıkları gibi, yardımlaşma anlaşmasının yanı sıra üçlü bir askerî ittifak anlaşması imzalamayı da reddediyorlardı [100]. Bu durumda, ister istemez şöyle bir şüpheye kapılmıştı Sovyet diplomasisi: Gerici Fransız ve

İngiliz yöneticileri, Sovyetler Birliği ile Almanya arasında bir hır çıkıncaya değin müzakereleri sürüncemede bırakmak ve “ellerini ovuşturan üçüncü adam” olarak [101] çatışmanın seyrine dalmak hevesine mi kapılmışlardı yoksa?

Alman Saldırısı Başlarken Yeni Durum

Sovyet hükûmeti, ciddilikten bu derece yoksun bir diplomatik müzakere sürecini durdurmak zorunda kalacaktır en sonunda [102]. Öte yandan da, kuruluşundan beri savunmakta olduğu “tüm devletlerle barış ve ekonomik işbirliği politikası”na bağlı olarak, Alman hükûmetinden gelen bir ticaret anlaşması önerisini olumlu karşılamıştır [103]. Çok geçmeden bu anlaşmayı, iki ülke arasında bir saldırmazlık paktının imzalanması izleyecektir [104].

İngiliz ve Fransız hükûmetleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile girdikleri siyasal müzakereleri çıkmaza sokmakla, demokratik cephenin kuruluşuna ağır bir darbe indirmiş bulunuyorlardı: Meydan faşist haydutlara bırakılmış oluyordu böylece [105].

Nitekim Hitler, Polonya Cumhuriyeti’ni Almanya ile silahlı bir çatışmaya kışkırtmak amacıyla, yeni bir diplomatik saldırıya geçmekte gecikmeyecekti. Ve 1 Eylül 1939 sabahı tan yeri ağarırken Alman işgal orduları Polonya topraklarını çiğnemekteydiler [106]. Ama bu kez aldanmıştı Hitler hesaplarında: İngiltere ile Fransa’nın, demokratik kamuoyunun baskısı ve en basit korunma içgüdüsünün itişiyle, Polonya’yı savunmaya ve Almanya’ya savaş açmaya sürükleneceklerini öngörememişti. Hitler’in göremediği bir şey daha vardı bu arada: Faşist saldırganlara karşı başlayan bu ölüm kalım mücadelesinde Batı’nın demokratik halkları, kendi güçlerini, Sovyetler Birliği gibi kararlı bir barış ve demokrasi savunucusunun gücüyle kaçınılmaz bir şekilde birleştireceklerdi.

Rüzgar eken fırtına biçer, demiyor muydu halk sözü: Faşist Almanya da çok geçmeden kendini, demokratik halkların birleşik cephesiyle karşı karşıya bulacaktı.

43 W. Churchill, *The world crisis* (Dünya Bunalımı). New York, 1931, s. 44.

44 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 182, 183, 184.
45 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 201.
46 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 622.
47 F. Notoviç, *İki Dünya Savaşı Arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları, Taşkent, 1943, s. 153).
48 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 1, no. 254.
49 W. Churchill, *The world crisis* (Dünya Bunalımı). New York, 1931, s. 12.
50 K. Bloc, *German interests and policies in the Far-East* New York, 1940.
51 *Uluslararası Anlaşmalar Derlemesi*, (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları), Moskova, 1933).
52 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 12.
53 *Pravda*, 24 Nisan 1932 tarihli sayı: "İtalyan faşizmi yeni tertipler peşinde" başlıklı yazı.
54 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 40.
55 *Pravda,* 28 Mart 1933 tarihli sayı: "Japon militaristleri MilletlerCemiyeti'nden çekildiler" başlıklı yazı.
56 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 355.
57 K. Bloch, *German interests and policies in the Far-East* New York, 1940.
58 *Pravda,* 20 Ekim 1933 tarihli sayı: "Japonya'nın ardından Almanya da Milletler Cemiyeti'nden çekildi: Hitler bütün dünyaya pervasızca meydan okuyor ve Batı uyumakta" başlıklı yazı.
59 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 60, 61, 65.
60 Churchill, W. *The world crisis* (Dünya Bunalımı), New York, 1931.
61 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 85, 86, 88, 91.
62 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 401.
63 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
64 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 111.
65 *Pravda,* 14 Nisan 1934 tarihli sayı: "Berlin hükûmetinin gerçek niyetleri belli oldu" başlıklı yazı.
66 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 435.
67 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
68 *Pravda,* 10 Ekim 1932 tarihli sayı: "Faşistlerin yeni cinayeti: Barthou ve Yugoslavya kralı Aleksandr öldürüldüler" başlıklı yazı.
69 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
70 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 143.
71 K. Bloch, *German interests and policies in the Far-East* New York, 1940.
72 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 451.
73 *Pravda,* 3 Mayıs 1935 tarihli sayı: "Barışı Koruma Yolunda Güçlü Bir Adım" başlıklı yazı.

74 *Pravda*, 17 Mayıs 1935 tarihli sayı: “Prag’dan uzanan barışçı el” başlıklı yazı.
75 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.
76 *Pravda*, 20 Mayıs-10 Haziran arasında yayınlanan “İngiltere Savaş mı İstiyor?” başlıklı yazı dizisi.
77 *Pravda*, 19 Haziran 1935 tarihli sayı: “İngiliz emperyalizminin barışa ihaneti” başlıklı yazı.
78 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 453.
79 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 180, 181, 182.
80 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 203.
81 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 465.
82 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.
83 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 465.
84 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
85 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 471.
86 *Pravda*, 26 Kasım 1936 tarihli sayı: “Saldırganlar açıkça elele verdi: Artık her zamankinden daha çok uyanık olmamız gerekiyor” başlıklı yazı.
87 *Pravda*, 7 Kasım 1937 tarihli sayı: “İtalya geç bile kalmıştı” başlıklı yazı.
88 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
89 *Pravda*, 19 Mart 1938 tarihli sayı: “Faşist çapulcular Avusturya’yı istila etti” başlıklı yazı.
90 *Pravda*, 15 Mart 1939 tarihli sayı: “Alman orduları Çek topraklarına girdiler” başlıklı yazı.
91 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 480.
92 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 221.
93 *Pravda*, 22 Eylül 1938 tarihli sayı: Sovyet delegesi Milletler Cemiyeti’nde söz alarak Çekoslovak Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını desteklediğimizi ve bu ülkeye karşı olan bütün yükümlülüklerimizi yerine getirmeğe hazır olduğumuzu açıkladı” başlıklı yazı.
94 *Pravda*, 20 Mart 1939 tarihli sayı: “Alman notasına verilen cevap: Çekoslovakya’nın ilhakı meşru sayılamaz” başlıklı yazı.
95 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 255.
96 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
97 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 501.
98 *Barış Mücadelesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği.* Söylevler ve belgeler (1935-1939). Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
99 *Aynı yapıt.* Moskova, 1940 (Komünizm Akademisi. Dünya ekonomisi ve politikası Enstitüsü yayınları).
100 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XIV, bölüm 2, no. 273.
101 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 510.
102 *Pravda*, 1 Eylül 1939 tarihli sayı: Molotov’un demeci.

103 *Pravda*, 20 Ağustos 1939 tarihli sayı: “Almanya ile ticaret anlaşması yapıldı” başlıklı haber.
104 *Pravda*, 23 Ağustos 1939: “Sovyet-Alman saldırmazlık paktı da bugün imzalanıyor” başlıklı haber.
105 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 518.
106 *Pravda*, 2 Eylül 1939 tarihli sayı: Resmî hükûmet bildirisi.

YİRMİYEDİNCİ BÖLÜM

VERSAY ANTLAŞMASI (1919)

BARIŞ KONFERANSININ HAZIRLIKLARI

1. ALMAN ŞANTAJI VE ATEŞKESİN UZATILMASI

Oyun İçinde Oyun Başlıyor

İtilaf Devletleri ile Alman bloğu arasındaki ilk ateşkes anlaşması otuz altı günlük bir süre için geçerli olmak kaydıyla imzalanmıştı [107]. İşte bu otuz altı günlük süre içinde Almanya, tam beş kez, hazırlık niteliğinde de olsa bir barış anlaşması yapma talebinde bulunmuştur [108]. Ama her seferinde hep şu aynı cevapla karşılaşmıştır Berlin diplomasisi :

– Wilson'u beklemekteyiz [109].

Avrupalı İtilaf Devletlerinin resmî ret gerekçesi buydu işte. Ama işin gerçek nedeni, elbette bu değildi. Öyle ki, Wilson da acele etmiyordu zaten. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanı, ancak 13 Aralık 1918 günü gelebildi Paris'e. Asıl gerekçe şuydu: Galipler barış koşullan üzerinde kendi aralarında bir anlaşmaya varamamışlardı henüz [110].

Almanya'ya karşı verilen savaşa katılmış olan irili ufaklı tam yirmi yedi ülkenin [111] başkentlerinde, hummalı bir şekilde barış antlaşmasının hazırlanmasına çalışılmaktaydı. Çeşitli ince noktalar hakkında bilgi verebilecek bütün kitaplar açılıp didikleniyor, dağ gibi notlar alınıyor, tarih ve ekonomi bilginleri şu ya da bu özel talepleri haklı gösterebilecek örnekler bulabilmek için bütün eski anlaşma metinlerini ve öbür diplomatik belgeleri taramakla görevlendiriliyordu.

Örneğin Romanya, kendisine Çekoslovakya, Yugoslavya ve Yunanistan'la ortaklaşa bir tutum belirlemeye çalışmaktaydı. Öte yanda Paris ve Londra sürekli temas hâlindeydiler: Diplomatik kuryeler iki başkent arasında mekik dokuyordu [112].

Fransız ve İtalyan başbakanlarıyla Dışişleri bakanları Londra'da toplanmışlardı bu arada. Gerçek şuydu ki, tasarlanan barış antlaşmasında yer alacak bir çok hüküm ciddi anlaşmazlıklara yol açmaktaydı. Bu arada hiç umulmadık eğlenceli bir durum da çıkmıştı ortaya: savaş sırasında çeşitli müttefikler arasında bir dizi gizli anlaşma yapılmış olduğu anlaşılmıştı [113]. İşte bu durum, bazı sorunların konuş şeklini tamamıyla değiştiriyor ve öngörülen antlaşma metninin durmadan düzeltilmesini gerekli kılıyordu.

Büyük Lokma Osmanlı İmparatorluğu Üzerindeki Pazarlıklar

İngiltere ile Fransa'ya en çok sıkıntı veren sorun, Osmanlı imparatorluğu'nun durumuydu. Osmanlı Devleti 1916 yılının Mayıs ayında yapılan gizli Sykes-Picot anlaşmasıyla bu iki ülke arasında bölüşülmüş bulunmaktaydı [114]. Ama İtalya, bu gizli anlaşmayı öğrenmiş ve müthiş telaşlanmıştı: Gerçekten de Roma diplomasisi, bütün bir yıl boyunca Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendisine de iyi bir parça verilmesini isteyecektir ısrarla [115]. 1917 yılının nisan ayında Lloyd George, Orta Doğu'da Roma'nın yardımına ihtiyacı olacağını göz önüne alarak, İzmir'i ve daha bir kaç toprak parçasını İtalyanlara bırakma önerisinde bulundu [116].

Saint-Jean-de-Maurienne'de yapılan toplantıda İngiliz ve Fransız diplomatları, İzmir'i İtalyanlara vermeyi kararlaştırdılar da nitekim. Ne var ki bu parça, İtalyanlara küçük geliyordu: İzmir'in yanı sıra, yine Türklerle Rumların iç içe oturduğu öbür toprakları da istiyordu İtalya.[117]

Böylece başlayan müzakereler, 1917 yılının ağustos ayına kadar uzamıştır. En sonunda, varılan anlaşmanın ancak Rusya'nın da onayı alındıktan sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılacaktır [118]. Gelgelelim Rusya'daki geçici hükûmet 1917 yılının ekim ayında devrilince, Londra ve Paris fikir değiştirdiler: Yeni bir durum vardı şimdi ortada; İtalya'ya eski

duruma göre verilmiş olan sözün tutulması zorunluluğu, acaba ortadan kalkmıyor muydu? [119]

İşte bu nedenle bir yıl askıya alınan müzakereler, Almanya'nın yenilgisiyle yeniden başladı. Nitekim 1918 yılının aralık ayında Clemenceau, Saint-Jean-de-Maurienne anlaşmasının yok sayılmasını ve İngiliz kuvvetlerinin işgali altında bulunan Kilikya ile Suriye'nin Fransa'ya bırakılışını elde etmek amacıyla Londra'ya geldi [120]. Lloyd George son derece uzlaşmacı bir tutum içindeydi bu konuda. Ama karşılık olarak da Musul'la Palestin'in İngiltere'ye bırakılmasını istemekteydi [121].

2 ve 3 aralık günleri iki devlet adamı arasında son derece önemli gizli görüşmelerle yüklü olarak geçmiştir. Fransa, İngiliz istekleri karşısında bir türlü karara varamamaktadır. İtalya ise, kendisine vaat edilmiş olan parçanın elden gitmek üzere olduğunu sezinlemiş, ısrarla İzmir'i istemektedir. Ve durum böylece tam bir karmaşaya dönüşmektedir.

Almanya'nın Durumu

Galip devletler arasındaki ittifak anlaşmasının temelinde şu ilke yer almaktaydı: "Darbeleri birlikte indirmek, ama ayrı yürümek" [122]. Müttefikler arasındaki uzlaşmazlıkların savaştan hemen sonra keskinleşmesinde bu "ayrı" yürüyüşün büyük çapta payı olsa gerektir. Bu durumdan da ilk ve en çok yararlanan, Almanya olacaktır.

İtilaf Devletlerinin parlak zaferi karşısında âdeta hipnotize olan diplomasi tarihi, Almanya'nın savaş sonrasındaki tavrını uzun bir süre boyunca yanlış yorumlamıştır. Ayrıca doğrudan doğruya Almanların kendileri de ülkelerini Versay "dikta"sının zavallı ve çaresiz bir kurbanı şeklinde göstererek bu yanlış yorumun yerleşmesine çalışmışlardır [123]. Bunun yanı sıra, barış anlaşması için öngörülen hükümlerin bazılarını onaylamaya yanaşmayan kimi İtilaf üyelerinin söz konusu yorumun geçerlik kazanmasında payları bulunmaktadır. Ve işte bütün bu çabalar ve aldanışlar sonucunda öyle bir hava yaratılmıştır ki bu hava içinde Almanya, dünün saldırganı olmaktan birdenbire çıkarak handiyse bıçağın altına yatırılan masum bir kuzu haline sokulmuştur [124]. Oysa gerçekte Almanya, yaralarını kükreye kükreye

yalayarak iyileştirmeye çalışırken, bir yandan da hasmının bütün davranışlarını sinsice gözetleyen ve yeniden saldırıya geçeceği anı hesaplayan vahşi bir yaralı hayvana benzetilebilirdi ancak.

1918 yılının Aralık ayında Alman yine kurmayı, bütün ordusunu Ren Irmağı'nın gerisine çekmeyi başarmış bulunmaktaydı [125]. Bu çekilme sırasında da tutsak verilmemişti. Berlin'deki yönetici çevreler rahat bir soluk almaklaydılar: Ordu, öngörülen plana uygun bir şekilde kurtarılmıştı.

Gelgelelim ordu, eski ordu değildi: O da kendini kaptırmıştı devrim rüzgarına. Ama yine de Alman ordusunun yok edilemediğini ve zorda kalırsa savaşa devam edebileceğini öne sürerek, galipleri ürkütme olanağı vardı [126].

Alman silahlı kuvvetlerinin bir kısmı, devrim dalgalarının gözle görülür biçimde yükselmeye başladığı, Berlin dolaylarına gönderilmişti. Ve hükûmetle yine kurmay arasında sinsi bir çekişme vardı: Hükûmet askerlerin Berlin'e girmeden önce silahsızlandırılmasını isterken, yine kurmay da işçilerin silahlardan arındırılmasını şart koşuyordu [127].

Faşist Kadroların Hazırlanışı ve Alman Emperyalizminin İkili Oyunu

İşte bu çekişme havası içinde Alman toprağı, askerî şeflerin göz yummaları ve hatta zaman zaman doğrudan doğruya emirleriyle, çeşitli gönüllü kuruluşlarından meydana gelen bir ağla kaplanacaktır kısa bir süre içinde [128]. Sonradan bu kuruluşlar, faşist partinin kadrolarını oluşturmuşlardır [129].

Belli başlıları arasında Rosbach, Lutzow, Epp müfrezelerinin, Ehrhardt tugayının "Baltık savunusu" birliğinin yer aldığı bütün bu kuruluşlar, el ele verip Alman devrimini ezmeye hazırlanmaktaydılar [130].

Ve Alman emperyalizmi, görüldüğü gibi bir yandan halk hareketini boğazlayacak olan kuvvetleri gizlice örgütleyip silahlandırırken, öte yandan da İtilaf Devletlerine Almanya'da patlak verecek bir halk ayaklanmasının kendi ülkelerine de sıçrayabileceği telkininde bulunmaktaydı [131]. İşte bir yandan bu şantajın etkisi, öte yandan da İtilaf Devletleri arasında daha ilk anda belirdiği görülen anlaşmazlıkların gittikçe keskinleşmesi sayesinde

emperyalist Alman diplomasisi, Compiègne ateşkes anlaşmasının hükümlerini sistemli olarak sabote etmeye koyulacaktır.

Gerçekten de Almanlar, örneğin Fransız savaş tutsaklarını salıverme işini savsaklayıp ertelemekte, Alman askerleri tarafından yağmalanmış olan değerli eşyaları geri vermemekte ve hele denizaltıların ve öbür savaş gemilerinin müttefiklere teslimini ellerinden gelen her çareye baş vurarak geciktirmekteydiler [132]. Oysa altına imza koydukları ateşkes anlaşması, bütün denizaltı donanmalarının müttefiklere aktarılmasını hükme bağlamaktaydı.

Bununla da yetinmiyordu Almanya, yeni denizaltılar yapmaya devam ediyordu. Gerçekten de ateşkes anlaşmasından sonra Alman doklarında tezgâha konulan tam 64 denizaltı vardı [133].

Ayrıca Almanya, müttefiklere vermeyi yükümlenmiş olduğu lokomotiflerle vagonları da akıl almaz bir yavaşlıkla teslim etmekteydi. Bu arada hemen belirtelim ki, teslim edilen lokomotiflerin çoğu da kullanılmaz hâldeydi [134].

Ve şöyle yazıyordu Hoffmann:

“Öyle sanıyorum ki şu anda İtilaf Devletlerinin bizde olup bitenler hakkında en ufak bir bilgileri bile yok; yoksa çoktan karşımıza dikilir ve bu hileciliğe hemen son vermemizi isterlerdi kesin bir dille. İtilafçılar bizim hâlâ kudretli bir orduya sahip olduğumuzu ve onlara bir çeşit numara yaptığımızı varsaymaktalar [135].

Ateşkes Konusundaki Alman Koşulları ve Treves Anlaşması

Bu arada ateşkes için Compiègne’de öngörülmüş olan süre de sona ermek üzereydi. İtilaf Devletleri, ateşkes hâlinin uzatılabilmesi için, kendilerine tam yetkili temsilciler gönderilmesini istediler Almanlardan. Müttefiklerin bu isteğini ileten nota, Alman başkumandanlığına hitaben kaleme alınmıştı ve Berlin’deki askerî klik bunu fırsat bilerek, Alman hükûmet üyelerinin âdeta suratlarına çarparcasına, İtilaf Devletlerinin kendilerine hiçbir önem vermediğini ileri sürecekti [136].

Ateşkesin uzatılması için yapılacak müzakerelerde Almanya'yı temsil edecek olan delegasyonunun hareketinden önce yapılan toplantıda Hindenburg, müttefiklere karşı şu koşulların ileri sürülmesini önerdi.

1. Ren Irmağı'nın sağ yakasındaki muhkem (sağlam, kuvvetli) köprübaşlarının ve tarafsız bölgenin kaldırılması.

2. Ren Irmağı'nın geçici sınır olarak kabul edilmesi.

3. Müttefik işgali altındaki kesimle Almanya'nın geri kalan bölgeleri arasında tam bir iletim ve ulaşım özgürlüğü kurulması.

4. İşgal ordusu mevcudunun azaltılması.

5. Ablukanın kaldırılması [137].

Alman delegasyonu, 12 ve 13 Aralık günleri Trèves'de yine mareşal Foch'la müzakereye oturmuştur [138]. Almanlar ilk ateşkes anlaşmasının hükümlerinin uygulanmasını geciktirmek ve savsaklamakla suçlayan mareşale, söz konusu uygulama için ülkesine tanınan sürenin haddinden fazla kısa olduğu cevabını verdi Erzberger. Alman baş delegesi ayrıca ekledi ki müttefikler de Almanya'nın iaşesini sağlama vaatlerini tutmamışlardır [139].

Fransız mareşali bu gerekçeyi kabule yanaşmayınca, Almanya'yı tehdit eden devrimden söz açtı Erzberger: Ordu ve halk son derece tehlikeli bir çalkanma içindeydi; öyle ki, tam bir altüst oluşla sonuçlanabilirdi bu gelişme.

İşte Foch, bu gerekçe karşısında duyarsız kalamamıştır [140]. Ve böylece imzalanan Trèves anlaşmasıyla bir daha, 13 ocak 1919 tarihine değin uzatılacaktır ateşkes [141]. Uzatma için yeni garanti olarak da müttefikler, Kolonya'daki muhteşem köprübaşının kuzeyinden başlayıp Ren Irmağı'nın sağ yakası boyunca Hollanda sınırına kadar uzanan tarafsız bölgeyi işgal hakkını saklı tutmaktadırlar [142]. Yalnız, bu bölgeye girmeden altı gün önce bir uyarıyla durumu Alman hükûmetine bildirme yükümlülüğü altındadırlar.

Polonyalılar ve Devrim

Hemen bunun ardından Müttefikler, Danzig'den ve Vistül Irmağı üzerinden geçiş hakkını elde edebilmek için Polonyalılarla müzakerelere

oturmuşlardı [143]. Çünkü Generai Haller kumandasında Fransa'da kurulmuş olan Polonya ordusunu Danzig'e yollamak tasarısındaydılar: Polonyalıların Bolşeviklere karşı girişeceği mücadele için bir müstahkem mevki hazırlanmış olacaktı böylece [144]. Ama bu mücadeleyi Müttefiklerden habersiz olarak kendileri yürütmek isteyen Almanlar da Polonyalılarla müzakereye başlamışlardı. Alman emperyalistlerinin planları konusunda, şunları yazıyor Hoffmann:

"Polonyalılarla son derece ilginç müzakerelerde bulunduk: Kendileri, askerî kuvvetlerini Varşova'dan Vilno'ya geçirme olanağını sağlamamız koşuluyla, Vilno'yu Bolşeviklere bırakmamayı önermekteler bize. Ben kişisel olarak baştan sona onaylıyorum bu tasarıyı, çünkü bizim askerlerimiz artık savaşmak istemiyorlar. Ama hükûmet ne gibi bir karar verir, orasını da bilemiyorum [145].

Ateşkes bir ay için uzatılmıştı, ama bu sürenin de yetersiz olduğu çıktı meydana: Gerçekten de yeni süre sona erdiğinde Müttefikler, kendi aralarındaki hazırlık müzakerelerini sonuca bağlayamamış, bulunuyorlardı henüz [146]. Hele Fransa bu konuda katiyen acele etmemekteydi: Gerçekten de barış antlaşmasının imzalanması, Mareşal Foch'u ordunun terhisini kabule zorlayacaktı; oysa ateşkes hâli, askerleri silah altında tutmayı sağlıyordu; bu da Fransa'ya, müzakerelerde hissedilir bir ağırlık kazandırmaktaydı [147].

Ateşkesin yeniden uzatılması, bir zorunluluk hâline gelmişti. Devrimci hareketin Almanya'da gittikçe yoğunlaşması, bu zorunluluğu daha da kesinleştiriyordu: Berlin'deki sokak savaşmaları öylesine şiddetlenmişti ki Erzberger, gara gelebilmek için bir kaç kez yolunu değiştirmek zorunda kalmıştı [148].

19 Ocak 1919 tarihinde bir Alman hükûmet delegasyonu Cassel'de başkumandanlık temsilcileriyle ortak bir toplantı yaparak, gittikçe artan devrim tehlikesini bastırmak için ne gibi tedbirler alınabileceğini müzakere etmiştir [149]. Müttefiklere, Bolşeviklere karşı, bir ortak cephe kurulması önerisinde bulunma kararı alındı bu toplantıda. Karşılık olarak da İtilaf Devletlerinden Almanya'ya Batı sınırı üzerinde belirli bir takım ödünler vermeleri istenecekti.

Ateşkesin Yeniden Uzatılması İçin Yapılan Müzakereler

Görüldüğü gibi Alman emperyalizminin temsilcileri, Berlin'de devrim hareketini yöneten Spartakistler[150] başarı sağladığı takdirde, İtilaf ordularını başkentlerine buyur etmeye hazır bulunmaktaydılar. Halk hareketini ezmekte ne denli kararlı oldukları, Hoffmann'ın şu satırlarından açıkça anlaşılmakta:

Eğer her şeye rağmen iktidarı ele geçirecek olurlarsa, İtilaf Devletleri Berlin'i işgal edecektir. Hiç de iç açıcı bir olasılık değil bu aslında. Ama hiç değilse Müttefikler bize belli bir garanti veriyorlar [151].

Evet. Alman yöneticileri, Berlin'i kendi halklarına bırakmamak için ulusun düşmanlarına teslim etmeyi göze alabilecek kadar onur duygusundan yoksunlaşmış bulunuyorlardı [152].

Ateşkesin uzatılması için yapılan müzakereler sırasında Foch, İtilaf orduları baş kumandanı sıfatıyla, Almanların hâlâ teslim etmedikleri lokomotiflere ve vagonlara karşılık ceza olarak, 58.000 tarım makinesinin Müttefiklere verilmesini şart koşmuştu. Ayrıca mareşal, hâlen Almanya'da bulunan Rus savaş tutsaklarının Müttefikler arası bir komisyona bağlı kılınmasını, Alman askerleri tarafından Belçika'da ve Fransa'nın kuzeyinde yağmalanmış olan bütün eşyaların hemen geri verilmesini ve Alman ticaret donanmasının, Almanya'ya ve öbür Avrupa ülkelerine yollanacak erzak ye gereçlerin taşınabilmesi için Müttefiklerin emrine bırakılmasını istemekteydi. Cevap için de Alman delegasyonuna sadece yirmi dört saatlik bir süre tanıyordu [153].

Buna karşılık Erzberger, bütün bu noktalar üzerinde belirli itirazlar öne sürdükten sonra, daha uzun bir süre istemiştir. Ama mareşale dert anlatmak mümkün olmayacaktır. Bunun üzerine Alman baş delegesi, etkisini iyi bildiği bir çareye, şantaja baş vurmuştur yeniden [154]. Ve şantajın yanı sıra da, Bolşevizme karşı planlanan mücadelede hizmete hazır olduklarını bildirmiştir. Almanya'dan taze haberler yağıyordu bu arada: Ordu Berlin'e girmiş ve işçileri "silahsızlandırmaya" koyulmuştu [155]. Asayişi kurma bahanesiyle, tam bir insan avı başlamış bulunuyordu. Ve Erzberger: Karl Liebknecht'le Rosa Luxemburg'un öldürülmüş olduklarını öğrenir öğrenmez, soluğu Mareşal Foch'un yanında alacaktı. Mareşalle yaptığı bu yeni görüşmeyi, anılarında şöyle anlatıyor Alman baş delegesi:

“Sabah saat 11’de gara, Mareşal Foch’u görmeye gittim hemen. Liebknecht’le Rosa Luxemburg’un öldürülmüş oldukları haberini henüz almış bulunuyordum ve hasımlarımıza ilettim sıcağı sıcağına. Bu haber, başta mareşal olmak üzere, bütün orduda bulunanlar üzerinde derin bir etki yarattı. Ve ben bu fırsattan hemen yararlanarak, bizden istedikleri tarım makinelerini 1 Mart 1919 tarihinden önce teslim etmemizin kesinlikle olanak dışı olduğunu, aksi takdirde bunun önümüzdeki hasadı kaldırılmaz kılacağını ve Alman tarımının toptan yıkımıyla sonuçlanacağını anlatmaya giriştim [156].”

Daha önce makinelerin % 50’sinin hemen teslim edilmesini şart koşmuş olan Foch, bu “mutlu” haber üzerine, hemen teslim oranını % 30’a indirdiği gibi teslim süresini de 1 Mayıs 1919 tarihine kadar uzatmıştır [157].

Ayrıca bu teslim süresi de kesin olarak değil, “ilke olarak” (“en principe”) saptanmış bulunmaktadır şimdi [158]. Görüldüğü gibi Alman diplomasisi, alabildiğine tiksindiği iki devrimcinin, Karl Liebknecht’le Rosa Luxemburg’un kanları sayesinde parlak bir başarı kazanmış olacaktır [159].

16 Ocak 1919 günü ateşkes yeniden bir ay daha, yani 17 Şubat 1919 tarihine kadar uzatılmıştır. Buna karşılık Almanlar da mareşalin isteklerini kabul etmişlerdi: Almanya’nın, elindeki bütün ticaret gemileri, ülkenin iaşesini sağlayabilmek için Müttefiklerin emrine verilecekti [160]. Hatta Almanlar, Erzberger’in deyişiyle, “bolşevizme karşı bir savunma tedbiri olmak üzere” gemilerdeki Alman mürettebatın yerini müttefik denizcilere bırakmasını da kabul etmekten sakınmamış bulunuyorlardı [161].

107 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

108 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 22

109 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

110 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

111 Savaş biter bitmez kurulan bir dizi Devlet de bu rakamın içindedir (Yazı Kurulu’nun notu).

112 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d’une victoire.* Paris, 1930.

113 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 43.

114 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 60.

115 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.
116 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.
117 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
118 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.
119 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.
120 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.
121 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.
122 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 220.
123 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 74.
124 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
125 Hoffman, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 245.
126 Hoffmann, *Aynı yapıt*, Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 246.
127 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 251.
128 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 92.
129 K. Bloch, *Cerman interests and policies in the Far-East* New York, 1940.
130 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 258.
131 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 101, 102, 103.
132 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 260.
133 Hoffmann, *Aynı yapıt*, Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 261.
134 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.
135 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 262.
136 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 295.
137 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 270.
138 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
139 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 302.
140 Lloyd George, *The trouth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.
141 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
142 *Aynı yapıt.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
143 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1 no.124
144 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.
145 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca'dan Rusça'ya çevirisi: 1929, s. 274.
146 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925. Text of treaty and related documents. Worcester-New York. 1928.

147 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

148 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 318.

149 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 320.

150 Spartakism: 1914 ve 1919 yılları arasında Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tarafından yürütülen Alman Komünist hareketi.

151 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1929, s. 278.

152 Lenin; *Yapıtlar,* cilt XII, s. 455.

153 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

154 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca’dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 323.

155 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1929, s. 283.

156 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 325.

157 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

158 Hoffmann, *Notlar ve Günce.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1929, s. 291.

159 Lenin; *Yapıtlar,* cilt XXI, s. 356.

160 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d’une victoire.* Paris, 1930.

161 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 334.

2. İTİLAF DEVLETLERİNİN BARIŞ PROGRAMI

Fransız Emelleri

Ateşkes anlaşmasının koşulları, belli bir ölçü içinde de olsa, barış anlaşmasının koşullarını önceden saptamış bulunmaktaydı. Barış anlaşmasının özü, çoktan hazırdı aslında [162]. Ne var ki bu anlaşma, Avrupa'daki yeni kuvvet dengesi dolayısıyla, durmaksızın elden geçirilmekte ve değişikliğe uğratılmaktaydı.

Fransız emperyalistleri, Almanya'yı kesinlikle parçalama emelindeydiler: Tarihi geriye doğru akıtıp Almanya'yı Frankfurt antlaşmasından önceki hâline döndürmenin yollarını arıyorlardı durmadan.

Gerçekten de Clemenceau'nun hemen bütün o dönem boyunca verdiği söylevlerde ve kaleme aldığı yazılarda dönüp dolaşıp Frankfurt antlaşmasından söz etmesi boşuna değildir. Sorumlu Fransız devlet adamlarının tavrı, buydu işte. Ama buna karşılık aynı Fransa'daki saldırgan ve kinci çevreler, Almanya'nın 1648 yılındaki Vestfalya Antlaşması modeline uygun olarak şekillendirilmesini istemekteydiler [163].

Fransa'nın Almanya üzerindeki gerçek emel ve niyetlerini anlamak için daha 1917 yılının Şubat ayında, yani Çarlık rejiminin yıkılışının hemen arifesinde Rusya ile imzalamış olduğu gizli anlaşmayı anımsamak yeter [164]. Bu gizli anlaşmaya göre Rusya, kendisi de İstanbul'u ve Boğazları almak ve ayrıca Batı sınırlarını istediği gibi çizme hakkına sahip olmak koşuluyla,

Fransız planını onaylamış bulunmaktaydı [165]. Söz konusu anlaşma gereğince Fransa, Alsas-Lorrain'le birlikte bütün Saar kömür havzasını da alacaktı. Ren Irmağı, Almanya'nın Batı sınırı hâline geliyordu. Bu ırmağın sol yakasında bulunan topraklar Almanya'dan ayrılıp özerk ve tarafsız devletler hâline girmekteydi: Ve Fransızlar, Almanya bu barış anlaşmasında yer alan tüm koşul ve garantileri eksiksiz olarak yerine getirinceye değin, söz konusu toprakları askerî işgal altında tutabileceklerdi.

Hemen anlaşılacağı gibi bu, bitimsiz bir işgal rejiminin maskelenmiş şeklinden başka bir şey değildi [166]. İstendiği an Almanya'nın "tüm koşul ve garantileri eksiksiz olarak yerine getirmemiş" bulunduğunu ispatlamaktan daha kolay bir şey olamazdı çünkü.

Balfour'un Yalanlaması ve Mareşal Foch'un Mülakatı

Bu gizli anlaşma, Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevikler tarafından yayınlanınca, bütün dünyada büyük bir heyecan uyandırmıştır [167]. Öyle ki Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Balfour, 19 Aralık 1917 günü Avam Kamarası'nda gündem dışı bir konuşma yaparak şu resmî açıklamada bulunmak zorunda kalmıştır:

"İngiltere hükûmeti olarak biz, böyle bir anlaşmayı asla onaylamadık... Hiçbir zaman böyle bir anlaşma yapılsın istemedik ve asla benimsemedik böyle bir fikri [168].

Fransız basını ise, "yalancı ve iftiracı Bolşevikler"e ateş püskürmekteydi [169].

Ama hangi kılığa sokularak sunulursa sunulsun, iki ülke arasındaki sınırın Ren Irmağı'ndan geçmesi gereği, Fransız emperyalistlerinin kesin bir talebi olarak kalmıştır. Herkesten önce askerler istemekteydi bunu. Nitekim Mareşal Foch, 19 Nisan 1919 günü Times gazetesinin Paris muhabirine verdiği bir mülakatta, kalemle önündeki haritayı göstererek şöyle demişti:

"Bakınız: Bütün Fransız-Alman sınırı boyunca bir tek doğal engel yok. Geçit dolu bir sınır bu. Bu durumda, yeniden saldırıya geçtikleri takdirde, Almanları yine bu sınır üzerinde karşılayıp durdurmamız gerekecek, öyle

mi? Katiyen olmaz! Ancak burada durdurulur Almanlar, burada, burada [170].”

Ve son sözleri söylerken, kalemiyle Ren Irmağı’nın üzerini çiziyordu mareşal.

Fransızların barış programı, Fransız-Alman sınırının Ren’den geçmesi talebiyle kapanmıyordu. Kırk milyonluk bir ülke olan ve nüfusu hemen hemen hiç artmayan Fransa, yetmiş milyonluk nüfusu durmadan artan bir Almanya’dan —bu Almanya silahsızlandırılmış bile olsa— müthiş korkuyordu. Ve Fransız strateji uzmanları, Almanya’nın doğusunda, eski müttefikleri çarlık Rusya’sının yerini tutacak, bir blok yaratmak kararındaydılar [171]. Polonya ve Çekoslovakya yeniden kurulacak, Romanya ve Yugoslavya eskisinden çok daha güçlü hâle sokulacaklardı. Böylece Almanya’nın doğusunda Fransız müttefiklerinden oluşan bir zincir meydana gelecekti [172] ve bu zincir aynı zamanda Sovyet Rusya’ya karşı da kullanılabilecekti [173].

Fransız emperyalistleri ayrıca, nezaket kurallarını çiğnemiş olmamak için savaş tazminatı diye adlandırılan korkunç bir haraç sayesinde Almanya’nın ekonomik gücünü de büyük çapta yıkmak hesabı içindeydiler [174]. Bu arada Fransız sömürge imparatorluğu da Afrika’da, Almanya, Yakın Doğu’da ise, Osmanlı imparatorluğu aleyhine, genişlemiş oluyordu bir kez daha [175].

Clemenceau

Orta Avrupa ile Doğu Avrupa’nın belirli bir parçası üzerinde egemenlik kurmayı, Balkanlara sarkmayı ve Orta Doğu ile Afrika’da güçlü duruma girmeyi içeren böyle bir planın gerçekleşmesi Avrupa’da tartışmasız bir üstünlük sağlayacaktı Fransa’ya [176]. Şimdi yapılması gereken şey, bu planın öngördüğü noktaların Barış Konferansı tarafından onaylanarak resmîlik kazanmasını elde etmekti.

“Bütün öbür barış anlaşmaları gibi bu barış anlaşması da, savaşın bir devamından başka bir şey değildir ve olamazdı [177].

Paris Konferansı’ndaki Fransız delegasyonu üyesi ve en yakın danışmanı olan André Tardieu’nün kitabı için kaleme aldığı önsözde, yok yere

yazmamıştı herhalde yukarıda okuduğunuz satırları Clemenceau.

Ve bu program gerçekleştirme işi işte bu satırları yazan adama düşüyordu. Bir gün: “Bu dünyada yirmi milyon Alman fazla” [178] diyebilecek kadar acıma bilmez bir adamdı Clemenceau. Hep siyasal mücadeleler içinde geçen uzun yıllar boyunca, sınırsız denebilecek derecede zengin bir deney sahibi olmuştu. Alabildiğine ustaca tezgâhlanmış manevralar sayesinde hükûmetler düşürmekle ün salmış ve “Kabine deviren” gibi, “Kaplan” gibi takma adları kazanmıştı [179].

Fransız diplomasisi aslı aranırsa, bir hayli güçlü bir durumdaydı Konferans masasında [180]: Büyük bir kara ordusuna dayamıştı sırtını; Almanya’ya barış koşullarını dikte eden mareşal Foch, daha şimdiden hiç de küçümsenmeyecek sonuçlar elde etmişti.

Ama Clemenceau gibi engin deney sahibi ve bildiğinden şaşmaz bir siyaset adamı bile Konferans’ta kendi programını kabul ettirmek için büyük güçlüklerle karşılaşmaktaydı [181]. Dolambaçlı vurması gerekiyordu çoğu zaman; geri çekilmesi, ödün vermesi, bulanık formüller ortaya atması, rakipleri arasında uyuşmazlıklar yaratması gerekiyordu. Ve barış, Almanya ile “savaşın bir devamı”ndan çok, dünkü müttefiklerle amansız bir mücadeleye dönüşmekteydi [182].

İngiliz Emelleri

Konferansta Lloyd George tarafından temsil edilen Büyük Britanya, silahlarla sağlamış olduğu zaferi barış antlaşmasıyla onaylatmak ve pekiştirmek isteğindeydi: Almanya yenilmişti ve bu yenilginin ürünlerini toplamak gerekmekteydi şimdi [183].

Gerçekten de İngiltere’nin Konferanstaki tutumunu belirleyen temel öğe, deniz üstünlüğü sorunu olmuştur [184]. Almanya bir deniz gücü olarak ortada yoktu artık. Aslında Alman donanması savaşta yenilgiye uğratılıp ortadan kaldırılmış değildi: Alman donanmasına bağlı savaş gemilerinin büyük çoğunluğu, bir oldubittiyle Scapa-Flow’daki İngiliz üssüne çekilmişti [185].

Üstelik savaştan önceki Alman sömürgelerinin çoğu da İngiltere’ye geçiyordu şimdi. Bunun yanı sıra Büyük Britanya Osmanlı

İmparatorluğu'ndan Mezopotamya'yı, Arabistan'ı ve Palestin'i de koparıp almıştı [186]. En son olarak da: İngiltere'nin üstünlüğü, Japonya ile yapmış olduğu ittifak dolayısıyla bir kat daha pekişmiş bulunmaktaydı [187].

Gerçekten de bu ittifak sayesinde elde ettiği Japon desteği, İngiliz diplomasisini Amerika Birleşik Devletleri'ne rahatça kafa tutabilir duruma getirmişti [188]. Öte yandan İngiltere, Fransa'nın ağır isteklerine karşı aynı Amerika Birleşik Devletleri'ni kullanabiliyordu [189]. Çünkü Washington da, tıpkı Londra gibi, Almanya'nın Vestfalya antlaşmasındaki gibi parçalanmasına razı değildi katiyen.

Fransa'nın Balkanlara sızma tehlikesine gelince: Paris'e karşı Roma'yı destekleyerek ve aynı zamanda Balkan ülkelerinde Fransa'ya karşı bir akım yaratarak böyle bir tehlikeyi önleyebilirdi daima İngiltere [190].

Lloyd George tarafından tasarlanmış olan bu yine planın zayıf noktası Almanya'nın kaderine ilişkin yanıydı [191]. Gerçekten de bu plan, Almanya'yı daha sonra Sovyetler Birliği'ne karşı kullanabilmek üzere parçalatmama temeline dayanmaktaydı [192]. Dolayısıyla da Alman askerî gücünün korunmasını gerektiriyordu bu plan: Böyle bir durumsa Almanya'nın yeni baştan derlenip İngiltere'ye karşı bir kez daha amansız bir mücadeleye girmesine olanak sağlamaktaydı [193].

Amerika Birleşik Devlet'indeki Tutum Değişikliğini Etkileyen Nedenler

Amerika'nın büyük devletler çerçevesi içindeki durumu, savaş sonunda kökten değişmiş bulunmaktaydı [194]. Gerçekten de bir zamanların borçlusu, bugün Avrupa'dan tam 10 milyar dolar alacaklı duruma girmişti. Ve bu parayı, Avrupa'nın iç işlerine el atmaksızın geri almak olanağı yoktu artık.

Nitekim, Amerika Birleşik Devletleri, öteden beri sürdürdüğü izolasyonizm (kendi köşesine çekilmişlik) politikasına ister istemez ve kesinlikle son vermek zorunda kalacaktır. Ve tarihte ilk kez olarak bir Amerikan cumhurbaşkanı Yeni Dünya'dan ayrılıp Eski Dünya'ya, Avrupa'ya gelmiştir [195].

İngiltere’nin deniz gücü karşısında büyük bir ürküntü duymaktaydı Başkan Wilson. Nitekim tarihçi Baker, Wilson hakkındaki kitabında şunları söylüyor bu konuda:

“Alman savaş donanmasının ortadan yok oluşu bütün öbür ülkeler karşısında Büyük Britanya’nın tarihte bir örneği daha görülmemiş bir şekilde üstünlünü sağlıyor... Ve bu üstünlük, İngiltere’nin üçüncü büyük dünya devleti durumuna gelen Japonya ile yapmış olduğu ittifak sonucunda bir kat daha perçinlenmiş oluyor [196].

Bir İngiliz-Amerikan çatışmasına -karşılıklı sempati duygularından dolayı değil elbette [197]— ama her iki ülkenin de bütün yeryüzünde büyük zenginliklere sahip oluşlarından dolayı olasılık tanımayan Baker, bu konudaki görüşlerini şöyle sonuçlandırıyor:

“Hiç şüphe yok ki Büyük Britanya’nın Barış Konferansındaki tutumunu büyük çapta belirleyen en önemli etkenlerden biri de, denizlerdeki üstünlüğüydü [198].”

Öte yandan doğrudan doğruya Başkan Wilson da Amerikan donanmasının dünyada herhangi bir donanmayla rahatça boy ölçüşebilecek bir güce erişmesi gerektiğini öne sürmekteydi. Nitekim başkan, savaş daha sona ermeden, 3 Şubat 1916 günü Saint-Louis’de yaptığı bir konuşmada şöyle demişti:

“Yeryüzünde bugün hiçbir donanma, Amerikan donanmasının korumak zorunda bulunduğu bölge kadar geniş bir bölgeyi korumakla yükümlü değildir. Ve bence işte bundan dolayıdır ki Amerikan donanması, dünyadaki bütün öbür donanmalarınkinden çok daha üstün bir etkinlik hâlinde bulunmak zorundadır [199].

Hem Büyük Britanya’yı, hem de Japonya’yı zayıf düşürmek amacıyla, İngiliz-Japon paktını çökertme girişimlerinde bulunacaktır Washington [200]. Öte yandan da Almanya’nın tam yıkılmasını önleyerek, İngiltere’ye Avrupa’da zorluk çıkartma yoluna gidecektir [201]. Sırası gelmişken belirtelim ki bu noktada İngilizlerle Amerikalılar aynı kartı oynamaktaydılar. Bir basit farkla: Lloyd George, Fransa ile Rusya’ya karşı yatırım yaparken, Wilson İngiltere ile Rusya’ya karşı yatırım yapıyordu [202].

Woodrow Wilson

Savaş sona erdiğinde Amerika Birleşik Devletleri gerçekten büyük kozlara sahip bulunmaktaydı: Barış antlaşmasına temel olarak, Wilson'un 14 maddesi alınacaktı. Bunu, savaş hâlindeki her iki taraf da kabul ve ilan etmiş durumdaydılar [203]. Dolayısıyla da bütün dünya, Wilson'a bir kurtarıcı gözüyle bakıyordu [204]. Avrupa, büyük bir sabırsızlık içinde bekliyordu başkanı.

Nitekim Paris Wilson'u, "ulusal kahraman" olarak bağrına bastığı Mareşal Foch'u karşılarken bile görülmemiş bir coşkunlukla karşılayacaktır [205]. Gerçekten de bütün burjuva basını, başkanı göklere çıkarmaktaydı. Örneğin, İngiliz işçi hareketinin resmî organı, ilk sayfasını baştan aşağıya kaplayan şu manşetle yayınlanıyordu o gün;

"Wilson, sakın teslim olma !"[206] Eski doplomasi okuluna karşı, yeni diplomasi anlayışı yüceltilmekteydi. [207]

Sonuç olarak Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'nin Konferanstaki güçlü durumundan ustaca yararlanarak ve karşısında Clemenceau ile Lloyd George gibi iki kurt rakip bulunmasına rağmen, bir dizi parlak başarı kazanacaktır. Fransız Ve İngiliz baş temsilcileri, kendilerini başarısızlığa uğrattığından ötürü Amerikan cumhurbaşkanını hiçbir zaman affedememişler ve öç almak için onu diplomasi konusunda tamamıyla yetkisiz ve dünyayı kurtarmaya çağrıldığına gerçekten inanacak kadar çocuk ruhlu bir adam olarak göstermişlerdir.

Örneğin Lloyd George, şunları yazmaktadır:

"Öyle sanıyorum ki bu idealizm dolu başkan, biz zavallı Avrupalı payenleri[208] kurtarmakla yükümlü bir misyoner olarak görüyordu gerçekten kendisini... Milletler Cemiyeti sorunu tartışılırken Hıristiyanlığın niçin idealin doruklarına ulaşamadığını açıklamaya koyulduğunda, sözcüğün tam anlamıyla afallatıcı bir duygu patlaması içindeydi. Şu soruyu yöneltti bizlere nitekim:

"Hazreti İsa bütün dünyayı kendine inandırmayı niçin başaramadı bilir misiniz?" Ve şu cevabı verdi ardından: "Çünkü sadece bir ideal vaaz etmekte, bu ideale götürecek olan pratik yolları belirtmemekteydi. Oysa ben, Hazreti İsa'nın özlemlerini gerçekleştirmek üzere pratik bir şema öneriyorum."

Bu sözler üzerine Clemenceau'nun siyah gözlerini fal taşı gibi açışını Ve teker teker bütün orada bulunanların üzerinde gezdirişini ömrüm boyunca unutamayacağım [209].

Amerikan Planının Zayıf Yanları

Başkan Wilson'ın Paris Konferansı'nda kazanmış olduğu belli başlı diplomatik başarıyı şöyle sıralayabiliriz:

1. Ateşkes anlaşmasının başkan tarafından hazırlanmış olan On dört madde temel alınarak imzalanışı.

2. Milletler Cemiyeti statülerinin de barış anlaşmasının çerçevesi içine alınışı.

3. İtalya tarafından öne sürülen hak iddialarının Konferansça reddedilişi.

Ama başkan tarafından uygulanan diplomasinin üç belli başlı zayıf yanını da şöyle sıralayalım şimdi:

1. Wilson, Amerikan Kongresi'nde çoğunluğa sahip değildi. Gerçekten de 1918 yılının Kasımında yapılan yine seçimlerde başkanın lideri bulunduğu Demokrat Parti yenilgiye uğramıştı. Dolayısıyla da başkan Wilson'un sürekli şekilde muhalefeti de hesaba katarak davranması gerekmekteydi.

2. Almanya'nın bir daha toparlanamayacak şekilde dize getirilmesine sistematik olarak karşı çıkıyordu başkan; bu da dünkü düşmanın ekonomik ve siyasal gücünü büyük çapta korumasına ve yeni bir savaşa hazırlanmasına olanak sağlamaktaydı.

3. Son olarak da: Wilson diplomasisinin en çürük yanı, Sovyet Rusya konusundaki tavrıydı. Nitekim barış anlaşmasına ilişkin On dört Nokta'nın 6. maddesi, Rusya'yı ilgilendiren sorunların bu ülkeye "kendi siyasal evrimi ve kendi ulusal politikası hakkında tam bağımsızlık içinde karar verme olanağını eksiksiz ve engelsiz bir biçimde sağlamayı öngörmekteydi [210]. Ama bu tantanalı laf ebeliğine pratik bir uygulama bulmak gerektiğinde, 6. nokta adıyla ve sanıyla Rusya'yı parçalama programı olarak ortaya çıkacaktır.

Gerçekten de On dört Madenin resmî yorumunda –ki bu yorum Paris Konferansı'nda Amerika Birleşik Devletleri delegasyonu üyesi olan ve

ayrıca Başkan Wilson’un kişisel dostu diye tanınan Albay House tarafından kaleme alınmış ve doğrudan doğruya Başkan Wilson tarafından onaylanmıştır– 6. nokta şöyle açıklanmaktaydı:

“Temel sorun şudur: Düne değin Rus İmparatorluğunun toprağı olarak kabul edilen topraklar, bugünkü Rus toprağı olarak kabul edilecek midir? Elbetteki hayır. Çünkü 13. nokta, bağımsız, bir Polonya’nın kuruluşunu şart koşmakta; bu koşul da Rus İmparatorluğu topraklarının eskiden olduğu gibi bırakılmasını olanaksız kılmaktadır. Polonyalılar için geçerli olarak kabul edilen ölçünün, hiç şüphesiz ki Finlandiyalılar, Lituanyalılar, Letonyalılar ve hatta Ukraynalılar için de geçerli olarak kabul edilmesi gerekir [211].

Rusya’yı parçalama tasarısı, bu kadarla sona ermemiştir. Gerçekten de Amerikan diplomasisi Kafkasya’nın “Türk İmparatorluğu sorununun bir parçası” olarak göz önüne alınması gerektiğini iddiaya kadar vardırmıştı [212]. Ayrıca bununla da yetinmiyordu Washington: Türkistan’ın da Batılı büyük devletlerden birinin mandası altına alınmasını önermekteydi [213].

Ama işin en ilginç olanı, Başkan Wilson’un bunlarla da yetinmeyip doğrudan doğruya yüzyıllardır Rusya diye bilinen ülke ile Sibirya’yı da nişanlamış oluşuydu. Nitekim Albay House’ın resmî yorumu, şöyle demekteydi bu konuda:

“Barış Konferansı, bu topraklar adına konuşmaya tam yetkili hükûmetlerin kurulması gereğini bir koşul olarak talep edebilir [214].”

İtalya’nın Durumu

Barış, Konferansı’ndaki büyük devletler topluluğunun içinde İtalya da yer almaktaydı. Ama Caperette bozgunundan sonra hiç kimsenin bu ülkeye önem verdiği yoktu. Ve İtalya, uluslararası “çakal” sıfatına tamamıyla sadık bir şekilde, büyük devletler tarafından kurulan ziyafet masasının çevresinde dört dönerek üçlü İttifak’a ihanetinin ödülünü beklemekteydi [215]. Gerçekten de Roma diplomasisi, tabasbusa (yaltaklanma, alçakça yalvarma) varan bir aşırı saygıdan küstahlığa varan bir tehditçiliğe rahatça kayan bir tavrı sürdürmüştür tüm konferans boyunca. Hatta ikinci yoldaki aşırılığını, bir ara, konferanstan sözüm ona çekilmeye kadar vardırmıştır [216]. Ama

konferanstan çekilmesi de çok geçmeden üzgün ve pişman bir hâlde salona dönüşü de hemen hemen hiç farkına varılmayan “iki minik gösteri” olarak kalacaktır [217].

Paris Konferansı’nda İtalya’yı, Başbakan Orlando ile Dışişleri Bakanı Sonnine temsil etmekteydiler. Ve her iki diplomatın da gerek kapıyı çarpıp gitmeden önce, gerekse aynı kapıdan âdeta suçlu gibi süzülerek salona döndükten sonra ülkeleri adına ısrarla istedikleri bir tek şey vardı: Sovyet Rusya’ya karşı konferansa katılan galip ülkeler tarafından ortaklaşa bir askerî müdahale düzenlenmesi [218].

Japonya ve Ötekiler

Japonya’yı Sayondzi ile Makino’nun başkanlık ettikleri bir delegasyon temsil ediyordu Paris Konferansı’nda. Ve Japon temsilcilerinin sesini işitmek öylesine seyrek rastlanan bir olaydı ki, Tokyolu diplomatlara “hep susanlar” diye ad takılmıştı [219].

Avrupa ve Afrika’ya ilişkin tartışmalarda en ufak bir hak iddiasında bulunmuyordu Japonlar ve istemli bir şekilde Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri’ni destekliyorlardı [220]. Pasifik Okyanusu’na ilişkin sorunlar tartışma masasına getirildiğinde, bu desteğin karşılığı olan ödünleri rahatça koparma hesabı içindeydiler. Nitekim Japonya’nın çıkarları söz konusu olur olmaz, “hep susanların” ünlü sessizliği bitip tükenmek bilmeyen bir ağız kalabalığına dönüşmekteydi [221]. Amerika-Avrupa arasındaki çıkar çatışmasını akla gelebilecek her yola baş vurarak alevlendiren Japon diplomatları, Konferans boyunca ortaya çıkan her türlü sürtüşme ve çekişmeden ustaca yararlanarak, Asya üzerinde ülkelerinin kesin egemenlik kurmasını sağlamaya çalışıyorlardı [222].

Paris Konferansı’na katılan öbür ülkelere gelince: Bunlar bağımsız bir rol oynamamışlardır. Ve bu ülkeleri temsil eden delegelerin söz alışları bir büyük devletin belirli bir tutumunu onaylamaktan ibaret kalmıştır.

Çeşitli ülkeler arasındaki uzlaşmazlıklar, Konferans’a da yansımaktan geri kalmayacaktı elbette. Herkes anlıyordu bunu. Nitekim Balfour; Paris Konferansı’nın hemen arifesinde şunları söylemişti haklı olarak:

– Görünen odur ki Paris barış Konferansı, biraz fazla hareketli ve de biraz fazla gürültülü bir toplantı hâline girmekte gecikmeyecektir [223].

162 F. Notoviç, *İki Dünya Savaşı Arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları, Taşkent, 1943, s.56).

163 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

164 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

165 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 182.

166 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

167 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

168 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 201.

169 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

170 Lloyd George, *Avrupa Kaosu,* İngilizce'den Rusça'ya çevirisi: 1924, s. 35.

171 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

172 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

173 G. Clemenceau, *Grandeur et misères díune victoire.* Paris, 1930.

174 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 1, no. 225.

175 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

176 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

177 A. Tardieu, *La paix* (G. Clemenceauínun önsözüyle). Paris, 1921, s. XIX.

178 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

179 *Emperyalist Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XV, bölüm 2, no. 3.

180 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

181 A. Tardieu, *La paix* (G. Clemenceau'nun önsözüyle). Paris, 1921.

182 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

183 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

184 *The Pact of Paris.* With historical commentary by T. J. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

185 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

186 *The Pact of Paris.* With historical commentary by T. J. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.
187 Albay House: *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.
188 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.
189 G. Clemenceau, *Grandeur et misères díune victoire.* Paris, 1930.
190 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler.* Cilt XVI, bölüm 2, no. 18.
191 Stalin, *Leninizmin Sorunları.* 11. Baskı, Moskova-Leningrad, s. 580.
192 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XVI, bölüm 2, no. 35, 36, 38.
193 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.
194 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.
195 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XVI, bölüm 2, no. 52.
196 Baker, *Woodrow Wilson, Dünya Savaşı. Versay antlaşması.* İngilizce‘den Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 396.
197 Baker, *Aynı yapıt.* İngilizce‘den Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 397.
198 Baker, *Aynı yapıt.* İngilizce‘den Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 398.
199 W. Wilson, *War and peace. Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924).* Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.
200 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
201 *The Pact of Paris.* With historical commentary by T.J. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.
202 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d’une victoire.* Paris, 1930.
203 *Emperyalizm Döneminde Uluslararası İlişkiler,* cilt XVI, bölüm 2, no. 70.
204 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.
205 Baker, *Woodrow Wilson, Dünya Savaşı. Versay antlaşması.* İngilizce‘den Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 405.
206 Baker, *Aynı yapıt.* İngilizce‘den Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 407.
207 *The Pact of Paris.* With historical commentary by T.J. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.
208 Payen: Çok Tanrıya inanan eski kavimlere ait. Hıristiyan olmayan.
209 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1948.
210 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.
211 Albay House: *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.
212 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.
213 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay antlaşması.* İngilizce‘den Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 428.
214 Albay House: *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

215 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları) Cilt I: Versay Antlaşması. Moskova, 1925.

216 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

217 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

218 T. Tittoni, *L'Italia alla conferenza della. Discorsi e documenti.* Roma, 1921.

219 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

220 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

221 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

222 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

223 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce'den Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 435.

YİRMİSEKİZİNCİ BÖLÜM

VERSAY ANTLAŞMASI (1919)

1. KONFERANSIN ORGANİZASYONU

Dil Sorunu

Paris Barış Konferansı’na binden fazla delege katılmaktaydı Ayrıca bu delegelere sayısız denecek kadar çok sayıda yardımcı eşlik ediyordu: Yardımcılar arasında, “uzman” sıfatlı bilginler başta gelmekteydi. Tarihçiler, hukukçular, istatistikçiler, iktisatçılar, jeologlar, coğrafyacılar, vs. gibi bilginlerden oluşan bu uzman kurullarının yanı sıra tercümanlar, sekreterler, stenograflar, daktilo yazıcıları ve hatta askerlerden meydana gelen bir yardımcılar topluluğu da vardı[224].

Başkan Wilson, kendi özel muhafızlarını getirmişti Amerika’dan [225]. İngiliz Başbakanı Lloyd George da kalabalık bir özel muhafız takımıyla gelmişti [226].

Amerikan delegasyonundaki irili ufaklı görevlilerin sayısı 1.330’ü buluyordu ve yalnız bu delegasyon için Konferans süresince yapılan harcamaların tutarı 1,5 milyon doları aşacaktı [227].

Konferansa resmen kayıtlı gazetecilerin sayısı yüz elliyi geçiyordu. Bunların yanı sıra, delegasyonların kaldıkları otellerin çevresinde kaynaşan yüzlerce muhabir, röportajcı ve mülakat avcısı vardı [228].

Resmî delegelerden gayrı sömürgelerin, küçük ülkelerin, yeni kurulmuş devletlerin ve bir dizi sosyal örgüt ve kurumun temsilcileri de gelmişti Paris’e. Ve Fransa’nın gürültülü başkenti, büyük akımlara alışık olmasına

rağmen, Konferans'ın getirdiği taze hareketlilikle âdeta yeniden canlanmaktaydı.

12 Ocak günü Orsay rıhtımındaki Fransa Dışişleri bakanlığında Konferans'ın ilk hazırlık toplantısı yapılmıştır. Beş büyük devletin başbakanları, dışişleri bakanları ve tam yetkili temsilcilerinin katıldığı bu toplantıya başkanlık eden Fransız Dışişleri Bakanı Pichon, Konferans'ta ele alınacak sorunların bir sıralamasını ve gündemini yapmak üzere çalışmalara başlanılmasını önermiştir [229].

İlk bityeniği hemen daha bu toplantıda çıkmıştır: Konferans oturumlarının tutanakları ve ilerdeki Barış Antlaşması'nın bağlayıcı metinleri hangi dilde kaleme alınmalıydı? İşin burasında söz alan Clemenceau, Fransızca'nın bugüne değin evrensel diplomasi dili olarak kullanıldığını ve bu geleneğin bozulmasını gerektirecek hiçbir neden göremediğini belirtti [230]. Hemen ardından da şunu ekledi Fransız hükûmet başkanı:

– Hele Fransa'nın büyük bir acı çektiği düşünülecek olursa [231].

Buna karşılık Lloyd George, Fransızca'nın yanı sıra İngilizce'nin de standart dil olarak kullanılmasını önerdi: İngiliz başbakanı buna gerekçe olarak, her şeyden önce dünya nüfusunun yarısının bu dili konuşmakta olduğunu gösteriyor; ayrıca Avrupa'da ilk kez olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin bir diplomatik yarışmaya katıldığının da göz önüne alınmasını istiyordu [232].

Lloyd George'un hemen ardından İtalya Dışişleri Bakanı Sonnino'nun söz istediği görüldü : Fransız önerisinin ülkesi için tam bir hakaret anlamına geldiğini ileri sürdü Sonnino ve Fransa'nın çektiği acılar hesaba katıldığına göre, İtalya'nın da beş milyona yakın askerini cepheye yollamış olduğunun unutulmaması gerektiğini belirttikten sonra Konferans'ta kullanılacak resmî dillerin arasına İtalyanca'nın da alınmasını talep etti. İşin ilginç yanı İtalyan dışişleri bakanının bütün bu konuşmayı kusursuz ve hatta biraz da cafcaflı bir Fransızca'yla yapmış olması idi [233].

Ve çileden çıkmış olan Fransız başbakanı Clemenceau'nun şöyle homurdandığı işitildi :

– Dünya ulusları ittifakını bu başlangıçla mı kuracağız biz? [234].

En sonunda Fransızca ile İngilizce'nin Konferans'ta resmî dil olarak ortaklaşa kullanılmasına karar verilmiştir [235].

Dil sorunu böylece çözüme bağlandıktan sonra, Konferans çalışmalarının nasıl düzenleneceği konusunda bir tartışma açılmıştır. Ve bu sorun alabildiğine zorlu müzakerelerden sonra sonuca bağlanmıştır [236].

Büyükler ve Küçükler

Çözüme bağlanması gerçekten güç bir sorundu bu; çünkü Konferans'a katılan yirmi yedi ulusun yirmi yedisi de gerek danışma ve gerekse karar toplantılarının hepsinde, yeni yapılacak olan bütün müzakerelerde mutlaka ve mutlaka temsilci bulundurmak istiyorlardı [237]. Bu isteklerini haklı göstermek için de tarihten örnekler aramakta, Viyana Kongresi'nin örgütleniş tarzını ileri sürmekte, söz konusu Kongre'deki "dörtlü" ya da "sekizli komisyon"un model alınmasını talep etmekteydiler [238].

Büyük devletlerin fikrinin bütün konularda ağır basması gerektiğini açıktan açığa savunanların başında, Clemenceau geliyordu. Şöyle demekteydi Fransız başbakanı:

– Bugüne kadarki sarsılmaz inancım odur ki biz beş büyük arasında bir anlaşma vardır ve bu anlaşma gereğince biz beş büyükler, tüm önemli sorunlar üzerinde kendi aramızda önceden karara vardıktan sonra Konferans masasına oturmalıyız. [239]

Ve bu fikrine gerekçe olarak da şunları söylüyordu Fransız başbakanı:

Yeni bir savaş hâlinde Almanya, Küba'ya ya da Honduras'a değil, Fransa'ya saldıracaktır olanca gücüyle ve yine Fransa çekecektir bütün yükünü işin. Alınmış olan kararın uygulanmasını işte bunun için şart koşuyorum: Söz konusu beş büyük devletin temsilcileri ilkin kendi aralarında toplanarak ortadaki ciddi sorunlara ortaklaşa çözüm arayacaklardır. İkincil sorunların tartışılmasına gelince: Bunların, Konferans üyelerinin toplantılarından önce çeşitli kurul ve komisyonlarca incelenip karara bağlanmaları gerekir.[240]

Öte yandan İngiliz dominyonları da bağımsız birer devlet olarak kabul edilmelerini istemekteydiler ısrarla [241]. Kanada temsilcileri açıkça şunu söylemekteydiler:

– Bizim Portekiz kadar da ağırlığımız yok mu? [242].

Wilson sınırlı üyelerin katılacağı müzakere usulüne itiraz ederken İngiliz diplomasisi, Clemenceau'nun önerisine açıkça karşı çıkmamakla birlikte küçük devletlerin de Konferans çalışmalarına katılmalarını savunmaktaydı [243].

Dört Kategori

Uzun müzakerelerden sonra, Berthelot tarafından kaleme alınmış olan Fransız tasarısı kabul edilmiştir [244]. Bu tasarıya göre, Konferans'a katılan bütün ülkeler dört kategoriye ayrılmaktaydılar.

Şöyle ki:

1. Birinci kategoride, yine karakterli çıkarlara sahip, galip devletler yer almaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya idi bunlar. Ve bu beş devlet bütün toplantı ve komisyonlara katılacaklardı.

2. İkinci kategoride, "özel karakterli çıkarlara sahip" galip devletler. Yani; Belçika, Brezilya, İngiliz dominyonları ve Hindistan, Yunanistan, Guatemala, Haiti, Hicaz, Honduras, Çin, Küba, Liberya, Siyam ve Çekoslovakya. Bu devletler, doğrudan doğruya kendilerini ilgilendiren sorunların ele alınacağı toplantılara katılacaklardı.

3. Üçüncü kategoriye, Germen bloğuyla diplomatik ilişkilerini kesmiş olan devletler alınmışlardı; Ekvator, Peru, Bolivya ve Uruguay. Bu devletlerin delegeleri de sadece kendi ülkelerini ilgilendiren sorunların tartışılacağı toplantılara kabul edileceklerdi

4. Dördüncü kategoride ise tarafsız devletlerle henüz kuruluş hâlindeki devletler yer alıyorlardı. Bunlar, yine karakterli çıkar sahibi beş büyük devletten biri kendilerinden resmen istekte bulunduğu takdirde ve sadece kendilerini ilgilendiren sorunların tartışılacağı oturumlarda yazılı ya da sözlü olarak fikirlerini açıklamak hakkına sahip bulunuyorlardı. Ayrıca bu fikir bildirme işi, "söz konusu sorunların incelenmesinde tutulacak ölçülere oranlı" bir şekilde düzenlenecekti [245].

Bu programda Almanya ile müttefiklerinin, pek doğal olarak, adları bile anılmıyordu.

“Tutanakları Şeytan Götürsün!”

Ülkelerin Konferans’a kabul edilecek olan temsilci sayıları şöyle belirlenmişti :

1. Amerika Birleşik Devletleri, İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya tam yetkili 5’er delegeyle;

2. Belçika, Brezilya ve Sırbistan tam yetkili 3’er;

3.Çin, Yunanistan, Hicaz, Polonya, Portekiz, Romanya, Siyam ve Çekoslovakya tam yetkili 2’şer;

4. İngiliz dominyonları (Avustralya, Kanada, Güney Afrika) ile Hindistan tam yetkili 2’şer;

5. En son olarak da Yeni Zelanda ve bütün öbür ülkeler, 1’er delegeyle katılacaklardı [246].

Şu son nokta da ayrıca belirtilmişti: Rusya’ya tanınacak olan koşullar, bu ülkeyi ilgilendiren sorunların incelenmesinden sonra özel olarak belirlenecektir [247].

Yine Konferans yönetmeliğine göre, çalışmaların Fransız cumhurbaşkanı tarafından açılması gerekmekteydi. Daha sonra da Konferans’a geçici olarak Fransa başbakanı başkanlık edecekti. Beş büyük devletin temsilcilerinden oluşan beş kişilik bir sekreterlik kurulu, tutanakların redaksiyonuyla görevlendirilmişti [248].

Her şey titizlikle ele alınmış, özenle hazırlanmıştı: Tutanakların yazılması, belgelerin korunması, üyelerin dilekçe sunma hakları tüm ayrıntılarıyla öngörülmüş bulunmaktaydı. Ama büyük bir sabırla kurulan bu düzen çok geçmeden bozulacaktır. Çünkü oturumlar çok kısa aralarla izlemektedir birbirlerini; öyle ki resmî bir toplantıyı özel bir ziyaretten ayırt etme olanağı bile kalmayacaktır. Sonuç olarak şunu rahatça söyleyebiliriz: Tarihte Paris Konferansı kadar düzensiz ve başıboş yürüyen bir konferans görülmemiştir [249]. Gerçekten de alabildiğine önemli kararların alındığı birtakım temel oturumların tutanağı bile yoktur. Ve bu feci durum Clemenceau’ya bildirildiğinde, bitip tükenmek bilmeyen müzakerelerden bir türlü sıyrılamayan Fransız devlet adamı, çaresizlik içinde şöyle homurdanacaktır:

– Tutanakları şeytan götürsün! [250].

Onlar Kurulu

İşin doğrusu istenirse, devletlerin kategorilere bölünmesi ve mandaların ülkeler arasında paylaşılması, Konferans çalışmalarının nasıl bir nitelik kazanacağını önceden saptamaktaydı. Gerçekten de daha baştan itibaren her şey, Onlar Kurulu'nun eline geçmiştir [251].

Şu üyelerden oluşmaktaydı Onlar Kurulu:

Amerika Birleşik Devletlerinden Başkan Wilson ve Dışişleri Bakanı Lansing, Fransa'da Başbakan Clemenceau ve Dışişleri Bakanı Pichon, Büyük Britanya'dan Başbakan Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Balfour, İtalya'dan Başbakan Orlando ve Dışişleri Bakanı Baron Sonnino, Japonya'dan da Baron Makino ile Vikont Sinda [252].

Bu diplomatların dışında bütün öteki tam yetkili üyeler, Konferans'ın tam kadrolu toplantılarına katılmaktan başka, hiçbir etkinlikte bulunamamışlardır ve altı aya yakın bir süre devam eden Konferans çalışmaları boyunca da topu topu yedi kez tam kadrolu toplantı yapılabilmiştir [253].

İlk hazırlık toplantısında Konferans'ın işleyişine ilişkin olarak alınan bu kararlardan sonra, tam oturum kapanmak üzereyken Mareşal Foch söz istemişti. Ve müttefik orduları başkumandanı, salondaki resmî kimselere olduğu kadar yarı resmî gözlemcilere de aldırmaksızın; bolşevizme karşı hemen silahlı bir müdahale düzenlenmesini istedi açıktan açığa.[254]

Bu isteğine gerekçe olarak Paderewski tarafından yollanan ve Vilno kentinin Bolşeviklerce işgal edildiğini bildiren bir telgrafı okuyan mareşal, belirli miktarda asker kuvvetlerin Dantzig-Torun bölgesine sevkini şart koşmuştu. Nitekim Foch, ateşkesin uzatılması için Almanya ile pazarlığa oturduğunda da yine bu aynı nedenden dolayı, müttefik kuvvetleri için Dantzig'den özgürce geçiş hakkını kesin koşul olarak ileri sürmüştü.

Mareşale göre bu yeni sefer için gerekli kuvvetlerin büyük çoğunluğunu Amerikan birlikleri meydana getirmeliydi:

— Çünkü, diye açıklıyordu Foch, Amerikan askerleri atılganlıklarını hâlâ korumaktadırlar [255].

Aslında mareşal, böyle davranmakla üçlü bir ereğe ulaşmayı tasarlıyordu: Fransa'nın müttefiki olan Polonya'ya yardıma koşmuş olacaktı; Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa'yı birbirlerine daha sıkı bağlayacak olan ortak

çıkarlar yaratmış olacaktı ve son olarak da, Amerikan kuvvetlerinin Fransız topraklarını boşaltmasını sağlamış olacaktı [256].

Başkan Wilson, bolşevizme karşı etkili mücadele planını hemen uygulamaya koyulmak istemez değildi aslında [257]; ama bu işin mareşal tarafından önerilen biçim içinde yapılmasına kesinlikle karşıydı; dolayısıyla da Foch'un önerisine şiddetle karşı çıktı. Kendi yönünden Lloyd George da böyle bir fikri tartışmaya bile razı olamayacağını ileri sürünce, Clemenceau'ya da kendi mareşalinin planını reddetmekten başka yapacak bir iş kalmamış oluyordu.

Fransız diplomasisi o kadar güç bir durumda kalmıştı ki, Dışişleri bakanı Pichon hiç değilse, görünüşü kurtarmak için şöyle bir telkinde bulunmak zorunluluğunu duydu:

– Bundan böyle toplantılara askerlerin katılmamaları daha uygun olabilir; böylece yiğit kumandanlarımız kendilerine özgü sorunlar üzerinde daha uzun zaman düşünmek fırsatını da bulacaklardır [258].

224 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

225 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

226 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

227 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

228 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

229 G. B. Noble, *Policies and opinions at Paris, 1919. Wilsonian diplomacy, the Versailles peace and French public opinion.* New York, 1923

230 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

231 G. Clemenceau. *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

232 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

233 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

234 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

235 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

236 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

237 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

238 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

239 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

240 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

241 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

242 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

243 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce'den Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 200.

244 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

245 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

246 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

247 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

248 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

249 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

250 Ch. T. Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

251 *Emperyalist Savaşın Bilânçosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

252 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

253 H.W. Temper, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

254 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

255 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

256 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

257 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

258 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

2. KONFERANS ÇALIŞMALARININ AÇILIŞI

Açılış Konuşması ve İlk Uzlaşmazlıklar

Temel görevi Almanya ile müttefikler arasında barış antlaşmasını hazırlamak olan Paris Konferansı, 18 Ocak 1919 günü Versay sarayının ünlü Aynalar Galerisi'nde, yani tam kırk sekiz yıl önce Alman İmparatorluğu'nun varlığının resmen tanındığı[259] yerde çalışmalarına başlamıştır [260].

Bütün delegelerin katıldığı toplantıda Konferans'ın açış konuşmasını, programa uygun olarak, Fransa Cumhurbaşkanı Poincaré yapmıştır.

Poincaré, savaş, suçlularına karşı sert yaptırımlar uygulanmasını ve yeni bir saldırıyı önleyebilecek garantiler sağlanmasını istemekteydi bu söylevinde. Ve toplantı salonunun, Fransa'dan iki ilini koparıp alan, Alman İmparatorluğu'nun doğuşuna tanıklık ettiğini hatırlattıktan sonra; şunları söylemekteydi:

"Görüldüğü gibi bu imparatorluk, daha kökenlerinde ve doğrudan doğruya kurucularının yüzünden, kötülüğe bulanmıştı. Bir ölüm tohumu barındırıyordu. Adaletsizlik içinde doğmuştu, utanç içinde battı gitti [261].

En ufak bir gizlenme gereksinimi duymayan cinsinden bir saldırıştı bu: Fransa, en yüksek yetkilisinin ağzından Almanya'nın parçalanmasını önermekteydi [262]. Ama öbür büyük devletlerin delegeleri Fransız tezini desteklemeyeceklerdir: Kendi planı vardır çünkü herkesin. Wilson, her

şeyden önce Milletler Cemiyeti ya da, Uluslar Derneği; daha eski adıyla, Cemiyet-i Akvam sorununun incelenip karara bağlanmasını istemekteydi [263]. 12 Ocak günü yapılan Onlar Kurulu toplantısından hemen sonra da önermişti bunu başkan ve ilerde daha bir çok kez ortaya sürecekti.

Ama Onlar Kurulu'nun öbür üyeleri, bu konuda ikirciklik içindeydiler: Milletler Cemiyeti tüzüğünün hazırlanıp kabul edilmesinin, gündemde bekleyen toprak ve para sorunlarının tartışması sırasında güçlük yaratmasından korkuyorlardı [264]. Bundan dolayı da, Konferans'ın açılışından önce soruna kesin bir çözüm saptanmamıştı [265].

Bu ilk tam kadrolu oturumda Onlar Kurulu tarafından hazırlanmış olan çalışma programını onaylayan üyeler, daha sonra da Clemenceau'yu Konferans'a başkan; Lansing, Lloyd George, Orlando ve Sayondzi'yi de başkan yardımcıları seçtiler [266].

Wilson'un Manevrası

Bu ilk oturumdan hemen dört gün sonra, Onlar Kurulu'ndaki hararetli müzakereler uzun ve sarp tartışmalara dönüşmüş bulunmaktaydı [267]. Şöyle ki:

Milletler Cemiyeti antlaşması ile Barış antlaşmasının kabulünün herkes için zorunlu, bir tek ve bölünmez bir bütün meydana getirmeleri gerektiğini savunmaktaydı ısrarla Wilson. Buna karşılık Lloyd George, Milletler Cemiyeti antlaşmasının barış antlaşması çerçevesi içine alınmasını onaylıyordu ancak. Fransızlarsa, Milletler Cemiyeti'nin Barış antlaşmasına bağlanmasına kesinlikle karşı çıkmaktaydılar [268].

Görüldüğü gibi, İngiliz tezinde üstü kapalı, Fransız tezinde ise daha açık bir şekilde Milletler Cemiyeti, Barış antlaşmasından ayrılmaktaydı. Ve uzun tartışmalardan sonra bu sorunun bir özel komisyonda incelenmesine karar verildi [269]. İngiliz ve Fransız diplomatları bu sayede Milletler Cemiyeti'ni uzun bir süre gündemden sileceklerini ummaktaydılar.

Lloyd George ve Clemenceau bununla da yetinmemiş ve komisyonu, çalışmaları uzadıkça uzasın hesabıyla, olabildiğince kalabalık tutmak istemişlerdir.

Gerçekten de bu iki diplomat, komisyona küçük devletlerin temsilcilerinin de kabul edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Wilson'un dar çerçeveli bir komisyon kurulması fikrini her ortaya atışında, Lloyd George, kendi haklılığına inananların güveni içinde şu cevabı veriyordu başkana:

– Madem ki Milletler Cemiyeti küçük halklara bir çeşit kalkan olsun diye kurulmaktadır; komisyona bu halkların temsilcileri de alınmalıdır [270].

Clemenceau ise daha başka bir gerekçe ileri sürerek destekliyordu İngiliz meslektaşını: Komisyonun kapılarını küçüklere açmakla büyük devletler, onlarla işbirliği konusundaki iyi niyetlerini dünya kamuoyunun önünde ispatlamış olacaklardı [271].

Barış Konferansı'nın gerçek anlamdaki çalışmalarından büyük bir gönül rahatlığıyla uzak tuttukları küçük ulusları, İngiliz ve Fransız diplomatları şimdi işte böyle büyük bir coşkuyla savunmaktaydılar.

Komisyona her yönden ayak bağı takılmak istendiğini anlamıyor değildi Wilson. Ve o da buna karşılık başka bir diplomatik manevraya girişti: Komisyonun başkanlığını alıyordu üzerine [272]. Lloyd George'la Clemenceau, bu öneriyi istemeye istemeye onaylamak zorunda kaldılar. Ve komisyon, "Crillon Oteli Komisyonu" adını aldı [273].

Kendi tezini, Konferans'ın 25 Ocak günü yaptığı tam kadrolu oturumda açıklamıştır Wilson: Başkana göre Milletler Cemiyeti, Barış Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olmalıdır. Konferans bu öneriyi kabul edince Başkan Wilson, geride kalan bütün öbür sorunları unutup kendini yalnız "Crillon Oteli Komisyonu"nun çalışmalarına verecektir [274].

Üleşim Güçlükleri

Milletler Cemiyeti sorunundan bir süre için kurtulan Konferans üyeleri, asıl önemli sorunlara el atmışlardır. Lloyd George'un deyişiyle, Doğu sorunu ile sömürgeler sorunuydu bunlar ve Milletler Cemiyeti sorununa oranla "çok daha az komplikasyon taşımaktaydılar" [275]. İşte bu, çıkış noktasına dayanan İngiliz başbakanı, eski Alman sömürgeleriyle Osmanlı topraklarının ne olacaklarına ilişkin müzakerelere başlanmasını önerdi.

Herkesten çok İngiliz dominyonları tarafından desteklenecektir bu öneri. Gerçekten de dominyonlar ta başından beri sömürgelerin hemen üleşiminden yanaydılar ve bunu da durmaksızın talep ediyorlardı. Örneğin Yeni Zelanda delegesi, en ufak bir gizlemeye gereksinmeden, Milletler Cemiyeti'nin hararetli bir savunuru olduğunu ama "sırtına gereğinden fazla yük vurup bu kuruluşu daha işin başında yokuşa sürmemek için" önce sömürgelerin üleşilmesinin ve ancak bundan sonra Milletler Cemiyetinin kurularak önüne verilecek tüm sorunları özgürce düzene sokmasının yerinde olacağını açıklamıştı [276]. Japonya böyle bir tutumu destekleyeceğini, sömürgeler sorununun tartışılmasını, hazırlık müzakerelerinde belli etmişti. İtalyan başbakanı Orlando da hiçbir şekilde karşı değildi buna. Bu durumda Lloyd George, kendi tasarısının onay göreceği umuduna rahatça kapılabilirdi. Ama öngörülerinde yanılmaktaydı İngiliz başbakanı: Sömürgeler sorunu hiç umulmadık tuzaklarla doluydu [277].

Herkesin tam bir fikir birliği hâlinde olduğu bir nokta vardı: Almanya'ya sömürgelerini geri vermemek. Bir konuşmasında, bu noktayı açıkça dile getirmişti Wilson:

– Burada bulunan herkes, Alman sömürgelerinin bu ülkeye geri verilmesine şiddetle karşıdır, demişti [278].

Evet ama ne olacaktı bu sömürgeler? Kime ya da kimlere verilecekti? İşte bu noktada ardı ardına sıralanıyordu anlaşmazlıklar.

Gerçekten de bu konuda büyük devletlerin her biri, çok önceden tasarlanmış iddiaları öne sürmüştür: Fransa, Togo ile Kamerun'un yarısını istemektedir. Japonya, Şantung yarımadası ile Pasifik Okyanusundaki eski Alman adalarını ele geçirme umudundadır. İtalya ise sonsuz ve bir o kadar da karmaşık istekler ileri sürmektedir [279]. Bu arada Fransızlar, savaş sırasında yapılmış olan "bazı" anlaşmaların, sömürgeler konusundaki bir çok sorunu "çok daha önceden" çözmüş bulunduğunu ima eden bir açıklama yayınlayacaklardır [280]. Böylece anlaşılacaktır ki, daha dün bağıra çağıra yokluğu iddia edilen gizli anlaşmalar pekâlâ vardır [281].

Milletler Cemiyeti Yeniden Gündemde

Olayların bu yönde gelişmesi, Milletler Cemiyeti sorununun ikinci plana bırakılmasına yol açtı. Ama başkan Wilson, kendi kişisel onur sorunu hâline getirmişti bu sorunu [282]. Aslında başkan bu konuda hiçbir yeni fikir üretmemişti –vakanüvisi Baker, Wilson'un bu alandaki tüm fikirlerinin başkasından alınmış olduğunu itiraf etmektedir–; ama statülerin işlenip ortaya konmasına uzun zaman emek vermişti. Ve asıl önemlisi, bütün dünya artık Wilson adını Milletler Cemiyetinden ayıramaz bir hâldeydi [283].

Halk kitleleri savaştan bıkıp usanmış durumdaydılar. Yükü altında daha, düne kadar ezilip durdukları olaylara benzer yeni olayların adını bile işitmek istemiyorlardı. Tüm ülkeler, tüm sosyal sınıflar barış özlemi içindeydiler. Bir barışçılık dalgası sarmıştı halkları. Ve Milletler Cemiyeti üzerine kitaplıklar dolusu yayın yapılmaktaydı [284].

Gerçekten de uluslararası bir organizma, barışın biricik güvencesi gibi gözüküyordu herkese. Öyle ki başkan Wilson, Brest'te rıhtıma ayak bastığı vakit, dev bir pankartın üzerindeki şu sözlerle karşılanmıştı:

"Yaşasın, barış ve adalet dağıtıcısı Wilson !"[285]

Bu derece güçlü bir evrensel akım karşısında Milletler Cemiyeti sorununu savsaklayıp çözüme kavuşturmamak, son derece zordu. Hele başkan için bu alanda en ufak bir gerileme, tüm saygınlığının yitimi demekti [286]. Kaldı ki sadece başkanın kişisel prestiji değildi burada söz konusu olan: Amerika için, Amerikan emperyalizmi için Wilson'un yaratımı, savaş boyunca Avrupa'ya akıtılmış olan milyarları geri almaya yarayacak bir alet olacaktı [287]: Avrupa'da Amerikan etkililiğinin yayılmasını sağlayacak bir tramplen olmalıydı Milletler Cemiyeti.

İşte biri son derece nesnel, öbürü daha çok öznel bu iki temel nedenden ötürü Wilson, Konferans'ı Milletler Cemiyeti sorununa bir kez daha eğilmeye zorlayacaktır. Gerekçe olarak durmaksızın yinelediği bir söz vardır başkanın:

"Ben dünyaya: Büyük devletler yer yuvarlağının kendini savunmaktan yoksun kısımlarını aralarında bölüşmekle işe başladılar, halklar ittifakını ancak bu üleşden sonra kurmaya razı oldular.. dedirtmem [288]."

Alman sömürgeleri sorunuyla Müttefik kuvvetlerinin işgali altındaki Osmanlı toprakları sorununun, Milletler Cemiyeti çerçeveleri içinde çözüme ulaştırılmasını istiyordu ısrarla başkan. Bu toprakları, arzu edecek olan ve gerek deney zenginliği, gerekse coğrafi konumları bakımından

böyle bir sorumluluğu yüklenebilecek durumda bulunan ileri fikirli ulusların vesayetine emanet etmeyi önermekteydi. Milletler Cemiyeti tarafından bir manda şeklinde verilmeliydi bu vesayet [289].

Onlar Kurulu'nun eksiksiz bütün üyeleri, manda ilkesine karşı çıkmışlardır. Lloyd George, Britanya dominyonlarının istemlerini öne sürüyordu gerekçe olarak: Bu dominyonlar tarafından savaş sırasında işgal altına alınmış olan topraklar kesin bir fetih sayılacak ve bundan böyle söz konusu dominyonların birer parçasını meydana getireceklerdi. Wilson şiddetle itiraz etti buna.. Bunun üzerine İngiliz başbakanı; dominyon temsilcilerini Onlar Kurulu'nun bir toplantısında taleplerini doğrudan doğruya ülkeleri adına dile getirmeye çağırdı [290]. Ama Wilson, bu manevra karşısında da etkilenmeyecekti.

Wilson'un Zaferi

Başkan Wilson'un sarsılmaz kaldığını gören İngiliz ve Fransız başbakanları, bu kez bir başka öneriyle çıtılar Amerikan cumhurbaşkanının karşısına: işin ilkesi kendileri tarafından kabul edildiği takdirde mandalar, uluslar arasında hemen bölüşülmeliydi [291]. Ama Wilson, bu noktada da boyun eğmedi onlara: Her şeyden önce Milletler Cemiyeti statülerinin son şeklini almasını ve Konferans yine kurulunun onayından geçmesini şart koşmaktaydı [292].

Onlar Konseyi'nin üyeleri arasında bitmek tükenmek bilmeyen müzakereler başlamıştı yeniden. Toplantıların havası her gün biraz daha gerginleşiyordu. Wilson'la, Kurul'un öbür üyeleri arasında şiddetli itirazlar yükselmekteydi artık hep.

Bu arada, kimliği saptanamayan bir üye Konseydeki görüşmeleri açıkladı gazetelere; yine kimliği saptanamayan bir başka Kurul üyesi de başkan Wilson'un öbür üyelerle bazen hırlaşmaya kadar varan çekişmeler içinde olduğunu anlattı [293]. Gazetelerde, fikirlerini pratikte gerçekleştirmeyi başaramayan başkanın idealizmi üzerine alay dolu yazılar çıkmaya başlamıştı. Bu duruma son derece sinirlenen Amerika başkanı gazetelerin adı üzerinde yaydıkları söylentiler sona ermediği takdirde, fikirlerini olduğu

gibi dünya kamuoyuna açıklamak zorunda kalacağını bildirdi. Birdenbire son kertesine ulaşmıştı gerginlik. Nitekim Albay House, 30 Ocak 1919 günü, güncesine şu notu düşüyordu :

"Her şey bir anda yıkılıvermiş gibiydi... Müthiş bir öfkeye kapılmıştı başkan; Lloyd George da öfkeliydi çok, Clemenceau da. Başkanın, onların karşısında ilk kez kendine egemen olamayışıydı bu [294]."

Başkan Wilson'ın Konferanstan çekileceği söylentileri dolaşıyordu ortada [295]. Daha henüz başlamıştı müzakereler ve daha şimdiden bir çatlak vardı. Wilson'un bırakıp gitme tehdidi bütün dünyada büyük bir kuşku yaratmıştı. Tam bir çıkmaza girmiş gibiydi müzakereler. Tam o sırada Lloyd George kendini toparladı: Milletler Cemiyetinin zaten artık Barış Antlaşması'nın ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş bulunduğunu ve statülere konacak birkaç maddeyle bu temel olgunun değişmeyeceğini ispatlama denemesine girişti: Dolayısıyla da, diyordu İngiliz başbakanı, mandaları daha fazla beklemeksizin bölüşebiliriz; statüler de ondan sonra yapılır [296]. Yine itiraz etti Wilson: Milletler Cemiyeti'nin, sömürge ve mandalar bölüşüldükten sonra kurulması hiçbir olumlu değer taşıyamazdı; statülerin onaylanmasıyla başlamak gerekiyordu işe.

Lloyd George yine zamana sığındı:

– Bu derece karmaşık bir prosedürün ne zaman biteceğini kimse bilemez.

Bunun üzerine Wilson, Komisyon çalışmalarının on günü almayacağına dair güvence verdi.

– Gerçekten on günlük bir süre yeterli midir? diye sordu İngiliz başbakanı.

Wilson kesin bir tonla:

– Evet.. dedi.

– O hâlde bekleyebiliriz.

Lloyd George bunu söyledikten sonra Clemenceau'ya dönerek eklemek istediği herhangi bir nokta olup olmadığını sordu. Ve o ana değin mücadeleyi sessizce izlemiş olan Clemenceau böylece sahneye girdi [297].

259 1870-71 Almanya-Fransa savaşı sonunda, yine aynı salonda, I.Wilhelm Alman İmparatoru ilan edilmiştir.

260 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

261 *Le Monde diplomatique et économique,* Haziran 1919, no 2, s. 6.

262 Ch. T. Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

263 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

264 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

265 G. Clemenceau, *Grandeur et misères díune victoire.* Paris, 1930.

266 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

267 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

268 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

269 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

270 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

271 Albay House, *Aynı yapıt.* Boston-New York, 1926-1928.

272 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

273 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

274 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

275 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

276 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

277 Lloyd George, *The truth about the peace treaties*, cilt 1-2. Londra, 1938.

278 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

279 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

280 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

281 Lenin, *Yapıtlar,* Cilt XII, s. 395.

282 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

283 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce‘den Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 222

284 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

285 Ch. T. Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

286 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce'den Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 223

287 *Emperyalist Savaşın Bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

288 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

289 Wilson, W. *War and peace.* Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924). Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

290 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

291 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

292 W. Wilson, *War and peace.* Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924). Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

293 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

294 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

295 *Le Temps,* Şubat 1920 tarihli sayı.

296 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

297 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

YİRMİDOKUZUNCU BÖLÜM

VERSAY ANTLAŞMASI (1919)

BARIŞ KOŞULLARI VE TAZMİNATLARI SORUNU

1. ATEŞKESİN ÜÇÜNCÜ KEZ UZATILIŞI

Clemenceau'nun Taktiği Sonuç Vermiyor

Kendi hedefine ulaşabilmek için değişik bir taktik kullanmaya karar vermişti Clemenceau. Almanya ile yapılmış olan ateşkes anlaşması 17 Şubat günü sona eriyordu. Alman hükûmetiyle ateşkes müzakerelerini mareşal Foch yürütmekteydi. Ve ateşkesin yenilenmesi için konulacak koşullar, barış Antlaşmasında yer alması istenen bir çok maddeyi rahatça içerebilirdi [298]. Zaten Fransız diplomasisi o güne değin daima bu doğrultuda iş görmüş bulunmaktaydı.

Ama Fransız başbakanı, Onlar Konseyi'nde ateşkes anlaşmasının uzatılacağını hatırlatıp da koşulların bir kez daha gözden geçirilmesi gereğinden söz ettiğinde Wilson buna karşı çıkmıştır [299]. Clemenceau ise inatla direnecektir kendi tasarısında. İki devlet adamı arasında böylece başlayan mücadeleyi yine Wilson kazanacaktır: Ateşkesin temel koşullarda hiçbir değişiklik yapılmaksızın uzatılması kararlaştırılmıştır [300]. Sadece bir tek ödün vermiştir Amerikan başkanı Almanya'nın silahsızlandırılmasının hızlandırılmasını kabul etmektedir [301].

Yeniden Trèves'e hareket eden mareşal Foch, 14 Şubat günü, ateşkes anlaşmasının üçüncü kez uzatılması için yine Erzberger başkanlığındaki Alman delegasyonu ile müzakerelere başlamıştı. Bir önceki anlaşmada yerine getirilmeyen noktaları gösteriyordu Fransız mareşali Almanlara ve

hemen yerine getirilmesini istediği bu eski koşulların yanı sıra yeni talepler ileri sürüyordu [302].

Maregal Foch tarafından ileri sürülen yeni istekler arasında, özellikle Polonya'ya ilişkin olanlar önemliydi: Almanların Polonya'ya karşı sürdürdükleri saldırıyı hemen kesmelerini istiyordu mareşal [303]. Ayrıca Almanlar aynı zamanda Doğu Prusya ve Yukarı Silezya'da giriştikleri saldırılara da son vermeli ve bütün bu bölgelerdeki kuvvetlerini hemen geri çekmeliydiler.

Fransız Diplomasisinin Gerçek Amacı

İlk bakışta bu istekler, Wilson tarafından çizilmiş olan çerçeveyi taşar bir nitelik göstermiyordu [304]. Gerçekten de Fransız mareşalinin talepleri, Danzig konusunda başlatılmış olan müzakerelere kesinlik kazandırma amacına dönük gibiydiler ilk bakışta. Ama aslında bu istekler, Fransa'nın müttefiklerinden bağımsız olarak düzenlediği yeni birtakım hak iddialarını dile getirmekteydi [305]. Gerçekten de Posnanya ile Silezya'nın Alman kuvvetleri tarafından boşaltılması isteği, Fransa'nın bu iki ile nasıl bir gelecek tasarladığını açıkça ortaya koyuyordu: Söz konusu illeri Polonyalılara sunmak niyetindeydi Paris [306].

Mareşalin bu talepleri karşısında Alman delegasyonunun başkanı Erzberger, bir dizi itirazda bulunmuştur, Almanya'nın ordularını hemen hemen tamamıyla terhis etmiş bulunduğunu söylüyordu Erzberger: Silah altında sadece iki yüz bin insan kalmıştı. Silahsızlandırılma sorununa gelince, şu anki aşamadan öteye gidilemezdi. Ayrıca Alman savaş tutsaklarının hemen koyuverilmesini istiyordu Erzberger ve Müttefiklerin Almanya'ya erzak yollamasını talep ediyordu. Alman delegasyonu başkanı, mareşal Foch'a bu konuda 1871 yılında Fransız hükûmetinin isteği üzerine Bismarck'ın açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan Paris halkına ekmek yolladığını hatırlatmış ve şu tehdidi savurmuştu:

“Umutsuzluktur ki bolşevizmi doğurur; bolşevizm temelinde açlığın yattığı bir beden ve ruh hastalığıdır. Bu hastalığı yenmek için en iyi ilaçsa, ekmek ve adalettir [307].”

Amerikan Diplomasisinin Müdahalesi ve Ateşkesin Uzatılışı

Foch'un ileri sürdüğü yeni istekler, Berlin'de kaygı ve telaş uyandırmıştı. Nitekim Alman hükûmetinin ilk tepkisi Posnanya ve Yukarı Silezya'nın boşaltılmasını kesinlikle reddetmek olacaktır [308]. Öyle ki Dışişleri bakanı Brockdorff-Ranzau istifasını vermeye kadar vardırmıştır işi.

Ama o sırada Berlin'de Amerika Birleşik Devletleri'nin yarı resmî temsilcileri bulunmaktaydı. Alman hükûmeti tarafından hemen kendilerine yollanan güvenilir kişilerle yaptıkları bir toplantı sırasında bu temsilciler, Yukarı Silezya sorununun Barış Konferansı'nda henüz Polonya lehine kesilip atılmış olmadığını ye kesilip atılacağa da da benzemediğini söylemişlerdir [309]. İşte bunun üzerine Almanlar, yerine getirmelerine meydan kalmayacağı umudu içinde, mareşal Foch'un isteklerini kabule karar vereceklerdir. Ve Brockdorff da istifasını geri alacaktır [310].

Böylece yeni bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Kısa ve belirsiz bir süre için geçerli olan bu anlaşma hâline son vermek istedikleri takdirde Müttefikler, Alman hükûmetine üç gün önceden uyarıda bulunmayı yükümlenmektedirler [311]. Polonya sorununa gelince: Bu alanda zafer Fransa'nın olacaktır, ne var ki salt biçimsel bir zaferdir bu [312].

Gerçekten de Almanya, Polonya'ya karşı Posnanya'da ve öbür bölgelerde yürüttüğü saldırıları durdurmak zorunda bırakılmıştır. Ayrıca Almanya-Polonya sınır çizgisini saptamak ve bütün bu kesimin askerden arıtılmasını denetlemek üzere bir alt-komisyon kurulmuştur [313]. Ama aslında Almanlar imzaladıkları anlaşmanın işlememesi için gerekli her türlü sabotajı yapmaktan geri kalmayacaklardır. Örneğin Silezya'nın hiçbir noktasından geri çekmemişlerdir silahlı kuvvetlerini.

Senato'da yaptığı bir konuşmada başkan Wilson, Almanların taktiğini şöyle nitelemekteydi:

"Sözle kabul, edimle ret [314]."

En sonunda alt-komisyon da geri çağrılacak [315] ve bu durum, tamamıyla Paris Konferansı'na dalmış bulunan itilaf Devletleri'nin en ufak bir itirazına bile yol açmayacaktır.

298 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

299 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

300 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

301 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

302 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

303 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 365.

304 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

305 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

306 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

307 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri.* Anılar. Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 371.

308 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

309 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

310 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

311 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri. Anılar.* Almanca‘dan Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 380.

312 Erzberger. *Aynı yapıt.* Almanca‘dan Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 381.

313 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

314 W. Wilson, *War and peace. Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924).* Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

315 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

2. MİLLETLER CEMİYETİ ANLAŞMASININ KABUL EDİLİŞİ

Amerikan-İngiliz Uzlaşması

Bu arada “Crillon oteli komisyonu” arı gibi çalışmaktaydı. Milletler Cemiyeti anlaşmasını söz verdiği güne yetiştirebilmek için gecesini gündüzüne katmıştı başkan Wilson [316]. Ve yapılan iş, hiç de kolay değildi: Her madde ayrı ayrı itirazlara yol açmaktaydı.

Konferans üyelerinin tümü tarafından atanmış olan Komisyon 3-13 Şubat tarihleri arasında çalışmış ve topu topu on toplantı yapmıştır [317]. Çalışmaların resmen açılışından önce ve çalışmalar sırasında bir dizi özel görüşme olmuştur: Amerikalılar, bazen İngilizlerle, bazen İtalyanlarla, bazen da iki tarafla birden müzakere hâlindedirler [318].

Hangi anlaşma tasarısının müzakerelere temel olarak alınacağını saptamak için uzun tartışmalar olmuştu: Amerikan tasarısının benimsenmesi için ısrar ediyordu Wilson; İngilizlerse kendi tasarılarını savunmaktaydılar. Bitip tükenmek bilmez direnme ve pazarlıklardan sonra Amerikan başkanı, iki tasarının bir arada eritilip özel görüşmelerde hazırlanacak bir İngiliz-Amerikan ortak tasarısının benimsenmesini önerdi [319]. Ve bu öneri kabul edildi.

Wilson, yine büyük zorluklarla, mandalar ilkesini kabul ettirmeyi de başarabilmiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı Lansing’in sonrada açıkladığına

göre bu başarıda, Wilson’un ortaya attığı bir kanıt kesin rol oynamıştır: Başkan ispatlamıştır ki, sömürgeleri Müttefikler tarafından düpedüz ilhak edildiği takdirde Almanlar, ödeyecekleri savaş tazminatının tutarından bu sömürgelerin değerinin düşülmesini haklı olarak isteyeceklerdir. Oysa manda ilkesi, Alman sömürgelerinin Almanya’ya hiçbir karşılık, en ufak bir ödün vermeksizin ele geçirilmesi olanağını getirmektedir [320].

Fransız Önerileri

Konferans’taki Fransız delegelerinden Léon Bourgeois, ülkesi adına yeni ve beklenmedik bir öneride bulunmuştur: Milletler Cemiyeti’nin denetimi altında iş görecek bir uluslararası ordunun kurulmasını istemektedir Paris hükûmeti. Ve Fransız diplomasisine göre Milletler Cemiyeti, elinin altında böyle somut bir güç bulunmadığı takdirde tüm anlamını yitirecek; derneğin statüleri de salt teorik bir anlaşma metninden ibaret kalacaktır [321].

Fransız diplomasisinin bu öneriyi ileri sürerken güttüğü amaç, Milletler Cemiyeti’ni her türden saldırı olasılıklarına karşı kolektif bir mücadele örgütü hâline getirmek değildi katiyen [322]. Amaç Fransa’ya Almanya karşısında askerî üstünlük sağlamak ve böylece de Avrupa anakarası üzerinde Fransız hegemonyasını kurmaktı.

Fransız delegelerinin Almanya’nın Milletler Cemiyeti’ne alınmasına şiddet ve hatta biraz da tiksinti gösterileriyle karşı çıkışları da doğrulamaktaydı bu varsayımı: Hiç şüphe yok ki Paris hükûmeti bu uluslararası organizmayı, düpedüz Almanya’ya karşı bir ittifak hâline sokmayı tasarlıyordu [323].

Ama gerek İngiltere ve gerekse Amerika Birleşik Devletleri Fransızların oyununa gelmeye niyetli değildiler katiyen [324]. Bunun içindir ki konu üzerindeki tartışmalar uzadıkça uzamıştır. En sonunda Fransa müttefiklerinin toplu muhalefeti karşısında taktik değiştirecek ve hiç değilse Milletler Cemiyeti’ne bağlı bir uluslararası başkumandanlık kurulmasını önereceklerdi [325]. Ama bu tasarı da olumlu karşılanmayınca, Fransa diplomatlarına yenilgiyi sineye çekmekten başka yapacak bir iş kalmıyordu.

Japon Önerisi

Bu arada Japonya'dan da ilginç bir öneri geldi: Tüm dinsel inançların eşitliğini hükme bağlayan 21. maddeye ırk eşitliği ilkesinin de eklenmesini talep etmekteydi Tokyo diplomasisi [326]. Aslında ikiyüzlülüğün ta kendisiyle bu; çünkü Japon hükûmeti öteden beri zaten ırkçı bir politika izlemekteydi [327].

Japonların bu yeni öneriden amaçları, Birleşik Amerika'ya ve İngiliz dominyonlarına Japon göçünü sınırlayan yasaların yürürlükten kaldırılmasını sağlamaktı [328]. Ve işin aslı aranırsa Amerikalılar Japonya'yı desteklemek istemiyor değillerdi katiyen; çünkü onların da Büyük Britanya'ya karşı Japonların desteğine ihtiyaçları vardı daha bir dizi noktada [329]. Ama buna rağmen Washington'un Japon tezini desteklemesi olanak dışıydı; çünkü ırk eşitliği, kendiliğinden, Birleşik Devletlerdeki Siyahlarla Beyazlar eşitliğini de getirmekteydi ki... bu da Milletler Cemiyeti anlaşmasının Amerikan Birleşik Devletleri Senatosu tarafından zaten tam bir soru işareti hâline gelen onaylanması sorununu büsbütün çıkmaza sokuyordu [330].

Ve on gün boyunca Japonlar bazen Amerikalıları, bazen İngilizleri tehdit ederek bu isteklerinin gerçekleşmesi için alabildiğine yoğun bir çaba gösterdiler [331]. Sorun en sonunda anlaşmadaki 21. maddenin tüm olarak ortadan kaldırılmasıyla çözüldü. Böylece Japon diplomasisinin bu alandaki etkinliği, geçici bir süre için de olsa, başarısızlıkla sonuçlandı.

Paktın Kabul Edilişi ve Wilson'un Dönüşü

13 Şubat 1919 günü anlaşma tasarısı nihayet hazırlanmış bulunmaktaydı [332].

14 Şubat günü, yani mareşal Foch'un ateşkesin uzatılması için Almanlarla müzakerelere başladığı gün, Wilson da Milletler Cemiyeti anlaşmasını Barış Konferansı'na resmen sunmaktaydı [333]. Bu vesileyle yaptığı tarihsel konuşmayı şöyle noktalamıştı başkan:

"Güvensizlik ve nifak perdesi yırtılmış bulunuyor. İnsanlar birbirlerinin gözlerinin içine bakıyor ve: Kardeşiz biz, aynı amacı güdüyoruz.. diyorlar. Şimdiye değin bilincinde değildik bunun, ama şimdi artık bilincindeyiz. Ve işte kardeşlik ve dostluk antlaşmamız [334].

Amerika Birleşik Devletleri başkanından sonra çeşitli ülkelerin temsilcileri söz aldılar sırayla. Hepsi de insanlığı, "bir barış aracı" yaratmış olduğu için [335] hararetle kutluyorlardı. "Çatlak sesler" de çıkmıyor değildi bu arada: örneğin Fransa adına söz alan Léon Bourgeois, statülerin belirli birtakım düzeltmelerden geçmesi ve tamamlanması gerektiğini savunmaktaydı [336]. Hicaz delegesi de bir başka noktaya dokunmuştu konuşmasında : Delegeye göre statü metninde bazı "anlaşılmaz" sözcükler vardı; "manda" sözcüğünden ne kastedildiğini anlamak zordu örneğin. Hiç kimse cevap vermedi Hicaz delegesine. Ya da veremedi [337]. Ve sonuç olarak Barış Konferansı kurulu, Amerika Cumhurbaşkanının anlaşma tasarısını oybirliğiyle onayladı [338]. Ertesi günü de Başkan Wilson, kendisini uğurlayan top sesleri arasında Avrupa'dan ayrılıyordu.

316 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

317 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce'den Rusça'ya çevirisi: 1923, s. 235.

318 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

319 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

320 R. Lansing, *The peace negociations: a personal narrative.* Londra, 1921.

321 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

322 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

323 F. Notoviç. *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1934.

324 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

325 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

326 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

327 F. Notoviç. *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1943.

328 Lloyd George, *The truth about the peace treaties,* cilt 1-2. Londra, 1938.

329 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

330 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

331 F. Notoviç. *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1943.

332 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

333 Ch. T. Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

334 W. Wilson, *War and peace. Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924).* Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

335 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

336 L. Bourgeois, *Le traité de pai0 de Versailles.* 2. baskı. Paris, 1919.

337 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

338 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

3. BARIŞ KOŞULLARININ MÜZAKERESİ

Gemsiz Kalan Tutkular

Milletler Cemiyeti anlaşmasının onaylanmasıyla birlikte barış koşullarının müzakeresini frenleyen engel de ortadan kalmış oluyordu. Nitekim Onlar Kurulu bu alandaki çalışmalarına hemen başladı [339].

Bu arada kurulun oluşumu da değişikliğe uğramış bulunmaktaydı. Lloyd George Londra'ya gitmişti. Orlando, hükûmetine danışmak üzere, Roma'daydı. Clemenceau ise bir anarşist tarafından sıkılan bir kurşunla yatağa çivilenmişti [340]. Hükûmet başkanlarının Paris'i terk edişleri bir rastlantı değildi belki de. Onların yerini Dışişleri Bakanları almıştı; bu da Konferans'ın artık teknik bir karakter kazandığını ortaya koyuyordu [341].

Büyük Britanya temsilcisi Lort Balfour, Alman sınırlarının saptanması ve tazminatlar gibi temel barış koşullarının gündeme alınmasını önerdi ve bu öneri oybirliğiyle kabul edildi. Müzakerelerin en geç Martın ikinci haftası içinde sona ermesi gerekmekteydi.

Bu arada Japon temsilcisi baron Makino, Alman sınırları sorununun "sömürgeler sorunu"nu da içerip içermediğini sordu. Olumlu cevap verildi kendisine. Ve koşulların müzakeresine geçildi. Böylece ilgili ülkelerin her biri kendi barış anlaşması tasarısını savunmaya başlamaktaydı. Gemsiz kalan tutkular şahlanıyorlardı şimdi [342].

İyi Bir Örnek İran'ın Talepleri

Sadece İran delegasyonunun taleplerini sıralamak, Konferans'ın bu noktasındaki atmosferin ne denli çalkantılı ve gergin olduğunu göstermeye yetecektir.

Aslında savaşa katılmamıştı İran, savaş boyunca tarafsız kalmıştı. Ama Milletler Cemiyeti'ne girmeye çağrılan uluslardan biriydi. Ve Paris'e gelir gelmez, Konferans'a Dışişleri bakanları Müşavir el Memalik'in imzasını taşıyan bir memorandum sundu İran delegasyonu [343]. İran hükûmeti bu belgede, sözüm ona XVI ve XVII. yüzyıllara kadar uzanan "tarihsel haklara" dayanarak, ne bir eksik ne bir fazla, şunları istemekteydi :

1. Bakû kentiyle birlikte bütün Azerbaycan.
2. Rus Ermenistan'ı.
3. Nahitcivan bölgesi ve Yukarı Karabağ.
4. Derbent kentiyle birlikte Dağıstan'ın bir bölümü.
5. Hazar denizinin doğusunda bir yandan Aral denizine, öte yandan da Amu Derya'ya dek uzanan Merv, Aşkabat, Krasnovodsk, Hiva gibi kentleri içeren bölge.

Tüm olarak 578.000 kilometre karelik bir alanı kapsayan bu isteklerle de yetinmemekteydi İran; ayrıca Dicle Irmağı'nın doğusunda kalan ve Kuzey Mezopotamya ile Van gölü bölgesini içeren Osmanlı toprakları üzerinde de hak iddia etmekte idi [344]. Bu tür taleplerde bulunabilmek için, hiç şüphe yok ki büyük devletlerden birinin desteğini sağlamış olmalıydı İran hükûmeti [345]. Sanırız İran'ın bu talepleri, Paris Konferansında hüküm süren atmosfer hakkında yeterince bir fikir verebilir.

Fransızların Derdi

Konferans'ta ele alınan sorunlar arasında bir teki yoktu ki çetin bir diplomatik mücadeleye yol açmasın [346]. Örneğin Japonya Şantung'u isteyince Çinliler kıyameti koparmışlardı. Şöyle demişti Çin delegesi :

– Biz de Almanya'ya savaş ilan etmiş olduğumuza göre, bu ülkenin el koyduğu toprakların bize geri verilmesi gerekmiyor mu şimdi? [347] Bu sorun

konusunda Japonya'yı destekleme eğilimindeydi İngilizler, ama Amerikalılar açıkça Çin'i desteklemekteydiler. Dolayısıyla da bu sorun, daha bir süre çözümsüz kalacaktı.

Fransızlarsa Alman sorununu bir an önce kapatıp Rus sorununa geçmek istiyorlardı [348]. Rus sorununa belli bir çözüm bulunmadıkça Müttefiklere savaşı kazanmış gözüyle bakılamayacağını öne sürmekteydi Foch. Mareşale göre Almanya, çıkarlarını Rusya'nın çıkarlarıyla uzlaştırdığı ya da doğrudan doğruya kendisi Bolşevizmin pençesine düştüğü an, savaşın kaderi Müttefikler aleyhine değişebilirdi [349]. Bu konuda şunları yazıyor albay House:

"Bolşevik Rusya'ya karşı ateşli bir mücadele yanlısı olan başkumandan, barış antlaşmasının imzalanmasından sonra Almanya ile bir işbirliği yoluna girmeye bile hazırdı. Çünkü böyle bir işbirliğinin söz konusu mücadele bakımından paha biçilmez sonuçlar sağlayabileceğine inanmaktaydı [350].

Fransız-Alman sınırının Ren Irmağı olarak kabul edilmesini şart koşuyordu Clemenceau. Ayrıca Fransız başbakanına göre Ren Irmağı'nın doğu yakasındaki iller de, silahlanmaları ve yeniden Almanya ile birleşmeleri özel statülerle yasaklanacak özerk bir cumhuriyet hâline getirilmeliydi [351].

O sırada Amerika'da bulunan Wilson, bu tasarıya şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Fransızlar tasarılarında bazı değişikler yaparak ödün verme yoluna gittiler: Örneğin Renanya Cumhuriyeti, kaderi sonradan halk oylamasıyla belirlenecek olan geçici bir devlet şeklinde düşünülebilirdi. Ama Başkan Wilson, önerinin bu hâline de olumsuz cevap verecektir [352].

Wilson'un Avrupa'ya Dönüşünde Beliren Güçlükler

Martın ortasına gelinmiş ve pek doğal olarak, müzakereler sona ermemişti. Tam o sırada Paris'e dönmüştü Wilson ve kendini bir istekler ve hak iddiaları denizinin ortasında bulmuştu [353]. Gerçekten de başta İtalya olmak üzere Yugoslavya, Yunanistan ve Arnavutluk, Amerikan başkanına birer memorandum sunarak isteklerinin yerine getirilmesine yardımcı olmasını rica etmekteydiler.

Bu arada Wilson İngiltere ile Fransa'yı haberli kılmaksızın bir demeç verdi ve Milletler Cemiyeti statüleri ile Barış Antlaşması'nın bir tek bütünün bir birinden kopmaz parçaları olduklarını bildirdi ve bu kopmazlığı bütün Konferans üyelerine kabul ettireceğinden emin bulunduğunu ekledi kesin bir dille [354].

Ne var ki başkan, zafer taçlarıyla geri gelmemişti Amerika'dan. Gerçekten de Washington'da bir çok senatör, Amerika Birleşik Devletlerinin Milletler Cemiyeti'ne katılmasına karşı olduklarını bildirmişlerdi: Amerika'nın Avrupa işlerine bulaşmasından "tiksinti" duyuyordu bu senatörler [355]. Ayrıca Amerikan basınında, Wilson'un Monroe doktrinini çiğnediği yolundaki yazılar gittikçe biraz daha sık yayınlanır olmuştu.

Milletler Cemiyeti statülerinin yasa geçerliliğini kazanabilmesi için, Amerika Birleşik Devletleri Senatosu dan en az üçte iki çoğunlukla geçmesi gerekmekteydi. Ve muhalefet gittikçe güçleniyor, genişliyordu. Paris'e dönüşünde başkan Wilson, muhaliflerinin girişimleri konusunda iyiden iyiye kuşku verici raporlar almaya başlamıştı [356]. Senato'daki muhalif kanat, Milletler Cemiyeti statülerine Monroe doktrininin de eklenmesini istemekteydi.

Renanya - Polonya Dengesi

Ve Avrupa, başkan Wilson'un karşı karşıya bulunduğu güçlüklerden habersiz değildi elbette. Nitekim pek ünlü bir tarihçi, şöyle yazıyordu:

"Wilson'un fikirleri Avrupa'yı fethetti, evet. Ama bekleyelim... Bakalım bu fikirler Amerika'yı da fethedebilecek mi? [357]."

Sonuç olarak, Wilson'un Paris'e gelir gelmez yaptığı bu çağrı Konferans'ı etkilemeyecektir. Gerçekten de büyük devletlerin delegeleri, çoktan bıkıp usandıkları bu tartışması sona ermez sorunu bir yana bırakıp bir birlerine kendi programlarını kabul ettirmek için sıkı bir mücadeleye girişmişlerdir.

Ren Irmağı üzerinde stratejik bir sınırla ırmağın sol yakasında bağımsız bir devletin kurulmasını ısrarla istemekteydi Clemenceau. Bu yeni devlet; Fransız başbakanının verebileceği en son ödüne göre tam bağımsız olmaz

da hadi bilemedin Milletler Cemiyeti'nin koruması altına konulabilirdi [358]. Aslında Fransız emperyalistlerinin gerçekleşmesini istedikleri plan basitti : Lorrain demiriyle Ruhr kömürünü birleştirivermek [359].

Öte yandan Foch, Bolşevik tehlikesinin Polonya'yı sürekli olarak tehdit altında tuttuğunu söylemekteydi [360]. Mareşale bakılırsa bu tehlikeyi önlemek için, Posnanya ve Danzig'in de bağlanacağı bir "Büyük Polonya" kurulmalıydı.

Fransız yetkililerini bu türlü konuşturan, Polonya'nın çıkarları ve bu çıkarları savunma hevesi değildi elbette: Almanya ile Sovyet Rusya'yı dengeleyebilecek bir karşı kuvvet yaratma hesabı içindeydi Fransız diplomasisi [361], Nitekim Clemenceau, müzakerelerin en hararetli anında, en ufak bir kaçamağa tenezzül etmeksizin şöyle demişti.

– Polonya devletini yeni baştan kurma sözünü ettiğimiz zaman, tarihin en büyük cinayetlerinden birini ortadan kaldırmak amacındaydık evet. Ama biricik amacımız değildi bu: Aynı zamanda Almanya ile Rusya arasına bir set çekmek istemekteydik [362].

Elbette ki Wilson da tamamıyla farkındaydı bu işin: Baker'in kitabına şöyle bir göz atmak, bunu anlamaya yeter [363]. Ama Fransa'nın arzuladığı şekilde bir Polonya'nın kurulması demek, Avrupa'da Fransız etkisinin kesin üstünlük kazanması demekti. Ve işte buna ne Büyük Britanya razı olabilirdi,ne de Amerika Birleşik Devletleri [364]. Lloyd George, İngiliz hükûmetinin isteksizliğine gerekçe olarak şunu ileri sürüyordu:

"Bu çapta bir Polonya kurmak, yeni bir Alsas-Lorrain yaratmak olur [365]."

Buna karşılık Fransa başkanı Clemenceau işi, istekleri kabul görmediği takdirde Konferans'ı terk etme tehdidini savurmaya dek vardırmaktaydı [366].

Clemenceau-Wilson Çatışması

Ama kurt diplomat, nasıl olmuşsa olmuş, boş bulunup bir yanlışlık yapmıştı: Kendi programını savunurken, Fransa'nın güvenliğinin bu programın gerçekleşmesini zorunlu kıldığını ileri sürmüştü [367]. Bunun üzerine Lloyd George ve Wilson, Ren Irmağı'nı sınır yapmak şeklindeki Fransız talebini reddettikten hemen sonra şöyle bir öneride bulundular: Yeni

bir Alman saldırısı hâlinde, hemen yardıma koşarak Fransız sınırlarının bütünlüğünü garanti etmeye hazır bulunmaktaydılar [368].

Oysa Clemenceau çok iyi biliyordu ki Amerikan Senatosu Monroe doktrininin Milletler Cemiyeti statülerine alınmasını istemektedir ve böyle bir durum Wilson'un Fransa'ya vermeye hazır bulunduğu garantilerin değerini sıfıra indirecektir: şu basit nedenden ötürü ki Monroe doktrini Amerikan ordusunun Amerika Birleşik Devletleri arazisi dışında kullanılmasını yasaklatmaktadır.

Fransız Başbakanı yanlışını onarmayı deneyecektir. Nitekim 17 Mart günü Wilson'la Lloyd George'a bir nota göndererek, iki ülke tarafından garanti edilen yardımı kabul ettiğini bildiriyordu Clemenceau. Renanya'ya gelince: Bu bölgenin siyasal ve ekonomik bakımlardan Almanya'dan ayrılmasını ve otuz yıl boyunca Müttefikler arası bir ordunun işgali altında kalmasını telkin ediyordu. Özellikle eklenmiş bir de koşulu vardı Fransız Başbakanının: Ren Irmağı'nın sol yakası ve sağ yakasında elli kilometre derinlemesine bir şerit tamamıyla askerden arındırılmış olmalıydı [369].

Ve Clemanceau ayrıca eski isteklerinden vazgeçmesine karşılık ödün olarak, Saar havzasının Fransa'ya bağlanmasını şart koşmaktaydı. Şöyle bir ispatlamaya da başvuruyordu. Fransız başbakanı: Bu isteği reddedildiği takdirde Almanya kömür madenlerine el koyma durumuna gelecek ve tüm Fransız ağır sanayini denetimi altına alabilecekti.

Bu yeni talep karşısında Wilson, sabrı tükenmiş bir tavırla, Saar bölgesinden o güne dek söz edildiğini katiyen ansımadığını belirtti. Birdenbire öfkelendi Clemenceau; Amerikan başkanını Alman dostu olmakla suçladı ilkin, sonra da hiçbir Fransız başbakanının Saar'ın Fransa'ya dönüşünü hükme bağlamayan bir anlaşmaya imza koymayı kabul edemeyeceğini söyledi.

Bunun üzerine başkan Wilson, buz gibi bir sesle sordu:

– Yani Fransa istediğini almadığı takdirde, bizlerle ortaklaşa davranış içinde bulunmayı reddedecektir öyle mi? Bu durumda, evime dönmemi istiyorsunuz herhâlde?

– Sizin evinize dönmenizi istemiyorum, hayır.. diye cevap verdi Clemenceau. Çünkü o işi ben kendim yapacağım.

Ve öfkeyle çıktı başkan Wilson'un çalışma odasından [370].

Osmanlı Topraklarının Bölüşümü Konusunda Kopan Fırtına

Fransız-Amerikan ilişkilerindeki gerginliğin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının bölüşülmesi konusundaki İngiliz-Amerikan ve İngiliz-Fransız anlaşmazlıkları da birdenbire şiddetlenmişti [371]. 20 Mart günü Fransız, İngiliz, Amerikan ve İtalyan başbakanlarıyla Dışişleri bakanları Lloyd George'un dairesinde bir toplantı yaptılar. İlkin söz alan Fransa Dışişleri bakanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölüşülmesi konusunda yakın geçmişte yapılan müzakere, pazarlık ve anlaşmaların öyküsünü anlattı ve Fransız isteklerini belirtti ısrarla.

Daha sonra Lloyd George söz aldı: İngiltere'nin Türk İmparatorluğu'na karşı yaklaşık olarak 1 milyon askerî cepheye sürmüş olduğunu hatırlattıktan sonra kendi bölüşüm tasarısını savundu [372]. Bu arada başkan Wilson, Sykes-Picot anlaşması diye bir anlaşmanın varlığını ilk kez işittiğini söylüyor ve biraz da küçümseyerek ekliyordu:

– Yeni bir çay firmasının adını andırıyor insana bu Sykes-Picot [373].

Daha sonra da Fransız, İngiliz, İtalyan ve Amerikan temsilcilerinden kurulu bir özel komisyonun, Suriyelilerin ne istediklerini doğrudan doğruya kendilerinden öğrenmek üzere, bu ülkeye yollanmasını önerdi başkan Wilson. Clemenceau böyle bir denetim fikrine karşı değildi; ama aynı denetimin örneğin Palestin'i, Mezopotamya'yı ve İngilizlerin üzerinde hak iddia ettikleri bütün öbür Osmanlı topraklarını da kapsaması gerektiğini belirtiyordu [374].

Başkan Wilson, Osmanlı imparatorluğu topraklarının bölüşümü konusundaki bu ilk görüşmelerin sonucunu yeterince gerçeğe uygun bir şekilde tanımlamıştır. Gerçekten de, Clemenceau ve Lloyd George'la yaptığı müzakerelerin nasıl geçtiğini soran albay House'a şu cevabı vermişti başkan:

– Son derece parlak. Öyle ki, üzerinde fikir birliğine varabildiğimiz bir tek nokta bile yok. [375]

Onlar Kurulu Yerine "Dört Büyükler"

Fransız ve İngiliz uzmanlarını beklemekten usanan Amerikalılar, sonunda kalkıp tek başlarına gitmişlerdi Suriye'ye. Dönüşlerinde de, Suriyelilerin bağımsızlık istedikleri şeklinde bir rapor getirdiler. Bu telkini protesto için akla hayale gelmedik cinsinden bir gürültü kopardı Clemenceau [376]. İşte böylece de Suriye sorunu Barış Konferansı'nda çözülemeyecekti. Bütün bu arada, büyük devletler arasında çıkan anlaşmazlıkların yankıları koridorlara taşmış bulunmaktaydı. Nitekim üç gün sonra da gazeteler Fransız-İngiliz uzlaşmazlığından, üstelik iki başbakan arasındaki çekişmeyi oldukça ayrıntılı bir biçimde vererek, söz etmekteydiler [377]. Bu kez de Lloyd George basın yoluyla şantajdan vazgeçilmesini isteyerek şu tehdidi savurdu:

– Bu böyle sürecek olursa çeker giderim ben. Bu koşullar altında çalışmam olanak dışıdır [378].

Ve yine Lloyd George'un kesin ısrarı üzerine daha sonraki bütün müzakereler Dörtler Kurulu'nda yapılacaktır. O andan itibaren de Onlar Kurulu, yerini Dört Büyüklere bırakmıştır [379]. Lloyd George, Wilson, Clemenceau ve Orlando'dan oluşmaktaydı Dört Büyükler. Başbakan tarafından temsil edilmediği gerekçesiyle Japonya alınmamıştı bu yeni kurula. Zaten Dört Büyükler Lloyd George, Wilson ve Clemenceau olmak üzere "Üç Büyüklere" indirgeniyordu çoğu zaman [380]. Barış Konferansı yeniden çıkmaza girmiş bulunmaktaydı.

339 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

340 Ch. T. Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

341 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

342 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

343 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

344 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

345 F. Notoviç, *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1943.

346 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

347 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

348 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

349 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

350 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

351 L. Bourgeois. *Le traité de paix de Versailles.* 2. Baskı. Paris, 1919.

352 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

353 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

354 W. Wilson, *War and peace. Presidential messages, addresses and public papers (1917-1924).* Cilt 1-2. New York-Londra, 1927.

355 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

356 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

357 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

358 L. Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles.* 2. Baskı. Paris, 1919.

359 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

360 *Le Monde diplomatique et économique,* Mart 1919, no 2, s.1.

361 F. Notoviç. *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1943.

362 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

363 Söz konusu kitap: Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı Versay Antlaşması.* İngilizce‘den Rusça‘ya çevirisi: 1923.

364 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

365 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

366 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

367 Léon Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles.* 2. Baskı. Paris, 1919.

368 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

369 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

370 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

371 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

372 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

373 G. Clemenceau, *Grandeur et misères díune victoire.* Paris, 1930.
374 L. Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles.* 2. baskı. Paris, 1919.
375 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.
376 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.
377 *Le Monde diplomatique et économique,* Mart 1919, no 3, s. 1 ve 4.
378 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.
379 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.
380 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

4.“FONTAINEBLEAU BELGESİ”

Belgenin Muhtevası

25 Mart 1919 günü Lloyd George, genellikle tatil günlerini geçirdiği Fontainebleau’daki kır evinden, Clemenceau ile Wilson’a, “Barış koşullarını saptayacak kesin tasarının hazırlanması yolunda, Barış Konferansı için bazı gözlemler”, başlığını taşıyan bir memorandum göndermiştir [381]. “Fontainebleau belgesi” diye anılan bu memorandumda İngiliz başbakanı, kendi hükûmetinin barış planını açıkladıktan sonra Fransız isteklerinin bir eleştirisine girişmekteydi. Her şeyden önce, Almanya’nın parçalanmasına karşıydı Lloyd George ve bu konuda gerekçe olarak şunları yazıyordu:

“Almanya’yı sömürgelerinden yoksun bırakabilir, ordusunu bir kolluk kuvveti boyutlarını ve donanmasını da beşinci sınıf bir devlet donanmasının çapına indirebilirsiniz. Aslında bunların hiçbir önemi yoktur. Ama Almanya 1919 barış antlaşmasının adaletsiz bir antlaşma olduğu inancına varırsa, galiplerden öç almanın yolunu daima bulur... İşte bu düşüncelere dayanarak ben, gerçekten gerekli olan oranlardan daha büyük oranlarda Alman halk topluluklarının başka uluslar yararına Almanya’dan koparılmasına kesinlikle karşıyım [382].

Lloyd George, ayrıca, 2.100.000 Almanın Polonya’ya bağlanmasını isteyen ve buna karşılık üzerinde Macarların oturduğu toprakları öbür ülkelere bırakmaya yanaşmayan Polonya komisyonunun önerilerini de

kabul etmeyeceğini bildirmekteydi. Daha sonra, kendisi tarafından tasarlanmış olan bir dizi öneriyi sıralıyordu İngiliz başbakanı. Şöyle ki:

1. Renanya yine Almanya'nın kalacak, ama askerden arındırılacaktı.

2. Almanya, Alsas-Lorrain'i Fransa'ya geri verecekti.

3. Almanya, 1814 yılındaki sınırlarını bırakacaktı Fransa'ya, ya da, kömür madenlerinde meydana gelen zararı karşılamak üzere, bugünkü Alsas sınır çizgisini sınır kabul edecek; ayrıca da Fransa'ya, Saar maden ocaklarını 10 yıl süreyle işletme hakkını tanıyacaktı.

4. Almanya, Belçika'ya Malmédy ve Moresnet'yi geri verecekti.

5. Almanya, Danimarka'ya Schleswig'in hâlen saptanmış olan belirli kısımlarını verecekti.

6. Almanya, eski Alman sömürgeleri üzerindeki ve kendisine kira karşılığında bırakılmış olan Kiao Çeu üzerindeki haklarından vazgeçecekti.

7. Almanya'nın doğu sınırlarına gelince: Danzig koridorunu alacaktı Polonya; ama bu koridor, Almanların oturdukları toprakları elden geldiğince içine almayacak bir şekilde çizilmeliydi.

Fransa'nın toprak iddialarını böylece kesip atan İngiliz başbakanı, daha sonra yine aynı ülkenin tazminatlar konusundaki ölçüsüz taleplerine karşı çıkıyordu. Şöyle yazmaktaydı bu konuda:

“Ben, kendi payıma, tazminatların bütün yükünün sadece ve sadece savaşa katılmış olan kuşağın omuzlarına yüklensin diye ısrar etmişimdir hep [383].”

Galip devletlerce saptanacak bir meblağı belirli bir süre boyunca her yıl ödemeliydi Almanya. Ama tazminatların tutarı, yenik düşmüş olanın ödeme gücünü aşmamalıydı. Ve teminat olarak alınacak meblağlar, şöyle üleşilmeliydi :Yüzde 50 Fransa'ya, yüzde 30 İngiltere'ye ve yüzde 20 de tüm öbür ülkelere.

En son olarak da Lloyd George, Fransa'nın askerî gücünü sınırlandırmak için, silahsızlanma sorununun tartışılmasını önermekteydi. Aslında bu sorun, her şeyden önce Almanya ile küçük devletleri ilgilendiriyordu: Beş galip devlet, Almanya ile Rusya barışçı niyetler taşıdıklarını ispat edinceye kadar silahlanmış olarak kalacaklardı. İngiliz başbakanı Fransa'ya, silahsızlanma sorununu tartışmaya razı oluşuna karşılık olarak, yeni bir Alman saldırısı hâlinde İngiltere ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ortaklaşa, yardım garantisini sunmaktaydı.

Clemenceau'nun Tepkisi

"Fontainebleau belgesi" Fransız başbakanının tam bir öfke nöbetine girmesine yol açmıştır. İlkin, Lloyd George'a verilecek cevabı yazmakla en yakın yardımcısını, Tardieu'yi görevlendirmiştir Clemenceau. Ama Tardieu'nün hazırladığı tasarıyı yeterince sert bulmayarak, cevabı doğrudan doğruya kendisi kaleme alacaktır [384].

İğneleyici bir üslupla yazdığı cevap notasında Clemenceau, İngiliz başbakanının Almanya'nın karşısına en ılımlı toprak talepleriyle çıkmasını önermekte olduğunu, ama Alman savaş donanmasının durumunun zorunlu kıldığı ödünlerden söz açmadığını belirtmekteydi. Şöyle diyordu :

"Eğer Almanya'ya karşı özel bir yardımseverlikle davranmanın gereğine inanıyorsanız, bu ülkeye ödün olarak sömürgeler sunmayı ve böylece ekonomik etki alanını genişletmesine katkıda bulunmayı da düşünebilirsiniz [385].

Ve sonuç olarak, Lloyd George tarafından önerilen planın özellikle sömürge sahibi deniz devletlerini ve bu arada ilk olarak da Büyük Britanya'yı kayırdığını not etmekteydi Clemenceau: Çünkü Almanya sömürgelerini yitirmekte, savaş donanmasını silahsızlandırmakta ve ticaret donanmasını da teslim etmiş bulunmaktaydı; bunun yanı sıra anakara devletlerinin istekleri de olumsuz karşılanıyordu. Böylece Fransız başbakanı en ufak bir ödün ve kayırma fikrine bile kabule yanaşmıyordu [386].

Lloyd George'un Cevabı

Lloyd George, Clemenceau'dan aşağı kalmadı. Fransız başbakanına verdiği cevapta şöyle yazıyordu:

"Memorandumunuza bakınca şuna inanmak gerekiyor ki Fransa, bugün Afrika'da sahibi durumuna girdiği zengin Alman sömürgelerine, ne Suriye'ye ve ne de kendisine sunulmuş olan tazminat ve ödünlere en ufak bir değer vermemektedir... Ayrıca yine memorandumunuza bakınca inanmak gerekiyor ki Fransa, düşman denizaltıları tarafından batırılmış olan Fransız gemilerine karşılık Alman gemileri elde etmiş ve üstelik Alman

savaş donanmasının bir kısmını almış oluşunu da önemsiz bir olay şeklinde görmektedir [387].”

Daha sonra Fransa’nın Polonya sorununa ilişkin tavrına da değinen Lloyd George, şunları belirtiyordu:

“Gerçekte Fransa, Polonya’ya armağan etmek üzere Danzig’i Almanya’dan koparmaktan başka bir şey düşünmemektedir [388].”

Ve Fransa İngiliz önerilerinin ancak deniz devletleri için geçerli olduğunu ileri sürdüğüne göre, işte önerilerini tümüyle geri çektiğini söylemekteydi Lloyd George.

Daha sonra şöyle devam ediyordu İngiliz başbakanı:

“Fransa’nın sömürgelere, gemilere, ödünlere, silahsızlanmaya, Suriye’ye ve Büyük Britanya tarafından kendisine sunulan, yeni bir saldırıya hedef olduğu anda bütün gücüyle yardıma koşma garantisine birazcık olsun önem verdiği yanılsaması içindeymişim ben. Bundan böyle bu tür üzücü yanlışlara düşmeyecek şekilde davranacağım [389].”

Ve mektubunu, Saar kömür madenlerini Fransa’ya verme önerisini geri aldığını açıklayarak sonuçlandırıyordu Lloyd George.

Wilson’un Tavrı

İki başbakan arasındaki yazışmanın birer kopyası da başkan Wilson’a iletilmiş bulunmaktaydı [390]. Ve Amerikan başkanının girişimi üzerine Dört Büyükler bir dizi toplantı daha yaptılar.

Wilson, Saar konusunda Lloyd George’u destekliyordu [391]. İki büyüğü birden karşısında bulan Clemenceau, isteklerinde birtakım değişiklikler yapmaya karar verdi: Saar bölgesi sorununu Milletler Cemiyeti’ne götürmeyi telkin ediyordu şimdi. Milletler Cemiyeti de bu bölgeyi on beş yıllık bir manda olarak Fransa’ya bırakabilirdi [392]. Ve bu sürenin bitiminde bir plebisit yapılır, böylece bölgenin lideri belirlenirdi.

Fransız başbakanının bu önerisi de kabul görmedi. Saar üzerinde Fransa’nın siyasal egemenlik kurmasına hiçbir şekilde razı değildi Wilson; sadece ve sadece, bölgedeki kömür havzasının işletmesini Fransa’ya

geçirmenin yollarını bulmak üzere Saar'a bir uzmanlar kurulu yollanmasına boyun eğiyordu, o kadar [393].

Amerikan cumhurbaşkanı, Renanya'nın Almanya'dan ayrılmasına da karşı çıkmıştır. Uzunca bir Fransız işgal dönemi fikrini bile kabule yanaşmıyordu Wilson [394]. Buna karşılık yeni bir Alman saldırısı hâlinde, İngiltere gibi Amerika'nın da hemen yardım garantisi verebileceğini belirtiyordu.

381 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

382 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

383 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

384 A. Tardieu, *La paix (*G. Clemenceauínun önsözü ile) Paris, 1921.

385 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

386 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d'une victoire.* Paris, 1930.

387 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

388 Lloyd George, *Aynı yapıt.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

389 Lloyd George, *Aynı yapıt.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

390 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

391 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

392 Léon Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles.* 2. baskı. Paris, 1919.

393 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

394 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

5. TAZMİNATLAR SORUNU

“Delice Bir Hayal”

Tazminatlar sorunu da aynı gerginlik içinde tartışılmıştır. İstenebilecek meblağı tastamam saptamak için geceli gündüzlü çalışıyordu uzmanlar. Avustralya başbakanı Hughes’ın başkanlığındaki İngiliz komisyonu, 24 milyar İngiliz lirasını (yaklaşık olarak 480 milyar altın mark) öngörmüştü ilkin [395].

Lloyd George, seçim kampanyasında “Almanların cebini boşaltma” vaadinde bulunmuş olmasına rağmen, bu meblağı “delice bir hayal” diye nitelemişti. [396] Fransızlar sadece, savaş sırasında Almanlar tarafından yakıp yıkılan kuzey ve doğu illerinin onarımı için 3 milyar İngiliz lirası istemekteydiler [397] (60 milyar altın mark). Oysa istatistiklere göre Fransa’nın 1917 yılındaki ulusal geliri 2 milyar 4 milyon İngiliz lirasından ibaretti [398].

Amerikalılarsa, Clemenceau ile Lloyd George’un el ele verip altın yumurtlayan tavuğu öldürmelerinden korkuyorlardı. Çünkü Amerika Birleşik Devletleri’nin Fransızlarla İngilizlere açtığı krediyi geri alabilmesi için. Almanya’nın borcunu ödeyebilir hâle girmesi gerekliydi [399]. Amerikalı maliye uzmanlarından Davis, Almanya’dan istenecek tazminat miktarının 25 milyar doları aşmaması gerektiğini ileri sürüyordu.

Tazminatların galip devletler arasında pay edilmesi sorunu da yine büyük tartışmalara yol açtı [400]. Lloyd George yine toplamın yüzde 50'sinin Fransa'ya, yüzde 30'unun İngiltere'ye, yüzde 20'sinin de öbür ülkelere ayrılmasını önermekteydi. Fransa ise kendisi yüzde 58 almak, İngiltere'ye de yüzde 25'ten fazla verdirmemek için direnmekteydi [401]. Uzun çekişmelerden sonra Clemenceau son sözünün Fransa için yüzde 56, İngiltere için de yüzde 25 olduğunu söylemiştir. Wilson ise Fransa'ya yüzde 56, İngiltere'ye de yüzde 28 verilmesini istemektedir [402].

Pamuk İpliğine Bağlı Kalan Konferans

En sonunda Amerikalı uzmanlar, tazminat miktarını rakam olarak saptamamayı ve bu işi özel olarak kurulacak bir tazminatlar komisyonuna bırakmayı önermişlerdi. Söz konusu komisyon, Müttefiklerin kesin taleplerini en geç 1 Mayıs 1921 tarihine kadar Alman hükûmetine bildirmiş olacaktı [403].

Fransızlar, bu öneriyi var güçleriyle desteklemekteydiler; bu uzun süre boyunca komisyona baskı yaparak kendi programlarının uygulanmasını sağlayabilecekleri hesabı içindeydiler çünkü [404].

Ama öbür sorunlarda delegeler bir türlü anlaşmaya varamıyorlardı: Clemenceau Konferans'ı terk etme tehdidini savurdu bir kez daha. Ortada son derece ciddi bir durum vardı; çünkü böyle bir davranış başbakanın istifasına ve bir hükûmet bunalımına yol açabilirdi [405].

Kendi yönünden Wilson da *George-Washington* gemisini getirtmişti Amerika'dan [406]. Barış Konferansı pamuk ipliğine bağlı duruyordu. Ve ancak karşılıklı ödünler durumu kurtarabilirdi.

…Ve Uzlaşma

14 Nisan günü Clemenceau o sırada hasta düşmüş ve henüz tamamıyla iyileşmemiş olan başkan Wilson'a, Albay House aracılığıyla, Monroe doktrininin Milletler Cemiyeti statülerinin içine katılmasına karşı

çıkmayacağını bildirdi [407]. Karşılık olarak da Amerikalılardan bazı ödünler istemekteydi: Bunlar arasında en önemlileri, Fransa'ya Saar üzerinde manda hakkı tanınması, barış antlaşmasının Almanya tarafından uygulanmasını garanti altına almak üzere Ren'in sol yakasının on beş yıl süreyle İngiliz-Fransız birliklerinin ortaklaşa işgali altında kalmasının sağlanması ve Renanya ile Ren Irmağı'nın sağ yakası üzerinde elli kilometrelik bir şeridin askerden arıtılması gibi taleplerdi [408].

Amerika'daki siyasal rakiplerinin iyiden iyiye tehlikeli bir hâl alan etkinliklerinden dolayı ciddi kaygılar içinde yüzen başkan Wilson, gizlemeye gerek görmediği bir sevinçle karşılayacaktır bu öneriyi [409]. Ve başkan Saar ve Renanya konularında ağzından çıkmış olan kesin "hayır"ı yeni baştan gözden geçirmeye hazır olduğunu bildirmiştir Fransız başbakanına. Wilson'un olumlu cevabını öğrenen Clemenceau da kendi yönünden öylesine coşkun bir sevince kapılacaktır ki haberi getiren Albay House'ı kucaklamaktan kendini alamayacaktır [410]. Fırsatı kaçırmayan Amerikan diplomatı, hemen söze girip, başkan Wilson'a karşı Fransız basınında bir süredir açılan saldırı kampanyasına artık bir son verdirmesini rica etmiştir. "Kaplan" da gerekli emirleri hemen vermiştir. Ve 16 Nisan sabahı Paris gazeteleri Wilson'u göklere çıkaran yazılar yayınlamaya başlamışlardır yeniden.

Uzlaşma sağlanmıştı böylece. Ve öylesine beklenmedik bir şeydi ki bu, Milletler Cemiyeti'nin statülerinin tartışıldığı komisyonda görevli Fransız uzmanları, Clemenceau-Wilson anlaşmasından henüz habersiz oldukları için, Monroe doktrininin statülere eklenmesine şiddetle karşı çıkmaya devam etmekteydiler.

İngilizleri Wilson'un verdiği ödünleri kabul gereğine inandırmak kalıyordu şimdi geriye. Amerikan delegasyonu bir yandan da onlarla müzakere hâlindeydi. İngiliz diplomatları bu kabullerine karşılık, Birleşik Amerika'nın İngiltere ile deniz rekabetini bırakmasını istediler ve sözlü güvencelerle yetinmek zorunda kaldılar en sonunda. Böylece İngiltere de Wilson'u izlemeye karar veriyordu. Nitekim 22 Nisan günü Lloyd George, Renanya ve Saar sorunlarında başkanın tutumuna uyacaklarını resmen açıklayacaktı.

395 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

396 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

397 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

398 *The Pact of Paris.* With historical commentary by J.T. Shotwell. Text of treaty and related documents. Worcester-New York, 1928.

399 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

400 L. Bourgeois, *Le traité de paix de Versailles.* 2. Baskı. Paris, 1919.

401 Lloyd George, *The truth about the peace treaties.* Cilt 1-2. Londra, 1938.

402 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce’den Rusça‘ya çevirisi: 1923, s. 317.

403 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

404 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

405 G. Clemenceau, *Grandeur et misères d’une victoire.* Paris, 1930.

406 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce‘den Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 331

407 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

408 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

409 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay Antlaşması.* İngilizce‘den Rusça’ya çevirisi: 1923, s. 349.

410 Albay House, *The intimate papers of colonel House.* Boston-New York, 1926-1928.

OTUZUNCU BÖLÜM

VERSAY ANTLAŞMASI (1919)

MİLLETLER CEMİYETİN KURULUŞU VE BARIŞ ANTLAŞMASI

1. MİLLETLER CEMİYETİNİN KURULUŞU

Clemenceau'nun Oldubittisi

İşlerini başarmış insanların sevinci içindeydi başkan Wilson: Paris Barış Konferansı'na, 28 Nisan 1919 günkü tam kadrolu toplantısında, Milletler Cemiyeti anlaşmasının kesin metnini nihayet sunabilmişti. Başkanın hemen ardından söz alan Fransız delegesi Léon Bourgeois, Milletler Cemiyeti'ne bağlı bir askerî organizma kurulması önerisinde bulundu. Kürsüde Fransız delegesini izleyen Belçika delegesi Huysmans, Milletler Cemiyetinin sürekli toplantı yeri olarak Brüksel'in seçilmeyişinden dolayı duyduğu "derin üzüntü"yü dile getirdi. Ve tam bu sırada birdenbire Clemenceau, müzakereleri kesti ve ortada hiçbir muhalefet belirtisi bulunmadığını öne sürerek Amerika Birleşik Devletleri cumhurbaşkanının önerisinin oybirliğiyle kabul edildiğini bildirdi [411].

Fransızca konuşmuştu Clemenceau, ve çok hızlı konuşmuştu. Tercümanlar susmaktaydılar. Ve Konferans üyeleri, oturuma başkanlık eden Clemenceau gündemin bir sonraki maddesine geçince şaşkınlık içinde öğrendiler ki Milletler Cemiyeti anlaşmasını hem de "oy birliğiyle" kabul etmiş bulunmaktadırlar! [412].

Monroe Doktrini ve Üç Ayrı Kategorisi

Monroe doktrini konusunda anlaşmazlığa yol açan ve başkan Wilson'a kuşkulu anlar yaşatmış olan 21. madde, anlaşma metninde şöyle formüle edilmişti.

MADDE 21."Barışın sürdürülüp korunmasını sağlayan hakemlik anlaşmaları ve Monroe doktrini gibi bölgesel ittifaklar türünden uluslararası yükümlülükler, işbu anlaşmanın hiç bir hükmüyle bağdaşmazlık hâlinde değildirler.

Antlaşmaya göre Milletler Cemiyeti'nin üyeleri şu üç kategori içinde göz önüne alınmaktaydılar:

1. Doğuştan üyeler kategorisi. Bu kategoriyi Almanya'ya karşı savaşa katılan devletlerle yeni kurulan devletler (Hicaz, Polonya, Çekoslovakya) oluşturmaktaydılar.

2. Milletler Cemiyeti'ne hemen üye olmaya çağrılan devletler kategorisi. Arjantin, Venezüella, Danimarka, İspanya, Kolombiya, Hollanda, Norveç, Paraguay, İran, Salvador, Şili, İsviçre ve İsveç bu kategoride yer almaktaydılar.

Sadece İsviçre delegesi bir kayıt koyarak ülkesinin, hiçbir zaman tarafsızlıktan ayrılmayacağını belirtti. Bunun üzerine Milletler Cemiyeti Konseyi bu ülkenin "istisnai durumu"nu kabul etti ve cemiyetin askerî işlemlerinde İsviçre'nin salt ekonomik yardımda bulunmasını kararlaştırdı.

3. Dünyanın geri kalan tüm devletleri bu üçüncü kategoriye alınmıştı. Bunlar Milletler Cemiyeti Konseyinin oybirliğiyle aldığı karardan sonra Asamble'nin üçte iki çoğunluk oyuyla üyelik hakkını elde edebilirlerdi.

Organlar ve Temel Koşullar

Milletler Cemiyetinin asal organları, temsil edilen ülkelerin tüm delegelerinden oluşan Asamble ile sürekli bir sekreterliğe sahip olan Konsey'di. Her üyenin yine Asamble'de bir oyu vardı. Örneğin Büyük Britanya imparatorluğu, dominyonlarıyla birlikte 6 oya sahip bulunuyordu böylece; ve İrlanda 1923 yılında bu imparatorluğa yedinci bir oy daha getirecekti.

İlk anlaşmaya göre Konsey, beşi sürekli, dördü süreksiz olmak ve bu ikinci gruptakiler her yıl yenilenmek üzere dokuz üyeden oluşmaktaydı.

Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Japonya, sürekli üye idiler. İlk yılın geçici üyeleri ise Yunanistan, Belçika, İspanya ve Brezilya olarak belirmişti.

Ama işin sonunda Konsey sekiz üyeden kurulu kaldı: Çünkü Amerika Birleşik Devletleri, Versay antlaşmasının Senato tarafından onaylanmaması sonucu Milletler Cemiyeti’ne üye olamayacaktı.

Anlaşma, “her türlü savaşın baştan başa bütün toplumu ilgilendirdiğini ve dolayısıyla da toplumun uluslar arasındaki barışı etkin biçimde korumaya özgü tedbirleri almakla görevli” olduğunu hükme bağlamaktaydı.

Aralarında çatışma baş gösteren üyeler, anlaşmazlık konusunu ya bir hakemler kuruluna götürmek ya da Konsey’e getirmek zorundaydılar. Ayrıca, hakemler kurulu kararından ya da Konsey raporundan sonra üç aylık bir süre dolmadan silaha sarılma hakları da yoktu.

Üyelerden biri, üstlenmiş olduğu yükümlülüklere rağmen savaş açacak olursa, bütün öbür üyeler onunla olan bütün ekonomik ve mali ilişkilerini kesmek zorundaydılar. Ayrıca Konsey “Milletler Cemiyeti bağıtlarına duyulması gereken saygıyı koruyup sürdürmek için” saldırıya uğrayan üye ya da üyelerin emrine belli miktarda askerî kuvvet vermekle yükümlüydü. Sırası gelmişken açıklayalım: Her türlü saldırıyı bastırma konusundaki bu ünlü yükümlülükler öylesine belirsiz ve bulanık bir tarzda tanımlanmıştı ki, pratikte herhangi bir işe yaramaları olanak dışıydı [413].

Silahsızlanma ve Mandalar

Silahsızlanmaya ilişkin hükümler de aynı bulanıklıkla formüle edilmişlerdi: “Ulusal silahların ulusal güvenlikle uzlaşabilecek minimum ölçüye indirilmesinin ve ortak bir eylemin önerdiği uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesinin vazgeçilmez nitelik taşıdığını söylüyordu anlaşma. Konsey, “her devletin coğrafi konumunu ve özel koşullarını göz önüne alarak, silahların sınırlandırılması için planlar hazırlamakla yükümlüydü. Daha sonra da bu planları ilgili hükûmetlerin incelemesi sunacaktı konsey. Ve işte bu kadardı. “İlgili hükûmetler,” konsey’in bu plan ve örgütlerini göz önüne alıp almamakta tamamen özgürdüler.

Mandalara gelince: üç kategoriye ayrılmış bulunmaktaydı bunlar:

1.“Varlıkları özerk uluslar olarak düşünülebilecek derecede evrilmiş olan Türk toprakları bu birinci kategoriye giriyordu. Bu kategorideki ülkeler üzerinde manda hakkı almış olan devletler, söz konusu ülkeleri, bu ülkeler halkları kendi kendilerini yönetebileceklerini ispatladıkları ana kadar yöneteceklerdi. Bu “an”ın nitelik ve koşulları konusunda hiç bir açıklık bulunmadığını söylemeye, bilmiyoruz gerek var mı?

2. Orta Afrika toprakları giriyordu bu kategoriye. Ve bunlar manda olarak; köle, silah ve alkol ticareti yapmamaları koşuluyla büyük devletlere verilmiş bulunmaktaydı. Ayrıca büyük devletler, bu topraklarda yaşayan yerlilerin vicdan ve din özgürlüğüne saygı göstermekle de yükümlüydüler.

3. Bu son kategoriye de Güney-Batı Afrika’daki sömürgelerle Güney Pasifik’teki bazı adalar giriyordu. Ve bunlar, mandacı devletin yasaları uyarınca ve kendi öz topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak yönetileceklerdi.

Mandaların dağılımı, Milletler Cemiyeti statülerinde öngörülmemişti: Barış Konferansı’na düşüyordu bu bölüştürmeyi yapmak.

En son olarak bir de, Milletler Cemiyeti’ne bağlı bir Uluslararası Çalışma Bürosu kurulmuştu. Milletler Cemiyeti’ne üye olmaya çağrılmamış bulunan ülkeler, bu büroya kolayca üye olabileceklerdi. Dolayısıyla da söz konusu büro, Milletler Cemiyeti’ne girmek isteyen ülkeler için bir çeşit sınav komisyonu durumundaydı.

411 Ch.T.Thompson, *The peace conference day by day.* A. presidential pilgrimage leading to the discovery of Europe. New York, 1920.

412 H.W. Temperley, *A. history of the Peace conference of Paris.* Cilt 1-6. Londra, 1920-1924.

413 F. Notoviç. *İki Dünya Savaşı arasında,* 1919-1942 yılları arasındaki uluslararası ilişkilere toplu bakış (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü yayınları), Taşkent, 1943.

2. İTALYAN VE JAPON TALEPLERİ

Zehirli Gaz Sorunu

Uzlaşma böylece sağlanmış oluyordu: Milletler Cemiyeti’nin statüleri kabul edilmişti artık. Şimdi barış koşullarının müzakeresini bitirmek kalıyordu geriye yalnız.

Paris Konferansı’nın 58 komisyonu çalışmalarını hızla tamamlamaktaydılar. Bu arada yeni ve uzun tartışmalara yol açan bir çok sorun çıkıyordu ortaya. Örneğin İngilizlerle Amerikalılar, denizaltıların yok edilmesini istiyorlardı. Fransızlarsa bunların müttefikler arasında bölüşülmesi için ısrar etmekteydiler. Sonunda Fransızlar ağır bastı bu konuda ve Alman denizaltıları galipler arasında bölüşüldü.

Zehirli gazları kullanma yasağı da yeni anlaşmazlıklara yol açtı. Almanya, barış koşulları gereğince, bu gazları yapım usullerini Müttefiklere açıklamayı yükümleniyordu. Ama ne var ki gaz yapımının kimya sanayinin tümüyle sıkı bağıntılı olduğu ve askerî sırları açıklamanın, aynı zamanda ticari ve teknik buluşları da açıklamaksızın olanak dışı kaldığı gerekçesiyle, Alman kimya sanayi üzerinde denetim kurmama kararı alınacaktı. Görüldüğü gibi Alman sanayicilerinin —ki bunların ortakları arasında Amerikalılar da vardı— özel mülkiyet dokunulmazlıklarına saygı gösteren Barış Konferansı, aslında, en güçlü ve en tehlikeli savaş silahlarından birini Almanya’nın ellerine bırakmış oluyordu.

İtalya Wilson'a Karşı

Ana sorunlar iyi kötü bir çözüme ulaştırılmıştı. Antlaşmanın ilkesel koşulları Almanlara bildirilebilirdi artık. Ama işin bu noktasında, Konferans'ın zaten sağlam olmayan yapısı yeni baştan sarsıldı: İtalya başbakanı Orlando, Almanların Konferans'a çağrılmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Çünkü Orlando, öteden beri, İtalyan hak iddialarının nihayet ele alınacağı anı beklemekteydi. Büyük devletleri, hep,-*do ut des*- (sen de ver diye veriyorum) ilkesi uyarınca desteklemişti Orlando. Ama işte ne olmuşsa olmuş İtalya tamamen unutulmuştu; ve şimdi Orlando, ülkesinin varlığını anımsatmaktaydı. Sadece 1915 nisanında imzalanan gizli Londra anlaşmasının yürürlüğe konması için ısrar etmiyordu İtalya başbakanı; daha da ileri gidiyor ve İtalya'ya hiçbir vakit vaat edilmemiş olan Fiume kentini istiyordu. Öteki büyük Devletlerse, Londra anlaşmasının sözünü bile ağızlarına almak istemiyorlardı. Fiume'ye gelince: Söz konusu olan, bu kentin Yugoslavya'ya bağışlanmasıydı.

İtalyan diplomatları, her zaman olduğu gibi bu kez, de ikili oynayacaklardır. Nitekim, Orlando, Lloyd George'a ve Clemenceau'ya, Londra anlaşmasının yürürlükte kalması gereğini tanıdığı konusunda güvence veriyordu durmadan; İtalya başbakanı böylece söz konusu anlaşmanın, Fiume üzerinde ülkesine hiçbir hak tanımayan maddesini kabul eder gözükmekteydi. Ama aynı Orlando öte yandan Wilson'a, Londra anlaşmasının Amerika Birleşik Devletleri'ni hiçbir yüküm altına sokmadığını söyleyerek Fiume'nin mutlak şekilde İtalya'ya bırakılması gerektiğini ileri sürmekteydi.

Ne var ki, bu ikili oyun, çok geçmeden su yüzüne çıktı. Başkan Wilson'u kendi isteğini kabule razı edemeyince, Fiume'yi almadan ülkesine geri dönemeyeceğini söyledi Orlando: İtalyan başbakanına göre, böyle bir durumda yurttaşlarının ayaklanması işten bile değildi. Bunun üzerine başkan Wilson, şu cevabı yapıştırdı:

– Ben İtalyanları sizden iyi bilirim!

Başkan Wilson, 23 Nisan günü İtalyan halkına bir çağrıda bulunarak, Fiume sorununun onun gönül yüceliğine bağlı olduğunu bildirdi. Başkan yine aynı gün, Dörtler Konseyi'nde, Fiume'yi Milletler Cemiyeti'nin denetimi altında bir özerk bölge hâline getirme önerisinde bulunmuştu.

Ertesi günü ise Orlando, Barış Konferansı'nı terk etti. Ama yine de Paris'te yetkili bir temsilci bırakmaktan geri kalmamıştı.

Roma'da, Wilson'a karşı korkunç bir öfke taşmasını dile getiren bir mizansen hazırlanmıştı bu arada. Gerçekten de hemen hemen bütün İtalyan gazeteleri, adaletin simgesi Wilson'u övmek için o güne dek yayınlamış oldukları sütunlar dolusu yazıyı unutup, Amerika başkanını İtalya'nın tüm felaketlerinin baş sorumlusu ilan ettiler.

Japonlar Konuşuyor

Orlando'nun Roma'ya hareket ettiği 24 Nisan günü, Japonların sesi yükseldi birdenbire: Tokyo diplomatları, Şantung sorununun "en kısa süre içinde" çözümünü istiyorlardı. Japonlar, bu çözüm kendi istekleri doğrultusunda bir sonuç getirmediği takdirde, antlaşmayı imzalamayacaklarını da eklediler sözlerine.

Japonya, taleplerini ileri sürmek için en uygun zamanı seçmiş bulunmaktaydı. İtalya'nın Paris'i terk edişi, Konferans'a bir darbe indirmişti zaten; Besbelliydi ki Japonya da böylesine bir davranışa kalkıştığı taktirde Barış Konferansı tam bir çıkmaza sürüklenecekti. Bilindiği gibi, Wilson, Japonların ırk eşitliği önerisini getirtmemişti; şimdi bir kez daha Tokyo'nun isteklerine karşı çıkmak, büyük çapta diplomatik güçlükler yaratacağı önceden belli bir davranışa girmek olacaktı. Başkan tereddütteydi, sözün kısası.

İşte tam bu sırada İngilizler açıkça Japonya'yı desteklemeye karar verdiler. Lloyd George, Wilson'a, bu konuda Tokyo'ya boyun eğmesini öğütlemeye koyuldu. Kendi yönlerinden Japon diplomatları da, niyetlerinin belli bir süre sonra Şantung'u Çin'e geri vermek olduğunu ilan ettiler. Bu durumda daha fazla direnemedi başkan Wilson: Çin'i savunma konusundaki sayısız vaadine rağmen, Şantung'un Japonya'ya verilmesini kabul etmek zorunda kaldı.

Japonya'ya verdikleri ödünün acısını, İtalya'dan çıkaracaklardı müttefik diplomatlar. Gerçekten de, Üçler Konseyi, Orlando'nun gidişini fırsat bilerek, Yunanlıların İzmir kentini işgaline izin çıkardı. Müttefikler böylece

bu Türk limanını İtalya'ya bırakan gizli anlaşmayı tek taraflı olarak çiğnemiş bulunmaktaydılar.

Ama öte yandan, mali iflasın eşiğinde bulunan İtalyan hükûmeti de, durumunu kurtarıcı bir kredi alabilmek için Amerika Birleşik Devletleri ile pazarlık hâlindeydi. Ve Orlando, konferansın barış antlaşmasını İtalyasız da imzalayabileceği korkusu içinde, sessizce Paris'e döndü.

3. ALMAN DELEGASYONU VE BARIŞ KONFERANSI

Gizli Pazarlıklar

Alman delegeleri, 25 Nisan günü Versay'da bulunmak üzere çağrılmışlardı. Kendilerini çağıran telgrafta, barış antlaşmasının ilk metnini teslim almak üzere gelmelerinin istendiği bildiriliyordu. Alman dışişleri bakanı Brockdorff-Ranzau kontu, tasarıyı teslim almak ve kendi hükûmetine ulaştırmak için gerekli yetkilerle donatılmış bir delegasyon yollayacağı cevabını verdi bu telgrafa. Cevaptaki hakaret tonunu hafifletmek amacıyla da Brockdorff, bir kaç delege ile iki kançılarya memurunun adlarını eklemişti.

Gereğinden fazla ileri gitmiş olduğunu, Alman dışişleri bakanının cevabını alınca anladı Clemenceau; ve hemen Berlin'e yeni bir telgraf yollayarak, Paris'e antlaşmaya ilişkin tüm sorunları tartışabilecek şekilde tam yetkili bir delegasyon gönderilmesini istedi. 28 Nisan günü, bizzat Brockdorff-Ranzau başkanlığındaki Alman delegasyonunu Paris'e götüren bir özel tren Berlin garından hareket etmekteydi.

İtilaf Devletlerini sarsan uzlaşmazlıkları Berlin de biliyordu. Generai Groener, birtakım aracıları harekete geçirerek, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri hükûmetleriyle bir temas kurma girişimindeydi. Öte yanda Ludendorff'un ajanları, özellikle Sovyet Rusya'ya karşı mücadelede kullanılmak üzere bir Alman ordusu kurmayı önermekteydiler Clemenceau'ya. Kendi yönünden Erzberger de Fransızlarla, temas

hâlindeydi ve Paris hükûmetine, Belçika ile Kuzey Fransa'nın Alman el emeği kullanımı yoluyla kalkındırılmasını sağlayacak bir plan önermekteydi. Bu doğrultuda alınacak siparişler, söz konusu plana göre, Fransız ve Alman sanayicileri arasında bölüşülecek; çalışmalar da, bir Fransız denetleme komisyonunun gözetimi ve talimatı altında gerçekleştirilecekti.

Bütün bunların yanı sıra Almanya dışişleri bakanı da İngiliz ve özellikle Amerikan temsilcileriyle temas kurmaya çalışmaktaydı. Sözün kısası Almanya, hasımlarını birbirine düşürmüş olan çelişkilerden mümkün olduğunca yarar sağlayabilmek için elinden geleni yapıyordu.

Alman Generallerin Kesin Talepleri

Alman hükûmeti, Müttefiklerin çağrısını beklerken, onlara sunacağı karşı tasarıyı hazırlamak üzere bir dizi komisyon kurmuş bulunmaktaydı. Bu komisyonlar, Barış Konferansındaki tartışmaları günü gününe izleyip inceleyerek, müttefik hükûmetlerin niyetlerini sezme çabası içindeydiler. Ayrıca Alman ajanları, yakın dostluk kurdukları küçük devletler temsilcilerinden, Dörtler Konseyi'nde yapılan görüşmeleri ve varılan kararları öğrenmeye çalışmaktaydılar. Nitekim böylece, Alsas-Lorrain, Schleswig ve Danzig'in söz konusu olduğunu öğrenmiş bulunuyorlardı.

Sürekli toplantı hâlindeydi Alman hükûmeti. General Groener, ordunun bütünlüğünün her ne pahasına olursa olsun korunması gerektiğini ileri sürüyordu. Nitekim Brockdorff'un Paris'e hareketinden hemen önce yanında üç başka generai ve daha bazı yüksek rütbeli subaylar olduğu hâlde dışişleri bakanlığına gelmiş ve Hindenburg'un da isteği üzerine bağsız koşulsuz bir teslimin getireceği tehlikeler konusunda bakanı uyarmıştı. Almanya'yı savaş sorumlusu olarak gösteren teze özellikle karşı çıkıyordu generai Groener. Gerçekten de bu tez kabul edildiği takdirde, yineralleri savaş suçlusu olarak Müttefiklere teslim etmek gerekecekti; oysa ordunun bütünlüğü ne pahasına olursa olsun korunmalıydı.

Bu arada hasımları da, her biri kendi yönünden Almanya ile müzakere halindeydiler. Alman delegasyonunu Paris'e hareketinden önce ziyaret eden bir Amerikan temsilcisi, Brockdorff'a barış antlaşmasını imzalamasını

başkan Wilson adına öğütlemişti. Almanya dışişleri bakanı, buna, Wilson'un On dört Noktası içinde yer almayan hiçbir şeyi imzalamayacakları şeklinde bir cevap verdi.

İlk Müzakere ve Brockdorff'un Konuşması

Alman delegasyonu, Paris'e 30 nisan günü gelmiştir. Brockdorff'un ilk işi, yerleştikleri otele bir anten koydurtmak olacaktır. Hemen ardından kendi iç hizmet düzenini kuran dışişleri bakanı, böylece, müzakerelere başlamaya hazır bulunmaktadır. Ama konferanstan bir ses çıkmamıştır, Brockdorff-Ranzau, hangi hareket çizgisinin izlenmesi gerektiğini tartışmaktadır gece gündüz. Gerçekten de, karşı karşıya geleceği durum ve koşullara göre değişebilecek bir çok olanak bulunmaktadır.

Alman delegasyonu ancak 7 Mayıs 1919 günü Versay'a çağrılmıştı. Toplantıyı kısa bir söylevle Clemenceau açtı, ve şöyle başladı konuşmasına :

– Ödeme saati gelmiş bulunmaktadır. Bizlerden barış istediniz. Biz de antlaşmayı sizlere iletmeye karar verdik. İşte barış kitabını size aktarıyoruz [414].

Fransız başbakanı, açış konuşmasında, galiplerin "hak etmiş olduklarını tam ve eksiksiz bir şekilde almak için ellerindeki bütün araçları kullanmaya kesin bir şekilde kararlı" bulunduklarını da belirtmişti ayrıca [415]. Alman delegelerine bu toplantıda hiçbir sözlü tartışma açılamayacağı önceden bildirilmiş ve gözlemlerini yazılı olarak sunmaları istenmişti. Bunun yanı sıra Müttefikler, Alman delegasyonuna, istedikleri bütün açıklamaları sorabilmeleri için on beş günlük bir süre tanımaktaydılar. Bu süre sona erdiğinde, kesin cevabını hazırlaması için Alman hükûmetine verilecek olan mühletin süresi Yüksek Konsey tarafından kararlaştırılacaktı.

Clemenceau'nun söylevi Almanca'ya çevrilirken, Konferans'ın sekreteri Fransız Dutastat, elinde kalın bir beyaz kitapla, Alman delegasyonunun oturmakta olduğu masaya doğru ilerledi ve barış koşullarının metnini Alman dışişleri bakanına teslim etti.

Brockdorff-Ranzau, Clemenceau'nun söylevine iki ayrı cevap hazırlamıştı: Birinci cevap, Fransa başbakanı nezaket kurallarına uygun bir

konuşma yaptığı takdirde, ikinci cevap ise bu konuşma saldırgan bir nitelik taşıdığı takdirde okunmak üzere hazırlanmıştı. Alman dışişleri bakanı, Clemenceau'ya cevap olarak ikinci varyantı seçti ve konuşmasına şu sözlerle başladı:

– Bizden, savaşın biricik sorumlularının bizler olduğumuzu kabul etmemiz istenmektedir. Benim tarafımdan böyle bir itiraf, düpedüz bir yalan olur [416].

Almanya, Belçika'ya karşı hakkaniyet ölçülerine sığmayan bir şekilde davranmış olduğunu kabul ediyordu sadece, o kadar. Kusur işlemiş olan tek ülke Almanya değildir, diye devam etti bakan. Ve bütün öbür devletler gibi kendi ülkesinin de Wilson'un On dört Noktası'nı tanıdığını böylece söz konusu noktaların her iki taraf için de uyulması zorunlu ilkeler hâline girdiğini öne sürdü. Dolayısıyla da Almanya'nın ölçüsüz ödünler ve tazminatlar verme zorunda bırakılamayacağını, bırakıldığı takdirde buna boyun eğemeyeceğini belirten Brockdorff, konuşmasını şu tehditle bitirdi:

– Almanya'nın iflası ve yıkıma sürüklenmesi, ödün ve tazminata hak kazanmış bulunan devletleri üzerinde hak iddia ettikleri avantajlardan yoksun bırakacak ve Avrupa'nın tüm ekonomik hayatını hayal edilemeyecek bir kaosun içine sürükleyecektir. Galipler ve mağluplar, hesaplanamayacak derecede felaketli sonuçlar doğurabilecek olan bu tehlikeyi önlemek için büyük dikkat göstermek zorundadırlar [417].

Brockdorff-Ranzau'ın söyleviyle bütün prosedür tamamlanmış oluyordu.

Clemenceau'nun Diretişi ve Almanya'nın Karşı Tasarısı

İki günü aşkın bir süre boyunca Almanlar, barış koşullarını incelemişlerdir. Delegelerden biri, ilk izlenimin sarsıntısı altında, Paris'i hemen o saat terk etme önerisinde bulunmuştur. Berlin'de 12 Mayıs 1919 günü düzenlenen protesto gösterisinde başbakan Ebert'ten sonra halka seslenen bakan Scheidemann, şu haykırışla bitirmiştir konuşmasını:

– Elleri kırılsın da böyle bir barış antlaşmasını imzalayamasınlar!

Ama hükûmet, Brockdorff'a yine de Paris'te kalması için emir vermişti. Alman Dışişleri bakanı, bazı maddelerin yeniden gözden geçirilmesini sağlayabilme umudu içinde, Konferans'ın yöneticileriyle kişisel görüşmeler

yapmak üzere girişimde bulundu. Öte yandan Alman delegasyonu da, resmî kanaldan, nota üzerine nota yollamakta ve barış koşullarının bir nebze olsun hafifletilmesini istemekteydi ısrarla. Ama Clemenceau bütün bu girişimlere kesin bir ret cevabı veriyordu.

Almanlar bu eşsiz fırsattan yararlanarak, sevdikleri usullere başvurdular yeniden: Devrim heyulasını göstermeye giriştiler. Brockdorff-Ranzau, işçilerle ilgili mevzuatı incelemek üzere Versay'da bir işçi kongresi toplama önerisinde bulundu. Hiç şüphe yok ki böyle bir Kongreden amaç işçi çıkarlarının savunulması değildi: Almanların Barış Konferansı'na karşı yararlanmak istedikleri bir kozdu bu. Ama Berlin diplomasisinin gerçek niyetini sezmiş olan Clemenceau, Kongre konusunda müzakereye girişme önerisini kesinlikle reddetti.

Almanya'yı savaş sorumlusu kılan teze karşı protesto telgrafları yollanıyordu Konferans'a Berlin'den: Alman delegasyonu, bir notasında, tek suçlunun ülkesi olamayacağını ileri sürüyordu; delegasyon, bu iddiasına gerekçe olarak da, şöyle diyordu :

"Tek suçlu Almanya idiyse, Barış Konferansı, savaş kışkırtıcılarının sorumluluğunu kovuşturmakla yükümlü bir komisyon kurma ihtiyacını niçin duymuştur?"

Böyle bir komisyon vardı gerçekten. Ve Almanlar bunu öğrenir öğrenmez, komisyon çalışmalarının sonuçlarının kendilerine de bildirilmesini istemişlerdi.

Clemenceau, buna iğneli bir dille cevap vermiştir: Almanların her türlü sorumluluktan sıyrılmak için gösterdikleri bu sürekli çabanın nedeni, ancak Almanya'nın kendisini gerçekten suçlu duyması olabilir. Çünkü aynı Almanya, 1918 Kasımında yaptığı bir açıklama ile, kara, deniz ve havada giriştiği saldırılardan doğan tüm zararları tazmin etmeye hazır olduğunu bildirmekteydi.

Yeni Almanya'nın eski hükûmetin edimlerinden sorumlu tutulamayacağı şeklindeki iddiayı ise şöyle cevaplamıştı Fransız başbakanı: 1871 yılında Almanya, Fransız monarşisinin işlediği suçlardan ötürü sorumlu tutulmaktan memnun kalıp kalmadığını sormamıştı katiyen Fransız Cumhuriyeti'ne. Ve daha dün Brest-Litovsk'ta yeni Rusya'yı çarlık rejiminin sorumluluklarını yüklenmeye zorlayan, yine aynı Almanya değil miydi?

20 Mayıs günü kont Brockdorff, cevap için hükûmetine tanınmış olan sürenin uzatılmasını istemiştir: Müttefikler arasındaki uzlaşmazlıklardan yararlanma umudunu yitirmemiştir Almanya Dışişleri bakanı, ve zaman kazanma çabası içindedir. Nitekim, kendisine sekiz gün daha mühlet verilecek; ve Alman baş delegesi, hükûmetiyle temas kurmak üzere Spa'ya hareket edecektir.

29 Mayıs günü Almanya'nın resmî cevabı olarak Clemenceau'ya sunduğu belgede, kont Brocdorff şöyle yazıyordu: "Barış koşullarını içeren belgeyi okuyunca, galipler tarafından ileri sürülen istekler karşısında dehşete düştük [418]."

Almanya, antlaşma metnindeki bütün maddelere itiraz ediyor ve Müttefiklere kendi karşı tasarısını sunuyordu.

Alman Karşı Tasarısının İçeriği

Alman hükûmeti, ordu mevcudunun 100.000 kişi olarak saptanmasına boyun eğmekte; ama buna karşılık, Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesini istemekteydi. Alsas-Lorrain'i Fransa'ya bırakmayı da kabul ediyordu Alman hükûmeti; ama her iki ilde de daha önce bir plebisit düzenlenmesi koşulunu ileri sürüyordu.

Karşı tasarıda yer alan öbür belli başlı Alman önerilerini şöyle sıralayabiliriz:

Almanya, Posnanya'nın küçümsenmeyecek bir kısmını Polonya'ya bırakmaya ve bu ülkenin denize açılan bir koridor kazanmasına karşı çıkmamaya hazırdır.

Almanya, kendisine manda hakkı tanındığı takdirde, sömürgelerini Milletler Cemiyeti'nin denetimi altına bırakmaya boyun eğecektir.

Almanya, tazminat olarak, ilk 20 milyarı 1 Mayıs 1926 tarihine kadar ödenmiş olmak üzere, yüz milyar altın mark tutarında bir meblağ önermektedir. Ayrıca, donanmasının bir kısmını da yine tazminat olarak galip devletlere bırakmaktadır.

Almanya, savaş konusunda herkese düşen sorumluluk payını ortaya çıkarmak üzere, tarafsız bir komisyon kurulmasını resmen talep etmektedir.

Ordu Mevcutları Sorunu ve Küçük Devletlerin Tutumu

Dörtler Konseyi Alman karşı tasarısını incelediği sırada, Almanya Dışişleri Bakanı Kont Brockdorff-Ranzau da Fransız ve İngiliz hükûmetlerinin yarı resmî temsilcileri tarafından ziyaret edilmekteydi. Hasımlarının ödün vermeye hazır olduğu izlenimindeydi Alman diplomasisi. Belirsiz bir kaynaktan, silahsızlanma sorununun yol açtığı itirazları öğrenmişlerdi. Zaten 23 mayıs günü Dörtler Konseyinde, Yüksek Konsey'e bağlı askerî uzmanların küçük Devletlerin silahlanmasını sınırlama konusundaki raporu tartışılırken salonda otuzdan fazla insan bulunmaktaydı. Herhangi bir noktanın sır olarak kalmasını sağlamak elbette ki zor olacaktı bu koşullar içinde!

Bu toplantıdan birkaç gün önce de aynı askerî uzmanlara, Almanya için kabul edilmiş olan 100.000 kişilik ordu mevcuduna orantılı bir şekilde küçük devletlerin ordu mevcutlarını saptama görevi verilmişti. Bu, Avusturya'nın l5.000, Macaristan'ın 18.000, Bulgaristan'ın 10.000 Çekoslovakya'nın 22.000, Yugoslavya'nın 20.000, Romanya'nın 28.000, Polonya'nın 44.000 ve Yunanistan'ın 12.000 kişiyi silah altında bulundurabileceği anlamına geliyordu.

Almanya'nın müttefikleri, Avusturya'ya çağrılmış olduğu halde, konferansta temsil edilmemekteydiler. Dolayısıyla da bu ülkeler, itirazlarını açıkça dile getiremiyorlardı. Ama konferansa katılan öbür ilgili devletler, kendileri için bu tür bir askerî düzenin sözünü etmek bile istemiyorlardı.

Raporu kaleme almış olan Amerikan Generali Bliss, 100.000 kişilik bir ordunun Almanya'ya yetişmeyeceği, bu mevcudu arttırmak ve buna orantılı bir şekilde küçük devletlerin ordu mevcutlarını da yükseltmek gerektiği fikrindeydi. Ama Clemenceau, üzerinde anlaşmaya varılmış olunan programın en ufak bir revizyondan geçirilmesine bile karşıydı.

5 haziran günü Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan temsilcileri, başkan Wilson'un dairesinde düzenlenen bir konsey toplantısına çağrıldılar. Söz konusu temsilciler, daha önce kendi aralarında yapmış oldukları bir toplantıda, uzun müzakere ve tartışmalardan sonra, ortak bir hareket çizgisi saptamışlardı: Ordu mevcutlarında en ufak bir indirimi bile kesinlikle reddetmeye kararlıydılar.

Başkanın dairesindeki toplantı son derece gergin bir hava içinde geçti. Çağrılı ülkelerin delegeleri dört büyüklerin önerisini sarsılmaz bir irade gösterisiyle reddettiler. Wilson ve Lloyd George'un yumuşatma çabaları hiç bir sonuç vermedi. Clemenceau konuşmamıştı; ama çağrılı delegeler, Fransız başbakanının ne düşündüğünü bilmiyor değillerdi. Ve toplantı sona erdiği vakit, ordu mevcutlarının indirimi konusunda hiçbir anlaşmaya varılamamıştı.

Almanların Umudu Gerçekleşmiyor

Bütün bu uzlaşmazlıklardan haberliydi Almanya; ve belli birtakım ödünler koparabilmek için bu tür anlaşmazlıklardan yararlanma umudundaydı. Ne var ki, Alman diplomatlarının öngörüleri gerçekleşmeyecektir.

16 Haziran günü Brockdorff'a barış antlaşmasının yeni bir nüshasını yolladılar. 7 Mayıs günü verilmiş olan aynı kalın kitaptı bu aslında; sadece üzerinde, kırmızı mürekkeple ve elle birkaç düzeltme yapılmıştı. Şöyle ki:

Fransa, Saar üzerindeki egemenliğinden Milletler Cemiyeti yararına vazgeçmekteydi. Ve bu ili yönetmek üzere beş komiser atanmış bulunuyordu. Yukarı Silezya içinse, bir plebisit yapılması kararlaştırılmıştı. En son olarak da, Clemenceau tarafından konulan bir açıklama, antlaşmanın "bu hâliyle kabul ya da reddedilmesi" gereğini belirtiyordu. Ve Almanya'ya, cevabını vermesi için beş günlük süre tanınmıştı. Cevap tam zamanında kendilerine ulaşmadığı takdirde Müttefikler, ateşkesin sona erdiğini bütün dünyaya ilan edecek ve, "bu koşulları kuvvet yoluyla uygulamak ve yürürlüğe koymak üzere" gerekli gördükleri tedbirleri almaya koyulacaklardı.

Almanların ardı arkası kesilmeyen ricaları karşısında Müttefiklerin verdikleri tek ödün, cevap için tanınan sürenin iki gün daha uzatılarak yedi güne çıkarılması oldu. Ve Alman delegasyonu Berlin'e hareket etti.

Barış Antlaşmasının İmzalanışı

Alman yöneticileri ardı ardına toplantılar yapmaya başlamışlardı. Aralarında Brockdorff-Ranzau'ın da bulunduğu bazı bakanlar, galipler arasında baş gösteren uyuşmazlıkların Almanya için daha hafif koşullar elde edimini sağlayacağı umuduyla, barış antlaşmasını imzalamamayı önermekteydiler. Buna karşılık başka bir takım bakanlar da, imparatorluğun parçalanması korkusu içinde, Almanya'nın antlaşmaya hemen imza koyması gerektiğini savunuyorlardı. Ama antlaşmanın imzalanmasından yana olanlar bile, altına imza konulacak olan koşulların uygulanmayacağını söylüyorlardı açıktan açığa.

Hindenburg'un fikri soruldu. Ordunun dayanma gücü kalmadığı ve ilk çatışmada ezileceği cevabını verdi mareşal; oysa, ordunun elde kalmış olan kısmı ile yine kurmay takımı ne pahasına olursa olsun esirgenmeliydi. Bu konuda Fransa ile müzakereye girişildi gizlice. Paris, galiplerin ne Kaysere ve ne de yinerallere dokunmayacaklarını çıtlatan bir cevap verdi.

21 Haziran günü Alman hükûmeti, Alman halkını savaşın sorumlusu olarak kabul etmediğini belirten bir tek ihtiyat kaydıyla, barış antlaşmasını imzalamaya hazır olduğunu bildirdi. Ertesi gün Clemenceau'dan gelen cevap, Müttefiklerin hiçbir değişiklik ve hiçbir kayıt kabul etmeyeceklerini; antlaşmanın bu hâliyle imzalanmasını ya da reddedilmesini şart koştuklarını açıklıyordu.

Alman Ulusal Meclisi, 23 Haziran günü, barış antlaşmasını bağsız koşulsuz (kayıtsız şartsız) imzalama kararını aldı. Alabildiğine gergindi hava. Müttefiklerin her an hücuma geçeceği korkusu içindeydi herkes. Öyle ki, Erzberger'in tanıklığına göre, Meclisteki müzakerelerin uzaması üzerine dehşete kapılan bir milletvekili histerik bir tonla şöyle bağırmaya koyulmuştu:

– Arabam nerde? Arabamı getirin hemen, gitmek istiyorum ben. Fransız uçakları tepemizde olacak bu gece [419].

Ve 28 Haziran 1919 günü, Almanya'nın yeni dışişleri bakanı Hermann Müller ile Adalet bakanı Bell, Versay Antlaşması'nı imzaladılar.

414 Novak, *Versailles*, s. 153.

415 Aynı yapıt, s. 153.

416 Aynı yapıt, s. 156.

417 Novak, *Versailles*, s. 156.

418 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt I: Versay antlaşması. Moskova, 1925.

419 Erzberger, *Almanya ve İtilaf Devletleri*, s. 356.

4. VERSAY ANTLAŞMASININ MADDELERİ

Almanya'nın Bıraktıkları

Versay Antlaşması'yla Almanya, Fransa'ya Alsas-Lorrain'i 1870 sınırları içinde geri verdiği gibi, ayrıca Ren Irmağı üzerindeki bütün köprüleri de bırakmaktaydı. Bunun yanı sıra, Saar Havzası'ndaki kömür madenleri de Fransızların malı oluyordu. Bu bölgenin yönetimi Milletler Cemiyeti'ne verilmişti, ve bölgenin kesin kaderini, on beş yıl sonra yapılacak olan bir plebisit belirleyecekti.

Ren Irmağı'nın sol yakası, on beş yıl boyunca Müttefik kuvvetlerinin işgali altında kalacaktı. Irmağın sağ yakası boyunca elli kilometrelik bir şerit ise, tamamen askerden arındırılmaktaydı, Eupen ve Malmédy bölgelerinde bir plebisit yapılması öngörülmüştü; nitekim bu plebisit yapıldı ve söz konusu toprakların Belçika'ya bağlanmasıyla sonuçlandı. Schleswig-Holstein için de aynı çözüm düşünülmüştü; nitekim bu bölge de Danimarka'ya bağlandı. Çekoslovakya'nın ve Polonya'nın bağımsızlıklarını tanımaktaydı Almanya; birinciye Yukarı Silezya'nın güney kısmını, ikinciye de bütün Posnanya ile Batı Prusya'nın büyük bir kısmını ve Doğu Prusya'nın da bir kısmını bırakmaktaydı. Ayrıca, Yukarı Silezya'da da, bu ilin kaderini belirlemek üzere bir plebisit öngörülmüştü. Dantzig ve bölgesi, Milletler Cemiyeti'ne bağlı kılınmıştı; kendi yönünden Milletler Cemiyeti de, bu bölgeyi bağımsızlığa kavuşturmayı taahhüt ediyordu. Dantzig Limanı, Polonya gümrük sisteminin içine girecekti;

Polonya, ayrıca, Dantzig koridorunda bulunan ırmak ve demiryolları üzerinde de bir denetleme hakkı kazanmaktaydı. Alman toprakları, böylece, Polonya koridoru tarafından ikiye bölünmüş oluyordu.

Bütünü ile, arazisinin sekizde birini ve nüfusunun on ikide birini yitirmekteydi Almanya. Ayrıca tüm Alman sömürgeleri de Müttefikler arasında üleşilmiş bulunuyordu. Büyük Britanya ve Fransa, Kamerun ile Togo'yu bölüşmüşlerdi. Güney-Batı Afrika'daki sömürgeler, Güney Afrika'ya bağlanmıştı. Avustralya Yeni Gine'yi, Yeni Zelanda da Samoa adalarını almıştı. Doğu Afrika'daki Alman sömürgelerinin büyük bir kısmı İngiltere'ye; kalanı da, Portekiz'e verilen Kiong üçgeni dışında, Belçika tarafından ele geçirilmişti. Pasifik'te Ekvator'un kuzeyinde yer alan Alman adaları ile Kiao Ceu bölgesi ve Şantung, Japonya'nın payına düşmüş bulunmaktaydı.

Almanya'da askerî hizmet zorunluluğu kaldırılıyordu; salt gönüllülerden meydana gelecek olan ordunun mevcudu, yüz bin kişiyi aşamayacaktı ve bu rakama, sayıları dört bin olarak dondurulan, subaylar da dâhildi. Yine kurmay kurumu kaldırılmıştı. Astsubaylarla erlerin hizmet süresi on iki, yeni çıkmış subaylarınki ise yirmi beş yıl olarak saptanmış bulunuyordu. Doğu ve güney sınırlarındakiler hariç bütün Alman müstahkem mevkileri yıkılacaktı. Savaş donanması 6 zırhlı, 6 hafif kruvazör, 12 muhrip ve 12 torpidoya indiriliyordu. Denizaltı yasaklanmıştı. Bütün öbür savaş gemileri, Müttefiklere teslim edilecek ya da ortadan kaldırılacaktı. Hava kuvvetleri ile su uçakları ve her türden güdümlüler yasaklanmıştı. Bununla birlikte Almanya, bir işgal rejimi altına alınmıyordu. Antlaşmadaki askerî hükümlerin yürütümü, uluslararası nitelikte üç komisyon tarafından kontrol edilecekti.

Ekonomik Koşullar

Antlaşmanın ekonomik nitelik taşıyan hükümleri şöyle sıralanmaklaydı:

Özellikle kurulacak bir tazminat komisyonu, Almanya'nın otuz yıllık bir süre içinde ödemesi gereken tazminat miktarını 1 Mayıs 1921 tarihine kadar saptamakla görevlendirilmiş olacaktı. Almanya, 1 Mayıs 1921 tarihine kadar Müttefiklere yirmi milyar altın mark tutarında mal, gemi ve hisse

senedi ödemeyi yükümleniyordu. Batırmış olduğu gemilere karşılık da, tonajı 1.600 tonun üzerinde kalan bütün ticaret gemilerini, 1.000 tonun üzerinde kalanların yarısını, balıkçı gemilerinin dörtte birini ve ırmak donanmasının da beşte birini Müttefiklere verecek; bunun dışında beş yıl boyunca her yıl Müttefikler adına 200.000 ton tutarında ticaret gemisi inşa edecekti.

On yıllık bir süre içinde Almanya, Fransa'ya 140 milyon ton, Belçika'ya 80 milyon ton ve İtalya'ya 77 milyon ton taş kömürü verecekti, Ayrıca Almanya, bütün boya maddeleri ve kimyasal ürün stokunun yarısı ile 1925 yılına kadar bu alanlarda yapacağı üretimin dörtte birini Müttefiklere teslim etmek zorunda bırakılıyordu.

Çin'deki, Siam'daki, Liberya, Fas ve Mısır'daki hak ve imtiyazlarından vazgeçiyordu. Almanya; ve, Fas'ın Fransız, Mısır'ın da İngiliz protektorası[420] altına girmelerine boyun eğiyordu. Ayrıca, Türkiye ve Bulgaristan ile Müttefikler arasında ilerde imzalanacak olan barış antlaşmalarını olduğu gibi kabul etmeyi de şimdiden yükümleniyordu.

Bütün bunların yanı sıra Almanya, Brest Litovsk ve Bükreş antlaşmalarından vazgeçmeyi de yükümlenmekteydi; Almanya, ayrıca, 1 Ağustos 1914 tarihine kadar Çarlık Rusya'sının parçaları durumunda olan bütün toprakların bağımsızlığını kabul etmeyi ve bu toprakları çiğnememeyi de, taahhüt etmekteydi. Bu arada hemen belirtelim ki barış antlaşmasının 116. maddesi, Rusya'ya, Almanya tarafından Müttefiklere verilecek olan tazminatın bir kısmını alma hakkını tanımıştı.

Almanya, bu konuda Müttefiklerden açık bir emir alacağı tarihe değin, Baltık cumhuriyetlerindeki ve Lituanya'daki kuvvetlerini oldukları yerde bırakacaktı. Besbellidir ki, barış antlaşmasındaki bu hüküm, Almanya'yı, Sovyet Rusya'ya yapılacak bir müdahalenin suç ortağı durumuna getirmekteydi.

420 Protektora:Başka bir ülkenin otoritesi altındaki ülke.

5. VERSAY SİSTEMİNİN ÇELİŞKİLERİ

Saint Germain Antlaşması

Almanya'nın hesabını böylece görmüş olan galipler, şimdi de bu ülkenin müttefikleriyle müzakereye girişmişlerdi.

Avusturya ile yapılan barış antlaşması 10 Eylül 1919 günü Saint Germain sarayında imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre Avusturya, Carniole (Kraina) ile Carinthie'nin bir kısmını, Küstenland'ı ve Güney Tirol'ü İtalya'ya bırakmaktaydı. Yugoslavya ise Carniole'nin büyük kısmını, Dalmaçya'yı, Styrie'nin güneyi ile Carinthie'nin güney-doğusunu alıyordu. Yine antlaşma gereğince Klagenfurt'ta düzenlenen plebisit, Avusturya lehine sonuçlandı. Macaristan'la Avusturya arasına nifak sokmak amacıyla, antlaşma, Bürgenland'ı Avusturya'dan alıp Macaristan'a veriyordu. Bukavina da Romanya'ya bağlandı.

Bohemya, Moravya, Aşağı Avusturya'nın iki ili ve Silezya'nın bir kısmı ise Çekoslovakya'nın payına düşüyordu. Antlaşma, Avusturya'nın Almanya ile birleşmesini yasaklamıştı. Avusturya, ancak 30 bin kişilik bir ordu besleyebilecek ve deniz kuvvetleri ile ticaret filosunu galiplere teslim edecekti. Habsburg İmparatorluğu artık yıkılmış bulunmaktaydı.

Neuilly ve Trianon Antlaşmaları

Bulgaristan'la yapılan Neuilly Antlaşması, 27 Kasım 1919 günü imzalanmıştır.

Savaşın tüm sorumluluğunun kral Ferdinand'ın politikasında olduğunu ispata çalışan Bulgar delegasyonunun yol açtığı uzun müzakerelerden sonra imzalanan bu antlaşma gereğince, Dobruca kesinlikle Romanya'ya bağlanmaktaydı. Trakya galiplerin elinde kalmıştı; ama çok geçmeden Yunanistan'a bağlanacak ve böylece Bulgaristan, Ege denizine olan çıkıştan yoksun kalacaktı.

Yine Neuilly Antlaşması gereğince Bulgarlar, Müttefiklere bütün donanmalarını vermeyi ve ayrıca 2 milyar 500 milyon altın frank tutarında bir tazminat ödemeyi üstleniyorlardı. Bulgar ordusunun mevcudu ise, 20 bin kişiyi aşmayacaktı.

Macaristan'la yapılan barış antlaşması ise, bu ülkede patlayan devrim dolayısıyla, ancak 4 Haziran 1920 günü imzalanmıştır. Versay'daki Grand Trianon sarayında imzalanan bu antlaşma gereğice, Slovakya ile Rusya'nın Aşağı Karpatlar'daki parçası Çekoslovakya'ya; Hırvatistan-Slavonya ise, Yugoslavya'ya bırakılmaktaydı. Romanya, Transilvanya ile, Yugoslavya'ya bağlanan parçası hariç Bianat'ı alıyordu.

Yine Trianon antlaşmasına göre, Macar ordusunun mevcudu 30 bin kişiyi aşmayacaktı. Macaristan'ın denize hiç bir çıkışı kalmadığı gibi, Tuna Irmağı da galiplerin denetimi altına alınmıştı. Söz konusu antlaşma sonucunda Macaristan, topraklarının aşağı yukarı yüzde 70'i ile nüfusunun yarısına yakın kısmını yitirmiş oluyordu.

Savaş-sonrasına şekil verecek olan Versay sistemi, işte bu öğelerden oluşmaktaydı.

6. VERSAY ANTLAŞMASININ SONUÇLARI

Marx'ın Öngörüsü Gerçekleşiyor

Diplomasi tarihçileri, bazen, Versay Konferansı'nı Viyana Kongresi ile karşılaştırmışlardır. Gerçekten de iki konferans arasında bir çok dış benzeşim bulma olanağı vardır.

Şöyle ki:

Her iki konferans da, alabildiğine uzun sürmüştür. Viyana'da olduğu gibi Versay'da da, çok sık dans edilmiş ama pek az çalışılmıştır. Her iki konferansta da, Avrupa'da art arda patlayan devrim haberleriyle oturumlara sık sık ara verilmiştir. En son olarak da, Milletler Cemiyeti'nin ereği ile Kutsal İttifak'ın ereği arasında yakınlık vardır: Yeni kurulacak bir uluslararası ilişkiler sistemini her türlü devrim tehdidine karşı korunaklı kılmak.

Ama özü bakımından Versay Antlaşması, asıl Frankfurt antlaşmasını andırır. Gerçekten de bu antlaşmaya, Marx'ın Frankfurt antlaşması hakkında söylemiş olduğu şu sözleri, hiçbir kayıt koymaksızın, uygulayabiliriz:

"Savaşı... bir Avrupa kurumu haline getirmenin en güvenli aracıdır bu... Gelecekteki barışı basit bir ateşkese dönüştürmek için en şaşmaz yol budur [421]." Gerçekten de, Versay antlaşması, galiplerle mağluplar arasındaki uyuşmazlıkları uzun bir süre için âdeta perçinlemiştir. Nitekim, bu antlaşma sonucunda belirli insan toplulukları tarihte bir eşi daha görülmemiş bir

çapta oradan oraya savrulmuşlardır. Romanya, 300 binden fazla insanı Besarabya'dan sürmüştür. 500 bine yakın insan, Makedonya'yı Dobruca'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Almanlar, Yukarı Silezya'yı boşaltmışlardır, Romanya'ya, Yugoslavya'ya ve Çekoslovakya'ya bağlanan topraklardan yüz binlerce Macar sürülmüştür. 7.500.000 Ukraynalı Polonya, Romanya ve Çekoslovakya arasında bölüştürülmüştür.

Halklar Arasında Açılan Uçurumlar

Özellikle Slav halkları arasında bir dizi uçurum açmaktaydı Versay Antlaşması. Bu antlaşma sonucunda Fransa'nın doğudaki ileri karakolu durumuna gelen Polonya, Rusya'ya karşı bir saldırı için talimhane görevini yüklenme zorunluluğuyla baş başa bırakılıyordu. Polonya sınırlarının ilerde Ukrayna ve Beyaz Rus toprakları zararına genişletilmesi, bir tohum hâlinde antlaşmada ekili bulunmaktaydı. Burada bir kez daha belirtelim ki Versay sisteminin belli başlı hedeflerinden biri ve hatta birincisi, Doğu Avrupa'ya Slav halkları arasında sürekli çatışma yaratacak bir şekil kazandırmak olmuştur.

Karpatlar ötesi Ukrayna, ana Ukrayna ile bağlanmayı isteyen, 18 Aralık 1915 tarihli halk oylaması sonucuna rağmen, Çekoslovakya'ya bağlanmıştır. Bukovina'daki Halk Meclisi, 3 Kasım 1918 günkü toplantısında Sovyet Ukrayna'sı ile birleşme kararı almış olduğu halde, bu il tutulup Romanya'ya verilmiştir. Yine aynı biçimde, Polonya ile Çekoslovakya arasına da nifak tohumları saçılmıştır.

Doğu Avrupa'nın güney kesimindeki tüm Slav halklarını birleştiren Yugoslavya, İtalya'ya verildiği ya da bir plebisit sonucu Avusturya'ya bırakıldığı için, Slavonya'nın bazı kısımlarından yoksun kalmıştır. Versay sisteminin kurucuları, ayrıca, Rusya ile Yugoslavya arasında uzun yıllar sürecek olan bir düşmanlık yaratmayı da başarmışlardır.

Versay Antlaşması'nın Slav halkları bakımından belli başlı sonuçlar, işte bunlar olmuştur.

Almanya’nın Durumu ve Müttefikler

Müttefikler, bu antlaşma ile mağlupları kendilerine karşı birleşmeye sürüklemiş ve onlarda sürekli kin duyguları yaratmışlardır. Öte yandan kendi iç uzlaşmazlıkları dolayısıyla aynı Müttefikler, Almanya’nın öç alma girişimlerini önleyecek sağlam bir set de kuramamışlardır.

Gerçekten de Müttefiklerin her biri, öbürlerinden habersiz şekilde Almanya ile müzakereye oturmakta ve yenik canavarı öbür galiplere karşı rahatça kışkırtmaktaydı.

Barış koşulları, hiç şüphe yok ki tartışma götürmez biçimde ağırdı. Ama bundan da ağır olanı, Almanya’nın ödeyeceği tazminatların hemen de tümünün antlaşma tarafından Almanya emperyalistlerinin değil de Alman halkının sırtına yüklenmiş olmasıydı. Gerçekten de, Alman emperyalistlerine bütün sanayilerini ellerinde tutma hakkı tanınmıştı; dolayısıyla da söz konusu emperyalistler, bu sanayinin üretim gücünü kolayca yeniden işler hâle getirebilme durumundaydılar. Fransa’nın, 1871 bozgunundan sonra, 5 milyarlık bir tazminatı Almanlara nasıl akıl almaz bir hızla ödemiş olduğunu hiç kimse unutmamıştı henüz; ve Frankfurt’la Versay arasındaki yarım yüzyıl içinde teknik, ileriye doğru büyük adımlar atmış bulunuyordu.

Alman ordusu gerektiği gibi ezilmiş değildi. Subay kadroları sağ ve salimdiler. Müttefikler koruyordu Alman subaylarının dokunulmazlığını. Gerçekten de, Müttefikler, bir Alman-Rus çatışmasının bekleyişi içinde, Almanlar tarafından kurulan yüzlerce askerî ve sportif örgütü görmezlikten gelmekteydiler; oysa bu örgütlerde, eğitici ve avcı kisvesi altında, on binlerce subay gizlenmekteydi. Kaldı ki Almanya, herhangi bir işgal rejimine de bağlı kılınmamıştı.

Kendi yönünden emperyalist Almanya da, hasımlarını bölen uzlaşmazlıklardan geniş ölçüde yararlanmaktaydı. Bazen biri, bazen öbürüyle müzakereye oturup hepsini aldatarak, yeni bir saldırı için gücünü toparlıyordu. Bu bakımdan Lenin’in şu sözleri, gerçekten doğru çıkacaktır:

Versay antlaşması galip ülkelerin kapitalist ve emperyalistlerinin birbirlerine indirebilecekleri en can alıcı darbeyi meydana getirmektedir [422].

Savaş ve Versay, Müttefikler arasındaki uzlaşmazlıkları bir kat daha keskinleştirmiştir. Gerçekten de, İngiltere ile Fransa, Amerika Birleşik

Devletleri ile İngiltere, Japonya ile Amerika, ve en son olarak da İtalya ile Müttefiklerin diğer büyükleri arasındaki mücadele bundan böyle daha da şiddetlenecektir artık. Ve bütün bu nifak öğelerine, şimdi, iki sistemin: kapitalizm ile sosyalizmin temel çelişkisi de eklenmektedir.

Versay'da barış koşullarının hazırlandığı sırada, Sovyet Rusya'da ise bu antlaşma ile savaş, bütün dünyanın tepesine asılmış bekleyen, sürekli bir tehdit silahı hâline girecektir.

421 Marx ve Engels, *Yapıtlar,* cilt XXVI, s. 68 (Moskova Devlet baskısı).

422 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXIV, s. 545.

OTUZBİRİNCİ BÖLÜM

YABANCILARIN SOVYETLER BİRLİĞİNE SİLAHLI MÜDAHALESİ (1918 – 1920)

İLGİLİ ÜLKELERİN SOVYET RUSYA'YI KENDİ ÖZ ARAÇLARIYLA DİZE GETİRME GİRİŞİMLERİ

1. SOVYET HÜKÛMETİNİN BARIŞ ÖNERİLERİ

Dışişleriyle Görevli Halk Komiserliği'nin Çağrısı

Versay'da barış koşullarının hazırlandığı sırada, Sovyet Rusya'da savaş olanca şiddetiyle başlamış bulunmaktaydı. Gerçekten de yüz binlerce silahlı yabancı, göz kırpmaksızın kan akıtmaya koyulmuştu. Gerici hükûmetlerin diplomatları, bu müdahalenin ortaya çıkardığı yıkımları sessiz bir şekilde onaylamakla yetinmiyorlardı artık ve şimdi bunların bazıları, Sovyet iktidarına karşı mücadele eden karşı devrimci öğelerle açıkça ilişki kurmakta ve ülkedeki soygun ve teröre etkin biçimde katılmaktaydı.

Sovyet hükûmeti, bu yeni uluslararası durumda da, barış uğrunda kararlı bir şekilde mücadeleye devam etmiştir. Nitekim Sovyet hükûmeti, önüne çıkan bütün fırsatlardan yararlanarak, Avrupalı yöneticilere savaşa son verme çağrısında bulunmaktaydı. Müdahale son bulduğu takdirde, Çarlık rejiminin yabancılara olan borçlarını belirli koşullar içinde kabul edeceklerini ve ödeyeceklerini bile açıklamıştı Sovyetler.

Sovyet hükûmeti, 1 Ağustos 1918 günü yayınladığı bir çağrıyla İngiliz, Fransız, İtalyan, Amerikan ve Japon işçilerinden müdahaleye karşı tavır almalarını istemekteydi. 5 Ağustos günü de Dışişleriyle görevli Halk komiseri, Moskova'daki Amerikan baş temsilcisi Poole'e bir mektupla başvurarak, İngiliz ve Fransız müdahalesini protesto etmiştir. Aynı yılın 24 Ekim günü ise, gene aynı Halk komiseri, bu kez doğrudan doğruya başkan Wilson'a yolladığı bir notada müdahaleyi yeniden protesto ediyor ve

Müttefik askerlerinin Sovyet Rusya'da ne adına kanlarını döktüklerinin kendisine bildirilmesini rica ediyordu.

3 Kasım günü de, gene Dışişleriyle görevli Halk komiseri, tarafsız devletlerin temsilcileri aracılığıyla, bütün Müttefik hükûmetlere barış önerileri yollamıştır.

Sovyetlerin Son Barış Çağrıları

6 Kasım 1918 günü toplanan VI. (olağanüstü) Sovyetler Kongresi, bir karar alarak İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya hükûmetlerine, müdahaleye hemen son verme ve barış müzakerelerine girme önerisinde bulunacaktır. Gene aynı yılın 23 Aralık günü, Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'nin Stockholm'deki temsilcisi oradaki müttefik büyük elçilerine başvurmuş ve barış müzakerelerine girmeye hazır olduklarını bildirmiştir. Ayrıca Sovyet hükûmeti, 12 ve 17 Ocak tarihlerinde bu önerilerini yenileyecektir. Ama müdahalecileri kışkırtmakta yarar gören gerici çevreler, Sovyetlere cevap yerine, ordularına saldırıya devam emri vererek bu rezilce savaşı sürdürmüşlerdir.

Ve bütün barışçı yolların böylece kapandığını gören Sovyet halkları, bunun üzerine, doğrulup yurdu yabancı istilasına karşı savunmaya girişmişlerdir.

Kızılordu'nun Harekete Geçişi

İlk saldırıyı püskürtmeyi başaran Kızılordu, hemen karşı saldırıya geçmiş ve ülkenin batısında işgal altında kalan bölgeleri düşmandan temizlemeye başlamış bulunmaktaydı. Bu arada 20 Kasım 1918 günü, Ukrayna Sovyet hükûmeti de yeniden etkinliğe giriyordu. Ve aynı yılın Aralık ayı sonunda Ukrayna'nın hatırı sayılır bir bölümü de Sovyet iktidarı altındaydı.

1 Ocak 1919 günü de Beyaz Rusya'da, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu arada Estonyalı işçiler Kızılordu müfrezeleriyle birleşerek ülkelerini düşman istilasından kurtarmış ve bir Sovyet hükûmeti

kurmuşlardır. 8 Aralık 1918 tarihinde toplanan Halk Komiserleri Konseyi de, Estonya Cumhuriyeti'nin ulusal bağımsızlığını resmen tanıdığını açıklamıştır.

Gene 1918 yılının Aralık ayında Lituanya ve Letonya da düşman istilasından kurtarılmıştır. Ve 23 Aralık 1918 günü toplanan Rusya Merkez Yürütme Komitesi, Ulusal Toplulukların İşleriyle görevli Halk Komiseri Stalin'in raporu üzerine, Halk Komiserleri Konseyi tarafından daha önce alınmış olan, Estonya, Lituanya ve Letonya'nın ulusal bağımsızlıklarını tanıyan kararı, oybirliğiyle onaylamıştır.

Böylece Sovyet iktidarı, bir zafer yürüyüşü içinde Batıya doğru yayılmaktaydı. Doğuda Kızılordu'ya bağlı birlikler, Çeklerle Kolçak'ın[423] kuvvetlerini geri püskürtmekteydiler. Rusya'nın güneyinde ise gene Sovyet Birlikleri, müdahaleci güçleri bir dizi bozguna uğratmışlardı.

423 Kolçak (Aleksandr): Beyaz Rus Amiral, Sibirya'da ki karşı direniş hareketi sonucunda, 1920 yılında, Bolşevikler tarafından kurşuna dizilmiştir. Türkçede de; yama, apolet, pazıbent, kolluk, yalnız baş parmağı ayrı örülmüş eldiven gibi anlamları vardır. Halk dilinde ise yiğit, mert ve yürekli anlamındadır.

2. ADALAR'DAKİ DÜŞSEL KONFERANS

Lloyd George'un Onlar Konseyi'ndeki Konuşması

Sovyet halk yığınları tarafından müdahaleci güçlere indirilen darbeler, Müttefik gerici çevrelerin Sovyet iktidarının ancak birkaç gün dayanabileceğini ileri sürürken ne denli basiretsiz ve hafif davranmış olduklarını bütün dünyanın gözleri önüne sermiş durumdaydı. Öngörüş sahibi devlet adamları, müdahale politikasının köklü bir yanılgı olduğuna inanmış bulunuyorlardı zaten. Ama gericiler, işin ucunu bir türlü bırakmak istemiyorlardı.

Müdahaleyi açıktan açığa desteklemekten korkan bu çevreler, Bolşeviklere karşı Polonya'ya yardım etmek bahanesi altında işlerini yürütüyorlardı şimdi. Paris'te bu sorun, defalarca ortaya sürülmüştür. Nitekim Polonya temsilcisi Paderewski, Hughes aracılığıyla başkan Wilson'dan Kızılordu'ya karşı hemen ülkesinin yardımına koşulmasını istemiştir.

16 Ocak 1919 günü Fransa Dışişleri Bakanı Pichon'un çalışma odasında yapılan bir Onlar Konseyi toplantısında Lloyd George, Müttefiklerin Sovyet Rusya ile ilişkileri sorununu ortaya atmıştır.

İngiltere Başbakanı, Rus probleminin çözümü için üç yol bulunduğunu söylemekteydi: Askerî müdahale, abluka ya da uzlaşma girişimi.

Açıkça bir silahlı müdahaleye girişmenin felâketli sonuçlar doğuracağından emin olduğunu bildiren Lloyd George, şöyle konuştu:

– Hemen şu anda Rusya’ya İngiliz Kuvvetleri yollamaya kalkıştığımız takdirde, Büyük Britanya ordusunda isyan çıkabilir. Bu, Kanada ve Fransız birlikleri için de doğrudur. Bolşevizmi askerî güç kullanarak ezmeyi düşünmek, adıyla ve sanıyla saçmalamak olur [424].

İngiltere Başbakanı, bu konuda Denikin’e, Kolçak’a ve Çekoslovaklara güvenmenin de “kum üzerinde ev kurmaktan” farklı olmayacağını eklemekteydi.

Uzun bir ekonomik abluka da geçerli olamazdı Lloyd George’a göre. Büyük Britanya hükûmet Başkanının fikrince, ortada bir tek çözüm yolu vardı: Roma İmparatoru nasıl bir zamanlar Roma egemenliği altındaki uzak illerin şeflerini kendisine eylemleri hakkında hesap versinler diye Roma’ya çağırıyor idiyse, Paris’e Rus temsilcilerini çağırmak.

Lloyd George, Eski Çağ’la yaptığı karşılaştırmada “küçük” bir ayrıntıyı unutmaktaydı: Rusya, Britanya İmparatorluğu’nun egemenliği altında bulunmuyordu.

Noulens ve Skavenius “Bilgi” Veriyorlar

Büyük Britanya Başbakanının ileri sürdüğü kanıtlar, başkan Wilson tarafından da desteklenmiştir. Gerçekten de Wilson, Amerikan birliklerinin Bolşeviklerin üzerine yürümeyi kabul etmeyeceklerini bildirmiş ve Sovyet temsilcileriyle müzakere masasına oturulmasını önermiştir. Ama sine qua non (olmazsa olmaz) bir koşul ileri sürmekten de geri kalmamıştır Başkan: “Lituanya ile Polonya’nın Sovyetler tarafından boşaltılması” [425].

Lloyd George’un telkin ettiği çözüme Fransa karşı çıkmıştı. Bu durumda belli bir uzlaşmaya varamayan Onlar Konseyi, Rus sorunu üzerindeki müzakerelerin 21 Ocak 1919 tarihine ertelenmesini kararlaştırdı. Pichon ile Sonnino, Rus sorunları konusunda “uzmanlık” yapmış olan iki diplomatın da aynı gün dinlenmesini önerdiler: Söz konusu “uzman”lar, Rusya’dan henüz dönmüş bulunan Fransız Büyükelçisi Noulens ile Danimarka’nın eski Petersburg Büyükelçisi Skavenius’tu.

Cebinde kuzey Rusya kesimindeki Beyaz makamlar tarafından kendisine verilmiş bir imtiyaz belgesi bulunan Noulens, vicdanı hiç bir şekilde sızlamaksızın Sovyet Rusya’ya iftira üzerine iftira yağdıracaktı Konsey

toplantısında. Skavenius ise, Kızılordu'nun "çekirdeği Letonyalı, Macar, Alman ve Çinli yabancılardan oluşan bir kuruluş" olduğunu bildirdikten sonra, hiç değilse zevahiri kurtarmak için şunları söyleyecekti:

– Bu çekirdeğin çevresinde birtakım Rusların da bulunması elbette ki doğal karşılanmalıdır [426].

İki uzman diplomat tarafından çizilen bu fantastik tabloyu gerçeğe uygun bulmadığını söyleyen Lloyd George, ayrıca Noulens hakkında şu yargıyı da eklemekteydi:

"Üzerinde söz söylediği konudan haberli değildi diplomat; dolayısıyla da şehvet-i kelâma kapılıyor, safsata yapıyordu. Bolşeviklerin işledikleri cinayetler ve hunharlıklar hakkında Paris'teki aşırı sağcı gazetecilerin geveleyip durdukları uydurmacaları tekrarlamaktaydı durmadan [427].

Hiçbir karar almadan dağılmıştı Onlar Konseyi. O akşam, Büyük Britanya delegasyonu kendi başına bir toplantı yaptı. Kanada temsilcisi Robert Bordin ile Avustralya baş delegesi Hughes, Rusya'ya Kanada ve Avustralya birlikleri göndermenin hiç bir şekilde söz konusu olamayacağını açıkladılar.

Bunun üzerine söz alan Lloyd George, Bolşevikleri silah yoluyla devirme olanaksızlığının ortaya çıkmış bulunduğunu belirterek, Sovyet Rusya ile müzakereye girme önerisinde bulundu. Toplantıda, gene Lloyd George'un bir teklifi üzerine, "birtakım bağımsız Devletlerin Sovyet istilası karşısında savunulması" da kararlaştırılmış bulunmaktaydı [428].

Söz konusu bağımsız Devletler, Polonya, Lituanya, Estonya, Letonya ve Finlandiya idiler.

Onlar Konseyi'nin İkinci Toplantısı

Gene aynı 21 Ocak 1919 gecesi, Onlar Konseyi ikinci bir toplantı yapmıştır: Çünkü Başkan Wilson'un, partnerlerine iletmek istediği yeni birtakım veriler ve bilgiler vardır.

Gerçekten de Ocak ayı başlangıcında, Londra'daki Amerikan elçiliğinde çalışan ataşelerden Buckler, Sovyet hükûmeti tarafından görevlendirilecek tam yetkili temsilcilerle müzakere etmek üzere Stockholm'e gönderilmişti.

Ve Buckler, misyonunun sonuçlarını Paris'e, Başkan Wilson'a telgrafla bildirmiş bulunmaktaydı.

Aslında Konsey'in sabahki toplantısında Wilson, hem Buckler'ın verdiği bilgileri aktarmış, hem de Polonya hükûmet Başkanı tarafından kendisine yollanmış olan ve ülkesi için Bolşeviklere karşı yardım isteyen mektubunu okumuştu. Akşam toplantısında ise Başkan, Lloyd George'a önerisinde bir değişiklik yapmasını telkin etti: Ruslarla Paris'te değil de, örneğin Selanik'te ya da Midilli adasında müzakereye girişilebilirdi.

Başkan Wilson'un bu önerisi şiddetli tartışmalara yol açtı. Baron Sonnino, Bolşeviklerle yapılacak her türlü müzakere fikrine ateş püskürmekteydi. İtalyan diplomatına göre tıpkı Fransa gibi İtalya da bolşevizmin açık ve dolaysız tehdidi altında bulunmaktaydı ve Bolşeviklerin Konferans'a çağrılması bu tehdidi pekiştirmekten başka bir sonuç veremezdi. Çağrının kabul edilmemesi ve Bolşevikler tarafından gelecek böyle bir ret cevabının dünya kamuoyu önünde onlara karşı kullanılması umudu da yoktu üstelik. Sözün kısası, İtalyan siyaset adamına göre yapılması gereken şey, Bolşeviklere karşı hemen bir gönüllüler ordusu kurmak ve de Konferans'a sadece anti bolşevik hükûmetleri çağırmaktı.

Bu arada söz alan Japon delegesi Makino, Lloyd George'la Wilson'un fikirlerine katıldığını açıkladıktan sonra şunları eklemişti:

– Bugün Sibirya'daki olaylar, özellikle Baykal gölünün doğusunda, tamamıyla değişik bir şekle bürünmüş bulunmaktadır. Öyle ki Japon hükûmeti kendisini artık bu bölgeye askerî kuvvet göndermek zorunluluğu karşısında görmemektedir [429].

Clemenceau'nun Tutumu

Fransa Başbakanı, aslında, Sovyet delegelerinin Konferans'a çağırılmasına karşıydı. Ama her gün, Kızılordu'nun biraz daha ilerlediğini bildiren yeni haberler yağıyordu bürosuna. Bu durumda Bolşevik taarruzunu hiç değilse geçici bir süre için, yani Beyaz Ordu'ya yapılacak yardım tamamlanıncaya değin geciktirmek gerekmekteydi. Dolayısıyla da Fransa, sonunda, Lloyd George'la Wilson'un fikirlerine katıldı; ve Clemenceau, şu sözlerle başlayan ürkütücü bir konuşma yaptı:

– Bolşevik tehlikesi son derece büyüktür. Bolşevizm her geçen gün biraz daha mesafe almaktadır. Bu gidişle Baltık ülkelerini ve Polonya'yı ele geçirmesi işten bile değildir. Üstelik Bolşeviklerin Budapeşte ve Viyana'da da ilerlediklerini bildiren kötü haberler geliyor. İtalya da tehlike altındadır. Hatta bu tehlike, Fransa'yı tehdit eden tehlikeden de büyük görünüyor. Eğer Bolşevizm Almanya'yı ele geçirdikten sonra Avusturya ile Macaristan üzerinden İtalya'ya da ulaşacak olursa, Avrupa sınırsız bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır [430].

Clemenceau, Başkan Wilson tarafından Konsey'e sunulan belgeyi dinlerken, kendi deyimiyle, "Bolşeviklerin Müttefikleri tongaya düşürmek için nasıl ustaca girişimlerde bulunduklarını görünce"[431], şaşkınlığa düşmüştü.

Clemenceau tek başına amir olmuş olsa, uygun bir an kollar ve bolşevizmin yayılmasını önlemek için gerekli önlemleri kesinkes alırdı. Ama yalnız değildi ve meslektaşlarına ödünler vermek zorundaydı. Çünkü en ufak bir uzlaşmazlık görünümünden bile kaçınmak gerekmekteydi.

Wilson'un Çağrısı

Onlar Konseyi, Başkan Wilson'u, savaş hâlindeki bütün taraflara seslenerek, kendilerini, Rusya'da barışın yeniden kurulması koşullarını tartışmak ve karara bağlamak üzere bir konferansa katılmaya çağırmakla görevlendirilmiştir. Bu konferansa katılmak için de bir ön koşul koymuştur Başkan: Silahların susması.

Wilson'un çağrısı 22 Ocak 1919 günü basın organlarında yayınlandı. Çağrıda, düşman tarafların temsilcilerinin Paris'e ya da Selanik'e değil de İstanbul'daki Adalar'a gelmeleri istenmekteydi.

Başkan Wilson'un seslenişinde, hiç kimse adı verilerek çağrılmıyordu. Nitekim Sovyet hükûmeti bu çağrıyı, doğrudan doğruya Onlar Konseyi'nden almamıştır: Haber Moskova'ya Paris radyosunun bir yayını şeklinde ulaşacaktır.

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, hemen, Sovyet Cumhuriyeti'nin Stockholm'deki tam yetkili temsilcisini, Müttefiklerin çağrısı hakkında, bütünleyici bilgiler toplamakla görevlendirildi. Komiserlik, İsveç

başkentindeki temsilcisine, Sovyet hükûmetinin şu ana kadar resmî bir davet almamış olduğunu, dolayısıyla da bu haberi, doğruluğunun onaylanması gereken, bir söylenti şeklinde kabul etmek zorunda bulunduğunu bildirmişti. Halk komiseri ayrıca belirtmekteydi ki İstanbul'daki Adalar gibi dünyanın geri kalan kısmından kopuk sayılabilecek bir yere temsilci yollamasının istenmesi gibi bir olgu, tek başına bu olgu bile Sovyet hükûmetini, yapılması tasarlanan konferansın kalın bir sır perdesiyle örtülü bırakılacağına ve konferans müzakerelerinin hiç bir zaman kamuoyuna tam olarak açıklanmayacağına inanmaya sürüklüyordu.

Bütün bu kaygılarla davranan Dışişleriyle görevli Halk komiseri, Stockholm'deki tam yetkili temsilcisine söz konusu kaygıların gerçeğe uygunluk derecesini araştırmak ve Müttefik Devletlerin, örneğin Arhangelsk'i, Bakû'yü, Sibirya ya da Türkistan'ın ilhak etmek gibi bir gizli umut besleyip beslemedikleri konusunda kişisel düşünce ve sezgilerini Moskova'ya bildirme görevini de vermişti.

Bu arada bir Sovyet dinleme istasyonu, İngiltere'ye gönderilen bir telsiz telgraf yakalamış bulunmaktaydı. Söz konusu bu radyotelgrafa göre Wilson, Adalar Konferansı'na, Rusya'daki karşı devrimci hükûmetleri de çağırmıştı.

Sovyet Hükûmetinin Cevabı

28 Ocak 1919 günü Sovyet hükûmeti, Paris'e, Başkan Wilson'a hitaben kaleme alınmış, bir telsiz telgraf yollayarak, Moskova'nın konferansa resmî bir davet almamış bulunduğunu bildirmekteydi. Başkanın dikkatini bu olgu üzerine çekiyordu Rus hükûmeti; bu durumda ortaya çıkabilecek bir yanlış anlaşılmanın, Sovyetlerin tavrının yanlış yorumlanması gibi bir sonuç yaratabileceğini belirtiyordu.

Sovyet telsiz telgraflarının, adreslerine ulaşıp ulaşmadıkları bilinmemektedir. Bilinen, Rusya'nın eski Paris Büyükelçisi Maklakov'un 29 Ocak günü Amerikan gazetelerine verdiği bir mülakatta, Barış Konferansı'na gelmesi için yapılan davete cevap olarak Çiçerin'in hem garanti, hem de ek bilgi istediğini söylemiş olduğudur [432].

Bunun üzerine de 31 Ocak günü Sovyet Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Fransa Dışişleri Bakanı Pichon'a bir telgraf çekerek, Sovyet hükûmetinin, Stockholm'deki tam yetkili temsilcisine çekmiş olduğu telgraf dışında – ki söz konusu telgrafın bir kopyasının da Le Populaire gazetesinin yazı işleri müdürlüğüne yollandığı açıklanıyordu – resmî, yarı resmî ya da gayrı resmî hiç bir beyanda bulunmadığını; dolayısıyla da, hiç bir zaman almamış olduğu bir davete cevap veremeyeceği gibi, bu davete ilişkin herhangi bir istek de ileri süremeyeceğini bildirmekteydi.

Yabancı basın, Müttefiklerin barışseverliğini göklere çıkarıyordu gene. Batılı gazeteciler, Wilson'un önerisinin Rusya'ya hizmet etmekten başka hiç bir amaç taşımadığını ispat etmek için yarışıyorlardı. Öte yandan da bu aynı gazeteciler, kendilerine yönelen çağrıya sözüm ona hiç bir cevap vermemiş olan Bolşeviklerin katı tutumundan yakınmaya girişmişlerdi.

Şu nokta gittikçe biraz daha ışığa çıkıyordu artık: Müttefik Devletlerin bazı belirli çevreleri, halk yığınlarının barışçı eğilim ve özlemleri karşısında kendilerini büyük barış savunucuları olarak göstermek zorunda kalmaktaydılar; ama aslında hiçbir zaman Sovyet Rusya'nın da katılacağı bir Konferans toplamak niyetini gütmemişlerdi ve vehmettikleri başarısızlığın sorumluluğunu Sovyet hükûmetinin sırtına yüklemek istiyorlardı.

Sovyet Hükûmetinin Yeni Çağrısı

Ama Sovyet Rusya gerçekten barışa kavuşmak istemekteydi. İşte bunun içindir ki Sovyet hükûmeti, 4 Şubat 1919 günü telsiz telgrafla Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya ve Amerika hükûmetlerine başvurarak yeni bir çağrıda bulunacaktır.

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği bu bildirisinde, Sovyet hükûmetinin, hiçbir açık davet almamış olduğu hâlde, tavrı hakkında öne sürülebilecek her türlü yanlış yorumu önlemek amacıyla, bir cevap vermeyi kaçınılmaz saydığını açıklıyordu. Dolayısıyla da Komiserlik, askerî durumun her gün biraz daha iyiye gitmesine rağmen, Rus halkını barışa kavuşturabilmek için bütün fedakârlıklara hazır olduğunu bildirmekteydi. Bir tek vazgeçilmez kayıt koyuyordu Sovyet hükûmeti: Verebileceği ödünler, belirli bir sınırı hiç

bir şekilde aşamazdı. Söz konusu sınırsa, şuydu: Hiç bir ödün, Sovyet halkının kendi hayatını sosyalizmin ilkelerine dayandırarak kurmasına engel olmamalıydı.

Buna karşılık Sovyet hükûmeti, eski Çarlık hükûmetinin borçlarını kabul etmeye boyun eğdiği gibi gene eski Çarlık hükûmeti tarafından yapılmış istikrazların faizlerini hemen ödemeye başlamaya ve Müttefik Devletlere ya da kapitalistlere bir dizi ödün vermeye hazır olduğunu da açıklıyordu. Sovyet hükûmeti, ayrıca, yapılacak barış antlaşmasına, tarafların karşılıklı olarak birbirleri aleyhine propaganda yapmaktan vazgeçtiklerini hükme bağlayan bir madde konulmasını da önermekteydi. Ve en son olarak da Sovyet hükûmeti, Kızılordu'nun şu ana değin kazanmış olduğu askerî başarılara rağmen, bazı toprak parçalarını da ödünler listesine almayı düşünebileceğini belirtiyordu.

Sonuç olarak da Sovyet hükûmeti bu çağrısında, ister İstanbul'da Adalar'da, ister herhangi bir başka yerde ve ister tüm Müttefiklerle, ister her Devletle ayrı ayrı, ister çeşitli siyasal topluluk ya da kuruluşlara tek tek müzakereye hemen şu andan itibaren başlamaya hazır bulunduğunu bildirmekte ve hangi tarihte nereye temsilci göndermesi gerektiğinin kendisine söylenmesini istemekteydi.

Görüldüğü gibi, Sovyet hükûmeti, böylece, emperyalist hükûmetler tarafından dile getirilecek istekleri "hemen müzakereye koyulmayı" kabul etmiştir. Ama bu kabul hiç bir şekilde, Sovyet hükûmetinin söz konusu istekleri yerine getirmeye hazır olduğu anlamına gelmemekteydi.

Sovyet çağrısının ereği, emperyalistlerin gerçek amaçlarını ortaya koymak ve yüzlerindeki barışsever maskesini çıkarıp atmaktı. Müttefik Devletlerin diplomatları, böylece, tam bir ikilemle yüz yüze kalmaktaydılar: Ya gerçek niyetlerinden vazgeçmeleri ya da ilhak planlarını yürürlüğe koyacaklarını açıklamaları gerekiyordu şimdi.

Müttefikler Susuyor

Sovyetlerin bu diplomatik manevrası, ereğine ulaşmakta gecikmeyecekti. Nitekim Sovyet hükûmetinin mesajı kendisine sunulduğunda, Wilson şöyle demiştir:

-Bolşevikler Konferansa katılmayı kabul ediyorlar, evet. Ama bu kabul, bile bile bizleri küçültücü bir üslupla dile getiriliyor [433].

Başkan Wilson'un memnuniyetsizliği öylesine büyüktü ki, Demokrat Parti yöneticilerinin Beyaz Saray'da yaptıkları bir gizli toplantıda öfkeli bir sesle Bolşevikleri "dünyanın en büyük açıkgözleri" olarak ilan ediyor ve komünizme karşı dengeleyici bir ağırlık olarak Milletler Cemiyeti'nin kesinlikle desteklenmesini istiyordu.

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'nin mesajı, Müttefikler tarafından cevapsız bırakılmıştır. Çünkü Müttefik Devletler, Şubat ayı içinde Kolçak'ın bir karşı taarruz hazırladığını öğrenmişlerdi; dolayısıyla da hazırladıkları diplomatik komplonun vazgeçilmezliğini artık yitirmiş olduğu düşüncesindeydiler.

Ayrıca bu arada Fransa da, Wilson'un memorandumuna karşı çıkmış bulunmaktaydı. 27 Ocak 1919 günü Rusya'nın eski Paris Büyükelçisi Maklakov, Fransız hükûmetinin telkinine uyarak, Rus toprakları üzerinde kurulmuş olan bütün karşı devrimci hükûmetlerden, Amerikan memorandumuna verecekleri cevabı kendilerine yollamalarını ve gene kendisine bu cevabı gerektiği zaman kullanma hakkı tanımalarını istemekteydi.

Maklakov, ayrıca, söz konusu karşı devrimci hükûmetlere, Adalar'da bir konferans toplama tasarısına Fransa'nın kesinlikle karşı çıktığını da bildiriyordu. Ve 16 Şubat 1919 günü bütün karşı devrimci hükûmetler, bir koro hâlinde, Bolşeviklerle hiç bir şekilde karşılaşmayacaklarını açıkladılar.

424 *Treaty of Peace With Germany.* Hearings before the Committee of Foreign Relations. Sixty sixth congress, Washington, 1919. s. 1236. S. Alekseev tarafından kaleme alınan *Sibirya ve Kuzey eyaletlerinde iç savaş* başlıklı kitapta kısmen yayınlanmıştır: Moskova-Leningrad, 1927, s. 409-410.

425 *Aynı yapıt*, s. 1237.

426 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, cilt I, s. 339.

427 *Aynı yapıt*, cilt I, s. 338.

428 *Aynı yapıt*, cilt I, s. 352.

429 *Treaty of Peace With Germany.* Hearings before the Committee of Foreign Relations. Sixty sixth congress, Washington, 1919. s. 1243.

430 S. Alekseev, *Sibirya ve Kuzey eyaletlerinde iç savaş*, Moskova-Leningrad, 1927, s. 415.

431 *Treaty of Peace With Germany.* Hearings before the Committee of Foreign Relations. Sixty sixth congress, Washington, 1919. s. 1245.

432 *İzvestiya*, 4 Şubat 1919 tarihli 25 sayılı nüsha. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'nin, "Rusya ve Müttefikler" başlıklı bildirisi.

433 Baker, *Woodrow Wilson. Dünya Savaşı. Versay antlaşması*, s. 444.

3. BULLİTT MİSYONU

Sekiz Koşul

Bu arada Kızılordu'nun başarılı taarruzu da bütün cephelerde birden gelişme göstermekteydi. Başkan Wilson'un telkini üzerine, Barış Konferansı'ndaki Amerikan delegasyonunun üyelerinden biri olan William Bullitt'in – ki sonradan Amerika Birleşik Devletleri'nin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Büyükelçiliğine atanacaktır – Sovyet Rusya'ya yollamaya karar verildi.

İngiliz ve Amerikan hükûmetleri, Bullitt'i Bolşeviklerin nabzını yoklamak ve hangi koşullarda barışa yanaşacaklarını anlamakla görevlendirmiş bulunuyorlardı. Bullitt'in bir görevi de, Lloyd George tarafından hazırlanmış şekil içinde Müttefiklerin şu sekiz koşulunu Sovyet hükûmetine bildirmekti:

1. Savaşmaların bütün cephelerde durdurulması.

2. De facto bir şekilde (fiilî olarak) varolan bütün hükûmetler, bulundukları topraklar üzerinde egemen kalacaklardır.

3. Rusya'nın demiryolları ve deniz ulaşımı için gerekli limanları, bütün Avrupa limanlarının ve demiryollarının bağlı bulunduğu uluslararası yönetmeliğe bağımlı kılınacaktır.

4. Müttefik Devletlerin uyruklarına Sovyet Rusya'ya serbestçe girmek ve orada, politikaya hiç bir şekilde katılmamak koşuluyla, tam bir güvenlik içinde iş görebilmek hakkının eksiksiz olarak tanınması gerekir.

5. Her iki tarafın siyasal tutukluları için af ilan edilecek ve Müttefik saflarda çarpışmış olan bütün Ruslara tam bir özgürlük tanınacaktır.

6. Sovyet hükûmeti, Sovyet Rusya'nın kendi egemenliğinin gerekli kıldığı bütün önlemleri alarak, Müttefikler tarafından yapılacak yardımların Rus halkının bütün sınıfları arasında hakkaniyet ölçüleri içinde dağıtılacağını garanti ettiği takdirde, Sovyet Rusya ile dış dünya arasındaki ticaret ilişkileri yeni baştan kurulabilir.

7. Müttefik Devletlere ve öbür kuruluşlara yapılmış olan Rus borçlarına ilişkin bütün sorunlar, barış antlaşmasının imzalanışından sonra taraflar arasında ayrı ayrı incelenerek çözüme bağlanacaktır.

8. Rus ordusu daha önceden saptanacak belli bir mevcuda indirilinceye dek terhis edilir edilmez, Rusya'da bulunan bütün Müttefik ve öbür yabancı kuvvetler geri çekilecektir; silah fazlası ise ya teslim ya da yok edilecektir.

Bu arada karakteristik olan bir nokta da, İngiliz ve Amerikan hükûmetlerinin bu planlarını Fransız hükûmetine bildirmekten sakınmalarıdır.

Bullitt Gidiyor

Şubat ayının sonunda Bullitt Sovyet Rusya'ya hareket ediyordu. Amerikan diplomatı Moskova'da ilkin Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'ndeki yetkililerle, sonra da doğrudan doğruya Lenin'le görüştü. Nitekim İngiliz ve Amerikan önerilerine Sovyet hükûmetlerinin resmî cevabı da Lenin tarafından verildi.

Lenin, Müttefiklerin önerilerini genel olarak kabul etmekte, yalnız bu önerilere bazı düzeltmeler getirmekteydi. Bu düzeltme ve değişiklikler arasında belli başlıları şunlardı:

Çarlık rejimi sırasında yapılmış olan dış borçların, eski Rus İmparatorluğu sınırları içinde yer alan bütün ülkeler arasında bölüştürülmesini ve Sovyet Rusya'nın ancak bu bölüşüm içinde kendi payına düşen borcu ödemesini talep ediyordu Lenin; ayrıca, Çekler tarafından kaçırılmış olan altınların da Sovyet Rusya'nın payına düşen borçtan mahsup edilmesini istiyordu. Lenin, aynı zamanda, Sovyet hükûmeti tarafından Brest Litovsk antlaşması gereğince Almanya'ya ödenmiş olan altınların da, söz konusu altınların

sonradan Müttefiklerce Almanya’dan savaş tazminatı olarak alındığı gerekçesiyle, gene aynı şekilde Sovyet Rusya’nın borcundan düşülmesini talep etmekteydi.

Lenin, İngiltere Başbakanı tarafından düzenlenmiş olan son maddeye cevap olarak da şunları yazıyordu:

“İşbu antlaşmanın imzalanmasından sonra gerek Müttefik hükûmetlere, gerek Müttefiklerle ortaklaşa hareket eden hükûmetlere ve ayrıca bütün öbür yabancı hükûmetlere bağlı olan askerî kuvvetlerin Rusya’dan çekilmesi ve eski Rus İmparatorluğu’nun toprakları üzerinde kurulmuş olan anti sovyetik hükûmetlere yapılan askerî yardımın da hemen durdurulması gerekmektedir.”

“Eski Rus İmparatorluğu ile Finlandiya toprakları üzerinde kurulmuş olan sovyetik ve anti sovyetik hükûmetler, işbu antlaşmanın imzalandığı andan itibaren eş zaman ve eşit ölçü içinde ordularının mevcudunu barış hâlindeki durumlarına getirmeye koyulacaklardır.”

“Konferans, gerek bu terhisin, gerek yabancı kuvvetlerin çekilişinin, gerekse anti sovyetik hükûmetlere yapılan yardımın kesilişinin denetim ve gözetimi için en etkili ve en dürüst yolları arayıp bulmakla yükümlü olacaktır [434].

Bu madde, Sovyet hükûmetini Müttefiklerin önerilerini kabule sürükleyen gerekçeleri açığa vurmaktaydı. Gerçekten de besbelliydi ki karşı devrim, ancak müdahaleci Devletlerin yardımı sayesinde ayakta kalabilmektedir; ve bu yardım sona erer ermez halk yığınları Kolçak, Denikin ve öbür karşı devrimcilerin kolayca hakkından gelebileceklerdir.

Lenin’in Taktiği

Sovyetlerin bu diplomatik manevrası, Brest Litovsk’ta kullanılmış olan taktiğin bir tekrarıydı. Antlaşma sırasında, savaştan kurtulmak ve bir soluklanma fırsatı kazanmak söz konusu olmuştu. Şimdi söz konusu olan şey ise, müdahaleyi başarısızlığa uğratmak ve barış içinde sosyalizmi kurmaya girişmekti.

Nitekim Lenin, 13 Mart 1919 günü düzenlenen bir mitingde yaptığı konuşmada, İngiliz ve Amerikan önerilerinin kabulünün başlatacağı politika

ile Brest Litovsk antlaşması sırasında şöyle bir paralellik kurmuştur:

"İşte bunun içindir ki Brest antlaşması sırasında, bize kuvvet yoluyla empoze edilmiş olan o zalim, o küçültücü anlaşma sırasında, izlemek zorunda kaldığımız politika biricik doğru politika olarak bugün meydandadır. Ve öyle sanıyorum ki Müttefik ülkelerin bize karşı benzer bir tavır takındıkları ve tüm borçlarını, sefaletlerini, iflaslarını Rusya'nın sırtına yüklemek için kudurgan bir arzuyla yanıp tutuştukları şu sırada, kendi emekçi sınıflarının gittikçe artan öfkesini saptırmak için Rusya'yı yağmalamak ve ezmek istedikleri şu sırada, o politikayı bir kez daha anımsamak hiç de yararsız olmayacaktır [435]."

Lenin'in önerileri Bullitt tarafından Paris'e iletilmiştir. Amerikan diplomatı, Moskova'dan getirdiği mektupları Wilson ve Lansing'e verdikten sonra Lloyd George'la da temas kurmuştur. Amerikalı diplomatla, yanında Curr de Smuts ve Maurice Hankee olduğu hâlde görüşen İngiliz Başbakanı, Lenin'in memorandumunu Smuts'a uzatmış ve şöyle demiştir:

-Son derece önemli bir belge Generalim. Vakit geçirmeden okuyunuz [436].

Ve Sovyet Rusya'ya gönderebileceği bir adam aramaya koyulmuştu Lloyd George. Bunu da gizlemiyor ve "tercihan, bütün dünyaca azimli bir tutucu olarak tanınan" birisini bulmaya çalıştığını söylüyordu. İlkin Landsdowne'u, sonra Cecil'i düşündü; en sonunda Salisbury Markisinde karar kıldı. Bir yandan da Bullitt'in memorandumu yayınlaması için ısrar ediyordu İngiliz Başbakanı. Kendi yönünden başkan Wilson da Bullitt'i kabule hazırlanmaktaydı.

Ama durum birdenbire değişti. Wilson, rahatsızlığını ileri sürerek Bullitt'i kabul etmeyecek, Lloyd George ise, Bolşeviklerle hiç bir zaman müzakereye girişmemiş olduğunu ilan edecekti Parlamento'da.

434 *Pravda*, 23 Mayıs 1919 tarihli ve 110 sayılı nüsha.

435 Lenin, *Yapıtlar*, cilt XXIV, s. 59. Belirli satırların altı bizim tarafımızdan çizilmiştir. -*Yazı Kurulu*.

436 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, cilt I, s. 372.

OTUZİKİNCİ BÖLÜM

YABANCILARIN SOVYETLER BİRLİĞİNE SİLAHLI MÜDAHALESİ (1918-1920)

KOLÇAK VE DENİKİN HAREKETLERİNİN ÖRGÜTLENMESİNDE MÜTTEFİKLERİN ROLÜ (1919)

1. KOLÇAK VE DENİKİN HÜCUMA GEÇİYORLAR

Müttefiklerdeki Tavır Değişikliğinin Nedenleri

Lloyd George'un takındığı yeni tavır, Sovyet Rusya'nın askerî durumunda meydana gelen değişiklikle açıklanabilir.

Şöyle ki:

1919 yılının başlarında Lloyd George ve başkan Wilson Onlar Konseyi'nde Bolşeviklerle müzakerelere girilmesini önerdikleri zaman, galip ülkelerde (ve gerek halk yığınları arasında, gerekse ordu içinde) devrimci bir hareket gelişmekteydi. İşgal ordusunun erleri, Kızılordu'ya karşı yürümeyi reddediyorlardı.

Almanya, 1919 Ocağında özellikle şiddetli bir devrimci dalgayla sarsılmaktaydı. Ve Lloyd George o sırada, her şeyden çok, bir Alman Sovyet anlaşmasından korkuyordu. Büyük Britanya Başbakanı için söz konusu olan şey, bir yandan İngiliz ve Amerikan işçi yığınlarının öfkesini uyandırmamak için sonsuz bir ihtiyatla ve büyük bir gizlilik içinde hareket etmek, öte yandan da bir Sovyet Alman yakınlaşmasına istemeden yardımda bulunmaktan sakınmaktı. Nitekim Rusya'daki karşı devrime yapılan yardım hiçbir zaman azalmıyordu. Ve, İngiliz Nox ile Fransız Janin gibi, Müttefik kuvvetlerin ünlü kumandanları, yanlarında bir çok yardımcıyla birlikte Sibirya'ya gönderilmişlerdi.

Kolçak'la Yapılan Anlaşma

General Janin, Baykal gölünün doğusundaki Uzak Doğu ve Sibirya Müttefik kuvvetleri Başkumandanlığına atanmıştı. Ayrıca Çekoslovakya hükûmeti de Sibirya'daki Çek birliklerinin kumandasını Fransız Generaline vermiş bulunmaktaydı. İşte bu arada, 16 Ocak 1919 günü Müttefiklerle General Kolçak arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşmanın 2. maddesi şöyle bir toplu hüküm getirmekteydi;

"Rus Başkumandanlığı, bütün Rus cephesi üzerinde eylem birliğini sağlamak üzere, kendi harekât taktiğini Müttefik kuvvetleri Başkumandanlığının temsilcisi olan General Janin'in direktiflerine uygun şekilde geliştirecektir [437]."

Görüldüğü gibi, Rus Başkumandanlığının genel harekât planı ile tüm emirleri General Janin'e iletilecekti; ve böylece, Fransız Generalinin çevresinde Kolçak'ın kurmay başkanlığıyla sıkı işbirliği hâlinde çalışacak bir karargâh kurulmuş oluyordu.

Gene aynı anlaşma metninde şu hükmü de okumaktayız:

"Gerek Rus ve Müttefik kuvvetleri arasında etkili bir işbirliğini ve Müttefik hükûmetler tarafından yollanan takviye kuvvetlerinin düzgün bir şekilde dağılımını algılamak ve gerekse araç ve gereçlerin yerinde kullanımını kollamak üzere, General Janin'e cephe üzerinde ve gerisinde denetim hakkı tanınmıştır."

"General Janin, Rus Başkumandanıyla anlaşmalı bir şekilde, tüm karargâh, birlik ve kuruluşlarda kendi subaylarını bulundurabilecektir."

"General Janin tarafından türlü görevlere atanacak olan subaylar, gerektiğinde Rus subaylarına teknik öğütlerde bulunma hakkına sahip olacaklardır [438]."

İngiliz Generali Nox da levazımat başkanlığına atanmıştı; ve aynı zamanda da, yeni yetiştirilmekte olan birliklerin örgütlenmesiyle görevliydi. Bütün yardım talepleri, anlaşma gereğince, bir yandan Janin ve Nox tarafından, öte yandan da Kolçak hükûmetinin Harbiye Bakanı tarafından incelenerek karara bağlanacaktı. Ayrıca Kolçak, ordusunun örgütlenmesine ve geliştirilmesine ilişkin bütün planlarından General Janin ile General Nox'u haberli kılmayı da üstlenmekteydi.

Karşı Devrim Hücuma Kalkıyor

Müttefiklerin askerî yardımı sayesinde general Kolçak, üç yüz bin kişilik bir ordu kurmuştur. Ve dolayısıyla, 1919 yılının ilkbaharında, müdahaleci güçlerin durumu düzelmiştir. Nitekim Kolçak, Mart ayında bir yıldırım harekâtına girişecek ve Bugulma'yı da ele geçirecektir.

Bunun yanı sıra, güneyden de Denikin hücuma kalkmıştır. Batıda ise Kızılordu, Vilna'yı boşaltmak zorunda kalmış; Baltık ülkelerinde Sovyet iktidarı devrilmiştir.

Durumlarını sağlamlaştırmak ve saldırılarını pekiştirmek üzere Müttefikler, Almanya'dan da yardım istemişlerdir. Letonya'da General Von der Goltz'un kumandası altında harekete geçen bir Alman tümeni, Beyaz Leton unsurların da katılmasıyla büyüyecek ve Kızılordu'ya bağlı birlikleri yavaş yavaş püskürtmeye koyulacaktır.

Kuzeyde ise, General Yudeniç Petrograd yakınlarında harekete geçmeye hazırlanırken, General Miller'in baskısının da gittikçe arttığı görülmektedir.

Rusya'da bütün bunlar olup biterken orta Avrupa'da da durum temelinden değişmiş bulunmaktaydı. Almanya'da iktidarı, Lloyd George'un şeytandan korkar gibi korktuğu Spartakistler değil, Demokratlar ve Merkezcilerle birlikte çoğunluğu alan Sosyal Demokratlar ele geçirmişlerdi. Bavyera'da patlayan Sovyet devrimi ezilmiş karşı devrimci kuvvetler Münih'i girmiş durumdaydı. Macar devrimini ezmek görevi de Romanya ordusuna verilmişti.

Görüldüğü gibi, bir Alman- Sovyet paktı tehlikesi artık tamamıyla ortadan yok edilmişti.

Kolçak'ın Müttefiklerce Resmen Tanınması Sorunu

Müttefiklerle Bolşevikler arasındaki müzakereler kesilmiş bulunuyordu. Müttefik ülkelerin gerici çevreleri, Kolçak kumandasındaki kuvvetlerin bolşevizme öldürücü bir darbe indireceği umudundaydılar. Beyaz Generale durmadan ve büyük sayıda top, mitralyöz ve gereç yolluyorlardı. Bütün bu yardımın aktığı biricik yolu elden kaçırmak korkusuyla, transsibiryan demiryolu hattını yabancı kuvvetler koruyordu.

Ve yavaş yavaş, Kolçak'ın resmen tanınması sorunu çıkıyordu ortaya. Dahası: Beyaz Generali Paris Konferansı'na çağırmaya hazırlananlar bile vardı. İyi haber almakla ün salmış iki gazeteci, şöyle yazmaktaydılar:

"19 Mayıs günü diplomatik sansür, Kolçak hükûmetinin Müttefikler tarafından tanınması konusunda bir haberin basına sızmasına izin vermişti; ama bir ihtiyat tedbiri olarak da, barış antlaşmasının imzalanması sırasında Kolçak'ın Rusya'yı temsil edeceğinin yazılmasını yasaklamıştı [439]."

26 Mayıs 1919 günü Büyük Britanya, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri ve İtalya, Kolçak'a bir özel nota yollayarak kendisini tanımaya hazır olduklarını bildirdiler. Müttefikler, tam on sekiz ay boyunca, karşı devrimci hükûmetleri tanımaya bir türlü cesaret edememişlerdi.

Bununla birlikte Müttefikler, Kolçak'a bazı ön koşullar ileri sürmekten de geri kalmamaktaydılar: Beyaz General, Moskova'yı ele geçirdikten sonra bir Kurucu Meclis toplayacağını ve Polonya ile Finlandiya'nın bağımsızlıklarını tanıyacağını açıkça ilan etmeye çağrılmaktaydı. Ayrıca Kolçak'ın Estonya, Letonya, Lituanya ile Kafkasya'da ve Hazar Denizi'nin ötesinde yeni kurulmuş olan Devletlerin bağımsızlığı sorununu bu Devletlerin hükûmetleri ile müzakere ederek bir çözüme ulaştıramadığı takdirde, söz konusu sorunların çözüme bağlanmasını Milletler Cemiyeti'ne bırakacağını ve söz konusu toprakları Milletler Cemiyeti'nin kararına kadar özerk topraklar diye kabul edeceğini de açıklaması gerekmekteydi.

Kolçak'ın Tanınması ve Düşüşü

Kolçak, Rusya'nın güneyindeki taarruzunu sürdürmekte olan Denikin'le ve kuzey Rusya'daki harekâtı yöneten Miller'le haberleştikten sonra, Müttefiklere son derece bulanık ve kaçamak bir cevap verecektir.

Şöyle ki:

Beyaz General, Finlandiya hükûmetini de facto olarak tanımaya boyun eğmekte; ama bu konudaki kesin kararı, Kurucu Meclis'in toplanacağı zamana bırakmaktaydı. Estonya, Letonya, vs. sorununa gelince: Kolçak'ın bütün vaat ettiği şey, cevabi notasında kullandığı kendi deyimiyle, "bu ulusal topluluklara ilişkin sorun için bir çözüm hazırlamak"tan ibaretti.

12 Haziran 1919 tarihinde Büyük Britanya, Fransa, Amerika ve İtalya hükûmetleri Kolçak'a cevabını doyurucu buldukları ve kendisini bütün güçleriyle destekleyeceklerini bildirmişlerdir.

Ne var ki bu destek geldiğinde iş işten geçmiş olacaktır: Gerçekten de, General Kolçak söz konusu Devletler tarafından resmen tanındığını açıklayan notayı aldığı vakit, yenik düşmüş kuvvetleriyle birlikte Sibirya'nın içlerine doğru çekilmekteydi. Notanın yollanışından iki gün sonra, yani 27 Mayıs günü, Batılı gazetecilere "Beyaz Rusların Bolşevik taarruzu karşısında gerilediklerine ilişkin hiç bir haber yayınlamamaları" için talimat verilmiştir.

Müttefikler tarafından resmen tanınmış olmak, Kolçak'ın düşüşünü yavaşlatmayacaktır. Nitekim Kızılordu, kısa zamanda Uralları ele geçirmiş ve Sibirya'ya içlerine doğru hızla ilerlemeye koyulmuştur.

Ama Kolçak'ı devirir devirmez karşısında yeni bir kuvvet bulmuştur Kızılordu: Bu yeni kuvvet, General Denikin'dir. Yani en azından 250.000 tüfek, 200 top, ayrıca sınırsız denebilecek kadar bol cephane ve mühimmat. Bütün bunlar Boğazlardan geçirilerek Karadeniz üstünden Novorossisk'e yollanmaktadır.

437 *Cenova Konferansı'na ilişkin belgeler (*Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları), Moskova, 1922, s. 146.

438 *Aynı yapıt*, s. 147.

439 M. Berger ve P. Allard, *Les dessous du traité de Versailles.* Paris, 1933, s. 211.

2. MÜDAHALE SIRASINDA BALTIK ÜLKELERİNİN ROLÜ

Lort Berty Konuşuyor

Müttefik ülkelerdeki gerici çevreler, Denikin'e yardım edebilmek için, eski Çarlık İmparatorluğu toprakları üzerinde yeni kurulmuş bulunan küçük ulusal Devletlerin askerî kuvvetlerini Beyaz Generalin emrindeki kuvvetlerle işbirliği hâline getirmeyi deneyeceklerdi.

Baltık ülkeleri -yani Estonya, Letonya, Lituanya ve Finlandiya- ile Polonya, bu tasarıda önemli bir rol oynamışlardır. Bolşevikler başarı kazandığı takdirde bu ülkeler, tıpkı 1918 yılı sonuyla 1919 yılı başlangıcında Kızılordu'nun ilerleyişi sırasında olduğu gibi, Sovyet Rusya ile öbür ülkeler arasında bir set görevi yüklenebilirdi. Nitekim bazı batılı siyaset adamları, devrimin batıya doğru yayılmasını Müttefiklerin de yardımıyla frenlemek üzere, bir "sağlık kordonu" kurulmasının kaçınılmaz olduğunu öne sürmekteydiler.

Örneğin 1905–1919 yılları arasında İngiltere'nin Paris Büyükelçiliği görevini yürütmüş olan Lort Berty, güncesinde şunları yazıyordu:

"Bir bulaşıcı hastalıktır bolşevizm; ve artık anlaşılmıştır ki bu hastalık, Almanya ile Avusturya'ya da bulaşacaktır. Müttefik Devletler, buna karşı, eskiden salgına karşı korunmak için yapılanlar gibi bir karantina uygulamak zorunda kalacaklardır [440]."

Daha sonra da Fransa Başbakanı Clemenceau'nun şu cümlesini aktarıyordu Lort Berty:

"Polonya'ya, Baltık ülkelerine, Romanya ve Çekoslovakya'ya para ve silah vererek, Sovyet Rusya'nın çevresinde bir sağlık kordonu meydana getirmek gerekir [441]."

Gene Lort Berty, güncesinin 6 Aralık 1918 tarihli yaprağında, Müttefikler bakımından en uygun karantina şeklini belirlemekte ve Rusya'yı parçalama planını açıklamakta. Şunları söylüyor İngiliz diplomatı:

"Rusya diye bir şey kalmadı artık! Yıkıldı Rusya; çeşitli Ortodoks ulusları birbirine bağlayan iki ilah, İmparator ve din, devrilip ortadan yok oldular. Şimdi biz eğer Almanya'nın doğu sınırı boyunca uzanan tampon Devletlerin, yani Finlandiya, Polonya, Estonya, Ukrayna'nın ve gene bu türden olmak üzere imal edebileceğimiz başka bir dizi Devletin bağımsızlıklarını sağlamayı başarabilirsek, bence gerisini şeytan götürsün [442]."

İngiliz ve Fransız Uyuşmazlığı

Müdahaleci Devletler Kızılordu'yu geri püskürtmeyi başarmış olsalardı, Baltık ülkeleri anti sovyetik mücadelenin yeni baştan geliştirilmesi için bir talimhane hâline getirilecekti. 17 Nisan 1919 tarihli sayısında Times'ın Finlandiya'yı stratejik açıdan değerlendirişi son derece karakteristiktir. Ve gazetede geliştirilen şu düşünceler; aslında, bütün öbür Baltık ülkeleri için de geçerli olabilir:

"Haritaya bakacak olursak görürüz ki Petrograd'a ulaşmak için en elverişli yol Baltık denizidir; Baltık denizine inmek için en kestirme ve kolay yol da, Finlandiya'dır. Finlandiya, Petrograd'ın anahtarıdır; Petrograd da, Moskova'nın."

Paris Konferansı'nda sık sık Baltık ülkelerinden söz edilmesi, son derece doğaldır: Rus sorununun ortaya atıldığı her seferinde, ister istemez bu ülkeler de akla geliyordu.

Üstelik bu ülkeler, Büyük Britanya ile Fransa arasında özel bir anlaşmazlık konusuydu. Gerçekten de, İngiltere Baltık ülkelerinin bağımsız olmaları gerektiğini ileri sürmekte; buna karşılık Fransa ise, bir ve

bölünmez bir kapitalist Rusya içinde özerk bir Estonya ve gene özerk bir Letonya fikrini savunmaktaydı. Ve Paris Konferansı, Müttefikler bu konuda bir uzlaşıma varmadan, dağılacaktı.

Denikin'in İlerleyişi ve Sonuçları

Denikin'in taarruzuyla birlikte, Müttefik Devletlere karşı tam bir bağımlılık içinde bulunan Baltık ülkeleri üzerindeki baskı da iyice yoğunlaşmıştı. Gerçekten de Müttefik büyükelçileri, bir sömürge gibi yönetmeye girişmişlerdi bu ülkeleri. Estonya, Letonya ve Finlandiya'ya top, uçak, cephane ve türlü gereç yağıyordu âdeta.

İngiliz filosu Finlandiya körfezine girmişti. Revel'le Helsingfors arasında cirit oynayan savaş gemilerinin ürkütücü görüntüsü, Müttefik diplomatların baskısını daha da ağırlaştırıyordu. İngiliz Generali Hoff, 4 Ağustos 1919 tarihinde, Beyaz General Yudeniç'e, İngiltere'nin yardımı konusunda şunları yazmaktaydı:

"Elinizdeki birliklerle ve bizim uçak, obüs ve tanklarımızın desteği ile daha bugünden Petrograd'ı rahatça ele geçirebilecek bir güce sahip bulunuyorsunuz [443]."

Ne var ki Baltık ülkelerinin etkinliği, Beyaz Ruslarla bu ülkeler arasındaki bir yanlış anlama dolayısıyla çelişkin bir karaktere bürünmekteydi. Gerçekten de Beyaz Rusların büyük çoğunluğu, Kolçak'la Denikin'in "bir ve bölünmez" (ve tabi Çar taraftarı) Rusya sloganını destekliyordu. Dolayısıyla da, Baltık ülkelerinin bağımsızlığı sözünü işitmek bile istemiyordu bunlar. Hele Beyaz orduları yeni başarılar elde etmeye başlayınca, bu eğilim daha da güç kazanmıştı.

Bu durumda, General Hoff'un yaveri olan İngiliz Generali March, 10 Nisan günü Revel'deki İngiliz askerî misyon binasında Rus karşı devrim temsilcilerinden bir kaçını topladı. Petrol ağası Lianosov tarafından alelacele bir araya getirilmiş ve mevkileri belediye meclis üyeliğini aşmayan bir avuç taşra politikacısıydı bunlar. Ve söz konusu baylara şu belge okunacaktı:

"General March, burada hazır bulunan baylara bir kuzey batı bölgesi hükûmeti kurmalarını ve hemen Rus sorunlarının çözümüne girişmelerini

önerir. Bu yapılmadığı takdirde General, İngiltere adına, ülkesinin ve bütün müttefiklerinin kuzey batı Rus ordusuna yardımı o saat keseceklerini bildirir.”

Bir Hükûmet Nasıl Kurulur?

Memorandumun okunmasından sonra General March, önerisinin delegeler tarafından incelenmesini sağlamak üzere toplantı salonundan ayrılacağını bildirdi; ve saat yediye kadar (yani sadece kırk dakika içinde), salondan çıkmaksızın hükûmeti kurmalarını istedi delegelerden. Toplantı salonunu terk etmeden önce bir şey daha yapmıştı General: Delegelere, İngilizce olarak yazılı bir Bakanlar kurulu listesi vermiş; ve hükûmet bu listede adı geçen kimseler tarafından oluşturulduğu takdirde, Müttefiklerin özel bir hoşnutluk duyacağını açıklamıştı.

Beyazlar gene boyun eğdiler. Böylece kurulan sözde kuzey batı hükûmetinin başına Lianosov geçmişti. Aynı gün Estonya hükûmetiyle bir anlaşma hazırlanacak; ama Beyazlara güvenmeyen Estonyalılar, bu anlaşmaya imza koymayı reddedeceklerdir.

Bunun üzerine General March, kuzey batı hükûmetini bürosuna davet ederek, Pskov’da yada Yuriev’de (Tartu) bir kuzey batı Milletvekilleri Kongresi toplamalarını önermiştir. Generale göre, bu Kongrenin görevi, belirli bir bildiriyi oybirliğiyle kabul etmek olacaktır. Ve söz konusu bildirinin önceden hazırlanmış metnini cebinden çıkaran İngiliz Generali, Lianosov’a dönerek şunları söylemiştir:

- Uzaklara gitmeyecek bu kâğıt, cebimizde kalacak..

Baltık ülkelerindeki İngiliz diplomatik misyonunun şefi Pear Gordon, General March’ın sözlerine ve gizlice hazırlamış olduğu bildiriye dayanarak, Pskov ahalisine hitaben bir çağrı yayınlayacaktır. Bu çağrısında, pek yakında Yuriev’de bir Halk temsilcileri Kongresi toplanacağını bildiren Pear Gordon, ayrıca şu ilginç açıklamada da bulunmaktaydı:

“Kuzey batı hükûmeti, Müttefiklerin maddesel yardımından olduğu kadar öğütlerinden de yararlanmaktadır. Müttefikler, yeni hükûmetin olabildiğince çok sayıda Rus’u Bolşevik zorbalığından kurtarmasını sağlamak için kuzey batı bölgesine erzak, silah, giysi ve cephane göndermişlerdir.”

Ağustos 1919 Sonunda Durum

İngilizlerle Fransızlar, Beyazların durumunu pekiştirmek için, Baltık ülkelerinin bağımsızlığı sorununu şimdilik çözüme bağlayan bir uzlaşmaya varmışlardı. Nitekim Müttefikler, 20 Ağustos 1919 günü bir bildiri yayınlayarak, bu ülkelerin bağımsızlığını tanıdıklarını açıkladılar. Yalnız bu açıklamaya bir kayıt da eklenmişti: Bu konudaki kesin kararlarının, gelecekte Rusya ile kuracakları ilişkilere yada Milletler Cemiyeti tarafından yapılacak bir hakemliğin sonucuna bağlı kalacağını bildiriyorlardı.

Görüldüğü gibi bu bildiri, tamamıyla göreceli bir çözüm getirmekteydi. Nitekim Amerikan hükûmeti, iki müttefikinin açıklamasına katılmayı reddetti.

Bu dönemde Müttefik Devletlerin, sınırdaş ülkeleri, Sovyet Rusya'ya karşı açılan mücadeleye sürüklemeyi nihayet başardıkları ileri sürülebilirdi. Gerçekten de, Yudeniç tarafından Petrograd'a karşı girişilen taarruza Eston birlikleri de katılıyorlardı şimdi.. Beyaz Finler ve Karelyalı büyük toprak ağaları, Karelya'nın emekçi halkını soymak üzere çeteler kurmaktaydılar.

Finlandiya, ayrıca, Beyaz General Yudeniç tarafından sonbaharda girişilecek olan taarruza katılmak üzere beş bine yakın Beyaz Finliyi silah altına almıştı. Fransız ve İngiliz askerî uzmanların yönetimi altına verilen Fin ordusu yeni baştan örgütlenmekte ve toplar, mitralyözler, tanklar ve uçaklarla donatılarak güçlendirilmekteydi.

440 Lord Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 172.

441 Lord Berty, *Aynı yapıt,* s. 178.

442 Lord Berty, *Aynı yapıt,* s. 191.

443 Sovyet hükûmeti tarafından Cenova Konferansı'na sunulan 20 Nisan 1922 tarihli memorandumda anılmaktadır. Bkz.: *Cenova Konferansı'na ilişkin belgeler,* s. 145.

3. SOVYET DİPLOMASİSİ TARAFINDAN BALTIK ÜLKELERİNİN TARAFSIZLIĞI İÇİN VERİLEN MÜCADELE

Baltık Burjuvazisinin Tavrı ve Estonya'nın Durumu

Baltık burjuvazisinin durumu gittikçe biraz daha tersleşmekteydi.

Şöyle ki:

Sınıf çıkarları ve Müttefik Devletlere olan bağımlılığı, bu burjuvaziyi Sovyetlere karşı Denikin'le ittifak kurmaya itiyordu. Ama geride, gittikçe biraz daha şiddetlenen, bir devrimci hareket belirmekteydi. Burjuva çevreler de artık anlamaktaydılar ki Denikin'e yardım etmek demek, ulusal bağımsızlık mücadelesinden vazgeçmek ve dolayısıyla da kendi ülkelerinin kumanda mevkilerini yitirmek demek olur. İşte bunun için de Beyazların taarruzunu desteklemekten çekiniyorlardı Baltık hükûmetleri.

Sovyet diplomasisi, yoğun siyasal etkinliği sayesinde bu kararsızlıklardan yararlanmayı başarabilmiştir. 31 Ağustos günü, yani Küçük Devletlere "göreceli" bir bağımsızlık tanıyan Müttefik bildirisinin yayınlanışından on gün sonra Sovyet hükûmeti, Estonya'ya, mutlak ulusal bağımsızlığını tanımaya hazır olduğunu tekrarlayarak, barış önerisinde bulunacaktır.

Sovyetler, 11 Eylül günü de Letonya, Lituanya ve Finlandiya'ya aynı öneride bulunacaktır.

Müttefiklerle Sovyet Rusya arasında tereddüt etmekte olan Estonya, Sovyetlerle anlaşma yolunu seçecektir: 1919 yılının Eylül ayında, Denikin'in yıldırım hızıyla taarruza geçtiği anda, Estonya ile Sovyet Rusya arasındaki barış müzakereleri Pskov kentinde başlayacaktır.

Clemenceau'nun Notası

Ama Müttefik Devletlerdeki gerici çevreler, Estonya'yı bu müzakereleri kesmeye zorlamış ve Baltık ülkelerini kendi kamplarına çekmek için amansız bir mücadeleye girişmişlerdir.

Bu arada, küçük Devletlerin tereddütlerine son vermek ve müdahale politikasını pekiştirmek amacıyla Clemenceau, 10 Ekim 1919 günü İsveç, Danimarka, Norveç, Hollanda, Finlandiya, İspanya, İsviçre, Meksika, Şili, Arjantin, Kolombiya ve Venezuela hükûmetlerine bir nota gönderecekti. Bu notada Fransa, söz konusu ülkeleri Sovyet Rusya'ya uygulanan ablukaya katılmaya çağırmaktaydı. Adı geçen ülkelerden, Sovyet limanlarına gemi yollamaktan vazgeçmelerini, Bolşevik Rusya ile hiç bir banka işlemine girişmemelerini ve kendi toprakları üzerinde yaşayan Sovyet yurttaşlarının anayurtları ile posta, telgraf ve telsiz telgraf yoluyla haberleşmelerine izin vermemelerini istiyordu Clemenceau.

Notada, ayrıca, tehdit edici bir tonla, Finlandiya körfezinde kol gezen İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin, Sovyet limanlarından birine doğru yol aldığı görülen bütün gemileri, gerisin geriye dönmeye zorlayacakları eklenmekteydi.

Bu notanın bir eşi de Almanya'ya gönderilmişti. Baltık hükûmetleri üzerindeki baskı da gittikçe ağırlaşıyordu aynı zamanda. Bu ülkelerden, Bolşeviklere karşı girişilen taarruza, katılmaları istenmekteydi.

Sovyetlerin Karşı Tedbirleri

Bu durum karşısında Sovyet hükûmeti, hemen karşı tedbirler almaya koyulmuştur. 20 Ekim 1919 günü Sovyetler, Fransız notasının muhtevasını

öğrenir öğrenmez Alman hükûmetine başvurarak, Almanya'nın ablukaya katılmasının hiç bir gerekçeye dayanmayan haksız bir düşmanlık gösterisi olarak yorumlanacağını ve Almanya'ya ona göre karşılık verileceğini bildirmişlerdir.

Ayrıca İsveç, Norveç, Danimarka, Hollanda ve İsviçre hükûmetlerine de özdeş birer nota gönderilmiştir.

Sovyet diplomasisinin bu kesin tavrı, istenen etkiyi yaratmakta gecikmeyecektir.

Aslında Almanya, seve seve müdahaleye katılabilirdi. Alman Generalleri bu konuda Müttefiklere defalarca hizmet arz etmiş, hatta Rusya'ya karşı düzenlenecek bir saldırıyı göz önüne alarak silahlı birlikler yetiştirmişlerdi. Ama Alman hükûmeti, Sovyet Rusya ile çatışmaya girerse, tamamıyla tecrit edilmiş bir duruma düşmekten korkuyordu: Çünkü her şeyden önce Rus pazarına ihtiyacı vardı Almanya'nın.

Dolayısıyla da Berlin diplomasisi, Sovyet diplomasisinin uyarısını alır almaz, Fransa'ya verdiği cevapta Müttefikler tarafından düzenlenen ablukanın başarıya ulaşacağından emin olmadığını ve öngörülen tedbirlerin ancak bolşevizmin gelişmesine yarayacağından korktuğunu bildirdi.

Öbür ülkelerse Fransız notasına hiç cevap vermediler. Özet olarak: Ne Denikin'e yapılan Müttefik yardımı, ne de abluka, Sovyetlerin direncini kırmaya yetmeyecektir. Çok geçmeden de Kızılordu, bütün halkın desteğini kazanmış olarak, Beyaz ordulara karşı büyük bir taarruza geçecektir.

4. ESTONYA İLE BARIŞ

Lenin ve Küçük Devletler

Bütün bu arada Sovyet hükûmeti, Baltık ülkelerine yapmış olduğu barış önerilerini yenilemekten geri kalmamıştır. Sovyetlerin önerisini ilk kabul eden ülke, Estonya olacaktır. Ve bu, Sovyet diplomasisi bakımından, büyük bir zaferdir.

Lenin, bu başarıyı çözümlerken, Bolşevikler tarafından küçük Devletlere karşı güdülen politikanın uluslararası etkisine işaret ederek şöyle diyordu:

"Bütün bu küçük Devletler bizim üzerimize yürümüş olsalardı, ki yüz milyonlarca dolar almıştı bu Devletler; en iyi topları, en iyi silahları almışlardı; -savaş deneyinden yararlanmış İngiliz uzmanları vardı ellerinin altında- eğer bize karşı yürümüş olsalardı, hiç şüphe yok ki sonumuz başarısızlık olurdu. Herkes görebilir bunu. Ama yürümediler; çünkü anladılar ve kabul ettiler ki Bolşevikler iyi niyetlidir. Bolşevikler bir halkın bağımsızlığını tanıdıklarını, Çarlık Rusya'sının Rus halkı dışında kalan halkların köleleştirilmesi üzerine kurulu olduğunu, ama kendilerinin hiç bir zaman, ne geçmişte, ne bugün ve ne de gelecek de bu politikadan yana olmadıklarını ve olmayacaklarını söyledikleri vakit, hiç bir zaman bir zulüm ve baskı savaşına girişmeyeceklerini açıkça ilan ettikleri vakit, onlara inanılır. Ve bize bunun böyle olduğunu söyleyenler, Letonyalı yada Polonyalı bolşevikler değil, Polonyalı, Letonyalı, Ukraynalı, vs. burjuvalardır."

“Bolşevik politikasının uluslararası etki ve eriminin bir sonucu da budur. Ve bu, Rus toprağında değil, uluslararası alanda ispatlanmıştır. Bizler bunu sözlerle değil, ateş ve kanla ispatlamış bulunmaktayız. Ve biz bunu bir ölüm kalım savaşı içinde ispatlamış bulunmaktayız. Emperyalistler anladılar ki doğrudan doğruya kendilerine ait askerler yoktur ve bolşevizmi boğabilmek için uluslararası güçleri toplayıp bir araya getirmek gerekir. İşte biz bu uluslararası güçleri yenmiş bulunmaktayız [444].”

Litvinov’un Girişimleri

5 Aralık 1919 günü Estonya ile Yuriev’de yeniden barış müzakerelerine başlandı.

Fransız ve İngiliz diplomatlarının Estonya hükûmetine baskı yaparak müzakerelerin olumlu sonuca ulaşmasını engellemek için ellerindeki tüm olanakları seferber edeceklerini anlayan Lenin, Müttefik Devletlere dolaysız bir çağrıda bulunma kararına varmıştı. Nitekim, Estonya ile müzakerelerin başladığı aynı gün Moskova’da toplanmış olan Rusya Sovyetleri VII. Kongresi, Lenin tarafından önerilen bir kararı kabul etti.

Kongre tarafından oybirliğiyle kabul edilen bu karar önerisinde Lenin, Sovyet hükûmetinin barışı elde edebilmek için iki yıldır yapmış olduğu sayısız girişimi saydıktan sonra İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Japonya hükûmetlerine, hepsiyle bir arada yada her biriyle ayrı ayrı, ama hemen, barış müzakerelerine girme çağrısında bulunmaktaydı.

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği’nin Kopenhag’daki temsilcisi Litvinov, 10 Aralık günü, Müttefik Devletlerin Danimarka başkentindeki temsilcilerine Kongre tarafından kabul edilen çağrı kararının birer suretini sunmuş ve hazırlık müzakerelerine başlamak için tam yetki almış olduğunu bildirmiştir. 11 Aralık günü ise İngiltere, Fransa ve İtalya Büyükelçileri Litvinov’a, kendisinden herhangi bir bildiri almaya yetkili olmadıklarını ileri sürerek, bir gün önce almış oldukları notayı iade etmişlerdir.

Bunun üzerine Litvinov, 12 Aralık günü Reuter ajansı muhabirine bir mülakat vererek, Müttefik Devletler temsilcileri Sovyet barış önerilerini hükûmetlerine aktarmayı bu kez de reddettikleri takdirde bütün dünyanın,

Sovyetlerden hiç bir vakit kesin bir öneri almamış oldukları iddiasında bulunan Müttefik Büyükelçilerin ikiyüzlülüğünü, açıkça göreceğini söylemiştir. Sovyet temsilcisinin bu mülakatı, Müttefik ülkelerin kamuoyunda olumlu yankılar uyandırmıştır. Özellikle Londra "trade-unionları" (Sendikalar) Kongresi, hükûmetin Sovyet önerilerini hemen incelemeye başlamasını talep etmiştir. Bu arada, nazik durumda kalan Müttefik Büyükelçiler, basın aracılığıyla, Sovyet notası karşısında takınmış oldukları tavrın resmî açıklamasını şöyle yapmışlardır: Sovyet notasını geri çevirmişlerdir; çünkü notayı kendilerine veren Litvinov, Danimarka hükûmeti tarafından, sadece Büyük Britanya'nın Kopenhag elçisiyle, bir savaş tutsakları mübadelesini müzakere etmek üzere kabul edilmiştir; yoksa Sovyet önerileri hiç bir zaman reddedilmiş değildir [445]."

Helsinki Konferansı'nın Başarısızlığı ve Estonya ile Barış

Bu arada Estonya ile müzakereye devam edilmekteydi. Ama Müttefik Devletler diplomasisi, örtülü bir şekilde de olsa, engelleme çabalarını sürdürdüğü için, gerektiği gibi ilerlemiyordu müzakereler. Örneğin Fransa, Baltık Devletleri arasında, bir anti sovyetik blok kurma telkininde bulunmuştu. Nitekim 1920 yılının Ocak ayında Helsinki'de Estonya, Letonya, Lituanya, Finlandiya ve Polonya'nın katıldıkları bir konferans toplama başarısını da gösterdi Fransızlar.

Konferans'ta ortaya konulan ana sorun, Sovyet Rusya ile sınırdaş ülkelerin Moskova ile ilişkileriydi. Bu toplantıda, söz konusu ülkelerin, "daima, Müttefiklerden gelecek işaretlere göre davranmaları" karara bağlanmıştır [446].

Ne var ki Baltık bloğu tasarısı gerçekleşmeyecektir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Her şeyden önce Lituanya, Polonya ile toprak anlaşmazlığı içinde olduğundan ihtiyatlı davranmaktaydı. Estonya ise, Sovyet Rusya ile savaş hâlinde bulunmadığı ve barış müzakerelerinin kesilmesine yol açmış duruma düşmekten çekindiği için böyle bir bloğa katılmayı reddetti.

Kısacası, Sovyet diplomasisi Fransızlar tarafından çevrilen entrikaların olumlu sonuç vermesini önleyecektir. Gerçekten de Estonya hükûmetiyle

yapılan uzun müzakereler 2 Şubat 1920 günü barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

Lenin, anlaşmanın imzalanışı dolayısıyla verdiği söylevde şunları söylemekteydi:

“Bu anlaşma, Rus işçileri tarafından Batı Avrupa üzerine açılan bir penceredir. Dünya emperyalizmine karşı kazanılmış büyük bir zaferdir bu anlaşma; Rus proletarya devriminin akışını değiştiren ve tüm çabaların ülkenin iç kuruluşuna yöneltilmesini sağlayan bir zaferdir [447].”

Emperyalistlerin silahlı müdahalesi, böylece ezici bir bozguna uğramış bulunmaktaydı. Almanya’yı ve Baltık ülkelerini Sovyet Rusya’nın üzerine sürme girişimleri de sonuçsuz kalmıştı böylece. Denikin ile Beyaz orduların uğradığı kesin ve tam yenilgi ise, Sovyet düşmanlarının çözülüşünü tamamlamakta gecikmeyecekti.

444 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXV, s. 54.

445 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties,* cilt I, s. 395.

446 M. Berger ve P.Allard, *Les dessous du traité de Versailles.* Paris, 1933, s. 306.

447 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXV, s. 23.

5. MÜDAHALE YILLARI SÜRESİNCE SOVYET RUSYA'NIN KAPİTALİST ÜLKELERLE OLAN İLİŞKİLERİ

Sovyet Hükûmetinin Özel Koşulları Değerlendirme Tarzı

Tam bir askerî kuşatma altında bulunan Sovyet Rusya'nın, yabancı Devletlerle normal diplomatik ilişkiler kurup sürdürme olanağı kalmamıştı. Nitekim Sovyet hükûmeti, diplomatik müzakereler yürütme yerine, en başta Avrupa'dakiler olmak üzere bütün dünyanın emekçi yığınlarına seslenen çağrılarda bulunma yolunu seçmek zorunda kalmıştır.

Örneğin 18 Nisan 1919 günü Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Müttefik Devletler proletaryasına yöneltilği bir çağrıda, bu emekçilerden müdahale politikasına karşı enerjik bir şekilde mücadele etmelerini istemekteydi. Komiserlik, aynı yılın 17 Temmuzunda yayınladığı yeni bir bildiride İngiliz, Fransız ve İtalyan proleterlerine seslenmekte ve onları, kendi hükûmetlerini artık Sovyet Rusya'nın iç işlerine karışmamaya zorlamaya çağırmaktaydı. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği gene aynı yılın 30 Ekim günü üçüncü bir bildiri yayınlamış ve Fransa, Büyük Britanya ve Estonya emekçileri nezdinde, Petrograd'a karşı girişilen saldırıda Eston birliklerinin de yer almış bulunmasını protesto etmiştir.

Halklara ve emekçi yığınlarına yöneltliği bu türden çağrıların yanı sıra Sovyet hükûmeti, doğrudan doğruya kapitalist ülke hükûmetlerine yönelen protestolara da başvurmaktaydı. Örneğin 21 Ocak 1919 günü Dışişleriyle

görevli Halk Komiserliği, bir notayla Alman hükûmetine başvurarak, Rus savaş tutsaklarının zorla Almanya'da tutulmasını resmen protesto etmiştir [448]. Komiserlik, Polonyalı lejyonerlerin Rus topraklarındaki saldırısına karşı, radyo aracılığıyla, bir protestoda bulunmuştur. Ayrıca Sovyet hükûmeti, Bakû Halk komiserlerinin Orta Asya'da öldürülüşleri karşısında kapıldığı öfkeyi bir dizi radyofonik yayın aracılığıyla belirtmekten de geri kalmamıştır. Gene Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, 20 Kasım 1919 günü yaptığı bir radyo yayınında, Fransa'da bulunan Rus askerlerinin Beyaz Generallere teslimi dolayısıyla Fransız hükûmetini protesto ettiğini açıklamıştır.

Büyük Britanya ile Yeni İlişkiler

Kızılordu'nun zaferleri, Sovyet ülkesinin bütün dünyada uyandırdığı sempatinin gittikçe yaygınlaşması ve savaş sonrası Avrupa'sının içine düştüğü ekonomik ve siyasal bunalım, Müttefik Devletlerdeki en ihtiyatlı ve uzak görüşlü çevreleri, Avrupa'nın "yeniden kuruluşu"nun yollarını aramaya ve Sovyet Rusya'yla bir uzlaşmaya gidilecek olsa bile bu tutumlarını belirginleştirmeye zorlamıştır. Bu yakınlaşmanın en hararetli taraftarları, Rus pazarına büyük ihtiyaç duyan belli birtakım İngiliz kapitalistleriydi.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Kopenhag'daki Büyük Britanya temsilcileri ile Sovyet temsilcisi Litvinov arasında müzakereler başlamış bulunmaktaydı. 11 Ocak 1920 günü bu müzakereler, savaş tutsaklarının mübadelesi konusunda varılan bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. Söz konusu anlaşma gereğince İngiliz hükûmeti, hangi ülkede bulunursa bulunsun bütün Rus savaş tutsaklarının ana yurtlarına yollanma işlemine katkıda bulunmayı üstlenmekteydi.

Sovyet hükûmeti aynı zamanda, İngiltere'den ilaç, erzak ve tohum almayı da başarmıştır. Bu olay, ekonomik ablukanın ilk kırılışı anlamına geliyordu.

16 Ocak 1920 günü Müttefik Devletler Yüksek Konseyi, Rusya ile Müttefik ve tarafsız Devletler arasında bir emtia mübadelesine izin vermiştir. Şurası da gerçektir ki bu izin bir ihtiyat kaydı taşıyordu: Konsey, söz

konusu izin kararının, Sovyetlere karşı güttüğü politikada bir değişiklik anlamına katiyen gelmediğini belirtmekteydi.

Ama bu, ablukanın fiilî olarak kalktığı gerçeğini de değiştiremezdi elbette. Nitekim Müttefik ülkelerdeki ticaret kuruluşlarına Rusya'ya giysi, ilaç ve tarım makineleri ihraç etme ve Rusya'dan odun, buğday, vs. gibi doğal maddeler ithal etme izni verilmiş bulunmaktaydı. 1920 yılının Şubatında Sovyet kooperatiflerini temsil eden bir topluluk, Batı Avrupa ve Amerika firmalarıyla ticaret ilişkileri kurmak üzere müzakerelere başlamış bulunmaktaydı.

Kalkan Abluka ve Süren Müdahale

Savaş tutsaklarının mübadelesi konusunda Büyük Britanya hükûmetiyle imzalanan anlaşma Almanya, Belçika, İtalya ve Macaristan'la (sırasıyla 19, 20, 27 Nisan ve 22 Haziran 1920 tarihlerinde) da özdeş anlaşmalara varılmasını kolaylaştırmıştır.

Aynı zamanda Rusya hükûmeti Lituanya, Letonya ve Finlandiya ile de barış müzakerelerine başlamış bulunmaktaydı. Bu ülkelerin Petrograd'ı ele geçirme planları tamamıyla suya düşmüştü artık. Nitekim Finlandiya'nın eski Başbakanı Venola, bu gerçeği itiraf etmek zorunda kalmıştı. Şöyle yazıyordu Fin Devlet adamı:

"Fin ulusal politikasının silah yoluyla yürütülmesi girişimi hiç bir dişe dokunur sonuç vermemiştir. Petrograd'ın fethi için hazırlanmış olan Mannerheim planı sadece kâğıt üzerinde kalmıştır; Kuzey Karelya'daki ve Olonetz bölgesindeki girişimlerimiz de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Finlandiya, bütün bu deneylerin ışığı altında, yeniden barış politikasına dönmüş bulunmaktadır."

Olayların akışı çok geçmeden ispatlayacaktı ki ablukanın kalkması demek, katiyen müdahale politikasının sona ermesi demek değildir.

Sovyet hükûmeti, ablukanın kaldırılmasına ilişkin müzakerelerin altında ne gibi niyetler yattığının pekâlâ farkındaydı. Sovyetler gene çok iyi biliyorlardı ki Müttefik Devletler Yüksek Konseyi'nin bu kararı, Müttefiklerin, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'daki karşı devrimci hükûmetleri tanımalarına engel olamayacaktır. Müttefiklerin telkiniyle

General Denikin de tanımıştı aynı hükûmetleri. Müttefikler böylece, Sovyet Rusya'ya karşı bu hükûmetlere el altından yardım etme yolunu yaratmış oluyorlardı. Nitekim Polonya'da da buna benzer hazırlıklar sürdürülmekteydi. Bu konuda şunları yazmakta Lenin:

"Gerçi ablukanın kaldırılması bize belirli bir ferahlama sağlamış bulunmaktadır; ama Batı burjuvazisinin, bizi boğmak amacıyla giriştiği çabaları sürdüreceği de bellidir. Nitekim daha şimdiden, ablukayı kaldırır kaldırmaz Beyaz Polonyalıları saldırtmıştır üzerimize Batı burjuvazisi. İşte bunun içindir ki bizim sürekli tetikte durmamız, yeni saldırılara hazır olmamız ve bizlere şu ana değin zaferi sağlamış bulunan bütün araç ve yollardan eksiksiz bir şekilde yararlanabilmek için iki yıllık mücadelenin derslerini hiç hatırdan çıkarmamız gerekmektedir [449]."

448 Sovyet hükûmeti tarafından Cenova Konferansı'na sunulan 20 Nisan 1922 tarihli memorandumda anılmaktadır. Bkz.: *Cenova Konferansı'na ilişkin belgeler,* s. 303.

449 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXV, s. 13.

OTUZÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCILARIN SOVYETLER BİRLİĞİ’NE SİLAHLI MÜDAHALESİ (1918–1920)

SOVYET - POLONYA SAVAŞI (1920)

1. SOVYET RUSYA'NIN BARIŞ ÖNERİLERİ

Polonya Dışişleri Bakanı Patek'in Açıklaması

Lenin'in öngörüşleri gerçekleşmişti: Müttefik Devletler, Polonya'yı Sovyet ülkesinin üzerine sürmekte gecikmediler.

Ülkeyi yeni bir savaştan esirgemek için elinden gelen bütün tedbirleri almıştı Sovyet hükûmeti. 1919 yılı boyunca Müttefik Devletlere ve özellikle de Polonya'ya durup dinlenmeksizin barış müzakerelerine başlama önerilerinde bulunmuştu.

Polonya yöneticileri Sovyetlerin bütün bu başvurularını cevapsız bıraktılar. Dahası: Polonya'nın Demokratik Parti ve örgütleri hükûmetin dış politikası karşısında ciddi memnuniyetsizliklerini dile getirdiklerinde, Polonya Dışişleri Bakanı Patek, 28 Kasım 1919 günü Diyet'te yaptığı konuşmada, hiç sıkılmaksızın, Sovyet hükûmetinin Polonya'ya hiç bir zaman barış önerisinde bulunmadığını söylemeye kadar vardırdı işi.

Bu olayın haberi Moskova'ya ulaşır ulaşmaz, Dışişleriyle görevli Halk komiseri 22 Aralık 1919 günü Polonya Dışişleri bakanına bir telgraf yollamıştır: Polonya hükûmeti adına Polonya Ulusal Meclisi'nde yapılan açıklamayı büyük bir şaşkınlık içinde öğrendiğini belirttikten ve Sovyet hükûmetinin barış önerilerini tarihleriyle birlikte sıraladıktan sonra, hemen barış müzakerelerine başlamak için yeni bir öneride bulunmaktaydı Halk komiseri. Notada ayrıca şunları da eklemekteydi:

“Rusya ile bir anlaşmaya varmak söz konusu olduğunda Polonya hükûmetine güçlük çıkarabilecek engellerin varlığını bilmez değiliz. Gene biliyoruz ki bu engeller, bize komşu diğer hükûmetlerin bazıları için de vardır. Ne var ki bu engellerin hiç biri, Polonya halkının çıkarlarının ve duygularının gereği değildir.. Bunların tümü birden, Polonya’nın gerçek çıkarlarını yansıtmayan yabancı kaynaklardan çıkma şeylerdir [450].”

Notanın son bölümünde Sovyet hükûmeti, Polonya halkının büyük çoğunluğundaki hararetli barış arzusunun tüm engellerin üstesinden geleceğine ve “salt yabancı çıkarlara hizmet eden savaş”ın sona ermesini sağlayacağına olan umudunu dile getirmekteydi.

Sovyet Hükûmetinin Art Arda Yaptığı Barış Girişimleri

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği’nin telgrafı cevapsız kaldı. Bir ay sonra, 28 Ocak 1920 tarihinde Sovyet hükûmeti Polonya hükûmetine ve halkına seslenen yeni bir mesaj yollayarak Sovyet Rusya’nın Polonya Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını ve egemenliğini daima tanımış olduğunu ve tanımaya devam ettiğini bildirmekteydi. Halk Komiserleri Konseyi’nin bu mesajda belirttiği bazı noktaları daha vardı: Sovyet hükûmeti, 22 Aralık 1919 tarihli notasında Polonya’ya sunmuş olduğu barış önerilerini tekrarlamakta ve Kızılordu’nun Beyaz Rusya’daki cephe hattını aşmayacağını açıklamaktaydı (söz konusu cephe hattı Drissa, Disna, Polotzk, Borissov, Ptiç ve Bielokoroviçi’den geçiyordu). Notada ayrıca Ukrayna’daki Sovyet kuvvetlerinin de batıdaki mevzilerinin ötesinde çarpışmaya girişmeyecekleri bildirilmişti (söz konusu mevziler, Çudnov, Pilyava ve Derajniya köyleri ile Bar kenti dolaylarında bulunmaktaydı).

Mesajın en son bölümünde ise Halk Komiserleri Konseyi’nin, Rusya ile Polonya arasında barışçı bir çözüm yoluyla sonuca bağlanamayacak olan hiç bir anlaşmazlık bulunmadığına inandığı ve güvendiği belirtilmişti.

Aynı 28 Ocak günü Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Müttefik Devletler emekçilerine de bir çağrıda bulunarak, VII. Kongre’de alınan ve Müttefik Devletler hükûmetlerince kendi halklarından saklanan barış önerisi kararını hatırlatıp, Polonya ile Sovyet Rusya arasında şimdi gene aynı Müttefik Devletler tarafından çıkarılmak istenen çatışmaya engel

olmak üzere mücadeleye girişmelerini istedi. Sovyet hükûmeti bu çağrısında Polonya'ya karşı hiç bir kötü niyet beslemediğini ve bu tavrını da iki ülke arasındaki savaşma hâline hemen son vererek ispatlamaya hazır olduğunu yeniden açıklıyor ve şöyle diyordu:

"Rusya ile komşularının emekçi halklarını perişan eden ve tüm Avrupa emekçilerinin de sırtına yük olan sınırsız acılara son verecek bir barışın yapılmasına karşı çıkan biricik öğe, Müttefik Devletler hükûmetlerinin gerici ve emperyalist siyasetidir [451]."

Ama Polonya hükûmeti, Sovyet çağrısına bu kez de cevap vermeme yolunu seçecektir.

Sovyet Rusya Tarafından Polonya'ya Verilen Ödünler

Oysa Sovyet hükûmeti Polonya hükûmetine önemli ödünler vermekteydi. Öyle ki, Sovyet hükûmeti tarafından önerilen sınır çizgisi, savaş sonrasında Polonya'ya verilmiş olan toprakları doğuya doğru çoğu zaman elli, bazen de seksen kilometre kadar taşımaktaydı.

Ne var ki Polonya'daki gerici burjuvazi Sovyet önerilerini bir çeşit manevra yada bir güçsüzlük işareti olarak görmekte ve dolayısıyla da savaş hazırlıklarına daha çok hız vermekteydi. Bu konuda şunları yazıyordu Lenin:

"Biz Ocak ayında Polonya'ya kendisi için alabildiğine avantajlı, bizim içinse alabildiğine avantajsız bir barış önerisinde bulunduğumuz vakit, tüm ülkelerin diplomatları bu jestimizi kendi anlayışlarına göre yorumladılar. Dediler ki: "Bolşevikler sınırsız bir uzlaşmacılık içinde gözükmektedirler; demek ki sınırsız bir güçsüzlük içindedirler." Burjuva diplomasisinin, bizim apaçık ve aracısız iş gören yeni diplomasi anlayışımızı kavramaktan âciz olduğu, böylece bir kez daha meydana çıkmış bulunmaktaydı. Ve işte bunun içindir ki bizim önerilerimiz gerek Polonya'da, gerekse Fransa'da ve öbür ülkelerde çılgınca bir şovenizm patlamasına yol açmıştır [452]."

Rusya Merkez Yürütme Komitesi, Estonya ile yapılan barış anlaşmasının son imza günü olan 2 Şubat 1920 tarihinde Polonya halkına bir kez daha seslenerek savaşa son vermesini ve ülkenin tüm güçlerini açlığa ve yıkılışa karşı mücadele için seferber etmesini istemiştir. Mesaj, Polonya ve Rus

halklarının düşmanları tarafından onları birbirine düşürmek amacıyla harcanan çabalara değinerek şöyle diyordu:

"Yüz yıl boyunca Çarlık rejimi tarafından Polonya halkına reva görülen eza ve cefayı gözlerini kırpmadan seyretmiş ve bütün savaş boyunca Çarlık rejiminin Polonya'ya uyguladığı iğrenç politikanın hem de son ana değin yardakçılığını yapmış olan bu aynı İngiliz ve Fransız kapitalistleri, şimdi birdenbire bu aynı Polonya'nın en hararetli savunucuları kesilmişlerdir... Ama Çarlık rejiminin ve Rus burjuvazisinin cinayetleri yeni Sovyet Rus Devletinin sırtına yüklenemez. Çünkü Rus işçileriyle köylüleri Polonya'nın bağımsızlığını son dakikada tanımış değildirler; durum ve koşulların empoze ettiği geçici bir diplomatik düzenlemenin gereği olmaktan uzaktır onların tavrı, özgür bir Polonya'nın sadece sizin çıkarlarınıza değil, aynı zamanda bizim çıkarlarımıza da denk düştüğünü bilen Rus işçileri Polonya'nın bağımsızlığını ilk tanıyanlar olmak istemiş ve bu bağımsızlığı kayıtsız koşulsuz tanımışlardır [453]."

Polonya Hükûmetinin Gelmeyen Cevabı

4 Şubat günü Polonya hükûmeti, nihayet, 28 Ocak tarihinde Sovyetler tarafından yapılmış olan önerilere, bir cevap vermeyi vaat etti. Ama günler geçecek, Varşova'dan en ufak bir ses gelmeyecekti.

22 Şubat günü Sovyet Ukrayna hükûmeti de Polonya Dışişleri Bakanına ve Diyet Başkanına bir telsiz telgraf göndererek barış müzakerelerinin başlamasını resmen talep ediyordu. Ama Polonya'nın gerici yöneticileri, bu mesajı halklarından saklamakla da yetinmeyip, Ukrayna cephesinde saldırıya geçtiler.

En son olarak da 6 Mart günü Sovyet hükûmeti, 1920 yılının başından bu yana üçüncü kez Polonya'ya barış önerisinde bulundu. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, bu amaçla Polonya hükûmetine yolladığı notada, bizzat Polonyalılar bir saldırıya giriştikleri takdirde Sovyet hükûmetinin de askerî kuvvetlerini 28 Ocak bildirisinde belirtilen hatta tutma vaadinden caymak zorunda kalacağını, ama Sovyet kuvvetlerinin şu andaki durum ve koşullar içinde bile söz konusu hattı sadece kendilerini savunma amacıyla aşacaklarını söylemekteydi.

450 *Kızıl Kitap.* 1918-1920 yılları arasındaki Rusya-Polonya ilişkilerini kapsayan diplomatik belgeler derlemesi. Devlet Yayınları, Moskova, 1920, s. 82.

451 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 4.

452 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXV, s. 377.

453 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 9.

2. POLONYA SALDIRISI

Yerel Ateşkes Sorunu

Sınırda yığınak yapmaya devam etmekteydi Polonyalılar. Ancak yeterince asker ve malzeme yığdıktan sonra, 27 Mart günü, tam yetkili Rus temsilcileriyle 10 Nisan tarihinden itibaren müzakereye başlayabileceklerini bildirdiler.

Aslında bu kabul öylesine koşullara bağlanmıştı ki, işin içinde çapanoğlu bulunduğu hemen belli oluyordu: Polonya hükûmeti, müzakerelerin Borissov kentinde yapılmasını ve müzakereler sırasında sadece Borissov kesiminde ateşkes hâli ilan edilmesini ve cephenin bütün geri kalan kısmında savaşın sürdürülmesini istemekteydi.

Dışişleriyle görevli Halk komiseri, 28 Mart günü Polonya Dışişleri Bakanı Patek'e yolladığı bir telsiz telgrafta, Polonya'nın barış müzakerelerine oturmayı kabul edişinden duyduğu memnunluğu dile getirmekte; ama ateşkes hâlinin sadece Rus delegelerin sınırı aşacakları kesim için geçerli olması isteği karşısında Sovyet hükûmetinin şaşkınlığa düştüğünü de gizlememekteydi. Sonuç olarak da Halk komiseri, müzakereler süresince bütün cephede tam ateşkes hâlinin uygulanması ve Konferans yerinin de tarafsız bir ülkeye, örneğin Estonya'da bir kente aktarılması konularında ısrarlı bulunduğunu açıklıyordu.

1 Nisan günü Varşova, Sovyet hükûmetine kesin bir ret cevabı verdi. Öyle anlaşılıyordu ki Polonyalılar Beyaz Rusya cephesinde bir saldırıya

hazırlanmaktaydılar ve önerileri hem kendi kolluk hatlarını güvenlik altına almak, hem Borissov kesimindeki Rus mevzilerini zayıf düşürmek ve hem de belli bir süre için Rus takviye birliklerinin gelişini durdurmak gibi üçlü bir amaca yönelmekteydi.

Ama Halk Komiserliği boyun eğmeyecekti bu oyuna. Nitekim Varşova'ya gönderilen yeni notada şöyle denilmekteydi:

"Savaş bütün cephe hattı üzerinde sürüp giderken salt yerel karakterli bir ateşkes uygulaması öylesine garip bir öneridir ki Sovyet hükûmeti, böyle bir öneri karşısında, Polonya hükûmetinin stratejik nitelikte bir art düşünce beslediğinden ister istemez şüpheye düşmektedir [454]."

Varşova'nın Ültimatomu

Borissov'un cephe üzerinde bulunan bir kent olması bakımından birçok sakınca taşıdığını göz önüne alan Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Konferans yerinin Petrograd, Moskova ya da Varşova olarak saptanmasını önermekteydi. Polonyalılar bu öneriye de gene aynı küstahlıkla cevap verdiler: Onlara göre, ateşkes ve müzakere yeri konularında bir nota teatisi tamamıyla boşuna bir işti; müzakereler ya Borissov kentinde yapılırdı, ya da müzakere diye bir şey söz konusu olamazdı.

Tam bir ültimatom niteliği taşıyan bu son Polonya notası, pratikte, müzakerelerin tam bir başarısızlıkla sonuçlanacağını göstermekteydi. Nitekim Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği de 8 Nisan tarihli notasında bu gerçeği saptıyordu. Komiserlik aynı zamanda, Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Amerikan Birleşik Devletleri hükûmetlerine fiyaskoyla sonuçlanmış bulunan bütün bu diplomatik yazışmaların ayrıntılı bir dökümünü de yollamaktan geri kalmadı.

Sovyet notasında şöyle denilmekteydi:

"Müttefik Devletlerin hükûmetleri, Sovyet Rusya'nın komşuları konusunda, etkilerinin kesin sonuç yaratacağı düşüncesiyle, art arda birçok karar almışlardır. Şimdi eğer Polonya ile müzakereler, Konferans yerinin seçimi gibi tamamıyla önemsiz bir sorun yüzünden yapılmayacaksa, Müttefikler bu başarısızlığın sorumluluğundan kendilerini kurtaramazlar;

çünkü Müttefikler, Polonya'yı daha uzlaşıcı bir tavır alması gereğine pekâlâ inandırabilir durumdadırlar [455]."

Savaş Başlıyor

Müzakereleri böylece çıkmaza sokan Polonya'daki gerici çevreler, 25 Nisan 1920 günü de ordularını Sovyetler ülkesinin üzerine yürüteceklerdir. Polonya saldırısının yanı sıra, tam ve kesin yıkımdan Müttefik Devletler tarafından kurtarılmış olan Beyaz Ordu'nun artıkları da General Vrangel kumandasında Kırım'dan doğru bir saldırıya başlamışlardır.

Sovyet hükûmeti, Polonyalılar saldırıya geçtikten sonra bile, savaşa son vermek için girişimlerde bulunmuştur. Örneğin 19 Mayıs 1920 günü Rusya ve Ukrayna hükûmetleri Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne verdikleri ortak bir notada, Polonya'nın hem Müttefik Devletler kampına ve hem de Milletler Cemiyeti'ne üye olduğunu hatırlattıktan sonra, şunu belirtmekteydiler:

"Bu iki uluslararası örgütün kendi üyelerinden biri üzerindeki etkisinin kesin sonuç vereceği apaçık bir gerçektir. Kaldı ki askerî ve teknik hazırlık olanaklarının hangi düzeyde olduğu bütün herkesçe bilinen Polonya'nın, dışardan askerî ve mali yardım görmeksizin, salt kendi olanak ve araçlarıyla böyle bir savaşı yürütemeyeceği de ikinci bir apaçık gerçektir [456]."

Müttefik ülkeler, Sovyet notasına cevap vermeyecek ve saldırgan Polonya hükûmetine yardıma devam edeceklerdi. Sözüm ona bir barış aracı diye kurulmuş olan Milletler Cemiyeti de bu saldırıyı önlemek için hiç bir girişimde bulunmayacaktı.

454 *Kızıl Kitap.* 1918-1920 yılları arasındaki Rusya-Polonya ilişkilerini kapsayan diplomatik belgeler derlemesi. Devlet Yayınları, Moskova, 1920, s. 98.

455 *Kızıl Kitap.* 1918-1920 yılları arasındaki Rusya-Polonya ilişkilerini kapsayan diplomatik belgeler derlemesi. Devlet Yayınları, Moskova, 1920, s. 101.

456 *Aynı yapıt,* s. 108.

3. KIZILORDU’NUN KARŞI SALDIRISI VE MÜTTEFİKLERİN MÜDAHALESİ

Polonya Hükûmetinin Yardım Talebi

Kolçak ve Denikin’e karşı kazandığı zaferlerle morali yükselmiş savaş gücü bilenmiş olan Kızılordu, Polonyalıların taarruzunu hemen püskürtmüş ve inanılmaz bir hızla Varşova üzerine yürümeye koyulmuştu. Ve şimdi bütün Avrupa, soluğunu kesmiş, bu karşı saldırıyı izlemekteydi.

Bu arada, bütün orta ve batı Avrupa’da olduğu gibi Polonya’da da devrimci hareket birden genişlemişti. İngiltere, Fransa ve İtalya’da emekçi dayanışması gittikçe biraz daha pekişmekteydi: “Sovyet Rusya karşısında eller aşağı!” sloganını benimsemişti büyük halk yığınları. Hele Versay antlaşmasıyla kendilerini zincire vurulmuş gibi duyan ülkeler, Kızılordu’ya tam bir kurtarıcı gözüyle bakmaktaydılar.

Polonyalı yöneticilerin ülkelerini içine attıkları bu maceranın kesin bir başarısızlıkla sonuçlanacağı belliydi artık. Bunun farkına varan Polonya hükûmeti, vakit geçirmeksizin Müttefik Devletlere başvurarak, duruma müdahale etmelerini istedi. İttifak yöneticileri o sırada Spa Konferansında (5-16 Temmuz) bulunuyorlardı. Nitekim Polonya Başbakanı Grabski ile Dışişleri Bakanı Patek, Spa’ya gittiler.

Israrla bir askerî müdahale istiyordu Polonyalılar. Ama Yüksek Konsey, bir ateşkes anlaşmasına varmak üzere bir müzakereye karar verecekti.

Curzon Hattı

Büyük Britanya Dışişleri bakanı Curzon, 12 Temmuz günü Moskova'ya bir telgraf mesajı göndererek, Sovyet Rusya ile Polonya arasında bir ateşkes imzalanması önerisinde bulundu. Curzon bu notasında, Kızılordu tarafından girişilen karşı saldırının, Grodna-Yalovka-Nemirov-Brest Litovsk-Dorogusk-Ustilug'dan geçen bir çizginin 50 kilometre doğusunda, Krilov'dan geçen çizginin Grubeşov'dan itibaren doğusunda, Rava-Ruskaya'nın hemen batısında ve Przemysl'den Karpatlara kadar doğusunda durdurulmasını istemekteydi. Bu hat, 1919 yılında Paris Konferansı tarafından özellikle Polonya işleri için kurulmuş olan bir komisyonca saptanmış bulunmaktaydı. Bu kararın temelinde de Amerikan, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japon delegasyonlarının değerlendirmeleri vardı; söz konusu delegasyonlar, Polonya Devletinin kuruluşu sırasında bu Devletin sınırları içine sadece etnografik açıdan Polonya'nın sayılabilecek olan toprakların alınmasını istemişlerdi.

Müttefik Devletler Yüksek Konseyi, Polonya Devletinin doğu sınırının, Komisyon tarafından belirlenen ve 8 Aralık 1919 tarihinde Clemenceau'nun imzasıyla yayınlanmış olan bildiriyle açıklanan sınır olduğunu yeniden belirtiyordu.

1920 yılının Temmuz ayında Spa kentinde toplanan Müttefikler Konferansı, bu kararı yeniden onaylamış ve söz konusu onay Lort Curzon tarafından Sovyet Rusya'ya da bildirilmişti. O tarihten itibaren de bu hat, Curzon hattı diye anılmaktaydı.

Şimdi Curzon, ateşkesten sonra, barış antlaşmasına kesin şeklini vermek üzere Sovyet Rusya, Polonya, Letonya, Lituanya ve Finlandiya delegelerinden oluşacak bir Konferansın Londra'da toplanmasını önermekteydi. İngiltere Dışişleri Bakanı notasında, ayrıca, Sovyet hükûmetinin Londra'ya istediği temsilcileri seçip göndermesine izin vermek ve bu temsilcilere hiç bir güçlük çıkarmamayı vaat etmek tenezzülünde de bulunmuştu.

Büyük Britanya hükûmeti, aynı zamanda, Sovyetlerle Vrangel arasında da bir ateşkes önermekteydi. Curzon'un belirttiğine göre, ateşkesle birlikte Vrangel kuvvetleri Kırım'ı hemen boşaltacak; sonra da Beyaz General,

ordusunun ve mültecilerin kaderini müzakere etmek üzere Londra'ya gelecekti.

Sovyet Hükûmetinin Cevabı

Curzon tehdit edici bir tonla ekliyordu ki Sovyet Rusya kendisine önerilen koşullan kabul etmediği takdirde Büyük Britanya hükûmeti ve müttefikleri, Milletler Cemiyeti anlaşmasına uygun olarak, Polonya'ya yardım etmek üzere ellerindeki bütün araçları seferber edeceklerdir.

Amaç belliydi: Polonya ordusu, Müttefiklerin yardımıyla mevzilerini takviye edinceye değin zaman kazanmak istemekteydi İngiliz diplomatı.

Sovyet hükûmeti, 17 Temmuz 1920 günü Büyük Britanya Dışişleri Bakanına verdiği cevapta, İngiliz hükûmetinin doğu Avrupa'da barışın kurulmasını isteyişinden duyduğu memnunluğu belirtmekte; ama bir zamanlar, Büyük Britanya'nın Rusya'ya, Polonya ile olan çatışmasında barışçı bir çözüm bulmakta yardım etme arzusunu göstermemiş oluşuna da teessüf etmekteydi. Bununla birlikte Sovyet hükûmeti, Polonya'nın tamamıyla haksız ve nedensiz saldırısına rağmen, bu ülkeyle dostluk ilişkileri kurmaya hazırdı: Bunun için de Polonya hükûmetinin ateşkes ve hemen ardından da barış antlaşması yapma talebini doğrudan doğruya Sovyet hükûmetine iletmesi yeterli olacaktı.

Sovyet hükûmeti, ayrıca, Polonya halkına Curzon hattından daha da avantajlı bir sınır sunmaya hazır olduğunu bildirmekteydi. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, cevap olarak verdiği notada, Curzon hattının kısmen de karşı devrimci Rusların baskısı altında saptanmış olduğunu belirtiyordu. Nitekim, Kolm bölgesi konusunda alınan karar bunun bir örneğiydi: İttifak Devletleri Yüksek Konseyi bu konuda besbelliydi ki Çarlık hükûmetinin ve Büyük Rusyalı emperyalist burjuvazinin Polonya'ya karşı uyguladığı sömürü politikasının etkisi altında kalmıştı. Sovyet notası şöyle diyordu:

"Polonya halkı kendi hayat tarzını, Polonya, Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Lituanya'daki emekçi yığınlar arasında gerçek anlamda kardeşlik ilişkilerini mümkün kılacak ve Polonya'nın Sovyet Rusya ile öbür Devletlerdeki işçi ve köylülere karşı bir saldırı ve nifak aleti olmaktan

çıkmasını sağlayacak şekilde düzenlediği ölçüde, Sovyet hükûmeti de kendini Polonya halkının çıkarlarını gözetmeye ve arzularını karşılamaya hazır olacaktır [457]."

Londra Konferansı ve Vrangel Sorunları

Curzon'un, Sovyet Rusya ile komşuları arasında kesin bir barış anlaşması imzalanabilmesi için, Londra'da bir konferans toplama önerisine gelince: Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, bu konuya ilişkin olarak, Sovyet hükûmetinin Lituanya ve Estonya ile hiç bir yabancı Devletin aracılığına başvurmaksızın anlaşmaya varmış olduğunu bildirmekte; dolayısıyla Polonya ile de, ikili müzakere yoluyla aynı sonuca varabileceğini belirtmekteydi.

Komiserlik, Büyük Britanya hükûmetinin aracılığını reddederken, Milletler Cemiyeti'nin Rusya-Polonya çatışmasına herhangi bir şekilde müdahalesini hiç bir şekilde kabul etmeyeceğini de belirtmekteydi. Her-şeyden önce, bu kuruluş, varlığını bile bildirmiş değildi Rusya'ya. Sovyet hükûmeti de kendi açısından, Milletler Cemiyeti'ni tanıyıp tanımama konusunda herhangi bir karar vermiş değildi. Vrangel'e gelince:

Sovyet hükûmeti bu konuda Büyük Britanya'nın görüşlerini paylaşmakta ve gerek asi Generale, gerekse ordusunun mevcuduna habeas corpus (can güvenliği) garantisi vermeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Yalnız bir ön koşulu vardı bu işin: Generalin hemen teslim olması ve işgal ettiği topraklarla birlikte elindeki bütün savaş malzemesini de Sovyet makamlarına bırakması.

Müttefik Entrikaları

Sovyet notasına 20 Temmuz günü radyo aracılığıyla verdiği cevapta Curzon, İngiliz hükûmetinin hiç bir şekilde aracılığını empoze etmeye kalkışmadığını açıkladıktan sonra, tam tersine; Müttefiklerin Polonya

hükûmetine, hemen, Rusya ile dolaysız müzakerelere girişmesi tavsiyesinde bulunduklarını bildirdi.

İngiliz Dışişleri Bakanının eklediği bir nokta daha vardı: Eğer Sovyet birlikleri, Polonya hükûmeti barış önerisinde bulunduktan sonra da saldırıya devam ederse, Müttefikler elbette Polonya'ya yardıma geleceklerdi. Ve bu tehdidi daha da pekiştirmek üzere, Curzon, İngiliz hükûmetinin Rusya ile ticaret anlaşması yapmaktan şimdilik vazgeçtiğini söylemekteydi. Nitekim Revel'e bir telgraf çekilmiş ve Rus temsilcisinin Londra'ya gelişini ertelemesi istenmiş bulunuyordu.

İngiliz telsiz telgrafının hemen ardından Polonya hükûmeti de Sovyet hükûmetine başvurarak ateşkes ve barış müzakerelerine girişme talebinde bulunacaktı. Sovyet hükûmeti bu isteğe verdiği cevapta kendi temsilcilerinin, 30 Temmuzda, Polonyalı parlamenterlerle bir araya gelmeye hazır olduğunu bildirdi.

Sovyet kuşkularının haklılığını bir kez daha ispatlıyordu Curzon'un manevraları: Müttefik Devletler, Polonya'ya yardım edebilmek için zaman kazanmak ve Rus taarruzunu başarısızlığa uğratmak özlemi içindeydiler.

Nitekim, bütün burjuva basını Müttefiklerin "barış aşkı"nı göklere çıkaradursun, aynı 20 Temmuz günü Millerand Fransız Senatosunda yaptığı konuşmada Fransız hükûmetinin güney Rusya'daki Vrangel hükûmetini tanımaya hazır olduğunu açıklıyordu. Çok geçmeden de, 10 Ağustos günü, Fransa Vrangel'i resmen tanıyacaktı.

Gene bu arada bir Fransız-İngiliz karma misyonu, "moral ve teknik yardım"da bulunmak üzere özel olarak Polonya'ya gönderilmişti. Abernon Lordu memur edilmişti Büyük Britanya hükûmetini temsile; Lort hazretlerine General Radcliff eşlik ediyordu. Fransız hükûmetini ise Jusserand'la Mareşal Foch'un kurmay başkanı olan General Weygand temsil etmekteydiler.

22 Temmuz günü Prag'a varan kurul, Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Masaryk'le bir görüşme yaptı ve kendisinden, ülkesinin mutlak tarafsızlığını koruyacağına dair söz aldı. İngiliz-Fransız ortak misyonu 25 Temmuz günü Varşova'ya ulaştı ve Polonya ordusu tarafından girişilen harekâtın yönetiminde etkin bir rol oynamaya koyuldu. Varşova'nın savunmasını amaçlayan harekâtın başına General Weygand getirilmişti örneğin.

Polonyalılar Yeni Taktik Deniyor

29 Temmuz 1920 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon, Sovyet hükûmetine yolladığı bir telsiz telgrafla, Müttefiklerin Londra'da bir konferans toplamaya hazırlandıklarını bildiriyordu.

Söz konusu Konferansa Sovyet Rusya ve Polonya'nın yanı sıra, Rusya ile sınırdaş olup da henüz barış anlaşması yapmamış bulunan ülkeleri de çağırmak niyetindeydi Müttefikler. Konferans, Polonya'nın bağımsızlığını ve iki ülkenin yasal hak ve çıkarlarını garanti altına alacak olan bir Sovyet-Polonya barış antlaşması hazırlayacak; sonra da Rusya ile komşuları arasında uzlaşmazlık yaratan bütün öbür sorunların çözümü için çalışmaya başlayacaktı. Konferansın en son görevi de, Sovyet Rusya ile Müttefik Devletler arasında normal ilişkilerin kurulmasını sağlamak olacaktı.

Bu arada, sırtlarını Müttefiklerin desteğine yaslamış olan Polonyalılar, kendileri tarafından istenilmiş bulunan barış müzakerelerinin başlamasını geciktirme çabasına girişmişlerdi. Gerçekten de, 1 Ağustos günü Baranoviçi'ye gelen Polonya delegasyonunun ilk işi, sadece bir ateşkes için müzakerede bulunmaya yetkili kılındığını belirtmek oldu: Ateşkes imzalandıktan sonra, hükûmetlerinden yeni talimat almak üzere Varşova'ya dönmeleri gerekmekteydi.

Sovyet temsilcileri Polonyalılara, gereken talimatı radyo ya da telgraf yoluyla da alabileceklerini söylediler, ama dinletemediler. Ve Polonya delegeleri, müzakereleri yarıda kesip Varşova'nın yolunu tuttular.

Sovyet kuvvetleri karşı saldırıya devam ediyorlardı. 3 Ağustos günü Lort Curzon, Sovyet hükûmetine yeni bir nota verdi. İngiltere Dışişleri Bakanı bu notasında, Moskova öbür Devletleri araya katmaksızın Polonya ile teke tek müzakere etmekteki ısrarını sürdürdüğü müddetçe Londra Konferansı'nın yapılmayacağını bildirmekte; ayrıca da, Sovyet kuvvetleri Curzon hattını aştıkları takdirde Büyük Britanya hükûmetinin hemen müdahale politikasına başvuracağı konusunda Moskova hükûmetini uyarmaktaydı.

İngilizlerin Ültimatomu ve Sovyet Hükûmetinin Cevabı

Hemen ertesi günü, yani 4 Ağustos tarihinde de, Lloyd George ve Bonar Law, Londra'ya gelmiş bulunan Sovyet temsilcisi Krassin'i davet ederek, Polonya'daki taarruzun hemen durdurulmasını istediler. Üç gün içinde, diyorlardı, harekât durmadığı takdirde İngiliz donanması denize açılacak, Sovyet Rusya'ya uygulanan abluka yeniden başlayacak ve Polonya ordusunu desteklemek üzere Dantzig'e Müttefik kuvvetleri çıkarılacaktır.

Büyük Britanya hükûmeti, bu ültimatomunu bir de deniz gösterisiyle pekiştirme yoluna gitmişti: Gerçekten de donanma İngiliz limanlarından ayrılıp denize açılmış bulunuyordu.

Sovyet hükûmeti, ültimatoma, 5 Ağustos günü cevap vermiştir. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan cevap notasında, bizzat Büyük Britanya hükûmetinin, 20 Temmuz tarihli açıklamasında Rusya ile Polonya arasındaki müzakerelere katılma gibi bir koşul ileri sürmediğini bildirmiş olduğunu hatırlatmaktaydı. Sovyet hükûmetine göre iki ülkenin çıkarlarını en iyi savunma yolu, ikili müzakerelerdi; ayrıca Sovyet hükûmeti Polonya'nın egemenliğini ve bağımsızlığını tanımaya ve bu ülkeye, Müttefikler arası Yüksek Konsey tarafından çizilmiş olan sınırdan çok daha avantajlı bir sınır sunmaya her zamankinden daha hazır ve kararlı bulunmaktaydı. Karşı saldırıya gelince: Bu, salt askerî bir harekâttı; ve, ne imzalanacak olan barış antlaşmasına, ne de Polonya Devletinin etnografik sınırları içindeki bütünlük ve bağımsızlığına zarar veremezdi.

457 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 35.

4. POLONYA İLE SOVYET RUSYA ARASINDAKİ BARIŞ MÜZAKERELERİ

Müttefiklerin Son Manevraları ve Kaybolan Delegeler

7 Ağustos günü Polonya hükûmeti, Sovyet önerilerini kabul etmeye ve gerek ateşkes, gerekse barış antlaşmasının ön koşullarını hazırlamak üzere Minsk'e bir delegasyon yollamaya hazır bulunduğunu bildirmişti Moskova'ya. Sovyet hükûmeti de şu cevabı vermişti:

"Delegelerinizi, 11 Ağustos günü Minsk'te müzakerelere başlamak üzere, 9 Ağustos günü saat 20'de Sedlitz Mejireçye ve Brest Litovsk şosesi üzerinde bekliyoruz."

Ama Müttefikler bir kez daha araya girmeyi deneyeceklerdir. O aynı 7 Ağustos günü Büyük Britanya hükûmeti, on günlük bir ateşkes önerisinde bulunmuştur: Bu on gün süresince taraflar, cephede hiç bir yığınak yapmamayı ve cepheye hiç bir yedek kuvvet sevk etmemeyi karşılıklı olarak yükümleneceklerdir. Kendi yönlerinden Müttefik Devletler de Polonya'ya asker ve malzeme yollamamayı yükümlenmekte ve Sovyet delegelerine, Dantzig'de ve istedikleri başka yerlerde, bu yükümün yerine getirilip getirilmediğini denetleme hakkını tanımaktaydılar.

Sovyet hükûmeti ise bu notaya verdiği cevapta, müzakerelerin 11 Ağustos tarihine kadar gecikmesinin suçunun Polonya hükûmetine ait olduğunu bildirmekte ve ikili müzakerelerin Rusya ile Polonya arasındaki savaş

hâlinin hızla son bulmasını ve dostça ilişkiler kurulmasını sağlayacağına olan inancını dile getirmekteydi.

9 Ağustos günü kararlaştırılan saatte Sovyet kumandanlığının bir temsilcisi, Sedlitz ile Mejireçye arasında Polonya delegasyonunu bir buçuk saat boşu boşuna bekledikten sonra gitmeye hazırlanıyordu ki Polonyalı bir subayın geldiğini gördü. Subay, ona, birlikte Sedlitz'e giderek ülkesinin delegelerinin nerede bulunduklarını araştırma önerisinde bulundu. Gittiler. Dört saatlik arama da hiç bir sonuç vermedi. 10 Ağustos sabahı Sedlitz yoluna, Polonyalılar belki o sabah gelirler umuduyla bir araba yollandı; ama araba gittiği gibi döndü.

Aynı gün Sovyet kuvvetleri Sedlitz'i ele geçirdiler. Ve Polonyalı delegeler, savaş tutsakları arasında bulundu. Ne var ki delegasyon Başkanı, müzakere yapmaya yetkileri olmadığını ve buraya sadece iki ülkenin tam yetkili temsilcilerinin müzakereye oturmak için nerede, hangi gün, hangi saatte buluşacaklarını Sovyet temsilcileriyle birlikte kararlaştırmak göreviyle yollanmış bulunduklarını bildirdi.

Sovyetler Tarafından Hazırlanan Antlaşma Hükümleri

Polonyalılar müzakerelere ancak 17 Ağustos günü ve kuvvetlerini derleyip toplayarak Fransız-İngiliz karma misyonunun yardımıyla karşı saldırıya geçtikten sonra başlamışlardır. Minsk'te yapılan ilk toplantıda Sovyet delegasyonu, daha önce Büyük Britanya hükûmetine de bildirilmiş ve kayıtsız koşulsuz onaylanmış olan şu barış antlaşması temel hükümlerini okumuştur:

1. Sovyet Rusya ile Ukrayna, Polonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve özerkliğini tanır ve Polonya halkının kendi hükûmet tarzını kendi istediği gibi kararlaştırma hakkını bütün dünya önünde kabul ederler..

2. Sovyet Rusya ve Ukrayna, Polonya'dan hiç bir tazminat istemeyeceklerini ilan ederler.

3. Polonya Cumhuriyeti'nin doğu sınırı, 12 Temmuz tarihli notasında Curzon tarafından çizilmiş olan hattı izleyecek; ancak Bielostok ve Kholm bölgelerinde doğuya doğru Polonya lehine bir taşma yapacaktır.

4. Polonya Cumhuriyeti, silahlı kuvvetlerinin mevcudunu 50 binin üzerine çıkarmamayı yükümlenir. Bu sayıya, işçilerden oluşacak iç güvenliği sağlamak ve halkı kollamakla görevli bir milis kuvveti eklenecektir.

5. Polonya ancak mevcudu 4. maddede belirlenmiş bulunan silahlı kuvvetleri için gerekli miktarda silah ve cephane elinde bulunduracaktır.

6. Polonya, silah ve cephane yapımına yarayan tüm maddelerin üretimini durduracaktır.

7. Polonya Cumhuriyeti; yabancı Devlet, örgüt ve topluluklardan asker, beygir, silah ve askerî malzeme olarak hiç bir yardım kabul etmemeyi ve toprakları üzerinde Sovyet Rusya'ya, Ukrayna'ya ve onların müttefiklerine düşman örgütlerin kuruluşuna izin vermemeyi yükümlenmektedir.

Polonya Karşı Saldırısı

Bu arada Polonya ordusunun başlattığı karşı saldırı da başarılı bir şekilde gelişmeye koyulmuştu. İşte bu başarıyla yüreklenen gerici Polonya hükûmeti, bu bir anlık avantajdan yararlanma kararı aldı; ve Sovyet önerilerini tümüyle reddetmekle kalmayıp Curzon hattını da sınır olarak kabul etmedi; dahası, Sovyet Rusya'ya aşırı ve insafsız birtakım koşullar empoze etmeye kadar vardırdı işi.

Bu arada Fransız hükûmeti, Polonya'yı, bütün ölçüsüz hak iddialarında destekliyor ve müzakereleri yarıda kesip sorunu silah yoluyla çözmeye kışkırtıyordu. İngiltere de aynı tavrı benimsemişti. Nitekim 24 Ağustos günü Büyük Britanya ve İtalya hükûmetleri, Sovyet Rusya'ya karşı sert suçlamalarla dolu bir ortak bildiri yayınladılar. Seçilen bahane, Sovyetlerin, Polonya'da bir işçi milis kuvveti kurulmasını talep etmesiydi. Moskova, bu bildirinin "diplomatik geleneklere yaraşmayan edası"nı bir notayla protesto etti hemen. Notada şöyle denilmekteydi:

"Polonya hükûmetinin saldırgan politikasına uzun süre boyunca karşı çıkmış ve Rusya ile barış istemiş olanların işçiler olduğunu bir çok örnekle ortaya koyabiliriz [458]."

Sonra da şöyle devam edilmekteydi:

"Ama Rusya barışı öylesine samimî olarak istemektedir ki, İngiliz-İtalyan bildirisinin yarattığı haklı öfkeye rağmen, barış antlaşmasına söz konusu

maddenin alınması konusun da ısrar etmemeye karar vermiştir. Sovyet hükûmeti öne sürdüğü koşulları hiç bir zaman bir ültimatom şeklinde düşünmemiştir; ve geçmişte olduğu gibi şimdi de, bu koşulları Polonya hükûmetiyle tartışmaya hazırdır."

Sovyet Rusya Merkez Yürütme Komitesinin Bildirisi

Müttefiklerin etkisi altında, barış müzakerelerini ısrarlı bir şekilde reddetmeye koyulmuştu Polonya. Ve süre giden savaşın bir kış seferine dönüşme tehlikesi baş göstermişti. Rus ve Ukrayna halklarını yeni acılardan esirgemek isteyen Sovyet Rusya Merkez Yürütme Komitesi, 25 Eylül günü Polonya hükûmetine şu mesajı yolladı:

"1. Sovyet hükûmeti, Polonya ordusunun mevcudunda indirimi, savaş sanayisinin durdurulmasını ve silahların teslimini öngören koşulları kabul edemeyeceklerini açıklayan Polonya delegasyonunun bildirisini incelemiş bulunmaktadır. Sovyet hükûmeti, bu koşullardan vazgeçmiştir ve aynı şeyi müttefiki Ukrayna hükûmetine önermeye de hazırdır.

"2. Sovyet hükûmeti, Polonya'ya Curzon hattından çok daha avantajlı bir doğu sınırı tanıyacak olan bir ateşkes ve bir barış antlaşmasını hemen imzalamaya hazırdır [459]."

Barışı getirmek ve Rusya, Polonya, Ukrayna ve Beyaz Rusya emekçilerini yeni bir kış savaşından esirgemek için elinden gelen ve yapması gereken her şeyi yapmış olduğunu belirtiyordu Sovyetlerin en yüce kurulu. Önerileri on gün süreyle yürürlükte kalacaktı. En geç 5 Ekim günü hazırlık anlaşması imzalanmamış olduğu takdirde, Halk Komiserleri Konseyi önerilerini değiştirme hakkına sahip olacaktı.

Hazırlık Anlaşmasının İmzalanışı

Sovyet Rusya'nın uğradığı askerî talihsizliklerin ancak kısa bir süre için söz konusu olabileceğini çok iyi anlamaktaydı Polonya hükûmeti: Ülkenin

yedekleri tükenmiş olmaktan çok uzaktı; ve Sovyetler ülkesi bir silkinişte toparlanıp olanca ağırlığıyla Polonya'nın üzerine çullanabilirdi yeniden.

İşte bundan dolayıdır ki Polonya hükûmeti, Müttefik Devletler ve özellikle Fransa tarafından ağır baskı altında tutulmasına rağmen, Sovyetlere, müzakereye hazır olduğu yolunda cevap vermiştir.

Nitekim toprak sorunları 5 Ekim günü çözüme ulaştırılmış ve 12 Ekim günü de, "bir tarafta Sovyet Sosyalist Federatif Rusya Cumhuriyeti ve Sovyet Sosyalist Ukrayna Cumhuriyeti ile öbür tarafta Polonya Cumhuriyeti arasında bir ateşkes ve barış hazırlık anlaşması" Riga'da imzalanmış olacaktı.

Anlaşmanın

1. maddesi uyarınca, imza sahipleri, Ukrayna ile Beyaz Rusya'nın bağımsızlığını tanımaktaydılar. Ne var ki Polonyalı gericiler, Fransa, Büyük Britanya ve İtalya'nın desteği sayesinde Ukrayna ile Beyaz Rusya Cumhuriyetinin batı bölgelerini ilhak etmeyi başarmışlardı. İngiliz ve Fransız hükûmetleri, görüldüğü gibi, 8 Aralık 1919 tarihini taşıyan ve Polonya Devletinin sadece Polonyalıların oturduğu topraklardan oluşacağını öngören kararlarını çiğneyerek, Polonyalı gericilerin haksız taleplerini gerçekleştirmelerine yardım etmiş oluyorlardı böylece.

2. madde, imza sahiplerinin ulusal egemenlik ilkesine karşılıklı olarak saygı göstereceklerini ve birbirlerine karşı hiç bir düşmanca davranış içine girmeyeceklerini hükme bağlamaktaydı.

3. madde gereğince taraflar, gerek Polonya topraklarında yaşayan Beyaz Ruslarla Ukraynalılara ve gerekse Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarıyla Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti topraklarında yaşayan Polonyalılara dil ve kültürlerini istedikleri gibi geliştirme özgürlüğünü tanımaktaydılar.

4. maddeye göre imza sahipleri, savaş tazminatı talep etmekten karşılıklı olarak vazgeçiyorlardı.

5. madde ise Polonya topraklarının bir kısmının eskiden Rus İmparatorluğu'na ait oluşunun Polonya'ya hiç bir yüküm getirmeyeceğini belirginleştirmekteydi.

Sovyet Rusya ayrıca, Polonya halkına bir saygı gösterisi olmak üzere, ülkenin kültürüne bağlı olup bir vakitler Çarlık rejimi tarafından gasp edilmiş bulunan değerli nesneleri geri vermeyi de kabul etmişti.

Bu anlaşmanın yanı sıra, taraflar arasında 18 Ekim 1920 gününden itibaren yürürlüğe girmek üzere bir de ateşkes anlaşması imzalanmıştı. Hiç de memnun değildi Müttefik Devletler. Hele Fransa bunu gizlemeye bile gerek görmedi: Le Temps gazetesi, Polonya'nın "barış antlaşmasını, Fransız hükûmetinin öğütlerine rağmen, imzaladığı"nı bildiriyordu.

458 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 51.

459 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 60.

5. YABANCI MÜDAHALESİNİN SONU

Sovyet Rusya-Polonya Savaşı Sırasında Romanya'nın Tutumu

Fransız hükûmeti, barışı imzalamaktan vazgeçmesi için Polonya'ya baskı yapmakla yetinmemiş; aynı zamanda bu ülkenin komşularını da Varşova'nın yardımına koşmaları gerektiğine inandırma yolunda çaba harcamıştır. Nitekim Polonya'nın başarısızlığa uğrayacağı belli olunca, Fransız hükûmetinin marifetiyle Yugoslavya ile Çekoslovakya arasında müzakereler başlamıştır. Ve bu iki ülke, 14 Ağustos 1920 tarihinde, savunma ittifakı diye adlandırılan ama aslında Sovyet Rusya'ya karşı kurulan bir anlaşma imzalayacaklardır. Böylece Fransa, Polonya yenilgiye uğradığı takdirde, Versay sistemini savunacak iki yeni uyduyu el altında bulundurma çabasındaydı. Yugoslavya ile Çekoslovakya arasındaki bu anlaşma, Küçük Antant için bir başlangıç olmuştur.

Polonya'nın yanı sıra Romanya'yı da Sovyetlerin üzerine sürmeyi denemiştir Müttefikler. Bu amaçla da, Romenlerin 1918 yılında ele geçirmiş oldukları Besarabya'yı onlara bırakacaklarını vaat etmişlerdir.

Nitekim 28 Ekim 1920 günü Paris'te Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya ile Romanya arasında, Besarabya'nın Romanya'ya ilhakını tanıyan bir anlaşma imzalanmıştır.

Söz konusu anlaşmanın 9. maddesi şöyle diyordu:

“Anlaşmayı imzalayan taraflar, kendileri tarafından tanınacak bir Rus hükûmeti ortaya çıkar çıkmaz Rusya'yı da bu anlaşmayı imzalamaya

çağıracaklardır [460].”

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Besarabya ahalisinin ve Sovyet hükûmetinin fikri ve onayı alınmaksızın yapılmış olan bu anlaşmayı bir dizi notayla protesto etti. Sorunun plebisit yoluyla çözüme ulaştırılmasını istiyordu Moskova; Müttefiklerin gölgesine sığınmış olan Romanya'nınsa hak ve hukuka aldırış ettiği yoktu.

Bununla birlikte Bükreş hükûmeti, Polonya'nın yanında Sovyetlere karşı silaha sarılmaktan sakınmayı başarabilmiştir.

Sovyet Rusya-Polonya Savaşı Sırasında Almanya'nın Tutumu

Sovyet Rusya-Polonya çatışmasının daha başlangıcında Almanya, tarafsızlığını ilan etmişti [461]. Alman emperyalistleri, Polonya'nın yenik düşeceği umuduyla böyle davranmışlardı: Çünkü batı ve doğu Prusya'nın ve yukarı Silezya'nın bir kısmının kaderini belirlemek üzere Versay antlaşması tarafından zorunlu kılınmış olan plebisit tam o sırada yürürlükteydi. Söz konusu bölgelerin Almanya'da kalması ya da Polonya'ya bağlanması sorunu çözüm beklemekteydi. Ve Polonyalılar, askerî bakımdan Ruslar karşısında güç duruma düştükleri için, plebisiti ihmal etmekteydiler.

Alman hükûmeti, sınırı aşıp da plebisite tabii kesimlere girecek olan Polonya müfrezelerinin silahlarını alacağına dair, Sovyet hüküûmetine bir çok kez güvence vermişti [462]. Ama, Spa Konferansı sırasında bu aynı Almanlar Fransız komutanlarla özel görüşmeler yapmakta ve bolşeviklere karşı hemen harekete geçme zorunluluğundan söz etmekteydiler. Fransızlara kalsa, Almanya'yı seve seve kullanmaya hazır durumdaydılar; çünkü Kızılordu, Varşova'yı tehdit altında tutuyordu. Ama Foch, haklı olarak bir olasılıktan da ürküntü duyuyordu: Böylelikle ordularını bütün hâlinde ellerinde bulundurma olanağına kavuşacak olan Almanlar, Polonya ile hesaplarını görüp Versay antlaşmasına karşı çıkma arzusuna kapılabilirlerdi rahatça. Nitekim Almanya'nın Sovyetler-Polonya savaşına katılması konusunda Spa'da yapılan müzakereler, sadece bir zemin yoklama niteliğine bürünmüş kalmıştı [463].

Ama Almanya, anti sovyetik cepheye katılma çabalarından vazgeçmemiştir. Gerçekten de, Sovyet birliklerinden bir kısmı doğu Prusya'ya kadar çekilmek zorunda kaldığında, Almanlar bu birlikleri silahsızlandıracak ve enterne edeceklerdir. Devletler hukukuna göre bu, her tarafsız Devletin yasal tavrıdır. Ama Sovyet makamları öğrenmişlerdir ki ; [464] Almanlar söz konusu silahsızlandırma işlemine "Müttefikler arası Komisyon" temsilcilerinin, yani Polonya'ya yardıma koşmuş olan İttifak Devletlerinin de katılmalarına göz yumarak tarafsızlıklarını bozmuşlardır. Ve Almanlar, Sovyetlerin bu konuda verdikleri protesto notasına, Müttefik hükûmetlere bağlı hiç bir organın Sovyet birliklerinin silahsızlandırılma ve enterne edilme işlemine katılmadığını bildiren bir cevap vereceklerdir. Ama aynı cevapta hemen ekleyeceklerdir ki Müttefik Devletlerin temsilcileri, Versay antlaşmasının belirli hükümlerine uygun olarak, Ruslardan alınmış olan savaş malzemesinin korunduğu yer ve gene söz konusu malzemenin korunma tarzı üzerinde tam bir denetim hakkına sahiptirler [465]. Görüldüğü gibi, Alman diplomasisi burada, hiç bir hükmünü uygulamamak için elinden gelen tüm çabayı harcamakta olduğu bir antlaşmanın gölgesine rahatça sığınmaktadır.

Aslında Almanların böyle davranmakla güttükleri amaç meydandaydı [466]: İttifak Devletlerinin temsilcilerine, Rus kuvvetlerinin silah ve moral durumu hakkında gerekli bilgiyi edinme olanağını sağlamak ve bu "hizmet"e karşılık, öbür konularda Müttefiklerin kendilerine karşı "daha yumuşak ve daha anlayışlı" davranmalarını isteyebilecek bir duruma gelmek. Dolayısıyla da, Sovyet hükûmetinin bu türden bir girişime karşı enerjik bir protesto yöneltmesine hiç de şaşmamak gerekir.

Baltık Ülkeleriyle İmzalanan Barış Anlaşmaları ve Müdahalenin Sonu

Müttefik Devletler hükûmetlerinin tüm karşı çabalarına rağmen Sovyet hükûmeti, Baltık Devletleriyle yürütmekte olduğu müzakereleri olumlu bir şekilde sonuçlandırmayı başarabilmiştir. Gerçekten de, 12 Temmuz 1920 tarihinde Lituanya ile imzalanan barış anlaşmasını, 11 Ağustos 1920

tarihinde Letonya ve gene aynı yılın 14 Ekim tarihinde de Finlandiya hükûmetleriyle imzalanan anlaşmalar izlemiştir [467].

Finlandiya ile yapılan ve 1 Ocak 1921 tarihinden itibaren yürürlüğe girmesi kararlaştırılan barış anlaşması hükümlerine göre Sovyet Cumhuriyeti, Peçenga'yı Finlandiya'ya bırakmakta; ama bu bölgeden Norveç'e özgürce gidiş ve geliş hakkını elde etmekteydi. Karelya sorununa gelince: 1 Haziran 1920 tarihinde Karelya'da toplanmış olan Sovyetler Kongresi, bu ülke halkının Sovyet Federasyonu içinde kalma şeklinde beliren iradesini göz önüne almış ve sorunun çözümünü de bu doğrultuda bir şekle bağlamış bulunmaktaydı [468].

Polonya ile bir barış antlaşmasını imzalayan Sovyet hükûmeti, artık bütün gücünü, emperyalist müdahalenin en son temsilcisi olan general Vrangel'e karşı seferber etmiş ve Kızılordu'yu da bu halk düşmanının üzerine yöneltmişti. Gerçekten de, 7 Kasım 1920 gününü 8 Kasım 1920'ye bağlayan gece Perekop için verilen mücadele, işin kaderini saptayıcı bir niteliğe bürünecek ve uzun bir süredir zaten can çekişmekte olan İç Savaş'a da son verecektir.

Böylece geriye kala kala Uzak Doğu'daki Japon ordusu kalıyordu; ama artık Büyük Savaş'a, kesinlikle bitmiş gözüyle bakılabilirdi. Şöyle ki: Sovyetler ülkesi, Kızılordu'nun gücüyle olduğu gibi güttüğü diplomasinin de başarısıyla, varlığını ve bağımsızlığını güvence altına almış bulunmaktaydı.

460 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 69.

461 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 72.

462 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 74.

463 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 79.

464 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 81.

465 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 81.

466 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 84.

467 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 93.

468 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 94.

OTUZDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VERSAY SİSTEMİNİN İLK ÇATLAKLARI (1920–1921)

1. SAN REMO KONFERANSI (NİSAN 1920)

Çelişkiler, Komisyonlar ve Büyükelçiler Konferansı

Zaten çelişkilerle dolu bir sistem olarak doğmuş bulunan Versay sistemi, hemen harekete geçen karşıt güçlerin ağır baskısı altında bütünlüğünü yitirmekte gecikmeyecektir.

Şöyle ki:

Gerçekte Versay antlaşması, savaş boyunca Müttefikler arasında yapılmış olan bütün anlaşmaları hükümsüz kılmaktaydı. Bu durumda da, şu sorular akla geliyordu hemen:

Yeni kurulan uluslararası ilişkiler düzeninin istikrarı nasıl sağlanacaktır?

Versay Antlaşması hükümlerinin zamanında ve eksiksiz biçimde uygulanmasını kim ve nasıl denetleyecektir? Milletler Cemiyeti mi? Pek güzel, ama hiç kimse bu kurumu böyle bir işle görevlendirmiş değildi. Eski Müttefikler mi? Pek güzel, ama söz konusu "müttefik"ler, şu anda hiç bir karşılıklı yükümle birbirlerine bağlı değildiler artık..

Bu konuda açılan uzun tartışmalardan sonra, 10 Ocak 1920 tarihinde yürürlüğe giren antlaşmanın gerekli biçimde uygulanmasını ve yürütümünü sağlamak üzere bir dizi organ kurulmuştur. Bu kurumların belli başlıları şunlardır: Tazminat Komisyonları, Almanya'nın silahsızlanmasını denetleme Komisyonları; Almanya'da işgal altında tutulması kararlaştırılmış bölgeler için Müttefikler arası bir Komisyon; belirli bölgelerde yapılması öngörülmüş halk oylamalarının düzenlenmesini ve

gereğince işlemesini sağlamak üzere dört plebisit Komisyonu; Ren, Tuna; Elbe ve Oder ırmakları üzerinde ulaşım Komisyonları; Danzig, Memel, vs. Komisyonları.

Ne var ki bu komisyon bolluğu, işi büsbütün karmaşık ve zor hâle getirmekten başka bir sonuç vermeyecektir. Çünkü: Her şeyden önce, hemen çözüm bekleyen bir dizi sorun duruyordu ortada. Ve bunlar için de, düzenli şekilde uğraşacak sürekli bir kuruluş gerekliydi. Nitekim bu amaçla, belirli aralıklarla toplanmak üzere, bir Büyükelçiler Konferansı yürürlüğe kondu. Söz konusu kuruluş Büyük Britanya, İtalya ve Japonya'nın Paris Büyükelçilerinden oluşmakta ve bir Fransız diplomatının başkanlığı altında iş görmekteydi. Bu Konferansın toplantılarına, ayrıca ve sadece bilgi edinmek üzere, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi de katılıyordu.

Büyükelçiler Konferansı'nda varılacak kararların, oy birliğiyle alınması gerekmekteydi. Tartışma ve müzakereler sırasında en küçük bir anlaşmazlık belirdiğinde, her üyenin hemen kendi hükûmetini durumdan haberli kılması öngörülmüştü.

Çözümsüz Kalmış Sorunlar ve Almanya'nın Durumu

Paris Konferansı'nda bir çok önemli soruna çözüm bulunmamış oluşu, durumu daha da karmaşık bir hâle sokmaktaydı: İşgal altındaki topraklar üzerindeki mandalar ve yenik düşmüş ülkelerin sömürgeleri dağıtılmamıştı; tazminatlar sorunu da açıklığa kavuşturulmuş olmaktan uzaktı. Versay'dan sonra bütün bu zorlukları da hâlletmek gerekiyordu. Ve hava öylesine gergindi ki en basit anlaşmazlıklar çoğu zaman büyük çatışma nedenleri hâline giriyordu. Tabi bu durum da, Almanya'nın ekmeğine yağ sürmekteydi.

Alman yöneticilerinin büyük çoğunluğu daha baştan beri Versay antlaşmasını sabote etmeyi kendilerine görev saymaktaydılar. Gerici demagoglar, halk yığınlarına, Almanya'nın sözüm ona ulusça köleleştirilmek istendiğini ve işte buna karşı mücadele ettiklerini söylüyorlardı; oysa gerçekte, Alman emperyalistlerinin her şeyden önce sağlamaya çırpındıkları şey, Reichswehr'in subay kadrolarını olduğu gibi korumaktı. Savaş yanlılarının kışkırtması sonucunda gönüllülerden oluşan

askerî örgütler fışkırıyordu ülkenin her yanından. Bu tür örgüt üyeleri, durmadan emekçilere saldırmakta ve solcu militanları, gerekirse cinayete kadar varan tertiplerle, sindirmeye çalışmaktaydılar.

Kamuoyunun ve barış antlaşmasının uygulanmasını isteyen yönetici çevrelerin baskısıyla, hükûmet, ortalık karıştırıcıları hizaya getirmek zorunda kalınca, bu faşist örgütler hemen Bavyera'ya ya da, gene yerel makam ve yasaların koruması altına girdikleri başka birtakım bölgelere aktarıldılar. Ve bu bölgelerde, o saat, Berlin hükûmetine karşı nifak hareketleri başlattılar [469].

Fransa'nın Tutumu ve Kapp Darbesi

Kendi yönünden Fransa da, Almanya'yı zayıf düşürmek amacıyla, Renanya ve Bavyera'da başlamış olan ayrılıkçı hareketleri var gücüyle destekliyordu. O kadar ki, Fransa'nın Münih'te doğrudan doğruya kendi diplomatik temsilcisi bile vardı [470]. Ve Paris diplomasisi, merkezî hükûmetin bu yerel ayrılıkçıları tepelemesine engel olarak, Fransa'yı korkunç bir yenilgiye uğratacak olan faşistlerin durumunu güçlendirmekteydi.

Nitekim, küstahlığı iyice ele alan Alman gericileri, 13 Mart 1920 tarihinde, sonradan Kapp Darbesi diye adlandırılacak olan bir hükûmet darbesi tertiplemişlerdir [471].

Olay şöyle geçmiştir:

13 Mart sabahı, Erhardt deniz birliği Berlin'e girmiştir. Birlik, Brandenburg kapısında, başta Ludendorff ve Traugott von Jagow olmak üzere bir çok yüksek görevli tarafından karşılanacaktır. Söz konusu görevliler, daha sonra, o gün sabahın altısında "tesadüfen" orada bulunduklarım söylemişlerdir [472]. Ve gene söz konusu görevlilerin, tedbiri elden bırakmayan Ludendorff hariç, hepsi yeni hükûmette yer alacaklardır. 14 Mart sabahı ise, Bavyera'da da bir darbe olmuş; ve Reichswehr'in el ulaklarından biri olarak tanınan Kapp, Bavyera hükûmetinin başına getirilmiştir.

Tam bir paniğe düşen Ebert hükûmeti, asker takımına en ufak bir direniş göstermeksizin Berlin'den kaçmıştır. Ne var ki Alman emekçileri bu darbeye kesinlikle karşı çıkacak ve hemen genel greve giderek, darbe sonucu kurulmuş olan Kapp hükûmetini devireceklerdir [473]. 17 Mart günü, Kapp kendisi de uçakla kaçıp İsveç'e sığınmıştır. Böylece yeniden iktidara gelen Ebert hükûmetinin yaptığı ilk iş ise, sayelerinde iktidara kavuştuğu emekçileri ezmek olacaktır: Gerçekten de Alman yöneticileri, anarşiye karşı mücadele etme bahanesiyle, Kapp'ın artıklarından bir dizi müfreze kurarak işçilerin üzerine saldırtmışlardır. Ebert hükûmeti böylece Versay antlaşmasının askerî nitelikteki hükümlerini de hiçe saymış olmaktadır.

Almanlar işi, 19 Mart 1920 günü, komünizm tehlikesini ortaya sürerek, Müttefiklerden Ruhr havzasına nizami birlikler yollamak için izin istemeye kadar vardırmışlardı. Fransa bu isteğe kesin bir ret cevabı verdi. Büyük Britanya'nın tavrı ise, daha yumuşaktı: Bazı ihtiyat tedbirleri alınmak koşuluyla, Ruhr'da düzenli Alman kuvvetlerinin bulundurulmasına karşı çıkılmayabilir.. düşüncesindeydi İngiliz hükûmeti. Paris'le Londra arasındaki bu fikir ayrılığını haber alan Alman hükûmeti, Müttefiklerin iznini beklemeksizin harekete geçmeyi kararlaştırdı.

Gerçekten de, 3 Nisan 1920 sabahı yirmi bin Alman askeri Ruhr bölgesine girmiş bulunmaktaydı. Fransa, buna, Frankfurt ve Darmstadt kentlerini işgalle cevap verdi.. Londra hükûmeti ise, müttefikinin bu bağımsız davranışını protesto etti. Ama Fransızlar, Almanya tarafsız bölgeyi boşaltır boşaltmaz kuvvetlerini söz konusu kentlerden geri çekecekleri ve bundan böyle de Almanya'ya karşı tek yanlı bir harekete geçmeyecekleri konusunda İngiliz hükûmetine güvence verdiler.

Orta Doğudaki Durum: Mustafa Kemal Paşa Sahnede

Böylece galipler, Versay antlaşmasının gizlemeyi başaramadığı anlaşmazlıklarını, açıkça sergilemeye koyulmuşlardı. Tam bu sırada bir başka büyük güçlük de Orta Doğu'da belirmiş bulunmaktaydı: Türkiye'de Mustafa Kemal Paşa, ülkesini yabancı müdahalesinden kurtarmak için mücadeleye girmişti. Osmanlı toprakları üzerindeki mandalar, henüz

bölüşülmemişti. Bu durumda patlak veren Türk ayaklanması, manda sisteminin ilkesini ortadan kaldırma tehlikesini yaratmaktaydı.

Nitekim 12 Mart 1920 günü Lort Curzon, Orta Doğu'daki durum karşısında Amerika Birleşik Devletleri'ni de harekete geçirmek amacıyla, Müttefik Yüksek Konseyi adına, Milletler Cemiyeti'ne Ermenistan'ın Amerikan mandasına verilmesi önerisinde bulundu. Ama Amerikan Senatosu, Versay antlaşmasını onaylamakta ayak diremekteydi. Nitekim 19 Mart 1920 günü Senato, antlaşmanın onaylanması konusundaki hükûmet önerisini bir kez daha reddetti. Bu oylamanın sonucu, bir yanda Fransa ile öbür yanda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında ki her türlü garanti anlaşması olanağını kesinlikle yok etmekteydi. Dolayısıyla, Ermenistan'ın Amerikan mandası altına verilmesi tasarısı da havada kalıyordu.

Türklerin giriştikleri kurtuluş hareketi karşısında sıkışan İngiltere'nin, Orta Doğu'da Fransız desteğine ihtiyacı vardı. Aynı şekilde, Alman sabotajıyla karşı karşıya kalan Fransa'da Avrupa'da İngiliz desteğine ihtiyaç duyuyordu. Bu durumda iki hükûmet, oturup sorunları tartışmaya karar verdiler. Bunun için de San Remo Konferansı'ndan yararlandılar.

San Remo Konferansı

San Remo Konferansı, 19-26 Nisan tarihleri arasında toplanmıştır. Konferansta Fransa'yı Millerand, Büyük Britanya'yı Lloyd George, İtalya'yı Nitti, Japonya'yı da Matsui temsil ediyordu. Amerikan temsilcisi, basit bir gözlemci olarak Konferansa katılmıştı. Belçika ve Yunanistan delegeleri ise, sadece kendi ülkelerini ilgilendiren konulardaki müzakerelere alınmaktaydılar.

Bu Konferans, Mezopotamya ve Palestin üzerindeki İngiliz mandasını onaylamıştır. Aynı şekilde İngiltere de Fransa'ya Suriye konusunda bir ödün vermiş ve Fransız birliklerinin bu ülkeyi tümden işgalini kabul etmiştir. Bu arada Türkiye ile de bir ön anlaşma tasarısı hazırlanmıştır.

24 Nisan günü, Fransız Dışişleri bakanlığı müsteşarı Berthelot ile İngiliz İmparatorluğu Petrol Kumpanyası başkanı Cadman bir anlaşma imzaladılar. Hemen ertesi günü Lloyd George ve Millerand tarafından da onaylanan bu

anlaşma, Orta Doğu ve Romanya ile İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki petrol sorununu şöyle bir çözüme bağlamaktaydı:

Musul İngiltere'ye kalmakta; ama Londra hükûmeti de, bu bölgeden çıkarılacak petrolün %25'ini Fransa'ya bırakmaktaydı. Buna karşılık kendi yönünden Fransa'da, Musul petrolünün Suriye topraklarından geçerek Akdeniz'e ulaşması konusunda İngiliz hükûmetine garanti veriyordu.

Orta Doğu'da Fransa tarafından verilen bu önemli ödünlerden sonra İngiltere de, Avrupa'ya ilişkin sorunlardan uzlaşımcı bir tavır benimsemiştir. Nitekim, 20 Nisan 1920 tarihinde, Almanya Savaş Bakanı, o sırada merkezi San Remo'da bulunan Müttefikler arası Yüksek Konsey'e bir notayla başvurarak, Versay antlaşmasıyle er ve subay olarak toplam 100 bin kişi şeklinde saptanmış olan Alman ordu mevcudunun iki katına çıkarılmasını talep edecektir.-

Konferansın son günü Yüksek Konsey, Alman hükûmetine bir bildiri yollayarak bu talebi reddettiğini açıklıyor ve Almanya'yı, Versay Barış Antlaşması tarafından hükme bağlanmış bulunan askerî maddelerle tazminat yükümlerini yerine getirmemekle suçluyordu. Aynı belgede Müttefikler, Alman topraklarını hiç bir şekilde ilhak niyetinde olmadıklarını açıklamakta ve Berlin hükûmetini karşılıklı müzakerelere çağırmaktaydılar.

469 Heier, *Almanya'nın Hainleri*, "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 34.

470 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 1, s. 103.

471 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 1, s. 107.

472 Heier, *Almanya'nın Hainleri*, "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 38.

473 *Aynı yapıt.* "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 48.

2. SPA KONFERANSI (TEMMUZ 1920)

İneği Sağmak mı, Yoksa Boğmak mı?

Almanya'nın silahsızlandırılması ve tazminatlar sorunlarını bir çözüme ulaştırmakla görevli olan Konferans, 5-16 Temmuz 1920 tarihleri arasında Spa kentinde toplanmıştır.

Konferans'ın çalışmaları için bu kentin seçilişi, hiç de bir tesadüf sonucu değildi. Gerçekten de, savaş sırasında Alman Genel Kurmayı bu kentte karargâh kurmuştu. Ve şimdi Müttefikler böyle bir konferansı bu kentte toplamakla, Almanya'nın eski askerî kudretiyle bugünkü kudretsizliği arasındaki farkı bir kez daha ve altını çizerek belirtmiş oluyorlardı. Ama Almanya'yı, Konferans'ta temsille görevlendirilmiş bulunan Savaş bakanı Heisler'le Reichswehr Komutanı General Seckt, çalışmalara, bu gerçeğe meydan okurcasına, üniformalarını giymiş ve tüm madalyalarını takmış olarak katılmaktan geri kalmadılar.

Alman hükûmeti, Müttefikler arasındaki uyuşmazlıklardan, ayrıntılı bir şekilde haberliydi. Nitekim, Alman Dışişleri Bakanı Simons, o günlerde şöyle diyordu:

"Hasımlarımızın taktiğini sürekli olarak hesaba katmamız gerekiyor. Bunların bir kısmı ineği sağmak, bir kısmı ise boğmak istemektedir. Bu durumda biz, ineği sağmaktan yana olanlarla anlaşmak zorundayız" [474].

Versay Antlaşmasının Uygulanıp Uygulanmaması Sorunu Hakkında Almanya'da Yapılan Tartışmalar

Versay Barış Antlaşması'nı "uygulamak" mı, yoksa "uygulamamak" mı? Tüm Almanya, büyük bir hararetle, buna nasıl cevap verilmesi gerektiğini tartışmaktaydı. Sağcı partiler, askerî örgütler, faşist demagoglar, kısacası Reichswehr'i maskeleyen ve ulusal çıkarların savunucusu gibi gözükerek halk yığınlarını avlamak isteyen bütün gerici cephe, antlaşmanın uygulanmaması için mücadeleyi önermekteydi. Gerçekten de, faşist programın temelinde: "Kahrolsun Versay Antlaşması!" sloganı yer alınış bulunmaktaydı. Ama Berlin hükûmeti, antlaşmanın uygulanmasını açıktan açığa reddi bir türlü göze alamıyordu.

Ve, antlaşmanın uygulanmasını durmadan savsaklamalarının bir açıklaması istenmekteydi Almanlardan. Üstelik de Alman hükûmetinin, henüz 2 milyon tüfeği Müttefiklere teslim etmemiş olduğu ve elinde tuttuğu ortaya çıkmıştı. Almanlar, ayrıca, antlaşmayla kararlaştırılan 2 bin mitralyöz yerine 6 bin mitralyözü ve gene antlaşmayla hükme bağlanan top miktarının altı katını ellerinde bulundurmaktaydılar. En son olarak da, Alman ordusu antlaşmaya uygun olarak yeni baştan örgütlenmemiş hâldeydi ve Bayrak altında hâlâ 200 bin askerden fazla adam vardı [475].

Antlaşmanın uygulanmasını aksatan ve geciktiren öğeler olarak, devrimciler tarafından çıkarılan kargaşalıkları göstermekteydi Almanlar. Spa Konferansından önce de, gene art arda, söz konusu kargaşaları bastırabilmek için ellerinde yeterli kuvvet bulunmadığından yakınmışlardı; çünkü bu türlü bir akıl yürütme tarzının Müttefiklerin gözünde daima geçerli olduğunu bilmekteydiler.

Nitekim Müttefikler, 1920 yılının Haziranında, yani Spa Konferansı'ndan henüz 3 hafta önce, Versay antlaşmasının temel koşullarının adet olarak yükseltilmesine izin vermiş bulunuyorlardı [476]. Ve böylece, Alman Polis kuvvetlerinin mevcudu 80.000 görevliden 150.000 görevliye; Jandarma kuvvetleri de, 11.000 erden 17.000 kişiye yükseltilmişti. Pek tabi ki bütün bu kuvvetler, dişten tırnağa tüfek, kılıç ve tabancalarla silahlıydılar.

Almanlar, Spa'da da devrim umacısını koz olarak kullanmışlardır. Nitekim, Alman hükûmetinin Konferans'a yolladığı temsilciler, resmî çalışmalar dışında yaptıkları özel görüşmelerde, bolşevizme karşı verilen

mücadeleye daima katkıda bulunabileceklerini ima eden sözler edecek ve hemen ardından da, Versay antlaşmasındaki askerî hükümlerin uygulanmasının on beş ay daha, yani 1 Ekim 1921 tarihine kadar ertelenmesini isteyeceklerdir [477].

Müttefiklerin Tutumu ve Tazminatlar Sorunu

Berlin hükûmetinin yakınmalarına ve isteklerine cevap olarak Müttefikler, şu talepleri öne sürmüşlerdir: Almanya, gönüllü örgütlerini derhâl dağıtmalı; tikel kişilerin ellerindeki silahları hemen zoralımıyla toplamalı; düzenli orduyu terhis ederek ancak gönüllü kalmak isteyecek askerleri ordu kadrosunda tutmalı; savaş malzemesinin bütününü hemen teslim etmeli ve Versay Barış Antlaşmasının bütün öbür koşullarını da vakit geçirmeksizin uygulamaya girişmelidir [478].

Müttefikler, bu taleplerinin hemen kabul edilmesi hâlinde, Almanya'nın 1 Ekim 1920 tarihine kadar Reichswehr'de 150 bin asker bulundurmasına razı olacaklarını belirtmekte; ama 1 Ocak 1921 günü, bu mevcudun 100 bin kişiye indirilmesi gereğini ileri sürmekteydiler. Söz konusu koşulların kabul edilmemesi yada kabul edilip de yanlış, geç ya da eksik olarak uygulanması hâlinde ise İttifak Devletleri, zorunluluk duydukları takdirde Ruhr havzası da dâhil olmak üzere, yeni Alman topraklarını işgale girişecekleri tehdidini savuruyorlardı.

Bu yeni koşulların Almanlar tarafından kabul edilmesi üzerine, 9 Temmuz 1920 günü, taraflar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Daha sonra Konferans, tazminatlar sorununu çözüme bağlamak üzere çalışmaya koyulmuştur. Yükümlendiği tazminatı niçin ödemediğini açıklaması istenmiştir Almanya'dan: Çünkü Alman hükûmeti, Versay antlaşması hükümlerine göre, o ana kadar ödemesi gereken 20 milyar markın sadece 8 milyarını ödemiş durumdadır. Müttefikler tarafından özellikle açıklanması istenen bir nokta da, Almanya'nın antlaşma gereğince teslim etmek zorunda olduğu kömür miktarını niçin azalttığıdır.

Tazminat Komisyonu, her ay 2.400.000 ton kömürün eksiksiz şekilde teslimini şart koşmaktaydı. Bu konuda açılan müzakereler sırasında Alman

delegasyonu, ülkenin bu kadar kömürü teslim edebilecek durumda olmadığını ispata çabalayacaktı.

Stinnes'in Konuşması ve Sonuçları

10 Temmuz günü yapılan toplantıda, ünlü "kömür ve çelik kralı" Hugo Stinnes söz alacak; ve, küstahça olduğu kadar şaşkınlık verici de olan şu konuşmayı yapacaktır:

-Bizler gerçekçi siyaset adamlarıyız; ve sizleri, istediğiniz şeyleri yerine getirebilmek için elden gelen bütün tedbirleri almış olduğumuza inandırmanın güçlüğünü, hatta güçlükten de ötede, olanaksızlığını bilmez değiliz. Gene biliyoruz ki bu durumda sizler, Ruhr havzasını işgal cinsinden tehditlere başvurarak bizleri zora koşmak yolunu deneyeceksiniz. Ama sizler de biliniz ki bu şiddete başvuru yolu denense de ve hatta bu yol siyah derili birlikler aracılığıyla denense bile – ki söz konusu askerlerin, Almanya'daki Müttefik otoritesinin vekili ve uygulayıcısı olarak belirmesi sadece bütün Almanların değil, aynı zamanda bütün Beyazların yüreğini derin bir öfkeye boğar ancak, –evet, böyle bir şey gerçekleşse bile, bundan ne Fransa, ne de Avrupa en ufak bir yarar sağlayamayacaktır [479].

Stinnes'in söylevi, Konferans'ta hem şaşkınlık, hem de heyecan uyandırmıştır. O kadar ki, Başkan, konuşmacıyı fikirlerini daha nazik bir şekilde dile getirmeye çağırma zorunluluğunu duyacaktır. Ama Stinnes, bu uyarı karşısında hiç bir etkilenmeye kapılmaksızın, Almanya'nın tazminat olarak ne kömür, ne para ve ne de herhangi bir mal veremeyeceğini ispata devam etmiştir.

Stinnes'in sözleri, kendi kişisel tepkisinin dile gelişi olarak yorumlanmak istenmişti; ama bu, doğru değildi. Özenle ve inceden inceye hesaplanıp uygulanmış bir kışkırtmaydı bu. Çünkü herkes biliyordu ki Müttefiklere kömür tazminatını ödemeyen aynı Almanya, başka piyasalara yüz binlerce ton kömür satmaktaydı. Aslı şuydu işin: Alman ağır sanayisinin temsilcisi olan Stinnes, Alman kömürü ve kokuyla beslenmeye başlayacak Lorrain çelik fabrikalarının dünya piyasasında kendileri için gerçekten tehlikeli bir rakip hâline gireceğinden ürkmekteydi. Ve böyle bir tehlikeyi önlemek için, Ruhr havzasının geçici işgalini göze almaya çoktan hazırdı. Yani kendi

grubunun çıkarlarını korumak karşılığında ülkesinin ekonomisine böylesine korkunç bir darbenin inmesine rahatça razı olabilmekteydi [480].

Gerçi Alman hükûmeti Stinnes'in konuşmasını resmî olarak onaylamış değildi; ama sanayici, resmî uzman sıfatıyla Alman delegasyonu içinde yer almaktaydı. Ayrıca da, Stinnes tarafından Konferans'ta ortaya sürülen kanıtlar ve rakamlar, Alman delegasyonunca ortaya atılacak olan taleplerin dayanak noktasını meydana getirmekteydi.

Alman Dışişleri Bakanının Memorandumu

11 Temmuz günü, Almanya Dışişleri Bakanı Simmons, Konferans'a bir memorandum sunmuştur. Alman diplomatı bu belgede, 1 Mayıs 1921 tarihine kadar ödenmesi şart koşulan 20 milyar markın daha şimdiden ödenmiş bulunduğunu ileri sürmekteydi. Simmons, ayrıca, alacak kalıntılarının birikip artması sonucu meydana gelecek enflasyonun Almanya'nın ödeme gücünü sıfıra indirmesini istemiyorlarsa, ülkesinin mali ve ekonomik durumunu da göz önüne almaları gerektiğini belirtiyordu Müttefiklere.[481]

Ama Müttefikler, bu kanıtları hesaba katmaya yanaşmadılar. Konferans'ın çalışmaları böylece sona ermiş oluyordu. Ve Müttefikler, Mareşal Foch'la İngiliz Feldmareşali Henry Wilson'u ve Fransız Generali Degoutte'u Almanya'ya karşı alınacak askerî tedbirleri kararlaştırmak üzere toplantıya çağırdıklarını açıkladılar [482]. Müttefik Devletler basını, Almanya'ya karşı ağız birliği hâlinde ateş püskürmekte ve tehdit yağdırmaktaydı. Daily Chronicle'in yayınladığı bir başyazıda şu satırlar okunmaktaydı örneğin:

"Spa Konferansı hiç bir olumlu sonuç yaratmadığı takdirde, biz bunu, Alman hükûmeti üzerindeki nüfuzu ölçüsüzce büyümüş bulunan Stinnes'e borçlu olacağız. Ve eğer şimdi Almanya'nın yeni bir felaketle yüz yüze kalması kaçınılmaz bir hâl almışsa, bu ülkeye böyle bir felaketten kimi sorumlu tutması gerektiğini artık açıkça göstermeliyiz [483]."

İngiliz Hükûmetinin Diplomatik Baskısı ve Alman Diplomasisinin Boyun Eğişi

Basından yükselen tehditlerin yanı sıra diplomatik baskılar da söz konusu olmuştur. Bunların en önemlisi Londra'dan gelecektir: Gerçekten de, Büyük Britanya hükûmetinin Berlin Büyükelçisi olan ve büyük Alman finans çevreleriyle yakın ilişki hâlinde bulunan Lort D'Abernon, Berlinli dostlarına bu konuda fazla ayak diremDemelerini öğütlemiştir.

Daha uzun sürecek bir karşı koyuşun sadece boşuna değil, aynı zamanda tehlikeli de olacağını kavrayan Alman hükûmeti, Müttefik koşullarını kabule karar vermiştir. Nitekim Alman delegasyonu, Müttefikler tarafından hazırlanan belgeyi 16 Temmuz 1920 tarihinde imzalayacaktır. Bu anlaşmaya göre Almanlar, Müttefik Devletlere her ay 2 milyon ton kömür teslim etmeyi yükümlenmekteydiler.

Spa Konferansı, Almanların tarafından ödenmesi gerekli tazminatların tam miktarını saptamamış; ama Müttefiklerden her birinin payına düşecek olan tazminat yüzdesini kesinlikle belirlemişti. Bu dağılım şöyle olacaktı:

Fransa'ya %52, Büyük Britanya'ya %22, İtalya'ya %10, Japonya'ya %0,75, Belçika'ya %8, Portekiz'e %0,75, Konferans'ta temsil edilmemiş olan Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya'ya toplu olarak %6,5. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri, Senato Versay antlaşmasını onayladığı takdirde, belli bir tazminat payı alma hakkını korumaktaydı.

474 K. Heiden, *Almanya'da Faşizmin Tarihi.* Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Moskova-Leningrad, 1935, s. 102.

475 Heier, *Almanya'nın Hainleri,* "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 51.

476 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 125.

477 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 128.

478 K. Heiden, *Almanya'da Faşizmin Tarihi.* Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Moskova-Leningrad, 1935, s. 122.

479 Heier, *Almanya'nın Hainleri,* "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 55.

480 Heier, *Almanya'nın Hainleri,* "Priboy" yayınları, Leningrad, 1925, s. 62.

481 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 143.

482 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 167.

483 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara 1, s. 178.

3. SEVR ANTLAŞMASI (10 AĞUSTOS 1920)

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu

Avrupa'da Fransa'ya verilen ödünler, Orta Doğu sorunlarını bir süre için de olsa düzenleme konusunda Büyük Britanya diplomasisine yardımcı olacaktır. Gerçekten de, 10 Ağustos 1920 günü Sevr (Fransızca yazılışıyla: Sevres) kentinde, bir tarafta Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Ermenistan, Belçika, Yunanistan, Hicaz, Polonya, Portekiz, Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile karşı tarafta Türk İmparatorluğu arasında bir antlaşma imzalanmıştır. Ve söz konusu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu topraklarını beşte birine indirmektedir.

Sevr antlaşması hükümlerine göre başkent İstanbul gene Padişahın elinde kalıyordu. Ama Müttefikler de, Türk Devleti kendisine empoze edilen koşulları "dürüst bir şekilde" uygulamadığı takdirde, bu maddeyi yeniden düzenlemek hakkı elde etmekteydiler. Boğazlardan geçiş, ticari ve askerî bütün gemilere, savaşta ve barışta ve bayrak farkı gözetilmeksizin serbest olacaktı. Bu hükmün uygulanmasını denetlemek ve sağlamak üzere, bir Boğazlar Komisyonu kurulmaktaydı. Söz konusu Komisyon, bir İngiliz, bir Fransız, bir İtalyan, bir Japon temsilciden meydana gelecek; istediği takdirde Amerikan hükûmeti ve Milletler Cemiyeti'ne üye olduğu vakit de Rusya, birer temsilciyle Komisyon'da yer alabileceklerdi. Bütün bu ülkelere iki oy hakkı tanınmaktaydı. Ayrıca Yunanistan'la Romanya'ya birer, ve, Milletler Cemiyeti'ne kabul edildikleri andan itibaren

Bulgaristan'la Türkiye'ye de birer oy hakkı tanınmıştı. Ayrıca Boğazlar Komisyonu, yerel makamlardan tamamıyla bağımsız çalışacak ve kendi bayrağı ile kendi kolluk kuvvetine sahip olacaktı.

Bu antlaşma gereğince Osmanlı İmparatorluğu, altı torpido bot ve yedi korvet dışında bütün donanmasını galiplere bırakmayı yükümleniyordu. Kapitülasyon rejimi, olduğu gibi, yürürlükte kalacaktı. Ve antlaşma, Müttefikler arası Mali Komisyon'un özel izni olmadıkça, Osmanlı Devleti'nin herhangi bir imtiyaz yada ödün anlaşması yapmasını yasaklıyordu.

Türk ordusunun mevcudu, subay kadroları da dâhil olmak üzere 50 bin askere indirilmişti. Jandarmaların toplam sayısı da 35 bini geçmeyecekti. Yabancı subayların Osmanlı ordusunda görev almaları ilke olarak kabul edilmekteydi; ancak bunların sayılarının Türk subaylarının sayısının % 15'ini aşmaması gerekmekteydi.

Boğazlar ve Adalar bölgesinde bulunan bütün müstahkem mevkiler yıkılacaktı. Buna karşılık öteki Türk müstahkem mevkileri, tamamıyla silahtan arındırılmış kalmak koşuluyla, yıkılmayabilecekti.

Osmanlı Devleti, en son olarak da, Ermeni ulusunun bağımsızlığını tanımayı ve bu yeni Devlete denize bir çıkış kapısı bırakmayı kabul ediyordu.

Ayrıca, gene aynı antlaşma gereğince İzmir ve dolayları, ilke olarak Türkiye'nin egemenliği altında kalmakta; ama aslında Osmanlı hükümeti, bu topraklar üzerindeki gerçek fiilî haklarını Yunanistan'a bırakma yükümü altına sokulmaktaydı.

Nüfuz Bölgeleri Anlaşması

Sevr'de yapılan bu ana antlaşmaya paralel olarak ve gene aynı 10 Ağustos günü, Müttefik Devletlerle Müttefiklere bağlı Devletler arasında bir dizi ek anlaşma imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalar, birtakım Türk topraklarının çeşitli Devletlere bırakılmasını öngörmekte; bunun yanı sıra da Anadolu'nun Büyük Britanya, Fransa ve İtalya arasında nüfuz bölgelerine ayrılması ile, eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki bütün

demiryollarının bu üç Devlet tarafından ortaklaşa işletilmesi sonucunu getirmektedir.

Koca bir Devleti köleleştirmeyi amaçlayan ve, gerçekte, Türkiye'nin bağımsızlığını tamamıyla ortadan kaldıran bu antlaşma, İstanbul'daki Türk hükûmetiyle imzalanmıştı. Oysa söz konusu hükûmet, hakiki iktidarı çoktan yitirmiş durumda bulunuyordu.

Gerçekten de, Ankara kentinde kurulmuş olan ve Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilen yeni hükûmet, ülkeyi bölüşmeye kalkışan emperyalist Devletlere karşı Türkiye'nin bağımsızlığı için mücadeleye girmişti bile. Türk Devletinin bağımsızlığının yeniden kurulması, Türk topraklarının ulus bütünlüğü çerçevesi içinde korunması ve kapitülasyon rejiminin ortadan yok edilmesi, bu yeni hükûmetin gerçekleşmesini amaçladığı temel erekler arasında yer alıyordu.

Ankara hükûmeti, ayrıca, Boğazlar sorununun çözümünün Karadeniz'de kıyısı bulunan Devletlerce yapılacak bir konferansa bırakılmasını ve Anadolu'da kurulmak istenen bütün yabancı nüfuz bölgelerinin kaldırılmasını istemekteydi. Buna karşılık Mustafa Kemal Paşa da kendi yönünden, Türkiye'de yaşayan ulusal azınlıklara, bu azınlıkların Avrupa'daki en liberal rejimde yararlandıkları tüm hakları tanımayı yükümleniyordu.

Ankara-Moskova Yakınlaşması ve İlk Sonuçları

Kendisine bir dış destek arayan Mustafa Kemal, Moskova'ya tam yetkili bir elçi göndermişti. Elçinin getirdiği, Sovyet hükûmetine hitaben yazılmış olan mektupta, yeni Türkiye'nin yabancı istilacılara karşı Sovyet Rusya ile yan yana mücadele etmek isteğinde olduğu ve komşusundan gerek maddesel, gerekse moral bakımından destek ve yardım beklediği bildiriliyordu. İşte, Mustafa Kemal Paşa'nın bu girişimi, Sovyet Rusya ile yeni Türkiye hükûmeti arasında bir elçi alış verişiyle sonuçlanacaktı.

İki ülke arasındaki bu yakınlaşma, Yakın Doğu'daki kuvvet dengesini birdenbire değiştirmiştir.

Gerçekten de, Fransız diplomasisi yeni Türkiye'nin böylece bir kat daha güç kazandığını görüp ürküye kapılmış; ve vakit yitirmeksizin, Kemalistleri

Moskova'dan ayırtıp anti sovyetik bloğa sürükleme yolunda çaba harcamaya koyulmuştur. Paris hükûmetinin gözünde bu diplomatik manevra başarı kazandığı takdirde Fransa, Kemal Paşa'nın Türkiye'sini aynı zamanda Büyük Britanya'ya karşı da kullanabilecek ve böylece bir taşla iki kuş vurmuş olacaktı.

Nitekim, hükûmetten aldığı işaret üzerine Fransız basını kendi kamuoyunu bu değişikliğe hazırlamaya girişecektir. Parlamento'daki Dışişleri Komisyonu'nun gerici üyelerinden biri olan tanınmış hukukçu Joseph Barthélémy, şunları açıkça yazmaktadır örneğin:

"Aslında bizim, bolşevizme karşı, bir pekende yaslanır gibi Türkiye'ye yaslanmamız gerekirdi. Ama- diplomasimizin güttüğü yanlış politika sonucunda- bugün bizzat Türkiye, bir bulaşıcı hastalık yuvası hâline gelmiş bulunmaktadır [484]."

Fransız basını, Mustafa Kemal'e karşı açılan savaşa hemen son verilmesini, sonra da Türk kumandanıyla bir ittifak yapılmasını istemekteydi. İstanbul'daki Fransız işgal birliğine iki yıl süreyle kumanda etmiş olan De Bourgogne, yeni Türkiye'yi sarsılmaz bir şekilde Fransa'nın yanma çekebilmek için, İzmir'le Trakya'nın Kemalistlere geri verilmesini önermekteydi. Gerçekten de, şöyle yazıyordu Fransız Generali:

"Derin düşüncem odur ki, bu iş yapıldığı takdirde Fransa ve bütün Avrupa, bugün yeryüzünde bolşevizme karşı etkili biçimde savaşabilecek olan biricik ordunun işbirliğini hiç de pahalıya satın almış olmayacaklardır" [485].

Aslında, sadece Yakın Doğu sorunları dolayısıyla başlatılmamıştı bu gürültülü kampanya. Avrupa'daki durum da bu işte belli bir rol oynamaktaydı: Fransa, Almanya ile yapılmış olan son anlaşmalardan hiç de hoşnut değildi; ve Millerand'm yerine Başbakanlığa atanmış olan Briand (Millerand, 1920 Eylülünde Fransa Cumhurbaşkanlığına seçilmiş bulunuyordu), böylece, Müttefiklerin Almanya'ya karşı yeni bir baskıya girmesini sağlamaya çalışmaktaydı.

484 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 185.

485 *L'Echo de Paris* gazetesi, 12 Ocak 1921 tarihli sayı.

4. ALMAN EMPERYALİZMİNİN MANEVRALARI

Alman Sanayicileri Bastırıyor

Spa Konferansı'nda kabul etmek zorunda kaldıkları koşulları katiyen uygulamak niyetinde değildi Almanlar. Savaş kışkırtıcılığı yaparak bütün dünyayı kana bulamış olan büyük sanayiciler, yenik düştükleri hâlde, tazminat yükünü sırtlamaya yanaşmamaktaydılar. Nitekim, Alman ağır sanayi hiç bir ödemede bulunmuyordu. Bu sanayi dalının en büyük temsilcisi olan Stinnes, Versay antlaşmasının uygulanmasına karşı korkunç bir kampanya yürütmekteydi.

Alman Sanayicileri Birliği, Spa Konferansı'nda varılan kömür anlaşmasına itiraz üzerine itiraz yağdırmaktaydı. Birlik, Alman kömürünün Müttefik Devletler tarafından savaş salması olarak alınması sonucunda ülkelerinin üstün kaliteli kömür ve koktan yoksun kalacağını öne sürerek, hükûmetin bu anlaşmanın yürürlükten kaldırılması yolunda enerjik girişimlerde bulunmasını istiyordu ısrarla. Söz konusu sanayiciler, bir yandan bu istekleri ileri sürerken, öte yandan da büyük çapta ticaret anlaşmaları yapmakta ve ellerindeki kömürü yabancı piyasalara satmaktan bir an bile geri kalmamaktaydılar.

Sovyet Düşmanlığı ve Yukarı Silezya'daki Olaylar

Tazminatları ödemeye yanaşmayan Alman emperyalizmi, bu arada, bolşevizme karşı mücadele için sürekli hizmet sunmaktan da vazgeçmiyordu. Nitekim 1921 yılının Ocağında, ünlü sanayici ve politika yazarı Arnold Rechberg, Ludendorff'un ricası üzerine, Müttefik Devletler temsilcilerine bir nota sunarak, Sovyet Rusya'ya karşı bir silahlı mücadele tertipleme çağrısında bulundu.

Reichswehr tarafından finanse edilen Hitler'in Nasyonal Sosyalist partisi de, buna benzer bir tavrı benimsemişti. Gerçekten de, bu partinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Baltık Almanı Alfred Rosenberg, 1 Ocak 1921 günü Völkischer Beobachter gazetesinde yayınladığı yazıda, Sovyetler Birliği'ne karşı bir haçlı seferi öneriyor ve şöyle diyordu:

"Şimdi asıl yapılması gereken şey, Rus ordusunu yeni bir Tannenberg bozgununa uğratarak, Rusya'nın içlerine doğru geri püskürtmektir. Ve bu görev, sadece Almanlara düşer: Gerçekten de, bizim yeniden doğuşumuzun başlangıcı olacaktır bu. Öte yandan, ülkesinin içlerine doğru geri püskürtülen Rus ordusu da, Sovyet hükûmetinin en amansız düşmanı kesilecektir" [486].

Bu arada, Mart 1921'de Yukarı Silezya'da yapılması kararlaştırılan plebisit de yaklaşmaktaydı. Ve Alman hükûmeti, bu bölge halkını Almanya lehine oy kullanmaya zorlamak için gerekli bütün tedbirleri alıyordu harıl harıl: Bu amaçla Yukarı Silezya'ya gönderilmiş bulunan faşist birlikleri, cinayet üzerine cinayet işleyerek politika adamlarını sindirmeye çalışmakta ve halka dehşet saçmaktaydılar. Ve suçüstü yakalanan caniler, gülünç denecek kadar hafif cezalara çarptırılıyorlardı.

Alınan hükûmeti, bütün bu süre içinde, dış ülkelerde başlatmış olduğu propaganda çabasına iyice hız vermişti. Alman temsilcileri, bütün Avrupa ülkelerinde kurulan Komiteler aracılığıyla ve verilen konferanslarda, ülkelerinin feci hâlini dile getirmekte ve Alman ekonomisinin iflasın eşiğine geldiğini savunmaktaydılar.

Paris Konferansı (24-30 Ocak 1921)

Alman emperyalistleri, 24 Ocak günü Paris'te toplanması kararlaştırılan Konferansa büyük umutlar bağlamış bulunmaktaydılar: Gerçekten de, 1920

yılının bitiminde Brüksel'de toplanmış olan ve bir ön hazırlık niteliğini taşıyan Eksperler Konferansında belirli birtakım ödünler elde etmeyi başarmışlardı; ve şimdi bunların Paris Konferansı tarafından onaylanacağı umudundaydılar.

24-30 Ocak 1921 tarihleri arasında çalışmalarını sürdüren Paris Konferansı'nda Müttefikler, tazminatların ödenmesi için bir taslak sunmuşlardır. Bu taslağa göre Almanya, yıllık ödemeler yapmakla yükümlü kılınacaktı: İlk iki yıl 2'şer milyar, daha sonraki üç yıl 3'er milyar daha sonraki üç yıl 4'er milyar, daha sonraki üç yıl 5'er milyar ve geriye kalan 31 yıl da 6'şar milyar altın mark.

Böylece Almanya, toplam olarak 226 milyar altın mark ödemek zorunda bırakılmaktaydı. Bütün Alman gelirlerinin ve özellikle de gümrük gelirlerinin, tazminatların uygulanması bakımından bir garanti olarak kabul edilmesi kararlaştırılmıştı. Nitekim Almanya yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde, Tazminatlar Komisyonu, gümrük gelirlerine el koyma ve hatta gerekirse gümrük gelirlerinin yönetimini ele alma hakkına sahip kılınmaktaydı [487].

Paris Konferansı'nda Müttefikler tarafından ileri sürülen bu koşullar, Almanya'da büyük bir öfkeye yol açmıştır. Gerçekten de Alman Dışişleri bakanı Simmons, İngiltere Büyükelçisine başvurarak durumu şiddetle protesto etmiş; bu arada, bir kez daha devrim umacısını öne sürmekten geri kalmamıştır [488]. Ve Bakan, en sonunda, Müttefiklere bir karşı taslak sunma iznini koparabilmiştir. Hemen kolları sıvayan Simmons, Paris anlaşmasında Müttefiklerce istenen tazminat miktarlarını, rakamların nominal değerini temel alarak, bir dizi değişikliğe uğratacaktır. Müttefiklerce istenen toplam tazminat miktarından, Almanya tarafından ödendiğini ileri sürdüğü yirmi milyarı çıkarmakla işe başlamıştır Simmons; sonra da sayısız ve son derece karmaşık maliye oyunlarına başvurarak, toplam borcu 30 milyar altın marka indirmiş ve ülkesinin bu parayı ancak uluslararası ticaretini tamamıyla düzeltme olanağına kavuşturulduğu ve Yukarı Silezya'yı elinde tutmaya devam ettiği takdirde ödeyebileceğini ileri sürmüştür [489].

486 K. Heiden, *Almanya'da Faşizmin Tarihi.* Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Moskova-Leningrad, 1935, s. 37.

487 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 1, s. 197.

488 K. Heiden, *Almanya’da Faşizmin Tarihi.* Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, Moskova-Petrograd, 1935, s. 82.

489 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 205.

5. LONDRA KONFERANSI (21 ŞUBAT - 14 MART 1921)

Konferansın Açılışı

Hazırladığı karşı taslağı bir süre açıklamaya cesaret edemeyen Alman Dışişleri Bakanı, elinde saklı tuttuğu bu belgeyi ancak 1 Mart günü, yani yeni Londra Konferansı'nın açılışından bir hafta sonra ve Konferans'ta Orta Doğu konusunda patlak veren İngiliz-Fransız anlaşmazlığından cesaret alarak Müttefiklere sunacaktır. Tazminatlar sorunu ile Orta Doğu sorunlarının birbirine alabildiğine bağlı iki sorun bütünü oldukları gerçeği ortaya çıkıyordu böylece. Gerçekten de, tazminatlar sorununun kaderi, hiç değilse belli bir ölçüde, Yakın Doğu sorunlarına bulunacak olan çözüme bağlı kalmaktaydı [490].

Londra Konferansı'nda temsil edilen uluslar, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Almanya, Yunanistan ve Türkiye idi. Yalnız bu sonuncu ülkeyi iki ayrı delegasyon temsil ediyordu: Konferans'a yeni Türk hükûmeti adına katılan ve Bekir Sami beyin Başkanlığı altında Ankara'dan yollanan delegasyon ile İstanbul'daki Padişah hükûmeti adına Sadrazam Tevfik Paşa Başkanlığında gelen delegasyon. Ne var ki Tevfik Paşanın bütün Konferans boyunca oynayacağı rol, Ankara temsilcileri üzerinde belli bir etki yaratmaya çalışmaktan ibaret kalacaktı [491].

Konferans'ın başlangıcında delegelere Türkiye'deki askerî durum hakkında bir rapor sunan General Gouraud, Türk kuvvetlerinin Yunan kuvvetlerine oranla daha güçlü olduklarını belirtti. Buna karşılık hemen söz

alan Yunan Baş delegesi, Ankara ile başlattıkları savaşı sonuna kadar yürüteceklerini ve Sevr antlaşmasında yapılması önerilecek en küçük bir revizyona bile şiddetle ve kesinlikle karşı çıkacaklarını açıkladı [492].

Türk Önerileri ve Fransa'nın Tutumu

25 Şubat günü yapılan toplantıda Türk delegasyonları, birbirine uyarlı birer bildiri yayınladılar. Türklerin talepleri şöyle sıralanmaktaydı:

1. Türk Devleti'nin 1913 yılındaki sınırları içinde yeniden kurulması.
2. İzmir ve dolaylarının Yunan kuvvetleri tarafından hemen boşaltılması ve bu yörenin Türkiye'ye dönmesi.
3. Boğazlardan geçiş özgürlüğünün başlama tarihinden itibaren Türkiye'ye bir güvenlik ve egemenlik garantisi verilmesi.
4. Kapitülasyon rejiminin tamamıyla ve tüm uzantılarıyla ortadan kaldırılması.
5. Türk Devleti'ne, kıyılarını ve kıyı topraklarını savunabilmek için, yeterli deniz kuvvetlerine sahip olma hakkının tanınması [493].

Bunun üzerine, alabildiğine uzun müzakere ve pazarlıklar başlayacaktır. İtalyan delegeleri, Sevr antlaşmasının revizyondan geçirilmesini desteklemekte; ayrıca da, Kemalistlerle bir anlaşma yapılması için ısrar etmekteydiler. Fransız Başbakanı Briand'ın tutumu daha yumuşaktı; ama o da, antlaşmanın Türkiye lehine kısmen de olsa düzeltilmesinden yana gözükmekteydi. Ayrıca Briand, özel konuşmalarda Ankara delegelerine, Mustafa Kemal hükûmetiyle geniş kapsamlı bir anlaşmadan Fransa'nın ancak mutluluk duyabileceğini açıkça söylemekteydi [494].

Besbelliydi ki Fransız diplomasisi, bir yandan Büyük Britanya'ya karşı bir entrika kurarken öte yandan da Ankara hükûmetini Sovyet Rusya'dan uzaklaştırma çabası içindedir [495].

İngiliz Oyunları ve Konferans'ın Başarısızlıkla Sonuçlanışı

Kendi yönünden Büyük Britanya diplomasisi de, gene özel söyleşiler düzenleyerek, Türkiye ile anlaşma yolunu aramaktaydı [496]. Ve gene açıkça belliydi ki Londra hükûmeti de Türkleri Sovyetlerin üzerine sürme isteğindeydi.

Nitekim Lloyd George, Türk Baş delegesi Bekir Sami beyle özel olarak görüşmüştü bu konuyu. Londra'ya gelmeden önce Moskova'ya bir diplomatik gezi yapmış olan Bekir Sami beye ilkin Sovyet Rusya hakkında bazı sorular yöneltti İngiliz Başbakanı; daha sonra da, açıktan açığa, Bakû petrolleriyle birlikte bütün Transkafkasya'yı Türk protektorası altına aldırma önerisinde bulundu.

Mustafa Kemal Paşa, daha sonradan Moskova'ya, Türk delegasyonundaki bütün öbür üyelerin bu görüşmeden kesinlikle habersiz olduklarını bildirmiştir [497]. Ama Lloyd George'un sözleri stenoyla kaydedilmişti; ve tutanağın bir kopyası da, öbür evrakın arasında Bekir Sami beye yollanmış bulunmaktaydı. Ve eldeki bütün belgeleri bir kez de delege arkadaşlarıyla birlikte gözden geçirme alışkanlığında olan Türk Baş delegesi, İngilizce metni görünce, Konferans'a ilişkin belgelerden biri sanarak, tercümanına dönüp metni hemen çevirmesini emretti. Tercüman da, herkesin ortasında belgeyi yüksek sesle okumaya koyuldu. Beklenen sonuç gecikmeyecekti: Basında büyük manşetler altında verildi haber. Bu durumda Türk hükûmetine düşen şey, belliydi artık. O da onu yaptı: Bir bildiri yayınlayarak, Bekir Sami beyin İngiliz Başbakanıyla bu görüşmeyi Ankara'nın resmî direktifiyle değil, doğrudan doğruya kendi inisiyatifiyle yapmış olduğunu açıkladı [498].

Bu arada Türkler, İtalya ve Fransa ile de gizlice müzakereye girmiş bulunuyorlardı [499]. Bu ülkeler ile birlikte, çok geçmeden, aralarındaki savaşa son verme ve ekonomik sorunları ikili müzakereler yoluyla çözüme ulaştırma kararına vardılar.

Türklerle bir anlaşma yapamayacağını inancında karar kılan Büyük Britanya hükûmeti ise, bu kez dönüp Fransa'nın desteğini sağlama çabalarına yöneldi; ve bunu başardı da: Tazminatlar konusundaki taleplerinin İngiltere tarafından destekleneceği vaadini alan Fransızlar, Türklere verdikleri sözleri aniden unuttular [500].

Müttefik önerileri, 11 Mart günü, Briand ve İtalyan Baş delegesi Kont Sforza tarafından Türk delegasyonuna; Lloyd George ve Lort Curzon

tarafından da, Yunan delegasyonuna bildirildi. Müttefik Devletler, kendi aralarında uzun pazarlıklardan sonra, şunları kararlaştırmışlardı:

1. İstanbul'u işgal altında tutan bütün yabancı kuvvetler, başkenti boşaltacaklardı.

2. Türkiye'deki Müttefikler arası Mali Kontrol Komitesi'ne Türk temsilciler de katılabilecekti.

3. İzmir kenti ve dolayları Türk egemenliği altında kalacak; ama kentte gene de bir Yunan garnizonu bulundurulacaktı.

4. Bütün bunlara karşılık Türkiye Devleti de, Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıyacaktı.

Ne Türkleri ve ne de Yunanlıları doyurabilecek cinsten şeyler değildi bu öneriler. Dolayısıyla da Londra Konferansı tam bir başarısızlıkla kapandı. Bu durumun doğal sonucu olarak, Yunanistan Türklerle savaşa devam edecek; Ankara hükûmeti de Sovyet Rusya ile müzakerelere girecektir. Nitekim, 16 Mart 1921 günü, iki ülke arasında bir "dostluk ve kardeşlik" anlaşması imzalanmıştır [501].

490 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara 1, s. 207.

491 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties,* cilt II, s. 72.

492 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

493 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 1, s. 220.

494 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 248.

495 M. Berger ve P. Allard, *Les dessous du traité de Versailles.* Paris, 1933.

496 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

497 *Aynı yapıt.* Moskova, 1927.

498 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

499 M. Berger ve P. Allard, *Les dessous du traité de Versailles.* Paris, 1933.

500 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 265.

501 Söz konusu anlaşma, Otuzbeşinci Bölüm'de ayrıca incelenmektedir (Çevirenin notu).

6. ALMANYA'YA VERİLEN MÜTTEFİK ÜLTİMATOMU

Müttefik Memorandumu

Orta Doğu konusunda gerçekleşen Fransız-İngiliz işbirliği, iki ülkenin tazminatlar sorununda da ortak bir görüş açısını benimsemelerine yol açacaktı. Nitekim Londra Konferansı, Simmons tarafından hazırlanan karşı taslağı göz önünde bulundurmayı reddetti; ve 3 Mart 1921 günü Müttefikler, Almanya'ya bir memorandum sundular. Bu belgede Müttefik hükûmetler, Versay Barış Antlaşması'nın imzalanışını izleyen iki yıl içinde antlaşma hükümlerinin Almanlar tarafından defalarca çiğnendiğini bildiriyorlardı.

Gerçekten de Alman hükûmeti, savaş suçlularını Müttefiklere hâlâ teslim etmemiş olduğu gibi, antlaşmanın silahsızlanmaya ilişkin maddelerine de uymamıştı. Ayrıca Almanlar, gerek Versay ve gerekse Spa'da kabul ettikleri yükümlülükleri de yerine getirmemekte; örneğin 20 milyar altın markı Müttefik hükûmetlere ödememekte ısrar etmekteydiler. Bütün bunların yanı sıra Alman hükûmeti, ülkesinin hemen hemen her köşesinde askerî örgütler kurdurmuş ve Müttefiklere teslim etmesi gereken silahları da bu örgütlerin üyelerine dağıttırmıştı.

Bu noktaları teker teker hatırlatan memorandum, daha sonra şöyle devam ediyordu:

"Müttefikler, Almanya'nın içinde bulunduğu güçlüklerle dolu durumu yakından bildikleri için, böyle bir gerçeğin gerektirdiği haklı ve akla yakın

uyarmaları göz önünde bulundurmaya daima hazır olmuşlardır. Ama hepsi de Barış antlaşmasını uygulamamak amacını güden art arda caymalara artık göz yummamak kararındadırlar [502]."

Ve memorandum şöyle sona ermekteydi:

Almanlar, Paris anlaşmasında yer alan özel koşulları tam ve kesin bir şekilde uygulayacaklarını 7 Mart tarihine kadar bildirmedikleri takdirde, Müttefikler:

1. Ren Irmağı'nın sağ yakası üzerindeki Duisburg Ruhrort ve Düsseldorf kentlerini işgal edeceklerdir.

2. Ren Irmağı üzerinde ve işgalleri altındaki müstahkem köprü başlarında gümrük karakolları kuracaklardır.

Belirtilen tarihe kadar hiç bir haber çıkmadı Almanlardan. Bunun üzerine Müttefik kuvvetleri, 8 Mart sabahı, memorandumda adı geçen üç kenti işgal edecek; aynı zamanda, gene memorandumda sözü edilen ekonomik yaptırımları da kararlılık içinde uygulamaya girişeceklerdi.

Alman Hükûmetinin Protestosu ve ABD'den Arabuluculuk Talebi

Bu girişime karşı Alman hükûmeti, Milletler Cemiyeti statülerinin çiğnenmekte olduğunu ileri sürerek bir protesto yükseltti. Ama hiç bir sonuç elde edemedi. Bunun üzerine Almanya, 20 Nisan 1921 günü, Amerika Birleşik Devletleri'ne resmî bir arabuluculuk talebinde bulundu.

22 Nisan günü Amerikan hükûmeti, Alman hükûmetinin isteğini reddettiğini; ama Almanlara, taraflar arasında müzakerelerin yeniden başlamasını sağlamak üzere, tazminatların ödenmesi konusunda yeni bir taslak hazırlamasını öğütleyebileceğini bildirdi. Gene aynı gün Berlin, Lort d'Abernon'ın ağzından, Büyük Britanya hükûmetinin yeniden müzakere masasına oturmaktan memnunluk duyacağını öğrenmiş bulunmaktaydı [503].

İşte bu umulmadık destekle yüreklenen Almanlar, 24 Nisan günü yeni birtakım önerilerle ortaya çıkacaklardı: Almanya, tazminat olarak o günkü kur üzerinden 50 milyar altın mark tutarında bir meblağı ödemeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Ayrıca, hemen uluslararası çapta bir istikraza giderek, bu girişimin ürününü Müttefiklerin emrine vermeyi öneriyordu Berlin hükûmeti; ve aynı zamanda, sözüm ona barış aşkını ispatlamak

üzere, savaş sırasında yakılıp yıkılmış olan bölgelerin imarına katkıda bulunma arzusunu açıklıyordu. Çünkü söz konusu imar, Alman hükûmetine, kendi deyişiyle, “savaşın felaketlerini ve halklar arasında doğurduğu nefreti en dolaysız bir şekilde hafifletmeyi sağlayabilecek bir girişim olduğu için”, tazminatların en başta ödenmesi gereken parçası olarak görünmekteydi [504].

Ve en son olarak da Alman hükûmeti, Amerika Birleşik Devletleri’ne olan Müttefik borçlarının sorumluluğunu da yüklenmeye hazır bulunduğunu açıklıyordu. Bilindiği gibi, savaş sırasında Müttefik Devletler Amerika’ya büyük çapta borçlanmış durumdaydılar; ve söz konusu borçları da, daha uzunca bir süre ödeyecek hâlleri yoktu. Besbelli ki Almanya, alacaklarını bir an önce tahsil etmek isteyen Amerikan milyarderlerinin çıkar duygularını okşayarak, Washington hükûmetinin sempatisini kazanmak umudundaydı [505].

İkinci Londra Konferansı ve Ültimatom

Bu yeni Alman önerileri, 29 Nisan-5 Mayıs 1921 tarihleri arasında toplanan ikinci Londra Konferansı’nda incelenmiştir. Bu inceleme sırasında da, Tazminatlar Komisyonu tarafından saptanmış olan rakamlar temel alınmıştır: Gerçekten de uzmanlar, 132 milyar altın mark tutarında bir genel toplam saptamış ve bunun yanı sıra da belirli bir ödeme şeması hazırlamış bulunuyorlardı.

5 Mayıs 1921 günü Müttefikler, Almanya’ya bir ültimatom vererek, Tazminat Komisyonu tarafından belirlenmiş olan sonuçları kabul etmesini; ayrıca da, silahsızlanma ve savaş kışkırtıcılığı yapmış kimselerin teslimi gibi Versay antlaşmasında yer alan bütün öbür hükümleri uygulamaya koyulmasını kesin bir dille istemekteydiler. Almanya bu ültimatomu reddettiği takdirde Müttefikler, Ruhr havzasını hemen işgale başlayacaklardı. Ve Berlin hükûmetine, cevap için altı günlük bir süre tanınmaktaydı.

Almanya’da tam bir siyasal bunalım yaratacaktır bu ültimatom. Tanınan süre 11 Mayıs günü sona ermektedir. Sürenin bitiminden bir kaç gün önce Stresemann, Berlin’deki İngiliz Büyükelçisini ziyaret ederek, hükûmet

partileri liderlerinin, niçin konulduğu pek anlaşılmayan birtakım maddeler çıkarıldığı takdirde, Müttefik koşullarını kabul etmeyi düşündüklerini bildirdi; ama hiç bir ödün elde edemedi.

Bunun üzerine Fehrenbach hükûmeti istifa edecektir. Ve Cumhurbaşkanı Ebert, Merkez Katolik partisi lideri doktor Wirth'i, Sosyal Demokrat, Merkez ve Demokrat koalisyonuna dayalı yeni bir kabine kurma zorunluluğuna bin bir güçlükle inandırabilmiştir. Nitekim doktor Wirth, yeni Başbakan sıfatıyla, Almanya'nın ültimatomda yer alan bütün koşulları kabul ettiğini, cevap için tanınan sürenin bitiminden sadece iki saat önce bildirecektir Müttefiklere.

Yukarı Silezya Sorununun Çözümü

Ne var ki Alman hükûmeti, bu kabulden sonra bile, Yukarı Silezya'daki iç savaşı körüklemeye devam etmiştir. Çünkü Alman hükûmeti, bu bölgeyi elinde tutmak için verdiği mücadelede, Fransa'ya karşı İngiltere'nin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini daima yanında bulacağını çok iyi bilmektedir [506].

Müttefikler arası Komisyon, Alman birliklerine kumanda eden General Höfer'den, Polonyalılara karşı mücadeleyi bırakıp kuvvetlerini hemen geri çekmesini istemiştir. General bu talebe uymadığı takdirde Müttefikler de kendi kuvvetlerini, o anda işgal altında tuttukları Silezya'daki sanayi merkezlerinden çekecekler ve bu bölgeyi Polonya kuvvetlerinin denetimine bırakacaklardı.

Büyük Britanya diplomasisinin baskısı sonucunda, Polonyalılarla Almanlar arasında bir ateşkes imzalandı. Ama tarafları, Yukarı Silezya'nın üleşimi konusunda bir anlaşmaya vardırmak olanak dışı gibiydi. Dolayısıyla da sorunun, Müttefikler arası Yüksek Konsey'e bırakılmasına karar verildi.

8 Ağustos 1921 günü Paris'te toplanan Konsey, İtalyan delegelerin telkini üzerine, çatışmanın hâllini Milletler Cemiyeti Konseyi'ne bırakma kararı aldı. Milletler Cemiyeti Konseyi de sorunu, dört süreksiz üyesinden, yani Belçika, İspanya, Brezilya ve Çin'den oluşan bir alt komisyona aktardı. Söz konusu alt komisyon da, Yukarı Silezya'yı Polonya ile Almanya arasında

bölüştürerek bölgenin kaderini çözüme bağlayacaktı. İttifak Devletleri hükûmetleri de, 17 Ekim 1921 günü bu kararı onayladılar.

502 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 2, s. 82.
503 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 301.
504 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 2, s. 86.
505 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.
506 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 324.

7. ANKARA ANLAŞMASI (20 EKİM 1921)

Anlaşmanın Hazırlanışı

İngiliz diplomasisinin Fransa aleyhine Almanya'ya yaptığı yardımları, Fransız diplomasisi elbette cevapsız bırakmayacaktı: Nitekim Paris hükûmeti, yeni bir barış anlaşması için Türkiye ile gizlice müzakereye girişti.

Gerçekten de, Fransız Senatosu Dışişleri Komisyonu'nun başkanı Franklin Bouillon, bu amaçla Ankara'ya gelmiştir. Bu geziyi öğrenen İngilizler, Paris'ten açıklama isteyeceklerdir. Ve buna, Franklin Bouillon'un birtakım ticari işler için kendi adına gittiği cevabını verecektir Briand.

Aynı yılın Temmuz ayında Briand, Fransa'nın, Büyük Britanya hükûmetinin eveti olmaksızın Türkiye'ye karşı hiç bir yüküm altına girmeyeceği konusunda güvence vermiştir.

Eylül ayında ise, Ankara'da Türk-Fransız müzakereleri doruk noktasındayken, Fransız hükûmeti bir kez daha İngilizlere güvence vermeyi denemiştir: Paris'in ileri sürdüğüne göre Franklin Bouillon, savaş tutsakları sorununu çözüme bağlamakla görevli bir özel komisyona eşlik etmek üzere gitmiştir Türkiye'ye; ve kendisine, barış anlaşmasına ilişkin herhangi bir girişimde bulunmaması sıkı sıkıya tembih edilmiştir [507].

Anlaşmanın İmzalanışı ve Fransız Oyunları

Yunanlıların Sakarya'da, tam üç hafta süren bir boğuşmadan sonra korkunç bir bozguna uğrayarak başıbozuk bir hâlde geri çekilmelerinden sonra, 20 Ekim 1921 günü Franklin Bouillon, Ankara hükûmetiyle bir anlaşma imzalamıştır. İki ülke arasındaki savaş hâline hemen son verilmesi, Fransız birliklerinin işgal altında tuttukları Adana bölgesinden çekilmesi, Fransa'ya Türk demiryolları üzerinde belirli ödünler verilmesi gibi temel hükümlerin yer aldığı bu anlaşmayı yaptıktan sonra birtakım oyunlara girişti Fransız diplomatı:

Amacına ulaşabilmek için rüşvet ve pohpoh dâhil bütün yollara başvuran Franklin Bouillon'a göre, Mustafa Kemal Türkiye'si Sovyet Rusya ile olan bağlarını hemen koparmalıydı; çünkü bu dostluk, yeni Türk-Fransız anlaşmasının ruhuna aykırı düşüyordu [508]. Ayrıca Fransız diplomatı, Irak'ta İngilizlere karşı baş gösteren karışıklıkları el altından desteklemelerini öğütlemekteydi Türklere; çünkü Yakın Doğu'da baş gösterecek bu türden kargaşalar, Londra'yı daha uzlaşmacı davranmaya zorlayabilirdi [509].

Ankara anlaşması, Büyük Britanya'da ciddi bir hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Lort Curzon Fransa'yı, bu tek yanlı anlaşmayla daha önce İngiltere ile imzalamış olduğu ittifak anlaşmasının yükümlerini çiğnemek ve İngiliz orduları tarafından fethedilmiş toprakları Türklere peşkeş çekmekle suçluyordu [510]. Fransız diplomasisinin cevabı ise, söz konusu anlaşmanın hiç bir şekilde Büyük Britanya'yı hedef almayıp sadece Türk-Fransız ilişkilerini yeni bir düzene soktuğu şeklinde idi [511].

Versay sisteminin ilk çatlakları gittikçe biraz daha belirginlik kazanmaktaydı.

Versay Sisteminin Kaçınılmaz Çelişkileri ve Küçük Antant'ın Kuruluşu

Versay, Saint-Germain, Trianon, Neuilly ve Sevr antlaşmalarının sonucu, bütün Avrupa'nın yeni baştan bir şekillenmesi olmuştur. Bu şekillenme çerçevesi içinde bir dizi yeni Devletin kurulduğunu, ama bütün bu

Devletlerin o topraklarda oturan ulus ve halkların arzu ve çıkarları göz önüne alınmaksızın kurulduğunu görüyoruz.

Öyle ki, savaştan sonra yabancı bir ülkenin uyruğu durumuna giren ulusal azınlıkların toplam sayısı, sadece Avrupa'da, 16.815.000'e ulaşmış bulunuyordu [512]. Bizzat Lloyd George, Versay sisteminin belli başlı kurucularından biri olduğu hâlde, Avrupa'daki son sınır düzeltmeleri sonucunda bir tek Alsas-Lorrain sorunu yerine yirmiyi aşkın sorun yaratılmış olduğunu kabul ediyordu [513].. Yabancı topraklarla kuşatılmış ulusal topraklar, yeni kurulan Devletlerle savaştan sonra parçalanan eski Devletler arasında, zorunlu olarak, çeşitli uyuşmazlık ve sürtüşmelerden doğan çatışmalar yaratacaktı.

Orta Avrupa'da, Almanya, Çekoslovakya ve Avusturya arasında durum gittikçe biraz daha gerginleşiyordu. Çekler, Macarlar ve Polonyalılar arasında da aynıydı durum. Balkanlar tam bir mücadele sahnesi hâlindeydi. Büyük Britanya ile Fransa, Avrupa'da, Balkanlar'da ve Orta Doğu'da kesin üstünlük yarışı içindeydiler. Fransa ve Almanya, İtalya ve Fransa arasında kin ve düşmanlık duyguları gelişmekteydi.

Bütün bu ayrılık ve uzlaşmazlıklar, Versay sistemini sarsmakta ve çatlatmaktaydı. Sisteme bir nebze güç ve direnç kazandırabilmek için, statükonun korunmasında özel çıkarları olan Orta Avrupa Devletleri ile Güney Doğu Avrupa Devletleri arasında bir yaklaşma kurmaktan söz edildi bir ara. Bu fikrin şampiyonluğunu yapan, Fransız diplomasisiydi.

14 Ağustos 1920 tarihinde, Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında iki yıl süreli bir savunma paktı imzalanacaktır. Bunu, 23 Nisan 1921 tarihinde Romanya ile Çekoslovakya arasında Macaristan'a karşı kurulan ittifak izleyecektir. 7 Haziran 1921 tarihinde de, Romanya ile Yugoslavya arasında bir pakt imzalanmıştır. Nihayet, 31 Ağustos 1922 tarihinde Çekoslovakya ile Yugoslavya arasında imzalanan bir anlaşma, 14 Ağustos 1920 anlaşmasını beş yıl daha uzatacaktır. Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'dan oluşan Küçük Antant böylece kurulmuş olmaktaydı. Güney Doğu Avrupa'da Versay sisteminin yaşarlığını sağlamak isteyen Fransa'nın bir yaratımıydı bu topluluk. Yunanistan ve Polonya bu ittifaka katılmadılar. Oysa 3 Mart 1921 tarihinde Romanya ile Polonya arasında da bir pakt imzalanmıştı

İşte bütün bu çelişkiler, gelecekte Versay sistemini sarsacak olan bunalımın temelini hazırlıyordu.

507 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 348.

508 Lort Berty, *Aynı yapıt*, s. 349.

509 Lort Berty, *Aynı yapıt*, s. 349.

510 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

511 M. Berger ve P. Allard, *Les dessous du traité de Versailles.* Paris, 1933.

512 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

513 David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, cilt II, s. 108.

OTUZBEŞİNCİ BÖLÜM

SOVYET DİPLOMASİSİNİN
SAVAŞSIZ BİR ÇAĞ İÇİN VERDİĞİ MÜCADELE
(1921)

1. BALTIK KONFERANSLARI

Müttefiklerin Sovyet Politikasında Metot Değişikliği

Müttefik Devletlerin Sovyetler ülkesine yönelttikleri müdahale tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştı: Rus sorununun silah yoluyla çözümünü gerçekleştirememişti bu müdahale. Buna rağmen Müttefik Devletlerin yöneticileri, Sovyet iktidarına karşı açmış oldukları amansız mücadeleyi yarım bırakma niyetinde değillerdi katiyen. Ama söz konusu yöneticiler, kendilerini, artık bir metot değişikliği yapmak zorunda görüyorlardı [514].

Onları böyle bir değişikliğe zorlayan, Sovyet Cumhuriyeti'nin ardı ardına kazandığı zaferler değildi sadece; aynı zamanda, Batılı devletler arasında kendini gittikçe biraz daha duyurmaya başlayan iç gerginlikti [515].

Hemen savaş sonrasında, 1920 yılında patlak veren ekonomik bunalım, ilkin Japonya ile Amerika Birleşik Devletleri'ni sarmış, sonra da bütün kapitalist dünyanın üzerine çökmüştü. 1921 Nisanında kapitalizm aleminde 10 milyon işsiz ve 30 milyona yakın da yarı işsiz bulunmaktaydı. Bunalım, en başta Fransa, İtalya, Büyük Britanya ve Almanya olmak üzere bütün Avrupa'da yığınların devrimci hareketini pekiştirmiştir. Bu durumda tüm ülkelerdeki emekçiler Sovyetler Birliği'ne çevirmişlerdir bakışlarını umutla: çünkü Sovyetler Birliği, işçilerle köylülerin iktidarda olduğu ve düşman saldırısını elbirliğiyle püskürttükten sonra bir barış ekonomisini kurmaya giriştikleri ülkedir.

Gittikçe gelişen ve genişleyen devrimci ajitasyon, kapitalist hükûmetlerin Sovyet Rusya'ya besledikleri kin ve düşmanlığı daha da pekiştirmişti. Sovyetler ülkesini kuvvet yoluyla dize getiremeyen gerici Müttefik çevreler, şimdi onu bir de dış dünyadan koparıp ayırarak ve kendi içinden çatlatarak yıkmayı denemeye girişeceklerdir.

Fransız Diplomasisinin Girişimi ve Letonya Olayları

Bütün bu dönem boyunca Fransız diplomasisi, anti sovyetik bir Polonya-Baltık bloğu meydana getirmek için çaba göstermekteydi. Bu amaçla Paris hükûmeti, bir Baltık Konferansları dizisinin tertiplenmesine öncülük etmiştir. Söz konusu konferanslar, sırasıyla Polonya, Letonya, Estonya ve Finlandiya başkentlerinde her altı ayda bir yapılan toplantılar şeklinde düzenlenmişti.

Resmî açıklamalara göre bu toplantıların amacı, Baltık ülkeleri arasında ekonomik ve kültürel işbirliğini sağlamak ve geliştirmekti. Ama söz konusu toplantıların gerçek amacı, Fransız diplomasisinin planlarına uygun olarak, Polonya ile Baltık ülkeleri arasında askerî ve siyasal bakımdan bir yakınlaşma hazırlamaktı.

Büyük Devletlere bağımlı olarak yaşayan küçük ülkeler, Fransa tarafından örülen diplomatik tuzaklara düşmekte gecikmediler. Aradaki barış anlaşmalarına rağmen, bu ülkelerin Sovyet Rusya ile olan ilişkileri gittikçe daha gergin bir karaktere büründü. Nitekim, 31 Ekim 1920 günü dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Letonya hükûmetine, iki ülke arasındaki barış anlaşması hükümlerini çiğnediği için, sıkı bir protesto yolladı. Gerçekten de Letonya hükûmeti, 200 Beyaz subayın Kırım'daki Vrangel ordusuna katılmak üzere Riga'dan geçmesine izin vermişti.

Letonya Dışişleri Bakanı Meyerovitz, Letonya toprakları üzerinde Beyaz ordular için subay ve asker toplayan gizli örgütlerin varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu olay öylesine büyük yankılanmalar uyandırmıştır ki, iş, incelenmek üzere Letonya Kurucu Meclisine havale edilmiştir. Ve yapılan soruşturma sonucunda, Letonya ordusunun önde gelen komutanlarından bir kısmının bu işin içinde olduğu meydana çıkacaktır.

Estonya'nın Tarihsel "Misyonu"

Sovyet Rusya ile ilk barış anlaşmasını imzalamış ülke olan Estonya da, yavaş yavaş, İttifak Devletleri'nin bir aleti hâline girmiştir.

Estonya burjuvazisi, "Batı uygarlığı"nın Doğu Avrupa'daki yayıcısı ve yerleştiricisi rolünü oynamak hayalindeydi. Nitekim, 1920 Şubatında San Remo'da toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda Estonya'yı temsil eden Pusta ve Piyp, Müttefik Devletlerin kendi ülkelerini tanımaları gerektiğini ispatlamak için, büyük bir ciddiyetle şu kanıtları ileri sürmüşlerdir:

1. Estonya'nın tanınması, Müttefik Devletlerle Estonya'nın Rus ekonomisinin kalkınması için işbirliği yapmalarını sağlayacaktır.

2. Estonya, coğrafi konumu bakımından, Batı uygarlığının Doğu'ya doğru yayılmasını kolaylaştıracak bir kanal hizmetini görebilir.

İşte bu tarihsel ve ulusal "misyon" anlayışının ardına takılan Estonya, Baltık konferanslarında etkin bir rol oynamaya yönelecek ve Letonya, Finlandiya ve Polonya tarafından tezgâhlanan bütün anti sovyetik tasarılara imzasını koymaktan geri kalmayacaktır.

2. Polonya'nın Değişmeyen Tutumu
ve Cronstadt Olayı

Fransız Diplomasisi Yine Sahnede

Fransa'nın öteden beri üzerinde özellikle ve titizlikle durduğu bir ülkeydi Polonya. Sovyet Ukrayna'sı ve Sovyet Beyaz Rusya'sıyla bir ateşkes anlaşması imzalamış ve bir barış anlaşmasının ön koşulları üzerinde görüş birliğine varmış olmalarına rağmen Polonyalılar, yine de bu iki ülkeye karşı düşmanca davranışlarını sürdürmekteydiler. Ünlü karşı devrimci Petliyura[516] çetelerini, Ukrayna cephesinin güney kesiminde Sovyet birliklerine karşı mücadeleye yollayan Polonyalılardı. Rusya ile Ukrayna'nın art arda protestolarından sonra Polonya yine kurmayı, Petliyura ile adamlarının Polonya hükûmetinin emirlerini sözüm ona dinlemediklerini ileri sürmekten sıkılmıyordu.

Bu anlaşmaya göre Polonya'ya bağlanmış olan arazinin güney kesiminde, generai Jeligovsky ile karşı devrimci Bulak-Balakoviç ve Savinkov'un

silahlı kuvvetleri yerleşmişti. Ve Bulak-Balakoviç'le Savinkov Beyaz Rusya'yı istilaya yönelirken, Jeligovsky Vilno üzerine yürüyordu. Ve Sovyet hükûmetinin anlaşmanın çiğnenmesi karşısında çektiği yeni protestoya Polonyalılar, Jeligovsky'nin askerlerine de söz geçiremedikleri cevabını verdiler.

Polonya hükûmeti, kesin bir barış anlaşması yolunda girişilecek müzakereleri bütün çarelere başvurarak geciktirmekte ve ertelemekteydi. Kimi zaman, delegasyonlarının en önemli üyeleri zamanında gelmiyor; kimi zaman delegeler Riga'ya geldikten sonra tam yetkili olmadıklarını keşfediyor; kimi zaman da komisyon toplantılarını öylesine aralıklı saptıyorlardı ki, Barış Konferansı'nın çalışmaları kendiliğinden ölüp gidiyordu [517]. Ayrıca, Polonya hükûmetinin öteden beri desteğiyle övüne geldiği Fransa da müzakerelerin olumlu sonuçlar vermesini engellemek üzere elinden geleni ardına koymamaktaydı.

Sovyet Diplomasisinin Girişimleri

Sovyet hükûmeti, 27 Ekim tarihinde, yani ön barış anlaşmasının imzalanışından on beş gün sonra, Fransız başbakanına ve dışişleri bakanına bir nota göndererek, Polonya'yı Sovyet Rusya'ya karşı yeni bir savaşa iten Fransız politikasını protesto etti [518].

29 Ekim günü, Barış Konferansı'ndaki Rusya-Ukrayna delegasyonunun başkanı, Polonya delegasyonuna verdiği bir notada, çeşitli çeteler tarafından Ukrayna, Rusya ve Beyaz Rusya'ya yapılan saldırılardan doğan zararların sorumluluğunun Polonya hükûmetine ve yine kurmay başkanlığına ait olduğunu bildirdi [519]. 30 Ekim tarihinde ise Sovyet hükûmeti yeni bir notayla, Bulak-Balakoviç çetelerinin silahsızlandırılmasını ve enterne edilmesini istedi [520].

Şiddetli ve kararlı bir dille kaleme alınmış olan bu notaların Polonyalılar üzerinde beklenen etkiyi göstermesinden daha doğal bir şey olamazdı. Ama Polonya hükûmetini asıl ayıltan olay, müttefikleri olan Beyaz General Vrangel'in Kızıl Ordu karşısında uğradığı ve silinip gittiği korkunç bozgun oldu. Bu olay, Polonya'nın güçlü koruyucuları olan Müttefik Devletleri de

şaşkınlığa boğacaktı. Nitekim, Müttefikler, diplomatik bir rövanş almak umuduyla, Polonya-Lituanya arasındaki Vilno çatışmasına müdahale ettiler.

1920 yılında Sosyalist Federatif Sovyet Rusya Cumhuriyeti ile bağımsız Lituanya devleti arasında yapılmış olan anlaşma gereğince, Kızıl Ordu Vilno'yu boşaltmış ve kent Lituanya'ya geçmişti. Bu karar, Büyük Britanya ve Fransa tarafından hiçbir itirazla karşılanmadı. Tam tersine olarak, Müttefik Devletler Yüksek Konseyi, Curzon hattı[521] diye adlandırılan ve Kızıl Ordu'nun 1920 yılında Polonya'ya karşı giriştiği saldırıyı üzerinde durdurması gereken sınırı çizdiği vakit yapılan müzakerelerde İngilizler, Vilno'yu ve bölgesini Lituanya'ya bağlanan toprak parçasının içine almışlardı.

Vilno Çatışması

Buna rağmen, Sovyet Rusya-Lituanya barış anlaşmasının imzalanışından üç ay sonra, 9 Ekim 1920 günü, Polonyalı generai Jeligovsky, Fransa'nın da desteğiyle, Vilno'yu işgal edecektir. Sovyet hükûmeti, kentin Polonyalılar tarafından alınışını şiddetli bir dille protesto edince, işe Müttefikler el koymuştur. 1921 yılında Milletler Cemiyeti'nde, Huymans tasarısı diye adlandırılan bir plan ortaya atılmıştır. Söz konusu tasarı, Vilno ve bölgesini özerk ilan ediyor; ama buna karşılık, bütün Lituanya'yı Polonya'ya bağlıyordu.

Lituanya halkının ulusal özlem ve isteklerine bu derece aykırı bu fikrin amacı, Sovyet Rusya'ya karşı yeni bir cephe yaratmak olabilirdi ancak. Rusya'nın desteğiyle Lituanya, Huymans tasarısını olduğu gibi, Vilno çatışmasını ortadan kaldırmak üzere Milletler Cemiyeti tarafından ileri sürülen bütün öbür uzlaşma yollarını da reddetti. Ama Fransız diplomasisinin baskısı sayesinde, Milletler Cemiyeti Konseyi Vilno sorununu yine de Polonya lehine çözüme bağlayacaktı.

Fransa, bir yandan Baltık-Polonya bloğunu kurmaya uğraşırken, bir yandan da bu bloğu Romanya'nın katılışıyla bir kat daha güçlendirmek istemekteydi. Nitekim, 3 Mart 1921 tarihinde Romanya, Polonya ile askerî bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma gereğince taraflar, sınırlarının dokunulmazlığı için mücadelede birbirlerini sonuna kadar

destekleyeceklerdi. Fransız diplomasisinin etkin işbirliği sayesinde kurulan Polonya-Romanya ittifakının gerçek amacı, besbelliydi ki, Sovyet Cumhuriyeti'ne karşı gelecekte girişilebilecek bir saldırı için uygun bir tramplen hazırlamaktı.

Cronstadt Ayaklanmasının Gerçek Nedenleri

Müttefik Devletlerin emperyalist ajanları, bir yandan Baltık ülkeleri, Polonya ve Romanya'ya ilişkin bütün tasarılarını gerçekleştirirken, bir yandan da doğrudan doğruya Rusya'ya karşı devrimci bir ayaklanma hazırlamaktaydılar. Cronstadt (Kronchtadt; Finlandiya körfezinde bir ada) isyanı Mart ayında patladı; hareketi yöneten ipler dışarıdaydı. Cronstadt'ı almakla, Petrograd'ın anahtarını ele geçirmiş olacaktı Sovyetler Birliği'nin düşmanları.

Ayaklanmadan hemen hemen bir ay önce yabancı emperyalist basın, Rusya'da pek yakında patlayacağını sevinç çığlıklarıyla haber verdiği bir olayı, dünya kamuoyuna artık bir oldu bitti hâlinde sunmaktaydı [522]. Emperyalist devletler, Estonya üzerinden ayaklanmacılara yardım yolluyorlardı.

Ayaklanmanın anı bile gelişigüzel seçilmemişti. Gerçekten de, o günlerde, Federatif Sovyet Rusya Cumhuriyeti ile yeni Türk hükûmeti arasında bir anlaşma imzalamak üzere bir Türk delegasyonu Moskova'ya henüz gelmişti ve bir İran temsilcisi de Moskova'da bulunmaktaydı. Öte yandan Riga'da Polonya ile yürütülen kesin barış anlaşmasına ilişkin müzakereler de olumlu sonuç vermek üzereydi. Besbelliydi ki emperyalistler, Sovyet Rusya ile komşuları arasında hazırlanmakta olan anlaşmaları, ne pahasına olursa olsun, başarısızlığa uğratmak istiyorlardı [523].

Ama asıl başarısızlığa uğrayan, kendi alçakça girişimleri olacaktı.

Cronstadt ayaklanması 18 Mart 1921 günü kesinlikle bastırılmış durumdaydı. Ve yine aynı gün Riga'da, Polonya ile Federatif Sovyet Rusya Cumhuriyeti arasında kesin barış antlaşması imzalanıyordu. Sovyet hükûmetinin güney ve güney doğu komşularıyla Moskova'da başlattığı müzakereler de başarıyla ilerliyordu ve emperyalistler, bu müzakerelerin olumlu sonuçlar vermesini de önleyemeyeceklerdi.

514 Lort Berty, *Müttefik kulislerinin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 390.

515 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt II: Versay antlaşmasına ek antlaşmalar. Moskova, 1927.

516 Petlioura: Ukraynalı politikacı. (1877-1926) Bağımsız bir Ukrayna kurmayı denemiş ama Bolşevikler tarafından yenilgiye uğratılmıştır.

517 *Kızıl Kitap.* 1918-1920 yılları arasındaki Rusya-Polonya ilişkilerini kapsayan diplomatik belgeler derlemesi. Devlet Yayınları, Moskova, 1920.

518 *Aynı yapıt.* Devlet Yayınları, Moskova, 1920.

519 *Aynı yapıt.* Devlet Yayınları, Moskova, 1920.

520 *Aynı yapıt.* Devlet Yayınları, Moskova, 1920.

521 Curzon hattı: İngiliz siyasetçinin adı (1919-1923 yılları arasında Dışişleri Bakanı) Polonya'nın doğu sınırlarını (aşağı yukarı bu günkü sınırlarına yakın) çizen hatta verilmiştir. (İlgili önerge, 1919 yılında verilmiştir.)

522 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 2, s. 105.

523 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara 2, s. 107.

2. SOVYETLERİN GÜNEY KOMŞULARIYLA YAPTIKLARI BARIŞ ANLAŞMALARI

Sovyet-İran Anlaşmasının İmzalanışı (26 Şubat 1921)

Sovyet Rusya ile Doğu ülkeleri arasında imzalanan ilk anlaşma, Sovyet-İran anlaşmasa olmuştur. O dönem İran yönetici çevrelerinde iki eğilim mücadele hâlindeydi: Sovyet Rusya ile dostluk isteyen milliyetçiler ve İngiliz yanlıları. 1920 yılının ekiminde milliyetçi grup iktidara geldi. Bunun üzerine Sovyet hükûmeti, İran'a bir dostluk anlaşması önerisinde bulunacak, ve bu öneri, İran'da büyük yankılar uyandıracaktır.

Nitekim İran'ın tanınmış basın organlarından *Reşnema*, bu öneri dolayısıyla yayınladığı bir başyazıda şu görüşü ileri sürmekteydi: "Siyasal ufkumuzu kuşatan karanlıkların ortasından, Kuzeyden, Sovyet Rusya'dan göz alıcı bir ışık fışkırdı birdenbire. Bu ışık bize çevremizdeki durum ve koşulları daha iyi incelemek ve kendimize sağlam, kesin ve güvenli bir erek seçmek olanağını sağlıyor."

1920 yılının sonuna doğru İran, Moskova'ya tam yetkili bir büyükelçi gönderdi. Kendi yönünden Sovyet hükûmeti de, tam yetkili bir büyükelçisini Tahran'a yollamıştı. Sovyet-İran dostluk ve kardeşlik anlaşması, 26 Şubat 1921 günü Moskova'da imzalandı.

Sovyet-İran Anlaşmasının Özel Hükümleri

Sovyet hükûmeti bu vesileyle, daha önce iki ülke arasında imzalanmış olup da hak eşitliğine dayanmayan bütün anlaşmalardan İran yararına vazgeçtiği gibi, çarlık hükûmetinin öbür devletlerle İran aleyhine imzalamış olduğu bütün anlaşmaları da yok saydığını açıklıyordu. Ayrıca İran, kendi toprakları üzerinde çarlık hükûmeti tarafından elde edilmiş olan bütün imtiyaz ve malları geri almakta; çarlık hükûmetine olan borçlarından da tümüyle arınmaktaydı. Sovyet hükûmeti, Hazar Denizi'nde bir donanma bulundurma hakkını da tanıyordu İran'a.

Yine aynı anlaşma gereğince iki ülke, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı ve Rusya ya da İran'a düşmanca emeller besleyen örgüt ya da toplulukların kendi toprakları üzerinde oluşumuna ya da varlığına izin vermemeyi karşılıklı olarak yükümlenmekteydiler. En son olarak da İran hükûmeti, Sovyet hükûmetiyle, Rus Federasyonu'na Hazar Denizi'nin güney kıyılarında avlanma hakkını tanıyacak bir anlaşma yapmayı taahhüt ediyordu.

Ünlü İngiliz dergisi *Nation*, İran'daki Sovyet politikasının başarılarını değerlendirdiği bir yazısında, iki ülke arasındaki anlaşma haberini verdikten sonra şunları söylemekteydi:

"Rusya bugün İran'da, gerçek özveri politikasının meyvelerini toplamaktadır: Her şeyden vazgeçmiştir Rusya, imtiyazlardan, demiryollarından, telgraf işletmesinden, bankalardan, ve bütün bunlardan karşılığında bir metelik bile istemeksizin vazgeçmiştir... Bunun sonucu olarak da, İran'daki Sovyet etkisi tartışma götürmez şekilde artmakta ve bu etki, doğrudan doğruya İran halkının iyi niyetine dayanmaktadır [524].

Sovyet-Afgan Anlaşması (28 Şubat 1921)

İran'la anlaşma yapmayı gerçekleştiren Sovyet hükûmeti, ikinci olarak da Afganistan'la bir dostluk ve kardeşlik anlaşması imzalamıştır. Rusya'daki devrim olayları, doğudaki ve bu arada özellikle de Afganistan'daki ulusal kurtuluş hareketlerini derinden etkilemişti. Nitekim, bütün iç ve dış politikasını Büyük Britanya'nın denetimi altına vermiş olan emir

Habibullah Han öldürülmüştü. Onun yerine iktidara geçen genç ve enerjik Emanullah Han ise, ülkedeki ilerici güçlerin temsilcisiydi ve bir dizi iç reform yapmak istemekteydi.

Öte yandan Sovyet hükûmeti, 27 Mayıs 1919 tarihinde yayınladığı bir bildiriyle, Afganistan'ın egemenlik haklarını bağsız koşulsuz olarak tanıdığını açıklamıştı. Afgan hükûmeti bu bildiriye, 1919 Kasımında Moskova'ya, Sovyet Cumhuriyeti'yle bir anlaşma yapmakla özel olarak görevlendirilmiş bir büyükelçi göndererek cevap verdi. Bu büyükelçi, daha sonra Avrupa'ya geçerek bütün yabancı hükûmetlere Afganistan'ın bağımsızlığını bildirmekle de görevlendirilmişti ama Müttefik Devletlerden hiçbiri büyükelçiyi ülkelerine sokmadılar. Dolayısıyla da, Afgan devletiyle anlaşma imzalayan tek ülke Sovyet Rusya oldu.

İki ülke arasındaki ön anlaşma, 13 Eylül 1920 tarihinde Kabil'de imzalanmıştır. Bunu, 28 Şubat 1921 günü, Moskova'da kesin anlaşmanın imzalanışı izleyecektir.

Anlaşma gereğince taraflar, birbirlerinin ulusal bağımsızlığını tanımaktaydılar. Sovyet Rusya, Afganistan tarafından ithal edilen bütün malların kendi ülkesinden gümrük vergisi ödenmeksizin geçmesini sağlayacaktı. Sovyet hükûmeti, ayrıca, komşusuna maddesel ve kültürel bakımdan yardımda bulunmayı da taahhüt ediyordu.

Sovyet-Afgan antlaşmasının 13 Ağustos 1921 tarihinde her iki tarafça onaylanmasından sonra Afganistan, Büyük Britanya ile de anlaşmayı başarmıştır. Gerçekten de 22 Kasım 1921 günü imzalanan İngiliz-Afgan anlaşmasıyla Büyük Britanya da Afganistan'ın bağımsızlığını tanımakta ve bu ülkenin dış ilişkilerini denetimi altında tutmaktan vazgeçmekteydi. Taraflar diplomatik temsilci alış verişinde bulunacak; ayrıca bir de ticaret anlaşması imzalayacaklardı.

Böylece Afganistan, Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve siyasal desteği sayesinde, ulusal bağımsızlığına kavuşmuş oluyordu.

Sovyet-Türk Anlaşması (16 Mart 1921)

16 Mart 1921 günü, Sovyet Rusya ile Mustafa Kemal Paşa'nın Türk hükûmeti arasında bir "dostluk ve kardeşlik" anlaşması imzalanmıştır. Bu

anlaşma, Çarlık Rusya'sı tarafından Türkiye'ye empoze edilen bütün eski anlaşmaları yürürlükten kaldırmaktaydı. Ayrıca Sovyet hükûmeti, kapitülasyon rejiminden de vazgeçmekteydi.

Anlaşmanın bu maddesinde şöyle deniliyordu: "Doğu halklarının ulusal kurtuluş hareketleri ile Rus emekçilerinin yeni bir sosyal rejim için mücadelesi arasındaki benzerlikleri gören taraflar, bu halklara özgürlük ve bağımsızlık hakkını olduğu gibi kendi arzularına uygun düşen hükûmet şeklini seçme hakkını da tanıdıklarını resmen ve açıkça ilan ederler. Sosyalist Federatif Sovyet Rusya Cumhuriyeti, kapitülasyon rejiminin bir ülkenin özgür ulusal gelişmesiyle uzlaşmazlığına inanarak, söz konusu rejimle herhangi bir ilişkisi olan her türlü anlaşma ya da hakkı, bütün geçerliliğini yitirmiş ve yürürlükten kalkmış olduğunu resmen ve açıkça ilan eder [525].

Türkiye'nin çarlık hükûmetine belirli aralıklarla ödediği borçlar da ortadan kaldırılıyordu. En son olarak da anlaşma, Boğazlar rejimi sorununun Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkeler tarafından incelenip çözüme bağlanmasını öngörmekteydi.

524 *Nation*, 3 Haziran 1921 tarihli sayı.

525 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 1, s. 54-95.

3. SOVYET RUSYA-MOĞOLİSTAN ANLAŞMASI VE ÇİN'İN TUTUMU

"Büyük Moğolistan" Düşüncesi

Sovyetler Birliği, Uzak Doğu'da, ilkin Moğolistan'la diplomatik ilişkiler kurarak işe başlamıştır. Moğolistan, 1911 yılına kadar bir Çin iliydi. Çin de bu koca ülkeyi geri kalmış bir hâlde bırakmak için elinden geleni ardına koymamıştı. Çin devriminden sonra, Moğol prensleri yurtlarının bağımsızlığını ilan ettiler [526]. 1915 yılında Moğolistan, Rusya ve Çin'le bir üçlü anlaşma imzalamıştı. Ülkesini Çin'in bir parçası olarak niteleyen bu anlaşmaya göre Moğolistan, geniş bir özerklik kazanmakta ve dış politikasını istediği gibi yürütme hakkını elde etmekteydi. Ayrıca Rus ve Çin hükûmetleri, Moğol toprakları üzerinde asker bulundurmamayı yükümleniyorlardı. 1918 yılına kadar bütün bu bölge üzerinde Rusya'nın etkisi ağır basmıştı. Öyle ki Moğol hükûmeti, bir maliye uzmanını danışman olarak görevlendirmişti ve ülkenin ekonomisini bu uzman denetim altında tutuyordu [527].

Bu arada Japonlar da boş durmuyor ve Moğolistan'daki Rus nüfuzunu kırıp kendi durumlarını güçlendirmek için her çareye başvuruyorlardı. Nitekim, Japon ajanları, Moğol prensiplerini birbirine düşürerek ülkeyi tam bir casusluk şebekesiyle örmekte ve böylece de yavaş yavaş kendi ağlarına çekmekteydiler [528].

Japonya, kendi fetih özlemlerini şu etkili sloganla kamufle ediyordu: “Büyük Moğolistan”. Söz konusu slogan, bütün Moğol topluluklarının bir tek devlet bayrağı altında birleşmelerini simgelemekteydi ve pek doğaldı ki bu “büyük” devlet, Japon koruyuculuğu altında iş görecekti.

Japon Oyunları ve Moğolistan Halkının Tepkisi

1917 yılında Japonlar, Büyük Sosyalist Ekim Devrimi’nin uyandırmış olduğu kurtuluş arzusundan ürkerek, Moğolistan’da kendilerine ajan olarak, Beyaz Ataman, Semenov’u seçmişlerdi. Ve adamlarını hem para, hem de silah yönünden iyice donattıktan sonra, Moğolistan’ı bir Japon sömürgesi hâline getirmekle görevlendirmişlerdi. Ama Moğol halkı, Japon emperyalistlerine karşı mücadeleye geçmekte gecikmeyecektir.

Nitekim, 1920 yılında kurulan Devrimci Halk Partisi, bütün emperyalistlere karşı bir ulusal kurtuluş savaşı açmayı kararlaştırıyordu Bu partinin başkanı, basım işçisi Suke Bator’du. Suke Bator’un bir de Çoybalsan adlı yardımcısı vardı [529].

Kızıl Ordunun Kolçak karşısında kazandığı zaferden sonra, Ataman Semenov Moğolistan’dan kaçmak zorunda kalmıştır. Japonlar onun yerine bir başka Beyazı getirdiler: Baron Ungern. 1921 yılının başlangıcında Moğolistan’a girdi Ungern ve 4 Şubat 1921 tarihinde ülkenin başkenti Urga’yı (bugünkü Ulan Bator) ele geçirdi. Ama Ungern de tıpkı Semenov gibi başarısız kalmaya mahkûmdu; çünkü Moğol emekçileri, Japonların kiralık uşağına karşı bir halk ordusu kurup örgütlemişlerdi.

13 Mart günü kurulan Moğolistan Halk Hükûmeti, Sovyetler Birliği’nden yardım istemiştir. Bunun üzerine Moğolistan’a giren Kızıl Ordu birlikleri, emperyalist kuvvetleri kesin bir yenilgiye uğratmışlardır. Savaşmalar sırasında baron Ungern de ele geçirilecek ve halk mahkemesinde yargılandıktan sonra 15 Eylül 1921 günü kurşuna dizilecektir [530].

Moğol halk ordusu ve Sovyet birlikleri, el ele, Urga’yı Beyazlardan kurtarmış oluyorlardı.

12 Temmuz 1921 günü Moğol hükûmeti, Sovyetler Birliği’ne resmen başvurarak, Halk Cumhuriyeti yeterince güçleninceye dek, Kızıl Ordu birliklerini geri çekmemesini ve aynı zamanda, Moğolistan’la Çin

arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için arabuluculuk yapmasını istedi. Böylece iki hükûmet arasında dostluk temeline dayalı bir işbirliği kurulmuş oluyordu. 1921 Ekiminde Moğolistan, olağanüstü yetkilerle donatılmış bir misyon gönderdi Moskova'ya. 5 Kasım 1921 tarihinde de; iki ülke arasındaki müzakereler bir dostluk ve kardeşlik anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanacaktı.

Bu anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin bağımsızlıklarını karşılıklı olarak tanımakta ve birbirlerini, gerek siyasal ve gerekse ekonomik ilişkiler alanında en kayrılmaya değer ulus ilan etmekteydiler [531].

Sovyet Diplomasisinin Çin'e Barış Önerisi

Sovyet Rusya daha 1919 yılının ortalarında Çin'le normal ilişkiler kurmak için girişimde bulunmuştu.

Gerçekten de, Kolçak'ı ezdikten sonra Sovyet hükûmeti, 26 Temmuz 1919 tarihinde Çin'e şu notayla başvurdu: "Sovyet hükûmeti, çarlık hükûmetinin Mançurya'yı ve daha başka toprakları Çin'den kopararak gerçekleştirmiş olduğu fetihlerden vazgeçmiş bulunmaktadır. Arzu edilen odur ki, bu topraklarda oturan halklar, hangi devletin yönetimi altında bulunacaklarına doğrudan doğruya kendileri karar versinler. Sovyet hükûmeti, 1900 yılında Boxer'ler[532] isyanı dolayısıyla çarlık hükûmeti tarafından Çin'den alınan tazminattan vazgeçmektedir...

"Sovyet hükümeti, Rus tüccarlarının Çin toprakları üzerindeki bütün özel imtiyazlarını ve bütün ortaklık acentelerini geçersiz saydığını ilan eder. Bundan böyle hiçbir Rus görevlisi, papazı ya da misyoneri Çin'in iç işlerine karışma hakkına sahip değildir. Bir Rus görevlisi Çin'de bir suç işleyecek olursa, tam hakkaniyet ölçüleri içinde, yerel mahkeme tarafından yargılanacaktır. Çin'de Çin halkının otoritesinden ve Çin halkının mahkemesinden başka bir otorite ve mahkeme olamaz.

"Sovyet hüûmeti, bu temel noktaların yanı sıra, tam yetkili temsilcisinin şahsında Çin halkı ile bütün öbür sorunlar üzerinde anlaşmaya ve eski Rus hükûmetinin Japonya ve Müttefik Devletlerle el ele vererek Çin'e uyguladığı bütün şiddet ve adaletsizlik edimlerine ebediyen son vermeye hazırdır [533]."

Çan Si Lin Misyonu

Görüldüğü gibi, Sovyet hükûmeti, hak eşitsizliği çerçevesi içinde yapılmış bütün eski anlaşmaları yürürlükten kaldırmak üzere müzakere önermekteydi Çin hükûmetine. Ama Çinliler bu çağrıya olumlu cevap verme cesaretini gösteremediler. Gerçekten de, Çin hükûmeti, ancak l920 yılının Eylül ayında, yani Kızıl Ordu Sibirya'yı düşmandan tamamıyla arıttığında, Moskova'ya diplomat ve askerlerden oluşan bir özel misyon gönderecektir. 12 Ekim günü de Çin, bu misyonun başkanı General Çan Si Lin'i Rusya'da sürekli temsilcisi olarak görevlendirmiştir [534].

Ama çok geçmeden Çan Si Lin, ülkesine dışarıdan yapılan ağır baskılar sonucunda geri çağrılacaktır. Böylece de müzakereler sonuçsuz kalıyordu. 27 Ekim günü Sovyet dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Çin temsilciliğine, iki ülke arasında imzalanmasını arzu ettiği anlaşmanın ana ilkelerini belirleyen bir memorandum sunacaktı [535].

Ama Çin hükûmeti, kendisine hak eşitliği ilkesine dayalı bir anlaşma öneren biricik ülkeyle oturup müzakerelere girişmek yerine, Fransız sermayesinin, egemenliği altındaki Rusya-Asya Bankası ile bir anlaşma imzalama yolunu seçmiştir [536]. Söz konusu anlaşma gereğince bu bankaya, Doğu Çin demiryolu hattının işletme imtiyazı verilmekteydi. Müttefik devletlerdeki gerici çevreler tarafından yürütülen entrikalar sonucunda Çin yetkilileri, Sovyet Rusya ile en ufak bir müzakere olasılığını bile kabul etmez duruma girmişlerdir.

Sovyetlerin Yeni Barış Girişimi ve Çin'in İsteksizliği

1921 sonbaharında Sovyet hükûmeti, Çin'e yeni bir yakınlaşma girişiminde bulundu [537]. Çin hükûmetinin de evetiyle Sovyetler, Doğu Çin demiryolu hattının Çin'e geri verilmesini sağlayacak müzakerelerde bulunmak üzere tam yetkilerle donatılmış bir ticaret delegasyonu yolladılar Pekin'e.

Ama Çinliler yine, o artık geleneksel hâl alan oyalama ve erteleme politikasına başvurmakta gecikmediler: Her sabah, müzakerelere katılacak

bir delege görevlendirmeyi vaat ediyor, ama bir türlü birisini atayamıyor; müzakereler için bir sürü yer öneriyor, ama bu yerler arasında herhangi birini seçemiyorlardı.

En sonunda Çin hükûmeti, Doğu Çin demiryolu hattı konusundaki müzakerelerin Washington Konferansı'nın açılışına kadar ertelenmesini zorunlu gördüğünü bildirdi Sovyet hükûmetine [538]. Buna karşılık Sovyet dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, bu kararı bir notayla protesto ederek söz konusu sorunun sadece ve sadece Çin ile Sovyet Rusya'yı ilgilendirdiğini hatırlatacaktı [539]. Artık besbelli idi ki Çin'i bu yola iten, iki ülke arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını istemeyen Sovyet düşmanlarıdır.

526 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

527 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

528 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

529 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

530 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

531 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

532 Boxers: Gizli bir Çinli örgüt. Bu isim İngilizler tarafından verilmiştir. 1900 yılı, diğer ülkelere karşı, mücadelelerinin en parlak yılıdır.

533 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 2, s. 186-187.

534 *Aynı yapıt.* 3 Bölüm, numara 2, s. 190.

535 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

536 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

537 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

538 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

539 *Aynı yapıt*, Moskova-Leningrad, 1929.

4. SOVYET-İNGİLİZ TİCARET ANLAŞMASI (16 MART 1921)

Anlaşmanın Muhtevası ve Anlamı

Barışı elde eden Sovyet halkı, kendi ulusal ekonomisini kurma çabasına girmişti şimdi. Bu arada da, Sovyet Rusya ile kapitalist devletler arasındaki iş ilişkileri de gittikçe biraz daha düzelmekteydi. Nitekim, Büyük Britanya temsilcisiyle sürdürülen uzun müzakereler, 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan ekonomik ve aynı zamanda siyasal bir anlaşmayla sonuçlanacaktır [540]. Söz konusu anlaşmanın temel hükümlerine göre, Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya hükûmetleri:

1. Birbirlerine düşmanlık güden edim ve propagandalardan kaçınmayı;
2. Ülkelerinde yaşayan İngiliz ya da Rus uyruklarının yurtlarına geri dönme hakkını sağlamayı;
3. İki ülke arasındaki siyasal ve ticari ilişkileri yeniden kurmayı ve bu amaçla birbirlerine ticaret ataşeleri yollamayı... karşılıklı olarak taahhüt etmekteydiler.

Ayrıca, Büyük Britanya hükûmeti Sovyet Rusya’ya ait altın, senet ve emtiayı ele geçirmeye yönelik hiçbir girişimde bulunmamayı üstleniyordu. Kendi yönünden Sovyet hükûmeti de, anlaşmaya konulan bir ek madde gereğince, Rusya’ya mal vermiş ya da başka hizmetlerde bulunmuş olan tikel kişileri ilerde ödüllendirmeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Kaldı ki,

bütün bu sorunların ancak yine barış antlaşmasının imzalanmasından sonra, kesin çözüme bağlanacağı da belliydi zaten.

16 Mart 1921 tarihli ticaret anlaşması, iki ülke arasında, henüz çözülmemiş, anlaşmazlık noktaları kalmış olmakla birlikte, Sovyet Rusya’nın Büyük Britanya hükûmeti tarafından *de facto* (fiîlen) tanınmış olduğu anlamına geliyordu. Nitekim, 23 Mart 1921 tarihinde Lloyd George, Sovyet-İngiliz ticaret anlaşmasının aslında Sovyet Rusya’nın İngiliz hükûmeti tarafından tanınmasını şart koştuğunu Avam Kamarası’nda resmen açıklamıştı. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimi, çok geçmeden, İngiliz başbakanının bu açıklamasını doğrulayacaktır.

Sagor Kumpanyası Olayı

1920 yılının sonuna doğru, Londra’daki Sovyet ticaret delegasyonu başkanı Krasin, James Sagor Kumpanyası’na, odun satmıştı. Bu satıştan hemen sonra, bıçkı fabrikaları olan Luther şirketi bir dava açarak, söz konusu odunun kendi malı olup Sovyet hükûmetince zoralımına uğratıldığını ileri sürdü. Sagor Kumpanyası ise, davacının iddiasını inkâr etmeksizin, Sovyet hükûmetinin zoralımı işlemini 20 Haziran 1918 tarihli kararnamesi uyarınca uyguladığını bildirdi. 1920 Aralığında mahkeme, Sagor’un itirazını reddedecektir. Mahkemenin ret gerekçesi şuydu: Büyük Britanya hükûmeti, Sovyet hükûmetini tanımamış olduğuna göre, Sovyet hükûmetinin yayınladığı kararnamelerin, İngiliz yasaları karşısında, hiçbir geçerliği olamazdı; dolayısıyla da, Sagor’a yapılan satış olmamış sayılırdı. Bunun üzerine, Sagor Kumpanyası, Yargıtay’a başvurdu. Ve Yargıtay, İngiliz dışişleri bakanlığının açıklamalarına dayanarak, birinci hükmü bozdu. Gerçekten de Foreign Office, Büyük Britanya hükûmetinin Sovyet hükûmetini, Rusya’nın “fiilî” hükûmeti olarak tanımış bulunduğunu bildirmişti.

Alman Diplomasisinin Oyunları

Sovyet-İngiliz müzakereleri Almanya’da büyük bir heyecan yaratmıştır. Alman sanayicileri, Rus piyasasını yitirmek korkusuyla deliye dönmüşlerdir. Rusya ile ticaretin gelişmesi için kurulmuş olan Rus-Alman şirketi, 1921 Ocağında Moskova’ya bir delegasyon yollama kararı almıştır. Yine o sıralarda Reichstagt’da, Rusya ile diplomatik ve ticari ilişkilerin yeniden kurulmasını isteyen seslerin yükselişine tanıklık ediyoruz. Ama Alman hükûmeti bu konuda acele etmemektedir.

Nitekim, Almanya Dışişleri Bakanı Simons, 22 Ocak 1921 günü Reichstag’da yaptığı bir konuşmada, Sovyet Rusya ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasına karşı çıkmıştır. Çok garip bir gerekçeye dayanıyordu Alman diplomatı: Sovyet hükûmeti, 1918 yılında Moskova’da öldürülmüş olan Alman büyükelçisi için kesin tarziye vermedikçe, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması olanak dışydı. Tamamıyla o an için icat edilmiş bir gerekçeydi bu. Çünkü Alman hükûmeti, kont Mirbach’ın yerine Helferich’i Moskova büyükelçisi olarak atamış bulunmaktaydı. Dava da böylece kapanmış oluyordu.

16 Mart İngiliz-Sovyet anlaşmasının yayınlanması, Alman hükûmetini tavır değiştirmek zorunda bırakacaktır: Gerçekten, Berlin de artık Sovyetlerle müzakerelere girişmek gereğini duymuştur. Nitekim 6 Mayıs 1921 tarihinde, iki ülke arasında ticaret ilişkilerini yeniden başlatan geçici bir anlaşma imzalanıyordu. Bu anlaşmaya, savaş tutsakları ile enterne edilmiş uyrukların mübadelesini öngören bir ek konmuştu [541]. Böylece diplomasi, hem Sovyet devletinin resmen tanınmasını ertelemiş, hem de Sovyet Rusya ile ticari ilişkilerden doğacak yararı korumuş olmaktaydı.

540 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

541 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

5. EMPERYALİSTLERİN RUSYA'DAKİ AÇLIKTAN YARARLANMA GİRİŞİMİ

İlk Yardım Kuruluşları

Sovyetler ülkesi kalkınma çabasını sürdürmekteydi. Ama 1921 yazında, genç cumhuriyetin üzerine bir başka bela çöktü: Kötü rekolte. Volga kıyılarında, Ukrayna'da ve Kuzey Kafkasya'da yaşayan ve gerek yabancı müdahalesinin, gerekse iç savaşın acısını özellikle çekmiş olan yirmi milyonu aşkın insan açlıkla karşılaştı. Hükûmet hemen yardım örgütleri kurmuştu. Uluslararası proletarya da, bütün gücüyle, kardeşlerine yardım için seferber olmuştu [542].

İlk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde, A.R.A. başlığı altında Rusya'daki açlık kurbanlarına yardım örgütü kurulmuştur ve Sovyet hükûmeti, bu örgütten gelen yardım önerisini geri çevirmeyecektir. Nitekim Sovyetler, Birleşik Devletlerin gelecekteki başkanı Hoover'ın yönetiminde çalışan bu örgütle, 20 Ağustos 1921 günü, bir anlaşma yapmıştır. Bunu, Milletler Cemiyeti tarafından kurulan yardım komitesinin başkanı Fridtjof Nansen'le sekiz gün sonra Cenevre'de yapılan ikinci bir anlaşma izleyecektir.

Bu arada Fransa, uluslararası bir yardım komisyonu kurulmasını telkin etmiştir. Bu öneri, öteki müttefiklerce de uygun görülecektir. Büyük Britanya hükûmeti, söz konusu komisyona delege olarak, Dış Ticaret Bakanı Lloyd-Grimm'le birlikte, Hindistan'da açlığa karşı mücadele

uzmanı olan Sir D. Hewit'i ve İngiltere'nin eski Moskova konsolosu Wardop'u göndermiştir.

Noulens Yeniden Sahnede

Rusya'ya uluslararası yardım komisyonunun ilk toplantısı, 30 Ağustos günü Paris'te dışişleri bakanlığında yapılmıştır. Bu toplantıda komisyon başkanlığına, Fransa'nın eski Moskova büyükelçisi ve Sovyet iktidarına karşı artarda komplo kurma uzmanı Noulens seçilmiştir.

Toplantının resmî açış konuşmasına, aç insanlara, sözüm ona "hiçbir art düşünce gütmeksizin", kendilerine düşen "insanlık görevini en etkili bir şekilde yerine getirmek kaygısıyla ve sadece bu kaygıyla", yapacakları yardım hakkında dokunaklı bir cümleyle başlayan Noulens, hemen ardından, gerçek niyetini açığa vuran şu sözleri ekleyecektir:

"Salt yardım amacı güden bu anlaşmayı gerçekleştirmemiz, hiçbir şekilde geçmişten, geçmişteki hak ve taleplerimizden vazgeçtiğimiz anlamına gelemez. Milyonlarca insanın acı çektiği ve öldüğü bir sırada, Sovyetler konusundaki siyasal değerlendirme ve tavır ayrılıklarımız, bizi, zaten yürekten sevdiğimiz bir halkı kurtarmak için birleşmekten alıkoyamaz, alıkoymamıştır. Ama yapılacak yardımın, açlık kurbanları arasında ayrılık gözetmeksizin yapılması, yardım edilen Rusların bağlı bulundukları sosyal sınıflara ve siyasal fikirlere göre değişmemesi gerektiği de bir ikinci gerçektir. Bu bakımdan, yollanacak olan erzak ve öbür malzemenin en kesin eşitlik ölçüleri içinde dağıtılmasını istemek hakkımız vardır. Dolayısıyla da, bu noktada şaşmaz bir denetim zorunluluğu karşısındayız. Bu denetim mekanizmasını kurmak ve empoze etmek de bizim bir görevimizdir [543]."

4 Eylül 1921 günü Noulens, telgrafla Sovyet hükûmetine başvurarak, uluslararası komisyon tarafından yapılacak yardımı kabul etmesini istedi. Ne var ki, sadece bunu istemekle kalmıyordu Noulens; aynı zamanda, sorunu yerinde incelemek üzere tam yetkili bir uzmanlar kurulunun Rusya'ya alınmasını da istiyordu. Besbelliydi ki yardım bahanesiyle, Sovyetler ülkesinin durumu hakkında enine boyuna bir anket tasarlanmıştı.

Sovyet Hükûmetinin Cevabı

Sovyet hükûmeti, bu isteğe, 7 Eylül 1921 tarihini taşıyan bir notayla cevap vermiştir. Notada, uzmanlar kurulunun gelişi ve yollanacak yardımın dağıtımı üzerinde işleyecek her türlü denetim mekanizması kesin bir dille reddedildikten sonra, şöyle denilmekteydi:

"Sovyet Rus hükûmeti, 4 Eylül tarihinde Bay Noulens tarafından yollanan notanın edası ve içeriği karşısında derin bir şaşkınlığa düşmüş bulunmaktadır. Çünkü bu nota, Bay Noulens'ın başkanı olduğu komisyonun açlıkla yüz yüze kalanlara etkili bir yardım getirmek yerine, öyle birtakım tedbirlerden söz etmektedir ki Sovyet hükûmeti söz konusu komisyonun gerçek amacının felakete uğramış köylülere yardım olup olmadığı konusunda şüphe duymak zorunluluğunda kalmaktadır [544]."

Dışişleriyle görevli Halk Komiserinin imzasını taşıyan notada, Noulens'ın Rusya'daki etkinliği hatırlatılmakta ve eski Fransız büyükelçisi, "Rus emekçilerinin en amansız ve en hain düşmanlarından biri [545]" olarak nitelenmekteydi. Hemen ardından, eski büyükelçinin Sovyet ve Müttefik hükûmetleri arasında yakınlaşmayı ve karşılıklı anlayışı önlemek için nasıl daima çaba harcadığını anlatan nota, Sovyet hükûmetinin daha o vakit, Fransız hükûmetine, "Rusya ile Fransa arasında bir savaş çıkarmayı kendine amaç edinmiş olan bir diplomatın" Rusya'da artık fazladan bir dakika bile bırakılamayacağını [546], açıkça bildirdiğini belirtmekte ve şöyle devam etmekteydi:

"Ve Sovyet hükûmetinin bu uyarısına rağmen Rusya'da kalmış olan Bay Noulens, bütün gücünü Sovyet Cumhuriyeti'nin güvenliğine karşı komplolar ve yöneticilerinin hayatlarına karşı suikastlar hazırlamaya vermiş; çeşitli yerlerde karışıklık çıkartma, akla gelebilecek bütün maceracıları hizmetine alıp Sovyet Cumhuriyeti'ni yıkmak için kullanma, köprüleri uçurma, trenleri yoldan çıkarma gibi girişimlerin en baş hazırlayıcısı durumuna girmiştir [547]"

Noulens'ın, "Rus halkını, bugünkü korkunç açlık felaketini belirli bir ölçüde koşullandırmış olan yıkım ve yoksulluk hâline mahkûm eden abluka sisteminin de belli başlı esinlendiricilerinden ve yürütücülerinden biri [548]" olduğunu kaydeden nota, şöyle son bulmaktaydı:

“Görüldüğü gibi, Bay Noulens’ın komisyonu, aç insanlara yapılacak bir yardımdan çok Sovyet Rusya’nın iç durumu hakkında bir anketi yürütmeye hazırlanmaktadır. Ve söz konusu anket, yine görüldüğü gibi, amaçlarının Sovyet Cumhuriyeti topraklarında yabancı orduların ilerlemesini kolaylaştırmak üzere karışıklık çıkarmak olduğunu açıkça itiraftan çekinmeyen kimselerin yönetimi altında gerçekleştirilmek istenmektedir [549].”

Zaten, bu yardım kampanyasını örgütleyenlerin gerçek niyetleri açığa çıkmakta gecikmeyecekti: Emperyalistlerin ajanları, Prokopoviç, Kuskov, Kişkin, vs. gibi, Açlara Yardım Komitesi’nin içine sızmış bulunan Kade’lerin[550] karşı devrimci etkinliklerini sonuna kadar desteklemekteydiler. Ve Kade’lerin yabancı casuslarla suç ortaklığı hâlinde oldukları gerçeği, çok geçmeden tamamıyla ortaya çıkacak; bu canice etkinlik de Sovyet hükûmeti tarafından hemen bastırılıp işlemez hâle sokulacaktı.

Brüksel Konferansı ve “Şeytanca Bir Tasarı”

1921 yılının Ekim ayında Brüksel’de, başta Belçika, Büyük Britanya, Japonya, İtalya, Almanya, Fransa, Polonya ve Romanya olmak üzere yirmi ülkenin katıldığı bir konferans toplandı. Brüksel Konferansı’nın resmî gerekçesi, Rusya’da açlık felaketine uğrayanlara yardım sorunuydu. Ve söz konusu konferansın aldığı kararda, yardıma temel olarak Rus borçlarının Sovyet hükûmeti tarafından tanınması şart koşuluyordu [551]. Yabancı Devletlerin temsilcileri, böylece, içinde bulunduğu güçlüklerden yararlanarak Sovyet Rusya’yı dize getirmek istediklerini açıkça ortaya koymuş olmaktaydılar.

Brüksel’de alınan karara cevap olarak Sovyet hükûmeti, 28 Ekim 1921 günü İngiliz, Fransız, Amerikan, İtalyan ve Japon hükûmetlerine yolladığı notada, ilkin, aynı yılın 16 Ağustos günü Lloyd George tarafından Avam Kamarası’nda yapılmış olan bir açıklamayı hatırlatıyordu. Gerçekten de, İngiliz başbakanı, o gün yaptığı bir konuşmada Rusya’daki açlık sorununa değinmiş ve Sovyet hükûmetine Rusya’nın eski borçlarını ödetmek için

açlıktan yararlanmanın “ancak Şeytana yaraşır cinsinden haince bir tasarı” olacağını söylemişti [552].

Sovyet notası, daha sonra, şöyle devam ediyordu:

“Brüksel Konferansı, bugün Rusya’daki açlık felaketinin ulaştığı oranlar ortada olduğuna göre, Sovyet hükûmetinin bu felaketten acı çeken insanların selametini salt kendi olanaklarıyla sağlayamayacağını bile bile, söz konusu insanlara ciddi bir yardım için zorunluluk hâline gelen bir kredinin açılışını eski borçların Sovyet hükûmeti tarafından tanınması koşuluna bağlamış bulunmaktadır [553].”

Sovyet Önerisi ve Fransa’nın Tutumu

Konferansta tezgâhlanan “haince tasarı”yı bütün dünya kamuoyuna böylece açıklayan Sovyet hükûmeti, Sovyetler ülkesine karşı girişilen mücadelenin temelinde bu borçların ödenmeyişinin bulunduğunu ileri sürenlerin elinden bütün kozlarını almak amacıyla, borçları belirli birtakım koşullar altında ödeme önerisini yenilemeye karar vermişti. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, hükûmetin bu kararını şöyle açıklıyordu :

“Sovyet hükûmeti, Çarlık hükûmeti tarafından 1914 yılından önce alınmış olan devlet borçlarını ödeme sorumluluğunu; kendisine bu yükümlülüğü gerçekten yerine getirebilmesi için yeterli bir erteleme süresi tanındığı takdirde, kabule hazır olduğunu bütün öteki devletlerin ve uyruklarının önünde ilan eder. Hiç şüphe yoktur ki böyle bir sorumluluğu yüklenmenin vazgeçilmez koşulu, büyük devletlerin de buna karşılık, Sovyet Cumhuriyetlerinin ve dost Uzak Doğu Cumhuriyeti’nin güvenliğini tehdit eden her türlü eylem ve tasarıdan vazgeçmeyi yükümlenmeleri ve bunu bütün dünyaya resmen açıklamalarıdır. Söz konusu cumhuriyetlerin egemenlik hakları ve sınır dokunulmazlıkları evrensel birer ilke olarak ilan edilmelidir... Bu amaçla Rus hükûmeti, yukarıda değinilen sorunları çözüme bağlamak, öbür devletlerin Rus hükûmetine ve Rus hükûmetinin öbür devletlere bu açıdan sunacakları istek ve dilekleri incelemek ve taraflar arasında kesin bir barış anlaşması hazırlayıp gerçekleştirmek üzere uluslararası bir konferansın en kısa zamanda toplanmasını önermektedir [554].”

Bu önerisinin büyük kapitalistler tarafından hasır altı edileceğini ya da anlamı bozularak kamuya duyurulmak isteneceğini bilen Sovyet hükûmeti, Rus borçlarına karşılık olarak Avrupa piyasasına sürülmüş gelir senetleri sahiplerinden oluşan ortak cepheyi parçalamak ve küçük pay senedi sahiplerini kendi yanına çekmek için — ki bu küçük senet sahipleri, özellikle Fransa'da pek çoktu— belirli bir ödün vermeyi de karar altına almıştı. Ve bu kararını şöyle açıklıyordu:

"Rus hükûmeti bu kararı, sayıları özellikle Fransa'da pek çok olan ve Çarlık borçlarının tanınıp ödenmesinde hayati çıkarları bulunan küçük pay senedi sahiplerinin arzularını gerçekleştirebilmek için almış bulunmaktadır [555]."

Fransız hükûmetinin Sovyet notasına cevabı, 9 Kasım 1921 günü geldi. Ve söz konusu nota, Sovyet hükûmetine değil, Büyük Britanya hükûmetine gönderilmişti.

Paris hükûmeti, bu notasında, bugünkü koşullar içinde, "komünist önderlerin diktatoryası altında bulunan topraklarla, salt ekonomik alanda bile olsa, herhangi bir ilişki kurmanın tehlikeli ve boşuna" olduğunu bildiriyordu yeniden. Daha sonra nota, Sovyet hükûmetinin "tüm uygar halklarda yürürlükte olan ahlak yasalarına bağsız koşulsuz uyması" gerektiğini ileri sürüyor; sadece savaş öncesi borçlarının değil, savaş borçları ve devrim döneminde kamulaştırılan mülkler de dâhil bütün yabancı alacaklarının ödenmesini talep ediyor; bunlarla da yetinmeyerek, Bolşeviklerin "her türlü propagandaya son vermeleri"ni şart koşuyordu [556].

542 *Aynı yapıt,* Moskova-Leningrad, 1929.

543 *Le Temps* gazetesi, 1 Eylül 1921 tarihli sayı. Bkz.: *Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği Bülteni,* no. 96, 12 Ekim 1921, s. 3.

544 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, no. 3, s. 115-116.

545 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, no. 3, s. 116.

546 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, no. 3, s. 117.

547 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 3, s. 117-118.

548 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara. 3, s. 118.

549 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara. 3, s. 119.

550 Kade (cade); isyancı anlamında.

551 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 3, s. 122.

552 *Aynı yapıt,* 3. Bölüm, numara 3, s. 124-125.

553 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara. 3, s. 27.
554 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 3, s. 140.
555 *Aynı yapıt*, 3. Bölüm, numara 3, s. 140-141.
556 *Le Temps* gazetesi, 17 Kasım 1921 tarihli sayı.

6. SİLAHLI SALDIRILAR AALAND ADALARI SORUNU VE RUSYA SOVYETLERİ IX. KONGRESİ

“Büyük Polonya” ve “Büyük Finlandiya”

Bir yandan, Rusya’daki açlık felaketini sömürme denemelerine girişen emperyalistler, öte yandan da komşu ülkelerden Sovyet topraklarına sızarak yeni Rus devletini istilaya kalkışan silahlı çeteler oluşturma yoluna gitmişlerdir. Müttefik devletlerdeki gerici çevreler, her şeyden önce, Finlandiya ve Polonya’yı olanca güçleriyle desteklemekte; bu ülkelerin askerî durumlarını pekiştirmek için sadece maddesel yardımlarda bulunmakla yetinmeyip kendi eğitimcilerini ve teknisyenlerini de göndermekteydiler [557].

Gerçekten de, Karelya[558] kıstağı üzerindeki müstahkem mevkiler yabancı mühendisler tarafından yapılmaktaydı. Polonya “Pan”ları ise Baltık Denizi’nden Karadeniz’e, Danzig’den Odesa’ya ve Dniepr’den Oder’e uzanan bir “Büyük Polonya” düşü görmekteydiler. Bu plan, Ukrayna ile Beyaz Rusya’nın birer Polonya sömürgesi hâline gelmesini varsaymaktaydı elbette.

Müttefikler ayrıca, bir “Büyük Finlandiya”nın kurulması için açılan kampanyayı da desteklemekteydiler. Söz konusu “büyük” ülke, Petrozavodsk kentiyle birlikte Sovyet Karelya Cumhuriyeti’nin, Petrograd kentiyle birlikte bütün o bölgenin, hiçbir zaman buz tutmayan Murmansk

limanıyla birlikte Kola yarımadasının ve Kuzey Rusya'nın Ural dağlarına kadar uzanan kısmının fethedilmesiyle gerçekleştirilecekti [559].

Sovyet-Fin barış anlaşması 1 Ocak 1921 tarihinden itibaren yürürlüğe girmişti. Ama Fin burjuvasisinin anti sovyetik niyet ve tasarılarını ortadan kaldırmamıştı bu. Daha 1921 yılının başlangıcında, Fin hükûmetinin bir Sovyet ticaret delegasyonunu ülkeye kabul etmeyişi yüzünden iki hükûmet arasında bir çatışma kopmuştu [560]. Bu olay kapandıktan sonra da yeni yeni zorluklar baş göstermekte gecikmeyecekti.

Finlilerin Karelya üzerindeki haksız ve temelsiz talepleri gerçi Yuriev müzakereleri sırasında reddedilmişti; ama Finliler, Yuriev anlaşmasını yine de Karelya'ya ilişkin bir vaat şeklinde yorumlamaktan geri kalmamışlardı. Nitekim 1921 Haziranında bir Rus-Fin ortak komisyonunun çalışmalara başlaması gerekirken, Fin hükûmeti bu çalışmaların açılışını, sözüm ona "anlaşmazlık konusu olan" Karelya sorununun çözümüne bağlamıştı.

Yine Fin hükûmeti, daha sonra da, 23 ve 25 Ağustos 1921 tarihlerinde Sovyet hükûmetine iki nota vererek, son derece küstah bir dille, Karelya'da "demokratik" (ve tabi, burjuva) bir rejim kurulmasını istemiş ve bütün çarelere başvurup, müzakerelerin başlamasını engelleyerek, silahlı Beyaz çeteleri bu bölgeye saldırtmaya koyulmuştu [561].

Gerçekten de, bir sözüm ona Karelya hükûmeti kurulmuştu Finlandiya'da. Bütün Fin toprakları üzerinde, Beyazlara yardım için para toplanmaya başlanmıştı. Bütün belli başlı kentlerde adam toplama büroları kurulmakta ve Karelyalı "isyancılara", açıkça takviye kuvveti yollanmaktaydı. Sözüm ona izinli Fin subayları, ayaklanmacıların giriştikleri yerel harekâtı yönetmek üzere Karelya'ya koşmaktaydılar. Bütün bunlar yetmezmiş gibi Fin hükûmeti, Beyaz Karelyalılardan kurulu bir delegasyonu resmen kabul edecek ve Karelya sorununu incelemesi için Milletler Cemiyeti'ne başvuracaktı. Estonya da bu başvuruyu destekleyecekti [562].

Yeni Bir Maceracı: Enver Paşa

Sovyet dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, 19 Aralık 1921 tarihini taşıyan bir notayla Estonya'yı protesto ederek, Sovyetler Birliği'nin iç

işlerine karışmasının, Karelya'daki Beyaz çetelere para ve malzeme yardımı yapmasının iki hükûmet arasında imzalanmış olan barış anlaşmasına kesinlikle aykırı olduğunu hatırlatmıştır [563].

1921 yılının Ekim sonu ile Kasım başında, Karelya'daki Fin macerası sürüp giderken Polonya da boş durmamış ve Petliyura'nın iki bin adamına Ukrayna sınırını açmıştır [564]. Kışa kadar on beş kadar çete de Polonya sınırından Ukrayna'ya ve Beyaz Rusya'ya girecektir. Bunu, Romanya'dan Ukrayna'yı istilaya gelen üç çete izlemiştir. Ama Sovyet birlikleri, bütün bu çeteleri kısa zamanda dağıtıp yok etmişlerdir.

Yine aynı dönemde, Orta Asya'da Basmacı adı verilen çetecilerin Sovyet Rusya'ya karşı bir ayaklanma düzenlediklerine tanıklık ediyoruz. Bunların başında, eski Türk savaş bakanı Enver paşa bulunuyordu. Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı felaketine sürüklenmesinde büyük rol oynayan bu maceracının yönettiği ayaklanma, büyük bir Müslüman Orta Asya devletinin kurulmasını amaçlıyordu [565].

Aaland Adaları Sorunu

Finlandiya'yı daha güçlü kılmak isteyen İngiliz-Fransız diplomasisi, Adaları konusunda çıkan anlaşmazlığı bu ülke lehinde çözüme bağlatmıştı. Gerçekten de 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, İsveç, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Letonya ve Polonya, Aaland Takımadası'nın durumunu belirleyen bir anlaşma imzaladılar [566].

Baltık Denizi'nin kuzey kesiminde yer alan bu takımada, önemli bir stratejik mevkie sahip bulunmaktaydı. Bir çeşit anahtarı durumundaydı Finlandiya Körfezi'nin. Daha önce İsveç'in malı olan bu adalar, 1809 yılında Rus egemenliğine geçmişti. 1856 Paris Antlaşması, adalarda istihkâm kurulmasını yasaklamıştı. 15 Ekim 1920 tarihli Rus-Fin barış antaşmasıyla takımada, Finlandiya'ya geçmişti. Ama yine aynı anlaşma gereğince, Aaland'da istihkâm kurma yasağı sürdüğü gibi, Rusya'nın ilerde bu takımadaya ilişkin olarak alınacak bütün kararlara katılma hakkı doğmuştu.

Bu arada, takımadaya sahip olma mücadelesine İsveç de katılacak ve Milletler Cemiyeti'nin yardımına başvuracaktır. Milletler Cemiyeti, adaları, 1921 yazında büyük devletlerle Baltık ülkeleri arasında yapılan Marienheim konferansı kararlarına uygun olarak askerden arıtmak koşuluyla, Finlandiya'nın egemenliğine bırakmıştı. Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Almanya, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Polonya, Estonya ve Letonya'nın katıldığı Marienheim Konferansı'na Sovyet Rusya çağrılmamıştı. Buna rağmen söz konusu ülkeler, konferansta aldıkları kararları 20 Ekim 1921 günü Cenevre'de bir anlaşma halinde imzaladılar. Bunun üzerine Sovyet hükûmeti, aynı yılın 14 Kasım günü ilgili ülkelere yolladığı bir nota ile, Aaland adaları konusunda kendisi katılmaksızın alınmış olan kararı tanımadığını dolayısıyla da, bu konuda tam bir eylem özgürlüğüne sahip bulunduğunu bildirdi.[567].

Lort Curzon'un Çabaları

Emperyalistlerin Sovyetler Birliği'ne karşı takındıkları tavır, kendilerini gerektiğinde denizden Petrograd'a ulaştıracak bir açık kapı sağlamak istediklerini yeterince ispatlıyordu. Ablukayı ilke olarak kaldırmışlardı gerçi; ama şimdi de olası bir saldırı için komşu ülkelerde talimgâhlar kurarak, Sovyet Cumhuriyeti'ni yavaş yavaş kuşatmaya devam etmekteydiler [568].

İngiliz-Fransız gericileri tarafından Sovyet ülkesine yapılan baskı da gittikçe biraz daha güçlenmekteydi. Nitekim, Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Lord Curzon, 16 Mart tarihinde imzalanmış olan Sovyet-İngiliz ticaret anlaşmasını bir türlü sindirememişti ve iki ülke arasında henüz kurulmuş bulunan ilişkileri koparmak için fırsat gözlüyordu.

Gerçekten de Curzon, Beyazlar tarafından kendisine verilen yanlış bilgilere dayanarak, Sovyet hükûmetine son derece kışkırtıcı bir nota göndermiştir [569]. Sovyet iktidarı ile Komintern'in birbirine karıştırıldığı bu notada Sovyet Rusya hükûmeti, Hindistan, İran, Türkiye ve Afganistan'da İngilizlere karşı propaganda yapmakla suçlanmaktadır. Bununla da yetinmeyen İngiliz Dışişleri Bakanı, işi, bağımsız Afgan devletine para

yardımını da öngörüyor gerekçesiyle, Sovyet-Afgan anlaşmasını protesto etmeye kadar vardırmaktaydı.

Sovyet dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, 27 Eylül 1921 tarihinde, Curzon'a hak ettiği cevabı vermiştir. İngiliz bakanın suçlamalarını çürüttükten sonra, Büyük Britanya hükûmetinin Sovyet Rusya'ya karşı bir dizi düşmanca davranışta bulunduğunu ortaya koyan bu belge, Curzon'un çıkışını başarısızlığa mahkûm etmiştir [570].

IX. Kongre'nin Bildirisi

İngiliz, Fransız, Polonyalı ve Japon emperyalistler tarafından sosyalist düzenin barış içinde kurulmasını engellemek amacıyla kurulan tertipler, Kızıl Ordu'nun zaferleri sayesinde tam bir fiyaskoyla sonuçlanmıştı. Petliyura, Beyaz Fin, Polonya ve Basmacı çeteleri darmadağın edilip ortadan kaldırılmıştı. İşte, Rusya Sovyetleri IX. Kongresi 22 Aralık 1921 günü böyle bir ortam içinde açılacaktır.

Bütün dünya gericilerinin Sovyet iktidarına karşı mücadelede kararlı olduklarını belirten Kongre, özellikle emperyalist Polonya, Finlandiya, Romanya ve Japonya hükûmetlerinin anti sovyetik etkinlikleri konusunda şu noktaya dikkati çekiyordu:

"Kongre, komşu devletleri şu konuda uyarmakta yarar görmektedir: Sovyet toprağının bütünlüğüne ve Sovyet Cumhuriyetlerinin güvenliğine kastedecek eylemlere giriştikleri ya da bu tür eylemleri desteklemeye devam ettikleri takdirde Sovyet Cumhuriyetleri de kendilerini, güvenlik ve huzurlarına kastedenlere karşı haklı ve meşru bir savunma tutumu içinde cevap vermek zorunda duyacaklardır. Ve bu cevap, saldırgan için olduğu kadar saldırganın kışkırtıcıları için de, öldürücü bir vuruş şeklinde gelebilir [571]."

Yeni Anlaşmalar

1921 yılının sonu ve 1922 yılının başlangıcı, Sovyetler Birliği'ne, kapitalist ülkelerle bir dizi yeni anlaşma getirecektir. Bunların ilki, İtalya ile yapılmıştır. İtalya da tıpkı Büyük Britanya gibi, daha 1920 yılından itibaren Sovyet kooperatif yöneticileriyle ilişki kurmuş bulunuyordu. İtalyan hükûmetinin böyle bir karar vermesinin nedeni açıktı: Rusya ile ticaret bu ülkeye petrol, kömür, demir, buğday ve çeşitli tarım ürünleri sağlaması bakımından son derece yararlı olacaktı. Çünkü doğal zenginlikler bakımından zaten pek zengin olmayan İtalya, ayrıca, savaş sırasında da büyük çapta zarar görmüştü.

Nitekim, 1921 yılı içinde, Sovyet hükûmetinin tam yetkili bir temsilcisi Roma'ya gelmiştir. Söz konusu temsilci, alabildiğine çapraşık ve uzun müzakerelerden sonra, 26 Aralık 1921 tarihinde İtalya ile bir ticaret anlaşması imzalamayı başaracaktır. Ne var ki, İtalyan diplomasisi, bağımsız bir hareket çizgisi izlemekten uzak kalmış ve birçok kez Sovyet Rusya'nın hasımlarıyla işbirliği yapmıştır. Nitekim, 29 Mayıs 1922 tarihli Sovyet-İtalyan kesin ticaret anlaşması da, Fransız hükûmetinin baskısı sonucunda, İtalyan Meclisince onaylanmayacaktır.

Aynı 1921 yılı boyunca ve 1922 yılının ortalarına kadar Sovyet hükûmeti, Norveç'le 2 Kasım 1921, Avusturya ile 7 Aralık 1921, İsveç'le 9 Mayıs 1922 ve Çekoslovakya ile 5 Haziran 1922 tarihlerinde olmak üzere bir dizi geçici ticaret anlaşması imzalamıştır.

Görüldüğü gibi, Sovyet Rusya'nın uzun bir barış dönemi için giriştiği mücadele hiç de küçümsenmeyecek sonuçlar vermeye başlamış bulunmaktadır.

557 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

558 Karelya: Rusya'ya bağlı özerk Cumhuriyet. 1940 yılında Finlandiya Karelya'sı adını almıştır. Başkenti; Petrozavodsk'dur.

559 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

560 *Aynı yapıt.* Moskova-Leningrad, 1929.

561 *Aynı yapıt.* Moskova-Leningrad, 1929.

562 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 2, s. 160.

563 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.

564 *Aynı yapıt.* Moskova-Leningrad, 1929.
565 *Aynı yapıt.* Moskova-Leningrad, 1929.
566 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. Bölüm, numara 3, s. 172.
567 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.
568 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad, 1929.
569 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası,* 3. bBlüm, numara 3, s. 188.
570 *Aynı yapıt.* 3. Bölüm, numara 3, s. 191.
571 *Rusya işçi, köylü ve asker milletvekilleri Sovyetleri IX.Kongresi. Stenografik kontrandü, 22-27 Aralık 1921.* Rusya Sovyetler Birliği Merkez Yürütme Kurulu yayınları, Moskova, 1921, s. 271.

OTUZALTINCI BÖLÜM

WASHİNGTON KONFERANSI VE “DOKUZ DEVLET ANLAŞMASI” (KASIM 1921-ŞUBAT 1922)

1. SAVAŞ SONRASINDA İNGİLİZ AMERİKAN REKABETİ

Savaştan Sonra Amerika'nın Durumu

Ne Versay Barış Antlaşması, ne de onu izleyen öbür anlaşmalar, galiplere bir türlü huzur getiremeyecektir. Büyük Sovyet ülkesi kapitalist dünyadan kopmuştu artık ve kendi ekonomik ve siyasal bağımsızlığı için yürüttüğü başarılı mücadeleyle, doğrudan doğruya Versay sisteminin temellerini çökertmekteydi.

Öte yandan da Birleşik Devletler de, Versay'da gerçekleştirilen yeni dünya paylaşımını tanımayı reddetmiş bulunuyordu. Böylece söz konusu sistemin etki alanı iyiden iyiye daralmış ve hemen hemen Eski Kıta'nın batı kesiminden ibaret kalmış gibiydi. Oysa, 1914-1918 Savaşı'nın yol açtığı yeni dünya bölüşümüne, Pasifik sorunları halledilmedikçe çözülmüş gözüyle bakılamazdı. Ve işin bu noktasında, dolar ülkesinin iradesi konuşmaktaydı.

Savaş'tan sonra Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'nın ekonomik çöküntüye uğraması sonucunda, çok büyük ve kudretli bir devlet hâline gelmişti. Avrupa'nın eski borçlusu, bütün dünyaya borç vermekteydi şimdi. Gerçekten de Birleşik Devletler, Savaş sırasında birçok Avrupalı devlete büyük miktarda kredi açmıştı. Öyle ki, 1922 yılının Kasım ayında, ödenmemiş faizler de dâhil olmak üzere, Amerika'nın Avrupa'dan toplam alacağı, 11 milyar 600 milyon doları buluyordu. Sırasıyla şunlardı borçlu

ülkeler: Büyük Britanya 4 milyar 700 milyon, Fransa 3 milyar 800 milyon, İtalya 1 milyar 900 milyon ve Belçika yaklaşık 0.5 milyar [572].

Başka biçimler altında verilen paralar ve yapılan yatırımlar da hesaba katılırsa, Birleşik Devletlerin Avrupa'ya ekonomik yardımı 20 milyar dolara yaklaşmaktaydı. Ki bu muazzam borcu yılda 400 milyon dolarlık ödemelerle ortadan kaldırmak için bile 50 yıl beklemek gerekiyordu. Görüldüğü gibi savaşın en önemli sonuçlarından biri de, Avrupa'nın en büyük devletlerinin, Amerika Birleşik Devletleri'ne en azından, iki kuşak boyunca borçlu duruma girmeleri olmuştu.

Yeni ve Büyük Sorun

Öte yandan, dört yıl süren savaş, Amerikan endüstrisini ölçüsüz denecek kadar büyük çapta genişletmiş ve geliştirmişti. 1920 yılında, dünya nüfusunun ancak yüzde 6'sını oluşturan Birleşik Devletler, dünya altın üretiminin yüzde 20'sini, kömür üretiminin yüzde 50'sini, alüminyum üretiminin yüzde 60'ını, petrol üretiminin yüzde 66'sını, bakır üretiminin yüzde 60'ını ve otomobil üretiminin yüzde 80'ini kendi toprakları üzerinde gerçekleştiriyordu. Ve aynı Amerika Birleşik Devletleri, o güne dek hep yapmış olduğu gibi dışarıdan sermaye ithal etmek yerine, şimdi artık yabancı ülkelere sermaye ihraç ediyordu.

Bu yeni ekonomik kudret, Amerika'nın uluslararası siyasal nüfuzunun da aynı oranda artmasını talep etmekteydi. Yeni ve büyük bir sorun çıkıyordu ortaya: Dünyanın, evrensel zenginliklerin dağılımına orantılı olarak, yeniden bölüşümü.

Keskin Rekabetin Doğuşu

1914-1918 Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sadece iki kapitalist devlet, gerçekten dünya çapında birer güç olarak kalmayı başarabilecektir: Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya. Öbür devletler, bu arada o

muazzam sömürge imparatorluğuna rağmen Fransa bile, dünya üzerinde egemenlik iddialarını tamamıyla yitirmiş durumdadırlar.

İşte bu koşulların bir sonucu olarak İngiliz-Amerikan rekabeti, emperyalist çelişkilerin temel noktası hâline gelecektir. Ve bu rekabetin ilk beliren konusu da, İngiliz dominyonları olmuştur.

Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri, savaştan sonra Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda piyasalarında Büyük Britanya ile sıkı bir rekabete girişmiş bulunmaktaydı. Ayrıca iki ülke arasındaki bu yarış, Orta Amerika ile Arjantin, Brezilya ve Uruguay gibi Güney Amerika ülkelerinde de keskinleşiyordu. Büyük çapta borç verme gücü ve geniş banka ağı sayesinde, İngiltere'yi bütün bu bölgelerden hızla sürüp çıkarmaktaydı Amerika. Gerçekten de, Peru, Bolivya, Panama, Salvador, Nikaragua ve Honduras gibi birçok Latin Amerika ülkesinde artık sadece Amerika'nın siyasal ve mali denetimi işlemekteydi.

İki ülke arasındaki durum, Çin'de gerginleşmişti. İngiltere'nin Çin kıtasında, imtiyaz, sömürge ve demiryolu olarak büyük edinimleri bulunmaktaydı. Ayrıca İngiltere, yine Çin'de, birçok önemli limana sahip olduğu gibi Çin gümrüklerini de denetiminde tutuyor, sanayi ve bankacılık işletmeleri kuruyordu.

Çin'deki durumunu İngiltere, ülkenin "nüfuz alanları"na bölünmesini sağlayarak güçlendirmişti. İngiliz etki alanı, özellikle, Yang Çe Irmağı havzasıyla Güney Çin'i kapsamaktaydı. İngiltere'nin yolunu kesmek üzere Amerika Birleşik Devletleri de, "açık kapı" sloganını atmıştı ortaya: Dayanılmaz bir ekonomik baskı sayesinde Çin'de her türlü rekabeti ezerek en etkili duruma gelme olanağını sağlayacaktı böylece.

Rekabet İçinde İş Birliği

İngiliz ve Amerikan çıkarları, özellikle pamuk, kauçuk, petrol, kısaca tüm doğal zenginlik alanları için mücadele çerçevesinde şiddetle çatışmaktaydı.

Her iki devleti de, hızlı bir ritim içinde, donanma yapmaya itiyordu bu rekabet. Daha 1916 yılında Amerika Birleşik Devletleri, büyük bir gemi yapım programı yapmıştı: Söz konusu program, 1924 yılında Amerikan

savaş donanmasının dünyanın en büyük donanması hâline gelmesini öngörmekteydi.

Bütün antagonizmalar gibi İngiliz-Amerikan rekabeti de daima düzgün ve eşit bir tarzda çıkmıyordu ortaya. Örneğin öyle durumlar oluyordu ki iki ülke geçici bir süre için işbirliği yapmak zorunda kalıyorlardı. Ve bu işbirliği, aralarındaki uzlaşmazlığın bir sonraki dönemde bir kat daha sivrilip keskinleşmesi sonucunu doğurmaktaydı.

Bu işbirliği dönemleri, temel bakımından, Amerikan dünya ticaretinin zorunlulukları tarafından gerekli kılınmaktaydı: Savaş sonrası Amerikan sermayesinin, bütün ülkelerde gösterdiği gelişme içinde ve kendi dayanak noktalarını kurup yaratıncaya kadar, Londra bankalarına ve bu bankaların yabancı ülkelerdeki şubelerine ihtiyacı vardı. Ayrıca İngiliz-Amerikan çıkarları, Avrupa üzerinde Fransız hegemonyasının kuruluşunu önlemek ve hele özellikle de Japonya'nın Uzak Doğu'da egemenlik sağlamasına engel olmak bakımından da uzlaşma içindeydiler.

572 Harold Nawlton ve Leo Pazvolsky, *Savaş Borçları*, 1933, s. 298.

2. UZAK DOĞU’DA DURUM VE KONFERANS’IN HAZIRLIKLARI

Yeni Bir Güç: Japonya

20. yüzyılda, Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya arasındaki antagonizmalar da iyice keskinleşmiş bulunmaktadır. Batılı büyük devletlerin Pasifik sorunlarına yeterince dikkat etmeye vakit bulamadıkları savaş boyunca Japonya, Uzak Doğu’daki durumunu iyiden iyiye pekiştirmişti. Nitekim, Çin’e yönelttiği ünlü yirmi bir talep, bunun bir ispatıydı. Bilindiği gibi, söz konusu talepler Çin’i pratikte bir Japon sömürgesi hâline getirmeyi amaçlıyordu.

Versay Barış Antlaşması, Çin’deki eski Alman sömürgelerini, yani Çing Tao limanı ile Şantung yarımadasını Japonya’ya bırakmıştı. Versay antlaşmasının Amerikan Senatosu tarafından onaylanmayışının temel nedenlerinden biri de, Şantung’un Japonlara verilmesiydi zaten. Ve Tokyo diplomasisi, rakiplerini yavaş yavaş sürüp çıkartarak Çin’e girişini kamufle etmek için, kendine özgü bir tarzda yorumladığı Monroe doktrinini ileri sürüyordu: Asya, Asyalılarındır. Yani Japonların.

Japon endüstrisi de büyük gelişme göstermişti savaş sırasında. Çin piyasasını büyük çapta fetheden Japonya, şimdi de Latin Amerika pazarlarına sızmaya başlamıştı. Gerçekten de, Amerika Birleşik Devletleri’nin eşiğinde, Meksika’da bile Japon malları satılmaktaydı. Doların saltanatı, kendi öz yurdunda tehlikeye düşmüş gibi görünmekteydi.

Öte yandan Japonya, Büyük Britanya tarafından da destekleniyordu. Gerçekten de, iki ülke arasındaki eski ittifak paktı on yıl daha uzatılmıştı [573]. Bu durumda, alabildiğine nazik ve karmaşık bir iş düşüyordu Amerikan diplomasisine: Büyük Britanya-Japonya ittifakını yıkmak.

Uzak Doğu'daki İngiliz Çıkarlarına Bir Bakış

Büyük Britanya Uzak Doğu'da, Avustralya, Yeni Zelanda, İngiliz Malezya'sı, vs. gibi son derece önemli ekonomik ve stratejik noktaları elinde bulunduruyordu. Ayrıca İngiltere'nin, yine Uzak Doğu'da, haklı olarak "Çin'in İngiliz kapısı" diye adlandırılan Hong Kong, ya da, Hindistan'ın ve Hint Okyanusu'nun anahtarı sayılan Singapur gibi alabildiğine sağlam dayanakları da vardı.

Bütün bunların yanı sıra, doğal kaynaklarının zenginliğiyle ün salmış olan Hollanda sömürgelerine de yatırım yapmıştı İngiltere: Uçsuz bucaksız kauçuk işletmelerine sahipti bu ülkelerde. Hollanda Hindistan'ında üretilen petrol de, bir İngiliz-Hollanda tröstünün ellerindeydi. Zaten söz konusu petrolün üçte biri, doğrudan doğruya İngiltere'ye ihraç edilmekteydi.

1921 yılındaki İmparatorluk Konferansı'nda söz alan Güney Afrika Birliği temsilcisi Smuts, Pasifik'teki çıkarların ülkesi için ne demek olduğunu şöyle belirtiyordu:

"Bugüne kadar hep Avrupa'daki durumu birinci derecede önemli bir sorun olarak göz önüne almak eğilimindeydik biz; Ama artık aynı fikirde değiliz... Bugün eylem sahnesinin Avrupa'dan Uzak Doğu'ya ve Pasifik Okyanusu'na kaydığı hiç şüphe götürmez bir gerçektir. Bence, elli yıl ve hatta daha uzun bir süre için, uluslararası sorunların belli başlı çözüm yeri orası olacaktır [574]."

Japon-İngiliz İlişkileri

Büyük Britanya'nın Uzak Doğu'daki biricik rakibi, Amerika Birleşik Devletleri değildi. Yükselişini büyük çapta İngilizlere borçlu olan bunca

yılın müttefiki Japonya da, tehlikeli bir rakip olarak belirmekteydi yavaş yavaş: Monroe doktrininin Japon yorumu, Amerika'ya olduğu kadar Büyük Britanya'ya karşı da çevrilmiş bir silahtı. Nitekim İngiliz sanayicileri, Japonya'nın sadece Kuzey Çin'e değil, kendi nüfuz bölgeleri olan Yang Çe vadisine ve Güney Çin'e sızmasını da gittikçe artan bir öfkeyle izliyorlardı. İngiliz-Japon ittifakının uzatılmasına karşı, doğrudan doğruya Britanya İmparatorluğu'nun içinden de bazı sesler yükselmekteydi. Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda, bunların başında geliyorlardı, söz konusu ittifakın muhalifleri, bir yandan Japon rekabetinin tehlikelerini sayıp dökerken öte yandan da bu paktın, Amerika ile Japonya arasında bir silahlı çatışma çıktığı takdirde, İngiltere'yi ister istemez Japonya'ya bağlı kılacağını belirterek hükûmeti uyarmaktaydılar. 1921 yılında toplanan İmparatorluk Konferansı'nda Kanada temsilcisi, İngiliz Japon paktına öylesine kesin bir tarzda karşı çıktı ki Lloyd George, şu alaycı sözleri etmekten kendisini alamadı :

"Yanılmıyorsam bu sözleriniz, bir İngiliz yurttaşından çok, bir Amerikan yurttaşının ağzına yakışırdı" [575].

Amerikan Diplomasisinin Ani Girişimi ve Sovyet Hükûmetinin Protestosu

Amerikan diplomasisi, Büyük Britanya İmparatorluğu içindeki çekişmelerden yararlanmakta gecikmeyecektir: Senatör Borah, deniz silahlarının sınırlandırılması sorunuyla Pasifik ve Uzak Doğu sorunlarını tartışıp çözüme bağlamak üzere Washington'da bir konferans toplamak önerisinde bulunmuştur. Dışişleri Bakanı Hughes da, 10 Temmuz 1921 günü, konferansın yakında toplanacağını resmen açıklamıştır [576].

Amerika Birleşik Devletleri bu konferansa, Büyük Britanya, Japonya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Portekiz ve Çin'i çağırma kararındaydı. Versay Antlaşması'nın Pasifik'teki sömürgelerinden yoksun bıraktığı Almanya çağırılmayacaktı. Bunun yanı sıra, Sovyet hükûmeti de çağrılmadı bu konferansa. Ve Sovyet dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, 19 Temmuz 1921 günü İngiliz, Fransız, Amerikan, Japon ve Çin hükûmetlerine bir nota yollayarak, Müttefiklerin Sovyet Rusya'yı konferans dışı bırakarak Pasifik

sorunlarını onsuz çözüme bağlama kararlarını şiddetle protesto etti. Nota, bu konuda şunları söylemekteydi:

"Rus hükûmeti, kendisini doğrudan doğruya ilgilendiren bir konferansın dışında bırakılmasını ve Rusya'nın onayına başvurulmaksızın hangi devlet tarafından olursa olsun Pasifik konusunda birtakım kararlar alınmaya kalkışılmasını protesto eder.

"Rus hükûmeti, kendisinin tartışmalarına katılmadığı bir konferans tarafından alınacak kararların hiçbirini tanımayacağını açıkça bildirir [577]."

Sovyet hükûmeti, aynı zamanda, Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin konferans dışı bırakılmasını da protesto ediyordu. Bilindiği gibi söz konusu cumhuriyet, 1920 yılında, Beyaz Polonyalılara karşı savaş veren Kızıl Ordu'nun Japon emperyalistleriyle doğrudan doğruya mücadele edemeyeceği sırada, Japonya ile Sovyetler Birliği arasında bir tampon devlet olarak kurulmuştu.

Birleşik Devletlerle Sovyetler Arasında Nota Düellosu

Sovyet hükûmetinin bu protestosuna cevap olarak Vladivostok'taki Amerikan konsolosluğu, 16 Eylül günü, Birleşik Devletler dışişleri bakanlığının bir bildirisini yayınlamıştır. Bu belgede, Rusya'da o gün için birkaç hükûmetin birden varlığı göz önüne alınarak, Rus çıkarlarının baştanbaşa bütün konferans tarafından savunulmasına karar verildiği bildirildikten sonra şöyle denilmekteydi:

"Konferans tarafından alınacak kararlar, Rusya'nın haklarını hiçbir şekilde çiğnemeyecektir. Bu konferansın asıl görevi, uluslararası etkinliğin yine ilkelerini koymak olacaktır. Bugün varolan bütün zorlukların ortadan kaldırılmasına yarayacak olan bu ilkeler de, hakkaniyete dayanmaları ve ereklerinin adaletliliği ile, Doğu Sibirya ve bütün Rusya halklarının onayını elbette hak edecek ve kazanacaklardır" [578].

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, Rusya'nın Washington'a çağrılmayışını 2 Kasım 1921 günü yeniden protesto etti. Bu yeni protesto notasında Sovyet hükûmeti, belirli birtakım büyük devletlerin belirli amaçlarla Rusya'nın vasiliğine heveslenmekte olduklarını belirtiyor ve Sovyet Rusya'nın kendi iradesine ters düşecek bir kararı hiçbir şekilde

kabul etmeyeceğini ve bir cansız nesne gibi göz önüne alınmaya hiçbir zaman razı olmayacağını kesin bir dille açıklıyordu. Dolayısıyla da, diyordu Sovyet notası, Washington Konferansı'nın gelecekte alacağı kararlara saygı göstermek, bizim için olanak dışıdır. Bu koşullar içinde alınacak bu tür kararlar, kaçınılmaz bir biçimde, "yeni birtakım çatışmaların, yeni birtakım müdahalelerin ve yeni birtakım kargaşalıkların kaynağı [579]" olabilir ancak.

Japon Diplomasisi İş Başında

Hughes'ın belli başlı büyük devletleri Washington'da bir konferans masası çevresinde toplama niyetini öğrenen Japon diplomasisi, hemen kolları sıvayarak, kendi çıkarlarına ilişkin sorunların konferansta tartışılmasını önlemeye girişti. Tokyo, büyük kapitalist devletlerin, onu, tıpkı 1895 yılında[580] olduğu gibi, Çin'e karşı kazandığı zaferin ürünlerini gereğince toplamaktan alıkoyacaklarını sezinleyerek korkuyordu: Nitekim, Japon basınına göre Washington Konferansı, "Japonya'yı bir İngiliz-Amerikan mahkemesine çekip yargılama girişimi"nden başka bir şey değildi [581].

Ama Birleşik Devletleri hiçbir gücün konferansın toplanmasını engellemeyi başaramayacağını Japonlara anlatmakta gecikmeyecekti. Bunun üzerine, Tokyo hükûmeti, konferansın çalışma planını istedi Amerikan hükûmetinden:

Kendisi bakımından en çetin sorunların gündemden çıkarılması için çaba harcayacaktı.

Öte yandan Büyük Britanya dışişleri bakanlığı da, konferansın hiç değilse 1922 baharına ertelenmesini istemekteydi. Buna gerekçe olarak da, dominyonların fikrini alma zorunluluğunu gösteriyordu Londra [582]. Ama Birleşik Devletler, konferansın bir an önce toplanmasına kesin olarak karar vermişti.

Nitekim, Amerikan hükûmeti, sözü geçen devletlere 11 Ağustos günü resmî çağrı çıkardı. Konferansın açış oturumu, Compiègne ateşkes anlaşmasının üçüncü yıldönümüne rastlayan 11 Kasım 1921 günü yapılacaktı.

Amerikan basını, konferansın ele alacağı belli başlı sorunlar arasında, Sibirya'ya Japon müdahalesinin de bulunduğunu belirtmekteydi [583].

573 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, 3. Bölüm, numara 1, s. 52.

574 Debb, *The Empire in Eclipse*, Londra, 1926, s. 42.

575 Lort Berty, *Müttefik kulislerin arkasında* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1927, s. 455.

576 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*. 3. Bölüm, numara 3, s. 256.

577 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*. 3. Bölüm, numara 3, s. 330.

578 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 11.

579 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği*. Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

580 Japon ve Çin birliklerinin Kore'deki Tonghak ayaklanmasına müdahaleleri, 1894/95 tarihinde, Çin-Japon savaşına neden olur. Çin Kore'nin Bağımsızlığını tanır.

581 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 28.

582 *Aynı yapıt*, s. 32.

583 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 40.

3. DAİREN KONFERANSI

Sibirya'daki Son Durum

Amerika, Japonların Doğu Sibirya'daki etkinliğini şüphe dolu bir dikkatle izlemekteydi. 1920 yılının Nisan ayında bu bölgenin bütün yabancı askerler tarafından boşaltılması öngörülmüştü. Ama Japonlar başka türlü davranmışlardı: Vladivostok'taki Amerikan birliklerini götüren gemiler ufukta henüz kaybolmuşlardı ki, 4 nisanı 5 nisana bağlayan gece Japon kuvvetleri, kıyıdaki Rus garnizonlarına aniden saldırarak bölgeyi yeniden işgal altına alıyorlardı [584]. Birleşik Devletler, anlaşmanın çiğnenmesine karşı birçok kere protestoda bulundu. Örneğin 9 Şubat 1921 tarihinde Vladivostok'taki Amerikan konsolosu, hükûmetinin, Rusya'nın toprak bütünlüğünün dokunulmazlığını çiğneyen bu davranışa karşı bir bildirisini yayınladı. Aynı yılın 31 Mayıs tarihinde de Amerikan hükûmeti, Tokyo hükûmetine bir nota vererek, Doğu Sibirya'nın işgali sonucunda Japonya'ya hiçbir hak doğamayacağını ve böyle bir iddiayı kesinlikle tanımayacağını bildirdi [585].

1921 temmuzunun başında, Washington'da bir konferans düzenleneceğinin Hughes tarafından açıklandığı sırada, Tokyo'daki Amerikan elçiliği ataşelerinden Abbot'ın başkanlığındaki bir Amerikan misyonu da Uzak Doğu Cumhuriyetinin yolunu tutuyordu. Çok geçmeden, bu misyonun üyelerinden Smith de, Amerika Birleşik Devletleri'nin yarı resmî temsilcisi olarak Çita'ya gidecekti.

Doğu Sibirya’daki etkinliğinin Washington Konferansı’nda açıkça tartışma konusu edileceğinden korkan Japonya, rakiplerinden daha çabuk davranmaya karar vermiştir. Gerçekten de, Smith’in Çita’ya geldiği haberiyle büsbütün telaşa kapılan Tokyo hükûmeti, Pekin’deki büyükelçisine hemen Uzak Doğu Cumhuriyeti’nin Pekin temsilcisiyle ilişki kurma emrini vermiştir. Ve Japon elçisi, Uzak Doğu Cumhuriyeti’nin temsilcisini geceleyin yatağından kaldırarak, iki ülke arasında normal ilişkilerin kurulması için hemen müzakerelere başlama önerisinde bulunacaktır. Bir tek “sine qua non” (olmazsa olmaz) koşul koymaktadır Japon diplomat: Müzakerelerin kesinlikle gizli tutulması [586]

Dairen Müzakerelerinde “Nikolayevsk” Sorunu

Müzakereler, 26 Ağustos 1921, günü Japon limanı Dairen’de başladı. Uzak Doğu Cumhuriyeti delegasyonu, Doğu Sibirya kıyılarının hemen boşaltılmasını ve konferansa Sosyalist Federatif Sovyet Rusya Cumhuriyeti temsilcilerinin de katılmasını talep etti. Askerî kuvvetlerin çekilmesi sorununun bu müzakerelerle ilişkisi olmadığı cevabını verdi Japonlar; ayrıca, konferansa Sovyet hükûmeti temsilcilerinin çağrılması önerisini de reddettiler.

Bunun üzerine uzun bir diplomatik müzakere dönemi başladı. 6 Eylül günü Uzak Doğu Cumhuriyeti delegasyonu, son derece belirli bir anlaşma tasarısı sunacaktı Japonlara: Japon kuvvetleri bir ay içinde Sibirya’dan çekildiği taktirde, Uzak Doğu Cumhuriyeti de Japonya’ya birtakım ekonomik imtiyazlar tanımayı kabul ediyordu [587]. Japonlar buna, askerlerini ancak “Nikolayevsk sorunu” ortadan kalktıktan sonra çekebilecekleri cevabını verdiler; çekilme süresini ise, yine kendileri saptayacaktı.

Japonya’nın Doğu Sibirya kıyılarına yaptığı müdahaleyi resmen meşrulaştırmak için yıllarca kullandığı “Nikolayevskna Amure olayı” şuydu:

Anarşist Triyapitsin kumandasında Nikolayevskna Amure’yi kuşatmış olan devrimci Kızıl birliklerle kenti işgal altında tutan Japon müfrezesinin komutanlığı arasında 28 Şubat 1920 günü bir anlaşma olmuştu. Bu anlaşmanın temel hükümlerine göre, Nikolayevsk’te bulunan Beyazlar

silahsızlandırılacak ve silahları da Kızıl Ordu'ya teslim edilecekti. Japonlar, bütün karakollarını Kızıl Ordu'ya devredecek ve kendilerine Kızıl Ordu tarafından gösterilen yerlere çekileceklerdi.

Anlaşmanın son maddesi şöyle diyordu:

"Nikolayevsk'te askerî delegeler tarafından üç nüsha hâlinde yazılıp imzalanan ve 29 Şubat 1920 tarihinde yürürlüğe girecek olan Rus-Japon barış ve dostluk antlaşması, her iki tarafça, Rus ve Japon merkezî hükûmetleri arasında yapılması olası müzakereler başlayıncaya kadar titizlikle uygulanacaktır [588]."

Anlaşma Sovyetler adına Triyapitsin, Japonlar adına da Tsukamota ve Kavomoto adlı teğmenler tarafından imzalanmıştı.

11 Mart gecesi saat 2'de Nikolayevskliler, hiç beklemedikleri bir yaylım ateşi gürültüsüyle fırladılar yataklarından: Japonlar, anî bir saldırıya geçip, Kızılların bir bataryasının bulunduğu binayı ateşe vermişlerdi. Yangın hızla yayıldı kente. Bu arada Japonlar Kızılların karargâhına da saldırmış ve orayı da ateşe verdikten sonra alevlerden kurtulmak için dışarı fırlayanları mitralyözlerle taramaya girişmişlerdi. Ne var ki bütün kente yayılmış hâlde olan Kızıllar, çok geçmeden toparlanıp Japon kuvvetlerini yavaş yavaş kuşatmaya başlayacaklardı. Bunlardan bir kısmı da, Japon konsolosluğuna barikat kurmuştu.

Çatışma iki gün sürdü ve bütün Japon kuvvetleri yok edildi. Üçüncü gün devrimci kuvvetler, Japon konsolosluğuna da ateş açarak oradaki bütün düşmanları öldürdüler [589]. Ama Japonlara takviye kuvvet yollandığını haber alan Triyapitsin, kenti boşaltıp çekilmek zorunda kaldı.

Bu olaydan yararlanan Tokyo hükûmeti, karşılık olarak, Sahalin adasının kuzey kesimini işgal ettiğini açıklamıştır.

Dairen müzakerelerinde Uzak Doğu Cumhuriyeti temsilcileri, Japon önerilerini reddetmişlerdir. Bunun üzerine Japon delegasyonu, müzakerelere on beş gün ara verilmesini isteyecektir.

Japon Talepleri

1921 yılının ekim ayında Japon delegasyonu, Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne, on yedi kesin talep ve üç gizli ekten oluşan bir anlaşma tasarısı sunmuştur.

Söz konusu tasarının kabul edilmesi, ekonomik ve siyasal açılardan Japon emperyalizmine kesinlikle köle olunması anlamına geliyordu [590]. Gerçekten de Japonya bu “barış” anlaşması tasarısında, Vladivostok bölgesindeki ve Kore sınırındaki bütün müstahkem mevkilerin ve kalelerin hemen yıkılmasını ve hatta bu yıkılma işini çabuklaştırmak üzere havaya uçurulmasını; Pasifik sularında bundan böyle hiçbir savaş gemisi bulundurulmamasını ve hâlen varolan savaş gemilerinin de yok edilmesini; Japon uyruklara, Cumhuriyet yurttaşlarına tanınmış olan haklara eşit haklar tanınmasını ve onların da tıpkı Cumhuriyet yurttaşları gibi, ticaret dâhil, bütün meslekleri yürütmelerinin sağlanmasını; Japonya’ya, daha başka birçok ekonomik avantajın yanı sıra, Amur Irmağı üzerinde özgürce gemi yüzdürme hakkının tanınması ve Cumhuriyet toprakları üzerinde “komünist bir rejim” kurulmasının ebediyen yasaklanmasını istemekteydi. Ayrıca tasarının 15. maddesi “Nikolayevsk olayları sırasında Japon uyruklarının uğramış oldukları zararları karşılamak ve ödünlemek üzere” , Sahalin adasının tüm kuzey kesiminin seksen yıl süreyle Japonya’ya kiralanmasını öngörmekteydi [591].

Gizli eklerden birinde de, Japon hükûmetinin Cumhuriyet kıyılarını, ancak kendisi tarafından uygun görülecek bir anda boşaltacağı ve bu boşaltma işleminin yine Japon hükûmetinin en kolayına gelecek bir süre içinde tamamlanacağı öngörülüyordu.

Uzak Doğu Cumhuriyeti’nin delegeleri, bu anlamsız istekleri kesin bir dille reddettiler. Ama müzakereleri sürdürmekten de geri kalmadılar; çünkü Japonlara, Washington’da, Cumhuriyetle dostça ilişkiler kuramadıklarını ileri sürmek için vesile vermek istemiyorlardı.

Nitekim Washington Konferansı’nın açıldığı sırada Dairen müzakereleri de sürmekteydi. Bu arada Japonlar, Dairendeki diplomatik baskılarını pekiştirmek üzere yeni bir müdahale girişiminde bulundular: Beyazları silahlandırarak, 1921 ekiminin sonlarında Devrimci Halk Ordusu’nun üzerine saldırttılar [592].

584 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 81.

585 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 51.

586 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 57.

587 *Aynı yapıt,* s. 65.

588 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi*. Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 100.

589 Bu "olay"ın ayrıntıları, Nikolayevsk-na-Amure'de olup bitenleri koğuşturmak üzere kurulan ve kentin burjuva temsilcilerinden oluşan Komisyon tarafından kaleme alınan raporda inceden inceye betimlenmektedir. Söz konusu belge, *Belgelerle 1918-1922 Japon Müdahalesi*'nde, s. 100-103 arasında yayınlanmıştır.

590 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi*. Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 122.

591 *Aynı yapıt*, s. 124.

592 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi*. Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 145.

4. WASHINGTON KONFERANSI'NDAKİ UZLAŞMAZLIKLAR

Açılış ve Anlamlı Bir Olay

Washington Konferansı, 12 Kasım 1921 günü resmen açılmış bulunmaktaydı 1899 ve 1907 yıllarında toplanan La Haye Barış Konferansları'ndan beri ilk kez olarak, "silahların sınırlandırılması" sorunu yine resmen ortaya atılmış oluyordu böylece. Hiç şüphe yok ki Konferansı örgütleyenler, savaş sonrasının barışçı eğilim ve akımlarından yararlanmak istiyorlardı.

Gerçekten de Konferans, o güne dek az görülmüş cinsinden bir reklam kampanyasıyla açılmıştı: Oturumlara, her isteyen girebiliyordu dinleyici olarak; delegelerin söylev ve konuşmaları hemen bütün gazetelerde yayınlanıyordu; dünya basını, artık gizli diplomasi diye bir şey kalmadığını ve bütün insanların umudunun, kendisini o ağır silahlanma yükünden kurtaracak olan bu konferansa bağladığını ilan ediyordu [593].

Konferans, çalışmalarına, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harding'in bir açış konuşmasıyla başladı. Konuşmasının bir yerinde şöyle diyordu başkan:

"Buradaki müzakereler savaştan bıkmış usanmış olan halklar tarafından yürütülecektir. Hiç kimseyi düşman görmemekte, saymamaktayız. Burada hiç kimsenin onuruyla oynanmayacak, hiçbir ulus hor görülmeyecektir.

Bütün dünyaya huzur sağlayacak yepyeni bir düzen kurma umudundayız[594].”

Amerika Birleşik Devletleri, Dışişleriyle görevli, Devlet Bakanı Hughes’ın başkanlık ettiği bir delegasyon tarafından temsil edilmekteydi konferansta. Nitekim konferans başkanlığına da Hughes seçildi.

Büyük Britanya delegasyonunun başında Lort Balfour bulunmaktaydı. Ayrıca, İngiliz dominyonları ve Hindistan bağımsız olarak temsil ediliyorlardı; bundan dolayı da, konferansa 14 devlet katılmış durumdaydı. Güney Afrika Birliği, aynı Balfour’u seçmişti tam yetkili temsilci olarak ve İngiliz diplomatı, her belgeye iki imza atıyordu.

Fransız delegasyonuna, başbakan Briand başkanlık ediyordu. Ve Briand, daha ilk toplantıda, son derece tatsız bir duruma düşecek, daha doğrusu düşürülecekti: Koskoca Fransız baş delegesine orta masada yer ayrılmamıştı; bütün iskemleler Amerikan ve İngiliz temsilcileri tarafından doldurulmuştu ve Briand, yan masalardan birine oturmak zorunda kalmıştı. Ancak oturumun sonuna doğru İngiliz büyükelçisi orta masadan kaldırılarak Fransız başbakanına yer verilebildi. Buz gibi donup kalmıştı Fransız delegeleri.

Bu bile isteye yapılan küstahça davranış, Fransa’nın prestijini kırma ve bu ülkeyi yalnız bırakma arzusunu apaçık ispatlıyordu.

Tonaj Sorunu

Başkanın açış konuşmasından sonra konferansta ilk söz alan Hughes, Birleşik Devletler hükûmeti adına şu önerilerde bulundu:

Bundan böyle, ölçüsüz büyüklükte ve vuruculukta savaş gemisi inşa etmemek; eski savaş gemilerinden belli bir kısmını artık kullanmamak; konferansta temsil edilen devletlerin deniz kuvvetlerinin gücünü göz önüne alarak, her birinin savaş gemileri için belirli bir tonaj saptamak; anlaşmanın imzalanışını izleyecek on yıl boyunca, hiçbir savaş gemisi inşa etmemek, bu süre sona erdikten sonra da ancak kullanılmaz hâle gelen gemilerin yerini alacak kadar savaş gemisi inşa etmek.

Hughes, ayrıca, büyük boy savaş gemileri için İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’ne 500.000, Japonya’ya da 300.000 ton olmak üzere

birer toplam tonaj tutarı saptanmasını da istemekteydi. Yeni yapılacak savaş gemilerinin her biri 35.000 tonu aşmamalıydı.

Hafif savaş gemilerinin toplam tonaj tutarı, Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri için 450.000'er Japonya için de 270.000 ton olmalıydı Amerikan diplomatına göre. Denizaltıların toplam tonaj tutarı içinse, Büyük Britanya ve Amerika'ya 90.000, Japonya'ya da 40.000 tonajlık bir hak tanınmalıydı.

Fransa ve İtalya'nın deniz gücüne gelince: Hughes, savaş sonucu iki ülkenin durumunda birtakım değişiklikler olduğu gerekçesiyle, bu sorunun incelenmesinin ertelenmesini önermekteydi.

Bu önerilerin temelinde yatan nedenler, yeterince açıktır: Amerika Birleşik Devletleri'nin çıkarı, deniz savaş gücü üretiminin bir süre için yavaşlatılmasını gerektiriyordu. çünkü Amerika henüz geniş çaplı bir üretim için zorunlu olan kadrolara ve üslere sahip değildi; ayrıca Amerika, büyük tonajlı gemilerin sayısını da sınırlı tutmak istiyordu; çünkü bu tip gemilerin Panama kanalından geçmeleri olanak dışıydı.

Hughes tasarısına uyulduğu takdirde, anlaşmanın imzalanmasını izleyecek olan ilk üç ay içinde, Büyük Britanya'nın yeni savaş gemisi inşaatını tamamen durdurması, 19 gemisini servisten çekmesi ve sadece 22 gemiyi işler hâlde bırakması; Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni savaş gemisi inşaatını tamamen durdurması, 30 gemisini hizmetten alması ve ancak 18 gemiyi işler hâlde bırakması; Japonya'nınsa, yapım hâlindeki 8 geminin inşaatını durdurması, 7 yeni ve 10 eski gemiyi yok etmesi ve sadece 10 savaş gemisini işler hâlde bırakması gerekmekteydi.

Prensip Anlaşması

Hughes'ın konuşması müthiş bir etki uyandırmıştı konferans üzerinde. Örneğin bir tanık, Mark Sullivan, Amerikan diplomatı, King George-the-Vth tipi İngiliz savaş gemilerinin yapımının durdurulmasını önerdiğinde, ünlü Büyük Britanyalı amiral Beatty'nin kapıldığı şaşkınlığı şöyle anlatıyor:

"Lort Beatty, birdenbire koltuğunda sıçrayıp öne doğru eğildi: Güneşte gevşemişken yoldan geçen biri tarafından anî bir tekme yemiş bir buldok

köpeğini andırmaktaydı... Konferansın tarihsel anlarından biriydi bu [595]."

Bitmek tükenmek bilmez pazarlık ve tartışmalara yol açtı Amerikan önerileri. Ama söz konusu önerilerin en belirgin sonucu, yine bir şaşkınlık ve sersemleme idi: Gerçekten de, üç en büyük devlet, inşası bitmiş ya da henüz inşa hâlinde olan 2 milyon tona yakın geminin düpedüz yok edilmesi önerisiyle karşı karşıya buluyorlardı kendilerini. Delegeler, büyük bir heyecanla birbirlerine izlenimlerini aktarıyorlardı. Örneğin Büyük Britanyalı delegelerden biri, başkan Harding tarafından konferansa katılan temsilcilere verilen şölende, Japon meslektaşının kulağına şu sözleri fısıldıyordu:

– İşin ucunda biz ikimiz de, birer ada imparatorluğunu temsil ediyoruz burada. Dolayısıyla da, savaş gemilerine ilişkin sorunlarda aynı düşüncede olmamız gerekir [596].

Konferansın 15 Kasım günü yapılacak olan ikinci oturumunda İngiliz ve Japon delegeleri söz alacaklardı. Her iki diplomatın konuşması da sonsuz bir sabırsızlık içinde beklenmekteydi. 14 Kasımı 15'e bağlayan gece, toplantının hemen arifesinde, Hughes'la Balfour kısa bir konuşma yaptılar. Ve ertesi günü Balfour, Büyük Britanya Hükûmeti'nin Amerikan önerilerini ilke bakımında kabul ettiğini bildirdi konferansa. Konuşmasını bitirirken de, Lloyd George'un Hughes'a övgülerle dolu bir telgrafını okudu[597].

Majestelerinin hükûmetinin neden Amerikan tasarısını destekleme kararı almış olduğunu anlamak hiç de güç değildir. Şöyle ki:

Dünya Savaşı süresince Büyük Britanya, devletten alabildiğine aşırı harcamalar isteyen muazzam bir donanma inşa etmişti ve devletin borçları öylesine yüksekti ki gerek tayfa sayısında, gerekse gemi sayısında yapılacak belli bir indirim artık arzu edilir hâle gelmişti. Bunun yanı sıra İngilizler, en son teknik yenilik ve buluşlarla donanmış olan gemileri ellerinde tutmak istiyorlardı. Sözün kısası, İngiliz hükûmetinin bu kararı almakla yaptığı şey, niceliği bir yana atıp savaş donanmalarının üstün niteliğini savunmak oluyordu.

İngiliz delegasyonu, özellikle kruvazör sayısının artırılması lehinde kulis yapıyordu; Büyük Britanya İmparatorluğu'nun deniz yollarını korumak bakımından vazgeçilmez bir tutumdu bu da.

Balfour'dan sonra Japonya delegasyonundan Baron Kato söz aldı. O da, deniz kuvvetlerinde yine indirim tasarısının Japon hükûmeti tarafından ilke

olarak benimsendiğini açıkladı. Daha sonra konuşan Fransız Başbakanı Briand ise, hükûmetinin Hughes'ın önerilerini kabul ettiğini açıkladıktan sonra, Fransa'nın bu arada, kara kuvvetlerinde bir yine indirim sorununa özel ilgi duyduğunu bildirdi.

İşin Özü

İlk bakışta öyle görünüyordu ki, Washington'da toplanmış olan büyük devletler arasında tam bir anlaşma sağlanmış bulunmaktadır. Ama işin devamı, resmî delegelerin ağzından yapılan bütün o açıklamaların aslında diplomatik nezaket kurallarına verilen birer haraçtan başka bir şey olmadığını ortaya koyacaktı.

Gerçekten de ilkeler bir yana bırakılıp sorunların somut şekilde ele alınmasına başlanır başlanmaz, konferansa katılan bütün devletler arasında son derece ciddi antlaşmazlıklar bulunduğu görülmüştür. Bu arada ilk saldırıya geçen, Japonya oldu: Japon delegasyonu, Amerikan, İngiliz ve Japon deniz kuvvetlerinin tonajı için Hughes tarafından önerilmiş olan 5/5/3 orantısının 10/10/7 şeklinde değiştirilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bunun üzerine Amerikalılar, Japonlara, inat ettikleri taktirde, yapacakları her savaş gemisine karşılık dört gemi inşa edecekleri tehdidini savurdular.

Japon delegasyonu boyun eğdi buna, ama bir koşul ileri sürerek boyun eğdi: Amerikalılar, Pasifik'te hiçbir askerî deniz üssü kurmamalıydılar. Buna karşı Hughes, özellikle Havayi adaları konusunda, gelecek için hiçbir garanti veremeyeceğini bildirdi kesin bir dille.

Uzun çekişme ve pazarlıklar başladı. Toplantıların kamuoyuna açık yapılacağı resmen ilan edilmiş olduğu hâlde, asıl çalışmalar Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında kapalı kapılar ardında sürdürülmekteydi. Her biri 35.000 tonluk 10 yeni zırhlı yapma hakkını talep ediyordu Fransa. İtalya da bir o kadar zırhlı inşa etme isteğindeydi. Bunun üzerine Hughes, Fransızlara, toplam 175.000 tonluk yeni savaş gemisi yapmaları önerisinde bulundu. Fransız delegasyonu, zorlu bir mücadeleden sonra, konferansın bir başarısızlıkla sonuçlanmasına yol açmamak için, Amerikan önerisini kabul ettiklerini açıkladı. Ve en sonunda da, Hughes'ın ilk tasarısı kabul edildi:

Amerika Birleşik Devletleri : 525.000 ton
Büyük Britanya : 525.000 ton
Japonya : 315.000 ton

Ama sorunun incelenmesi bununla bitmeyecek; komisyonda bir dizi yeni toplantıya, uzun ve gizli pazarlıklara konu olacaktı.

Kara Kuvvetleri Sorunu

Büyük Britanya'nın Hughes önerisini kabulde gösterdiği aceleyi açıklayan, yukarıda belirtilen nedenler dışında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa ile anlaşmasına fırsat hazırlamak korkusuydu. Ama bu öneriyi kabul etmekle de, kendi durumunu kendi eliyle zayıflatmış oluyordu: çünkü böylece, kendi deniz gücüyle Amerikan deniz gücünün eşitliğini de kabul etmek durumunda kalıyordu. Ayrıca da, kendi donanması indirime uğrarken Fransız kara ordusu olanca gücüyle ayakta durmaya devam edecekti.

İşte bunun içindir ki İngiltere, ancak Fransa da kara kuvvetlerinde bir indirim yaptığı takdirde, kendi deniz gücünde indirim yapabileceğini açıkladı. Büyük Britanya diplomasisi, bu ustaca manevra sayesinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Fransa arasında bir sürtüşme konusu yaratmış oluyordu.

Aslında, Fransız ordusunun indirime uğratılmasından yana değildi Amerikan hükûmeti; çünkü hem İngiliz etkisinin Avrupa'da ölçüsüzce yayılmasını önlemek, hem de yenik Almanya'yı sürekli olarak boyunduruk altında tutmak ancak güçlü bir Fransız ordusuyla olanak kazanmaktaydı. Ama aynı Amerikan diplomasisi, bir başka uluslararası planda da, kara kuvvetlerinde yine indirim tezini iyice benimsiyordu; çünkü bu tez uygulandığı takdirde Japonya'nın gücü hatırı sayılır bir şekilde azalmış olacaktı.

Fransız hükûmeti, İngiliz önerisine karşı kesin bir itirazda bulundu. Başbakan Briand, acıklı bir sesle şöyle diyordu: -Biz bu zalimce hakareti hiçbir zaman hak etmedik. Barışı özdenlikle isteyen bir tek ülke varsa, o da Fransa'dır [598].

Briand, 21 Kasım günü yapılan toplantıda, Fransız ordusundan indirim yapmayı reddederken, bu ordunun Polonya’yı ve bütün Avrupa’yı bolşevizmden kurtarmak için gerekli olduğunu da ileri sürmüştü. Şöyle diyordu Fransız başbakanı:

–Kızıl Ordu’daki asker sayısı, bugün tam 1.510.000 kişidir; bunların 600.000’i tepeden tırnağa silahlı ve gereçlidir ve bu ordu Avrupa’ya karşı her an yeniden saldırıya geçebilir [599].

Briand, ayrıca, Almanya’nın da 7.000.000 kişilik büyük savaş ordusunu her an yeni baştan kurabileceğini eklemekteydi.

Fransız Diplomasisinin Cesur Bir Manevrası

Briand’dan sonra söz alan amiral Kato, Japon ordusunun bütünlüğünü savunmaya girişti: Amiral, buna gerekçe olarak, Uzak Doğu’da son derece ciddi bir durumun hüküm sürdüğünü göstermekte ve hatta bu durum karşısında Japon ordusunda indirim değil, yükseltme yapılması gerektiğini söylemekteydi.

Daha sonra konuşan Belçika delegesi, kendi hükûmetinin de kara ordularında indirim yapılmasından yana olduğunu bildirdi. En son olarak söz alan İtalyan temsilcisi ise, hükûmetinin en az 200.000 askerî silah altında tutmak istediğini açıkladı; buna gerekçe olarak da, savaş sonrasında yeni devletler kurulduğunu, başka birtakım devletlerin de ölçüsüz bir şekilde büyüdüğünü ve işte bütün bu durumun İtalya’yı uyanık bulunmaya, caydırıcı gücünü ayakta tutmaya zorladığını gösterdi.

Briand’a verdiği cevapta, Amerika’nın Fransa tarafından savaş boyunca yapılan fedakârlıkları hiçbir zaman unutmayacağını ve bugün bu ülkenin karşılaştığı türlü zorlukları da göz önünde tuttuğunu söyledi Hughes. Bunun üzerine Fransız başbakanı, cesur ama bir o kadar da tehlikeli bir diplomatik manevra yapmaya karar verdi: Müttefikler Almanya’nın bütün yükümlerini yerine getireceğine ilişkin olarak kendisine garanti verdikleri takdirde, Fransız ordusunda indirime gitmeyi kabul ettiğini açıkladı. Bir başka deyişle, İngilizlerden ve Amerikalılardan, Versay Barış Antlaşması’nı garanti etmelerini istemekteydi Briand.

Ne Birleşik Devletler, ne de Büyük Britanya, böyle bir koşulun altına girmeye yanaşmadılar.

Bu durumda doğal olarak beklenebileceği gibi, kara kuvvetlerinde indirim konusunda uzlaşmazlık ve tartışmalar gittikçe daha keskin ve sert bir karakter kazanmıştır. Lort Curzon Londra'da yaptığı bir konuşmada, Fransa'ya açıktan açığa ve son derece acı bir dille saldırdı [600]. Başka birtakım ülkeler yeni saldırı araçları yaratmaya çalışırken İngiltere'nin fedakârlık yapmasının söz konusu olamayacağını söylüyordu Büyük Britanya Dışişleri Bakanı. Ve hemen ardından da ekliyordu ki öbür devletler kara kuvvetlerinin mevcudunu artırmaya devam ettikçe, deniz kuvvetlerinde bir yine indirim gerçekleşemez.

"Dört Büyükler Anlaşması"

Özel bir komisyon görevlendirilmişti bu sorunu incelemekle. Ama bu da bir işe yaramadı; delegeler yine herhangi bir anlaşmaya varamadılar.

Bununla birlikte, 13 Aralık 1921 günü, Washington Konferansı'nın ilk anlaşması imzalanmış bulunmaktaydı: Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa ve Japonya arasında yapılan ve "Dört Büyükler Anlaşması" diye adlandırılan anlaşmaydı bu.

Söz konusu anlaşmaya imza koyan taraflar, her birinin Pasifik Okyanusu'ndaki sömürgelerine ve imtiyazlarına saygı göstermeyi karşılıklı olarak yükümlenmekteydiler. Aralarında diplomatik yolla çözüme ulaştırılması olanaksız bir çekişme çıktığı takdirde, konuyu ortaklaşa bir konferansta çözüme bağlayacaklardı. Anlaşmaya imza koyan dört devletten herhangi birinin Pasifik'teki sömürge ya da imtiyazları bir başka devlet tarafından tehdit edildiği takdirde taraflar, "aralarında bir fikir ve eylem birliğine varabilmek üzere kesin olarak özden ve açık bir fikir alış verişinde bulunmayı" yükümlenmekteydiler [601].

Anlaşmanın 4. maddesi Amerikan diplomasisinin parlak bir zaferini dile getiriyordu. Gerçektende söz konusu madde 1911 yılında uzatılmış bulunan İngiliz-Japon ittifakının, bu yeni "Dört Büyükler Anlaşması" onaylandıktan ve yürürlüğe girdikten sonra, yürürlükten kaldırılmasını hükme bağlamaktaydı. Gerçi İngiliz diplomatları, aslında Japon-İngiliz ittifakının

böylece ortadan kalkmış olmadığını, sadece yerini “Dört Büyükler Anlaşmasına” bıraktığını, yani iki taraflı bir paktın yerini, bu yeni durumda dört taraflı bir paktın almış olduğunu, ileri sürüyorlardı durmadan. Ama Japon delegesi 4. maddenin gerçek anlamını, Konferanstaki İngiliz baş delegesine yönelttiği şu acı alay dolu sözlerle, çok daha iyi tanımlamış olacaktı:

-Aramızdaki ittifak için düzenlemiş olduğunuz bu gerçekten şahane cenaze töreni içni, sizin şahsınızda, Büyük Britanya hükûmetini kutlamak isterim.[602]

Ek Anlaşmalar

13 Aralık 1921 tarihli “Dört Büyükler Anlaşmasına” özel bir bildiri eklenmiş bulunmaktaydı. Söz konusu bildiri, yapılan anlaşmanın, “manda altındaki Pasifik adalarına da “ uygulanacağını belirtiyordu.[603] Yine aynı eke göre, bu anlaşmayı imzalamış olmak, Amerika Birleşik Devletleri için, mandaların kurtuluşunu onaylama sonucunu katiyen doğurmayacağı gibi, “Birleşik Devletlerle mandater devletler arasında, bu Devletlerin mandaları altında bulunan adaların kime ait olduğu hususunda bir anlaşma yapma zorunluluğunu da ortadan kaldırmıyordu”. [604]

6 Şubat 1922 tarihinde ise, Amerika, İngiltere, Fransa ve Japonya arasında bütünleyici bir anlaşma imzalamıştır. “Dört Büyükler Antlaşması’nın” belirli noktalarından birini kesinliğe ve açıklığa kavuşturan bu yeni anlaşmaya göre, “Dört Büyükler Anlaşmasında” kullanılan “adalardaki sömürge ve topraklar” kavramı, Japonya açısından sadece Karafuto’yu (yani Sahalin adasının güney kısmını), Formoza’yı, Pescadore adalarını ve Japon mandası altında bulunan adaları kapsamaktadır [605].

Bütün bu ek anlaşmalar, görüldüğü gibi, Birleşik Devletlerle Japonya arasında Pasifik’te üstünlük için verilen mücadelenin amansızlığını ortaya sermektedirler.

4 Şubat 1922 günü de, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa ve Japonya, ortaklaşa olarak Hollanda hükûmetine “resmî bir bildiri” yollamışlardır. 6 Şubat 1922 günü Portekiz hükûmetine de

gönderilen bu bildiride Dört Büyükler, aralarındaki Anlaşmayı imzalamamış olmalarına rağmen gerek Hollanda ve gerekse Portekiz devletlerinin Pasifik havzasındaki sömürge ve imtiyazlarından doğan haklarına saygı göstermeyi yükümlenmekteydiler [606].

593 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 70.

594 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 87.

595 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference*. Londra, 1922, s. 27.

596 *Aynı yapıt*, s. 38.

597 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 101.

598 *Conference of the limitation of armaments*. Washington, November 12, 1921-February 6, 1922. Washington, 1922, s. 118.

599 *Aynı yapıt*, s. 119.

600 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 126.

601 *Conference of the limitation of armaments*. Washington, November 12, 1921-February 6, 1922. Washington, 1922, s. 135.

602 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference*. Londra, 1922, s. 46.

603 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 140.

604 *Aynı yapıt*, s. 141.

605 *Aynı yapıt*, s. 141-142.

606 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 148.

5. UZAK DOĞU CUMHURİYETİ WASHINGTON'DA

Beklenmedik Bir Konuk

Beklenmedik bir konuğun birdenbire kapılarını çalışı, Dört Büyüklerin diplomatik etkinliğini sekteye uğratmıştır. Gerçekten de, konferansa resmen çağrılmamış olduğu hâlde, Uzak Doğu Cumhuriyeti, Washington'a özel bir delegasyon yollamıştı.

Daha gelir gelmez bir memorandum yayınlayan Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri, geliş amaçlarının Amerika Birleşik Devletleri ile diplomatik ve ticari ilişkiler olduğunu belirtmekte; bunun yanı sıra da, Japon kuvvetlerinin ülkelerinden çekilmesini sağlamak için, Washington Konferansı'nda söz alma haklarından yararlanmak istediklerini açıklamaktaydılar [607].

Aslına bakılırsa, Amerika Birleşik Devletleri diplomasisi bu tür yakınmaları Japonya'ya karşı bir koz olarak kullanmayı istemez değildi. Ama öte yandan da, aynı Birleşik Devletler diplomasisi, böylece Uzak Doğu Cumhuriyeti'ni öbür devletlere eşit sayarak konferansa kabul etmekten doğacak sonuçları düşünerek ürkmekteydi [608]. 22 Aralık 1921 günü Amerikan dışişleri bakanı tarafından kabul edilen Cumhuriyet delegeleri, Japonya da dâhil bütün devletler, burada silahsızlanma sorununu olumlu bir çözüme bağlamak için uğraşırken orada, Uzak Doğu'da bu aynı Japonya'nın olumsuz tutumu yüzünden durmaksızın kan aktığını söylediler Hughes'a [609]. Ve Konferans'a katılma hakkını istediler.

Hughes, delegelere Sibirya’da yardım vaadinde bulundu; ama son isteklerine kesin bir ret cevabı verdi. Bu cevapta elbette ki Japonya ile Fransa’nın ağırlıklarının da rolü vardı. Zaten bu arada Japon hükûmeti, Uzak Doğu Cumhuriyeti’nin girişimini dengelemek üzere, Vladivostok’taki Beyazlar adına bir delegasyon oluşturup Washington’a doğru yola çıkarmış bulunmaktaydı.

Japon-Fransız Oyunu Açıklanıyor

Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri, Japon manevrasına cevap olarak, 1922 yılının ocak ayı başlangıcında bir dizi sansasyonel belge yayınladılar. Bu belgeler, belirli birtakım gerçeklerin yanı sıra, Uzak Doğu’da tamamen Japonya’ya bağımlı bir devlet kurmak için yapılmış olan gizli bir Japon-Fransız anlaşmasının varlığını ortaya çıkarmaktaydı. Cumhuriyet delegeleri, ayrıca, 2 Eylül 1921 tarihini taşıyan ve Fransız hükûmeti tarafından Japonya’ya verilmiş olan bir notanın varlığını da ortaya koymuşlardı. Söz konusu notadan da açıkça anlaşılmaktaydı ki iki ülke arasında Washington Konferansı’nda Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı diplomatik bir blok yaratma konusunda gizli bir anlaşma vardır.

Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri en son olarak da, 12 Mart 1921 tarihinde Japonya, Fransa ve Beyazlar arasında yapılmış bir anlaşmanın varlığını açığa çıkarmışlardı. Bu anlaşmaya göre iki ülke, Beyaz General Vrangel’in ordusunu Avrupa’dan Uzak Doğu’ya geçirip silahlandıracak ve Uzak Doğu Cumhuriyeti’ni devirmesine yardım edecektir. Karşılık olarak da Japonya, Uzak Doğu’da kesin üstünlük kazanacaktı; Japonya, ayrıca, Beyaz Ordu’yu kendine bağımlı kılarak istediği yerde kullanma hakkını da elde edecekti [610].

Bütün bu açıklamalar büyük bir heyecan yaratmıştı. En büyük Amerikan gazeteleri hemen işe koyulmuşlardı ve bir anket açılması için alabildiğine yoğun bir kampanyaya girişmişlerdi. Japonya ile Fransa son derece güç bir durumdaydılar.

Bu arada Fransız başbakanı Briand Washington’dan ayrılıp Paris’e dönmüş ve yerini Albert Sarraut’ya bırakmış bulunuyordu. Sarraut, başkan Harding’e bir mektup yazarak, Uzak Doğu’daki müdahaleyi belirleyen

durum ve koşulları açıkladı. Alaycı bir dille, bu çorbada Amerika Birleşik Devletlerinin pekâlâ tuzu bulunduğunu belirterek şöyle demekteydi:

“Müttefik hükûmetler, Amerika Birleşik Devletleri’nin de işbirliğiyle, Sibirya’da sadece Almanya’ya karşı yönelmiş olan ve hiçbir şekilde Rus halkının iç işlerine karışmayı amaçlamayan bir silahlı müdahale politikası izlemeye başladıklarından bu yana Fransa, hiçbir hükûmetle bu konuda hiçbir anlaşma imzalamamış olduğu gibi, Sibirya’nın şimdiki ya da gelecekteki durumuna ilişkin herhangi bir anlaşmanın imzalanmasını amaçlayan hiçbir müzakereye de katılmamıştır [611].”

Kato’nun Konuşması

Japon ve Fransız diplomatları, Uzak Doğulu delegeler tarafından açıklanan belgelerin sahte olduğunu ispatlama çabasına düşmüşlerdi şimdi. Ne var ki senatör Borah, söz konusu belgelerin gerçeğe uygunluğunu kabul edecekti. Ve senatör, ekleyecekti ki, söz konusu belgelerde yer alan açıklamalar, “bu tür işlerde öteden beri kullanıla gelen tarz ve usulleri aynen yansıtmaktadır [612].”

Öte yandan New York World adlı Amerikan gazetesi de, dışişleri bakanlığında bulunan belgeler arasında, gizli bir Fransız-Japon ittifakının varlığını belirleyen bir raporun yer aldığını kesin bir dille ileri sürüyordu [613].

Japon temsilcisi Kato ise, kısa ve bulanık bir açıklamayla yetindi. Herkesin öteden beri bildiği olgularla apaçık çelişki hâlinde olan açıklamasında, amiral şöyle diyordu:

“1918 yılında tıpkı öbür Müttefik Devletler gibi Japonya da, Almanlara ve Bolşeviklere karşı mücadele eden Semenov’a yardımda bulunmuştur. Bu sorun bittiği zaman Japon hükûmeti, Semenov’a her türlü yardımı kesme ve Sibirya’ya karşı tam bir tarafsızlık gözetme kararı almıştır. O günden bu yana da Japonya, hiçbir şekilde ve hiçbir zaman Semenov’a yardımda bulunmamıştır [614].”

Bu açıklamayı veren Amerikan basını, yaptığı yorumlarda söz konusu açıklamanın, “bir Japon diplomatının ağzından çıktığı bilindiği hâlde”,

şaşırtıcılığını yitirmediğini belirtiyordu [615]. Uzak Doğu Cumhuriyeti delegasyonu tarafından kendilerine verilen yeni belgeler yayınlıyordu gazeteler. Ve Sibirya sorununu uzun bir süre daha hasır altı etmek, artık olanak dışı bir hâl alıyordu.

Sibirya Sorunu Gündemde

Nitekim sorun, 23 Ocak günü, konferans tarafından kurulmuş olan Uzak Doğu Komisyonu'nun gündemine alınmıştır. Komisyon toplantısında ilk söz alan, Japon delegesi Şidehara olmuştu. Dairen müzakerelerinin ülkesine Uzak Doğu'da özde avantajlar sağlamak gibi bir amaç gütmediğini ileri sürdü delege. Oysa komisyon üyelerinin elinde, Japonya tarafından Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne empoze edilmek istenen o ünlü on yedi koşulun bir kopyası bulunmaktaydı.

Konuşmasının sonunda Şidehara, Japon hükûmeti tarafından Rusya'nın toprak bütünlüğüne duyulan saygıyı anlattı uzun uzun ve Rusya'daki Japon askerlerini geri çekme yükümünde olduklarını tekrarladı. Ama bu geri çekme işleminin tarihini katiyen açıklamadı.

Aynı gün, Uzak Doğu Cumhuriyeti delegasyonu Şidehara'ya cevap olarak yayınladığı bildiride Japon temsilcisinin savlarının yanlışlığını ve güvenilmezliğini ortaya koyuyordu: Sadece 1921 yılında Japonya, tam on bir kez buna benzer vaatlerde bulunmuş ve hiçbirini tutmamıştı.

Hemen ertesi günü, 24 Ocak tarihinde, Hughes'ı dinledi komisyon. Konuşmasının başlangıç bölümünde Sibirya'ya müdahaleyi doğrulayan olguları sıralayan Amerikan dışişleri bakanı, daha sonra Amerikan hükûmetinin 31 Mayıs 1921 tarihinde Japonya'ya vermiş olduğu notanın metnini okudu ve bu notada savunulan düşünceleri korumaya devam ettiğini bildirdi. Fransız delegesinin yaptığı konuşmanın ardından komisyon, Japon ve Amerikan bildirilerinin tutanaklara geçirilmesine ve konferansın tam üyeli bir toplantısında açıklanmasına karar verdi [616].

Sibirya sorununun ele alınması ve incelenmesi, işte burada bitecekti. Ama yine de bir yararı olmuştu işin: Uzak Doğu Cumhuriyeti delegasyonu, elindeki belgeler sayesinde, emperyalist devletlerin Uzak Doğu'da

çevirdikleri entrikaları açığa çıkarmış; böylece de, söz konusu devletler arasındaki mücadeleyi kızıştırmış bulunmaktaydı.

607 *Belgelerle* 1918-1922 Japon müdahalesi. Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 160.
608 Arnold Toynbee, *A Survey of International Affairs.* Londra, 1920-1923, s. 490.
609 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 167.
610 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 181.
611 *Pravda* gazetesi, 11 Ocak 1922 tarihli sayı, s. 1-2.
612 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 185.
613 *Aynı yapıt,* s. 188.
614 *Pravda* gazetesi, 11 Ocak 1922 tarihli sayı, s. 1-2.
615 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 200-201.
616 *Washington Konferansı*. Moskova, 1934, s. 197.

6. DENİZALTILAR KONUSUNDA TARTIŞMA

Hughes Tasarısı

Müzakerelerin devamı, sadece, İngiliz-Fransız çelişkilerinin bir kat daha keskinleşmesiyle sonuçlanmıştır. Büyük tonajlı gemiler konusunda Amerika'ya boyun eğen ve denizlerdeki mutlak üstünlüğüne veda etmek zorunda kalan Büyük Britanya, bu ödünlerine bir karşılık olarak, denizaltı inşaatında indirim yapılmasını sağlamak istiyordu. Çünkü İngiliz hükûmeti, kendi donanmasını tehdit edebilecek en büyük tehlike olarak –ve özellikle Fransa'dan yönelebilecek bir tehlike olarak– denizaltıları görüyordu.

Hughes tasarısına göre, Birleşik Devletlerle Büyük Britanya'nın denizaltı filoları 90.000'er, Japonya'nınkiyse 40.000 ton olması gerekiyordu. Ve Amerika'da, bütün denizaltıların toptan yok edilmesi, ayrıca gelecekte de denizaltı yapımının kesinlikle yasaklanması için yoğun bir kampanya açılmış bulunmaktaydı: Lusitania'nın[617] bir Alman denizaltısı tarafından batırılışı henüz unutulmamıştı.

Denizaltılar konusundaki tartışma bir haftadan fazla sürmüştür. Büyük Britanya hükûmeti, Hughes tasarısını kabul ettiğini açıklamıştı. Ama Fransa, sadece denizaltıların yol edilmesine değil, denizaltı tonajının indirilmesine de şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca Fransa hükûmeti, toplam 90.000 tonluk denizaltı filosu yapma hakkının tanınmasını istiyordu kendisine, Fransız temsilcisi Sarraut, bu konuda şöyle diyordu:

“Fransız hükûmeti, ne bütün denizaltıları yok etme planına, ne yine tonaj indirimine, ne de tek tek denizaltılarda tonaj sınırlamasına evet diyemez; çünkü burada, Fransız topraklarının güvenliğini sağlayabilecek bir silah söz konusudur. Biz, olsa olsa, kullanacağımız denizaltıların sayısında bir kısıtlamaya boyun eğebiliriz [618].”

Fransız-İngiliz Çekişmesi

İtalyanlar ve Japonlar, Hughes tasarısına Sarraut kadar kesinlikle karşı çıkmamışlardı gerçi; ama onların da, bütün olarak, Fransız temsilcisinin fikrini paylaştıkları belli oluyordu. Bu arada son derece karakteristik bir sürtüşme, büyük Britanya ile Fransa’yı yaka paça hâle getirdi.

Büyük Britanya baş delegesi Balfour, yaptığı konuşmada şöyle demişti.

“Dünya Savaşı deneyi, bir denizaltı filosunun İngiltere için ne denli korkunç bir tehlike demek olduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır. Büyük Britanya hükûmeti savaş sırasında Alman denizaltılarına karşı etkili bir şekilde mücadele edebilmişse, bunu Almanya’nın yeterli sayıda üs sahibi olmayışına borçludur ancak. Bu arada, denizaltıların etki alanının o çağda şimdikine oranla çok daha dar olduğu da unutulmamalıdır. Ama Fransa, elindeki sayısız üs sayesinde, istediği anda bizim için Almanya’dan çok daha tehlikeli olabilir [619].”

Isırıcı bir alayla dolu olarak geldi Fransa’nın cevabı:

“Büyük Britanya, denizaltı kullanımının ortadan kalkmasını istemektedir; biz katiyen bu fikirde değiliz. Buna karşılık Büyük Britanya savaş gemilerini ortadan kaldırmayı arzu etseydi, biz de denizaltı filolarının ortadan kaldırılmasına hemen razı olurduk... İleri sürüldüğüne göre Büyük Britanya’nın, kendi savaş gemilerini Fransa’ya karşı kullanma niyeti olmamıştır, yoktur, olmayacaktır da. Anlaşılan, Büyük Britanya o koca donanmasını sardalye avlamak için elinde bulundurmaktadır. Şu hâlde Büyük Britanya hükûmeti izin buyurursa, zavallı Fransa da deniz dibi ürünlerini incelemek üzere bir denizaltı donanması kurmak kararındadır [620].”

Hughes, Büyük Britanya’yı destekliyordu. Ve yaptığı konuşmada ince bir alaycılıkla hatırlattı ki, konferansın amacı, silahların sınırlandırılmasıdır.

Oysa Fransa, tasarlanan maksimum tonajı istemektedir. Son olarak da Hughes, Fransa için 60.000 tonluk bir toplam tonaj önerdi.

Fransızlar, telgrafla hükûmetlerinden talimat isteyecekleri cevabını verdiler. Ertesi günü konferansa bir açıklamada bulunan Sarraut, Fransa'nın 90.000 tonun altında bir sınıra razı olamayacağını bildirmekteydi. Konferans üyelerinin bu konuda kolay kolay bir anlaşmaya varamayacakları su yüzüne çıkmıştı artık.

"Deniz Kuvvetlerini Sınırlandırma" Anlaşması

6 Şubat 1922 günü Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya İmparatorluğu, Japonya, Fransa ve İtalya, "deniz silahlarının sınırlandırılması"na ilişkin bir anlaşma imzalamışlardır. Söz konusu anlaşmaya göre, adı geçen devletlerin ellerinde bulundurabilecekleri zırhlı oranı, sırasıyla şöyle düzenlenmiştir: 5/5/3/1,75/1,75.

Anlaşmanın hazırlanışı sırasında Japonya, eski model Setsi zırhlısının yerine hizmete almak üzere inşa etmekte olduğu Mutsi'yi elinde bulundurmasına izin verilmesini talep etmişti ve uzun bir mücadeleden sonra, "Jutland sonrası"[621] diye adlandırılan tipte iki savaş gemisine sahip olma hakkını kopardı.

Bu konuda öbür devletlerin Japonya'dan hiç de geri kalmadıklarını, bilmiyoruz, söylemeye gerek var mıdır? Nitekim Amerika Birleşik Devletleri de, hurdaya çıkaracakları eski tipte iki savaş gemisine karşılık, modern tipte iki yeni savaş gemisi inşa etme hakkını elde etmiştir. Böylece Amerikan donanması, "jutland sonrası" bir savaş gemisine sahip olmaktadır.

Büyük Britanya'nın elindeyse sadece bir tane o tip gemi vardı; dolayısıyla Londra hükûmeti de, hurdaya ayıracağı dört eski savaş gemisine karşılık "Jutland sonrası" tipinde iki yeni gemi yapma hakkını istemekteydi.

Bütün bu değişiklikler sonucunda Büyük Britanya toplam 558.950 ton tutarında 20, Birleşik Devletler 525.850 ton tutarında 18, Japonya 301.320 ton tutarında 10, Fransa 221.170 ton tutarında 10, İtalya da 182.800 ton tutarında 10 savaş gemisine sahip olma durumuna gelmekteydiler.

Anlaşmaya imza koyan taraflar, her biri 35.000 tonu aşan savaş gemisi inşa etmemeyi ve satın almamayı yükümlenmekteydiler. Gemilerdeki deniz toplarının çapı 16 parmağı (pouce, pus) aşmayacaktı. Yerine yenileri yapılabilecek savaş gemilerinin toplam tonajı, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya için 525.000'er Japonya için 315.000, Fransa ve İtalya için de 175.000'er olacaktı. Böylece Amerika, İngiltere'nin dünyanın en büyük deniz gücü olma geleneğine son verdirmeyi sağlamakla büyük bir zafer kazanmış bulunmaktaydı.

Anlaşma, imza koyan devletlerin kullanabilecekleri toplam uçak gemisi tonajını da belirliyordu: Birleşik Devletler ve Büyük Britanya için 135.000'er, Japonya için 81.000, Fransa ve İtalya için de 60.000'er. Ve anlaşmaya imza koymuş olan devletlerden hiç biri 27.000 tonu aşan uçak gemisi inşa etmemeyi ve satın almamayı üstlenmekteydiler. Bununla birlikte taraflar, toplam tonaj sınırını aşmamak koşuluyla, her biri 33.000 tonluk iki uçak gemisi inşa edebileceklerdi. Bu gemilerdeki topların maksimum çapı da, 8 parmak olacaktı.

Anlaşma, ayrıca tonajları 10.000 tonu, toplarının çapı da 8 parmağı aşan hafif kruvazör yapımını da yasaklıyordu.

Müstahkem Mevkiler ve Üsler Sorunu

Kıyı müstahkem mevkileri ve deniz üsleri sorunu, özel bir özenle incelenmişti. Bu noktada, statükonun korunması hükmünü getiriyordu Washington anlaşması; yani yeni deniz üsleri kurmak, kıyı savunma tesislerini belirtmek ve Pasifik Okyanusu'nda bulunan deniz kuvvetlerini kalkındırmak ve beslemek üzere yeni kaynak seferber etmek yasaktı. Bu yine hükümler bazı istisnaları içermekteydi: Amerika Birleşik Devletleri ile Alaska kıyılarına yakın düşen sömürge adalar (Aleutian adaları hariç olmak üzere), Panama bölgesindeki sömürge adalar ve Havai adaları. Büyük Britanya'ya tanınan istisnalar ise Kanada-Avustralya ve Yeni Zelanda kıyılarına yakın düşen sömürge adalar ile 110. doğu boylamının batısında kalan bütün adaları kapsamaktaydı. Böylece Singapur, müstahkem mevki kurulması yasaklanmamış bölge içinde kalıyordu.

Japonya'ya gelince, anlaşmanın imzalanışı sırasında bu ülke bakımından statüko, Pasifik Okyanusu'ndaki şu toprakları kapsamaktaydı: Kuril ataları, Bonin, Amami Oşime, Luşu adaları, Formoza, Pescadores ve Japonya'nın gelecekte ele geçirebileceği bütün sömürge adalar.

Statüko antlaşması, Amerikan kıyı topraklarını korumaya yarayacak müstahkem mevkiler kurma hakkını veriyordu Birleşik Devletler hükûmetine. Buna karşılık, Amerikan egemenliği altında bulunan Filipinler ve Guam adası için aynı hak söz konusu değildi. Japonya'nın pek işine gelen bu koşul, Tokyo ile Washington arasında zaten varolan anlaşmazlıkları keskinleştirmekte gecikmeyecekti. Öte yandansa Büyük Britanya, Singapur'u müstahkem mevki hâline getirme hakkını elde ediyordu. Batı'nın Pasifik Okyanusu'na açılan kapısının müstahkem mevki hâline girmesi de Japonya'nın çıkarlarına ters düşmekteydi. İşte bu durum da, Londra ile Tokyo arasında zaten varolan bir dizi anlaşmazlığı bir kat daha keskinleştirecekti çok geçmeden [622].

Antlaşmanın Onaylanışı ve Fransa'nın İhtiyat Kaydı

Beş Devlet Anlaşması, 31 Aralık 1936 tarihine değin yürürlükte kalmak üzere imzalanmıştı. Bu sürenin doluşundan iki yıl öncesine kadar imza koyan taraflardan herhangi biri anlaşmayı bozmak istediğini bildirmediği takdirde anlaşma, yine taraflardan birinin karşı istekte bulunması kaydıyla, iki yıl daha yürürlükte kalacaktı.

Anlaşmanın yine hükümleri arasında, anlaşmaya imza koyan taraflardan herhangi birinin savaş hâlinde anlaşmanın yürürlüğünü askıya almasını sağlayan bir koşul bulunmaktaydı. Barış zamanında taraflardan herhangi biri, yeni birtakım durum ve koşulların kendi ulusal çıkarlarını tehdit ettiği kanısına vardığı takdirde, bütün imza koyucular bir konferans toplayıp anlaşmayı gözden geçirmeyi üstleniyorlardı. Pratik bakımından bütün anlaşmayı sıfıra indirgemekteydi bu hüküm [623], çünkü savaş hâlinde taraflardan herhangi birinin anlaşmanın geçerliğini kaldırmasına yol açıyordu.

Bir de anlaşmanın, tarafların yetkili kurullarınca onaylanması gerekmekteydi. Bu işlem de 17 Ağustos 1923 tarihinde tamamlandı. Yalnız

Fransız hükûmeti, kendi onayına şu ihtiyat kaydını koymuş bulunmaktaydı:

"Fransız hükûmeti daima varsaymıştır ve varsaymaktadır ki, savaş ve uçak gemilerinin imza koyucu devletlerden her birine tanınmış olan toplam tonajında yapılan indirim, söz konusu devletlerin deniz çıkarlarının gerçek önem ve genişliğini yansıtmamaktadır; dolayısıyla da bu hüküm, özellikle göz önüne alınarak konmuş olduğu savaş gemisi tiplerinin dışında kalan savaş gemisi tipleri için geçerli sayılamaz [624]."

Washington Anlaşmasının Getirdikleri

Pasifik'te "silahsızlanma" konusunda varılan Washington Anlaşması" aslında deniz kuvvetlerinin dağılımı sorunundan başka hiçbir sorunu çözmemekteydi [625].

Büyük Britanya'nınkine eşit ve Japonya'nınkinden üstün bir donanmaya sahip olma hakkını elde eden Amerika Birleşik Devletleri'ni birinci plana getiriyordu bu anlaşma. Ama kendi yönünden Büyük Britanya İmparatorluğu da, bütün öbür devletlerinkinden daha güçlü bir donanmaya sahip olma ilkesinden vazgeçmiş bulunmasına rağmen, evrensel üstünlüğünü yine de sürdürmekteydi: çünkü bu anlaşma sayesinde, eski tip savaş gemilerinin yol açtığı fuzuli harcamalardan kurtuluyor; buna karşılık hızlı kruvazörlerini ve savaş zamanında kolayca savaş gemisine dönüştürülebilir nitelikteki ticaret gemilerini elinde tutmuş oluyordu.

Japonya'ya gelince: Gemilerinden bir çoğunu feda etmişti gerçi; ama buna karşılık, Pasifik Okyanusu'nda statükonun korunmasını elde etmişti. Gerçekten de bu anlaşma, Japonya'nın güvenliği bakımından gerçek bir tehlike meydana getiren Amerika Birleşik Devletleri'nin Filipinlerde ve Guam'da müstahkem mevki kurmasını yasaklıyordu. Üstelik Japonya, kruvazör ve denizaltı sayısını artırarak, yapmış olduğu fedakârlığı kolayca dengeleyebilirdi.

Görüldüğü gibi, ilgili devletler arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmış değildi Washington Anlaşması; tam tersine, gelecekte büyük uluslararası çatışmalara neden olabilecek yeni durum ve koşulların meydana çıkmasına yol açmıştı [626].

Ek Anlaşma

Washington Anlaşması'nın imzalandığı gün, yani 6 Şubat 1922 günü, imzalayıcı devletler ikinci bir anlaşma imzaladılar: "Tarafsız ve savaş dışı devlet uyruğu olup da savaş sırasında deniz üzerinde bulunacak kimselerin hayatlarının korunması ve yine savaş sırasında, zehirli gazlarla kimyasal ürünlerin kullanımının yasaklanması"na ilişkin olarak varılan bir anlaşmaydı bu [627].

Söz konusu belge, denizaltılar sorunu konusundaki anlamsız tartışmayı da yansıtmaktaydı. Bu yeni anlaşmayla, savaş sırasında, savaş hâlindeki devletlere ait savaş gemilerinin, herhangi bir ticaret gemisine borda etmeden önce söz konusu gemiye aranacağını ve gerekirse zoralımına uğratılacağını bildirmeleri gereği hükme bağlanmaktaydı. Bu ticaret gemisi bu uyarmadan sonra emre uyduğu ve arama için belirtilen yere gittiği takdirde, yine de saldırıya uğrarsa bu saldırı her türlü misillemeyi hak eden bir kötülük şeklinde nitelenmekteydi. Aynı kural, savaş hâlindeki devletlere ait denizaltılar tarafından da uyulması zorunlu bir buyruk olarak ilan ediliyordu.

Bütün burjuva basını bu ek anlaşmayı, ticaret gemilerinin denizaltılar tarafından batırılmasını kesinlikle yasaklayan bir anlaşma olarak sunmaya çabalamıştır. Ama gelecek, bütün bu iddiaların boşluğunu ve temelsizliğini zalim bir şekilde ispatlayacaktır.

Daha önce de değindiğimizi gibi bu belge, zehirli gazların ve bunlara benzer her türlü sıvı ya da gaz hâlindeki kimyasal zehirli ürünlerin kullanımını yasaklıyordu.

Hava Kuvvetleri Sorunu ve Savaş Yasalarının Tartışılması

Hava kuvvetleri konusunda ise, konferansa bağlı olarak çalışan Silahları Sınırlandırma Komitesi, 9 Ocak 1922 tarihinde şu kararı almıştı:

"Komite, bugünkü durumda ticaret uçaklarının olduğu kadar askerî uçakların da sayısında ya da teknik ayrıntılarında herhangi bir etkili indirim yapmanın olanak dışı kaldığı kararına varmış bulunmaktadır [628]."

4 Şubat 1922 günü tam üyeli bir toplantı yapan konferans, savaş yasalarını inceleyip saptamak ve bu çalışmaların bir konsensüsünü çıkarmak üzere, katılan devletlerin her birinden alınacak ikişer üyeden kurulu bir komisyon oluşturulmasını kararlaştırdı. Şu soruların cevaplarını aramakla yükümlüydü söz konusu komisyon:

"a) Bugün yürürlükte olan uluslararası hukuk kuralları, 1908 La Haye Konferansı'ndan sonra gelişmiş bulunan yeni savaş tekniklerinin sonucu olarak ortaya çıkmış yeni saldırı ya da savunma araçlarına denk düşmekte midir?"

"b) Bu sorunun cevabı, olumsuz ise, uluslararası hukukun bölünmez parçaları olarak zaten varolan kurallarda ne gibi değişiklikler yapmak gerekir [629]?"

Ne var ki aynı gün alınan bir ek kararla komisyonun yetkileri pratik bakımdan iyice sınırlanacaktı: Gerçekten de bu karar, komisyona, denizaltı ve gaz kullanımı sorunlarına ilişkin kural ve bildirileri gözden geçirme ve denetleme hakkını tanımaktaydı. Bu kayda gerekçe olarak da, söz konusu sorunun konferans tarafından daha önce incelenmiş olduğu şeklinde sudan bir bahane gösteriliyordu.

617 Lusitania, 7.5.1915'de İrlanda kıyılarında, bir Alman denizaltısı tarafından torpille batırılan, İngiliz gemisi; ölen 1200 kişinin içinde 124'de Amerikalı vardı.

618 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 171.

619 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 202.

620 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 210.

621 Jutland: (Jylland: Danimarka'nın bir eyaleti) 1916 yılında ki İngiliz-Alman deniz savaşı.

622 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 217.

623 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 228.

624 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 238.

625 *Aynı yapıt,* s. 244.

626 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 235.

627 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 248.

628 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 255.

629 *Aynı yapıt*, s. 261.

7. ÇİN SORUNU

Sorunun Yeni Ortaya Konuş Tarzı

Çin sorununu sınırsız denecek kadar büyük bir özenle incelemişti Washington Konferansı. Çin, Versay Barış Antlaşması'nı, imzalamamıştı. İmzalamamıştı, çünkü Çin toprağı üzerindeki eski Alman sömürgeleri gerçek sahibine geri verilmek yerine Japonya'ya bağışlanmış bulunmaktaydı.

Çin delegasyonu bu toprakların ülkelerine geri verilmesini talep etti Washington'da. Amerikan diplomasisi de bu talebi destekledi. Sonunda Japonya, Çing Tao ile Şantung'dan ister istemez vazgeçmek zorunda kaldı. Buna karşılık, Çin gümrükleri üzerindeki yabancı kontrolü katiyen kalkmayacak, hiç eksilmeksizin yürürlükte olmaya devam edecekti [630].

Washington Konferansı'na katılan devletler, 6 Şubat 1922 günü Çin politikaları üzerine bir anlaşma imzalamışlardır. "Dokuz Devlet Anlaşması" adıyla tanınan bu belge uyarınca söz konusu devletler, Çin'in egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve yönetiminin dokunulmazlığına saygı göstermeyi ve "açık kapılar" ilkesine, yani "Çin toprakları üzerinde tüm uluslara sunulmuş olan ticaret ve sanayi eşitliği ilkesi" ne bağlı kalmayı yükümlenmekteydiler [631].

"Açık kapılar" ilkesinin kabulü, İngilizlerin Japonların ortaklaşa benimsemiş olup savundukları "nüfuz bölgeleri" ilkesini geçersiz kılmakta, dolayısıyla da Amerika Birleşik Devletleri'nin lehine işleyen bir durum

yaratmaktaydı [632]. Gerçekten de Birleşik Devletler diplomasisi, İngiltere ve Japonya ile eşit hak ve koşullar çerçevesi içinde bile olsa, büyük sanayi gücü sayesinde Çin piyasası üzerinde kolayca egemenlik kurabileceğini hesaplıyordu.

Gelgelelim Çin'in bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne ilişkin olarak kabul edilip yayınlanan bu belgede, hiçbir garanti yer almıyordu. Tam tersine konferans, Çin'in silahlı kuvvetlerinde ve askerî harcamalarında indirim yapılmasını öngören bir karar suretini benimsemişti. Bu ek karara gerekçe olarak da, Çin ulusunu, ülkede sürekli mücadele halindeki eyalet valileri tarafından kurulmuş olan ve devlet gelirlerinin yarısına yakın bir kısmını yutan ordulardan gayrı ikinci bir silahlı kuvvet yükünden kurtarmak gibisinden son derece iki yüzlü bir bahane ileri sürülmekteydi [633]. Gerçekten de alabildiğine iki yüzlü, alçakça bir gerekçeydi bu: Çin'deki eyalet valilerinin öteden beri durmadan boğazlaştıkları doğruydu, evet; ama söz konusu valileri ayrı ayrı destekleyen ve kendi çıkarları uğruna onları durmaksızın kışkırtıp birbirlerine düşürenler de, Çin ulusunu "yükten kurtarmak" isteyen aynı kapitalist devletlerdi [634]. Yani alınan ek kararın asıl amacı, yabancılara karşı en ufak bir direnme olanağını bile koparıp almaktı Çin'in elinden.

21 Koşul ve Japon Diplomasisinin Benimsediği Yeni Tutum

İlke bakımından, o ünlü "21 koşul" da yürürlükten kaldırılmamış durumdaydı aslında. Pasifik ve Uzak Doğu işleri Komisyonu, Dokuz Devlet Anlaşması'nın kabulünden üç ya da dört gün önce, yani 2 ve 3 Şubat günleri, söz konusu koşulların kaldırılmasını isteyen Çin başvurusunu tartışmaya başladı.

Japon delegasyonu adına söz alan Baron Şidehara, "21 koşulun, iki hükûmetin tam yetkili temsilcileri tarafından karşılıklı kabul edilip imzalanmış" olduğunu söyledi. Japon diplomatı konuşmasında işi, 21 koşulu kapsayan 1915 anlaşmasının yürürlükten kaldırılmasının "öbür ülkeler arasında imzalanmış birtakım başka anlaşmaların da yürürlükten kaldırılması yolunda bir örnek" sayılabileceğini belirterek, büyük devletleri

uyarmaya kadar vardırmaktan da çekinmemişti. Daha sonra da, anlamlı bir ısrarla şu sözleri söylemişti Baron Şidehara:

"Şurası muhakkak ki hiçbir halk, ister toprağa ilişkin olsun, ister başka nitelik taşısın, önemli birtakım haklardan seve isteye vazgeçemez. Bir anlaşmayla resmen tanınmış olan hakların, tanınmış olmanın iradesi dışında tanındılar bahanesiyle durup dururken geri alınabileceği kabul edilirse, bu, sonuçlar bakımından bütün Asya, Avrupa ve öbür bölgelerdeki uluslararası ilişkilerin istikrarını temelden sarsacak kadar tehlikeli bir örnek meydana getirecektir [635]."

Ama, Japonya'nın bu konuda takınacağı kesin tavra karşılık Amerika Birleşik Devletleri hele büyük Britanya ile öteki konularda kendilerine avantaj tanınmasını istemelerinden ürken Tokyo diplomasisi, taktik bakımından bazı ödünler vermenin kaçınılmaz oluğunu elbette biliyordu [636]. Nitekim baron Şidehara, konuşmasını bitirirken şunları söyleyecekti:

"Japonya, bugüne değin salt Japon sermayesine tanınmış bulunan ve ilk olarak, Güney Mançurya ile, Orta Moğolistan'ın doğu kesiminde demiryolu yapımı için gereken istikrazlara,[637] ikinci olarak da, söz konusu bölgelerden alınan vergiler yoluyla sağlanan istikrazlara ilişkin olan opsiyon haklarını yeni kurulmuş olan uluslararası Maliye Konsorsiyumu'na aktarmaya hazır olduğunu bildirmekle onur duyar [638]."

Şidehara, Japonya'nın Güney Mançurya'da politik, mali ve askerî örgütlere danışman ve eğitmen yollama konusunda kendisine tanınmış bulunan öncelik hakkı üzerinde artık ısrarlı davranmayacağını da vaat etmişti konuşmasında; Japonya'nın ayrıca, aynı bölgede okul ve hastane yapmak için toprak isteme hakkından vazgeçtiğini de belirtmişti [639].

Amerikan Diplomasisinin Soruna Yaklaşım Şekli

Baron Şidehara'nın ardından Amerikan delegasyonu adına söz alan Dışişleri Bakanı Hughes, Japonya'nın 21 koşulun bazı noktalarına ilişkin olarak yaptığı fedakârlıkları memnunluk duyarak karşıladıklarını açıkladıktan sonra, Amerika Birleşik Devletleri'nin Japon taleplerini daha 1915 yılında şiddetle protesto etmiş olduğunu hatırlattı. Daha sonra "21

koşul” un öteki noktalarına değinen Amerikan diplomatı, Birleşik Devletlerin söz konusu noktalardan doğan sonuçları salt Japonya’ya tanınmış haklar olarak tanımamaya devam ettiğini bildirdi [640]. Nitekim Amerikan diplomasisi, söz konusu anlaşmadan doğan bütün hakların Amerikan yurttaşları için de geçerli sayılmasını talep edecekti.

Washington Konferansının Tarihsel İşlevi

Washington Konferansı, dünyanın yeni baştan üleşimini tamamlamıştır. Bu bakımdan, Versay’ın bir devamıdır [641]. Ama bir önemli farkla:

1919 yılında Paris’te, Versay Barış Antlaşması yapılırken, İngiliz ve Fransız diplomatları el ele verip Amerikan diplomatları üzerinde egemenlik kurmayı başarmış bulunuyorlardı [642]. Oysa Washington’da durum, bunun tam tersi olmuştur: Gerçekten de, Uzak Doğu sorunlarında Amerikan diplomasisi Avrupalı müttefiklerini gözle görülür bir şekilde bastırmıştır [643].

Büyük Britanya, bu durumu, Japonya’ya ve Fransa’ya karşı yürüttüğü mücadeleyi kolaylaştırdığı için, ister istemez kabul etmiştir. Sonuçta da Japonya, hem Çin sorununda Amerikalılara boyun eğmek hem de Sibirya’daki birliklerini geri çekeceğini açıklamak zorunda kalmıştır.

Kısaca söylemek gerekirse: Washington Konferansı’nın en belirgin sonucu, uluslararası politikadaki kuvvet dengesinde Amerika Birleşik Devletleri lehine belirli bir değişikliğin ortaya çıkışı olmuştur [644].

630 Arnold Toynbee, *A Survey of International Affairs.* Londra, 1920-1923, s. 524.

631 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 272.

632 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 280.

633 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 290.

634 *Aynı yapıt*, s. 291.

635 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 283-284.

636 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 301.

637 İstikraz: Borç alma.

638 *Washington Konferansı*, s. 285.

639 Mark Sullivan, *Aynı yapıt*, s. 305.

640 *Washington Konferansı.* Moskova, 1934, s. 301.

641 Arnold Toynbee, *A Survey of International Affairs.* Londra, 1920-1923, s. 550.

642 Arnold Toynbee, *Aynı yapıt*, s. 552.

643 Mark Sullivan, *The great Adventure at Washington. The Story of the Conference.* Londra, 1922, s. 333.

644 Arnold Toynbee, *Aynı yapıt,* s. 554.

8. DAİREN MÜZAKERELERİNDE SON DURUM

Yeni Pazarlıklar

Japon hükûmeti, Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne karşı düzenlediği Beyaz saldırısından sonra da, Dairen Konferansı'nın kapanmış oluğunu ilan etmedi. Gerçekten de Tokyolu diplomatlar, müzakereleri sürüncemede bırakıp uzatmak için durmaksızın yeni bahaneler icat etmekteydiler: Aslında besbelliydi ki hem Washington Konferansı'nın, hem de Beyaz saldırısının sonuçlarını bekliyorlardı [645].

12 Şubat günü, Washington Konferansı'nın kapanışından birkaç gün sonra Devrimci Halk Ordusu, Voloçayevska'da öldürücü bir darbe indirdi Beyazlara. Karşı devrimci birlikler, panik hâlinde kıyıya doğru çekilmek zorunda kaldılar.

Bunun üzerine Japon diplomasisi, Dairen müzakerelerine devam edilmesi isteğinde bulundu hemen. Bu, Japonlar Washington'da kuvvetlerini Sibirya'dan çekmeye hazırlandıklarını bildirmiş oldukları için, büsbütün kaçınılmaz hâle girmişti.

Mart sonunda bir anlaşma tasarısı hazırlanmıştı. Söz konusu tasarıya göre Japonlar, eski taleplerinin on yedisinden vazgeçmekte, ayrıca da Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne karşı düşmanca etkinlik düzenlememeyi ve bu tür etkinlikleri desteklememeyi yükümlenmekteydiler. Buna karşılık Uzak Doğu delegeleri de, müzakerelerin hızlanmasını sağlamak üzere bir dizi ödün verme yolunu seçmişlerdi: Japon uyrukları, Uzak Doğu Cumhuriyeti

toprakları üzerinde belirli bir süre boyunca toprak kiralayabilecekler, sınai ve tarımsal etkinlikte bulunabileceklerdi.

Müzakereler Kesiliyor

Ne var ki Japon hükûmeti, bu anlaşmayı bile imzalamamakta özel bir ısrar göstermişti: Çünkü arada sürekli anlaşmazlık konusu olan bir nokta vardı. Bu da, Japon kuvvetlerinin geri çekilmesi sorunuydu. Tam boşaltma işlemi için kesin bir süre saptanmasına bir türlü yanaşmıyordu Tokyo diplomasisi: Bu işlemi, belirli bir dizi anlaşmaya uygun olarak, ayrı ayrı kesimlerde, sırayla yapmayı önermekteydi.

Bu arada Tokyo basını, "Japonya tarafından Dairen'de güdülen gereğinden fazla uzlaşmacı politikaya karşı şiddetli bir kampanya açmış bulunmaktaydı. Gazeteler o sırada Japonya'ya resmî bir gezi yapan General Joffre'u da tanık göstererek, Fransa'nın Tokyo hükûmetini destekleyeceğini öne sürmekteydiler. Ve savaşçı asker takımı, bu konuda kesin karara varabilmek için, Cenovada toplanması kararlaştırılan yeni konferansın varacağı sonuçları beklemek gereğini savunmaktaydı.

Dairen'de 15 Nisan günü Tokyo'dan yeni talimat aldığını ileri süren Japon delegasyonu, hazırlanmış olan anlaşma tasarısın reddetti ve 17 talebin yürürlüğe konmasını istedi. Uzak Doğu Cumhuriyeti temsilcileri ise söz konusu talepleri incelemeye bile razı olamayacaklarını talep ettiler. Bunun üzerine Japon baş delegesi Matsusima, bu durumda müzakerelere devam edemeyeceklerini açıkladı. 16 Haziran 1922 günü Dairen Konferansı, tam bir başarısızlık içinde sona erecekti.

Böylece Washington rejiminin çelişkileri daha sistemin kuruluşunda ortaya çıkmış bulunmaktaydı: Japonya kuvvetlerini Sibirya'dan çekme yükümlülüğünü çiğnemekle, bunun ilk örneğini vermiş oluyordu.

645 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934. s. 222.

OTUZYEDİNCİ BÖLÜM

CENOVA KONFERANSI (1922)

KONFERANSTAN ÖNCEKİ DİPLOMATİK MÜCADELE

1. SOVYETLER SORUNU

İngiliz Politikasında Bir Dönemeç

Washington Konferansı, kapitalist âlemin ileri zekâları tarafından çoktan anlaşılmış olan bir gerçeği olanca açıklığıyla ortaya çıkarmıştı: Dünya ekonomisinde yeniden denge kurmak ve uluslararası politika sorunlarını doyurucu bir çözüme bağlamak, Sovyet Rusya'nın katkısı sağlanmadıkça, olanak dışıdır [646]. Dünya yüzölçümünün altıda birini kaplayan bir ülkenin dünya ekonomisinin dışında bırakılması, birçok ülkenin ticareti üzerinde derin olumsuz yankılanmalar uyandırmıştı. Bunların en başında da, Büyük Britanya geliyordu [647].

Savaş biteli handiyse üç yıl oluyordu ve Avrupa hâlâ yıkıntılar içinde sürünmekteydi. Gerçekten de:

Sanayi, ölü noktadaydı. Halklar, vergi yükü altında ezilmiş hâldeydiler. İşsiz sayısı, özellikle İngiltere'de, ürkütücü bir şekilde yükselmekteydi: Büyük Britanya hükûmetinin Almanya'dan koparıp almayı başardığı tazminatlar, işsizlik ödeneklerine gidiyordu olduğu gibi. Bu durumda besbelliydi ki Sovyet Rusya alıcı olarak piyasada belirebilse, ortada işsizlik diye bir şey kalmayacaktı; hiç değilse İngiliz sanayicilerinin fikri buydu.

Nitekim 1921 yılının sonlarında İngiliz basını, Rusya'nın ekonomik önemi, askerî gücü ve Doğu'daki büyük etkisi üzerine çok sayıda yazı yayınlamaya koyulmuştu. Söz konusu yazılarda, Rusya'yı dünya ekonomisinin çerçevesi içine çekmek ve evrensel ekonominin

ferahlandırılması işine Sovyetlerin de katılmasını sağlamak zorunluluğuna değinilmekteydi sık sık [648].

Doğrudan doğruya İngiliz hükûmeti de, 28 Ekim 1921 tarihli Sovyet notasına karşı, Fransız hükûmetinden daha farklı bir tavır takınmıştı. Bilindiği gibi, söz konusu notayla Sovyet hükûmeti, savaş öncesi çarlık hükûmetinin borçlarını kabul etmeye hazır olduğunu bildirmekte; ayrıca da, alacaklı devletlerle Sovyet Rusya'nın karşılıklı taleplerini incelemek ve kesin bir barış anlaşması hazırlamak üzere uluslararası bir konferans toplanmasını önermekteydi [649].

Yine bilindiği gibi Fransız hükûmeti, bu notaya cevap vermeyi bile gerekli görmeksizin İngiliz hükûmetine bir memorandum vererek, "komünist önderlerin diktatoryası altında bulunan topraklarla, salt ekonomik alanda bile olsa, herhangi bir ilişki kurmanın tehlikeli ve boşuna" olacağını ileri sürmüştü [650]. Oysa Büyük Britanya hükûmeti, aynı notaya dayanarak, Sovyet Rusya ile diplomatik yazışmaya girişmişti. Gerçektende Lloyd George, Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'ne başvurarak, Sovyet önerileri hakkında bütünleyici ve kesinleştirici bilgiler istedi [651]. Yine o saralarda İngiliz basını da, hükûmetin, uluslararası bir konferans toplanmasına ilişkin Sovyet önerisini kabul edeceğine muhakkak gözüyle bakan yazılar yayınlıyordu.

Almanların Telaşı

Büyük Britanya'daki belli başlı basın organlarının Sovyet Rusya'ya karşı takındıkları bu uzlaşmacı tavır, Almanya'da büyük bir kaygı uyandırmıştır. Gerçektende Almanlar, öteden beri, Rus piyasasının biricik egemenleri oldukları düşüncesindeydiler; dolayısıyla da Büyük Britanya'nın bu piyasaya sızmasına göz yumamazlardı.

Nitekim Alman diplomasisi, İngiliz politikasında beliren bu değişiklik eğilimini Almanya yararına kullanmak için kolları sıvamıştır hemen. Mal ihraç etmeye mi gereksinim duymaktadır yani İngiltere? Sorunun çözümü son derece basittir: Almanya'ya yeterince kredi açıldığı, tazminat koşulları hafifletildiği takdirde Almanya büyük çapta İngiliz malı satın alabilir. Gerek diplomatik çevreler, gerekse basın açık açık savunmaktaydı bu

fikirleri. Ve Alman bankacılarıyla sanayicileri, İngiliz işletme şeflerine hep bu yolda telkinlerde bulunuyorlardı [652].

Alman diplomasisi, bu manevra sayesinde bir taşla iki kuş vurma umudundaydı: Böylece hem İngiltere'nin yardımıyla Versay Barış Antlaşması'nda kendi lehine bir gedik açmış, hem de aynı İngiltere'nin Sovyet Rusya'ya yaklaşmasını engellemiş olacaktı [653]. Nitekim Alman Dışişleri Bakanı Walter Rathenau, bu amaçla Londra'ya bir gezi yapmayı kararlaştırdı: Önde gelen İngiliz politikacılarıyla dostça ilişkileri vardı bakanın ve buna dayanarak, İngiltere Bankası tarafından Alman hükûmetine bir kredi açılması için pazarlığa girişti [654].

Verilecek kredi yeterince büyük olduğu takdirde, çok yüksek faiz ödemeyi kabul ediyordu Almanlar. Ve bu arada Rathenau, İngiliz başbakanıyla da –Lloyd George'un isteği üzerine– bir görüşme yaptı. Üç gün süren müzakerelerden sonra İngiltere Bankası Alman hükûmetine cevap olarak, yazılışına Alman diplomatlarının da katıldığı bir yazı hazırladı [655]: Bu belge, Almanya'ya kredi açmanın olanaksızlığını bildirmekte; buna gerekçe olarak da Almanya'nın büyük tazminat yükümleri altında ezilmiş bulunduğu gösterilmekteydi.

Bu cevap mektubunu doğrudan doğruya Rathenau'ya vermek işin en basitiydi; ama hazırlanan nifak ortaya çıkmasın diye, Rathenau'nun Bremen'e dönmesini bekledi İngiliz diplomasisi ve ancak ondan sonra yazıyı Alman şansölyesine yolladı. Şansölye hemen basında yayınlattı mektubu. Ama bir gizli madde basına verilmemişti: Söz konusu maddede İngiltere Bankası, Reichsbank başkanından, elinde kalan altın stokunu –Fransa, bir yaptırım gücü kazanmak için istese bile– katiyen teslim etmemesini istemekteydi. İngiltere Bankası, Alman altınlarının savunusunu yüklenebileceğini belirtmekten de geri kalmıyordu [656].

Alman hükûmeti bu mektuba dayanarak, Tazminatlar Komisyonu'na, 15 Ocak ve 15 Şubat 1922 tarihlerinde yapmayı yükümlendiği ödemelerin bu durumda rastlantıya bağlı kaldığını bildirdi [657]. Fransızlar, beklendiği gibi, buna hemen karşı çıktılar: Geciken ödemeler konusunda açık ve kesin bir cevap istemekte; ayrıca da Almanların, kendilerine bir mühlet tanındığı takdirde ne gibi bir garanti gösterebileceklerini bildirmelerini şart koşmaktaydılar.

Londra ile yeniden ilişki kurdu Rathenau; İngiliz hükûmeti, Alman dışişleri bakanına, Fransızlara boyun eğmeyebileceğini ima eden bir cevap verdi: Bir sürtüşme hâlinde Büyük Britanya, Paris'i desteklemeyecekti [658].

Briand-L. George görüşmeleri

Tam bu sırada, Washington'dan dönmekte olan Fransız başbakanı Briand Londra'ya gelmişti. Lloyd George, Fransız meslektaşına, İngiliz mallarını ithal olanağı sağlamak üzere Sovyet Rusya ile Almanya'ya açılması tasarlanan kredilere ilişkin İngiliz planını açıkladı [659]. İngiliz başbakanı o tarihlerde, "Avrupa'nın barışa kavuşturulması" planı adını taşıyan ve Rusya ile Almanya'nın da katılacağı bir Avrupa konferansının toplanmasını öngören tasarısını oluşturmuş bulunmaktaydı. Söz konusu konferansın amacı, bu ülkeleri dünya ekonomisinin işleyiş alanı içine döndürmek olacaktı.

Lloyd George, ayrıca, Briand'ın Almanya ve Rusya'ya karşı her türlü uzlaşma politikasına karşı olan çevrelerin direnişini yenebilmesini sağlamak için de, bir İngiliz-Fransız paktı önerdi Fransa başbakanına: Bu pakt çerçevesi içinde Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri'yle birlikte vermiş olduğu vaadi de gerçekleştirecek, yani Fransa'nın güvenliğini on yıl için garanti edecekti [660]. Ne var ki bu önerinin değerini sıfıra indiren bir kayıt koyuyordu Lloyd George: Söz konusu garanti, Amerika Birleşik Devletleri'nin de bu pakta katılmasına bağlıydı [661].

İki başbakan, Müttefikler Yüksek Konseyi'nin Cannes'da yapacağı toplantıdan yararlanarak uzun boylu görüşme kararı aldılar.

Lloyd George'un Yeni Manevrası

Briand Paris'e döndüğünde Fransız başkenti, İngiliz-Alman pazarlıklarına ilişkin haber ve söylentilerle çalkalanmaktaydı. Bu durumda Lloyd George'un son önerisi büyük bir ihtiyat kaydıyla karşılandı. Millerand ve Poincaré taraflısı olan milliyetçi takımın gözünde azdan da azdı İngiliz

başbakanının sundukları: Rusya ile Almanya'nın siyasal bakımdan tecrit edilmelerini, Polonya'nın güvenliğinin garanti altına alınmasını ve Fransız ve İngiliz yine kurmaylarının sürekli şekilde el ele çalışmasını istiyordu bu takım. Ayrıca milliyetçiler, bütün bu taleplerinin kendiliğinden gerçekleşeceği umudunda değildiler katiyen; ve sorunu başka bir biçimde, kendi deyişleriyle "kökten" çözmeyi düşünüyorlardı: Gerçekten de bu takımın gözünde en emin yol, tazminatlar alınıncaya kadar Ruhr Havzası'nı işgal etmekti [662].

İngiliz önerilerinin Paris'te işkillikle karışık bir öfkeden başka bir şey uyandırmadığını gören Lloyd George, bir adım daha ileri gitmeye karar verecekti: Gerçekten de Briand'a, on yıllık bir süre için Fransa'ya, Fransa tarafından kışkırtılmamış bir Alman saldırısına karşı Büyük Britanya'nın yardımını garantileyen bir pakt önerisinde bulundu İngiliz başbakanı [663]. Bu öneri, Fransız milliyetçilerini, Cannes Konferansı'na katılmayı açıkça reddetmek olanağından yoksun bırakmaktaydı. Nitekim Briand'ın konferansa yollanması kararlaştırıldı.

646 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 22.
647 Lloyd George, *Aynı yapıt,* s. 24.
648 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.
649 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 14-15.
650 *Le Temps* gazetesi, 17 Kasım 1921 tarihli sayı.
651 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 23.
652 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 27.
653 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 125.
654 Walter Rathenau, *Aynı yapıt,* s. 131.
655 Walter Rathenau, *Aynı yapıt,* s. 134.
656 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 141.
657 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 41.
658 Walter Rathenau, *Aynı yapıt,* II. Bölüm, s. 147.
659 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 30.
660 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 36.
661 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 57.
662 *Aynı yapıt,* 4. Bölüm, numara 4, s. 62.
663 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 30.

2. CANNES KONFERANSI (OCAK 1922)

Konferansın Hazırlanışı

Müttefik Yüksek Konseyi'nin bir toplantısı sırasında Lloyd George, uluslararası bir ekonomik konferans düzenleme önerisinde bulunmuştur. Konsey, 6 Ocak 1922 günü, ilke bakımından kabul edecektir bu öneriyi. Ayrıntılı bir incelemeden sonra da, bu konuya ilişkin olarak hazırlanan karar taslağını onaylayacaktır.

Müttefik Devletler, tüm halkların üzerine çöken acıları hafifletmenin ve geçirmenin biricik yolunun, uluslararası ticaretin kalkındırılması ve bütün ülkelerin doğal zenginliklerinin tam verimle işletilmesi olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardı. En güçlü devletler de, Avrupa'yı felce uğratan ekonomik bunalımı atlatmak için ortaklaşa çaba göstereceklerdi [664]. Böylece şubat ayı içinde ya da mart başlangıcında, Cenova'da bir ekonomik ve mali konferans toplanması kararlaştırıldı. Söz konusu konferansa Sovyet Rusya, Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan da dâhil olmak üzere bütün Avrupa devletleri katılabileceklerdi. Yüksek Konsey ayrıca, planının başarısını güvence altına almak amacıyla, altı koşula uyulmasını istemekteydi:

1. koşul: Hiçbir devlet bir başka devlete herhangi bir mülkiyet, ekonomik hayat ve hükûmet sistemi empoze edemez.

2. koşul: Bir başka devlete kredi açan bir devlet, yurttaşlarının bu kredi dolayısıyla sağlayacakları gelir ve hakların güvenlik altına alınmasını

isteyebilmelidir.

Özel bir özenle hazırlanıp kaleme alınmış olan 3. koşul, şu hükmü getirmekteydi:

"Yabancı kredilerden yararlanmak arzusunda olan bütün hükûmetler, devletleri, belediyeleri ya da herhangi bir başka sosyal örgütleri tarafından yapılmış, yapılabilecek ya da devlet garantisi altına alınmış bütün borç ve yükümlülükleri tanıdıklarını açıkça ilan etmedikçe, gerçek anlamda güvenlik garantileri vardır sayılamaz. Yine bütün bu hükûmetlerin, yabancılara ait bütün malları geri vermeyi ya da yabancılara ait malların gerek zor alımına çarptırılma, gerekse yediemine bırakılma durumlarından doğmuş ve doğacak zararları tazmin etmeyi; ayrıca ticari ya da başka anlaşmalardan doğmuş ve doğacak hak ve görevleri tarafsız bir şekilde yargılayıp savunacak ve söz konusu anlaşmaların zorlayıcı madde ve hükümlerinin işlemesini sağlayacak bir hukuk ve mahkeme sisteminin kararlarına saygı göstermeyi ve bu kararları uygulamayı yükümlendiklerini de açıkça ilan etmeleri gerekmektedir [665]."

4. koşul, işlerin düzgün bir şekilde yürümesini sağlayacak bir maliye ve para sisteminin bir an önce kurulmasını öngörmekteydi.

5. koşul, bugün her ülkede varolan siyasal rejimi, bu rejimin niteliği ne olursa olsun, devirmeyi amaçlayan propagandaları yasaklıyordu.

6. koşul ise, bütün ülkeleri karşılıklı olarak, komşularına karşı hiçbir saldırıda bulunmamayı yükümlenmeye çağırmaktaydı.

Yine aynı 6. maddede, Sovyet Rusya'nın müttefik devletlerce tanınmasının bağlı olduğu koşullar da sıralanmaktaydı. Maddenin bu kısmı şöyle diyordu:

"Rusya'da ticaretin gelişmesi bakımından vazgeçilmez koşulları sağlamak için Rus hükûmeti resmen tanınmayı talep edecek olursa Müttefik Devletler, Rusya yukarda anılan koşulları kabul ettiği takdirde, bu talebin gereğini yerine getirmeye hazır bulunduklarını ilan ederler."[666]

Cannes'da kabul edilen bu karar taslağı, Cenova'da toplanacak olan konferansa, çağrılı ülkelerin başbakanlarının katılmasını istemekteydi.

Lenin Çağrılıyor

7 Ocak günü Yüksek Konsey, İtalyan hükûmetini, bu kararı İtalya'daki Sovyet ticaret temsilciliği aracılığıyla Moskova'ya iletmekle görevlendirmiştir.

Söz konusu bildiriye eklenen bir belgede, Lenin'e ilişkin olarak şöyle dinilmekteydi:

"İtalya ve Büyük Britanya hükûmetleri, Lenin'in doğruda doğruya kendisinin konferansa katılmasının Avrupa'daki ekonomik denge sorununun çok daha kolay bir şekilde çözümünü sağlayacağı ortak düşüncesindedirler. Krallık hükûmeti dışişleri bakanlığı, Lenin'in konferansa katılmasını arzuladığını en kısa süre içinde Moskova'ya bildirmesini talep eder. İşbu yazının cevabı, en geç önümüzdeki pazartesi gününe kadar Cannes'a ulaşmış olmalıdır [667]."

8 Ocak günü Sovyet hükûmeti, mart ayında toplanacak olan Avrupa Konferansı'na ilişkin olarak kendisine ulaştırılan çağrıyı memnunlukla karşıladığını bildiren bir cevap yollamıştı Yüksek Konsey'e. Dışişleriyle görevli halk komiserliği, cevabında, konferansa katılacak Sovyet delegelerinin, Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi'nin olağanüstü bir toplantısında belirleneceğini ve böylece seçilecek temsilcilerin en geniş yetkilerle donatılmış olacağını da açıklıyordu.

Lenin'in konferansa katılması konusuna gelince, Sovyet hükûmetinin cevabında buna ilişkin olarak şu açıklama yer almaktaydı:

"Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Lenin, şu anda, özellikle ülkedeki açlık dolayısıyla, yoğun bir çalışma içinde bulunmaktadır. Kendisi bu durumda Rusya'dan ayrılma olanağını bulamayacak olsa bile Konferansa Sovyet Rusya adına katılacak olan delegasyonun gerek oluşumu ve gerekse bu delegasyona verilecek olan yetkilerin kapsamı bakımından, içinde yurttaş Lenin'in de bulunduğu bir kurul kadar otorite sahibi olacaktır. Böylece belirtmek isteriz ki Sovyet Rusya, konferansın çalışmalarını hızla yürütmesini engelleyecek bir duruma düşmeyecektir [668]."

Rathenau'un Planı

Cannes Konferansı'na Almanya da çağrılmış bulunmaktaydı. Ve Alman diplomasisi, bilinen oyuna devam etme kararındaydı yine: Müttefik

Devletler arasındaki uzlaşmazlıklardan yararlanarak, Versay Barış Antlaşması'nı hiçbir gerçek değeri olmayan, salt kâğıt üzerinde kalmış bir belge hâline sokmak [669].

Delegelerinin gerçek niyetlerini gizleyebilmek için Alman hükûmeti, faşist basında Rathenau'ya karşı başlatılan şiddetli bir kötüleme kampanyasını umursamaz gözükmekteydi: Gerçekten de gerici basın, Cannes'da Almanya'yı yeni bir ültimatomun beklediğini haber veriyordu. Ve Alman Dışişleri bakanı, daha sonra, Berlin'deki bir gizli kabine toplantısı sırasında, bu kampanya hakkında şunları söylemekten çekinmeyecekti:

– Söz konusu gazetelere, o sırada bu tür yazılar yayınladıkları için, hatta minnet borçluyum [670].

Almanya ile yapılan müzakereler, daha sonra Lloyd George'un da yazdığı gibi "iyimser bir hava içinde" sürdürülüyordu [671]. Söz konusu olan, tazminat ödemelerini, hatırı sayılır bir ölçüde hafifletmekti. Nitekim Rathenau'nun aynı gizli toplantıda ileri sürdüğüne göre Büyük Britanya ve İtalya hükûmetleri, tazminatlar faslından her on günde bir 31 milyon mark tutarındaki zorunlu ödemenin Cenova Konferansı'ndan hemen sonra kaldırılacağını kendisine resmen vaat etmişlerdi. Berlin'deki toplantıda dinleyicilerine bu konuda şöyle diyordu Alman Dışişleri bakanı:

– Müttefiklerle yapılacak olan müzakerelerde, Versay antlaşmasından hiçbir şekilde söz açmamanızı rica ediyorum sizden. Bildiğiniz gibi bu antlaşma, yürürlük gücünü her geçen gün biraz daha yitirmektedir. Ve biz belirli bir takım başarıları elde etmiş gözükür duruma girersek, en amansız hasımlarımız bizi vurabilmek için antlaşmaya sarılacaklardır. Biz ancak bu antlaşmanın duvarında büyük gedikler açtıktan sonradır ki göğsümüzü gere gere: "Şimdi artık bu utanç belgesi de bir kâğıt parçasından ibaret kalmıştır." diyebiliriz. [672].

Uluslararası duruma şöyle bir üstünkörü bakış, Alman diplomasisinin amaçlarını gerçekleştirmek üzere olduğu gibi bir izlenim yaratabilirdi. Ama aslında böyle değildi bu: Almanlar erken bir sevince kapılmışlardı.[673]

Fransa Çalkalanıyor

Toplanması karar altına alınan Cenova Konferansı hakkında akla hayale sığmaz bir reklam kampanyası açmıştı kapitalist basın: Konferansın adı, daha büyük çapta ve daha geniş kapsamlı olmak üzere, “2. Paris Kongresi’ydi” [674]. Lloyd George ise, bu konferansın, tarihin “hiç şüphesiz en önemli” konferansı olduğunu söylemekten bile çekinmiyordu [675].

Bununla birlikte, çok geçmeden bu iyimser korodan bazı şüpheci sesler de yükselecektir. Nitekim gazeteciler –ki daima her şeyi bile gelmişlerdir–, Cannes Konferansı’nın kapalı kalmış son perdesini aralamakta gecikmeyeceklerdir. Basında yansıyan olaylar hakkında şöyle bir söylenti de vardır: Anlatıldığına göre Briand, son toplantıda Lloyd George’un önerilerini genellikle doyurucu bulduğunu açıklamakla birlikte, savaş sonrasında yapılmış olan antlaşmalardan herhangi birinin revizyondan geçirilmeyeceğine dair Fransa adına garanti talep etmiştir.[676] Bir başka gürültü koparıcı söylenti de, Cannes Denizcilik Kulübü’ndeki bir gizli toplantıda Lloyd George’la Brian’ın Türkiye konusunda anlaşmaya vardıkları şeklindedir: Dendiğine göre Türkiye, bunun için Cenova’ya çağrılmamıştı [677]. Ve bu arada, pek yakında Paris’te Yakın Doğu sorunlarını incelemek ve çözüme bağlamak üzere yeni bir konferansın toplanacağı açıklanmıştı.

Almanya ile girişilen müzakereler, özellikle öfkeli tartışmalara konu olmaktaydı Fransız kamuoyunda. Senato’da Poincaré, Brian’a karşı şiddetli bir konuşma yapmıştı [678]. Fısıltı gazetesi, başbakanın Lloyd George’a özellikle Ren Irmağı’nın sol yakasının boşaltılması ve tazminatlar konusunda gereğinden fazla ödün verdiğini yayıyordu. Etkili gazetelerden Le Matin, Cumhurbaşkanı Millerand’ın Briand’a bir telgraf göndererek, Cannes’da kabul edilen karar taslağından dolayı sitemde bulunduğunu yazıyordu. Bir başka etkili basın organı da, 12 Ocak da, şu satırları yayınlamaktaydı:

“Cannes’daki çevrelerde bu karar taslağı artık kesinleşmiştir ve geriye alınamaz gibi bir kanı egemendir. Biz bu kararı kabul edilemeyecek kadar yürekler acısı buluyoruz. Ve Rusya’da yürürlükte olan rejim elle tutulur biçimde değişmedikçe, Sovyet hükûmetinin resmen tanınması olasılığını yeniden protesto ediyoruz [679].”

Paris gazeteleri ağız birliğiyle, Fransız diplomasisinin tam bir başarısızlığa uğradığını haykırmaktaydı. Bu arada kapitalist basının

özellikle öfkelendiği bir nokta da, şu manşet hâlinde dile geliyordu:

"Bu da mı olacaktı: Lenin, Briand'la yan yana!"

Fransız-İngiliz Paktı Sorunu ve Briand'nın Düşüşü

Bu arada Cannes'daki İtalyan delegasyonundan da bir protesto yükseldi: İtalya'nın katılmayacağı bir İngiliz-Fransız ittifakı tasarısına şiddetle karşıydı İtalyan hükûmeti. Lloyd George, 11 Ocak günü, İtalyanlara verdiği bir memorandumda, "tasarlanan paktın, İtalya'yı Müttefikler arası temel danışmalar çerçevesi dışında bırakmak ya da İtalya ile olan yakın ve sıkı ittifakı güçsüzlüğe uğratmak" gibi bir amaç gütmediğini ve güdemeyeceğini bildirmekteydi [680]. Büyük Britanya başbakanı, şöyle devam ediyordu bu memorandumda:

"Savaş apaçık bir şekilde ispatlamıştır ki Büyük Britanya'nın en temel çıkarı, Fransa'nın doğu sınırının bir Alman saldırısına karşı güvenlik altına alınmasını gerektirmektedir. Bilindiği gibi 1914 yılındaki Alman saldırısı Manche denizindeki limanlara ulaşmak üzereydi ve ancak İngiliz kıyılarına çok yakın bir çizgi üzerinde, Fransa'da ve Flandr'da durdurulabildi. Dört yıl boyunca her gün İngiltere'de Alman toplarının sesleri işitilmiştir. Büyük Britanya o deneyden sonra son derece iyi bilmektedir ki gelecekteki bir savaşta Alman topçuları Fransız kıyılarına yerleşmeyi başardıkları takdirde, obüsleriyle Londra'yı dövmeyi başaracaklardır [681]."

Memorandumun sonunda Lloyd George, 28 Haziran 1919 tarihinde Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa'ya bir Alman saldırısı hâlinde yardım vaat eden bir anlaşma imzalamış olduklarını hatırlatmakta ve "Devlet onurunun", Büyük Britanya'yı, şimdi bu vaadi yüküme dönüştürmekle görevlendirdiğini bildirmekteydi [682].

Ne var ki işin sonunda, sadece İtalya'yı değil, aynı zamanda Amerika Birleşik Devletleri'ni de son derece tedirgin eden bu İngiliz-Fransız paktı imzalanmayacaktır. Çünkü Briand, birdenbire, Paris'e geri çağrılmıştır: Başbakan Cannes'a gitmek üzere yola çıkıp "Canossa'ya" varmış olmakla suçlanmaktadır [683].

12 Ocak 1922 günü Briand, Fransız Millet Meclisi'nde Cannes Konferansı üzerine uzun bir açıklama yaptıktan sonra güven oyu istemiştir. Ve milliyetçilerden gelen 230 olumsuz oy, hükûmetin istifasına yol açacaktır. Yeni kabineyi kurma görevi de, vaktinde "Savaşçı Poincaré" diye ün salmış olan Poincaré'ye verilmiştir.

Fransa'daki bunalım, bütün Avrupa'yı etkilemekte gecikmeyecekti. Nitekim Briand kabinesinin hemen ardından Polonya hükûmeti de düşmüştür. Bunu Avusturya'da Schober, Yunanistan'da Gunaris hükûmetlerinin çekilmesi izleyecektir. Ayrıca, Bonomi başkanlığındaki İtalyan kabinesi de yerini bir başka hükûmete bırakmak zorunda kalmıştır [684].

Ayrıca iş bununla da bitmeyecek ve İngiliz Parlamentosunda saldırıya uğrayan Lloyd George hükûmeti bile iyice sarsılacaktır. Ve sadece, ara seçimlerin, İşçi Partisi'nin iktidara gelebileceğini göstermesi şeklinde beliren tehlikedir ki Chamberlain'ı, Muhafazakârlar adına Lloyd George'u savunmak ve iktidardaki koalisyonun ayakta kalmasını sağlamak zorunda bırakmıştır [685].

664 *Cenova Konferansına ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 17.

665 *Pravda* gazetesi, 10 Ocak 1922 tarihli sayı.

666 *Pravda* gazetesi, 10 Ocak 1922 tarihli sayı, sayfa 3, *Cannes Konferansı* başlıklı yazıdan.

667 *Pravda* gazetesi, 11 Ocak 1922 tarihli sayı.

668 *Pravda* gazetesi, 11 Ocak 1922 tarihli sayı.

669 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 151.

670 George Bonnamour, *Le rapprochement Franco-Allemand*, Paris, 1927, s. 130.

671 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 32.

672 George Bonnamour, *Le rapprochement Franco-Allemand*, Paris, 1927, s. 104.

673 George Bonnamour, *Aynı yapıt*, s. 108.

674 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 68.

675 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 34.

676 *Le Temps* gazetesi, 12 Ocak 1922 tarihli sayı.

677 *Le Temps* gazetesi, 12 Ocak 1922 tarihli sayı.

678 George Bonnamour, *Le rapprochement Franco-Allemand*, Paris, 1927, s. 111.

679 *Le Journal des Débats* gazetesi, 12 Ocak 1922 tarihli sayı.

680 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 87.

681 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizceden çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 41.

682 N.W. Steed, *1914-1922 yıları arasına ilişkin anılarım* (İngilizce‘den çeviri), cilt VII, s. 354-358.
683 George Bonnamour, *Le rapprochement Franco-Allemand*, Paris, 1927, s. 137.
684 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 98.
685 *Aynı yapıt*, 4. Bölüm, numara 4, s. 99.

3. FRANSIZ MANEVRALARI

Poincaré Sahnede

Yeni Fransız başbakanının nasıl bir politika izleyeceğini öngörme çabasındaydı bütün herkes. Fransız gazeteleri Cenova Konferansı'nın kesin bir başarısızlığa mahkûm olduğunu ya da en azından, uzun bir süre için erteleneceğini açıktan açığa yazmaktaydılar [686]. İngiliz gazeteleri de, tam tersine, Poincaré'nin kesin bir ikilem karşısında bulunduğunu ileri sürüyorlardı: Briand politikasını olduğu gibi sürdürmek ya da Fransa'yı tecrit edilmiş bir hâle sokmak [687].

Ama bütün bu varsayımlardan doğan belirsizlik, kısa zamanda kalkacaktı ortadan: Yeni başbakan, sözü ağzında gevelemeksizin hücuma geçecekti.

Gerçekten de, 6 Şubat 1922 günü Poincaré Londra'ya, Cenova Konferansı hakkında bir memorandum yollamıştır. Yeni Fransız başbakanı, iki ülke arasında kurulması tasarlanan güvenlik paktının da, tamamen Fransız milliyetçilerinin programına uygun bir şekilde genişletilmesini istemekte; böylece de, Cannes'da kabul edilmiş olan ilkeleri yeniden ve sonu belirsiz bir süre boyunca tartışma konusu hâline sokmaktadır.

Nitekim Lloyd George, yeni Fransız başbakanının memorandumu hakkında şunları yazacaktır:

"Büyük Britanya, Fransa'ya garantiler sağlayan bir pakt kurma önerisinde bulunmuştur. Bizim bu iyi niyetli önerimiz hor görülerek reddedilmiştir. Üstelik bize, arada bir askerî anlaşma olmaksızın, (yani, bir ittifak

olmaksızın –Yazı Kurulu'nun notu-) böyle bir paktın tamamen yararsız kalacağı şeklinde son derece kaba bir cevap verilmiştir [688]."

Poincaré, memorandumunda, Cenova Konferansının temel amacını Rus sorununun tartışılmasına indirgiyordu. Şöyle yazmaktaydı yeni Fransız başbakanı:

"Fransa'nın bu konferansa katılabilmesi için, daha önceden Müttefik hükûmetler arasında ki çalışma programı üzerinde tam bir anlaşmaya varılmış olması gerekir. 8 Ocak tarihli telgrafında, Çiçerin'in Cannes'da kabul edilen karar taslağının Sovyet hükûmetince benimsendiğini resmen açıklamasına rağmen, bu, Sovyet Rusya'daki yetkili üst kurullarca henüz onaylanmış değildir. Daha ilk oturumda, herhangi bir müzakereye girmeden önce, çalışmaların konsensüsüne şunu yazmak gerekiyor: Bütün çağrılı devletler, doğrudan doğruya buradaki varlıkları dolayısıyla, Cannes'da alınan kararın ilkeleriyle tam ve kesin uygunluk içinde bulunduklarını açıkça belirtmiş olmaktadırlar. Ama bu kadarı da yeterli olmayacaktır. Müttefik Devletler hükûmetleri, müzakerelerden önce, Cannes ilkelerinin tam ve kesin anlamı üzerinde anlaşmış olmak zorundadırlar [689]."

Memorandumun Ana Maddeleri

Memorandumunun daha sonraki kısmında Cannes'da alınan kararı kendine göre yorumlayan yeni Fransız başbakanı, söz konusu kararın Almanya ve öteki ülkelere ilişkin olarak imzalanmış antlaşmalarda herhangi bir değişiklik yapılmasını gerektirecek hiçbir geçerli neden bulunmadığını ileri sürdükten sonra şunları eklemekteydi:

"Cenova Konferansı'nın kendini Milletler Cemiyeti'nin yerine koyması ve barış antlaşmaları tarafından sadece bu kuruluşun yürütümüne verilmiş olan yükümlülükleri onun yerine yürütmeye kalkışması, hiçbir şekilde kabul edilemeyecek olan bir durumdur: Söz konusu yükümlülüklerin yürütümünden sadece ve sadece Milletler Cemiyeti sorumludur ve yine o sorumlu kalmalıdır."[690]

Ve Poincaré tazminatlar konusunda ödünsüz bir politika güdülmesini özel bir şiddetle talep etmekteydi. Yeni Fransız başbakanı ayrıca, iç işlere müdahale etmeme sorununun da açıklığa kavuşturulmasını istemekteydi:

Bu noktanın, Hohenzollern[691] hanedanının ya da bir başka savaş öncesi monarşisinin yeniden tahta oturtulmasına olanak verip vermeyeceğinin kesinlikle bilinmesini şart koşuyordu. Poincaré, en son olarak da, yabancıların hak ve çıkarlarının yurtları dışında da korunmasının sağlanması gerektiğine değinmekteydi. Şunları yazıyordu bu konuda:

"Aslında, mülkiyet haklarının bulunmadığı bir yerde mülkiyete saygı gösterilmesini beklemek, hayal kurmaktır. Demek ki benzer durumlarda, yabancıların hak ve çıkarlarının yerel iç hukuka, uyruğu oldukları ülkenin hukukuna bağlı olması ve bunun da öteki ülke ya da ülkelerce böyle kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla da, gerçek anlamda bir kapitülasyonlar rejiminin kurulabileceği düşünülebilir [692]."

Borçlara gelince: Bütün devletler ve özellikle de söz konusu borçları tanımak istememiş olanlar –Poincaré burada açıkça Sovyet Rusya'yı nişanlıyordu–, sadece borçlarını kayıtsız şartsız tanımakla kalmamalı, üzerlerine düşen yükümleri yerine getirmeye de başlamış olmalıdırlar [693].

Ve yeni Fransız başbakanının memorandumu şu sözlerle son bulmaktaydı:

"Her şeyden önce kesinlikle anlaşılması gereken nokta, Sovyetlerin, uluslararası ticaretin, yasal ve hukuki garantilerin, sanayinin ve telif haklarının işleyişini, kolaylaştırma niyetinde olup olmadıklarıdır. Ayrıca ticaret hayatının yeniden düzenlenip işler hâle girebilmesi için vazgeçilmez şekilde gerekli olan konsoloslukların açılmasına ve yabancıların Rusya'da özgürce etkinlik göstermesine izin vermeyi kabul edip etmediklerini bilmek de bir o kadar önemlidir.

"Böylece programın son üç paragrafına alınabilecek olan çeşitli maddelerin daha şimdiden en kesin biçimde belirlenmiş olmaları gerekir. Müttefik devletlerle öteki uygar ülkeler arasında, bu ülkeler Sovyetler tarafından yaratılan çölle karşı karşıya kaldıkları takdirde, tam bir anlaşma ve uyum havasının hüküm sürebilmesi için ilke ve en önemli koşul budur [694]."

Fransız hükûmeti, bir de, Cenova Konferansının üç ay ertelenmesini istemekteydi.

Özetle, savaş tutkunu Fransız milliyetçisinin programı şuydu: Versay sistemi çerçevesi içinde yer alan bütün antlaşmaların hiçbir değişikliğe uğratılmaksızın korunup sürdürülmesi, Almanlar tarafından ödenmesi gerekli tazminatlar konusunda en ufak bir ödün verilmemesi, Çarlık dönemi

borçlarının Sovyet Rusya tarafından kayıtsız şartsız bir biçimde kabul edilmesi.

Fransız Diplomasisinin Yeni Manevrası

Fransız diplomasisi, Büyük Britanya üzerindeki baskısını büsbütün ağırlaştırmak üzere, memorandumu gönderirken bir yandan da yeni bir manevraya girişti. Şöyle ki:

7 Şubat 1922 tarihli Le Temps gazetesinde, başlamak üzere olan İngiliz-Rus müzakerelerini konu eden bir yazı yayınladı.

Gazete, İngiliz diplomasisinin girişimlerine bir çeşit misilleme olarak bir Fransız-Rus anlaşması olasılığından söz etmekteydi. Bütün dünya basını tarafından ilgiyle yorumlanan bu haber, özellikle Alman gazetelerinde büyük ve heyecanlı yankılar uyandıracaktı: Doğu ve batıdaki iki büyük komşunun anlaşma olasılığından müthiş kaygı ve tedirginlik duymuşa benzemekteydi Berlin.

İngiltere Dışişleri Bakanının resmî düşüncelerini yansıtan Daily Telegraph, henüz basına bile aktarılmamış olan Poincaré memorandumunun bir eleştirisiyle cevap verdi buna. Söz konusu cevapta, özellikle, Fransızların 1921 yılında İngiltere'ye haber vermeksizin Türklerle imzaladıkları ikili anlaşma ima edilerek şöyle deniyordu:

"Ankara politikasının başlatıcıları, Moskova ile bir anlaşma imzalanmasına yönelik çabalara engel olma hakkına sahip değildirler."

Ama Le Temps yine de, birinci sayfasında, Fransız-Rus anlaşmasına ilişkin haber ve yazılar yayınlamaya devam edecekti. Le Matin gazetesinin bir özel muhabiri, Paris'ten hemen Berlin'e yollandı arabayla: Almanya'da demiryolcular greve başladığından, başka bir ulaşım aracı yoktu. Muhabir Sauerwein, Alman başkentinde bir Sovyet temsilcisiyle görüştü. Dönüşünde yayınladığı yazıda da, Rusya'yı İngiliz etkisinden kurtarmanın artık mutlak bir zorunluluk hâline geldiğini belirtmekteydi [695].

Fransa ile Rusya arasında yarı resmî müzakerelerin çoktan başladığı söylentisi gittikçe yayılmakta ve Fransız hükûmetinin bu söylentileri yalanlamayışı sonucu, önem kazanmaktaydı. İngiliz basını bile bu

söylentileri iyice ciddiye alıyordu şimdi. Öyle ki önde gelen bir basın organı, esef dolu bir edayla, şunları yazabiliyordu:

"Biz daha böyle bir olayın hazırlandığını ancak öğrenmek durumundayken Fransız hükûmeti Bolşeviklerle birdenbire bir barış anlaşması imzalamış olarak karşımıza çıkabilir."[696]

Cenova Konferansı'nın Ertelenmesi

Bu arada Büyük Britanya hükûmeti, Cenova Konferansı'nın kararlarını hazırlamakla görevli bir uzmanlar komisyonu kurulması önerisinde bulunmuştu. Fransa kabul etti bu öneriyi; ama aynı zamanda, komisyona Küçük Antant uzmanlarının da katılmasını ve toplantı yerinin Paris olmasını şart koştu: Müzakereleri sürüncemede bırakmak için bundan daha iyi bir koşul da ileri sürülemezdi [697].

Bütün bunların yanı sıra, şubat ayının ortalarında Paris'te, Rusya'nın eski alacaklıları bir konferans hâlinde toplanmışlardı. Fransa'nın eski ve ünlü Moskova büyükelçisi Noulens'ın başkanlık ettiği bu konferansa, İngiliz Alacaklılar Derneği'nin ve Fransız Çıkarlarını Savunma Komisyonu'nun temsilcileriyle birlikte Belçikalı, Danimarkalı, Japonyalı ve Amerikalı alacaklıların temsilcileri de katılmaktaydı.

Müttefik hükûmetlerden şu taleplerde bulunmayı kararlaştırdı bu konferans: Sovyet Rusya'nın bütün borçları tanımasının ve Cannes'da kararlaştırılan 6 koşulu müzakere temeli olarak kabul etmesinin sağlanması [698]. Bu arada, Cannes kararı Fransız diplomasisinin manevralarında önemli bir rol oynamıştı: Olaylar İngiliz hükûmetine gösteriyordu ki Rusya ile yapacağı bir anlaşma, uluslararası ve siyasal planlarda son derece ciddi engellerle karşılaşacaktır [699].

O güne kadar Cenova Konferansı'nın ertelenmesini olanak dışı görmüş olan İngiliz basını da yavaş yavaş ağız değiştirmekte ve tam o sırada bir hükûmet bunalımı içinde bulunan İtalya talepte bulunduğu takdirde, konferansın daha geç bir tarihte toplanabileceğini belirtmekteydi.

Fransız Diplomasisinin Yeni Manevrası ve İngiliz Hükûmetinin Tutum Değiştirmesi

Bu basın kampanyasının doruğa ulaştığı sıralarda Sovyet hükûmeti Roma'ya başvurarak, Cenova Konferansı'nın ertelenip ertelenmeme durumu hakkında bilgi istedi. Geçici İtalyan hükûmeti, buna konferans çalışmalarının 8 Mart günü başlayamayacağının anlaşıldığını; dolayısıyla da, yeni bir tarih saptamak üzere müttefik hükûmetlerle ilişki kurulmuş bulunduğunu açıklayan bir cevap verdi. Poincaré politikası meyve vermeye başlamıştı artık: İngiltere ödün verme yoluna girmişti.

İşte bu önemli başarının hemen ardından Fransız diplomasisi, birdenbire taktik değiştirmiştir. Gerçekten de 20 Şubat tarihli sayısında Le Temps gazetesi, Fransız hükûmetinin Cenova Konferansı'nın açılışından önce katiyen Sovyet hükûmetiyle müzakereye girmek niyetinde olmadığını, tam tersine "Sovyetlere karşı bir ortak cephe kurma amacını güttüğünü" açıklayan bir yazı yayınlayacaktır birinci sayfasında [700].

Bütün bu girişimler Büyük Britanya'yı Fransa ile bir anlaşmaya varmaya zorlamıştır. Nitekim Lloyd George, Poincaré ile baş başa bir görüşme talebinde bulunacaktır. İki başbakan 25 Şubat günü Boulogne'da buluşmuşlardır. Ertesi gün yayınlanan resmî bildirinin metni şudur:

"İki devlet adamı Milletler Cemiyeti'nin üstünlük ve öncelik haklarını, Fransa tarafından imzalanmış antlaşmaları ve Müttefiklerin tazminatları alanındaki haklarını çiğnemeye yönelecek girişimleri önlemek için gerekli siyasal garantiler konusunda tam bir fikir birliğine varmış bulunmaktadırlar. En kısa zamanda Londra'da ekonomik ve teknik sorunları incelemek üzere bir uzmanlar kongresi toplanacaktır. Ayrıca İngiliz ve Fransız hükûmetleri, hemen İtalyan hükûmetine başvurarak, Cenova Konferansı'nın 10 Nisan günü açılması için talepte bulunacaklardır [701]."

Gerçekten de 20-28 Mart tarihleri arasında Londra'da toplanan Müttefiklerin ekonomi ve maliye uzmanları, Cenova Konferansı'nda ele alınacak sorunlar için ayrıntılı bir karar taslağı hazırlamışlardır.

686 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 32.

687 George Bonnamour, *Le rapprochement Franco-Allemand*, Paris, 1927, s. 150.

688 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 47.

689 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 36.
690 *Aynı yapıt*, s. 37.
691 Hohenzollern Hanedanı: 1701'den 1918'e kadar krallık veya imparatorluk tacını taşıyan bir Alman Hanedan Ailesi.
692 *Aynı yapıt*, s. 37-38.
693 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 39.
694 *Aynı yapıt*, s. 39-40.
695 N.W. Steed, *1914-1922 yıları arasına ilişkin anılarım* (İngilizce'den çeviri), cilt VII, s. 378.
696 *Westminster-Gazette*, 12 Şubat 1922 tarihli sayı.
697 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 58.
698 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 110-111.
699 Arnold Toynbee, *A Survey of International Affairs.* Londra, 1920-1923, s. 581.
700 *Pravda* gazetesi, 23 Şubat tarihli sayı, *"Fransız-Rus ilişkileri"* başlıklı yazı.
701 *Pravda* gazetesi, 1 Mart 1922 tarihli sayı, "Konferans toplanıyor" başlıklı yazı.

4. POLONYA-BALTIK ÜLKELERİ BLOĞU

Yeni Bir İftira Kampanyası ve Sovyetlerin Cevabı

Batı Avrupa basını, Büyük ve Küçük Antant ülkeleri arasında yürütülen müzakerelerin haberleriyle dolup taşıyordu: Sovyet Rusya'ya karşı, büyük bir hararetle, diplomatik bir blok kurulmaktaydı.

Gazetelerin bir kısmı Sovyetlere karşı şiddetli bir kampanyaya girişmişlerdi. Sovyet hükûmetinin sallandığını, ülkede adım başı ayaklanma çaktığını "müjdeleyen" "özel muhabirlerin" iftira dolu yazıları kaplamaktaydı baş sayfaları [702]. Ayrıca, söz konusu "özel muhabirlere" göre Rusya'nın Batı ile ilişki kurmak gibi bir niyeti yoktu katiyen: Sovyetler, aslında, Cenova Konferansı'nda kendilerine sunulan uluslararası kürsüden yararlanarak komünizm propagandası yapmak istiyorlardı.

15 Mart günü dışişleriyle görevli Halk Komiserliği Büyük Britanya, İtalya ve Fransa hükûmetlerine birer protesto notası göndermek zorunda kaldı. Büyük ve Küçük Antant hükûmetleri arasında, "bu sonunculara Cenova Konferansı'na Rusya konusunda önceden alınmış kararlarla katılma olanağını sağlamak amacıyla yapılmakta olan" müzakereler hakkında bütün Batı basınında çıkan haberlere dayanarak şu saptamada bulunuyordu nota:

"Batı basınının bir kısmı, hiç şüphesiz resmî makamlardan esinlenerek, Sovyet Cumhuriyetlerine karşı son derece yeni bir yalan ve iftira kampanyası açmış bulunmaktadır [703]."

Ve şöyle devam ediyordu:

"Üstelik Sovyet hükûmetinin elinde, komşu devletler toprakları üzerinde kendisine düşman çeteler oluşturulduğunu gösteren kesin ve çürütülmez kanıtlar vardır. Öte yandan, Sovyetlere karşı yeni askerî ittifaklar yapılmaktadır ve bu koşullar içinde doğrudan doğruya konferansın kendisi, Rus topraklarına yönelik açık ya da örtülü yeni bir askerî müdahalenin hazırlalanış ve hareket noktası haline gelebilir [704]."

Fransız diplomasisinin özlemleri, konferans arifesinde böylece apaçık ortaya serilmiş oluyordu: Baltık ülkelerinden kurulu anti sovyetik bir cephe kurma girişimindeydi Fransızlar.

Varşova Anlaşması

Polonya, Letonya, Estonya ve Finlandiya temsilcileri, Polonya Dışişleri bakanını çağrısı üzerine 13 Mart 1922 günü Varşova'da toplanmışlardır. Lituanya'nın çağrılmadığı Varşova Konferansı, 17 Mart günü, Varşova Anlaşması adıyla anılan siyasal bir belgenin imzalanışıyla noktalanmıştır.

Söz konusu anlaşma gereğince Polonya, Finlandiya, Estonya ve Letonya, dolaylı ya da dolaysız biçimde, işbu anlaşmaya imza koyan devletlerden birine karşı yönelmiş hiçbir anlaşma yapmamayı ve gelecekte başka devletlerle yapacakları anlaşmaların metinlerini birbirlerine iletmeyi yükümlenmekteydiler. Yine bu anlaşma gereğince söz konusu ülkeler, en yakın zamanda, birbirleriyle ticaret anlaşmaları yapmak ve suçlu mübadelesini öngören bir ortak anlaşma imzalamak üzere müzakerelere başlamayı da yükümlenmiş bulunuyorlardı. Varşova Anlaşması'nın en önemli hükmünü içeren VII. maddede şöyle denilmekteydi:

"Varşova Konferansı'na katılan devletler, aralarından birine, sebep olunmamış, bir saldırı yapıldığı takdirde, saldırıya uğrayan devlete karşı kayırıcı bir tutum izlemeyi ve gerekli önlemleri hemen almayı yükümlenmektedirler [705]."

Anlaşmanın Onaylanışı

Varşova anlaşması beş yıl için geçerli kalacaktı.

Aslında bu anlaşma, Fransız diplomasisinin en eski ve sevgili planlarından birini gerçekleştirmekteydi: Polonya'nın etkin yönetimi altında Baltık devletlerinden kurulu bir blok yaratmak. Nitekim Fin gazeteleri bile, Varşova Konferansının siyasal sonuçlarını değerlendirirken, aslında bu anlaşmanın Baltık devletlerinin dış politikasını Polonya'nın denetimi altına soktuğunu belirtmeden edemiyorlardı [706].

Her şeyden önce Sovyetlere karşı kurulmuş bir topluluktu Baltık bloğu. Ama bir başka yanı daha vardı: Fransa'nın yönetimi altındaki bir Polonya-Baltık ittifakı, İngiltere'nin gerek Almanya ve gerekse Sovyet Rusya ile olan ilişkilerini sürekli bir ipotek altında tutabilirdi [707].

Varşova Anlaşması, Baltık ülkelerinde de belirli bazı siyasal çevrelerde hoşnutsuzluk uyandırmıştır. Örneğin Letonya'da sosyal-demokratlar bile bu anlaşmayı, anti sovyetik bir askerî maceranın başlangıcı olarak değerlendirmişlerdir. Nitekim yine sosyal-demokratlar, anlaşmanın meclisçe onaylanmaması için çeşitli girişimlerde bulunacaklardır. ama Leton parlamentosu anlaşmayı onaylamıştır. Eston ve Fin parlamentoları da Letonları izlemekte gecikmemişlerdir.

702 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 122-128.

703 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 45.

704 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 47.

705 *Aynı yapıt,* s. 49.

706 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 135.

707 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 65.

5. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE CENOVA KONFERANSI

Konferansın Gündemi Konusunda Amerika'da Başlayan Telaş

Washington'daki İtalyan büyükelçisi tarafından kendisine iletilen Konferansa katılma çağrısına hemen cevap vermemişti Amerikan hükûmeti. Birleşik Devletlerdeki bir kısım basın, konferans fikrini uygun karşılamıştı: Cenova'da alınacak kararların Avrupa'nın kalkınmasına yardımda bulunacağı dolayısıyla da Amerikan sermayesinin gelişimini hızlandıracağı kanısındaydı bu basın organları.

Buna karşılık Büyük Britanya'nın konferansın hazırlanışında gösterdiği sınırsız titizlik belirli bir tedirginlik yaratmaktaydı: İngiliz diplomasisi, Washington'un rövanşını alabilmek için bütün Avrupa'yı Amerika'ya karşı birleştirmeye çalışmasındı sakın? Bazı belirtiler, Cenova'da savaş borçlarının lağvedilmesi sorununun da konferans masasına getirileceğini göstermekteydi. Nitekim Le Matin gazetesi, 19 Ocak tarihli sayısında, Fransa'nın mali durumu hakkında bir yazı yayınlamıştı. Ülkenin asıl güçlüğünün askerî harcamalardan doğmadığını ispatlıyordu yazı: Fransa, ordusu için sadece 2 milyar frank harcamaktaydı; yani bütçesinin on ikide birini. Ama savaş borçlarının faizlerine ayrılan ödemeler 13 milyara yükselmekteydi. Ve yazar: "İşte bizi asıl bu öldürüyor!" diye yakındıktan sonra, incelemesini şu sözlerle sonuca bağlamaktaydı:

“Görüldüğü gibi biz, 25 milyarlık bir bütçenin bize savaşı empoze ettiler diye 13 milyarını, bundan sonra artık bir daha empoze edemesinler diye de 2 ayrı milyarını ödemek zorundayız [708].”

Bu sözler Birleşik Devletleri son derece işkilli davranmaya sürüklüyordu. Nitekim 3 Şubat 1922 günü Amerikan Senatosu, senatör McCormick tarafından sunulan, Müttefiklerin Birleşik Devletlere yirmi beş yılda 10 milyar dolar ve bu borcun faizlerini ödeme koşulunu getiren,bir yasa tasarısını kabul edecektir [709].

Hughes’un Notası Amerikanın Konferansa Katılmayış Nedenleri

8 Mart günü, dışişleriyle görevli Devlet Bakanı Charles Hughes, İtalyan hükûmeti tarafından yapılan çağrıya Amerikan hükûmetinin resmî cevabını iletmiştir. Bütün dünyadaki hayat koşullarının düzelmesinin Avrupa’nın doğrulmasına ve kalkınmasına bağlı bulunduğunu göz önüne alan Birleşik Devletler hükûmeti bu konferansı sürekli ve daima taze bir ilgiyle izleyeceğini belirttikten sonra ülkesinin konferansa resmî bir şekilde katılmayacağını açıklıyordu. Bu redde gerekçe olarak da, konferans çalışmalarının ekonomik olmaktan çok daha fazla siyasal bir nitelik taşıyacağı ileri sürülmekteydi [710].

Hughes, ayrıca Rusya’nın üretim gücünü yeni baştan kurup geliştirmesini sağlayacak ekonomik koşulların doğuşunun hükûmeti tarafından “ilgi ve sempatiyle” izleneceğini söylemekte; ama hemen arkasından da, şunları eklemekteydi:

“Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin içten görüşü odur ki söz konusu koşullar, Rusya’nın üzerine çökmüş olan yıkımın belli başlı sorumluları gereken önlemleri almadıkça, gerçekleşemez [711].”

Bakana göre Rusya ile ekonomik ilişkiler, Amerikan emperyalizminin Çin’de uyguladığı “açık kapı” politikası temel alınarak kurulmalıydı:

“Rusya’dan, öbür devletlerin meşru haklarının zararına, ekonomik avantajlar elde etmeye götürecek hiçbir girişimde bulunmamak gerekir. Şart olan, bu ülkenin ekonomik hayatına isteyen herkesin eşitlik ve denksellik ölçüleri içinde katılabilmesinin bir an önce sağlanmasıdır [712].”

Görüldüğü gibi Hughes'ın notasında Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır belirginlik kazanmaktadır; Sovyet hükûmetinin borçlar konusundaki tutumudur bunun nedeni [713]. Gerçekten de Amerikan finans çevreleri, borçları tanımayı reddetmiş bulunan Sovyet Rusya'ya karşı, öteki borçlu devletler için imrendirici bir örnek ortaya koyduğunu ileri sürerek, şiddetli bir kötüleme kampanyası açmışlardı. Ayrıca bazı büyük Amerikan kapitalistleri de, kalkınmış bir Rusya'nın özellikle petrol ve ham madde piyasalarında, Amerika birleşik Devletleri için ciddi bir rakip hline gelmesinden ürkmekteydiler [714].

Böylece, Cenova Konferansı'na resmî şekilde katılmayı reddeden Amerikan hükûmeti, İtalya büyükelçisi Child'ı, konferans çalışmalarını "gözlemci" olarak izlemekle görevlendirdi.

708 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 140-141.

709 *Aynı yapıt*, s. 147.

710 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 54.

711 *Aynı yapıt*, s. 57-58.

712 *Aynı yapıt*, s. 58.

713 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 4. Bölüm, numara 4, s. 169.

714 *Aynı yapıt*, s. 171.

6. SOVYETLER VE CENOVA KONFERANSI

Lenin'in Cenova Konferansı Hakkındaki Teşhisi

Sovyet Cumhuriyeti de, kendi yönünden, konferansa hazırlanmaktaydı elbette. Ve elbette ki Sovyet hükûmeti, Cenova'nın Avrupa'yı kurtarıp bütün dünyayı yeni baştan düzenleyeceğini yazan kapitalist basının ikiyüzlü tutumlarını paylaşmıyordu. Ne var ki Sovyet iktidarı bu konferansta resmen tanınabilirdi. Bu tanınma herhangi bir savaş durumunda Fransa ile İngiltere'nin başta Finlandiya olmak üzere kendilerine bağımlı devletlere yardım etmelerine engel olmayacaktı şüphesiz. Ama diplomatik bir tanınmanın böyle bir müdahaleyi daha karmaşık ve zor bir hâle sokacağı da ayrı bir gerçekti [715].

İstikrazda bulunma umudu da yoktu artık Sovyetlerin. Batı Avrupa'da yatırılmaya hazır sermaye kalmamıştı. Kurulması kararlaştırılan Rusya'ya Mali Yardım için Uluslararası Konsorsiyum, ,yirmi milyon sterlin gibi son derece önemsiz bir rakamdan söz etmekteydi. Ama Sovyetler bir devlet olarak resen tanındığı takdirde, özel krediler sağlamak üzere pazarlığa girişme ve büyük işletmelerle ikili ilişkiler kurma, bunlarla karşılıklı anlaşmalar yapma kolaylığını kazanacaklardı.

Şöyle diyordu Lenin:

Cenova Konferansını onayladığımızı ve bu konferans fikrini kabul ettiğimizi hemen ve açıkça ilan ettik biz. Bunun tüccar olarak kabul ettiğimizi gayet iyi anladık ve kimseden gizlemedik. çünkü kapitalist

ülkelerle ticaret yapmak, bizim için mutlak bir zorunluluktu ve biz Cenova'da, bu ticari mübadelelerin en denksel ve en avantajlı koşulları inceleme isteğindeydik. Bugün de istediğimiz, sadece budur ve başka hiçbir şey değildir".[716]

Lenin'in Konferansa Katılması Sorunu ve Moskova Toplantısı

Kapitalist ülkeler tarafından kurulmuş bulunan ortak cephenin karşısına, bütün Sovyet Cumhuriyetlerinin birliğini çıkarmak gerekiyordu mutlaka. İşte bu amaçla Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi başkanı Kalinin, 17 Ocak günü, Sovyet Cumhuriyetleri yetkili kurullarına şu telgrafı yolladı:

"Kapitalist hükûmetlere karşı Avrupa Konferansında vereceğimiz diplomatik mücadele için ortak bir cephe kurmak gerekmektedir. Rus hükûmeti bu konferansa, müttefikleri Sovyet Cumhuriyetleri ve Uzak Doğu Halk Cumhuriyeti olmaksızın katılmayı olanak dışı saydığın bildirir [717]."

27 Ocak günü olağanüstü bir toplantı yapan Merkez Yürütme Komitesi, konferansa katılacak olan Sovyet delegasyonunu saptadı. Delegasyona Lenin başkanlık edecekti. Kendisine dışişleriyle görevli halk komiseri Çiçerin verilmişti yardımcı olarak. Çiçerin ayrıca, "durum ve koşullar yoldaş Lenin'in konferansa katılmasını engellediği takdirde" , başkana tanınmış bulunan bütün hak ve yetkilerle donanmış olarak delegasyonu yönetmekle görevlendirilmişti [718].

Sovyet halkı Lenin'in yurt dışına gitmesinden yana değildi katiyen: Anti sovyetik kampanyaların yarattığı aşırı düşmanlık atmosferi içinde, Sovyet hükûmet başkanına bir suikast yapılma olasılığı hiç de küçük değildi. Bir yıl sonra Vorovski'nin başına gelen de bu olacaktı nitekim. Gerek Merkez Yürütme Komitesine, gerek Halk Komiserleri Konseyine ve gerekse merkezî ve yerel gazetelerin yönetim bürolarına Lenin'in dışarı yollanmasını protesto eden on binlerce mektup, telgraf ve bildiri yağmaktaydı. Askerler, işçiler, köylüler ortak taleplerini şu sloganla dile getirmekteydiler: "Lenin'i koruyun. Bırakmayın, gitmesin [719]."

22 Şubat günü Moskova’da, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti temsilcileriyle Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan bir belge imzalamışlardır (704). Bu belgeye göre bütün bu ülkelerle Buhara Halk Cumhuriyetleri temsilcileri arasında bir toplantı yapılmıştır. Söz konusu toplantıda bu sekiz cumhuriyetin temsilcileri, tüm hak ve çıkarlarının savunusunu Rusya Cumhuriyeti’ne bıraktıklarını belirten bir belge imzalamışlardır [720]. Bu belgeye göre bütün bu ülkeler Sovyet Rusya’yı, Cenova Konferansı’nda temsil edilsin edilmesin herhangi bir ülkeyle zorunlu göreceği bütün anlaşma ve antlaşmaları kendi adlarına imzalamakla görevlendirmekteydiler.

Kapitalist Kamptaki Bölünmeler

Ne var ki, kapitalist cephenin karşısına Sovyet Cumhuriyetleri birliğini çıkarmak yeterli değildi: Karşıdaki cepheyi parçalamak gerekiyordu, aynı zamanda; bu da, Sovyetlerin yerine getirmesi gereken ikinci ödevdi. Basından sızan haberlere bakılırsa, kapitalist cephe içinde üç ayrı grup meydana gelmişti [721]. Birinci grup, en saldırganıydı bunların arasında: Köleleştirici koşullar empoze edebilmek için, Sovyetleri ürkütmeyi amaçlıyordu bu grup. Lenin, söz konusu grubun tehditlerini şöyle yorumluyordu:

“Cenova Konferansı konusunda, işin aslı ile burjuvazinin gazeteler aracılığıyla savurduğu palavralar arasındaki kesin farkı şaşmaksızın görüp ona göre davranmamız gerekmektedir. Birer dehşet olarak ortaya sürmektedir burjuvazi bu haberleri. Ama biz ürkmeyiz bunlardan; çünkü bunlara benzer daha nicelerini görmüşüzdür ve aslında şöyle bir gülüp geçmeye bile değmez bunlar. Bize, yenik düşmüş kimselere empoze eder gibi birtakım koşullar empoze etmeye kalkmak tamamen boşuna bir iştir ve buna, cevap vermeye bile değmez. Tıpkı tüccarlar gibi ticaret ilişkileri kurmaktayız. Ne kadar alacağımızı, ne kadar vereceğimizi ve payımıza düşen meşru kârın ne olabileceğini bilmekteyiz ve hatta o meşru kârı elimizden geldiğince artırmaya da çalışmaktayızdır [722].”

Kapitalist kampta, ikinci bir grup vardı; gerçeğe daha yakındı bunlar. Çıkarları konferansın başarıyla sonuçlanmasında; yani Sovyet

cumhuriyetleriyle olumlu bir anlaşma imzalanmasındaydı [723]. En son olarak bir de, “barışçı diye niteleyebileceğimiz bir üçüncü grup vardı. Önde gelen siyaset adamlarından bazılarını içermekteydi bu grup: II. Enternasyonalin (ya da II.1/2’uncu Enternasyonal’in) şefleri ile demokratik burjuvazinin kimi temsilcileri bu grup içindeydiler. Bunlar bir yine barış istemekte; 1914-1918 savaşının tüm savaşların en sonuncusu olması gerektiğini öne sürmekte ve her türlü savaşı olanaksız kılacak bir rejimi düşlemekteydiler [724].

Lenin’in Programı

Sovyet hükûmeti, bu burjuva hayallerini bölüşmemekle birlikte, barışçıların kamuoyu üzerindeki etkisini hesaba katmaktan da geri kalmıyordu. Nitekim işte bunun içindir ki Lenin, Cenova Konferansı’nda barışçı bir programın savunulması önerisinde bulunmuştur. Gerçekten de, Sovyet Halk Komiserleri Konseyi başkanı, 14 Mart 1922 günü şöyle yazmaktadır:

“Bütün sanat bu programı, müzakereler kesilmeden önce (müzakereleri çabucak kesmeye niyetli iseler) yüksek ve anlaşılır bir sesle ortaya koyabilmektedir...

“Biz: “Geniş ve kusursuz bir programımız var.” diyerek bütün herkesin merakını çekeceğiz. Açıklamamıza izin verilmediği takdirde de, bu programı, önüne bir de protesto yazısı koyarak basacağız.”

“Daima eklenmesi gereken bir “küçük ihtiyat kaydı” vardır (III. Enternasyonal); ama biz yine de öbür kampın, burjuva kampının, barışçılarını (ki bunlar II. Enternasyonal’le II1/2’uncu Enternasyonali içermektedir) desteklemeyi (10.000 üzerinden bir tek şans olsa bile), tüccar olarak bir ödev saymaktayız.”

“Hasımlarımız için bir zehirdir aslında bu sunduğumuz, ama biz bu zehri açık yüreklilikle sunacağız ve bu da, düşman bloğunu parçalayıp dağıtmaya yardım edecektir”.

“Bu taktikle, Cenova Konferansı bir başarısızlıkla sonuçlansa da biz kazançlı çıkacağızdır. İşimize gelmeyen hiçbir pazarlığı kabul etmeyeceğiz” [725].

Borçlar Sorunu

Her şeyden önce borçlar sorununa eğilecekti konferans. Burada ise, çarlık hükûmeti ve geçici hükûmet tarafından alınmış olan savaş borçları ile savaş öncesine ilişkin borçlar arasına kesin bir ayrım koymak gerekmekteydi. Özel bir fikir ayrılığı öngörülmüyordu bu son konuda. Her şeyden önce, hiçbir Avrupa ülkesi borçlarını ödememekteydi. İkinci olarak da, Versay Barış Antlaşması'nın 116. paragrafı, Müttefikler tarafından Almanya'ya empoze edilen 132 milyar altın mark tutarındaki tazminatın hatırı sayılır bir kısmını Sovyet Rusya'nın hakkı olarak tanımıştı resmen [726]. Dolayısıyla da besbelliydi ki hiç kimse, Rus savaş borçları ille de ödensin diye özel bir ısrar gösterecek durumda değildi.

Ama savaş öncesi borçları söz konusu olunca iş tamamen değişiyordu. Bu borçların toplamı, faizleri hesaba katmaksızın 4 milyar 500 milyon altın rubleye yükselmekteydi. Rus tahvillerini, özellikle küçük para sahiplerine dağıtan, özel bankalardan çekilmişti bu borçlar; dolayısıyla da, bütün tasarruflarını buraya yatırmış olan milyonlarca insanı yakından ilgilendirmekteydi.[727]

Durum böyleyken Rus hükûmetinin bu borçları tanımıyorum demesi, anti sovyetik bir kampanya için her zaman hazır bekleyen Cumhuriyet düşmanları için bulunmaz bir fırsat yaratmış olacaktı. İşte bunu hesaba katan Sovyet hükûmeti, belirli ve kesin koşullar içinde, savaş öncesi borçlarının ödenmesi için müzakerelere girmeyi kararlaştırmış bulunmaktaydı [728].

Ama buna karşılık, kendi taleplerini de öne sürmeye hazırlanıyordu Sovyet hükûmeti: Yani, müdahale sırasında Sovyet Rusya'nın uğramış olduğu zararların Müttefik Devletler tarafından tazmin edilmesini istemeye hazırlanıyordu.

"Kime Yaslanmak?"

Avrupa ülkeleriyle ayrı ayrı anlaşmalar yaparak anti sovyetik cepheyi bölme olanağı yaratılabilirdi. Fransa hiç hesaba katılmamalıydı bu konuda. Fransız hükûmetiyle anlaşmak söz konusu olsa bile bu, hiçbir pratik avantaj

sağlayamazdı; çünkü Fransa borçların tanınması konusunda en katı davranan ülkeydi.

İtalya'ya yaslanmak, daha kolay olabilirdi; Sovyet buğdayına, kömürüne, demir ve petrolüne gereksinmekteydi çünkü bu ülke ve daha 1919 yılından beri Rusya ile ilişki kurmaktan söz etmekteydi [729]. Ne var ki, İtalya'nın bağımsız bir dış politikası yoktu. Büyük devletlerin sürekli baskısı altında bulunuyordu o da ve tutumunu onlarınkine göre ayarlıyordu.

Dünya çapındaki ticaret, finans ve sanayi ilişkileri göz önüne alınırsa, Sovyetler ülkesiyle anlaşmaya gitmekten en fazla çıkar sağlayacak olan devletin Büyük Britanya olduğu görülmekteydi. En son olarak, Almanya ile yapılacak bir anlaşma da olumlu perspektifler açabilirdi pekâlâ.

Sovyet hükûmetinin Cenova Konferansı arifesindeki temel politikasını işte bu düşünceler belirlemekteydi. Sovyetler, Versay sisteminin boyunduruğunu parçalamak isteyen Almanya'yı da içine alacak uluslararası bir toplulukla ittifak kurmayı en elverişli seçenek olarak görüyorlardı.

Sovyet hükûmeti, tek tek kapitalistlerle girişeceği müzakerelerde katiyen karmaşık bir taktik gütmeyecekti: Bunların her birine, konsorsiyuma sunulacak koşullardan daha avantajlı koşullar sunmak yeterliydi. Ve kapitalistleri kendi aralarında çatıştırarak Sovyet Cumhuriyet'inin çıkarları bakımından daha elverişli koşullar elde etmek kolaylaşabilirdi.

Cannes ilkelerine gelince: Bu ilkeleri, müzakerelere temel olarak tanımaya hazırdı Sovyetler. Ama sadece temel olarak. Çünkü Rusya, Müttefik Devletlerin kendisine empoze etmeye çalıştıkları tüm koşullara boyun eğmek niyetinde değildi katiyen. Lenin şöyle yazıyordu:

"Ticaret yapma gereksinimi içindeyiz biz, onlar da aynı gereksinim içindeler. Biz kendi çıkarımıza uygun şekilde ticaret yapmak arzusundayız, onlar da kendi yönlerinden aynı arzuyu duymaktadırlar. Bu mücadelenin sonucu,belirli bir ölçüde, diplomatlarımızın ustalığına bağlı olacaktır [730].

715 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

716 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 165.

717 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

718 *Aynı yapıt.*

719 *Pravda* gazetesi, 1 Şubat 1922 tarihli sayısı, s. 1. “Lenin gitmesin!” başlıklı yazı.
720 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.
721 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 70.
722 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 173.
723 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 91-92.
724 *Aynı yapıt,* s. 92.
725 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 175-176.
726 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 2. Bölüm, numara 1, s. 120-122.
727 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 99.
728 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 111.
729 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* 2. Bölüm, numara 2, s. 58.
730 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 226.

7. BALTIK KONFERANSI (MART 1922)

Riga Toplantısında Alınan Temel Kararlar

27 Mart günü bir Sovyet delegasyonu Moskova’dan ayrılmaktaydı. 29 Mart tarihinde Riga’ya geldi bu delegasyon. Varşova Konferansı sırasında Sovyet dışişleriyle görevli halk komiseri, bu konferansa katılan hükûmetlere, Sovyet Rusya’nın da katılacağı ikinci bir konferans önerisinde bulunmuştu. Bu öneriyi bildiren telgraf, söz konusu hükûmetler Varşova Anlaşması’nı imzaladıkları gün, Polonya başkentine ulaştı. Moskova’ya yollanan cevapta ise, önerisinin sadece Polonya hükûmetine iletilebildiği; çünkü öbür delegasyonların ülkelerine dönmüş oldukları söylenmekteydi [731].

Sovyet hükûmeti, ilke bakımından Riga’da toplanacak bir ikinci konferans konusunda Baltık ülkeleriyle müzakerelere devam etmiştir. Bu arada Letonya’dan, Fin hükûmetinin tavrını anlamasını istemişti Moskova. Finlandiya, böyle bir konferansın son derece yerinde ve yararlı olacağını, ancak körfezdeki buz tabakası henüz yeterince sertleşmediği için kendi delegasyonunun Riga’ya gelmesinin olanak dışı kaldığını bildiren bir cevap verdi [732]. Bunun üzerine Sovyet temsilcileri Finlilere Petrograd üzerinden geçmeleri önerisinde bulundular hemen; ama Finliler bu öneriyi, tasarlanan konferansın tarihini Cenova’dan sonraya almanın daha iyi olacağı şeklinde yanıtladılar. Görüldüğü gibi Finlandiya, hiç şüphesiz dış güçlerin etkisinde kalarak, Rus delegasyonuyla yüz yüze gelmeyi kesinkes reddetmekteydi.

Yine de, Rus delegasyonunun Riga'ya geldiği 29 Mart 1922 günü, Letonya başkentinde Letonya, Polonya, Estonya ve Sovyet Rusya temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. [733]

Lituanya'nın, Vilno konusunda Polonya ile çatışma hâlinde bulunuşunu neden olarak gösterip katılmadığı; Finlandiya'nın da Riga'daki elçisini gözlemci olarak çalışmaları izlemek üzere görevlendirdiği bu konferans iki gün sürecek ve şu üç soruyu ele alıp inceleyecektir:

a)Doğu Avrupa'da ekonomik hayatın yeniden doğuşu ve gelişmesi için gerekli koşullar.

b)Toplantıya katılan devletler arasında normal ticari ilişkilerin yeniden kurulması ve geliştirilmesi için alınması gerekli önlemler.

c)Doğu Avrupa'da sağlam ve sürekli bir barış düzeninin kurulması için gerekli koşullar.

Konferans, katılan devletlerin bu üç sorun konusunda Cenova Konferansı'nda birbiriyle çelişmeyen bir tutum izlemelerinin son derece yararlı olacağını belirlemiştir [734]. Delegeler ayrıca, geçmişte karşılıklı üstlenmiş oldukları bütün yükümlülükleri eksiksiz biçimde yerine getirmeye ve 2 Şubat 1920 tarihinde Rusya ile Estonya, 11 Ağustos 1920 tarihinde Rusya ile Letonya ve 18 mart 1921 tarihinde de Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ile Polonya arasında imzalanmış olan barış anlaşmalarını karşılıklı olarak garanti etmeye hazır bulunduklarını belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Estonya, Letonya ve Polonya delegeleri, Doğu Avrupa'da ekonomik ve siyasal hayatın yeniden doğuşu için Sovyet hükûmetinin resmen ve hukuken tanınmasının kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu açıkça ilan etmişlerdir [735].

İkincil Sorunlar

Konferansta ele alınan ikinci sorun konusunda delegeler, ülkeleri arasında demiryolu ulaşımının kolaylaştırılmasının, marşandizler için ayrı ve özel bir hat kurulmasının, ticari işlemlere hemen başlanmasının ve bankalar aracılığıyla dolaysız mali ilişkiler kurulmasının kaçınılmaz birer zorunluluk olduğu görüşünde birleşmişlerdir [736].

Üçüncü olarak da, konferansa katılan devletler silahlanmayı sınırlı tutma ilkesini egemen kılmanın zorunlu olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Delegeler arasında varılan karara göre sınırların bundan böyle sadece nizami birlikler ya da yine nizami sınır muhafızları tarafından korunması gerekmektedir [737]. Ayrıca, sınırlar boyunca şerit bölgeler kurulacak ve sınırdaş devletler bu bölgelere eşit sayıda silahlı asker sokabileceklerdir.

Konferansa katılan delegeler, silahlı çetelerin sınırlara yakın yerlerde üstlenmesinin ve bu çeteler tarafından komşu ülke topraklarına yapılan baskınların yine barış için son derece tehlikeli ve zararlı olduğu sonucuna varmışlar; dolayısıyla da, söz konusu çetelerin gerek oluşumundan, gerekse komşu topraklara geçişinden doğrudan doğruya hükûmetlerin sorumlu tutulması gerektiğini kabul etmişlerdir [738].

Görüldüğü gibi, 29 ve 30 Mart 1922 tarihlerinde yapılan bu toplantılarda elde edilen somut sonuçlar hiç de küçümsenecek cinsten değildir. Gerçekten de Sovyet diplomasisi, Riga müzakerelerinde, Baltık devletleri cephesini biraz da olsa sarsmayı ve Varşova Konferansında yaratılmış olan anti sovyetik havayı kısmen dağıtmayı başarabilmiştir.

Aynı 30 Mart günü Riga'dan ayrılan Sovyet delegasyonu, Berlin'e doğru yola koyulacaktır.

731 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

732 *Aynı yapıt.*

733 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 126.

734 *Aynı yapıt*, s. 130.

735 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

736 *Aynı yapıt.*

737 *Aynı yapıt*

738 *Aynı yapıt.*

8. BERLİN GÖRÜŞMELERİ

"Bire On Politikası"

1 Nisan 1922 tarihinde Berlin'e ulaşan Sovyet Rusya temsilcileri, hemen Alman hükûmetiyle müzakereye başlamak için girişimde bulunmuşlardır [739]. Buna karşılık Alman Şansölyesi Wirth ile Dışişleri Bakanı Rathenau bu konuda hiç de acele eder gözükmüyorlardı. Nitekim Sovyet delegasyonu gerek başbakan, gerekse dışişleri bakanı tarafından ancak pazartesi günü kabul edildi.

Bir nokta, daha ilk karşılaşmada ortaya çıkmıştı: Alman hükûmeti, Sovyet Rusya'yla hemen bir anlaşma imzalama konusunda pek istekli değildi [740]. Buna karşılık Sovyet delegeleri, büyük bir kabul gördüler ve bol bol dostça söz işitme olanağını buldular.

Uluslararası konsorsiyum tasarısından da söz edildi görüşmeler sırasında[741], Sovyet delegeleri bu tasarıyı ülkelerin zararına gördüklerini bildirdikten sonra söz konusu planın uygulanmasında Almanya'ya, Rusya'yı sömürme aracı olarak özel bir rol verilmiş bulunduğunu belirttiler ve Berlin hükûmetinin bu iş karşılığında ne gibi bir özel ödül almaya hazırlandığını sordular [742].

Rathenau, verdiği cevapta, Almanya'nın konsorsiyum tasarısına imza koymuş olduğunu ve kendi kendini inkâr etmeksizin imzasını geri alamayacağını söyledi [743]. Ama Almanya önceden Rusya'nın onayını

almaksızın hiçbir pazarlığı sonuçlandırmayacağı konusunda yükümlülük altına girmeye ve bu yükümlülüğünü de “yazılı olarak” belgelemeye hazırdı. Alman dışişleri bakanı, buna karşılık bir ödün istemişti; ama bunun ne tipte bir ödün olması gerektiğini de, nedense belirtmemişti.

İkinci görüşmede, şöyle bir ödün önerisinde bulundu Rathenau: Rusya, herhangi bir devletle herhangi bir ödün müzakeresine giriştiği her seferinde söz konusu ödünü ilkin Almanya’ya sunmayı yükümlenebilirdi [744]. Görüldüğü gibi, Alman tuzağı gittikçe biraz daha belirginleşiyordu: Her önemsiz ödün için, ölçüsüz bir karşı ödün istemekteydi Berlin.

İşin Özü

Ertesi gün verilen resmî bir şölende nihayet baklayı ağzından çıkardı Alman diplomasisi. Şansölye Wirth ve Dışişleri Bakanı Rathenau, şöyle bir resmî anlaşma önerisinde bulundular: Almanya, Ekim Devrimi dolayısıyla uğradığı zararlardan dolayı Sovyetlerden, Rusya’nın bu konuda nasıl olsa hiçbir ülkeye tazminat vermeye yanaşmayacağını göz önüne alarak, herhangi bir ödün istemekten vazgeçmekteydi. Ama anlaşmaya konacak olan gizli bir ekle, Sovyet Rusya’nın bir başka devlete nakit olarak tazminat ödeyeceği her seferinde sorunun Alman çıkarları açısından gözden geçirilmesi hükme bağlanmalıydı.

Rus delegasyonu, Alman hükûmetinden bu konuda bağsız koşulsuz bir vazgeçiş elde etmeye çalıştı; çünkü böyle bir ödün, Cenova müzakerelerine dayanak olarak işe yarayabilirdi. Ama Berlin yanaşmadı bu ödüne. Üstelik bu arada ortaya çıktı ki önerilen anlaşma ve gizli ek, Berlin’de imzalanmayıp sadece parafe edilecekti [745].

Artık açıkça meydana çıkmıştı ki Almanya, Sovyetlerle sınırlı bir anlaşmaya varmayı bile istememektedir ve bütün bu görüşmeler aslında bir tuzak yeminden başka bir şey değildir. Gerçekten de Wirth ve Rathenau tarafından sürdürülen bu sözüm ona müzakereler Almanya’ya hiçbir yükümlülük getirmediği hâlde Alman basını, Müttefik diplomatları ürkütmek için bile isteye, bir Rus-Alman anlaşmasının hazırlanmakta olduğu yolunda sürekli haberler yayınlıyordu.

Nitekim sonradan, 1926 yılında, Alman Dışişleri Bakanlığı Doğu İşleri Dairesi Başkanı Malzahn, İngiltere'nin Berlin büyükelçisi Lort d'Abernon'a şöyle diyecekti:

–Rathenau, Cenova Konferansı'nın iyice yaklaşmış oluşundan dolayı, bu anlaşmanın imzalanmasına karşıydı. Aslında Doğu'ya açılışın her türlüsüne karşı çıkıyordu Rathenau; Fransa ve İngiltere ile özellikle de Fransa ile daha sıkı ilişkiler kurulmasını savunuyordu hep [746].

Sovyet delegasyonu bir tek olumlu sonuçla ayrılacaktı Berlin'den: İki ülke temsilcilerinin Cenova'da sıkı temas hâlinde kalmaları kararlaştırılmıştı [747].

739 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

740 *Walter Rathenau, Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 190.

741 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 141.

742 *Aynı yapıt*, s. 144.

743 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 196.

744 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

745 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

746 *D'Abernon, Barış elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri), cilt I, Moskova, 1931, s. 192.

747 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 152.

OTUZSEKİZİNCİ BÖLÜM

CENOVA KONFERANSI (1922)

KONFERANS ÇALIŞMALARI

1. AÇILIŞ

Sovyet Delegasyonunun Gelişi ve İlk Talepleri

Sovyet delegasyonu 6 Nisan günü gelmişti Cenova'ya. Ve İtalyanlar tarafından kusursuz bir nezaket ve dostluk gösterisiyle karşılanmıştı. Ama İtalyan görevliler, meslektaşlarını koruma bahanesi altında öylesine tecrit etmeye yöneldiler ki Sovyet baş delegesi, ölçüsü iyice kaçmaya başlayan bu "konukseverliği" protesto etmek zorunda kaldı [748].

9 Nisan Pazar günü Sovyet delegeleri, ilk kez, İtalyan başbakanı Facta ve Dışişleri Bakanı Schanzer'le buluştular. Konferansa Türkiye ile Karadağ'ın da çağrılması talebinde bulundu Ruslar hemen. İtalyanların cevabı ise şu oldu: Karadağ, Yugoslav Parlamento seçimlerine katılmış bulunmaktaydı; dolayısıyla da, Yugoslav delegeler tarafından temsil edilme durumundaydı zaten. Türkiye'ye gelince: Bir Anadolu devletinin bir Avrupa konferansına çağrılması yakışık almazdı [749].

Konferansın siyasal, mali, ekonomik ve ulaşım sorunlarına ilişkin olmak üzere dört komisyon kurma kararında olduğunu bildirdi İtalya dışişleri bakanı; Sovyet delegasyonu sadece birinci komisyona kabul edilecek ve ancak siyasal komisyonca hazırlanacak olan temel anlaşmalar imzalandıktan sonra, öteki üç komisyona da üye olabilecekti. Rus delegasyonu, bu siyasal tecrit durumunu şiddetle protesto etti [750].

Yine aynı pazar günü Müttefik Devletler temsilcileri bir ön toplantı yapmaktaydılar. Bu toplantı devam ederken, Sovyet delegasyonunun ziyarete gelen İtalya'nın Londra büyükelçisi Janini, Fransa'nın, Cannes ilkeleri konusunda Sovyetlerden kesin ve doyurucu bir evet çıkmadığı takdirde, konferansı tek etme tehdidini savurduğunu iletti. Büyükelçinin bildirdiğine göre Fransızlar, Sovyet delegelerinin sadece siyasal komisyonda değil, dört komisyonda birden temsil edilmelerine kesinlikle karşı çıkmak niyetinde değildiler pek. Ama bunu sağlamak için Bolşeviklerin Cannes'da alınmış olan kararı ilke bakımından kabul ettiklerini açıklamaları gerekmekteydi. Ve bu koşul kabul edildi [751].

İtalya Başbakanı Facta'nın Açılış Konuşması

Cenova Konferansı'nın ilk tam oturumu, 10 Nisan 1922 Pazartesi günü saat 15'te San Giorgio sarayında yapılmıştır. Konferansta yirmi dokuz, Büyük Britanya dominyonlarıyla birlikte otuz dört devlet temsil edilmekteydi. Ve bu bakımdan konferans, tarihin en geniş kapsamlı Avrupa toplantısıydı.

İtalyan başbakanı Facta, konferans yine kurulu başkanı seçildikten sonra yaptığı açış konuşmasında, özellikle, yaklaşık olarak 300 milyon insanın artık üretici bir işte çalışamadığı "dünyamızın" üzerine çöken ekonomik felaketten söz etti uzun uzun. Başkana göre, Cenova'da toplanmış bulunan delegeler daha fazla vakit yitirmeksizin dünyayı şifaya kavuşturacak olan önlemleri almakla yükümlüydüler. Şöyle diyordu Facta:

"Şu anda burada bulunanlar arasında ne dost, ne düşman, ne galip ve ne de yenik diye bir şey yoktur. Tüm güçlerini belirli bir amaca ulaşmak için seferber etmeye hazır ulusların temsilcileri vardır sadece şu anda burada." [752]

Ve Facta, konuşmasını şu bildiriyle sona erdirecekti:

"Bu konferans, Cannes'da kabul edilen ilkeler temel alınarak toplanmış bulunmaktadır; uyulması gerekli birer karar niteliği taşıyan bu ilkeler, konferansa çağrılan bütün devletlere tek tek iletilmiştir. Dolayısıyla da, sadece konferansa çağrıyı kabul etme olgusu bile, Cannes'da ortaya sürülen ilkelerin herkesçe kabul edildiğinin bir ispatıdır [753]."

Hiç şüphesiz Fransız tezlerinden esinlenen bu sözler, kapitalist devletler arasında bir ön anlaşmanın varlığını da ortaya koymaktaydı: Çünkü Facta bu sözleriyle, Poincaré'nin o ünlü 6 Şubat 1922 tarihli memorandumunun taleplerinden birini tekrarlamaktan başka bir şey yapmış olmuyordu.

İngiltere, Fransa ve Almanya Söz Alıyor

Facta'dan hemen sonra Lloyd George çıktı kürsüye. İngiltere başbakanı da konferansa katılan bütün üyelerin eşit olduklarını belirtti ilkin; ama hemen ardında da şunu ekledi: Söz konusu eşitlik, konferansa katılan bütün herkesin eşit koşulları, Cannes koşullarını, kabul etmesinden ileri geliyordu. Daha sonra ekonomik yıkımdan söz açan Lloyd George'a göre, ancak bütün çabaları birleştirme yoluyla bu yıkımın üstesinden gelinebilirdi. Bu vesileyle Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansa resmen katılmayışından duyduğu üzüntüyü de dile getiren Büyük Britanya başbakanı, konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

"Bütün herkes, bazen dehşet içinde, burada yapacağımız müzakereleri dikkatle izleyecektir ve biz burada başarısızlığa uğrayacak olursak, biliniz ki, bütün dünyayı bir umutsuzluk duygusu kaplayacaktır." [754]

Lloyd George'un ardından söz alan Fransa Dışişleri Bakanı Barthou, Cannes ilkeleri konusunda kendisinden önceki konuşmacıları desteklediğini açıkladıkta sonra, Fransa'nın Versay Barış Antlaşması'nın hükümlerine ilişkin olarak hiçbir tartışma kabul etmeyeceğini bildirdi kesin bir dille ve şöyle dedi:

"Cenova Konferansı, zaten varolan antlaşmaları gündeme alan ve revizyondan geçiren bir Yargıtay değildir, olamaz ve olmayacaktır .[755]

Barthou'dan sonra söz alan Almanya Başbakanı Wirth ise, ülkesinin durumunun özellikle güç olduğunu kanıtlamaya girişti. Alman diplomatına göre Berlin hükûmeti, işte bundan dolayıdır ki iç sıkıntıları ancak bir an için bir yana bırakmış ve uluslararası bir yardım sağlayabilme umuduyla Cenova'ya gelmişti.

Alabildiğine uzun bir konuşma yaptı Wirth. Öyle ki bir gazeteci:

-Sayın başbakan tazminatların bütün yükünü dinleyicilerinin üzerine atmak istiyor diye alay etmekten kendini alamadı [756].

Sovyet Rusya İlk Kez Uluslararası Bir Kürsüde

Alman başbakanından sonra Sovyet Cumhuriyetleri baş delegesine söz verilmiştir. Çiçerin, konuşmasının hemen başında, öteden beri barış yanlısı olagelmiş bulunan Sovyet hükûmetinin, bu barışı bütün dünyada egemen kılmaya yönelen çabalara büyük bir memnunlukla katılacağını belirttikten sonra, şöyle söyledi:

“Bağlı bulunduğu komünist ilkeleri mahfuz tutan Rus delegasyonu, eski rejimle yeni sosyalist düzenin bir arada varolmalarını olanaklı kılan bugünkü tarihsel dönemde, yine bir ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmek için, bu iki mülkiyet sistemini temsil eden devletler arasında ekonomik işbirliğinin kesinlikle zorunlu olduğunu kabul etmektedir [757].

Konuşmasının ikinci bölümünde Çiçerin, bitmez tükenmez doğal zenginlik kaynaklarına sahip büyük ve güçlü bir devlet olan Sovyet Rusya’nın ekonomik kalkınmasının yine kalkınma bakımından vazgeçilmez bir koşul olduğunu belirtti. Dışişleriyle görevli halk komiserinin açıkladığına göre Sovyet Rusya, dünya ekonomisinin gereksinimlerini karşılayabilmek için, işletilmek üzere büyük ormanlar, zengin kömür ve demir madenleri sunmaya hazır beklemekteydi. Ekilebilir büyük arazi parçaları kiralama olanağını da sunuyordu Sovyetler. Ve bütün bu önerilerde bulunurken Cannes’da alınmış olan kararları göz önünde tutmakta ve ilke bakımından kabul etmekteydiler. Bununla birlikte Sovyet hükûmeti, söz konusu kararlara bazı yeni maddeler ekleme ve düzeltmeler getirme hakkını da saklı tutuyordu [758].

Leninci Bir Öneri

Daha sonra, Avrupa ve bütün dünya üzerinde bir savaş tehlikesi asılı durdukça, ekonomik hayatı yeni baştan düzenleyip geliştirmeye yönelik tüm girişimlerin sonuçsuz kalmaya mahkûm olacağını belirten Sovyet baş delegesi, şöyle sürdürdü konuşmasını:

“Rus delegasyonu, konferansın daha sonraki çalışmaları sırasında, yine bir silah sınırlaması önerisinde bulunacağı gibi militarizm yükünü hafifletmeyi amaçlayan bütün telkinleri içtenlikle ve hararetle desteklemeye de hazır olacaktır. Hemen belirtelim ki bizce bu yük, bir yandan bütün devletlerin ordu mevcutlarında indirim yaparak; öte yandan da savaş yasalarını, zehirli gaz kullanım, hava çarpışmaları ve özellikle de sivil halka karşı yöneltilen toptan yok etme araçlarının kullanımı gibi en barbar savaş biçimlerini kesin olarak yasaklama yoluyla bütünlenerek hafifletilebilir ancak [759].

Böyle bir barış, Sovyet delegasyonuna göre, bir dünya kongresi tarafından gerçekleştirilebilirdi. Ama bu kongrenin, tüm halkların mutlak eşitliği temeline dayanarak toplanması, dolayısıyla da tüm halklara kendi kaderlerini kendileri saptama hakkının önceden tanınmış olması gerekmekteydi. Söz konusu kongre, evrensel bir ekonomik kalkınma programı hazırlamakla görevli bir dizi komisyon seçecekti. Böyle bir kongre ancak işçi örgütlerinin de katılmasıyla üretici bir çalışma gösterebilirdi. Devletler arasındaki eski antlaşmaları, çağın gereklerine uygun düzeltmeleri yapmak koşuluyla, hareket noktası olarak almayı da kabul ediyordu Sovyet hükûmeti. Bu arada Milletler Cemiyeti’nin statüleri de revizyondan geçirilebilir ve bu kurum, içinde hiç kimsenin üstünlük hakkına sahip olmadığı ve bugünkü galipler ile yenikler ayrımının ortadan kaldırılmış bulunduğu gerçek bir halklar ittifakı hâline getirilebilirdi [760].

Çiçerin, konuşmasını şöyle bağladı:

“Komünist olarak bizlerin, bugün yürürlükte olan düzen sürüp gittikçe, çatışma ve ekonomik bunalım kaynaklarının ortadan yok edilebileceği gibi bir umut taşımadığımızı burada bir kez daha belirtmeyi zorunlu sayıyorum. Ama bizler yine de, Rusya’nın ve bütün Avrupa’nın çıkarı doğrultusunda, korkunç yoksunluklar altında çırpınan milyonlarca insanın acısını dindirmek ve ekonomik düzensizlikten doğan yıkımları ortadan kaldırabilmek için yapılacak ortak çalışmalara katılmaya ve gerek dünya ekonomisinin bugünkü durumunu bir nebze olsun iyileştirecek, gerekse

yeni bir savaş heyulasını yeryüzünden uzaklaştıracak bütün girişimleri desteklemeye hazır bulunmaktayız. [761]

Barthou'nun Cevabı

Sovyet temsilcisinin konuşmasını sürekli ve gergin bir dikkatle izlemişti bütün konferans. Gerçekten de Çiçerin konuşurken salona çöken derin sessizlik, sadece, konuşmanın çevirilerinin yazılı olduğu kâğıtların hışırtısıyla bozulmaktaydı. Böylece Sovyet delegesi, güdecekleri tutumu önceden belirlemiş bulunan Müttefik Devletler temsilcilerinin art arda konuşmalarının yarattığı monoton havayı da dağıtmış oluyordu [762].

Çiçerin'den sonra Fransa Dışişleri Bakanı Barthou söz aldı yeniden ve kendi deyişiyle, "kısa ama kesin" birkaç söz söyleyeceğini bildirdi. Ve Facta'nın söylevinde dokunmuş olduğu Cannes ilkelerine uyma gereğini tekrarladıktan sonra, Rus delegasyonunun bir dünya kongresi toplamak gibisinden, söz konusu ilkelere yabancı kalan birtakım sorunlara el attığını belirtti. Çiçerin'in silahsızlanmaya ilişkin sözlerine özellikle karşı çıkan Fransız diplomatı, şöyle bir açıklama yaptı bu konuda:

"Bu soruna şu anda dokunulamaz, komisyonun gündemine alınmamıştır. İşte bunun içindir ki sadece şunu söyleyeceğim, ama son derece kesin olarak söyleyeceğim: Rus delegasyonu bu sorunun incelenmesini birinci komisyona önerecek olursa, Fransız delegasyonun sadece sıkıntılı bir tavrıyla değil, sadece bir protestosuyla değil, doğrudan doğruya kesin, apaçık ve resmî bir ret cevabıyla da karşılaşacaktır [763].

Barthou, ayrıca, siyasal komisyona Sovyet delegasyonundan buna benzer başka birtakım telkinler geldiği takdirde de Fransa'nın yine aynı derecede kesin, açık ve resmî bir "hayır" la karşılık vereceğini ekledi sözlerine.

Müttefik Cephede İlk Çatlak

Barthou'ya cevap vermek üzere söz alan Çiçerin, Briand'ın Washington'da yaptığı ünlü açıklamasından beri Fransız görüş açısının

bütün dünya tarafından öğrenildiğini belirttikten sonra sözlerini şöyle bağladı:

“Çünkü Başbakan Briand, Amerikan başkentinde yaptığı konuşmada, Fransız hükûmetinin silahsızlanmaya Rus silahlarının varlığını gerekçe göstererek karşı çıktığını açıklamıştır. Bu açıklamadan biz, şöyle bir sonuç çıkarmaktayız: Rusya silahsızlanmayı kabul ettiği takdirde, Fransa da silahsızlanacaktır; çünkü o zaman, Briand’ın gerekçesi ortadan kalkmış olacaktır” [764].

Hiç şüphe yok ki, Sovyetlerin getirdiği geniş barışçı programı hasır altı ederek geçiştirmeyi yeğlerdi delegelerin çoğu. Ama Barthou’nun şiddetli saldırıları sonucunda Sovyet planının temel noktaları daha iyi anlaşılmış ve böylece plan kamuoyunun gözünde daha da sevimli hâle girmişti [765].

Çiçerin’den sonra söz alan Lloyd George, havayı neşelendirme girişiminde bulundu, bir çeşit şakaya vurdu işi ve şöyle dedi:

– Bildiğiniz gibi alabildiğine yaşlı bir adamım, dolayısıyla da dünya kongresini görme şansım yok. Yine bildiğiniz gibi, benim bulunmadığım bir toplantının tadı olmaz. Sorarım bay Çiçerin’e: Tatsız bir toplantı neye yarar ki? Onun için kendisinden rica ediyorum: Bırakın ilerde ki toplantıları ve benim de bulunduğum şu toplantının tadını çıkarın [766].

Lloyd George’un esprisi bir yana, Çiçerin’in konuşması Müttefik Devletler birleşik cephesinde –henüz küçücük de olsa– ilk gediği açmış bulunmaktaydı. Öyle ki Fransa artık kendini, birazcık tecrit edilmiş bir hâlde görmeden edemezdi.

Konferansın ilk toplantısı böylece sona erdi. Dört Komisyonun kurulması kararlaştırılmıştı. Siyasal Komisyonun ilk toplantısı da, ertesi gün saat 10.30’da Krallık Sarayı’nda yapılacaktı.

Siyasal Komisyonun İlk Toplantısı

Fransa’nın tecrit edilmiş bir duruma düşüşü, Maliye Komisyonunun ilk toplantısında daha da belirgin bir hâl alacaktı. Gerçekten de yeni bir Fransız önerisi bu komisyonda reddedilmiştir. Şöyle ki: Cenova Konferansı, her komisyona, konferansı düzenleyen beş büyük devlet delegelerinin yanı sıra,

Sovyet ve Alman delegelerinin de katılmasını sağlayan bir temsil sistemini benimsemiştir. Geriye kalan yirmi bir devleti temsil etmek üzere de, bütün delegasyon üyelerinin değil, her delegasyondan belirli sayıda üyenin seçilmesi karara bağlanmıştı. Oysa Fransızlar, daha ilk toplantıda, Sovyet Rusya ile Almanya'nın da ikinci kategoride yer alan devletler gibi işlem görmesi talebinde bulundular. Ama bu talep oybirliğiyle reddedildi: Böylece Rusya'nın büyük bir devlet olduğu geçeği bütün herkes tarafından kabul edilirken Fransa da yapayalnız kalıyordu [767].

Siyasal Komisyon, 11 Nisan sabahı toplanmıştı. Bir gün önceki söylevinin tatsız izlenimini silmek isteyen Barthou, Sovyet delegeleriyle alabildiğine dostça bir hava içine girmişti bu kez. İngiltere ve İtalya ile aralarında hiçbir uzlaşmazlık bulunmadığını belirtmeye özel bir özen gösterdi.

Bu ilk toplantıda, belirli birtakım somut sorunların incelenmesi için bir alt komisyon kurulması kararlaştırılmıştı. Müttefik Devletler Sovyet Rusya ve Almanya delegelerinden gayrı Romanya, Polonya, İsveç ve İsviçre temsilcileri de alınacaktı bu alt komisyona. Sovyet delegasyonu, Besarabya'yı[768] işgale devam ettiği gerekçesiyle, Romanya'nın alt komisyona alınmasına kesinlikle karşı çıktı. Ayrıca Çiçerin, konferans başkanına yazılı olarak başvurup, alt komisyonda Japonya'nın yer almasını da protesto edecekti; çünkü Japonlar, Uzak Doğu Cumhuriyeti topraklarının bir kısmını daha hâlâ boşaltmamış bulunuyorlardı [769].

748 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 50.
749 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 52.
750 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 58.
751 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 59.
752 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 66.
753 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 67.
754 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 71.
755 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. bölüm, s. 73.
756 *Le Temps* gazetesi, 12 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 3, "Cenova'dan kulis haberleri" başlıklı yazı.
757 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
758 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
759 *Aynı yapıt.*

760 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

761 *Aynı yapıt.*

762 *Pravda* gazetesi, 14 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 2, "Cenova Konferansı açıldı" başlıklı yazı.

763 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 82

764 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

765 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

766 *Pravda* gazetesi, 14 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 2, "Cenova Konferansı açıldı" başlıklı yazı.

767 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 99.

768 Besarabya: Bugünkü, Ukrayna ve Moldoviya toprakları. Uzun bir süre Romanya toprakları içinde kalmıştır.

769 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

2. EMPERYALİSTLERİN TALEPLERİ

Uzmanların Raporu

Siyasal Alt Komisyon 11 Nisan günü öğleden sonra toplandı. İngiltere başbakanı Lloyd George, toplantının hemen başında, Mart ayı sonunda Londra'da yapılmış olan uzmanlar konferansının ortaya koyduğu somut önerilerin incelenmesine geçilmesini öğütlemişti [770].

Lloyd George ve Barthou, uzmanlar tarafından hazırlanmış olan raporu üyelere aktarırken, bunun resmî bir belge olmadığını, sadece tartışmalar için bir temel alınmak üzere hazırlandığını belirtmekten geri kalmadılar [771].

Söz konusu rapor, iki ana sorunu ele almakta ve incelemekteydi: Rusya'nın kalkınması, Avrupa'nın kalkınması. Rusya konusunda uzmanlar, Sovyetler ülkesinde yaşayan emekçi nüfusu pratik bakımdan tamamen köleleştirmeye yarayacak nitelikte önerilerde bulunuyorlardı. Gerçekten de, raporun ilk bölümünde yer alan yedi madde, şu talepleri dile getirmekteydi:

1. Sovyet hükûmeti, öncellerinin, yani çarlık hükûmeti ile geçici burjuva hükûmetinin mali yükümlülüklerini kabul eder.

2. Sovyet hükûmeti, kendisinden önceki hükûmetler ya da yerel resmî makamlar zamanında verilmiş olan zarar ve ziyanın, Sovyet hükûmetinin etkinliği ya da ihmali sonucu verilmiş kısmının sorumluluğunu kabul eder.

4. Bütün bu sorunların incelenmesi ve saptanması için bir Rus Borçları Komisyonu kurulacak ve karma hakem kurulları oluşturulacaktır.

5. Rusya tarafından, 1 Ağustos 1914 tarihinden sonra alınmış olan bütün uluslararası borçlar, miktarı ilgili tarafların karşılıklı onayı ile saptanacak belirli meblağların ödendiği andan itibaren, yok sayılacaktır.

6. Söz konusu meblağların toplamı, V. maddeye uygun şekilde, Versay Barış Antlaşması'nda yer alan ve buradaki hükümlere denk düşen hükümleri çiğnemeksizin, ama bunun yanı sıra da Rus yurttaşlarının askerî harekât nedeniyle uğramış olduklarını ileri sürdükleri bütün zarar ve ziyan göz önüne alınarak hesaplanacaktır.

7. Yabancı ülkelerden birinin bankalarında eski Rus hükûmetlerinden herhangi birinin kredisine geçirilmiş olan her türlü alacak hesabı, söz konusu ülkenin hükûmeti tarafından Rusya'ya borç verilmiş ise, o hükûmetin alacak hesabına aktarılacaktır [772].

Ek Maddeler

Uzmanlar raporu, bütün borçların tanınmasını ve ulusallaştırılmış işletmelerin geri verilmesini gerektiren hükümlerin yanı sıra, bazı bütünleyici hükümler de içermekteydi. Bunlardan belli başlısına göre, dış ticaret üzerindeki devlet tekeli kaldırılacak ve yabancı uyruklar için Doğu ülkelerinde yürürlükte olan kapitülasyonlar rejimine benzer bir rejim kurulacaktı [773].

En son olarak da, yabancı ülkelerde yaptığı tüm komünist propagandasına kesinlikle son vermesini istiyorlardı uzmanlar Sovyet Rusya'dan [774].

Emperyalistlerin Sovyet Cumhuriyeti'nden talep ettikleri alacak 18 milyar rubleye yükselmekteydi. Oysa çarlık hükûmetiyle geçici hükûmetin gerçek borcu, 12 milyar 250 milyon rubleyi katiyen aşmıyordu [775].

Bu taleplerin insafsızca aşırı niteliği şu hususlar bilinirse çok daha iyi

anlaşılacaktır: Savaş arifesinde borçların ödenti, faiz, hizmet ve öbür harcamalarına ilişkin giderler, devlet bütçesinin %13'ünü götürüyordu ki bu,ulusal gelirin %3.3'ünü temsil etmekteydi. Ve Sovyet hükûmeti kendisine yüklenen borcun tümünü birden kapatmayı üstlense, ulusal gelirinin tam beşte birini ya da bütçesinin % 80'ini bu işe ayırması gerekecekti [776].

Sovyet delegasyonu, kendisine henüz iletilmiş bulunan uzmanların raporunu inceleyebilmek için, müzakerelerin hiç değilse 48 saat ertelenmesi talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine delegeler, 13 Nisan günü yeniden toplanmak üzere dağılmışlardır.

Konferans süresince Sovyet delegasyonu, gazeteciler tarafından âdeta kuşatılmıştı. O kadar ki bütün bu gazetecilerin katıldığı bir basın toplantısı yapabilmek için Üniversite'nin salonunu açmak gerekti [777].

Öte yandan Sovyet delegasyonuna, Siyasal Alt Komisyonun çalışmalarına ara verildiği sıralarda, öbür delegasyonlardan da sık sık ziyaretçi geliyordu [778].

770 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 77.

771 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 110.

772 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 118.

773 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

774 *Aynı yapıt.*

775 *Aynı yapıt.*

776 *Aynı yapıt.*

777 *Pravda* gazetesi, 15 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 3, "Konferanstan ilginç notlar" başlıklı yazı.

778 *Pravda* gazetesi, 15 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 3, "Konferanstan ilginç notlar" başlıklı yazı.

3. VİLLA ALBERTİS GÖRÜŞMELERİ

Gayrı Resmî Toplantı

13 Nisan günü Sovyet delegasyonuna gelen ziyaretçilerden biri, İngiltere Başbakanı Lloyd George'la Fransa Dışişleri Bakanı Barthou'nun Alt Komisyon toplantısından önce kendileriyle bir görüşme yapmak istedikleri şeklinde, bir haber iletti. Böyle bir toplantının emperyalist cepheyi bölmeye belki de yardımcı olacağını düşünen Ruslar kabul ettiler bu öneriyi. 14 Nisan günü sabah 10'da Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Belçika ve Sovyet Rusya delegeleri Villa Albertis'te toplanmış bulunuyorlardı [779].

Toplantıyı açarken, uzmanların da katılmasının zorunlu olup olmadığını sordu Lloyd George. Çiçerin, kendi uzmanlarını getirmedikleri cevabını verdi. Dolayısıyla da toplantı, uzmansız olarak sadece sekreterlerin katılmasıyla yapıldı.

Yine Lloyd George, bir gün önce Barthou, İtalyan Schanzer, Belçikali Jaspar ve kendisinin, resmî müzakerelerde daha kolay yol alabilmek ve bir an önce bir çözüme ulaşabilmek amacıyla bu gayri resmî görüşmeyi düzenlemiş olduklarını açıkladıktan sonra sordu: Çiçerin, uzmanların Londra'da hazırladıkları program hakkında acaba ne düşünmekteydi?

Söz konusu tasarının kabul edilmez nitelikte olduğunu bildirdi Sovyet baş delegesi: Rusya'ya bir Borçlar Komisyonu ve hakemler kurulu sokmak, devletin egemenliğini hiçe saymak demekti; ödenmesi istenen faizlerin toplamı, savaş öncesi Rus ihracatının toplam tutarına eşitti (yaklaşık 1,5

milyar altın ruble); ve ulusallaştırılmış malların geri verilmesi söz konusu olamazdı [780].

Lloyd George'un Önerileri

Uzmanların raporunu tek tek noktalar hâlinde ele alıp inceleme önerisinde bulundu Barthou. Kabul edildi bu ve Lloyd George konuşmaya başladı.

İngiliz başbakanının bildirdiğine göre Batı kamuoyu bugün Rusya'daki iç rejimin sadece Rusları ilgilendirdiğini kabul etmiş bulunmaktaydı. Fransız Devrimi sırasında bu sonucu elde edebilmek için, tam yirmi iki yıl beklemek gerekmişti; şimdi ise, sadece üç yıl yeterli oluyordu. Yine Batı kamuoyu bugün, Rusya ile ticaret bağlantılarının yeniden kurulmasını istemekteydi. Ve bu bağlantı kurma girişimi sonuç vermediği takdirde Büyük Britanya, Rusya ile yapamadığını Hindistan ve Yakın Doğu ülkeleriyle yapmak zorunda kalacaktı. Konuşmasına şöyle devam etti başbakan:

"Savaş borçlarına gelince: Müttefikler bu konuda Rusya'dan, sadece ve sadece, eski müttefiklerininkine özdeş bir tutum takınmasını talep etmektedirler. Sorunun yine açıdan incelenmesi ancak böylece olanak kazanabilir. Büyük Britanya bugün Amerika Birleşik Devletleri'ne 1 milyar sterlin borçlu durumdadır. Fransa ve İtalya da , tıpkı Büyük Britanya gibi, hem borçlu, hem alacaklı durumdadırlar. Umarım ki bir gün gelecek, halklar, savaş borçlarını tasfiye etmek üzere toplanacaklardır [781]."

Daha sonra, malların geri verilmesi sorununa değinen İngiliz başbakanı, içtenlikle konuşacağını söyleyerek, "bu mallar karşılığında verilecek bir ödün, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde, bir geri vermenin yerini tutamaz [782]." diye başladı. Malları ulusallaştırılmış olanların böylece uğradıkları zarar, bu mallar yine eski sahiplerine kiralanarak ödenebilirdi. Sovyet karşı talepleri konusunda ise, kesin bir dille şunları söyleyecekti İngiliz başbakanı:

"Büyük Britanya hükûmeti bir süre için Denikin'e ve belirli bir ölçüde de, Vrangel'e yardım etmiştir. Ama orada salt bir iç mücadele söz konusuydu ve yardımlar, zaten varolan taraflardan birine yapılıyordu. Bundan dolayı bir ödün istemek, Batılı devletleri, haraç ödemesi gereken birer devlet durumuna koymaktır. Sanki bizler Sovyet Rusya'ya karşı dolaysız bir

savaşta yenik düşmüşüz de, bizden tazminat istenmektedir gibi bir acayip durum çıkıyor ortaya [783].”

Büyük Britanya’nın böyle bir görüşü benimseyemeyeceğini belirten Lloyd George, Rusya bu konuda ısrarlı davrandığı takdirde İngiliz hükûmetinin kendisine: Aramızda bir anlaşma olanak dışıdır” demek zorunda kalacağını bildirdi.

Ama başbakan, bu sözlerinin hemen ardından bir çözüm şekli önermekten de geri kalmadı: Savaş borçlarının tartışılması sırasında, Rusya’ya ayrılan miktar saptanır ve bu miktar Rusya’nın uğradığı zararların karşılığı olarak alınabilirdi. Bir başka deyişle, tek tek kişilerin taleplerini devletin karşı taleplerine karşıt tutmamayı önermekteydi Lloyd George. Sovyet karşı talepleri boyun eğmiş olmak için, savaş borçlarını iptal etmekte ve sanayi işletmelerinin eski sahiplerine geri verilmeyip kiralanmasına razı olmaktaydı.

Barthou’nun Konuşması

Lloyd George’un ardından Fransa dışişleri bakanı söz aldı. Barthou, açılış toplantısında kendisinin çok yanlış anlaşıldığını ileri sürmekle başladı konuşmasına ve kendisinin daha 1920 yılında, Sovyet Rusya ile müzakereye oturulmasını öneren ilk Fransız devlet adamı olduğunu hatırlattıktan sonra, sözlerini şöyle bağladı:

“Geçmişin işlerini inceleyip sonuçlandırmadıkça gelecekteki işleri sonuca bağlamak olanak dışıdır. Daha önce yatırılmış sermaye yatırımları yapılabilir. Bugünkü Sovyet hükûmetinin, kendisinden önceki hükûmetler tarafından kabul edilmiş yükümlülükleri tanıması son derece önemlidir; bu tanıma, ondan sonra gelecek olan hükûmetin de onun yükümlülüklerini tanıyacağının bir güvencesi olacaktır [784]”

Meslektaşlarına danışabilmek için toplantıya kısa bir ara verilmesini istedi Lloyd George. Birkaç dakika sonra yeniden toplandı delegeler. Müzakerelerin saat 12.50’den 15’e kadar tatil edilmesi kararlaştırıldı. Bu arada uzmanlar, bir uzlaşma formülü hazırlamaya çalışacaklardı.

Rus delegasyonunun kaldığı otel 30-40 kilometre kadar uzakta olduğundan, Lloyd George öğle yemeğine çağırdı onları. Ara sona

erdiğinde Belçika başkanı Theuniş'le birkaç İngiliz ve Fransız uzmanı da müzakerelere katılmak üzere geldiler.

Ne var ki toplantıyı söylenen saatte açmak olanak dışıydı: Uzmanlardan uzlaştırıcı bir formül beklenmekteydi daha. Bu bekleyişten yararlanmak amacıyla Lloyd George, Sovyet delegelerinden, Rusya'nın eksik ve gereksinimlerini açıklamalarını istedi. Ekonomik taleplerini sıraladı delegasyon. Ardından da bir soru yağmuruna tutuldu: Yasaları çıkaran kimdi Sovyet Rusya'da? Seçim mekanizması var mıydı, varsa nasıl işliyordu? Yürütme erkini ellerinde tutanlar kimdi? Vs, vs..

Uzmanlar Geliyor

Nihayet geldi uzmanlar, ama kendi aralarında uzlaşmaya varamamışlardı. Bu durum ortaya çıkınca Barthou, Sovyet hükûmetinin karşı taleplerinin neler olduğunu sordu. Rus delegasyonu da, uzmanlar tarafından hazırlanmış olan raporu ancak iki günden beri incelemekte olduklarını, ama yine de yakında karşı taleplerini sunabilmeyi umduklarını söyledi cevap olarak.

Fransız dışişleri bakanının sabırsızlandığı görüldü bu arada. Nitekim Barthou, öfkeli bir sesle şunları söyledi Rus baş delegesine:

– "Sabahtan akşama kadar kör ebe oynamak için gelmedik herhalde buraya [785]."

İtalya Dışişleri Bakanı Schanzer, bu sözlerin anlamını şöyle açıkladı: Konferans, Rus hükûmetinin borç sorumluluğunun Rus delegasyonu tarafından kabul edilip edilmediğini; bu hükûmetin yabancı ülke yurttaşlarının uğradığı zararları tazmin etmeyi üstlenip üstlenmediğini ve ne gibi karşı talepler ileri sürmek niyetinde olduğunu bir an önce öğrenmek istemekteydi.

Bu arada Lloyd George, bir uzlaşmaya varmak için yeni bir çaba göstermelerini istedi uzmanlardan; gerekçe olarak da, üzgün bir edayla şunları söyledi:

– Bu sorun çözülmedikçe, konferans tam bir başarısızlık tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır [786].

Toplantıya yeniden ara verildi: Müzakerelere saat 19'da devam edilecekti. Belirtilen saatte gelen uzmanlar, hiçbir anlamı olmayan bir formül sundular:

Formülden çıkarılabilen tek sonuç, ertesi günü yeniden toplanmak istedikleriydi. Bunun üzerine Lloyd George, konferansın çalışmalara devam etmesinin büyük bir önem taşıdığını belirtti ve gerek kendisinin, gerekse dostlarının uzmanların bir kez daha toplanmasını kabul ettiklerini ve Rus delegasyonuyla bir uzlaşmaya varabilecekleri umudunu beslediklerini bildirdi.

15 Nisan günü her ülkeden iki uzmanın bu sorunu yeniden ele alıp ortaklaşa incelemelerine karar verilmişti. Öte yandan, delegeler arasındaki müzakereler de devam edecekti. Meslektaşlarından ayrılmadan önce Barthou, yapılan görüşmelerin gizli tutulmasını önerdi. Bu önerinin kabul edilmesi üzerine, şu ortak bildiri kaleme alındı:

“Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Belçika delegasyonlarının temsilcileri, Londra uzmanlar raporunun sonuçlarını Rus delegeleriyle birlikte incelemek üzere, Lloyd George’un başkanlığında yarı resmî bir toplantı yapmışlardır.

“Sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki oturum hâlinde yürütülen bu teknik müzakere, her delegasyon tarafından atanacak uzmanların katılmasıyla yarın da devam edecektir [787]”

Sovyetlerin Karşı Talepleri ve Lloyd George’un Yeni Önerisi

Ertesi sabah yeniden toplanmıştı uzmanlar. Sovyet Cumhuriyetleri temsilcileri, hükûmetlerinin karşı taleplerini açıkladılar önce: Bunların toplam tutarı, 30 milyar altın rubleye yükselmekteydi [788].

Aynı gün öğleden sonra, saat 16.30’da, Villa Albertis müzakereleri, uzmanların da katılmasıyla, yeniden başladı. İlkin Lloyd George söz aldı yine ve Sovyetler tarafından talep edilen “şaşkınlık verici” meblağı bildirmekle işe koyuldu: Eğer Ruslar bu tür hak iddialarında bulunurken gerçekten samimi iseler, niçin zahmet edip de Cenova’ya kadar geldiklerini anlamak güçleşiyordu [789].

İngiliz başbakanı daha sonra, Müttefiklerin, savaş borçları sorunu incelenirken Rusya’nın içinde bulunduğu zor durumu elbette hesaba katacaklarını belirti yeniden. Ama, dedi, tikel kişilere ödenecek tazminatlar üzerinden Müttefikler hiçbir ödün vermeyeceklerdir. Başbakana göre, zaten,

herhangi bir başka konuya geçmeden önce borçlar sorununun kesinlikle çözüme bağlanması gerekmekteydi. Bu konuda bir anlaşmaya varılamadığı takdirde Müttefikler, “müzakereleri olumlu bir sonuca ulaştırmayı başaramadıklarını, dolayısıyla da bundan böyle Rus sorunuyla uğraşmanın hiçbir yararı ve anlamı kalmadığını” konferansa bildirmek zorunda kalacaklardı [790]. Ve Lloyd George sözlerini, Müttefiklerce daha önceden hazırlanmış olan şu öneriyi sunarak bağladı:

“1. Cenova’da temsil edilen alacaklı Müttefik Devletler, Sovyet hükûmeti tarafından öne sürülen talepler konusunda hiçbir yükümlülüğü kabul edemezler.

2.“Bununla birlikte, Rusya’nın içinde bulunduğu ekonomik güçlüğü hesaba katan alacaklı devletler, kendilerine ilişkin Rus borçlarının faiz tutarında belirli bir indirim yapmayı düşünmektedirler; söz konusu indirimin oranı, daha sonra saptanacaktır. Cenova’da temsil edilen uluslar, sadece yürürlükte olan faizlerde bir moratoryumu değil, aynı zamanda, vadesi geçmiş ya da uzatılmış faizlerin bir kısmının ödenmesinin ertelenmesini de kabul etme eğilimindedirler”.

3. İmdi, Sovyet hükûmetinin aşağıda sıralanan noktalara ilişkin olarak hiçbir ayrıcalıktan yararlanamayacağı hususu kesinlikle karara bağlanmalıdır:

“a)Yabancı uyruklulardan alınmış borçlar ve bunların elinde bulunan senet ve tahviller.

“b)Bu kişilerin Rusya’daki mülkiyet haklarına yeniden sahip kılınmaları ya da uğradıkları zarar ve ziyanın tazmin edilmesi [791].”

Barthou’nun Ültimatomu

Böylece girişilen müzakerelerin hemen başlangıcında, İngiliz önerisini reddetti Sovyet delegasyonu. Bunun üzerine Lloyd George, meslektaşlarına danışmak istediğini bildirdi.

Saat 18.45’te yeniden açılmıştı toplantı. Müttefiklerin tavrı, kendi aralarında önceden anlaşmış olduklarını ve ortak bir tutum izlemekte kararlı bulunduklarını çoktan ortaya koymuştu zaten. Nitekim, o ana kadar susmuş

olan Fransız Dışişleri Bakanı Barthou, söz isteyip kesin bir dille şöyle konuştu:

– Her şeyden önce gerekli olan, Sovyet hükûmetinin borçlarını tanımasıdır. Çiçerin bu soruya olumlu bir cevap veriyorsa, çalışmalar sürdürülebilir. Cevap olumsuzsa, her türlü çalışmayı hemen kesmek gerekir. Rus baş delegesi ne “evet” ne de “hayır” diyemediği takdirde ise, kesin cevap gelinceye değin çalışmalara ara verilir [792].

Barthou’nun bu ültimatomunu Lloyd George de desteklemişti. Sovyet delegasyonu, kendi durumunu savundu yeniden ve hükûmetine başvurmak zorunda olduğunu bildirerek bitirdi konuşmasını. Bunun üzerine İtalyan hükûmetinin Londra üzerinden Moskova ile ilişki kurmakla görevlendirilmesine karar verildi. Ama bu arada boş durulmayacak; Moskova’dan cevap gelinceye kadar Siyasal Komisyon ve Alt Komisyon çalışmaları devam edecekti [793].

Toplantının sonunda, Sovyet delegelerine yeniden baskı yapma denemesine geçti Barthou. Fransa Dışişleri Bakanı, Rus temsilcilerine –özetle– şu türden sorular yönelmekteydi: Gerçekten bir anlaşma olsun istiyor muydu Ruslar? Hangi noktalarda Müttefiklerle uyuşmazlık hâlindeydiler? Moskova’yla ilişki kurmak neye yaracaktı? Durmaksızın ilkelerden söz etmekteydi Sovyet delegeleri; Cannes’da alınan ilke-kararlarını kabul etmişlerdi oysa ve bu kararlar arasında, borçların tanınması da vardı. Öyleyse niye şimdi zaten kabul etmiş oldukları bir hususu yeniden tartışma konusu hâline getiriyorlardı. 48 saatlik değerli bir zaman parçasını yitirmemek varken, niye diretmekteydiler?

Toplantı böylece sona erdi. Basına, müzakerelerin devam edeceğini açıklayan bir bildiri verilmesi kararlaştırılmıştı.

779 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 127.

780 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

781 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 135.

782 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 136.

783 *Aynı yapıt,* II. Bölüm, s. 136-137.

784 *Cenova Konferansı’na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 140.

785 *Pravda* gazetesi, 18 Nisan 1922 tarihli sayı, s. 3, “Konferanstan ilginç notlar” başlıklı yazı.

786 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce‘den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 88.
787 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 151.
788 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
789 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce‘den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 94.
790 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 160.
791 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 167.
792 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 180.
793 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 183

4. RAPALLO ANLAŞMASI

Bir Telefon Konuşması

Villa Albertis görüşmeleri sırasında Cenova'da tam bir kaygılı ve işkilli bir hava hüküm sürmüştü. Varsayım üzerine varsayım kuruyordu gazeteciler; bütün herkesin sinirleri alabildiğine gergindi. Delegeler oteller arasında mekik dokumakta ve en tutarsız, en karşıt söylentileri ortalığa yaymaktaydılar. Konferans üyelerinin ve gazetecilerin çoğunluğu Sovyet delegasyonunun Müttefik Devletlerle Almanya'ya karşı bir ittifak imzalamayı başardığı kanısındaydı [794].

Bu haberleri alan Alman delegasyonu umutsuzluğa kapılmış ve Çiçerinle Berlin'de gereği gibi bir anlaşma yapmadığı için yazıklanmaya başlamıştı [795]. Sovyet delegeleri de Almanların bu hâlinden habersiz değillerdir [796].

15 Nisan gecesi geç vakit, Sovyetler Alman delegelerinin kaldığı otele telefon ettiler. İngiltere'nin eski Berlin büyükelçisi Lort d'Abernon, Malzahn tarafından 1926 yılında kendisine anlatılmış olanlara dayanarak, o geceki olayların gelişimini şöyle anlatıyor:

"Cenova'daki Alman delegasyonunu çeşitli kaynaklar, –Hollanda, İtalya, vs. delegasyonları– Rusya'nın Almanya'yı tecrit edilmiş bir hâlde bırakarak, Büyük Britanya ve Fransa ile bir anlaşma imzaladığından yarı resmî bir şekilde haberli kılmışlardı. Umutsuz bir durumdaydı Rathenau: Bütün planları altüst olmuştu. Alman delegasyonu, ortaya çıkan durumu bütün yönleriyle inceledikten sonra, şimdilik yapılacak hiçbir şey olmadığı

sonucuna vardı. Ve herkes yatmaya gitti. Bir oda hizmetçisi, Malzahn'ı uyandıracaktı sabahın 2'sinde:

"– Acayip adlı bir centilmen sizi telefona istiyor.

"Acayip adlı centilmen, Çiçerin'di. Malzahn sırtına bir ropdöşambr geçirip otelin holüne indi ve on beş dakikaya yakın bir süre telefonda kaldı. Bu görüşmede Çiçerin, Almanların, Almanya ile Rusya arasında bir anlaşma olanaklarını incelemek üzere pazar günü kendisine gelmelerini isteyecekti. Batılı devletlerle yapılan müzakerelerin olumlu sonuç vermediğini söylememişti Çiçerin; ama Malzahn, gün boyunca yayılan söylentilerin asılsız olduğunu ve İngiliz-Fransız Rus anlaşmasının gerçekleşmediğini hemen anlamıştı. Rusların bundan böyle Almanya'nın dostluğunu aramak zorunda kalacaklarını tasarlayan Alman diplomatı dolaylı bir cevap verdi Rus baş delegesine:

"– Pazar günü biraz güç: Delegasyon bir piknik tertipledi; ben de kiliseye gideceğim.

"Ama Çiçerin, en çok kayrılan ulus ayrıcalığını Almanya'ya tanımayı vaat edince, Malzahn dinsel görevlerini feda ederek çağrıyı kabul edecekti hemen [797]."

Rus-Alman Müzakereleri

Olayların gerisini şöyle anlatmakta Lort d'Abernon:

"Saat sabahın 2.30'unda, Rathenau'un dairesine âdeta bir ok gibi dalmıştı Malzahn. Dışişleri bakanı, sırtında pijaması, gözleri kıpkırmızı bitkin bir hâlde, tıpkı bir uyurgezer gibi dolaşmaktaydı salonda. Ve Malzahn içeri girdiğinde, donuk bir sesle sordu yardımcısına:

"– Yanılmıyorsam, bana ölüm hükmünü getirmektesiniz?

"– Tam tersine!.. diye cevap verdi Malzahn. Ve bütün hikâyeyi anlattı. Sanki haykırıyordu Rathenau:

"– Neyin nasıl döndüğünü biliyoruz artık! Ben Lloyd George'a koşuyorum hemen, ona her şeyi anlatıp bir anlaşmaya varacağım."

Ama Malzahn aynı fikirde değildi katiyen:

"– Ülkemizin onuruna leke sürmekten farksız olur böyle bir davranış dedi. Söylediğinizi yaptığınız takdirde hemen istifamı veririm ve bir daha da politikaya bulaşmam!"

Rathenau sonunda, istemeyerek de olsa, Malzahn'ın fikrini kabul etmek zorunda kaldı. Ve pazar sabahı Alman delegasyonu, Rusların kaldığı otele gelerek müzakere masasına oturmuş bulunuyordu.

Her iki taraf da katı ve ödün vermez bir tutum içindeydiler: Dolayısıyla da müzakereler, son derece yavaş ilerliyordu. Almanlar öğle yemeğine çağrılı oldukları için görüşmelere ara verildi. İşte bu öğle tatili sırasında Lloyd George telefon etti Alman delegasyonuna ve:

"– Rathenau ile elden geldiğince çabuk görüşmek isterdim, dedi. Bugün benimle çay içmeye gelebilir mi acaba? Ya da yarın öğle yemeğine?"

"Nasıl olmuşsa olmuş, Ruslar bu çağrıyı anında haber almışlardı. Ve birdenbire öylesine uzlaşmacı bir havaya büründüler ki, Rapallo anlaşması o akşam imzalandı [798]."

İşin Doğrusu

İşin doğrusu, evet: Malzahn, baş ve en güzel rolü Alman delegasyonuna vermek ve Alman diplomasisi tarafından oynanan iki yüzlü oyunu örtbas etmek için olayların akışını ve niteliğini saptırmakta sakınca görmemişti. Örneğin, Rahtenau'nun bir yandan Çiçerin'le pazarlık ederken öte yandan İngilizlerle sıkı temas hâlinde kaldığını ve işi, Ruslarla yaptığı müzakereleri gizlice Büyük Britanya delegasyonuna saati saatine aktarmaya kadar vardırdığını –nedense– unutuyordu [799]. Ayrıca, Almanların sürekli hık mık edişlerini, kimi zaman müzakerelere ara verip kimi zaman da ürküntüye kapılarak Çiçerin'e koşup yalvarmalarını da hasır altı ediyordu. Ve nihayet Malzahn, Çiçerinin telefonundan sonra sadece Rathenau'yu değil, baştan aşağıya bütün Alman delegasyonunu uyandırmış olduğunu da belirtmeyi unutmuştu [800].

Gerçekten de, Rapallo anlaşmasının imzalanmasına başlangıç olan ünlü "Pijamalı danışma" sahnesi, aslında tüm Alman delegasyonunun katılmasıyla yapılmıştı. Ve bu toplantı, sabahın üçüne kadar sürecekti. Rathenau, Ruslarla ikili bir anlaşmaya katiyen yanaşmıyordu; ama direnişi

de yavaş yavaş gücünden yitirmekteydi. Buna karşılık Malzahn, Ruslarla pazarlığa girişme gereğini savunuyordu hararetle. Başbakan Wirth, Malzahn'nı destekliyordu; yalnız bir kuşkusu vardı: Berlin ne derdi bu işe? Çünkü tüm delegeler biliyorlardı ki Cumhurbaşkanı Ebert ve sosyal-demokratlar, batıcı eğilimde oldukları için, bolşeviklerle yapılacak bir anlaşmaya şiddetle karşı çıkacaklardır [801].

Ama yine aynı akşam, Berlin'le yapılan uzun bir telefon görüşmesinden sonra, bu sakınca ortadan kaldırılmıştı.

Ve Almanlar, bin bir ihtiyatla, âdeta ezilip büzülerek, bolşeviklerle anlaşma kararlarını İngilizlere iletme yoluna gittiler.

Anlaşmanın İmzalanışı ve İlk Tepki

Rapallo Anlaşması, 16 Nisan 1922 tarihinde imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre Rus ve Alman hükûmetleri, kendilerin ya da yurttaşların uğranmış olduğu, askerî ya da değil, tüm savaş ödün ve tazminatlarından karşılıklı olarak vazgeçiyorlardı. Almanya ve Sovyet Rusya, savaş tutsaklarının geçimi için karşılıklı olarak yaptıkları ödentilere de son vermekteydiler.

Ayrıca Berlin hükûmeti, ulusallaştırılmış sanayi işletmelerinin eski Alman sahiplerine geri verilmesini, öbür devletlerin benzer taleplerinin de Sovyet Rusya tarafından yerine getirilmemesi koşuluyla, talep etmekten vazgeçmekteydi.

İki ülke arasında diplomatik ilişkiler ve konsolosluklar hemen kurulacaktı yeniden. Rus ve Alman hükûmetleri, aralarındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde birbirlerine karşılıklı olarak en çok kayrılan ulus ilkesini uygulamayı ve ekonomik gereksinimlerinin karşılanmasını sağlamak üzere gerekli bütün önlemleri almayı yükümlenmekteydiler. Buraya konulan bir ek madde, anlaşmanın tarafların öbür ülkelerle olan ilişkilerine gölge düşürmeyeceğini hükme bağlanmaktaydı.

Rapallo anlaşması, Cenova Konferansının gergin atmosferi içinde birdenbire patlayan bir bomba olmuştur. Nitekim konferansa Amerika Birleşik Devletleri adına gözlemci olarak katılan büyükelçi Child,

anlaşmanın yapıldığını öğrenir öğrenmez, âdeta haykırırcasına şunları söyleyecektir:

– Bütün dünyayı altüst edebilecek cinsinden bir olay bu! Konferansa bundan daha müthiş bir darbe indirilemezdi! [802].

Rapallo Anlaşmasının Getirdikleri

Rapallo anlaşması, Müttefik diplomasisinin ortak bir kapitalist cephe yaratma girişimini kesin başarısızlığa uğratmaktaydı. Avrupa'nın yenik ülkeler ve Sovyet Rusya zararına kalkındırılması planı da, böylece sonuçsuz kalıyordu. Bu başarıyı, doğrudan doğruya Lenin'in telkin ve uyarıları sayesinde kazanmıştı Sovyet diplomasisi. Nitekim, şöyle demişti Lenin:

"Emperyalistler arasındaki uzlaşmazlık ve çelişkilerden yararlanmasını bilmek gerekir. Bu ilkeyi öteden beri titizlikle uygulamamış olsaydık, kapitalistlerin zevkten şaşılaşmış gözleri önünde çoktan her birimiz bir ayrı ağaca asılmış olurduk [803]."

Gerçekten de Rapallo anlaşması, Sovyet Rusya'yı daha ilk "elense"de dize getirme hayaline kapılmış ve Almanya tarafından ödenecek tazminatlar sorununu da çoktan çözülmüş diye ilan etmiş olan Müttefik devletler diplomasisi bakımından kesin bir yenilgiyi dile getirmektedir. Buna karşılık, anlaşmayı yapmış olan iki devlet, son derece önemli siyasal avantajlar sağlamış oluyorlardı bu sayede. Şöyle ki:

Bir tarafın öbür tarafı amansızca ezmesi ilkesi üzerine kurulmuş olan Brest Litovsk Antlaşması yerine, iki devlete mutlak eşitlik koşulları içinde ekonomik bir işbirliği olanağı sağlayan yepyeni bir ilişkiler sistemi konulmaktaydı. Nitekim anlaşmanın üç temel maddesi, siyasal anlamını da koyuyordu ortaya. Söz konusu maddeler şunlardı:

– Bütün hak ve ayrıcalık iddia ve taleplerinin karşılıklı olarak ortadan kaldırılması.

– Almanya ile Rusya arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması (sınırdaş ülkelerle Doğu ülkelerinden sonra, Sovyet Rusya ile normal diplomatik ilişkiler kurma yoluna giren ilk Batılı ülke Almanya olmuştur).

– Rusya ile Almanya arasındaki ekonomik yakınlaşma sayesinde her iki ülkenin tecrit edilmişlik durumlarının son bulması (gerçekten de bu anlaşma

sayesinde, Rusya'yı dört yıldır kıskacında tutan ekonomik abluka parçalanırken, kendi yönünden Almanya da, savaştan sora ilk kez, ticaret alanını genişletme olanağına kavuşmaktaydı).

Nitekim Rusya Sovyetleri Merkez Yürütme Komitesi, 18 Mayıs 1922 tarihinde yayınladığı özel bir bildiride şöyle diyordu:

"Merkez Yürütme Komitesi, Rapallo'da imzalanmış bulunan Rus-Alman anlaşmasını, savaşın yaratmış olduğu güçlüklerden, kargaşalıktan ve türlü tehditlerden kurtulmanın biricik geçerli çaresi olarak selamlar; bu nitelikte bir anlaşmanın Federatif Sovyet Sosyalist Rusya Cumhuriyeti ile kapitalist devletler arasında normal ilişkiler kurulabilmesi için yapılması gerekli biricik anlaşma şekli olduğunu kabul eder ve Halk Komiserleri Konseyi ile dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'ni, bu düşüncelerden esinlenen bir politika yürütmekle görevlendirir. Merkez Yürütme Komitesi, aynı zamanda, yine bu iki örgütün Rapallo Anlaşması türünden ödünler verme yoluna gitmelerini ancak ve ancak verilen ödünler, gerek Rusya Cumhuriyeti'nde, gerekse müttefik cumhuriyetlerde yaşayan emekçi yığınları için sağlanacak özel yarar ve avantajlarla dengelediği takdirde kabul edeceğini açıklar [804]."

Müttefik Baskısı Karşısında Almanların Paniği

Rapallo Anlaşması'nın imzalanışından hemen iki gün sonra, yani 18 Nisan 1922 tarihinde, Müttefik Devletlerle Küçük Antant devletleri ve Polonya ile Portekiz, Almanya'ya kışkırtma dolu bir nota vermişlerdir. Söz konusu devletler bu notada Almanya'yı, "Cannes ilkelerini çiğneyip dostlarının sırtından Rusya ile gizli bir anlaşma imzalamak suretiyle dürüstlüğe sağmayan bir davranışa düşmekle" suçluyorlardı [805].

Notaya imza koyan devletlerin belirttiğine göre Almanya, Rusya ile yaptığı bu ayrı anlaşmadan sonra, Rusya ile öbür ülkeler arasında yapılacak yine bir anlaşmanın hazırlığına katılamazdı. Başka bir deyişle Müttefik Devletler, Almanya'yı Cenova Konferansı Siyasal Komisyonu'ndan kovmaktaydılar [806]. Öte yandan basın, Rapallo Anlaşması üzerinde akla hayale sağmaz bir yaygara koparmış bulunmaktaydı.

Kendi yönünden Tazminatlar Komisyonu da, anlaşmanın Komisyon üyesi devletlerin çıkarlarını çiğneyip çiğnemediği konusunda bir karar almak üzere, anlaşma metninin resmî bir kopyasını istemişti hemen. Müttefik diplomatlar, ağız birliğiyle, Rapallo Anlaşması'nın, Versay Barış Antlaşması'nın birçok maddesine, aykırı düştüğünü ileri sürmekteydiler.

Bütün bu yaygara karşısında paniğe kapılan Wirth ve Rathenau, 19 Nisan günü Sovyet delegelerinin kaldığı yere gelerek, anlaşmanın geçerli sayılmamasını rica ettiler; gerekçe olarak da, Müttefiklerin şiddetli protestosunu gösteriyorlardı [807]. Gerçekten de Almanlar tam dehşete uğramış bir hâldeydiler: Sürekli Berlin'le temas kuruyor; her temastan sonra İngilizlerin kaldığı otele koşturuyor; oradan çıkıp Sovyet delegelerinin ardına düşüyor ve anlaşanın geçerli sayılmaması için bitmez tükenmez ricalara başlıyorlardı. Bu ricaların kesin bir ret cevabıyla karşılanması üzerine Almanlar, Sovyetlerden, hiç değilse Almanya'nın Siyasal komisyondan atılmasına karşı Berlin hükûmetinin giriştiği protesto hareketini desteklemelerini istemişlerdir.

Müttefik notasına 21 Nisan günü cevap verdi Almanlar. Bu cevapta Rapallo Anlaşması'nın, öbür ülkelerle Rusya arasındaki ilişkileri hiçbir şekilde etkilemeyeceği belirtiliyordu [808]. 23 Nisan günü de Müttefikler, Şansölye Wirth'e yeni bir nota yollayacaklardı ve Barthou'nun telkini üzerine, şu cümleyi koyacaklardı bu notaya:

"Bu notaya imza koyan bizler, Rus-Alman anlaşmasının şu anda varolan anlaşma ve antlaşmalara aykırı düşen bütün hükümlerini geçersiz ve yok sayma ve buna göre davranma hakkını hükûmetlerimiz adına saklı tuttuğumuzu bildiririz [809]."

794 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 191.

795 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 202. *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

796 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

797 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt I, Moskova, 1931, s. 212.

798 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt I, Moskova, 1931, s. 212-213.

799 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 211.
800 Walter Rathenau, *Aynı yapıt*, s. 212.
801 Walter Rathenau, *Aynı yapıt*, s. 215.
802 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 38.
803 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXV, s. 498.
804 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
805 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. bölüm, s. 202.
806 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt I, Moskova, 1931, s. 243.
807 Walter Rathenau, *Gesammelte Reden.* Berlin, 1924, II. Bölüm, s. 227.
808 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 217.
809 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 225.

5. SOVYET DELEGASYONUNUN YENİ ÖNERİLERİ

20 Nisan Tarihli Memorandum

Sovyet delegasyonu o ana kadar, belli başlı olarak, şu noktaları savunmuş bulunmaktaydı:

1. Sovyetler Birliği'nin bağımsız devlet onuruyla bağdaşmayan Müttefik koşullarının müzakeresi bile reddedilmişti.

2. Rusya'yı yenik bir ülke olarak göz önüne alma girişimleri her seferinde ve şiddetle protesto edilmişti.

3. Sovyetler Birliği'nin yabancı müdahalesi boyunca uğratıldığı muazzam kayıp ve zararları ödünlemek üzere karşı istekler ileri sürülmüştü.

Nitekim delegasyon, 20 Nisan tarihinde yayınladığı bir memorandumda şöyle diyordu:

"Yabancı Müttefik devletler tarafından yürütülen müdahale ve abluka ve aynı zamanda yine bu devletler tarafından üç yıl boyunca beslenip sürdürülen iç savaş Rusya'yı, Rus devriminden zarar görmüş olan yabancı uyrukların öne sürebilecekleri her türlü hak ve tazminat taleplerinin çerçevesini kat be kat aşan kayıp ve zararlara uğratmış bulunmaktadır [810]."

Sovyet hükûmetinin tüm savaş borçlarının yok sayılmasından yana olduğunu da hatırlatan memorandum, şöyle devam ediyordu:

"Rus halkı ortak davaya, bütün öbür Müttefiklerin topundan daha fazla insan kurban etmiş olduğu gibi korkunç maddesel kayıplara da uğramış

durumdadır. Ayrıca savaş, Rus halkının elinden, ulusal gelişmesi bakımından son derece önemli olan büyük toprak parçalarını da çekip almıştır. Ve bir yanda barış antlaşmalarıyla bütün öbür Müttefiklere muazzam topraklar ve sınırsız tazminatlar kazandırılırken, öte yanda, söz konusu Müttefik Devletler için bunca parlak sonuçlar veren bir harekâtın tüm ceremesi sadece Rus halkına çektirilmek istenmektedir [811].”

Sovyet delegasyonu, Rusya Cumhuriyeti’nde adaletin yürütümüne ve dış ticaretin düzenlenişine herhangi bir yabancı müdahalesinin söz konusu edilemeyeceğini belirtmekteydi memorandumunda; ayrıca ulusallaştırılmış işletmelerin sahiplerine geri verilmesine de kesinlikle karşı çıkıyordu.

Bununla birlikte, yabancı sermaye ile ekonomik ilişkiler kurmak için bir uzlaşma zemini bulmak arzusunda olan Sovyet hükûmeti, zarar görmüş yabancı uyruklara bir tazminat hakkı tanımayı kabul ediyordu. Ama bu, Müttefik Devletlerin bu hususta “karşılıklılık ilkesini” kabullerine bağlıydı. Böylece, Sovyet makamlarının emir ve edimleri sonucunda yabancı ülke yurttaşlarının uğramış oldukları zararlar, Beyaz ve Müttefik orduları tarafından Sovyet Rusya’ya verilmiş olan zarar ve kayıpları dengeleme durumuna getirilmekteydi.

Son olarak da Sovyet hükûmeti, ulusallaştırdığı işletmeleri geri vermeyi reddetmekle kalmıyor; bunları eski sahiplerine kiralamayı da Sovyet Rusya Cumhuriyetinin egemenliğine gölge düşürür gerekçesiyle reddediyordu.

Savaş öncesi borçlarını tanımayı kabul ederken, Çarlık hükûmetinin borçlarını ilke olarak dahi tanımayı kabul etmiş sayılmayacağını, altını çizerek belirtmekteydi Sovyet hükûmeti. Ayrıca borçları ödeme süresinin otuz yıla çıkarılmasını talep ediyor ve bu ödemeyi yapmak için de, Rusya’ya kredi açılmasını şart koşuyordu [812].

Yeni Durum ve Çiçerin-Lloyd George Görüşmeleri

Rusların Cenova Konferansı’ndaki yine tutumunun özeti işte budur. Ne var ki Rapallo Anlaşması’nın imzalanışı, kuvvet dengesini değiştirecek; dolayısıyla Sovyet delegelerine de, o ana kadar izlemiş oldukları hareket çizgisini değiştirme olanağını sağlayacaktır [813].

Gerçekten de Rapallo Anlaşması, emperyalist cephedeki uzlaşmazlıkları büsbütün alevlendirmişti. Ve durum, Almanlara tazminatlar için tanınan süre 31 Mayıs'ta sona ereceğinden, bir kat daha karmaşık bir hâle girmişti. İngiliz hükûmeti iki seçenek karşısında duraksıyordu: Fransa'nın savaşçı eğilimlerine boyun eğmek ya da Almanya ve Rusya ile bir anlaşma imzalamak gibi bir açmaz karşısındaydı Büyük Britanyalılar. Gelgelelim Sovyet Rusya ile bir anlaşma, bazı etkili çevrelerin itirazlarına yol açmaktaydı: Özellikle City bankacıları, bu konuda güvensizliğe varan bir titizlik gösteriyorlardı [814].

Bu durumda Sovyet hükûmetine düşen ilk görev, İngiltere hükûmetinin kararsızlığından yararlanmak ve kapitalist ülkeler cephesindeki uzlaşmazlıkları daha da derinleştirmeye çalışmaktı.

Nitekim 20 Nisan günü Çiçerin, İngiliz delegasyonuyla yeniden pazarlığa oturmuştur. Toplantıda ilk söz alan Lloyd George, Çiçerin ulusallaştırılmış olan işletmelerin geri verilmesini kabul etmediği taktirde, herhangi bir müzakereye gerek kalmayacağını söylemişti. Buna karşılık Sovyet delegasyonu şöyle bir çözüm şekli önerdi:

“Sovyet hükûmeti, ulusallaştırdığı sanayi işletmelerinin eski sahipleriyle, eski mülklerinin kiralanması yoluyla verilecek ödünler konusunda kendilerine öncelik hakkı tanımak ya da meşru hak iddialarını birlikte kararlaştırılacak herhangi bir başka yoldan karşılamak üzere, müzakerelere başlamaya hazırdır [815].”

İngilizler, kendilerine sunulan bu formülü bu hâliyle kabul edemeyeceklerini bildirerek şöyle bir değişiklik önerdiler:

“Rusya, böyle bir geri verişin olanaklı olduğu durumlarda, ulusallaştırdığı işletmeleri eski sahiplerine geri vermeyi kabul eder [816].” Ve bunun ardından, geri verişin olanaklı olmadığı durumlar için Sovyet formülü geçerli sayılacaktı.

Ama Sovyet delegasyonu kendi formülüne böyle bir cümlenin eklenmesini kesinlikle reddedince, Büyük Britanya temsilcilerinden hükûmet üyesi Evans. “... işletmeleri eski sahiplerine geri vermeyi...” sözcüklerinin yerine, “... işletmelerden yararlanma hakkını geri vermeyi...” sözcüklerini koymayı önerdi. Ne var ki Büyük Britanyalı bakan, Lloyd George'un böyle bir metin değişikliğini kabul edeceğini hiç sanmadığını da eklemekten geri kalmamıştı [817].

Ama Büyük Britanya başbakanı, yeni formülü öğrendiğinde -yapacağı işin başarısı kendisine her ne kadar son derece şüpheli gözüküyorsa da–, Fransızlarla Belçikalıları bu formülün gerçekliğine inandırmak için çaba harcayacağını bildirecektir [818].

Sovyetlerin Mektubu

Konferansı başarısızlığa uğratmış olma suçlamasını önlemek amacıyla Sovyet delegasyonu, önemli bir ödün daha vermekten kaçınmamıştır: Aynı 20 nisan günü Çiçerin, Lloyd George'a, Müttefiklerin Villa Albertis önerilerine cevap olarak bir mektup yollamıştır. Söz konusu mektupta Sovyet hükûmeti, Rusya'nın o günkü ekonomik durumunun ve onu bu duruma sürüklemiş olan koşulların, aynı Rusya'nın karşı-talepleri Müttefikler tarafından kabul edildiği takdirde, kendisine bütün borçlarından tamamen kurtulma hakkını vereceğini belirttikten sonra, uzlaşmazlığı çözmek için yeni bir özveriye hazır bulunduğunu bildirmekteydi: Gerçekten de Sovyetler, Villa Albertis hükümleri arasında yer alan 1, 2 ve 3. maddeleri kabul etmeye razı olmaktaydılar. Yalnız bu ödünü, iki koşulun gerçekleşmesine bağlıyorlardı.

1. Savaş borçlarının ve tüm faizlerinin bütünüyle lağvedilmesi.

2. Rusya'ya, kalkınmasını sağlama yolunda, yeterli mali yardım yapılması.

Ve mektup, şöyle devam ediyordu:

3. b) başlıklı hükme gelince, Sovyet hükûmeti, yukarda belirtilen koşullarda bazı kısıtlamalar kabul edildiği takdirde, ulusallaştırılmış mülklerden yararlanma hakkını eski sahiplerine geri vermeyi ya da, bu geri vermenin olanak dışı kaldığı durumlarda, söz konusu sahiplerin meşru taleplerini, ister doğrudan doğruya kendileriyle yapılacak karşılıklı bir anlaşma uyarınca, ister ayrıntıları bu konferans tarafından saptanıp kabul edilecek bir anlaşma gereğince karşılamaya razı olabilir.

“Rusya'nın ekonomik kalkınması için, yabancı ülkelerin mali yardımı şarttır; bu yardım başlayıncaya kadar Rusya, ödemeyi üstlendiği borç yükünü hiçbir şekilde karşılama olanağına kavuşamaz.”

“Bu husus kendiliğinden yeterince kesin olmakla birlikte Rus delegasyonu apaçık olarak belirtir ki, Rus hükûmeti, ilgili devletler tarafından de jure[819] bir şekilde resmen tanınmadıkça, öncellerinin borçlarına ilişkin hiç bir sorumluluk kabul edemeyecektir [820].”

Müttefiklerin Cevabı

Bu mektup alındıktan sonra 21 Nisan sabahı Rus ve Alman delegeleri dışındaki bütün Siyasal Alt Komisyon üyeleri yarı resmî bir toplantı yaptılar. Bütün söz alan üyeler, mektuptaki bazı maddeler konusunda şüpheler ileri sürüyorlardı. Bununla birlikte, Alt Komisyon Başkanı Schanzer, Sovyet delegasyonunun mektubunun müzakerelere temel olarak alınabileceğini Çiçerine bildirmekle görevlendirildi [821].

Aynı gün öğleden sonra ise, Siyasal Alt Komisyon resmî olarak toplandı. Komisyon başkanı Schanzer, sabahleyin yapılan yarı resmî toplantı hakkında bir açıklamada bulunduktan sonra, bir uzmanlar komitesi kurulmasını önerdi: Cenova Konferansını düzenleyen beş büyük devletten her biri adına bir, tüm tarafsız devletler adına bir, Müttefikler cephesine katılmış olan bütün öbür devletler adına bir ve Sovyet Rusya adına da bir temsilciden meydana gelecek olan bu komite, Sovyet delegasyonunun mektubunu derinlemesine bir incelemeden geçirecekti.

Uzmanlar dört kez toplanmışlardır. Bu toplantılar, özellikle, öbür devletlerin temsilcileri tarafından Sovyet delegasyonuna yöneltilen ve Sovyetler ülkesinde adalet mekanizmasının nasıl çalıştığını anlamayı amaçlayan soruların cevaplandırılmasıyla geçti. 24 Nisan tarihinden sonra da herhangi bir başka toplantı yapılmayacaktır.

Rus Petrollerini Ele Geçirme Mücadelesi

Bütün bu girişimlerin yanı sıra, kendi delegasyonlarıyla birlikte Cenova’ya gelmiş bulunan yüzlerce görevli, konferans kulislerinde olup bitenler hakkında en çelişkili söylentileri yaymaktaydılar. Ayrıca da, Sovyet

Rusya’nın Müttefik Devletler tarafından tanınmasını ve bu ülkeyle ekonomik ilişkilerin yeniden kurulmasını bekleyen finans ve sanayi şirketlerinin bir yığın temsilcisi doldurmuştu kenti.

Hele petrolcü çevrelerde özel bir heyecan hüküm sürüyordu: Bakû petrollerini ele geçirip işletmek için bir dizi plan kurulmaktaydı bu çevrelerde [822].

Dünya çapındaki iki büyük petrol tröstünün, İngiliz kökenli “Royal Dutch” ile Amerikan kökenli “Standart Oil” ün adamları, konferansın gidişi hakkında kesin bilgi edinebilmek ve Bakû petrollerini ele geçirme şanslarını artırabilmek için gazetecileri, siyaset adamlarını ve diplomatları satın alma yarışındaydılar [823].

Kafkas petrolü üzerinde tam bir monopol kurmayı tasarlayan İngilizlerin planlarını bozmak üzere, bir Amerikan-Fransız-Belçikalı ittifakı kurulmuştu. Bu ittifakın yöneticileri, buyrukları altındaki diplomatlarla, Rusya’yı ekonomik bakımdan köleleştirmek için türlü tasarılar hazırlamaktaydılar.

Gerçekten, Cenova Konferansı sırasında bütün dünyanın en önde gelen petrol kralları da bir kongre hâlinde toplanmışlardı ve bu kongrenin konferans delegeleri üzerinde büyük etkisi vardı. Düşman grupların temsilcileri, eski Rus petrol şirketlerinin hisse senetlerini satın almaktaydılar. Bu arada “Royal Dutch” , rakibine öldürücü bir darbe indirmek amacıyla, eski Rus petrol şirketlerinin en önemli petrol şirketlerinden biri olan “Nobel Kardeşler” in tamamen “Standart Oil’ün denetimi altına girmiş bulunduğu haberini sızdırdı basına. Bunun üzerine “Standart Oil” , Emmanuel Nobel’i bir yalanlama yayınlamaya zorladı. Aynı zamanda da yine “Standart Oil” ün adamları, bir Amerikan gazetesinde, Dışişleri Bakanı Hughes’ın şirketin yönetim kurulu başkanına “Amerikan sermayesinin Rus petrol işletmelerine katılmasını engelleyecek hiçbir anlaşmanın Birleşik Devletler hükûmeti tarafından geçerli sayılmayacağı ve hoşgörüyle karşılanmayacağı” konusunda kesin güvence vermiş olduğunu bildiren bir haber yayınlatmaktaydılar [824].

Görüldüğü gibi Cenova’da, petrol kralları tam bir savaş vermekteydiler.

28 Nisan 1922 tarihinde Sovyet delegasyonu, konferans yine kurulunun ve komisyonların niçin toplanmadığını sordu: Toplantıların askıya alınışı ve Sovyetlerin 20 Nisan tarihli mektubuna hiçbir cevap verilmeyişi, Müttefik

Devletlerin söz konusu mektubu iki taraf arasında müzakerelere temel olarak kabul etmekten vazgeçtikleri anlamına geliyorsa, Rus delegasyonu da kendini o mektupta belirtilen bütün bağımlılıklardan sıyrılmış sayacak ve başlangıçtaki temel görüşlerine dönecekti [825].

810 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

811 *Aynı yapıt.*

812 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

813 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 236.

814 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 121.

815 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 245.

816 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 246.

817 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 246-247.

818 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 133.

819 De jure: Kanuna göre, kanunen

820 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 268.

821 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 271.

822 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 131.

823 Karl Hoffmann, *Aynı yapıt*, s. 133.

824 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 135.

825 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

6. MÜTTEFİKLERİN MEMORANDUMU VE KONFERANSIN KAPANIŞI

Fransız ve İngiliz Hükûmetlerinin Yeni Tutumu

Müttefik Devletler, 2 Mayıs 1922 günü, nihayet Rus delegasyonunun mektubuna cevap yerini tutan bir memorandum vermişlerdir. Bu arada Paris'te Poincaré, politikasını birdenbire sağa döndürmüş bulunmaktaydı [826]. Gerçekten de Fransız başbakanı, Rusya'ya en ufak bir ödün verilmemesini savunan Demir Sanayicileri Komitesi ile öbür gerici grupların temsilcilerini kabul etmiş ve Dışişleri Bakanı Barthou'yu Paris'e çağırmıştı. Ve, Cenova'da bundan böyle daha katı davranması tembih edildi Bathou'ya [827].

Başlangıçta Fransızlarla İngilizler, söz konusu memorandum için iki ayrı metin hazırlamışlardı; uzun tartışma ve pazarlıklardan sonra, bir tek aynı metin üzerinde anlaşmaya varabildiler.[828] Ama Schanzer, bu metni Sovyet delegelerine teslim ederken, belgeye Fransız temsilcilerinin henüz imza koymamış olduklarını, çünkü bu konuda Paris'ten talimat beklediklerini söyleyecekti [829].

Memorandumun giriş bölümünde, Müttefik Devletler, hükûmetlerinin, Rusya'ya mali yardımda bulunmak üzere 20 milyon sterlin sermayeli bir uluslararası konsorsiyum kurabileceklerini belirtiliyorlardı. Ayrıca Büyük

Britanya hükûmeti, Rusya’ya 26 milyon tutarında bir emtia kredisi garanti ediyor ve özel kredilerin açılmasını destekleyeceğini de bildiriyordu.

Ama Müttefikler, Sovyet hükûmetinden, öbür devletlerdeki rejimi ve siyasal düzeni sözüm ona devirmeye yönelik her türlü propagandaya kesinlikle son vermesini ve bunu da açıkça ilan etmesini istiyorlardı. Buna karşılık memorandumda, kendileri tarafından hararetle sürdürülen anti sovyetik propagandaya son verileceğine ilişkin en ufak bir vaat yoktu.

Memorandumun daha sonraki bölümünde ise, şöyle bir hüküm yer almaktaydı:

“Sovyet Rusya hükûmeti, Anadolu’da barışın yeniden sağlanması için bütün nüfuzunu kullanacak; bu amaçla da savaş hâlindeki her iki tarafa karşı tam ve kesin bir tarafsızlık politikası uygulayacaktır [830].”

Müttefikler ayrıca, savaş borçları dışındaki bütün borçların Sovyet hükûmeti tarafından tanınmasın talep etmekte ve Rusların karşı taleplerini reddetmekteydiler. Sovyet hükûmeti bu karşı taleplerinden vazgeçtiği takdirde, onlar da kendi koşullarında indirim yapmaya hazır olduklarını bildiriyorlardı [831].

Asıl Uzlaşmazlık Konusuna Gelince

Asıl uzlaşmazlık konusu olan ulusallaştırılmış işletme ve mülkler hakkında ise, memorandum şu hükmü getirmekteydi:

“İlgililerin mülkiyet ve haklarının geri verilmesi ya da bunun olanaksızlığı hâlinde, zoralımı ve savaş salması dolayısıyla uğradıkları kayıp ve zararların tazmin edilmesi gerekmektedir [832].”

Görüldüğü gibi, Sovyet hükûmetine yüklenmek istenen sorumluluklar bakımından bu memorandum, Villa Albertis’te saptanmış olan Müttefik taleplerini kat be kat aşıyordu. Ve Fransa, bu belgeye bile imza koymaya yanaşmamıştı.

Fransız hükûmetinin bu katı tutumu, İttifak’ın çatladığı yolunda birtakım yorumların yapılmasına yol açacaktır.

Nitekim 6 Mayıs günü Paris’ten dönen Barthou, Fransız basını tarafından İngiliz basını onuruna verilen ziyafette söz almış ve Cenova Konferansı’nın

artık bitmiş sayılabileceğini ileri sürmekten çekinmemiştir [833].

Fransa dışişleri bakanının bu konuşması, Fransız hükûmetinin konferanstan çekilmeye karar verdiği şeklinde yorumlanmıştır. Ne var ki böyle bir karar, Cenova'da Fransa aracılığıyla sesini duyuran Amerikan hükûmetinin katiyen işine gelmemektedir. Dolayısıyla da Washington diplomasisi, Büyük Britanya üzerinde baskı yapmaya başlayacaktır. İtalya'daki Amerikan büyükelçisi Child'ın "Royal Dutch'ın" Rusya'da bir petrol işletme hakkı elde ettiğini öğrenmesinden sonra bu baskı bir kat daha ağırlaşacaktır [834].

Lloyd George-Child Görüşmesi

Belki de bir rastlantı sonucu olarak, Fransız şöleninin verildiği gün, Lloyd George da Child'la aynı lokantada yemek yiyordu. Ve Amerikalı diplomat, konferansın aldığı yeni şeklin İngiliz-Fransız dostluğunu tehlikeye düşürdüğünü söylemekteydi Büyük Britanya başbakanına [835]. Oysa iki ülke kesinlikle dost kalmak zorundaydılar. Alman tazminatları sorunu, Rus delegasyonuyla yürütülen müzakerelerden çok daha önemliydi. Ve konferans bu sorunu ele alıp çözüme bağlamadığı takdirde, daha ilk ödeme vadesinin bir bunalıma yol açacağı besbelliydi.

Büyükelçi, Amerika'nın bu durumda Fransa'yı destekleyeceğini açıkça belirttikten sonra, konferansın ertelenmesini, Rus sorununu incelemek üzere bir komisyon seçilmesini ve Sovyet hükûmetiyle tek tek anlaşmalar yapılmamasını öğütledi [836].

Delegeler arasında yayılan bir söylentiye göre Child, Fransa çekildiği takdirde Amerika Birleşik Devletleri'nin konferansa katılacağını da açıkça söylemişti Büyük Britanya başbakanına [837].

8 Mayıs sabahı erken saatlerde Lloyd George, memorandumun bazı maddelerini incelemek üzere Rus delegeleriyle bir toplantı yapmıştı. Büyük Britanya'nın Fransa'dan ayrı olarak Sovyetlerle bir anlaşma imzaladığı yolunda ortalığı allak bullak eden bir söylenti yayıldı hemen [838]. Aynı günün akşamı Lloyd George, gazetecileri kabul ederek, Ruslardan doyurucu

bir cevap geldiği takdirde iki ülke arasındaki müzakerelerin devam edeceğini söyleyecekti. Şunları da ekleyecekti İngiliz başbakanı:

– Ülkeme döndüğümde iki milyon işsiz, bana kendileri için ne yaptığımı soracaklardır [839].

Barthou'nun Konuşması ve Sovyetlerin Memoranduma Cevabı

Hemen hemen aynı sırada Fransa dışişleri bakanı da gazetecileri kabul etmiş ve son derece uzlaşmacı bir edayla konuşmaya başlamıştı. Öyle anlaşılıyordu ki Barthou, Fransa'nın konferansı başarısızlığa uğratmakla suçlanmasından ürkmekteydi [840].

Paris'ten döndükten hemen sonra Lloyd George'la bir görüşmede bulunduğunu da açıkladı bakan. Söylediğine göre her ikisi de durumdan üzüntü duymuşlardı: 14-18 yıllarındaki ortak mücadeleyi anımsamışlardı ve o zamandan bu yana meydana gelmiş olan derin değişiklikleri görmeden edememişlerdi. Ama İttifakın dağılışından söz etmek için vakit henüz erkendi. Ve Fransız diplomatı, konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

– Paris'e döndüğümde, ellerinde Rus hisse senetleri bulunan milyonlarca insan, bana kendileri için ne yaptığımı soracaklardır [841].

Anlamı açıktı bu sözlerin: Ruslardan doyurucu bir cevap geldiği takdirde Fransa, konferansı terk etmeyecekti.

11 Mayıs günü Sovyet delegasyonu, Müttefik memorandumuna cevap vermiş bulunmaktaydı. Sovyetler, her şeyden önce, Cannes ilkelerinden birinin, bütün ülkelerin rejim değişikliğini amaçlayan propagandalardan vazgeçmeleri gereğini hükme bağlayan ilkenin, sadece Rusya'nın gözetmesi gereken tek yanlı bir yüküm haline sokulmasını protesto etmekteydiler. Ama işin en şaşırtıcı yanı, Müttefik memorandumunda yer alan, Anadolu'da barışın kurulmasına ilişkin maddeydi; çünkü Sovyet Rusya, Türkiye'nin konferansta ki varlığının Anadolu'da barışın yeniden ve kısa zamanda kurulmasına büyük çapta katkıda bulunacağını hesaba katarak, Mustafa Kemal hükûmetinin Cenova'ya çağrılmasını resmen talep etmiş olan ilk ve tek ülkeydi.

Müttefik devletlerce Sovyetlere yöneltilen, Türkiye’de tarafsızlık gözetme talebine gelince: Söz konusu tarafsızlığın, tüm ülkelerin uymakla yükümlü bulundukları devletler hukukunun ve uluslararası antlaşmaların hüküm ve kurallarına uygun olması gerekirdi her şeyden önce.

Öbür sorunlar ve bu arada özellikle borçlar ve mülkleri geri verme sorunları konusunda ise, Sovyet Rusya hükûmeti, Lloyd George’a yollanan mektupta açıkladığı tavra sadıktı. Yani, anlaşmazlık konusu olan sorunları çözüme ulaştırmak üzere bir karma komisyon kurulmasını önermekteydi Sovyetler. Bu komisyonun çalışmalarına daha sonra belirlenecek bir tarihte başlayabilir, toplanma yeri de Cenova’daki delegeler tarafından ortaklaşa olarak saptanabilirdi [842].

Lloyd George’un Karşı Önerisi

Tam bir çıkmaza girmiş bulunuyordu konferans. Ve Lloyd George, bir gazetecinin deyişiyle, “ölüyü diriltmeye”[843] uğraşmaktaydı. Bunun için de, Sovyet delegasyonunun cevabındaki son öneriye yapıştı İngiliz başbakanı ve Sovyet hükûmetiyle öbür hükûmetler arasında askıda duran anlaşmazlıkları incelemek üzere bir komisyon kurulmasını telkin etti. Bu komisyon, eş yetkilerle donatılmış bir Rus komisyonuyla buluşup, borçlar, özel mülkiyetler ve kredi sorunlarını ele alarak sonuçlandırmaya çalışacaktı.

Görüldüğü gibi, Sovyetler tarafından önerilen karma komisyon yerine iki ayrı komisyon istiyordu Lloyd George ve bu iki kurul üyelerinin 26 Haziran 1922 günü La Haye’de buluşmalarını öneriyordu. İngiliz başbakanı, ayrıca Sovyet delegasyonu tarafından önerilmiş olan “silahların sınırlandırılması” tasarısının dünya kamuoyunda yarattığı olumlu etkiyi dengelemek amacıyla, La Haye Konferansı süresince üye devletlerin hiçbir saldırı eyleminde bulunmamayı yükümlenmelerini istedi [844].

İşte bu son nokta, bir protesto fırtınasına yol açtı: Gerek Sovyetler Birliğine, gerekse Almanya’ya karşı sürdürdüğü mücadeleye bir an bile ara vermek istemeyen Fransız hükûmeti, söz konusu öneriye o kadar çok sayıda sınırlama koydu ki, bu maddenin pratik bakımdan hiçbir geçerliliği kalmıyordu [845].

Kendi yönünden Japon hükûmeti de bu maddeye ancak, Uzak Doğu Cumhuriyeti toprakları, yükümlülüğü dışında kalmak koşuluyla imza koyabileceğini açıklamıştı; bundan daha normal bir şey de olamazdı, çünkü Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin kıyı kesimleri daha hâlâ Japon ordusunun işgali altında bulunuyordu [846].

Bunun üzerine Sovyet delegasyonu, Lloyd George'un önerisinin ancak yine bir silahsızlanmayı ya da en azından yine bir silah sınırlamasını öngören bir tasarı bütün konferansça benimsendiği takdirde gerçek bir değer taşıyabileceğini belirten bir bildiri yayınladı [847]. Bildiride, ayrıca, böyle bir tasarının Sovyet Rusya hükûmeti tarafından önerilmiş olduğu hatırlatıldıktan sonra, Fransa, Polonya ve Romanya toprakları üzerinde beslenip yetiştirilen Beyaz çetelere karşı bir dizi somut talep ileri sürülüyordu. Ve yine aynı bildiride Sovyetler, Japonya'nın Uzak Doğu Cumhuriyeti'ne karşı hiçbir saldırı amacı gütmediğini somut olarak, yani bu ülke toprakları üzerindeki askerlerini çekerek ispatlaması gerektiğini belirtmekteydiler.

La Haye Konferansı sırasında her türlü saldırı eylemini yasaklayan anlaşma, uzun tartışma ve pazarlıklardan sonra nihayet imzalanmıştır. Statükonun korunup sürdürülmesini öngören bu anlaşmanın komisyonların çalışmaları sona erdikten sonra dört ay daha geçerli kalması kararlaştırılmıştır [848].

Konferans Kapanıyor

Cenova Konferansı'nın tüm üyelerinin katıldığı son toplantısı 19 Mayıs 1922 günü yapılmıştır.

Çalışmalara La Haye'de devam edilmesi kararının oybirliğiyle onaylandığı bu toplantı sona ermeden önce bir kapanış konuşması yapan Büyük Britanya Başbakanı Lloyd George, konferansın her şeye rağmen bazı olumlu sonuçlar elde ettiğini ispata çalışmaktaydı. İngiliz devlet adamına göre bu olumlu sonuçlardan biri, Cenova Konferansı'nın bu tür uluslararası danışma ve kararlar alma toplantılarının ne denli yarar sağlayabileceğini ortaya koymuş bulunmasıydı [849].

İngiltere başbakanı, Sovyet Rusya'nın durumu üzerinde özel bir ısrarla durmuştu bu konuşmasında ve konferansın belli başlı amaçlarından birinin bu ülkenin geleceğine ilişkin sorunların çözümü olduğunu belirterek, şöyle demiştir.

"11 Mayıs tarihli memorandumda, Rusya'nın yardıma gereksinim duyduğunu söylemiştim. Öte yandan Avrupa ve bütün dünya da, bu ülkenin yaratabileceği ürünlere gereksinmektedirler. Buna karşılık Rusya ise, bütün dünyanın onun kalkınması için emrine verebileceği zenginlik ve bilgi birikimine gereksinmektedir. Bütün bir kuşak boyunca Rusya'nın yeniden doğuşu, bu yardım yapılmazsa olanak dışıdır [850]."

Daha sonra söz alan öbür temsilciler de, konferansın bir şeylere yaramış olduğunu gösterme çabası içindeydiler. Fransa Dışişleri Bakanı Barthou, mizahlı konuşmasında, "herkesin kesiliş söylevleri verilmesini beklediği bir sırada kapanış söylevleri verme olanağına kavuşulmasının bile yeterli başarı" sayılmasın gerektiğini öne sürmüştü [851].

Kapanış toplantısında "başarısızlık" sözcüğünü açıkça kullanabilen tek konuşmacı, Sovyet temsilcisi olmuştur. Çiçerin, söylevinde üstünde özellikle durarak belirtmiştir ki "sözüm ona Rus sorunu" diye adlandırılan sorun, ilgili hükûmetler Rusya'yı, mülkiyet sistemleri arasındaki farktan bağımsız olarak, hak eşitliği çerçevesi içinde karşılarına almaya karar vermedikçe çözülemeyecektir. Bu ilkenin La Haye'de ki müzakereleri sürdürme niyetinde samimi olan bütün herkesçe benimsenmesi dileğinde bulunan temsilci, şöyle sürdürmüştü sözlerini:

"Beyaz Orduların başaramadığı bir işi, Rus halkına çıkarlarına aykırı bir teoriyi zorla kabul ettirme işini, diplomatlar hiç mi hiç başaramayacaklardır [852]."

Ve Çiçerin, konuşmasını şu sözlerle bitirdi:

"Rus halkı, barış ve öbür uluslarla işbirliği istemektedir; bunu, derinden ve içten istemektedir; ama aynı zamanda da –eklemeye bile gerek yok ki– mutlak bir eşitlik çerçevesi içinde istemektedir."[853]

826 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 146.

827 *Le Temps* gazetesi, 2 Mayıs 1922 tarihli sayı.

828 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 292.

829 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
830 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 298.
831 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 299.
832 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 300-301.
833 *Pravda* gazetesi, 9 Mayıs 1922 tarihli sayı, s. 1. "Konferansta son durum" başlıklı yazı.
834 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 152.
835 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 152.
836 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe*, New York, 1925, s. 55.
837 *Le Temps* gazetesi, 8 Mayıs 1922 tarihli sayı, s. 2, "Fransa çekiliyor mu?" başlıklı yazı.
838 *Pravda* gazetesi, 11 Mayıs 1922 tarihli sayı, s. 3, "Konferans haberleri" başlıklı yazı.
839 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 309.
840 *Pravda* gazetesi, 11 Mayıs 1922 tarihli sayı, s. 3, "Konferans haberleri" başlıklı yazı.
841 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 312.
842 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 321.
843 *Le Temps* gazetesi, 12 Mayıs 1922 tarihli sayı, s. 2, "Lloyd George boşuna çabalıyor" başlıklı yazı.
844 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce'den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 168.
845 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt I, Moskova, 1931, s. 275.
846 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934, s. 287.
847 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
848 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 333.
849 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 445.
850 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 445-446.
851 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 449.
852 *Cenova Konferansı'na ilişkin Belgeler.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, II. Bölüm, s. 452.
853 *Aynı yapıt*, II. Bölüm, s. 453.

OTUZDOKUZUNCU BÖLÜM

LA HAYE KONFERANSI

1. KONFERANS ÖNCESİ

Poincaré'nin Memorandumu ve Yankıları

Cenova Konferansı'nın kapanış toplantısında Fransa Dışişleri Bakanı Barthou, hükûmetine, La Haye'de bir konferans düzenleme kararını onaylamasını öğütleyeceğini açıklamıştı. Ama Fransız hükûmeti, temsilcilerinin arzuladığı yolda herhangi bir resmî bildiri yayınlamadı. Dolayısıyla da Fransa'nın La Haye'e bir delegasyon yollayıp yollamayacağını hiç kimse bilmiyordu.

Kaldı ki Fransız diplomasisi, böyle bir konferansın toplanmaması için elinden geleni yapmış bulunmaktaydı. Nitekim Poincaré, 2 Haziran günü, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Müttefik Devletlere verdiği bir memorandumda, La Haye Konferansı'nın sadece bir danışma toplantısı niteliği taşımasını; dolayısıyla da tam yetkili temsilcilerden değil, çalışma programlarını daha önceden hazırlayacak uzmanlardan meydana gelmesini talep etmişti. Memorandumda şöyle diyordu Fransız başbakanı:

"Konferansın çalışma programına, Rusya'dan kabul etmesi istenecek ve Rus hükûmetine sunulmadan önce bütün ilgili devletler tarafından ortak bir uzlaşmayla onaylanacak olan açık seçik ve ayrıntılı bir plan koymak şarttır [854]."

Daha sonra da Poincaré, Rusya'nın 11 Mayıs tarihli memorandumu geri almasını talep etmekteydi; çünkü başbakanın fikrine göre bu

memorandumun kabulü, “pratik bakımdan, Avrupa’nın Sovyet rejimi karşısında teslim oluşu” anlamına geliyordu [855].

Fransız başbakanına kalırsa konferans, Rus sorununun üç yanını incelemekle yetinmeliydi: Borçlar, özel mülkler ve krediler. Sovyet hükûmeti, gerek savaş borçlarının ve gerekse savaş öncesi borçların tümünü de tanımalıydı. Kaldı ki böyle bir tanıma, hemen ödeme zorunluluğunu getirmeyecekti. Kredilere gelince, bunlar ancak tarımsal kalkınma yolunda kullanılmak koşuluyla açılabilirdi. En son olarak da Poincaré, ulusallaştırılmış işletmelerin tümünün birden eski sahiplerine geri verilmesini şart koşuyordu.

Bütün dünya basını yeni Fransız memorandumunu heyecanla yorumlamaya koyuldu. Çoğu Fransız gazetecileri, Poincaré tarafından öne sürülen görüşlerin özünü savunurken, bazı İngiliz gazeteleri, Fransız başbakanının La Haye Konferansı’nın neler yapması gerektiği konusunda önceden karar verme hakkına sahip olmadığını belirtmekteydiler. Daha başka İngiliz gazeteleri ise, iş inada binerse, konferansın Fransa katılmaksızın da pekâlâ toplanabileceğini açıkça yazmaktan geri kalmadılar [856].

İngiltere’nin Cevabı

Büyük Britanya, Fransa memorandumuna 11 Haziran günü cevap vermiştir. İngiliz hükûmeti, bu cevabında, konferansın bir uzmanlar toplantısı çerçevesini aşmaması konusunda Poincaré ile görüş birliği içinde olduğunu belirttikten sonra, önceden ortak bir hareket çizgisi saptamanın yararına inanmadığını açıklıyordu. Ayrıca İngiliz hükûmeti, Rusya’dan 11 Mayıs tarihli memorandumundan vazgeçmesinin istenilmesine de karşı çıkmaktaydı: Gerçekten de, Cenova Konferansı’nın kapanış toplantısında bütün delegasyonlar, La Haye Konferansını toplama tasarısını kabul etmiş bulunuyorlardı; bu da Sovyetlerin 11 Mayıs memorandumunu, pratik bakımdan zaten geçersiz kılıyordu.

Özel mülkiyet sorununa gelince: Büyük Britanya hükûmeti bu konuda da karşıydı Poincaré’nin görüşüne. Nitekim İngilizlerin cevabında Fransız

görüşünün Cannes kararlarının ilk maddesiyle çelişki hâlinde olduğu belirtildikten sonra şu sonuca varılmaktaydı:

"Rus hükûmeti ulusallaştırdığı mülkleri eski sahiplerine geri mi verecektir? Yoksa onlara bir tazminat mı ödeyecektir? Bu sorunun cevabını sadece ve sadece Rus hükûmeti kararlaştırır. Rus hükûmetine bu konuda herhangi bir ilkeyi empoze etmeye girişmek, Büyük Britanya hükûmetine göre, temel bir hakkı çiğnemeye kalkışmak olur ki bunu da hiçbir egemen devlet hiçbir zaman kabul edemez [857]."

Daha sonra İngiliz memorandumu, La Haye'de pratik bazı sonuçlar elde edebilmek isteniyorsa, çalışmaların baş temsilcilerle fikir birliği hâlinde düzenlenmesi gereğine değinmekteydi. Büyük Britanya hükûmeti en son olarak da, hiçbir Müttefik devletin Rusya ile ayrı bir anlaşma yoluna gitmemesini diliyordu.

Gerginlik

Fransa, İngiliz notasına, hemen denecek kadar kısa bir zamanda cevap vermiştir. Fransız notasında, La Haye Konferansının sadece uzmanların katılacağı bir danışma toplantısı olması gereğinin Londra tarafından kabul edilişinin memnunlukla karşılandığı açıklanmaktaydı ilkin. Ama Fransız diplomasisi, konferanstan önce, Müttefikler arasında ortak tutumu sağlayacak bir anlaşma yapılmasını şart koşmakla devam ediyordu. Bu konuda şöyle diyordu Fransızların yeni memorandumu:

"Bugün artık herkesin katılacağı bir anlaşmanın gerçekleştirilemez nitelikte olduğu, ne yazık ki meydana çıkmış bulunmaktadır. Cenova Konferansı, birçok temel sorunda, Müttefiklerin nasıl derin uzlaşmazlıklarla ayrıldıklarını açığa çıkarmıştır. Aynı Cenova Konferansı'nda, Müttefikler arası anlaşmazlıklardan büyük bir ustalıkla yararlanmayı becermiş olan Sovyet delegelerinin karşısına bizim şimdi yine kendi aramızda bölünmüş ve elimizde belli bir plan bulunmaksızın çıkmamız ne derece akla uygun bir davranış sayılabilir ?"[858]

Ve Fransız hükûmetinin cevabı şu açıklamayla sona eriyordu:

"Müttefik Devletler arasında bir ön anlaşma yapılmadığı takdirde, La Haye Konferansı da tıpkı Cenova Konferansı gibi başarısızlık tehlikesiyle

karşı karşıya kalacaktır .”[859]

Bu açıklamadan, Fransa’nın La Haye’e temsilci göndermeyip sadece “gözlemci” sıfatıyla konferansa katılacağı sonucunu çıkmıştı.

Bu arada, belli bir süre La Haye’den söz edilmeyecektir. Ama Avrupa’da yine durum öylesine gergindir ki, Anadolu’da ve Almanya’da öylesine önemli sorunlar çözüm beklemektedir ki, İttifak Devletlerinin yöneticileri ister istemez bir anlaşma zemini aramak zorunda kalacaklardır.

Lloyd George-Poincaré Görüşmesi

19 Haziran 1922 günü İngiltere ve Fransa başbakanları Londra’da, İngiltere tarafından Balfour ve Robert Horn’un da katıldığı bir “siyasal yemek” masasında buluşmuşlardı [860]. Ertesi gün yayınlanan yarı resmî bir bildiri, İngiliz devlet adamlarıyla Poincaré arasında, iki ülkenin La Haye’de yapacakları işbirliği üzerinde, tam bir anlaşma doğduğunu açıklıyordu.

İngiliz ve Fransız başbakanları, uzmanların görevinin Ruslarla birlikte borçlar, özel mülkiyet ve krediler sorunlarına pratik çözüm yolları aramak olması gerektiğinde birleşmişlerdi; daha sonra da uzmanların her biri kendi hükûmetine, Rusya ile doyurucu bir anlaşma yapma olanakları hakkında bir rapor sunacaktı. Ama ilgili hükûmetler, raporun kendilerine tesliminden önce olduğu gibi sonra da, istedikleri gibi hareket etme hakkını saklı tutmaktaydılar.

Çok geçmeden öğrenildi ki, 19 Haziran “siyasal yemek”inin “mönü”sü sadece Rus sorununu içermiyordu [861]. Ünlü yemekte tazminatlar, Tanca ve Yakın Doğu sorunlarının da masaya getirildiğini yazıyordu basın. Tazminatlar sorunu konusunda, Tazminatlar Komisyonu’nun Almanya’nın mali durumunun tam ve doğru bir dökümünü yapması ve bir dış borçlanmanın da yardımıyla, Alman hükûmetinin bütçesini dengeleyip dengeleyemeyeceğini ve markın değerini yükseltip yükseltemeyeceğini araştırması karara bağlanmıştı. Komisyonun cevabından sonra, iki hükûmet arasında yine Londra’da yeni bir görüşme yapılacaktı.

Tanca[862] sorunu Fransız, İspanyol ve İngiliz hükûmetlerinin temsilcileri tarafından Temmuz sonunda Londra’da incelenecekti. Yakın Doğu

sorununu ise hemen kurulacak bir komisyon kısa zamanda inceleyip vardığı sonuçları Temmuz sonu Londra toplantısında açıklayacaktı.

Rus sorunu, görüldüğü gibi, İngiltere ile Fransa arasındaki diplomatik satrancın sadece bir taşını temsil ediyordu artık ve bu kez İngiltere, o taşı Fransa'ya kaptırmış gözükmekteydi [863].

Yeni Sovyet Önerisi

Bütün bu diplomatik etkinliğin en hararetli anında, Sovyetler Birliği barışı pekiştirmeye yönelik yeni bir öneri ortaya atacaktır [864]. Gerçekten de Sovyet hükûmeti, 12 Haziran tarihinde, Letonya, Polonya, Finlandiya ve Estonya Cumhuriyetlerinin hükûmetlerine yolladığı bir notada Cenova Konferansı'nın en önemli sorunlardan birini, yine silahsızlanma sorununu inceleyip sonuçlandırmayı ihmal ettiğini belirtmekteydi. Ve Sovyetler, 30 Mart Riga Konferansı'nda dile gelen barış politikalarına bağlı olarak, "Letonya, Polonya, Finlandiya ve Estonya Cumhuriyetlerinin hükûmetlerine, Sovyet Rusya temsilcileriyle birlikte, temsil ettikleri ülkelerin silahlı kuvvetlerinde orantılı bir azaltma yapma sorununu tartışıp sonuçlandıracak yeni bir konferansa tam yetkili temsilciler yollamalarını önermeye karar vermiş" bulunuyordu [865].

Romanya'ya gelince: Sovyet hükûmeti aynı notada, kendisiyle topraksal ya da başka sorunlar üzerinde anlaşmazlık hâlinde bulunan komşu devletlerle hemen müzakereye girmeye hazır olduğunu bildiriyordu.

Bu kısmi silahsızlanma önerisi cevapsız kalacaktı: Müttefik devletlerin uyduları, efendilerinden talimat beklemekteydiler. Efendilerse şimdi La Haye Konferansını tezgâhlama telaşına kaptırmışlardı kendilerini.

854 *Pravda* gazetesi, 8 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 1, "Fransız memorandumu" başlıklı yorum.

855 *Pravda* gazetesi, 8 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 1, "Fransız memorandumu" başlıklı yorum.

856 *Pravda* gazetesi, 12 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 1, "İngiltere'de Fransız memorandumuna tepkiler" başlıklı yazı.

857 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 72.

858 *Pravda* gazetesi, 15 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 1, "Yeni Fransız memorandumu" başlıklı yazı.

859 *La Haye Konferansı*. Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 79.

860 Lloyd George, *Avrupa Kaosu* (İngilizce‘den çeviri), Leningrad-Moskova, 1924, s. 189.

861 *Pravda* gazetesi, 26 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 3, “Londra buluşmasının yankıları” başlıklı yazı.

862 Tanca: 1961 yılında ki bağımsızlığından önce, 1890’da Almanlar tarafından işgal edilmiş; 1920 yılında İngiltere’nin ve 1946 yılında da “Birleşik Devletler Organizasyonu’nun” mandası olmuştur.

863 *Pravda* gazetesi, 26 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 3, aynı başlığı taşıyan yazı.

864 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

865 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

2. TOPLANTILAR

(15 Haziran-20 Temmuz 1922) Anti Sovyetik Cephe Örgütleniyor

Cenova'da hazırlanmış olan tasarıya göre La Haye Konferansı, Rus komisyonu ve öbür ülkelerin oluşturduğu komisyon olmak üzere, iki komisyon hâlinde çalışacaktı. İkinci Komisyon, Sovyetler Birliği dışında Cenova Konferansında temsil edilmiş bulunan bütün devletlerin delegelerinden meydana geliyordu.

Tek başına bu türlü bir bölünme bile, anti sovyetik bir cephenin kurulduğunu göstermekteydi. Şuradan da belliydi ki bu, İkinci Komisyon Rus komisyonunun gelişinden on gün önce La Haye'de toplanmış ve daha 15 Haziran tarihinde çalışmalara başlamış bulunmaktaydı [866].

Belli olan bir nokta daha vardı: İngiliz ve Fransız diplomatları, Sovyet delegelerinin, Cenova Konferansı'nda, toplantılar kamuya açık olduğundan dolayı, "delegelerden çok seyirciler için" konuşmuş oldukları kanısındaydılar [867]. La Haye'de ise, tam tersine, karşılarında sadece uzmanları bulacaklardı seyirci olarak. Müttefik diplomasisi, Bolşeviklerin parlak söylevleri ister istemez bir yana bırakıp her soruna bir çözüm aramak zorunda kalacaklarına inanmaktaydı.

Nitekim İkinci Komisyonun gizli oturumlar hâlinde çalışmasına karar verilmişti: Toplantılara değil halk, gazeteciler bile alınmayacaktı [868]. Ve

Komisyon üyeleri, Fransız delegelerin yönetiminde, Sovyetlerin önüne koyacakları ön koşulları özene bezene hazırlamaya giriştiler.

Sovyet Delegasyonunun Gelişi ve Can Sıkıcı Bir Soru

Sovyet delegasyonu 26 Haziran günü gelmişti La Haye'e. Ve gelir gelmez de Barış Sarayına, Konferans başkanının bürosuna çağrılmıştı [869]. Hollanda Dışişleri bakanı Paten'di başkan. Paten, Sovyet delegasyonuna La Haye Konferansının özel mülkiyet, borçlar ve krediler için olmak üzere üç alt komisyon hâlinde çalışacağını bildirdikten sonra Rus delegelerinin de buna uygun olarak her biri bir alt komisyona girmek üzere üç gruba ayrılması gerektiğini söyledi.

Sovyet delegasyonu ise, kendini, kendisinin yokluğunda kabul edilmiş olan bir prosedüre uymak zorunda duymadığı ve bütün komisyonların toplantılarına da takım olarak katılacağı cevabını verdi. Ve konferansın bütün çalışmalarını krediler sorununa bağlı saydığını ortaya koymak için de, ilkin üçüncü komisyonun, krediler komisyonunun toplanmasını talep etti.

Paten kabul etmişti bu talebi. Sovyet delegeleri aynı gün ,öbür delegelerden on gündür hiçbir haber koparamayan gazetecileri kabul ettiler. Gazetecilerin ilk işi Sovyet temsilcilerine Lenin'in sağlık durumu hakkında sorular sormak oldu; çünkü Beyazlar büyük önderin hastalığı hakkında uyduruk haberler yaymaya koyulmuşlardı [870].

27 Haziran günü Rus delegasyonu, İkinci Komisyon başkanına, La Haye Konferansının toplanması konusunda Cenova Konferansı'nda alınan kararın Fransa, Belçika ve Norveç tarafından resmen tanınıp tanınmadığını ve bu üç ülkenin İkinci Komisyona öbür devletlerle eşit haklara sahip olarak mı katıldıklarını sordu.

Can sıkıcı bir soruydu bu ve şaşkınlıkla karışık bir tedirginliğe yol açmıştı[871]. Nitekim soruya uzunca bir süre hiçbir cevap gelmedi: Söz konusu delegasyonlar, hükûmetlerinden talimat istemiş olsalar gerekti. Paten, Fransa, Belçika ve Norveç'in bütün komisyonlara öbür ülkelerle

kesin şekilde aynı haklara sahip olarak katıldıklarını ancak 5 Temmuz günü bildirecekti Sovyet delegasyonuna [872].

Komisyonların İlk Toplantısı ve Bir Gaf

Krediler Alt Komisyonu'nun ilk toplantısı, 27 Haziran günü yapılacaktır. Alt Komisyon başkanı, burada uzmanlara düşen görevin, sorunları çözmek değil de incelemek olduğunu bildirmiş; sonra da Sovyet delegasyonundan, Rusya'nın kalkınması için gerekli olan kredi miktarı hakkında bilgi istemiştir. Aynı prosedür, Borçlar Alt Komisyonu'nun ilk toplantısında da tekrarlanacaktır: Başkan, görevlerinin bugünkü güçlükleri yenmek olmadığını açıkladıktan sonra Sovyet delegelerine Rusya'nın bütçesi ve ülkede alınması zorunlu mali tedbirler hakkında sorular yöneltmiştir.

Bütün soruları ayrı ayrı cevaplandıran Sovyet delegasyonu da, kendi adına, niçin böyle bir prosedürün uygulandığını soracaktı komisyon başkanına. Ve birdenbire karşılaştığı bu soruyla gafil avlanan başkan, boş bulunup Müttefiklerin oyununun meydana koyacaktı:

Gerçekten de başkan, bu soruya, Rusya'nın mali durumunu kesinlikle bilmeksizin bir moratoryumdan söz edilemeyeceği şeklinde cevap vermişti. Ve Sovyet delegeleri hemen bu açıklamadan yararlanıp, moratoryum sorununun da gündeme alınmasını talep ettiler [873]. Kendi tuzağına kendisinin düştüğünü anlayan komisyon başkanı, durumu düzeltmek istedi. Ama son derece beceriksizce yaptı bu işi de: Bulabildiği en iyi şekil, bir moratoryumun hiçbir zaman söz konusu olmadığını ileri sürmek oldu.

Özel Mülkiyet Alt Komisyonu'nda aynı tören tekrarlanmıştı: La Haye'de sadece uzmanların toplanmış bulunduğunu açıklamıştı önce başkan; sonrada, Sovyet delegelerinden, hükûmetlerinin, ödün olarak, kiralamayı tasarladığı işletmeler hakkında ayrıntılı bilgi istemişti.

Sovyetlerin Genel Tutumu

Sovyet delegasyonu, Cenova Konferansı'nda resmen açıklanan gerçekleri göz önüne alarak, La Haye'i Cenova'nın bir devamı sayıyordu [874]. Dolayısıyla da Sovyet delegelerinin gözünde La Haye Konferansı, Cenova'da başlayan müzakereleri kalmış oldukları noktadan alıp sürdürmekle yükümlüydü. Bilindiği gibi, Cenova Konferansı'nda Sovyet hükûmeti, yabancı müdahalesi ve ablukası tarafından yıkıntıya sürüklenmiş bulunan ekonomisini kalkındırmak için gerekli kredileri elde etmek ve emperyalistlerin Rus savaş borçlarından vazgeçmesini sağlamak koşuluyla, sırasıyla şu üç ödünü vermeye razı olmuştu:

1. Yabancı müdahalesi ve ablukası sonucunda uğradığı kayıp ve zararlar için ileri sürmüş olduğu karşı taleplerini geri almayı kabul etmişti.
2. Faizleri hesaba katılmamak koşuluyla, savaş öncesi borçlarını ödemeyi kabul etmişti.
3. Rusya'da ulusallaştırılmış olan işletmelerin sahiplerinin zararlarını, bunlara kendi eski mülkleri ya da başka mülkler üzerinde işletme hakları tanıyarak karşılamayı kabul etmişti.

İşte bunun içindir ki Sovyet delegasyonu, La Haye'de kendisine yöneltilen soruları cevaplamadan önce, 3 milyar 224 milyon altın ruble tutarında bir krediye gereksindiğini bildirdi.[875] Bu meblağın hangi sanayi dallarına yatırılacağı bir bir açıklanmıştı. Delegasyon, ayrıca kiralanacak işletmelerin ayrıntılı bir listesini de sunmuştu.

Ama çok geçmeden ortaya çıkacaktı ki uzmanlar, görevlerini son derece ilginç bir biçimde yorumlayıp uygulamaktadırlar: Gerçekten de ne kadar talep varsa hepsini birden ortaya sürmüşlerdi. Tüm borçları tanımaya ve ulusallaştırdığı işletmelerin tümünü birden eski sahiplerine geri vermeye zorlanmak isteniyordu yeniden Sovyetler Birliği.

Bütün sorulara cevap hazırlamıştı Sovyet delegasyonu ve bu cevapları alt komisyonların daha sonraki toplantılarında sundu. O zaman da yeni sorularla karşılaşacaktı: Ülkede ulaşım işlerinden sorumlu olan merkezî hükûmet miydi, yerel makamlar mıydı? Krediler konusunda anlaşmaya varıldığı takdirde, bu anlaşma kiminle imzalanacaktı? Sovyet hükûmeti, yabancı demiryolu tahvil ve hisse senedi sahiplerine bu yolların işletilmesi üzerinden ne gibi avantajlar sağlamayı düşünmekteydi?

Sovyet Rusya'da iç ticaret özgürlüğünün yeniden yürürlüğe konduğunu memnunlukla öğrenen yabancı alt komisyon üyeleri, bu kez de dış ticaret

konusunda bir yığın bilgi istediler. Sorularına cevap verildiği zaman da yeni bir dizi açıklama talep ettiler.

Kendi yönünden Sovyet delegasyonu da belirli birtakım bilgiler talep ediyordu [876]. Örneğin Borçlar Alt Komisyonu'ndan, her ülke ve her kategoriye düşen Rus borcu hakkında istatistik veriler; Özel Mülkiyet Alt Komisyonu'ndan, her ülkenin uğramış olduğu zararların toplamı hakkında ayrıntılı bilgiler istemekteydi.

Gelgelelim Sovyet delegasyonu bütün cevaplarını konferans üyelerine şaşkınlık veren bir kesinlik ve doğrulukla sunarken alt komisyonlar, Sovyet sorularının çoğuna, söz konusu soruların vakitsiz olduğu, uzun ve geniş bir dokümantasyon gerektirdiği, vs. gibi sudan gerekçelerle, cevap vermekten kaçınmaktaydılar. Ve Sovyet delegeleri, alacaklılarının her birinin, sosyal durumu ve yıllık geliri hakkında ayrıntılı bilgiler talep ettiğinde bütün komisyon üyelerinin müthiş bir telaşa kapıldıkları görüldü [877].

Lloyd Grimm'in Afallatıcı Bir Açıklaması

La Haye'de ki yabancı delegeler, Rusların Cenova Konferansı'nda elde etmiş oldukları ödünlerden söz açılmasına bile katlanamamaktaydılar. Ve Sovyet delegasyonu Rusya'ya kredi açılıp açılmayacağını kesin cevap isteğiyle sorduğu zaman, ilgili alt komisyon başkanı artık atlatma yoluna sapamayarak, Sovyet hükûmetine ne devlet kredisi ve ne de özel krediler için devlet garantisi sağlayamayacaklarını açıklamak zorunda kaldı [878].

Özel Mülkiyet Alt Komisyonu ise, yabancıların kayıp ve zararlarının karşılanmasını Rusya'ya kredi açılması koşuluna bağlayan Sovyet kararına cevap olarak, kredi sorununun kendilerini ilgilendirmediğini ve bir başka alt komisyonun yetki alanına girdiğini öne sürdü; sonuç olarak da, ulusallaştırılmış işletmelerin, hiçbir koşula bağlı olmaksızın, geri verilmesini ya da bu mülklere karşılık, yine hiçbir koşula bağlı olmaksızın, gerçek bir tazminat ödenmesini talep etti. Ayrıca Başkan Lloyd Grimm'in eklediğine göre alt komisyonun kanısı oydu ki, ulusallaştırılmış olan işletmelerin doğrudan doğruya geri verilmesinden başka bir ödün şekli yoktu ortada [879].

Sovyet temsilcileri bunun üzerine Lloyd Grimm’e 11 Haziran tarihli İngiliz memorandumunu hatırlattılar. Bilindiği gibi söz konusu memorandumda İngiliz hükûmeti, ulusallaştırılmış mülkler karşılığında Rusya’ya herhangi bir ödün verme tarzı empoze edilemeyeceğini belirtiyor ve bu tarzı ancak egemen Sovyet hükûmetinin saptayabileceğini açıklıyordu.

Ve Rus delegasyonu, böyle bir metinden, Büyük Britanya hükûmetinin “ulusallaştırılmış mülklerin doğrudan doğruya geri verilmesi gerektiği” anlayışının çıkarılıp çıkarılamayacağını sordular alt komisyon üyelerine.

Başkan Lloyd Grimm, bu soruyu şu kısa cevapla geçiştirecekti:

– Tazminatları ne şekilde ödemeyi düşündüğünü bildirmesi rica edilmişti Rus delegasyonundan. Delegasyon bu soruya cevap vermeyi reddetti. Bu durumda söz, olgularındır [880].

Lloyd Grimm’in bu hiç beklenmedik sözleri karşısında alt komisyon’daki Müttefik temsilciler bile şaşkına dönmüşlerdi: Büyük Britanya temsilcisi, ne Cenova’da ve ne de Poincaré’nin memorandumunda verdiği 11 Haziran tarihli cevapta “geri verme” üzerinde katiyen ısrar etmemiş olan Büyük Britanya hükûmetinin görüşünden ayrılmaktaydı. İşin en ilginç yanı da bizzat Lloyd Grimm’in, İngiliz hükûmetinin temsilcisi olarak, Cenova Konferansı’na katılmış ve “geri verme” ye ilişkin bir tek sözcüğün bile yer almadığı metinleri kendi eliyle imzalamış oluşuydu [881].

Alt Komisyonlarda Görevli Temsilcilerin Kimliklerine Bir Bakış

Bir nokta daha apaçık bir şekilde ortaya çıkmış bulunuyordu böylece: Bu sorunlara ilişkin kararlar, alt komisyonlarda değil, konferans kulislerinde ve Sovyetler tarafından ulusallaştırılmış işletmelerin eski sahipleriyle yapılan müzakere ve pazarlıklardan sonra alınmaktaydı. Bu hususu doğrulayan bir başka nokta daha vardı: Delegelerin kimlikleri.

Bu noktayı, bir dizi örnekle ortaya koyalım şimdi:

Fransız delegasyonu başkanı Alphan, Mülkler Dairesi başkanı olmasının dışında, aynı zamanda, Fransız Yurttaşlarının Rusya’daki Özel Mülkiyetlerini Savunma Bürosu direktörüdür. Fransız delegasyonunda ayrıca, eski Rusya’da büyük fabrikalara sahip olmuş ve Sovyet topraklarına

yabancı müdahalesini örgütlenme işinde ünlü Büyükelçi Noulens'a yardım etmiş olan, Chevillier de yer almaktadır.

Büyük Britanya, Rusya-Asya Bankası eski direktörü ve Kiçtim ile Lena Havzası'ndaki madenlerin eski sahibi Leslie Urkward tarafından; Belçika ise, Rus sanayi tahvilleriyle yakından ilgili bir bankanın direktörü olan Cattier ile Belçikalı Yurttaşların Rusya'daki Özel Mülkiyetlerini Savunma Komitesi Yine Sekreteri Witmer tarafından temsil edilmektedir.

Rusya-Asya Bankası'nın eski direktör yardımcısı Jastrzebski Polonya'yı temsil ederken, Japonya da delege olarak, Tokyo Bankası yine direktörü Yamanutsi ile Yokohama Bankası yine direktörü Okubo'yu yollamış bulunmaktadır konferansa. Her iki yine direktörün, aynı zamanda, Rusya ve Sibirya'daki çeşitli işletmelerde büyük çapta pay sahibi oldukları bilinmektedir.

Danimarka'nın temsilcileri ise, Danimarkalı yurttaşların Rusya'daki Haklarını Savunma Derneği Başkanı Andersen'le yine aynı derneğin yine sekreteri olan Petersen'dir [882].

Bütün bu sayın baylar, Rus delegasyonunun tutumunu ve isteklerini bile isteye çarpıtma ve kamuoyunun bu konuda yanlış izlenimlere kapılmasını sağlama yarışı içindeydiler. Örneğin bunlardan biri basına bir demeç vererek, Rus hükûmetinin nakit olarak ve hemen ödenmek üzere 3 milyar altın rubleyi aşkın kredi talep ettiğini ileri sürmüştü; oysa Sovyet delegasyonu, söz konusu krediyi nakit değil, emtia olarak ve üç yılda verilmek üzere istediğini defalarca açıklamıştı [883].

Avrupa basını, yine bu sayın baylardan bir başkasının sözüm ona açıklamasına dayanarak, Krasin'in, Cenova'da Lloyd George'a, ulusallaştırılmış işletmelerin yaklaşık olarak %90'ından yararlanma hakkını İngiltere'ye, kiralama yoluyla, vaat etmiş olduğunu yazdı. Pek doğaldır ki Krasin, bu masalı hemen yalanlayacaktır [884].

Yine Petrol Mücadelesi

Ama konferansta asıl büyük çapta etkinlik gösteren ve delegeler üzerinde belirleyici etki sahibi olanlar, büyük petrol kumpanyalarının temsilcileriydi yine. La Haye'de bunlar, Cenova'dakinden de kalabalıktılar. Üstelik bu

sefer söz konusu kumpanyalar, en önde gelen yöneticilerini yollamışlardı. “Royal Dutch” ın yine yönetmeni Henry Deterding La Haye’deydi örneğin, “Standart Oil” adına da önemli temsilciler gelmişti. “Syndicat Franco-Belge” ise, başkan yardımcısı ile yine sekreterini göndermiş bulunuyordu [885].

Bu son şirket, Kafkas petrollerinin hisse senetlerini, Sovyet hükûmeti bu işletmeleri ulusallaştırdıktan sonra satın almış olan kumpanya ve topluluklardan oluşmaktaydı [886]. Fransız hükûmetinin resmî temsilcisi Laurent-Eynac tarafından Cenova Konferansı sırasında tezgâhlanmış bir işti bu ve Laurent-Eynac, işin amacını şöyle açıklıyordu:

1. Eski hisse senedi sahipleri tarafından savaştan önce elde edilmiş haklarla 1918 yılına kadar sağlanmış hakları savunmak.

2. Fransız ve Belçikalı yurttaşlara ait petrol kaynaklarının ortaklaşa işletilmesini örgütlemek.

La Haye Konferansı’nın açılış günü olan 15 Haziran tarihinde Paris’te, “Syndicat Franco-Belge” in kuruluş toplantısı yapılmaktaydı. Ve bu toplantıda, “Sovyet hükûmetinin girişimleri hakkında” Fransız ve Belçikalı uzmanlardan, danışman sıfatıyla, La Haye’e delege gönderme kararı alındı [887].

La Haye’de “Syndicat Franco-Belge” tarafından yollanan temsilciler, başta Henry Deterding olmak üzere “Royal Dutch Shell” in temsilcileriyle müzakereye giriştiler. Petrol tröstleri ve İngiliz-Amerikan İlişkileri adlı kitabın yazarları, bu pazarlığı şöyle değerlendirmektedirler:

“Denilebilir ki, asıl La Haye Konferansı’nı bu müzakereler temsil ediyordu.”

Ortak Cephe Parçalanıyor

Petrol krallarının bir ortak cephe kurmaya karar verdikleri anlaşılıyordu. Nitekim Sovyet delegasyonu tek tek kapitalistlere imtiyaz vermek için aradığı koşulları ve bu imtiyazların bazı petrol kaynaklarını da kapsayan listesini yayınladığı zaman, İngiliz, Fransız ve Belçika kapitalist basını ağız birliğiyle yaygarayı kopardı: Sovyet önerisini yeterli bulmamışlardı [888].

Ama bu güzelim işbirliği uzun süre devam etmeyecekti. Gerçekten de Sovyet delegasyonu, ilkin İtalya temsilcisi Avezzano, sonra da Büyük Britanya temsilcisi Lloyd Grimm tarafından davet edildi. Bunu, küçük devletlere mensup delegelerin Sovyet delegasyonunu ziyareti izledi. Polonyalılar Sovyetlere, Romanya'nın silahsızlanmaya ilişkin Sovyet notasını almamış bulunduğunu anlattılar söz arasında. Onların ardından Romanya temsilcisi boy gösterecekti: Silahsızlanma konusundaki resmî Sovyet teklifi sunuldu kendisine. Bu arada imtiyazlar listesinin uzmanlarda şaşkınlık uyandırdığı da söylendi; çünkü bu listede, devrimden önce yabancılara, özellikle de Fransızlarla Belçikalılara ait olmuş pek az işletme yer almaktaydı [889].

Bu özel görüşmelerden sonra, bir gerçek apaçık biçimde ortaya çıkacaktı: Hiçbir ülke Sovyet hükûmetine kredi açmak niyetinde değildi. En son olarak, henüz yürürlükteki bazı yasalar uyarınca Büyük Britanya hükûmetinin emrinde duran yirmi beş milyon sterlinden söz ediliyordu. Ama bu meblağın verilmesi dahi büyük güçlükler çıkarmaktaydı [890].

İmtiyazlar listesinin kesin olup olmadığı ve Sovyet hükûmetinin yabancı işletmeleri, kendi seçeceği bir şekil içinde, geri vermeyi kabul edip etmeyeceği soruldu Rus delegasyonuna. Delegasyon, listenin genişletilebileceği; ama ulusallaştırılmış mülklerden hiçbirinin eski sahibine geri verilmeyeceği cevabını yolladı. Ama bu konuya ilişkin bütün durumlar tek tek incelenerek, gerekli ödün ve tazminatlar verilebilirdi.

866 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 87.

867 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 101.

868 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 95.

869 *Aynı yapıt*, s. 101.

870 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 112.

871 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 119.

872 *La Haye Konferansı,* s. 114.

873 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 120.

874 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
875 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 133.
876 *Aynı yapıt*, s. 137.
877 *Pravda* gazetesi, 5 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 3, "La Haye notları" başlıklı haber.
878 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 145.
879 *Aynı yapıt*, s. 152.
880 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 163.
881 *Pravda* gazetesi, 5 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 3, "La Haye notları" başlıklı haber.
882 *Pravda* gazetesi, 8 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 3, "La Haye'den Portreler" başlıklı yazı.
883 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 170-171.
884 *Pravda* gazetesi, 8 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 1, "Bir İftira" başlıklı yazı.
885 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s.183.
886 *Emperyalistlerin petrol oyunları.* Devlet yayınları. Moskova-Leningrad, 1925, s. 34.
887 *Aynı yapıt*, s. 37.
888 *Pravda* gazetesi, 12 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 1, "Emperyalist cephede hayal kırıklığı" başlıklı yazı.
889 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 184.
890 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 188.

3. BAŞARISIZLIK; NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Konferansın Çıkmaza Girişi ve Paten'in Mektubu

Konferansı başarısızlığa sürükleyen belli başlı şey, özel mülkiyet sorunu olmuştur [891]. Tıpkı Cenova'da olduğu gibi Le Haye'de de müzakereler gelip sonunda bir çıkmaza saplanmış bulunuyordu. İlgili alt komisyonun Sovyet delegelerinin katılmadığı bir toplantısında Fransız delegasyonunun başkanı bile kabul etmek zorunda kalmıştı bunu. Gerçekten de, gergin bir hava içinde geçen toplantıda Fransa baş delegesi şöyle demişti:

"La Haye deneyi göstermiş bulunuyor ki, elverişli sonuçlar almak, Sovyetler yüzünden olanaksız hâle girmiştir. Sovyet temsilcileri bütün konuşmalarında, dünyanın geri kalan bölümünde yürürlükte olan ilkelerle katiyen bağdaşmayan ilke ve doktrinler sürmüşlerdir ortaya. Bu kesin gerçeklik karşısında Fransız delegasyonu, öbür delegasyonlardan, varolan durumu göz önüne almalarını ve aramızdaki dayanışmayı korumalarını dilemektedir. Öyle gözükmektedir ki La Haye müzakerelerini sürdürmek boşuna olacaktır. Bununla birlikte bazı delegasyonlar Sovyet temsilcilerine birtakım sorular yöneltmek isterlerse, Fransız delegasyonu Rus delegasyonu ile son bir görüşmeye karşı çıkmayacaktır" [892].

15 Temmuz günü Hollanda Dışişleri Bakanı Paten, üç alt komisyonun üyeleri adına, üçüncü alt komisyon başkanının müzakerelerin devamını yararsız gördüğünü bir mektupla Sovyet delegasyonuna bildirmiş

bulunduğunu söyledi [893]. Ama, diye ekliyordu Paten, Sovyet delegasyonu yeni bir öneride bulunduğu takdirde konferansın kapıları açık kalacaktır.

Şakacı bir yazar, bu “yeni öneri”nin olsa olsa tazminatlar sorununun müzakeresini kabul etmek olabileceğini yazıyordu[894].

Sovyetlerin Cevabı

Besbelliydi ki konferans,düzenleyicileri tarafından başarısızlığa uğratılmak istenmekteydi ve bu başarısızlığın sorumluluğu, Sovyet delegelerinin sırtına yüklenecekti. Buna meydan veremezdi Sovyetler, nitekim vermediler de, 16 Temmuz günü Paten’e bir mektup göndererek, tazminatların somut biçimlerini müzakereye hazır bulunduklarını bildirdiler [895]. Yalnız, aynı anda, İkinci Komisyonun da Rusya’ya açılacak krediler hakkındaki somut önerileri incelemeye başlamasını istiyorlardı. Ve bütün delegasyon başkanlarının, konferans çalışmalarına nasıl devam edileceğini belirlemek üzere Rus delegelerle bir ortak toplantı yapmalarını önermekteydiler.

Rusların bulunmadığı İkinci Komisyonda bir fikir ayrılığı doğar gibi olmuştu ilkin: Fransızlar müzakereye katılmayı reddediyorlardı; buna karşılık, İngiliz diplomasisinin başını çektiği öbür delegeler, pazarlıktan yanaydılar. Ama sonunda Fransız görüşü üste çıktı. Paten, önerilerinin reddedildiğini bildirdi Sovyet delegasyonuna. Hollanda Dışişleri Bakanı, mektubunda, Rus temsilcilerinden özel Mülkiyet Alt Komisyonuna gelmelerini rica ediyor ve bu komisyonda yapılacak yeni müzakerelerin hiçbir şekilde kredi sorununa değinmeyeceğini açıklıyordu [896].

Sovyet delegasyonu bunu kesinlikle reddetmiştir. Konferansın bütün üyeleriyle bir toplantı yapılması taleplerini tekrarlamıştır Ruslar; gerekçe olarak da, açılışından bu yana konferansın böyle bir toplantı daha yapmamış olduğunu göstermişlerdir [897]. Ve bu önerileri kabul edilecektir.

Toplantı tarihi olarak 19 Temmuzu saptamıştı Paten. Ama toplantının tek yapılış nedeninin, yeni Sovyet önerilerinin dinlenişinden ibaret olacağını da belirtmişti altını çizerek. Görüldüğü gibi La Haye uzmanları, en küçük

ödünleri kabule yanaşmamakta; buna karşılık Sovyetler Birliği'nden, gittikçe daha büyük ödünler istemekten de geri kalmamaktaydılar.

19 Temmuz Toplantısı

19 Temmuz günü yapılan birleşik toplantıda Sovyet delegasyonu başkanı şöyle bir öneride bulunacaktı:

"Sovyet hükûmeti savaş öncesi borçlarını ödeme zorunluluğunu ve Rusya'da Çarlık döneminde işletme sahibi olmuş olan ve haklarını karma işletmelere katılma ya da işletme, kiralama gibi yollardan geri almak istemeyen yabancılara nakit olarak belirli bir tazminat verme yükümlülüğünü ilke bakımından kabul etmektedir. Sovyet hükûmeti, ayrıca borç ve tazminatların ödenme koşulları üzerinde ilgililerle iki yıllık bir süre içinde anlaşma yapmayı üstlenmektedir [898]."

Rus baş delegesi, daha sonra, bu önerilerinde hiçbir yeni yan bulunmadığını belirtti ve amaçlarının sadece iki tarafın karşılıklı konumlarını saptamak olduğunu söyledi. Sonra da şunları ekledi:

"Eğer Müttefik delegeler kesin taleplerde bulunmaları için yeterli yetkilerle donatılmamış bulunuyorlarsa, hükûmetlerinden daima yeni talimat isteyebilirler. Bu durumda Rus delegasyonu da, yeni baştan kendi hükûmetine başvurmaya hazırdır. Yalnız böyle bir girişim, Sovyet hükûmetinin Müttefik Devletler tarafından de jure (hukuken) tanınmasına bağlıdır [899]."

Sovyetlerin yeniden bu koşulu ortaya sürmelerinin nedeni son derece basitti: Müttefik Devletler tarafından resmî olarak tanınmış oldukları takdirde, özel şirket ve kişilerden çok daha kolayca kredi bulma olanağına kavuşacaklardı [900].

Görüldüğü gibi Rus delegasyonu, hükûmetine, müzakerelere yeni birtakım esaslar üzerinden –yani, hemen bir kredi sağlama koşulundan vazgeçerek– devamı kabul edip etmediğini, sormaya hazır olduğunu bildirmekteydi.

Sovyet baş delegesinin ardından söz alan Büyük Britanya delegasyonu başkanı, Sovyetlerin bu yeni önerisinin İngiliz hükûmetinin görüşlerine

tastamam denk düştüğünü bildirdi. Ve toplantı bu sonuçla kapandı.

Petrol Kralları Bütün Kozlarıyla Yeniden Sahnede

Aynı gün, Rusların yer almadığı İkinci Komisyon da ayrı bir toplantı yapmıştı [901]. Uzun müzakere ve çekişmelerden sonra bu komisyon, temsil ettiği hükûmetlere yeni talimat için başvurmayı reddeden bir karar aldı. Böylece Sovyetlerin son önerisi de kabul edilmemiş olmaktaydı ve bu, konferansın, pratik bakımdan sona erdiğini belirtiyordu [902].

Bununla birlikte komisyon, bu kesilişin getirebileceği tepkileri hafifletmek amacıyla, Sovyet hükûmeti Müttefik temsilciler tarafından kendisine aktarılacak olan öneriyi kabul ettiği takdirde, “belirli bir anlaşmaya varma olanağını hazırlamak üzere yeni bir zemin yaratılmış” olacağını da eklemekteydi [903].

La Haye Konferansı’nın, Sovyet delegasyonunun uzlaşmacı tavrına rağmen, beklenmedik bir şekilde birdenbire sona erişinin nedeni, petrol krallarının perde arkası oyunlarıyla açıklanır. Gerçekten de Henry Deterding, bütün Rus petrol imtiyazlarını kendinde toplayacak bir konsorsiyum kurmayı tasarlamıştı [904]. Ve “Syndicat Franco-Belge” e de önermişti bu konsorsiyuma girmesini.

Bir taşla iki kuş vurmak istiyordu Deterding: “Royal Dutch Shell”; İngiliz, Fransız ve Belçikalı petrol kapitalistlerini içine alan bir tek şirket kurmakla, Rus petrollerini ele geçirme mücadelesinde, rakiplerinin bir kısmını saf dışı etmiş olacaktı; öte yandan da, Cenova’da “Standart Oil” e maşalık etmiş olan Fransızlarla Belçikalıları kendi yanına çekmekle Amerikalı rakibini müttefiksiz bırakıp zayıflatacaktı [905]. Ama Fransızlarla Belçikalılar kararsızlık içindeydiler ve aynı zamanda, “Standart Oil” ün adamlarıyla pazarlığa koyulmuşlardı [906].

Uzun pazarlıklardan sonra Fransızlar Deterding’e teslim olmuş ve bir anlaşma imzalamayı kabul etmiş bulunuyorlardı ki Amerikalılar yeniden işe el attı. Bu arada Belçika delegesi Cattier, La Haye’deki Amerikan büyükelçisini art arda ziyaret ederek sürekli bilgi veriyordu [907]. Ve nihayet 20 Temmuz günü aynı Cattier, şu açıklamayı yaptı:

“Konferans, temsil edilen bütün hükûmetlerin şu zorunluluk üzerine dikkatini çeker: Rusya’da eskiden yabancı uyruklara ait olmuş ve 7 Kasım 1917 tarihinden sonra zoralımına uğratılmış olan mülkleri, sahip ya da gediklilerinin onayı olmaksızın satın almak isteyenlerin bu tür girişimleri desteklenmeyecek ve konferansta temsil edilen hükûmetler, bu konuda, konferansta temsil edilmeyen hükûmetlerin de dikkatini çekerek sakıncalı kararlar alınmasını önlemeye çalışacaklardır [908].”

Cattier, ayrıca, konferansta temsil edilmeyen Amerika Birleşik Devletleri hükûmetinin bu tasarıyı desteklediğini ve kendisini bunu kamuoyuna açıklamakla görevlendirdiğini de sözlerine eklemişti. Tasarı, konferans tarafından kabul edildi. Böylece “Standart Oil” Fransa ve Belçikalı delegelerin yardımıyla, Deterding’in manevrasını başarısızlığa uğratmış oluyordu.[909]

La Haye’in Ortaya Koyduğu Gerçek

La Haye Konferansı emperyalistlere hiçbir olumlu sonuç getirmemiştir. Her şeyden önce, emperyalistler bu konferansta güttükleri asıl amaçlarına, anti sovyetik bir ortak cephe kurma amacına ulaşamamışlardır.

Tıpkı Cenova Konferansı gibi La Haye Konferansı da göstermiştir ki, kapitalist dünya iki karşıt yöne bölünmüş durumdadır: Bir takım, Sovyet Rusya’ya karşı bir ortak cephe kurmaya yönelirken, ikinci takım söz konusu cepheyi kuruldukça yıkmaya çalışmaktadır [910]. Gerçekten de, Sovyetler ülkesi yeni bir sosyal düzeni kurup yerleştirme yolunda ilerledikçe ve bunun sonucu olarak da dünya üzerinde gittikçe biraz daha ağırlık ve etki gücü kazandıkça kapitalist devletler de ortak bir cephe kurma çabalarını artırıyorlardı. Ama Sovyetler Birliği’nin gelişmesi de, kapitalist devletler arasındaki uzlaşmazlıkları artırmaktaydı. Nitekim bunlardan bir kısmı, güçlü Sovyet devletleriyle çatışmaktansa yakınlaşmanın daha kârlı olduğunu savunmaya başlamışlardı. Sovyet diplomasisinin etkinliği de, bu yoldaki eğilimleri sürekli desteklemeye ve böylece emperyalist cepheyi parçalamaya yönelmiş bulunmaktaydı.

891 *Aynı yapıt*, s. 195.
892 B. Stein. *La Haye Konferansı.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 31-32.
893 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 198.
894 *Le Temps* gazetesi, 16 Temmuz 1922 tarihli sayı, s. 1, "Ruslara son bir şans" başlıklı yorum.
895 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
896 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 207.
897 *Aynı yapıt*, s. 210.
898 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 222.
899 *Aynı yapıt*, s. 224-225.
900 B. Stein. *La Haye Konferansı.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 39.
901 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 200.
902 B. Stein. *La Haye Konferansı.* Devlet yayınları, Moskova, 1922, s. 43.
903 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 231.
904 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 212.
905 *Emperyalistlerin petrol oyunları.* Devlet yayınları. Moskova-Leningrad, 1925, s. 45.
906 *Aynı yapıt*, s. 47.
907 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe*, New York, 1925, s. 133.
908 *La Haye Konferansı.* Çalışmaların tam stenografik kontrandüsü. Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları, Moskova, 1922, s. 246.
909 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 233.
910 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

KIRKINCI BÖLÜM

VERSAY SİSTEMİNDEKİ ÇELİŞKİLERİN KESKİNLEŞMESİ (1921-1923)

SEVR ANTLAŞMASININ FESHİNE DOĞRU

1. UZAK DOĞU'DA DURUM JAPON MÜDAHALESİNİN SONA ERDİRİLİŞİ

Çang Çung Müzakereleri

Versay ve Washington Antlaşmalarıyla kurulan sistemi bütünleyen sayısız konferans ve anlaşma, bu sistemin istikrarını sağlamaya yetmemekteydi. Galipler arasındaki, galiplerle yenikler arasındaki, kapitalistlerle sosyalistler arasındaki çelişkiler, sistemin temellerini durmaksızın çürütmekteydi. Merkezkaç kuvvetler, güçsüz devletlere, sömürge halklarına ve uydu ülkelere zorla kabul ettirilmiş olan boyundurukları parçalıyordu birer birer. Yakın Doğu'da savaş süregitmekteydi hep. Cenova ve La Haye müzakereleri yarıda kesilmişti. Rapallo Anlaşması, emperyalist devletler tarafından kurulan anti sovyetik blokta ilk gediği açmış bulunmaktaydı: Rus sorununa diplomatik yoldan uygun bir çözüm getirmeyi başaramamıştı emperyalistler.

Bu arada, 1922 yılının sonbaharında durum Uzak Doğu'da da gerginleşecekti. Washington Konferansı'nda Sibirya'daki askerlerini geri çekmeyi yükümlenmiş olan Japonya, şimdi hiç de bu konuda acele eder gözükmüyordu. 1922 Nisanında Dairen Konferansı'nı yarıda kesip Beyaz çeteleri Sovyet Rusya'ya saldırtan Japonlar, öte yandan da Rusya üzerinde diplomatik bir baskı denemesine girmiş bulunuyorlardı [911].

4 Eylül 1922 günü akşamı, Mançurya'daki Çang Çung kentinde bulunan Japon konsolosluğunda, Japonya ile Uzak Doğu Cumhuriyeti arasında bir

yılda üçüncü kez olmak üzere yeni müzakereler başlamaktaydı. Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin delegeleri, Rusya Federasyonu'nun çıkarlarını da temsil etmekteydiler aynı zamanda. Başlangıçta Japonlar, sadece Uzak Doğu Cumhuriyeti'yle anlaşma yapmak istiyorlardı; ama Cumhuriyet delegelerinin enerjik direnişi karşısında, her iki ülkeyle birden anlaşma imzalamayı ister istemez kabul ettiler. Yalnız bu sefer de söz konusu anlaşmayı sadece Uzak Doğu Cumhuriyeti'ni ilgilendiren noktalar üzerinde yapabileceklerini, daha sonra da Rusya ile ticaret anlaşması imzalama sorununa el atabileceklerini sürdüler ortaya. Ama bu önerileri de reddedilecektir [912].

Böylece uzayıp gidiyordu müzakereler. Besbelliydi ki Japonya, yeni başlayan Beyaz saldırısının sonuçlarını beklemekte ve görüşmeleri açıkça yarıda bırakmaya cesaret edememekteydi. Bir seferinde, ne üzerinde müzakere edileceğinin bile saptanamadığını gören Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri sabırlarını yitirip salonu terk etmek için ayağa kalkınca Japon delegasyonu başkanı Matsudaira, skandalı önlemek amacıyla fırlayıp yollarını kesti onların ve Sibirya'daki askerlerin geri çekilmesinin karar altına alınmış olduğunu bildirdi [913].

Japonya Oyalıyor

Ama bu olaydan sonra da Tokyo, yine müzakereleri sürüncemede bırakmak için bahaneler yaratmaya devam etmiştir. Uzak Doğu Cumhuriyeti ile Rusya'yı çıkar çatışmasına sürüklemek üzere tezgâhladığı manevralar işe yaramayınca, eski Dairen tasarılarını ortaya atacaktır Japonya ve tasarıyı incelemeksizin o hâliyle imzalamayı önerecektir. Buna karşılık Cumhuriyet delegeleri, Dairen tasarısının daha önce bir kere reddedilmiş bir tasarı olduğunu, üstelik de Rusya Federasyonu'nu katiyen ilgilendirmediğini belirtmişlerdir.

Bunun üzerine Tokyo diplomasisi, yine "Nikolayevsk olayı"nı çıkarmıştır gömülü durduğu yerden ve bu sorun çözülmedikçe, Sahalin Adası'nın kuzey kesimini işgale devam edeceğini açıklamıştır [914]. Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri, iki ayrı sorunun birbirine bağlanmasına şiddetle

karşı çıkmışlardır. Ve 23 Eylül günü müzakereler geçici olarak askıya alınmıştır.

Görüşmeler yeniden başladığında Japonlar, Sahalin'in kuzey kesiminin işgali hakkındaki iddialarını tazeleyeceklerdir. Bunun üzerine Uzak Doğu Cumhuriyeti delegeleri de, "Nikolayevsk olayı"nı baştan sona ve tüm ayrıntılarıyla gözden geçirme önerisinde bulunmuşlardır. İşte bu, Japonları son derece tatsız bir durumla karşı karşıya bırakmıştır: Çünkü Tokyo hükûmeti, sorunun ciddi bir incelemeye dayanmayacağını ve işin başındaki kışkırtmanın hemen ortaya çıkarılacağını gayet iyi bilmektedir.

Nitekim Matsudaira, bu tür ayrıntılara girmek istemediğini ve zaten ortada bir de engel bulunduğunu ileri sürecekti: Japonya, Federatif Sovyet Sosyalist Rusya Cumhuriyeti hükûmeti ile Uzak Doğu Cumhuriyeti hükûmetini henüz tanımamıştı. Böyle bir tavır karşısında yapacak hiçbir şey yoktu artık. Sözü edilen engel, o ana kadar Japonların her iki hükûmet delegeleriyle müzakere yapmalarına engel olmamıştı katiyen. Ve 26 Eylül günü görüşmeler, üçüncü sefer yarıda kesilecekti [915].

Kızıl Ordunun Zaferi ve Lenin'in Değerlendirmesi

9 Ekim 1922 günü Devrimci Halk Ordusu, öldürücü darbeyi indirecekti Beyazlara: Spask kapılarında bozguna uğrayan Beyaz Ordu'nun artıkları, darmadağın bir hâlde, Vladivostok'a[916] doğru kaçmaya koyulmuştu. Halk Ordusu'yla karşılaşıp savaşa girmekten çekinen Japonlar, kenti hemen boşalttılar ve Devrimci Halk Ordusu, 25 Ekim günü Vladivostok'a girdi. 1922 yılının Kasım ayında da, Uzak Doğu emekçileri Uzak Doğu Cumhuriyeti'nin Sovyet Cumhuriyeti'nin bölünmez bir parçası olmasına karar verdiler [917].

Lenin, bu zaferi değerlendirirken, Sovyet diplomasisinin zaferdeki payını da belirtecekti:

"Her şeyden önce, diyordu büyük önder, değerini bir kez daha ispatlamış olan Kızıl Ordumuzu selamlamalıyız; Vladivostok'u almakla Kızıl Ordumuz, Sovyet Cumhuriyeti'ne katılan son Cumhuriyetin topraklarını da düşmandan temizlemiş bulunuyor... Ama, kendimizi gereğinden fazla övme durumuna düşmemek için hemen eklemeliyiz ki bu zaferin tüm başarısı,

sadece Kızıl Ordu’nun gücüne ve kahramanlığına ait değildir; uluslararası durum ve bizim diplomasimiz de bu zaferde belli bir rol oynamışlardır.

“Bir zamanlar Amerika Birleşik Devletleri ile Japonya, Kolçak’a[918] yardım etmek üzere anlaşma yapmışlardı. Şimdi o günler o kadar uzakta kalmıştır ki, belki aramızdan çoğu o günlerin anısını bile tamamen yitirmiştir. Ama yaşanmıştı o günler. Ve biz bu türden anlaşmaları olanaksız kılmayı başardıysak; bütün askerî kudretlerine rağmen Japonlar gideceklerini ilan etmiş ve gitmişlerse, bu başarıda şüphesiz diplomasimizin de payı vardır [919].”

911 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934, s. 301.

912 *Aynı yapıt*, s. 304.

913 *Aynı yapıt*, s. 306.

914 *Belgelerle 1918-1922 Japon müdahalesi.* Merkez Arşivleri, Moskova, 1934, s. 307.

915 *Aynı yapıt*, s. 309.

916 Vladivostok: Japon Deniz’indeki Rus limanı.1860’dan beri Rusya’ya ait. (1918-1922 yılları arasında Japonlar tarafından işgal edilmiştir.)

917 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

918 Kolçak: Rus Amiral, Sibirya’da Bolşeviklere karşı savaş açmış ve 1920 yılında kurşuna dizilmiştir.

919 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 317.

2. YAKIN DOĞU BUNALIMI

Kemalist Hareket İngiliz Düşlerinin Yıkılışı

Vladivostok'un alınışından hemen önce Sovyet hükûmeti, Yakın Doğu'da hüküm süren gerginliği hafifletmek üzere bir girişimde bulunacaktır. Gerçekten de 24 Eylül 1922 günü dışişleriyle görevli halk komiserliği, Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan ve Mısır'a bir nota vererek, bunalımın sona ermesinde çıkarı olan bütün devletleri ve bu arada özellikle de Karadeniz'de kayısı bulunan devletleri bir konferans hâlinde toplanmaya çağırmıştır [920].

Bu öneri, Yakın Doğu'daki çıkarlarını başka yollardan koruyup sürdürmeyi hesaplayan büyük devletler tarafından kabul edilmemiştir. Gerçekten de Büyük Britanyalı bazı etkili gruplar," Orta Doğu İmparatorluğu" diye adlandırdıkları bir tasarıyı gerçekleştirme özlemi içindeydiler. Afrika'dan Filistin'e, Suriye'den Arabistan'a, Mezopotamya'dan Hindistan'a kadar uzanan bütün İngiliz sömürgelerini kapsayacak olan bu "İmparatorluk" , İngiltere'nin gerek Akdeniz'deki ve gerekse Orta Asya'daki durumunu çok daha kudretli ve sarsılmaz bir hâle getirecekti. [921]

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918 yılında uğradığı büyük yenilgi ve bu sayede Büyük Britanya tarafından 1920 yılında Filistin ve Mezopotamya üzerinde elde edilen mandalar, bu tasarıyı gerçekleşmeye götürecek yolu açar gibi olmuştu. Ne var ki Türkiye'nin hiç umulmadık bir şekilde silkinip

doğruluşu, İngiliz planının önünde bir duvar hâlinde yükselecekti: “Orta Doğu İmparatorluğu”nu kurabilmek için, şimdi artık Kemalist hareketi ezmesi gerekmekteydi İngiltere’nin [922].

Türklerin Büyük Zaferi

Fransa ile İtalya’nın desteğini sağlayabilse, Büyük Britanya’nın yeniden doğmakta olan Türkiye’yi henüz beşikteyken boğması olanak kazanabilirdi. Ama iki büyük devlet, böyle bir destek karşılığında çok ciddi ödünler isteyeceklerdi şüphesiz. Bu durumda Yunan-İngiliz ittifakını işletmek, belki de daha avantajlı olacaktı. Ama bunun da bir büyük sakıncası yok değildi: Bir Yunan zaferi, Türkleri Sovyet Rusya ile daha da yakınlaşmaya itebilirdi pekâlâ [923].

Ve işte bunun içindir ki Büyük Britanya’nın önde gelen siyaset adamları üçüncü bir çözüm şekli öneriyorlardı: Diplomatik bir anlaşma aracılığıyla Türkiye’yi, hem İngiltere’ye bırakmak zorunda kaldığı toprakların bir gardiyanı, hem de Sovyet Rusya’ya karşı bir pekent[924] hâline sokmak [925].

1922 Ağustos’unda Yunan kuvvetleri, Türklerden yemiş oldukları ağır darbelere rağmen, henüz tamamen yok edilmiş değillerdi. İzmir hâlâ Yunanlıların işgali altındaydı. Kafkas sınırı Sovyet birlikleri tarafından tutulduğu için gerisinden en ufak bir korkusu olmayan Türk ordusu olanca gücüyle Yunanlıların üzerine yüklenecekti.

Bu karşı saldırı, büyük bir gizlilik içinde hazırlanmıştır: Harekât düzenlenirken kıtalar cepheye hep geceleri aktırılmış; en son olarak da, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Ankara’daki konağında bir ziyafet verdiği haberini yaydıktan sonra cepheye hareket etmiştir. Ve cephede bütün her şey derin bir dinginlik içinde gibi gözükürken, birdenbire felaket başlayacaktır:

26 Ağustos günü sabaha karşı tam bir yıldırım harekâtına girişen Türkler, beş gün içinde Yunan ordusunun büyük bir kısmını Afyon Karahisar kesiminde ezdikten sonra 2 Eylül günü de Yunan Başkumandanı General Trikopis’i esir etmişlerdir.

Türk ordusu 9 Eylül günü İzmir’e girmiş bulunmaktaydı. 50 bin Yunan askerî esir edilmişti. Öbür kesimlerde de, denize doğru püskürtülen

Yunanlılar, ilk yakaladıkları taşıtlara binip kaçmak için ancak vakit bulabiliyorlardı. Böylece, büyük bir zafer kazanmış olan Türkler Boğazlara ve İstanbul'a doğru ilerlemekteydiler.

Büyük Britanya Telaşta

15 Eylül 1922 günü yaptığı bir toplantıda İngiliz kabinesi, bütün dominyonlara, Yunanlıların son derece kritik durumunu bildiren ve yardım talep eden, birer telgraf gönderme kararı aldı. Söz konusu telgrafta, tamamen perişan durumdaki Yunan ordusunun hiçbir direnişiyle karşılaşmaksızın ilerleyen Mustafa Kemal Paşa kuvvetlerinin topu topu 60-70 bin askerden ibaret olduğu öne sürülmekteydi. Şöyle devam ediyordu bu telgraf:

"Felaketi önlemek için hemen tedbir almak gerekmektedir. Müttefiklerin bir yenilgiye uğraması ya da utanç verici koşullar içinde İstanbul'u boşaltmak zorunda kalmaları, Hindistan'da ve sorumluluğunu taşımakta olduğumuz öteki Müslüman halklar üzerinde son derece ciddi sonuçların doğmasına yol açabilir... Büyük Britanya hükûmeti, dominyon hükûmetlerinin girişeceğimiz karşı saldırıya katılmayı kabul edip etmediklerini ve bize belirli bir kontenjan ayırıp ayıramayacaklarını öğrenmek istemektedir... Bütün dominyonların ya da hatta bir tek dominyonun bize, sınırlı da olsa bir kontenjan ayırdığı haberi, hiç şüphe yok ki yine durum üzerinde çok mutlu etkiler yaratacaktır [926]."

Büyük Britanya hükûmeti, aynı zamanda Fransa, İtalya ve Balkan ülkeleri hükûmetlerine de başvurma kararı almıştı: Tarafsız bölgenin savunmasına katılmaları istenmekteydi bütün bu ülkelerden; bu isteğe gerekçe olarak, da, Türklerin yeniden Balkanlarda boy göstermesinin bütün Batı Avrupa için bir felaket anlamına geleceği öne sürülmekteydi [927].

Dominyonlar Oyuna Gelmiyor

Bu telgraf, 15 Eylül gecesi, şifreli olarak yollanmıştı bütün dominyonlara. Ama dominyon hükûmetleri şifreyi henüz çözmemişken, 16 Eylül sabahı bütün Avrupa basını telgrafın içeriğini yayınlıyordu. Öyle ki dominyon başbakanları, resmî metni almadan önce telgrafı ezbere bilmekteydiler [928].

Avustralya Başbakanı Hughes, parlamentoyu, metropole yardım etme gereğine inandırabilmek için bir hayli çaba göstermiştir [929]. Buna gerekçe olarak da İmparatorluğun Mezopotamya, Arabistan ve Hindistan'daki temel çıkarlarının Boğazların kontrolüne sıkı sıkıya bağlı olduğunu öne sürmüştür.

Buna karşılık Avustralya Parlamentosunun bazı üyeleri başbakanı kıyasıya eleştireceklerdir. Hatta bu üyelerden biri şöyle diyecektir:

– Savaş öteden beri İngiltere'ye vergidir. Ama bunun ceremesini daima dominyonlar çekmiştir. Avustralya'nın bu kadar kısa süre içinde bir kez daha savaşa sürüklenmesi, kabul edilebilir bir şey değildir [930].

Aynı sert muhalefetin Yeni Zelanda Parlamentosu'nda da belirdiğine tanıklık ediyoruz [931].

19 Eylül günü Paris hükûmeti, Çanakkale'deki Fransız birliklerine mevzilerini terk edip İstanbul'a çekilmeleri emrini verince Büyük Britanya hükûmetinin durumu daha da karmaşık bir hâle girmiştir. İtalyanların çok geçmeden Fransız örneğini izlemesi, İngilizleri iyice tatsız bir duruma sokacaktır [932].

Nitekim Londra hükûmeti işin bu noktasında Türklerle müzakereye oturma zorunluluğunu duymuştur: 23 Eylül günü İngiliz, Fransız ve İtalyan hükûmetleri Türk hükûmetine ortak bir nota vererek, barış görüşmelerine başlamak üzere Venedik'e ya da kendi seçeceği bir başka kente temsilci yollamasını istemişlerdir.

Tasarlanan konferansa Türklerden başka İngiliz, Fransız, İtalyan, Japon, Rumen, Yugoslav ve Yunan delegelerinin de katılacağı haber verilmekteydi. Müttefiklerin vaatleri arasında, barış antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra İstanbul'un boşaltılması, Edirne ile Doğu Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesi ve yeni Türk devletinin Milletler Cemiyeti'ne kabul edilmesi gibi hususlar yer alıyordu.

Buna karşılık, müzakereler süresince, Boğazlar bölgesindeki, Türk taarruzunun durdurulmasını talep etmekteydi Müttefikler. Ayrıca konferansın sonuna kadar Yunan ordusunun da Müttefik yine kurmayı

tarafından saptanacak bir hattın gerisine çekilmesini sağlamayı yükümlenmekteydiler. Ve bu son noktayı belirlemek üzere, Mudanya ya da İzmir'de bir askerî temsilciler toplantısı öneriyorlardı [933].

Mudanya Mütarekesi

Türkiye, bu öneriyi kabul etmiş ve müzakereleri yürütmek üzere İsmet Paşa'yı görevlendirmiştir. Bu arada Müttefikler, Trakya'nın Meriç Irmağı'na kadar olan kesimin askerden arındırılmasını istemişlerdir.

Mudanya müzakereleri 3 Ekim günü başlamıştı. İngilizler, yine kabul edilmesi olanak dışı birtakım talepler ileri sürdüler. Türkiye'deki İngiliz ordularının başkumandanı Harrington, şöyle diyordu İsmet Paşa'ya:

– Gideceğiz Ekselans. Ama onurumuz kırılmadan gitmek istiyoruz [934].

Ne var ki Türkler, İngiliz taleplerini kabul etmemekte direniyorlardı. Daha sonra Churchill, Fransız delegelerinin İngilizlerden çok daha fazlasını elde edebileceklerini Türklerin kulağına fısıldamış olduklarını ileri sürecektir [935]. Londra'ya boyun eğmek istemeyen Türk hükûmeti, müzakereyi kesmişdir. Görüşmeler, Müttefiklerin talebi üzerine, 10 Ekimde yeniden başlayacak; 11 Ekim günü de Mudanya mütarekesi imzalanmış olacaktır [936].

Mudanya müzakerelerinin sonuçlarına göre, Türklerle Yunanlılar arasında ateşkes ilan ediliyordu. Trakya'daki Yunan kuvvetleri Meriç Irmağı'nın soluna çekileceklerdi. Irmağın sağ yakası ise, Karaağaç'la birlikte, barış antlaşmasının imzalanışına kadar Müttefiklerin işgali altında kalacaktı.

Doğu Trakya'daki yürütme erki, otuz günü aşmayan bir süre içinde Türklere aktarılmış olacaktı. Türkler bu bölgede, mevcudu 8 bin kişiyi geçmemek koşuluyla, kendi jandarma örgütlerini kurabileceklerdi. Buna karşılık Türk hükûmeti, barış antlaşmasının imzalanıp taraflarca onaylanmasından önce, Doğu Trakya'da asker toplamamayı ve silahlı kuvvet bulundurmamayı yükümlenmekteydiler. Müttefik kuvvetler ise, barış konferansının sonuçları açıklanıncaya kadar, bulundukları yerde kalacaklardı. Boğazların, Asya kıyıları boyunca saptanacak, bir kesimine Türk silahlı kuvvetleri giremeyeceklerdi.

Anadolu cephesinde uğradıkları bozgun, Yunanistan'da tam bir siyasal ters düşüşe yol açmıştır. Gerçekten de, Kral Konstantin tahtını bırakmak zorunda kalmış; beş bakanla yine kurmay başkanı tutuklanmış ve kurşuna dizilmişlerdir [937].

Yunanistan, Mudanya Mütarekesi'nin koşullarını 13 Ekim 1922 günü kabul etmiştir.

İngiltere'de Sertlik Politikasının Simgesi Lort Curzon

Yunan bozgunu, Büyük Britanya'da da bir hükûmet bunalımına yol açacaktır. Nitekim 19 Ekim 1922 günü Lloyd George istifa etmiştir. Ve yeni seçimler, muhafazakârlara üç yüz elliye yakın milletvekilliği kazandıracaktır. 23 Ekim günü de, Lloyd George'un koalisyon hükûmeti yerine Bonar Law kabinesi iktidara gelmiştir.

Sovyet Rusya'nın deva bulmaz düşmanı Lort Curzon, yeni hükûmette de dışişleri bakanı olarak kalmış bulunuyordu.

İngiliz aristokrasisinin temsilcisi olan Lort Curzon, Büyük Britanya diplomatları için zorunlu sayılan bir öğrenim görmüştü: Eton Koleji'nin ardından Oxford Üniversitesi'ni bitirdikten sonra özellikle dört kere gidip kaldığı Hindistan üzerine bilimsel çalışmalar yaptı. Hindistan'ın dışında, yinellikle İran'ı, Afganistan'ı ve Yakın Doğu ülkelerini dolaşan Curzon, gözlem ve izlenimlerini art arda kaleme aldığı bir dizi kitapta dile getirdi. Söz konusu kitaplarda, özel olarak, Hindistan'da ve Yakın Doğu'da İngiltere'yi sözüm ona tehdit eden "Rus tehlikesi" ne karşı yurttaşlarını ısrarla uyarmayı ödev bildi.

1886 yılında Muhafazakâr Partiden Avam Kamarası'na seçilen Curzon, diplomasi hayatına, Rus-İngiliz ilişkilerinin özellikle gergin olduğu bir dönemde Lort Salisbury'nin özel sekreteri olarak atılmıştır. 1891 yılında da, Hindistan işleriyle görevli devlet bakanlığı müsteşarlığına getirilecektir. Bu görevde kazandığı büyük pratik deney, Hindistan yine valisi olduğu uzun etkinlik dönemi boyunca daha da zenginleşmiştir.

Curzon, İkinci Dünya Savaşı'nda Lloyd George'un koalisyon hükûmetine girmiş ve son derece saldırgan tutumuyla dikkatleri çekmiştir.

1919 yılının başlangıcında dışişleri bakanlığına getirilen Curzon, başbakan Lloyd George'un barışçı kişiliği dolayısıyla bağımsız bir politika güdemeyecektir. Ama 1922'de Lloyd George'un düşüşü üzerine, Büyük Britanya dış politikasına kendi kişisel damgasını vurmayı başarabilmiştir. Bu anlayış, "die hards (sertlerin çizgisi)" diye anıla gelmiştir. İngilizlerin bugün "forward policy" (saldırı siyaseti) olarak adlandırdıkları politika da, tüm özelliğini Curzon'un başvurduğu usullerden almıştır.

İşte, Türkiye ile yapılacak Barış Konferansı'nın diplomatik hazırlığını tamamlama görevi, İngiliz emperyalizminin bu savaşçı temsilcisine düşmüş bulunmaktaydı.

Curzon'un Lozan Planı

Curzon tarafından hazırlanan konferans, 13 Kasım günü Lozan'da açılacaktı. Türkler bu konferansa katılmayı özellikle şu nedenlerden ötürü kabul etmiş bulunuyorlardı.

1.1911 yılından 1922'ye kadar aralıksız sürdürmek zorunda kaldıkları savaşlar sonucunda ulusça bitkin düşmüş bir hâldeydiler.

2. Sovyet Rusya tarafından destekleneceklerini ve böylece gerek Londra, gerekse Paris'ten daha kolay ödün koparacaklarını hesaplamaktaydılar.

3. Fransızlarla yapmış oldukları Ankara Antlaşması'nın doğurduğu İngiliz-Fransız çekişmesinden yararlanmayı ummaktaydılar.

4. En son olarak da, bir imtiyaz tanımak üzere henüz pazarlığa başlamış oldukları Amerika Birleşik Devletleri'nden destek beklemekteydiler [938].

Lozan Konferansı için Lort Curzon tarafından hazırlanmış olan İngiliz programı ise şuydu:

Birinci Madde: 16 Mart 1921 tarihinde Türklerle Sovyetler arasında Moskova'da yapılmış olan anlaşmayı, özellikle de bu anlaşmanın Boğazlara ilişkin hükmünü geçersiz kılarak iki dost ülkeyi birbirlerinden uzaklaştırmak.

İkinci Madde: Boğazlar sorununu, Büyük Britanya donanmasının her an Karadeniz'e açılmasını sağlayacak bir şekilde çözerek, Sovyet Rusya'ya karşı sürekli bir tehdit öğesi yaratmak.

Bu iki manevradan çifte amaç gütmekteydi Lort Curzon: Çanakkale harekâtı sırasında verilen ağır kayıpları İngiliz kamuoyu karşısında haklı göstermek ve Türk-Alman bloğunun yeniden kurulmasını önlemek.

Üçüncü Madde: Türkiye'deki Fransız etkisini ortadan kaldırarak, Türkleri Büyük Britanya'nın korumasını aramak zorunda bırakmak.

Dördüncü Madde: Savaş sonunda elde edilmiş avantajlardan da yararlanarak, Musul sorununu Büyük Britanya lehine bir çözüme bağlamak.

Sovyet Protestosu

Bu planı gerçekleştirebilmek için, her şeyden önce, Sovyet Rusya'yı müzakerelerden uzak tutmak ve Türkiye'nin İngiltere ile baş başa kalmasını sağlamak gerekmekteydi [939]. Nitekim 27 Ekim 1922 günü, Büyük Britanya'nın Moskova'daki resmî temsilcilik görevini geçici olarak yüklenmiş bulunan Peters, Sovyet Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği'ne başvurarak, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın Yakın Doğu'daki savaşlara son verecek bir barış anlaşması hazırlamak üzere Lozan'da bir konferans toplamaya karar verdiklerini bildirdi [940].

Üç büyük müttefik dışında söz konusu konferansa çağrılan ülkeler Türkiye, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dı. Sovyet Rusya, Konferansın "Toprak ve deniz sorunları Komisyonuna" kabul edilecekti sadece; bu Komisyon'unda sadece Boğazlar rejimine ilişkin toplantılarına katılma hakkına sahip olacaktı.

Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği, 2 Kasım 1922 günü Konferansa katılacak devletlere verdiği bir notada, bu gerçekten pek acayip temsil sistemini protesto etmiştir [941]. Gerçekten de, Japonya gibi Yakın Doğu'da en ufak bir toprak ilişkisi bulunmayan bir ülke bu konferansa çağrılırken, Karadeniz'de kıyısı bulunan Bulgaristan toplantı dışı bırakılmaktaydı. Ve Sovyet hükûmeti, bu ülkeyi öbür devletlerle hak eşitliği içinde konferans çalışmalarına katılmaktan alıkoyan bu girişimi de elbette şiddetle protesto edecekti.

Delegelerinin Sovyet programını gereğince ortaya koyma olanağına kavuşturulmamasından korkan Moskova hükûmeti, Boğazlar rejimi üzerine

kendi planını önceden açıklama kararı almıştır [942]. Nitekim, konferansa katılma çağrısının kendisine iletildiği 27 Ekim günü Observer ve Manchester Guardian gazetelerinin muhabiri Farbman'e bir mülakat veren Lenin, gazetecinin:

"– Boğazlar sorununun çözümü için Rusya'nın önerdiği program nedir? sorusunu şöyle cevaplayacaktır:

"– Bizim (pek tabidir ki henüz yaklaşık durumda olan) programımız özellikle şu noktaları içermektedir:

"İlk olarak, Türklerin ulusal istek ve özlemlerinin eksiksiz bir şekilde karşılanması...

"İkinci olarak, Boğazların savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da bütün savaş gemilerine kapalı tutulması...

"Bu tedbir bütün devletlerin, hatta toprakları Boğazlara yakın olmayan devletlerin de, ilk ve dolaysız ticari çıkarlarına en uygun düşen tedbirdir...

"Üçüncü olarak, tüm ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi için mutlak özgürlük [943]."

Musul Olayları

Lort Curzon, Sovyet protestolarına cevap vermeksizin ve eline olabildiğince fazla atu (koz anlamında) toplayarak, konferansı hazırlamaya devam ediyordu. Bu atulerin en önemlilerinden biri de Musul'du [944].

İngilizler tarafından alınmış bulunuyordu Musul ve kentte İngiliz askerleri konaklamaktaydı; ama bu fetih, Müttefiklerin arasında meşruluk onayını henüz almamıştı. Büyük Britanya hükûmeti, bu arada, Irak üzerindeki manda çerçevesinin içine Musul'u da katma kararı verdi; Musul petrollerinin işletmesini sağlama bağlayabileceğini umuyordu böylece [945]. Ne var ki bu girişimi haklı göstermek kolay değildi: Çünkü Musul'un nüfusu Araplardan değil, Kürtlerle Türklerden oluşmaktaydı.

Bu engeli de aşmaya karar vermişti Londra hükûmeti:

1922 yılının sonbaharında Irak'ta ulusçu bir hareket belirir gibi olmuştu. Büyük Britanya bu hareketi kendi yararına sömürmeye koyuldu. Şöyle ki:

İngiliz gazetecileri, sözüm ona Irak'tan yollanmış karar taslakları ve bildiriler yayınlamaya başladılar. Söz konusu belgelerde, Irak halkının "binlerce yıllık tarihsel hakkı"nın tanınması ve "Asur imparatorlarının Ninova sarayı üzerindeki" egemenliklerinin yeniden kurulması istenmekteydi [946].

Gelgelelim, "binlerce yıllık tarih" e gösterilen bu anî bağlılığın nedeni, çok daha başka ve bir o kadar da basitti aslında: Ninova yıkıntıları, Musul'un hemen yanı başındaydı. Ve 1922 yılının Ekim ayında, belirli İngiliz çevrelerinin kışkırtması sonucu, İngiliz-Hint subayları tarafından kumanda edilen bir dizi Arap müfrezesi, Kuzey Mezopotamya'ya bir baskın harekâtı düzenleyecekti.

Harekâtın açıklanan amacı, Iraklıların o kesimde yaşayan "kardeşlerini savunmak ve zalim Türk boyunduruğundan kurtarmak" ; açıklanmayan gerçek amacı ise, Lort Curzon'un Lozan Konferansı'na, Musul'u –Irak'ın da yardımıyla– bir "Arap kenti" ne dönüştürdükten sonra gelmesini sağlamaktı [947].

Ne var ki Büyük Britanya dışişleri bakanının çözüm bulması gereken bir sorun daha duruyordu ortada ve bu sorun, pek o kadar basit değildi: İngiltere'ye karşı Türkleri destekleyen Fransızları, Türkiye'ye karşı İngiltere'yi destekleme durumuna getirmek gerekiyordu [948]. Bunu sağlamak için de ustaca bir manevra tasarlamıştı Curzon: Konferansta Türkiye'yi tek başına bırakmanın ve bu ülkenin karşısına ortak bir Müttefik cephe hâlinde çıkmanın şart olduğunu öne sürerek, Lozan Konferansı'nı 13 Kasımdan 20 Kasıma ertelemeyi ve bu aradan yararlanarak Müttefik Devletler başbakanları arasında Paris'te bir danışma toplantısı düzenleyip çeşitli programlar arasında önceden uzlaşma sağlamayı önerdi. Ve bu önerisini kabul ettirdi [949].

Nitekim Türkiye baş temsilcisi İsmet Paşa 12 Kasım akşamı arkadaşlarıyla birlikte Lozan'a geldiğinde, kendisini garda Fransız başkonsolosunun beklemekte olduğunu gördü: Konsolos, Başbakan Poincaré adına Türk diplomatını Paris'e çağırmakla görevlendirilmişti. Bu çağrıyı buz gibi bir sesle reddedecekti paşa [950].

Fransızların Tavrı

14 Kasım 1922 günü başlayan Paris görüşmelerinde Curzon, Türkiye’ye karşı gerekirse askerî yaptırımlara başvurmaktan da çekinmeyecek bir ortak cephe kurulmasını önermiş ve bunu da, Fransa’nın Ankara antlaşmasından vazgeçmesi koşuluna bağlamıştı. Ruhr bölgesini işgal etmeye karar vermiş olan Poincaré, Curzon’u öfkelendirmek istemiyordu; dolayısıyla da uzlaşmacı bir tavır takında [951].

Bütün bu arada Fransa, Ankara Antlaşması’ndan yana olanlarla bu antlaşmaya karşı olanlar arasında amansız bir mücadeleye sahne olmaktaydı: Osmanlı borçlarına ilişkin tahvil sahipleri söz konusu antlaşmanın “köklü geleneklere ihanet sayılması” gerektiğini ileri sürüyor [952], Franklin-Bouillon politikasına lanet yağdırıyor ve antlaşma parlamentonun onayını kazandığı takdirde tam bir skandal çıkarma tehdidini savuruyorlardı.

Curzon’un emrindeki basın da, pek doğal olarak bu takımı tutmakta; Mustafa Kemal’in Fransız halkını “açıktan açığa ve gözünün içine baka baka soyup soğana çevirdiği”ni öne sürmekteydi [953].

Antlaşmadan yana olanların büyük çoğunluğu ise, Radikal-Sosyalist Parti’nin adamlarıydı [954]. Ve bu Parti, Türkiye ile hemen bir yakınlaşma gereğini savunmaktaydı. Ayrıca Fransız komünistleri de, Türk Kurtuluş Savaşı’nı eşsiz bir örnek olarak gördükleri için, Radikal Sosyalistleri olanca güçleriyle desteklemekteydiler [955].

Poincaré, başlangıçta, bu cepheye bir ödün verir gibi görünmüş ve Çanakkale’deki Fransız kıtalarını İstanbul’a çekmiştir. Fransız başbakanı, ayrıca, yine Radikal-Sosyalist cepheye, Ankara Antlaşması’nı Lozan Antlaşması’nın çerçevesi içine aldıracağını vaat etmekten geri kalmamıştır [956].

Paris Müzakerelerinin Sonucu Curzon’un Başarısı

Paris müzakerelerinin başlangıçtaki ilk iki kahramanı Curzon’la Poincaré olmuştur. Bu iki devlet adamı, 18 Kasım 1922 günü İtalya’nın çiçeği

burnunda faşist başbakanı Mussolini ile karşılaşmışlardır [957]. Ve Batı Avrupa basını, Müttefiklerin tüm Yakın Doğu sorunları üzerinde tam bir anlaşmaya varmış olduklarını ilan etmiştir. Ama asıl gerçek, birbirine bunca karşıt çıkarı uzlaştırmanın güçlüğüdür.

Amerika Birleşik Devletlerinin İtalya büyükelçisi Richard Child, bütün bu müzakerelerden sonra Poincaré ile bir görüşmesini anlatmaktaydı. Büyükelçinin bir sorusu üzerine, Müttefik Devletler arasında bir ortak cephenin kurulduğunu onaylayan Fransız başbakanı, hemen ardından şu sözleri eklemişti:

– Fransa, bir başka ulusun aptallığı ve entrikaları sonucu ortaya çıkan bir durumu ortadan kaldırmak için herhangi bir yere askerî kuvvet göndermemiştir ve göndermeyecektir[958].

Daha sonra da, yine Child'ın bir sorusu üzerine Ankara Antlaşması'na telmihte bulunan Poincaré, sözü çevirmeye bile gerek görmeksizin, şöyle diyecektir:

– Fransa (Müttefik devletler arasında) Türkiye ile antlaşma imzalamış olan tek ülkedir [959].

Mussolini'ye gelince: İtalya'nın çiçeği burnunda faşist başbakanı, yine Child'ın anlattığına göre, söz konusu ortak cephenin varlığını düpedüz inkâr etmiştir [960].

Bu arada Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Lort Curzon da boş durmamakta ve bir yandan Fransız rantiyeleri ile finans çevrelerini "Anadolu barbarları karşısında teslim politikası"na karşı tüm olanaklarını seferber edip kışkırtırken, öte yandan da kendisi el altından Türklerle pazarlığa girmekteydi. Kilikya'nın bağsız koşulsuz Türkiye'ye geri verilmesi ve Sevr Antlaşması'nın feshi gibi birtakım ödünler karşılığında, Boğazlar konusundaki İngiliz çözümünü kabul etmesini istiyordu Türkiye'den Curzon. Ve Türk diplomasisi, kendi çıkarlarını kurban etmeye hazırdı sanki: Başta kapitülasyonlar olmak üzere bir dizi ekonomik sorun konusunda Fransa'ya karşı verdiği mücadelede Türkiye, Büyük Britanya'nın desteğini sağlamak istemekteydi [961].

İşte Curzon, elindeki kozlara bu kozları da ekleyerek gelecekti Lozan'a.

920 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

921 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr Antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 102.

922 *Aynı yapıt*, s. 107.

923 *Aynı yapıt*, s. 108.

924 Pekent: Kolayca geçit vermeyen, aşılması çok güç doğal engel.

925 A. J. Toynbee. *The western question in Greece and Turkey.* A study in the contact of civilisations. Londra, 1923.

926 *W. Churchill, Dünya bunalımı* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1932, s. 292.

927 A. Giannini, *I documenti diplomatici della pace orientale.* Raccolta completa dei testi ufficiali dal trattato di Londra all'armistizio di Mudania. Roma, 1922, s. 154.

928 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 122.

929 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 135.

930 *Aynı yapıt*, s. 136.

931 *Aynı yapıt*, s. 139.

932 A. Giannini, *I documenti diplomatici della pace orientale.* Raccolta completa dei testi ufficiali dal trattato di Londra all'armistizio di Mudania. Roma, 1922, s. 160.

933 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 141.

934 A. Giannini, *I documenti diplomatici della pace orientale.* Raccolta completa dei testi ufficiali dal trattato di Londra all'armistizio di Mudania. Roma, 1922, s. 172.

935 W. Churchill, *Dünya bunalımı* (İngilizce'den çeviri). Moskova-Leningrad, 1932, s. 300.

936 A. Giannini, *I documenti diplomatici della pace orientale.* Raccolta completa dei testi ufficiali dal trattato di Londra all'armistizio di Mudania. Roma, 1922, s. 188.

937 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s.166.

938 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 175.

939 *Conférence de Lausanne* ("Livre Jaune"). Cilt I, s. 36. Fransa Dışişleri Bakanlığı yayınları, Documents diplomatiques dizisi, Paris 1923.

940 *Pravda* gazetesi, 28 Ekim 1922 tarihli sayı, s. 1, “Yeni bir konferans” başlıklı haber.
941 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
942 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 181.
943 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXII, s. 313-314.
944 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 85.
945 *Emperyalistlerin petrol oyunları.* Devlet yayınları. Moskova-Leningrad, 1925, s. 89.
946 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 202.
947 *Emperyalistlerin petrol oyunları,* s. 93.
948 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 168.
949 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 221.
950 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 102.
951 *Emperyalist savaşın bilançosu*, s. 228.
952 *Le Temps* gazetesi, 10 Kasım 1922 tarihli sayı, s. 2, “Ankara Anlaşması onaylanacak mı?” başlıklı yorum.
953 Anton Mohr, *The Oil War,* s. 167.
954 *Conférence de Lausanne* (“Livre Jaune”). Cilt I, s. 50. Fransa Dışişleri Bakanlığı yayınları, Documents diplomatiques dizisi, Paris 1923.
955 E. Driault ve M. Lhéritier. *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours.* Cilt 5: La Grèce et la grande guerre. De la révolution Turque au traité de Lausanne (1908-1923). Paris 1926, s. 100.
956 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 114.
957 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 237.
958 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 189.
959 Richard Child, *Aynı yapıt,* s. 190.
960 Richard Child, *Aynı yapıt,* s. 191.
961 Richard Child, *Aynı yapıt,* s. 195.

KIRKBİRİNCİ BÖLÜM

VERSAY SİSTEMİNDEKİ ÇELİŞKİLERİN KESKİNLEŞMESİ (1921-1923)

LOZAN KONFERANSI

1. KONFERANSIN AÇILIŞI

Temsilciler ve Üç Komisyon

20 Kasım 1922 günü Lozan garnizonunda açılmıştı konferans. İngiltere'yi Lort Curzon, Fransa'yı Poincaré, İtalya'yı Mussolini temsil etmekteydiler. Konferansa, ayrıca Türk, Japon, Yunan, Yugoslav, Bulgar ve Rumen delegeleri de katılıyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri ise, "gözlemci" yollamakla yetinmişti.

Curzon, âdeta dakikası dakikasına hazırlamıştı konferansı önceden; baştan sona işleyiş tarzını düzenlemişti.

Curzon, toprak ve deniz sorunları komisyonu, yabancı uyruklar ve ulusal azınlıklar komisyonu ve en son olarak da, mali ve ekonomik sorunlar komisyonu olmak üzere üç komisyon kurulmasını önerdi. Siyasal, hukuki ve ekonomik komisyon adlarını taşıyacaktı bu kuruluşlar.

Türkiye baş delegesi İsmet Paşa, komisyonlardan birinin başkanlığıyla konferans yedek sekreterliğini talep etti ısrarla. Ama Curzon bu isteği, "onuruna saldırıda bulunulmuşçasına haşmetli bir jestle [962]" reddetti.

Birinci komisyonun başkanı, doğrudan doğruya Lort Curzon'du. Her şeyden önce Türkiye'nin Avrupa'daki sınırını belirlemek gerektiğini öne sürdü İngiliz dışişleri bakanı. Türkiye, 1913 Türk-Bulgar antlaşmasında saptanmış olan sınır çizgisini talep etmekteydi. Batı Trakya'nın kaderini belirlemek için de plebisit yoluna başvurulmasını istemekteydi Türkler [963].

Lort Curzon ise, Türklere Avrupa'da olabildiğince az toprak bırakmak niyetindeydi. Ve Türkiye'yi mutlak bir yalnızlığa itmek için anti Türk bir Balkan bloğu kurmayı tasarlıyordu. Nitekim Batı Avrupa gazeteleri, Balkan ülkeleri arasında yeni bir ittifaktan söz etmeye başlamışlardı.

Yunan-Bulgar Anlaşmazlığı ve "Askersiz Bölge" Sorunu

Ne var ki bütün bu söylentiler bir-iki gün sürecekti ancak: İşin aslı, Balkan devletleri arasında Lozan'da anlaşmazlık çıktığı idi [964]. Gerçekten de, sadece bir tek komisyona katılma hakkı olan Bulgaristan, Ege Denizi'ne Dedeağaç bölgesini de kapsayacak bir çıkış istemekteydi. Buna karşılık Yunan baş delegesi Venizelos, Yunanistan'ın zaten son derece ağır fedakârlıklara boyun eğmek zorunda bırakıldığını ileri sürüyor ve Bulgar iddialarını hiçbir şekilde yerine getirmeye yanaşmıyordu [965].

Bu arada Türkler de, kendi yönlerinden, Balkan cephesini parçalama çabası içindeydiler: Nitekim, Yunanlılara karşı Bulgarları tutarak, Dedeağaç bölgesinin yansızlaştırılmasını öneriyorlardı [966].

Lort Curzon, toprak sorunlarını Sovyet delegasyonu gelmeden çözüme bağlamak için çaba gösteriyordu. Sovyet temsilcileri Aralık başında beklenmekteydi. İngilizler, ayrıca, Fransa'nın Ruhr bölgesini işgale karar vermiş olduğundan ve Büyük Britanya hükûmetinin dikkatini dağıtmak amacıyla müzakereleri bile isteye geciktirmeye yöneleceğinden de şüpheleniyorlardı [967].

Bütün çalışmaların 15 gün içinde tamamlanmış olmasını istiyordu Lort Curzon. Dolayısıyla da teke tek pazarlıkları yeğlemekteydi. Nitekim art arda yaptığı özel görüşmelerde Türkleri İngiliz planını kabul etmekten başka çıkar yolları bulunmadığına inandırmaya çalışmaktaydı.

25 Kasım günü yapılan bir komisyon toplantısı sırasında Lort Curzon, Müttefik Devletler ve Balkan ülkeleri adına konuştuğunu söyleyerek, 23 Eylül tarihli Müttefik notasında açıklanan koşulları kabul etmelerini istemiştir Türklerden. Söz konusu koşullar, Meriç kıyısı boyunca uzanan sınırın her iki yakasında, otuz kilometrelik birer şeridin, askerden arındırılması ve Batı Trakya'nın Yunanistan'a bağlanması.

Bu arada, Edirne'nin demiryolu istasyonu durumundaki Karaağaç'ı Türkiye'ye geri vermeye de yanaşmıyordu İngiltere dışişleri bakanı. Şöyle diyordu:

– Edirne'yi istiyordunuz. İşte bırakıyoruz size o kenti. Karaağaç ise sadece bir banliyödür; nüfusu da baştan aşağıya Rum'dur üstelik. Karaağaç'ın askerden arındırılmış bir bölge içinde yer alması gerekir [968].

Curzon'a göre bu tedbir Edirne'nin üzerine çöken ve Türkleri müthiş ürküten askerî tehdidi de ortadan kaldırmış olacaktı.

Büyük Britanya dışişleri bakanı, sözlerini bağlarken, Türkiye'ye sunulan sınır önerisi üzerinde Müttefiklerle Balkan devletlerinin fikir birliği hâlinde olduklarını eklemişti. Ve Türkiye baş delegesi İsmet Paşa, hükûmetinin cevabını hazırlamak üzere kendilerine birkaç gün mühlet tanınmasını istedi.

Musul Sorunu

Musul sorununu da aynı ısrar ve aynı aceleyle çözme çabasındaydı Lort Curzon. Bu petrol bölgesi, "hazine-i hassa"ya dahildi; yeni deyişle, padişahın özel servetinin bir parçası olarak kabul edilmekteydi (1909 yılına kadar). Ama Jön Türk devrimi sırasında bölge zoralımına çarptırılmıştı ve Sultanın elinden alınmıştı. Yine aynı dönemde, "Turkish Oil Company" ile müzakereler başlatılmıştı. Ve söz konusu kumpanyanın en büyük esham[969] sahibi de, Curzon'dan başkası değildi [970].

1918 yılında Musul'u yitirmekten korkan Türkiye, bölgenin mülkiyetini Sultan Abdülhamit'in mirasçılarına verdi; onlar da haklarını bir Amerikan kumpanyasına sattılar [971]. "Turkish Oil" e karşı mücadeleyi başlatan da, işte bu Amerikan petrol kumpanyası olacaktı[972].

Görüldüğü gibi, Lort Curzon'un, Musul sorununu ortaya atarken, bu bölgede petrol olup olmayışının kişisel bakımdan kendisini katiyen ilgilendirmediğini, tekrar ede ede, söylemek gereğini duyması hiç de boşuna değildi [973].

Türkler, kesin bir dille, Musul'u ellerinde tutmak istediklerini bildirmişlerdir. Gerçekten de, Musul onlar için sadece bir petrol bölgesi

değil, aynı zamanda stratejik değeri son derece büyük bir yerdir: Kürdistan'ın anahtarıdır bu kent.

Mücadele, Amerika Birleşik Devletleri'nin de işe el atmasıyla, birdenbire alabildiğine karmaşık bir hâl almıştır. Gerçekten de, senatör Hamilton-Levy, Amerikan tröstü "Standart Oil" ün çıkarlarını savunmak üzere Lozan'a gelecektir. Ve o sırada basında çıkan haberlere göre Amerikalılar, Türklerden bir demiryolu imtiyazı koparmak için çaba harcamaktadırlar: Musul bölgesi için alınacak olan bu imtiyaza, demiryolunun her iki yanında uzanan 20 kilometrelik şeritler içinde petrol yataklarını işletme hakkı da eklenmiş olacaktı [974].

Petrol kralları tarafından kuliste yürütülen mücadelenin en kızıştığı anda, Amerika Birleşik Devletleri büyükelçisi Child işe el atmıştır. Gerçekten de Child, 26 Kasım günü yaptığı konuşmada, kendi hükûmetinin resmî tavrını şöyle açıklamıştır:

"İngiltere, Fransa ve İtalya arasında şu ana kadar yapılmış olan bütün anlaşmalar, etki alanlarının bu üç ülke arasında bölüşülmesini amaçlamaktadır. Bu tutum, Amerika Birleşik Devletleri tarafından savunulan ekonomik eşitlik ilkesinin isterlerine ters düşmektedir. Dolayısıyla da hükûmetim, bütün devletlerden, "açık kapı" ilkesini tanımalarını ve bu ilke uyarınca davranmalarını talep eder [975].

Amerikan "gözlemcisinin" bu söylevi, istenilen etkiyi yaratmaktan geri kalmayacaktı. Apaçık bir gerçek çıkıyordu artık ortaya: Bundan böyle Britanya, çeşitli ödünler vermeyi ve zaferinin ürünlerini Amerikalı partneriyle bölüşmeyi kabul etmek zorunda kalacaktı [976].

962 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe*, New York, 1925, s. 203.

963 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 121.

964 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 248.

965 E. Driault ve M. Lhéritier. *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours.* Cilt 5: La Grèce et la grande guerre. De la révolution Turque au traité de Lausanne (1908-1923). Paris 1926, s. 107.

966 *Laussanne Conference on Eastern Affairs 1922-1923.* Londra, 1923, s. 81.

967 *Aynı yapıt.*

968 *Laussanne Conference on Eastern Affairs 1922-1923.* Londra, 1923, s. 91-92.

969 Esham: Hisseler

970 *Emperyalistlerin petrol oyunları.* Devlet yayınları. Moskova-Leningrad, 1925, s. 101.

971 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca‘dan çeviri). Moskova, 1930, s. 255.

972 Anton Mohr, *The Oil War,* s. 180.

973 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 256.

974 *Manchester Guardian* gazetesi, 22 Kasım 1922 tarihli sayı, s. 3, “Amerika Türklerle anlaşıyor mu?” başlıklı yazı.

975 *Laussanne Conference on Eastern Affairs 1922-1923.* Londra, 1923, s. 98.

976 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca’dan çeviri). Moskova, 1930, s. 261.

2. BOĞAZLAR SORUNU

Çiçerin'in Konuşması

Boğazlar üzerinde başlayan tartışma, bütün öbür anlaşmazlık konularını ikinci plana itecektir.

Kasım sonunda gelmişti Sovyet delegasyonu Lozan'a. Gelir gelmez de bütün müzakerelere katılma hakkını talep etmişti. Herkes, Rus delegelerinin sahneye girişini sabırsızlıkla beklemekteydi. Avrupa basınındaki yine havaya göre, Sovyetlerin konferanstaki varlığı, Türklerin Müttefik Devletlere karşı direnişini büyük çapta kolaylaştıracaktı [977].

Nitekim 3 Aralık günü, Chicago Tribune gazetesinin muhabirine, İsmet Paşa adına, demeç veren bir Türk delegesi, Türk heyetinin Boğazlar konusundaki müzakerelere bir çeşit "gözlemci" sıfatıyla katılacağını; çünkü bu alanda asıl etkin mücadelenin hiç şüphesiz Ruslar tarafından yürütüleceğini, zaten gerekenin de bu olduğunu ima etmekten çekinmemişti[978].

Sovyet delegasyonu başkanı Çiçerin, Boğazlar komisyonunun 4 Aralık günkü toplantısında söz alacaktır. Yakın Doğu'da barışın yeniden kurulmasını amaç edinen Lozan Konferansı'nın toplanmasından Sovyet hükûmetinin büyük memnunluk duyduğunu belirterek sözlerine başlayan Çiçerin, hemen ardından, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan Cumhuriyetlerini temsil eden kendi delegasyonlarının konferansın bütün komisyonlarına kabul edilmemesini büyük bir esefle karşıladıkları açıklamıştır.

Sovyet baş delegesi, daha sonra, konferans boyunca güdecekleri amaçları şöyle sıralayacaktır:

“1. Rusya ve müttefiklerinin durum ve haklarının öbür devletlerin durum ve hakları ile eşitliğini elde etmek.

2. Rusya ve müttefiklerinin toprak bütünlüğünü ve güvenliğini ve öbür ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini barış ve özgürlük içinde koruyup sürdürmek [979].”

Konuşmasının bir sonraki bölümünde Çiçerin, Sovyet hükûmetinin Boğazlar konusundaki bütün tasarılarını açıklama hakkını saklı tuttuğunu bildirerek, Sovyet programının şu temel ilkesini koyacaktı ortaya:

“Ticaret gemilerinin ve etkinlikleri savaşa dönük olmayan deniz ulaşım araçlarının İstanbul Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı’nda tam ve sürekli özgürlük içinde hareket edebilmeleri, mutlak şekilde ve hiçbir kısıntıya uğratılmaksızın sağlanmalıdır. Gerek Karadeniz kıyılarında, gerekse tüm Yakın Doğu’da ve İstanbul’da barış ve güvenliğin korunup sürdürüleceği kesin ve açık biçimde garanti edilmelidir. Bu da, savaş zamanında da Boğazların, Türkiye hariç tüm öbür ülkelerin savaş gemilerine ve askerî uçaklarına sürekli olarak kapalı tutulması anlamına gelir [980].”

Çiçerin’e Göre Boğazların Önemi

Boğazların Türkiye’ye ait olduğunu Sovyet hükûmeti adına kabul ve bunu açıkça ilan eden Sovyet delegasyonu, Türk halkının kendi toprakları ve kendi karasuları üzerindeki bölünmez hakkını ve egemenliğini de kabul ve ilan ediyordu [981].

Konuşmasının bir sonraki bölümünde Çiçerin, Boğazlar sorununun Sovyet Cumhuriyetleri bakımından niçin bir ölüm kalım önemi taşıdığını açıklamaya girişti:

Her şeyden önce ekonomik bakımdan son derece önemliydi Boğazlar: Savaştan önceki dönemlerde ihraç edilen Rus buğdayının %70’i Karadeniz ve Azov limanlarından yüklenmekte, yani Boğazlardan geçmekteydi nitekim.

Ayrıca Boğazlar, Sovyetler Birliği'nin ulusal savunması açısından da birinci derecede bir rol oynamaktaydı: Gerçekten de, Mondros Mütarekesi müttefiklere istedikleri vakit Karadeniz'e donanma çıkarma hakkını tanıdığından bu yana Sovyetler Cumhuriyetleri'nin güvenliği sürekli bir tehdit altında bulunmaktaydı. Nitekim Müttefikler, Denikin ve Vrangel kumandasındaki Beyaz orduları beslemeyi ve Odesa, Nikolayev, Kerson, Sivastopol, Batum, vs gibi Karadeniz limanlarını işgal etmeyi ancak Mondros Mütarekesi'nin bu hükmü sayesinde başarmışlardı. Ve yine aynı mütarekenin aynı hükmü sayesindedir ki bir Müttefik filosu, 1921 yılında iktidarı ele geçirmiş olan Gürcü halkına karşı giriştiği saldırıyı yürütebilmişti [982].

Çiçerin, o günkü konuşmasında ayrıca, savaş gemilerine Boğazlardan özgür geçiş hakkı tanınmasının sadece Rusya ile müttefiklerinin değil, aynı zamanda Türk halkının da çıkarlarına aykırı düştüğünü belirttikten sonra, bu son nokta üzerinde Sovyet ve Türk hükûmetlerinin tam bir görüş birliği hâlinde bulunduklarını açıklamıştı [983]. Ve bu iddiasını ispatlamak için de, Ankara hükûmeti tarafından yayınlanan "Misakımillî Bildirisi"nin 4. maddesini okudu:

Halifeliğin ve saltanatın merkezi olan İstanbul'un ve Marmara Denizi'nin güvenliği, her türlü güvenlik bozucu tehlikeden uzak bulunmalıdır.

"Bu ilkeye uyulmak koşuluyla, Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının ticaret ve ulaşıma açık tutulması hakkında Osmanlı Devleti'yle öteki ilgili devletlerin birlikte verecekleri karara bu bildiriye imza koyanlar da uyacaklardır [984]."

Müttefikler Adına Romanya Konuşuyor

Sovyet baş delegesinin bu deklarasyonu, konferansı derinden derine etkilemiş bulunuyordu. Şimdi Curzon'un cevabını beklemekteydi bütün herkes. Ama İngiltere dışişleri bakanı, hemen savaş açmayacaktı Rus delegasyonuna karşı. Planını önceden hazırlamıştı o: İlk hücumu, iki Karadeniz devletine yaptıracak; sonra da, onların savunuru olarak kendisi söz alacaktı.

Nitekim Romanya delegasyonu başkanı Duca, hükûmeti adına konuşurken, Müttefik Devletlerin görüşünü dile getirmiştir. Boğazlardan sadece ticaret gemileri için değil, bağsız koşulsuz bütün savaş gemileri için de geçiş özgürlüğü isteyen Duca, ayrıca şu hususları da ekleyecektir taleplerine: Boğazların askerden arındırılması ve tıpkı Tuna Komisyonu gibi, Milletler Cemiyetinin yönetiminde çalışacak uluslararası bir komisyonun denetimi altına alınması [985].

Ve Duca, Romanya'nın Sovyet Federasyonu'yla bir saldırmazlık ve Karadeniz'i silahsızlandırma anlaşması imzalamak için girişimde bulunacağını "müjdeleyerek" bitirdi konuşmasını. Görüldüğü gibi Rumenler, Boğazların müttefik donanmalarına açılmasını istemekle yetinmemekte, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin silahsızlanmasını da talep etmekteydiler [986].

Duca'nın ardından söz alan Bulgaristan delegesi de Karadeniz'in askerden arındırılmasını, Boğazlar üzerinde Bulgaristan'ın da katılacağı uluslararası bir kontrol sistemi kurulması ve Boğazlarla Marmara Denizi'nin barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da ticaret gemilerine açık tutulmasını istedi.

Daha sonra söz alan Türk delegasyonu başkanı İsmet Paşa, "Misakımillî Bildirisi"nin yine ilkelerini tekrarladıktan sonra, Boğazlar bölgesinde uçaklara özgür geçiş hakkı tanınmasını protesto etti ve söz konusu bölgenin uluslararası ticarete açık kalması gerektiğini, ama bu gereğin İstanbul'un güvenliğini tehlikeye sokmadan yerine getirilmesinin zorunlu olduğunu koydu ortaya [987].

Lort Curzon bu toplantıda, Çiçerin'in sürekli ricalarına rağmen, Müttefik devletlerin programını açıklamaya yanaşmamıştır. İngiliz dışişleri bakanı, sadece alaycı bir edayla İsmet Paşa'ya hitap ederek, Rus delegasyonunun yalnız Rusya, Ukrayna ve Gürcistan adına değil, "galiba" aynı zamanda Türkiye adına da konuştuğunu söyleyecektir. Ve soracaktır:

-Türklerin bağımsız bir tavır almak istemediklerine mi inanmak zorunda kalacağız yoksa ? [988]

Curzon'un Sovyetlere Cevabı

Gelecek toplantının üç ya da dört gün sonra yapılmasına karar verilmişti.

Bu arada Lozan Konferansı'nın erteleneceği söylentisi yayıldı ortalığa. Gerçek şudur: Türk delegasyonu son derece ağır baskı altına alınmıştı [989].

6 Aralık günü yapılan toplantıda, baştan sona Sovyet federasyonunu hedef alan bir söylev verecekti Curzon. Büyük Britanya Dışişleri bakanına göre Sovyetler Birliği, Karadeniz'de tam bir hegemonya kurmak, bütün öbür devletleri Boğazların denetiminden uzakta tutmak ve bu denetim hakkını sadece Türkiye'ye verdirmek istemekteydi.

Sözüm ona geçiş özgürlüğünün geçerli olduğu Panama, Süveyş ve Kiel kanallarında yürürlükte bulunan rejimleri örnek gösteren Curzon, Rusya'nın Karadeniz'i, içinde istediği gibi at oynatabileceğini ve kapısına da Türkiye'yi kolcu dikeceği bir Rus gölü hâline getirmek istediğini öne sürdükten sonra, Müttefiklerin Boğazlar programını açıklamaya koyuldu.

Büyük Britanya dışişleri bakanına göre, Boğazlardan geçiş, ticaret gemileri, bu gemileri koruyucu gemiler, taşıtlar, uçak gemileri ve uçaklar için, gece gündüz, bandıra farkı gözetilmeksizin geçiş ya da gümrük vergisi gibilerinden herhangi bir formalite uygulanmaksızın geçişi mutlak biçimde özgür olmalıydı. Hiç şüphe yok ki, bu, Boğazlardan Karadeniz'de kıyısı olan ve en güçlü donanmaya sahip bulunan devletin elindeki gemi tonajını aşmayacaktı. Aynı zamanda Karadeniz'de kıyısı bulunmayan devletler bu denize, her biri 10 bin tonu aşmamak koşuluyla, bir seferinde üç gemi birden sokma hakkını saklı tutmaktaydılar. En son olarak da Curzon, Boğazlar bölgesinin ve komşu adaların askerden arındırılmasını şart koşmaktaydı. Ve askerden arındırılmış bölgede, müstahkem mevki ve deniz üssü kurulamayacağı gibi topçu kuvveti de bulundurulamayacaktı [990].

Yine Boğazlar bölgesinde etkili bir denetim sistemi uygulayabilmek için, uluslararası bir komisyon kurmak gerekmekteydi. Bir Türk'ün başkanlık edeceği bu komisyon, İngiliz, Fransız, Japon, İtalyan, Rus, Amerikan, Türk, Yunan, Rumen, Yugoslav ve Bulgar temsilcilerinden oluşmalıydı [991].

Çiçerin Yeniden Söz Alıyor

Curzon'un konuşması, yer yer Türkiye'nin gönlünü okşayıcı sözlerle örülü olmasına karşın, Sovyetlere yönelmiş açık tehditler içermekteydi.

Curzon'dan sonra kürsüye gelen Fransız delegesi, açıktan açığa Büyük Britanya'yı destekledi. Onun ardından söz alan İtalyan delegesi de, aynı görüşü daha bulanık bir şekilde savunacaktı.

Daha sonra da Çiçerin'e söz verildi. Sovyet baş delegesi, Lort Curzon'un Karadeniz ülkelerinin savunucusu rolünü yüklenmesindeki acı olayı ortaya serdi ilkin. Şöyle dedi:

"Neuilly'de Bulgaristan'ı silahsız ve güvenliğini koruma hakkından yoksun bırakanlar, Müttefiklerdi. Ve şimdi Lozan'da aynı Müttefikler adına Lort Curzon, Karadeniz'i İngiliz savaş gemilerine açarak aynı Bulgaristan'ın güvenliğini korumaya hevesleniyor [992]."

Romanya'ya ilişkin olarak da, bir temel gerçeği şu sözlerle dile getirdi Çiçerin:

- Acaba bu ülke, henüz dünden beri mi Rusya ile komşu bulunmaktadır? Şüphesiz ki hayır! Peki ama içinizde, aynı Romanya'nın bugüne kadar Boğazların kapalı oluşundan şikâyet ettiğini hatırlayan var mıdır? Bu sorunun cevabı da, "hayır" olacaktır şüphesiz." [993]

Ve konuşmasını şöyle sürdürdü Sovyet baş delegesi:

"Bay Başkanı dinlerken, açıklamasının temel tezi Rusya'ya karşı yönelecek bir sistemin kurulmasıdır izlenimini edinmemek olanaksız. Biz size barış sunuyoruz; sizse, bize karşı yürüttüğünüz mücadeleyi sonsuza dek yayma çabasındasınız. Rusya bugün yepyeni bir çağın eşiğinde bulunmaktadır. Ve biz bu çağa, çevremizde sürekli ve sağlam barış koşulları yaratarak başlamak istiyoruz. Sizse, bizi mücadele zorunda bırakacak koşular içine atmak istiyorsunuz. Rus Devrimi, bütün enerjisini, tarihte henüz eşi görülmemiş bir güçle, hükûmetinde yoğunlaştıran bir ulus hâline getirmiştir Rus halkını ve bu halk, kendisine mücadele empoze edilirse boyun eğmeyecektir. Atlılarımız yeniden Pamir yaylalarında belirdiği için ve karşınızda artık, size 1895'te Hindikuş doruklarını bırakmış olan yarı budala bir Çar bulunmadığı için telaştasınız belki de. Ama biz size savaş değil, barış sunuyoruz. Bu barış, eğer olacaksa, Türkiye'nin özgürlük ve egemenliğine dayanan bir barış olacaktır [994]."

Görüldüğü gibi, Boğazlar Komisyonu'nun toplantısı Sovyet Rusya ile Büyük Britanya arasında amansız bir mücadele sahnesi hâline girmiş bulunmaktaydı.

İsmet Paşa'nın Konuşması

Bütün bu arada, Türklerle Boğazlar konusunda teke tek pazarlığa devam etmekteydi Büyük Britanya. Türkiye'ye, Boğazlar konusundaki Müttefik planını kabul ettikleri takdirde bütün öbür noktalarda ödün verileceği vaat edilmişti [995]. Nitekim, çok geçmeden İstanbul'u boşalttı İngiliz kuvvetleri. Ve sürekli ağır baskı altında kalan Türkler, sonunda boyun eğmekten başka çare bulamadılar [996].

Komisyonun üçüncü toplantısında, yani 8 aralık günü, İsmet Paşa söz aldı. Ülkesinin Boğazlar hakkındaki uluslararası konvansiyonu daima uygulamış ve öbür devletlerin çıkarlarına hiçbir zaman halel getirmemiş olduğunu, belgelere dayanarak ortaya seren Türk diplomatı, konuşmasının daha sonraki bölümünde ise, hükûmetinin savaş gemilerine de Boğazlardan geçiş hakkı tanıyan Müttefik tasarısını –söz konusu gemiler, ticaret gemilerine eşlik eden hafif üniteler olmak koşuluyla– kabule karar verdiğini bildirdi. Türkler ayrıca, İstanbul boğazı hariç, Boğazlar, bölgesinin askerden arındırılmasına da boyun eğmekte ve Boğazlar, İstanbul ve Marmara Denizi için bir güvenlik garantisi istemekteydiler sadece [997].

İsmet Paşa'nın bu söylevi, Sovyet delegasyonunun, Türkiye ile İngiltere arasında bir ön anlaşma bulunduğu yolundaki varsayımını doğrulamaktaydı [998].

Çiçerin de bir konuşma yaptı aynı gün. Her şeyden önce, Curzon'un Boğazlarla Süveyş ve Panama kanalları arasında yaptığı benzetmenin temelsiz olduğunu ortaya koydu Sovyet delegesi [999]. Gerçekten de, bu iki kanal eşit önem taşıyan ve her ikisi de askerî bakımdan iyice belirtilmiş olan evrensel ulaşım yollarıydılar. Ve Panama, hiçbir uluslararası denetim altında bulunmuyordu. Süveyş'e gelince: Gerçi bu kanal için bir denetim komisyonu vardı; ama söz konusu komisyon, kurulduğundan bu yana hiçbir toplantı yapmış değildi!

Bu durumda Sovyet Rusya, Türkiye için Boğazlarını özgür olarak berkitme hakkını savunurken, Süveyş ve Panama kanallarının statülerini hazırlarken Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin esinlenmiş oldukları ilkelerin, Boğazlar için de uygulanmasını istemekteydi, o kadar.

Sonu Gelmeyen Tartışmalar ve Sovyetlerin Yeni Önerisi

Boğazların savaş gemilerine kapatılmasını şart koşmaktaydı Sovyet hükûmeti. Ve bunu, söz konusu durumdan kendisi de zarar göreceği hâlde istemekteydi: Gerçekten de, Sovyet önerisi kabul edildiği takdirde Rus donanması hiçbir zaman Karadeniz'den Akdeniz'e geçemeyecekti. Yine aynı şekilde, Baltık'a da açılamayacaktı Rus donanması; Uzak Doğu'ya açılması hepten hayaldi. Aslında bu konudaki ideal çözüm, tam ve yine bir deniz silahsızlanmasına gitmek olurdu elbette. Ama şu anki durum ve koşullar çerçevesinde biricik uzlaşma yolu, Türkiye'nin Boğazları bütün savaş gemilerine kapatmasıydı.

Sovyet temsilcisinin bu kesin konuşması, konferans ve basın üzerinde büyük etki uyandırmıştır. Bununla birlikte Balkan delegeleri, yine de, Müttefik planının benimsediklerini ilan edeceklerdir. Bu arada Lort Curzon da, hemen Türk önerisine yapışmış ve Boğazlardan geçmesine izin verilecek deniz kuvvetlerinde belirli bir indirimi tartışmaya hazır olduğunu bildirmiştir. Teknik sorunları çözüme bağlamak için de, bir uzmanlar komisyon kurulmasını önermiştir İngiliz dışişleri bakanı.

Sovyet delegasyonu hemen söz alarak, basına verilecek olan bildiride, Sovyet Rusya'nın da Türkiye ile eşit haklara sahip olarak uzmanlar komisyonunda temsil edileceğinin açıklanmasını talep etti [1000]. Teknik ve askerî sorunların sadece Müttefiklerle Türkiye'yi ilgilendirdiği cevabını verdi Lort Curzon buna. Besbelliydi ki İngiltere, Türkiye ile, Sovyet delegelerinin yokluğunda pazarlığa girmek istemekteydi.

9 Aralık günü Çiçerin, Lort Curzon'a, Rusya'nın uzmanlar komisyonuna alınmamasını protesto eden bir nota verdi [1001]. 12 Aralık günü de, kalkıp bizzat komisyonun toplantısına gitti. İşte o zaman meydana çıktı ki komisyon, Müttefik tasarılarıyla Türk önerilerini uzlaştırabilmek için zaten birkaç günden beri çalışmaktadır. Sovyet delegasyonuna bu durumda, ertesi gün, bir protesto notası daha vermekten başka bir şey kalmamaktaydı. Çiçerin de bunu yaptı [1002].

Boğazlar Komisyonu'nun beşinci toplantısının 18 Aralık günü yapılması kararlaştırılmıştı. Sovyet delegasyonu, kendi tasarısını işte bu toplantıda sunmuştur [1003]. Sovyetler bu yeni önerilerinde, her türden savaş gemisinin gerek barış ve gerekse savaş zamanında Boğazlardan geçişinin

yasaklanması hakkındaki taleplerini tekrarlamakla birlikte, tamamen olağanüstü durumlarda ve çok belirli birtakım amaçlar çerçevesi içinde Türk hükûmetinin, denizaltılar dışında, bazı hafif ünitelere geçiş hakkı tanımasını kabul etmekteydiler.

Bu kısıtlama, savaş zamanlarında bizzat Türkiye'nin de tarafsız kalması koşuluyla, tarafsız ülkelerin hafif üniteleri için de geçerli olacaktı. Ama Türkiye de savaşa katıldığı takdirde, öbür devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi, Türkiye'nin zorunlu göreceği koşullara bağlı kalacaktı.

Sorunun Çözümü

Konferans bu yeni Sovyet tasarısını, bütün uzlaştırıcı niteliğine rağmen, incelemeye bile yanaşmamıştır [1004]. nitekim 19 Aralık günü Lort Curzon, Sovyet tasarısının hemen reddedilmesini talep etmiş ve bu istek de kabul edilmiştir.

Bundan sonra da Lozan Konferansı, birtakım küçük ayrıntıların tartışıldığı bir evreye girecekti; çünkü Boğazlar sorunu temel bakımdan çözülmüş sayılabilirdi. Nitekim Lort Curzon, Uzmanlar Komisyonu'nun sadece bazı teknik sorunları çözüme bağlamak için kurulmuş olduğunu söylüyordu durmadan. Ne var ki bu arada, bir başka gerçek çıktı ortaya:

Konferans sekreterliği tarafından dağıtılan belgelerden biri, "Boğazlar Rejimini İnceleyecek Uzmanlar Komisyonu" adlı bir kuruluştan söz etmekteydi. Ve söz konusu "komisyon"un "üyeleri", bir yanda İngiltere, Fransa ve İtalya ile karşı yanda Türkiye'nin temsilcilerinden oluşuyordu. Böylece resmen ortaya çıkmış bulunuyordu ki, tüm görevlerinin soruna "aydınlık" getirmek olduğu söylenen bu masum "uzmanlar" aslında, Boğazlar Komisyonu'nun bir alt komisyonunu meydana getirmekteydiler ve Müttefik devletlerin aynı zamanda kendilerine bağımlı küçük devletleri de temsil ettikleri bu alt komisyonda sadece Sovyet delegeleri yer almıyordu [1005].

Curzon, Sovyet delegelerinden bir an önce yakasını kurtarabilmek için, Boğazlar sorununu artık kesin çözüme bağlamak kararındaydı. Aslında, kendi tasarısını Türklere kabul ettirmekle, amacına ulaşmış bulunuyordu

İngiliz dışişleri bakanı. Ve şimdi artık, Fransa ile Türkiye arasında başlayan mücadelenin gelişimini rahatça seyredebilirdi.

977 *Le Temps* gazetesi, 30 Kasım 1922 tarihli sayı, s. 3, “Türklere bir destek” başlıklı yazı.

978 *Chicago Tribune* gazetesi, Aralık 1922 tarihli sayı, “Türk delegasyonu Boğazlar konusunda kendisinden çok Ruslara mı güveniyor” başlıklı yorum.

979 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 11.

980 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 11-12.

981 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

982 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 267.

983 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

984 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 13.

985 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 270.

986 *Aynı yapıt.* s. 271.

987 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 132.

988 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 211.

989 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 17.

990 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 19-20.

991 *Aynı yapıt.* s. 20.

992 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.*

Moskova-Leningrad, 1924, s. 21.

993 *Aynı yapıt.* s. 22.

994 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 22-23.

995 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 277.

996 *Aynı yapıt.* s. 278.

997 *Laussanne Conference on Eastern Affairs 1922-1923.* Londra, 1923, s. 111.

998 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

999 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 25.

1000 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 281.

1001 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 27.

1002 *Aynı yapıt.* s. 28.

1003 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

1004 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 292.

1005 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 29.

3. KONFERANSIN YARIDA KESİLMESİ

Kapitülasyonlar Sorunu

Türkiye'de Avrupalı devletlere tanınan imtiyazları belirleyen kapitülasyonlar, XVI. yüzyılın ortasında verilmişti [1006]. Osmanlı İmparatoru Muhteşem Süleyman, 1535 yılında, Fransa Kralı I. François ile bir anlaşma imzalamıştı bu konuda. O günden bu güne de aynı konuda başka devletlerle aynı türden anlaşmalar yapılmıştı. Bütün bu anlaşmalarda yer alan bazı ortak hükümlere göre, kapitülasyonlar rejiminden yararlanan her yabancı, kendi ülkesini temsil eden konsolosun koruması altındaydı. Yerel vergilerden bağışıktı yabancılar. Türk polisi bunların evine giremez; ilgili konsolos ya da temsilcisi yoksa, evlerinde arama yapamazdı. Yabancılar arasındaki davalar, konsolosluk mahkemeleri tarafından görülürdü. Yabancılar bir Türk aleyhine dava açtıklarında, Türk mahkemesine başvurmak zorundaydılar; ama Türk mahkemesi, ilgili konsolos ya da temsilci olmaksızın bu davanın soruşturmasına başlayamazdı. Görüldüğü gibi bu rejim, Tük devletinin egemenliğiyle açıktan açığa bağdaşmazlık hâlindeydi.

İşte bunun içindir ki Türk delegasyonu, kapitülasyonların kalkmasını kesinlikle şart koşmaktaydı. Müttefikler bu koşulu kabul ettiler: Kapitülasyonlar rejimi yürürlükten kaldırılacaktı. Ne var ki buna karşılık istedikleri yeni garantilerin, kapitülasyonlardan en ufak bir farkı yoktu [1007]. Şöyle ki:

Türkiye’de oturan yabancılar arasındaki anlaşmazlıklar Türk mahkemeleri tarafından sonuca bağlanacaktı; ama bu mahkemeler, hem Avrupa’da yetişmiş ve hem de La Haye Adalet Divanı tarafından tavsiye edilmiş hukukçulardan meydana gelecekti. Türklerin böyle bir çözümü kabulünü sağlamak için, on yıl süreli bir geçiş dönemi önerdi Lort Curzon; bunu reddettikleri takdirde de yabancı sermayenin Türkiye’ye gelmeyeceği tehdidini savurdu [1008].

Bu arada Japonya baş delegesi Baron Ganşi de, İsmet Paşa’ya bu çözüm şeklini hemen kabul etmesini öğütlemekte ve şunları eklemekteydi sözlerine:

– Japonya, kendisine empoze edilmiş olan kapitülasyonlardan kurtulabilmek için, yirmi yıllık bir geçiş dönemini kabul etmek zorunda kalmıştır. Siz Türkler, on yıllık bir geçiş dönemini seve isteye kabul etmelisiniz [1009].

Gelgelelim, Türkler katiyen o fikirde değildi. Kesin bir şekilde ayak diremekteydiler. Bunun üzerine komisyon başkanı, şöyle bir uzlaşma tarzı önerdi: Türkiye’de özel bir komisyon kurulacaktı. Beş üyeden oluşacak olan bu komisyonun üyeleri Türk hükûmeti tarafından atanacaktı. Ne var ki bu beş üyeden üçünün La Haye Adalet Divanı üyesi olması gerekmekteydi. İşte bu komisyon, Türk mahkemelerine yargıç adaylarının listelerini hazırlamakla görevlendirilecekti [1010].

Musul Sorununda Yeni Gelişmeler

Bu arada, Musul üzerindeki müzakereler öncelik kazanmıştı. Hasımlar, bölgede yaşayan ulus topluluklarının nüfusuna dayalı kanıtlara başvuruyorlardı. Türklere göre, göçebe Bedevileri saymaksızın 503 bin kişilik bu nüfusun 281 bini Kürt, 146 bini Türk, 43 bini Arap 31 bini de Yahudi ve Hıristiyan’dı. Ve Kürtlerin Türk kökenli bir ulus olduğunu öne süren İsmet Paşa bölge nüfusunun %85’inin Türk olduğunu iddia ediyordu [1011].

Bölgenin tüm nüfusunu 785 bin kişi olarak değerlendiren İngilizlerse, bunun 454 bininin Kürt, 185 bininin Arap, 65 binin Türk, 62 bininin

Hıristiyan, 16 bininin de Yahudi olduğunu ileri sürmekteydiler. Bu durumda Türkler, nüfusun ancak %12'sini meydana getiriyorlardı.

İsmet Paşa sorunu kesin çözüme bağlamak için hemen bir plebisit yapılmasını talep etmekteydi ısrarla [1012]. Bölgenin mandasını bu arada koparmış bulunan İngilizlerse, sorunun çözümünü, mandayı vermiş olan Milletler Cemiyeti'ne bırakmayı öneriyorlardı. Türkiye ile Büyük Britanya arasındaki bütün bu çekişme sürüp giderken durum, Fransız delegasyonunun "Turkish Petroleum"a ait hisse senetlerinin %25'ini talep etmesiyle büsbütün karmaşık bir hâl alacaktır [1013].

4 Ocak 1923 günü Lort Curzon'la İsmet Paşa, özel bir toplantı yapıp müzakerelere devam ettiler [1014]. Basında çıkan haberler, Musul sorununun, gündem dışı bırakılıp, doğrudan doğruya Büyük Britanya ile Türkiye arasında sonuca bağlanacağını bildirmekteydi. [1015]. Ama bütün bu haberler, asılsız olmaya mahkûm şeylerdi; çünkü Türkler kaya gibi direnmekteydiler. Nitekim 23 Ocak 1923 günkü toplantıda Türk delegasyonu, sorunun Milletler Cemiyeti'ne aktarılmasını kesinlikle reddetti [1016].

Bu tıkanma karşısında Curzon, çabucak taktik değiştirecekti. Gerçekten de Büyük Britanya dışişleri bakanı, hemen Amerika temsilcileriyle temasa geçerek pazarlığa girişti ve "Turkish Petroleum"a ait hisse senetlerinin %25'ini vaat etti. Amerikan petrol krallarına [1017]. Bu manevra, bir yandan, Fransa'yı oyun dışı bırakırken, bir yandan da Türkiye'yi Amerikan desteğinden yoksun kılarak tam tecrit edilmiş bir hâle sokmaktaydı [1018].

Curzon'un Başarısı

31 Ocak 1923 günü Lort Curzon, Büyük Britanya, Fransa ve İtalya adına Türkiye'ye bir ültimatom vererek Boğazlar hakkındaki anlaşma tasarısını imzalamalarını istedi [1019].

Türk delegasyonuna cevap için beş günlük bir süre tanınmıştı.

Curzon, ayrıca, Musul konusunda Türklere yapılan baskıyı pekiştirmek üzere Irak'ı da sokacaktı sahneye. Nitekim, Türkiye'ye ültimatomun verildiği aynı gün, Irak Kralı Hüseyin Lozan Konferansı'na bir nota

gönderdi [1020]. Irak'ın o güne dek konferansa katılmama yolunu seçtiğini belirten kral:

"Ama, diye devam ediyordu, Türk hükûmetinin talepleri karşısında, Musul ve bölgesinin Irak Arap Krallığı'nın bölünmez bir parçası olduğunu ve öyle kalacağını kesinlikle bildirmeyi görev bilirim" [1021].

Kralın notasını eline alır almaz, sorunu yeniden Milletler Cemiyeti'ne aktarmayı önerdi hemen Lort Curzon.

İngiliz önerisinin tartışıldığı 1 Şubat 1923 günkü toplantıda Sovyet delegasyonu, Müttefikler tarafından hazırlanan ve bir ültimatomla Türkiye'den imzalanması istenen anlaşma tasarısını kabul etmediğini açıklayacaktı:

"Boğazlar sorunu, Rusya, Ukrayna ve Gürcistan Cumhuriyetlerinin rızası olmaksızın karara bağlanamaz [1022]" diyordu Sovyetler.

Aslında Büyük Britanya dışişleri bakanı, amacına ulaşmış bulunmaktaydı: Sovyetler Birliği'nden ayırdığı Türkiye'ye Boğazlar konusundaki kendi "nötralizasyon" planını empoze etmeyi ve böylece Sovyet Rusya'ya yönelik sürekli bir tehdit aracı yaratmayı başarmıştı [1023]. Musul üzerindeki İngiliz egemenliğini pekiştirmeyi de başarmıştı ayrıca. Curzon'a şimdi kala kala, Fransa ile Türkiye'nin arasını açmak kalıyordu. Ve kurt diplomat, bunu da başarmakta gecikmeyecekti.

Türk-Fransız Çatışması

Lort Curzon, Lozan Konferansı'nı bir dizi komisyona böldükten sonra, Büyük Britanya'yı ilgilendiren sorunları özel bir özenle ele alıp sonuca bağlamıştı. Bu sorunların belli başlıları, Boğazlarla Musul'du. Buna karşılık, Fransızları asıl ilgilendiren ekonomik ve mali sorunlar tartışılmamıştı henüz. Curzon'un bir başka başarısı da buydu.

Türkiye'ye bir milyar frankı aşkın para yatırmış bulunmaktaydı Fransa. Bu meblağ, Fransız emperyalizminin yurt dışı yatırımının %50'den fazlasını, tüm Osmanlı borçlarının da yaklaşık olarak %60'ını meydana getirmekteydi [1024]. Ve o kurnaz Fransız diplomasisi, Türkiye'nin İngiliz koşullarını nasıl olsa kabul etmeyeceği güveni içinde, aracı olarak ortaya

atılıp kendi taleplerini kolayca onaylattırabileceği anı bekliyordu. Aldanıyordu tabi! Nitekim Fransız delegeleri Curzon'un oyununa geldiklerini sezdiklerinde iş işten geçmiş olacaktı.

İşte o zaman Fransız basını, İngiliz dışişleri bakanına karşı amansız bir kampanyaya girişti. Rus-İngiliz çekişmesi sürülüyordu ön plana; ve içerin-Curzon düellosunda Çiçerin'in kılıcının "daha uzun, daha keskin ve daha atik [1025]" olduğunun meydana çıkmasıyla avunuluyordu. Hatta bazı gazeteler, Curzon'u, "Türkiye'nin gelmiş geçmiş en büyük düşmanı [1026]" olarak ilan etmekten çekinmemekteydiler.

Bu arada Fransızlar, durumu düzeltme çabasına girmişlerdi. Nitekim Fransız delegesi Bompard, İsmet Paşa'yla ikili müzakereye oturmuş ve daha ilk görüşmede, Curzon ültimatomunda sözü geçen ortak cephenin aslında varolmadığını fısıldamıştı Türk baş delegesine [1027]. Daha sonra da Bompard, hükûmetinin Türklerle ültimatomlar aracılığıyla değil, dostça müzakere etmek isteğinde olduğunu bildirmiş ve şu öneriyi sürmüştü ortaya:

Fransa'ya:

1)Osmanlı borçlarının faizi altın olarak ödenmeliydi,

2)Bağdat demiryolu üzerindeki imtiyazlar konusunda öncelik tanınmalıydı.

Lort Curzon'un tahminleri gerçekleşmiş oluyordu böylece: Lozan'da Türklerle Müttefikler arasında çıkabilecek uzlaşmazlıklar içinde en şiddetlisi, Türk-Fransız anlaşmazlığı olacaktı. Nitekim Türkiye, Fransız taleplerini kesinlikle reddetti. İsmet Paşa şu soruyu yöneltmişti Fransız delegasyonuna:

– Siz de borçlarınızın faizini altınla mı ödüyorsunuz ? [1028]

Ve Fransızlar, bu soruya olabildiğine kışkırtıcı bir cevap vereceklerdi: Fransa'nın bu hakkı, muzaffer devlet oluşundan doğuyordu; dolayısıyla da yenik düşmüş bir ülke olan Türkiye'nin haklarıyla karşılaştırılamazdı.

Türk-Fransız müzakerelerinin tam bir başarısızlığa sürüklendiğini haber alan Lort Curzon, Lozan'dan ayrılış tarihini erteleyecektir. Bu arada, yeni talimat getiren bir kurye gelmişti Paris'ten: Tıpkı Musul sorununa ilişkin müzakereler gibi, ekonomik sorunların müzakeresi de ertelenebilirdi. Türkiye de Fransa'nın mali taleplerini kabul etmeliydi buna karşılık. Ama Türk delegasyonu, bu koşulları da reddedecekti.

İsmet Paşa'nın Önerisi

Türkiye baş delegesi İsmet Paşa, hükûmetinin Fransız taleplerine boyun eğmeyeceğini açıkladığı aynı toplantıda, Musul sorununu gündemden çıkarma ve yıl içinde İngiltere ile Türkiye arasında müzakere etme önerisinde bulunmuştu. Curzon'un manevrası sonucunda Amerikan desteğinden yoksun düşen Türkiye'nin Büyük Britanya'ya karşı uzlaşmacı bir çizgi tutturmak zorunda kalacağı şeklindeki Sovyet varsayımını doğrulayan bir olguydu bu [1029].

Yalnız, hemen belirtmek gerekir ki, doğru olan bir nokta daha vardı: Türkiye, bu konuda Büyük Britanya'ya boyun eğerken, örneğin Sevr Antlaşması'nın feshedilmesi, kapitülasyonlar rejiminin yürürlükten kaldırılması, Anayurt topraklarının yine kendi egemenliği altında kalması gibi, ulusal bağımsızlığını güvence altına alan temel koşullardan vazgeçmiş olmamaktaydı [1030].

Sırası gelmişken şu noktayı da belirtmek gerekiyor: Türklerin kendi pozisyonlarını savunmakta gösterdikleri sebat, hiç şüphesiz ki belirli bir ölçüde, yukarıda adı geçen konularda Sovyet Rusya tarafından her şeye rağmen sonuna kadar destekleneceklerini sezmelerinden ileri geliyordu [1031].

Müttefik ültimatomunun Türkiye'ye tanıdığı mühlet, 4 Şubat akşamı sona ermekteydi. Ve o gün sabahtan itibaren bütün Müttefik delegeler, yanlarında uzmanlarıyla birlikte, Lort Curzon'un dairesindeki büyük salonda toplanmaya başladılar. Türk delegasyonu, tam takım hâlinde ancak akşamüstü görünecekti.

Anlaşmanın imzalanmak üzere olduğu söylentisi yayıldı bir anda bütün kente. Ve Curzon'un kaldığı otel, hemen o saat tüm basın mensupları, foto muhabirleri ve meraklılarla doldu.

Ne var ki saat 19'da Türkler oteli terk edeceklerdi. Bütün herkes resmî açıklamayı bekliyordu sabırsızlık içinde. Ve nihayet bir ses gürledi:

-Hayır, hayır! Türklerle biraz önce görüştüm ben: İmzalamıyorlar. Curzon da saat 21'de hareket ediyor [1032].

Curzon'un Gidişi

Olayların gelişimini, görgü tanıklarından birinin kaleminden izleyelim:

“Curzon’un dairesinden çıkan delegeler merdivenleri inmeye koyulmuşlardı. Ürkmüş bir hâlleri vardı: Bir cinayet mahallini terk eden insanlar gibiydiler.

“Curzon’un dairesinde korkunç bir düzensizlik hüküm sürüyordu, darmadağındı ortalık... Bizzat Curzon, son derece yorgun bir hâlde bana doğru geldi ve salonun ortasında durarak:

“– Gösterdiğiniz çabadan dolayı size teşekkür borçluyum, dedi.

“Sordum:

“– Daha başka bir şeyler alabilir miyiz acaba? İsmet’le yeniden görüşsek?

“– Pek işe yarayacağını sanmıyorum, diye cevap verdi Lort. Ama siz bu fikirde değilseniz, deneyin. Benimle görüşmek için gara gelebilir. Gerçekten bir işe yarayacağına inanıyorsanız, trenin hareketini on beş dakika geciktirebilirim.

“Hemen bir taksiye atlayıp Palace Hôtel’e geldik. İsmet ilk defa olarak son derece üzgün göründü bize. Kapitülasyonlardan söz açtı hemen: Belirttiğine göre bu sorun, özellikle büyük zorluklar doğurmaktaydı. Müzakereye koyulduk. Bompart’la Montagnat yandaki odada bekliyorlardı. Uçup gidiyordu dakikalar. Genç General bazen koşarak odadan çıkıyor, sonra yeniden beliriyordu kapıda. Herkes hep bir ağızdan ve durmaksızın karşısındakinin sözünü keserek konuşmaktaydı. Tam bir kargaşa vardı ortada ve hiç kimse sessizliği sağlamaya niyetli görünmüyordu...

“Yine bir taksiye atlayıp gara koştuk. Ama Curzon’un treni gitmiş bulunmaktaydı.

“Bütün herkes üzgün ve kaygılıydı. Lozan Konferansı’nın tam bir başarısızlıkla sonuçlandığını öğrenecekti ertesi gün bütün dünya ve sonra herkes, kahvaltısına devam edecekti. Ama şu anda burada, gerçekten trajik ve çıkışı olmayan bir yılgınlık havası hüküm sürüyordu [1033].”

4 Şubat günü İngiliz ve Fransız delegasyonları Lozan’dan ayrıldılar. Bütün Avrupa şimdi dikkatini Ruhr’daki çatışmaya çevirmiş bulunmaktaydı. 7 Şubat günü Sovyet delegasyonu da çıkmıştı yola. Hareket etmeden önce Çiçerin, konferans sekreterliğine başvurarak, müzakerelerin yeniden başlayacağı yer ve günün Roma’daki Sovyet temsilcisi Vorovski’ye bildirilmesi gerektiğini haber vermişti.

1006 Bu konuda bkz.: *Diplomasi Tarihi,* cilt I, Kesim 3, Bölüm 2

1007 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 303.

1008 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 144.

1009 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 232.

1010 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 154.

1011 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 317.

1012 *Aynı yapıt.* s. 318.

1013 *Emperyalist petrol oyunları.* Devlet yayınları, Moskova-Leningrad, 1925, s. 122.

1014 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 321.

1015 *Manchester Guardian* gazetesi, 6 Ocak 1923 tarihli sayı, s. 1. "Musul sorunu çözülüyor" başlıklı haber.

1016 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 32.

1017 Karl Hoffmann, *Petrol politikası ve Anglo-Sakson emperyalizmi* (Almanca'dan çeviri). Moskova, 1930, s. 275.

1018 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 240.

1019 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 161.

1020 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan'da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 325.

1021 *Aynı yapıt.* s. 327.

1022 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 36.

1023 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 38.

1024 *Conférence de Lausanne* ("Livre Jaune"). Cilt I, s. 87. Fransa Dışişleri Bakanlığı yayınları, Documents diplomatiques dizisi, Paris 1923.

1025 *Le Temps* gazetesi, 3 Şubat 1923 tarihli sayı, s. 1, “Curzon’un ihaneti” başlıklı yazı.

1026 *Pravda* gazetesi, 5 Şubat 1923 tarihli sayı, s. 3, “Fransızlar İngilizlere ateş püskürüyor” başlıklı yazı.

1027 *Traité de Lausanne.* Conférence sur les affaires du Proche Orient (1922-1923). Lettres et accords du 24 Juillet 1923. Paris, 1923, s. 172.

1028 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 244.

1029 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 38.

1030 *Aynı yapıt*, s. 39.

1031 *Aynı yapıt,* s. 40.

1032 *Laussanne Conference on Eastern Affairs 1922-1923.* Londra, 1923, s. 125.

1033 Richard Child, *A Diplomat looks at Europe,* New York, 1925, s. 261-262.

KIRKİKİNCİ BÖLÜM

VERSAY SİSTEMİNDEKİ ÇELİŞKİLERİN KESKİNLEŞMESİ

CURZON POLİTİKASININ ÜRÜNLERİ

1. MOSKOVA KONFERANSI

Sovyet Önerisi

Curzon'un, Sovyet Rusya'ya karşı saldırganlık politikası, Baltık ülkeleriyle Polonya'nın davranışlarına da yansımaktan geri kalmayacaktı. Nitekim küçük ülkeler, 12 Haziran 1922 tarihinde Sovyet hükûmeti tarafından kendilerine yollanan ve Doğu Avrupa'da yine bir silah sınırlamasını gerçekleştirmek üzere bir konferans toplanmasını isteyen çağrıya tam dört ay boyunca cevap vermemişlerdir.

Polonya ile –Lituanya hariç– Baltık ülkeleri ancak 8 ve 9 Ekim 1922 tarihlerinde Revel'de toplanıp müzakere ettikten sonra, Rus çağrısını kabul etme kararı alacaklardır [1034]. Toplanması böylece kesinleşen Moskova Konferansı, 2 Aralık 1922 günü açılmıştır.

Sovyet Rusya, Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya ve Lituanya delegelerini bir araya getirmekteydi bu konferans; Romanya hükûmeti ise, katılışını Besarabya'nın Romanya'ya bırakılmasına bağlı kılmıştı. Sovyet hükûmeti, böyle bir hak iddiasını kabule yanaşmayacaktı. Bunun üzerine Polonya baş temsilcisi, Rumen hükûmetinin kendisine birtakım yetkiler tanımış olduğunu bildirdi. Ama konferansın sonuna kadar bu yetkilerin hiçbirini kullanmadığı gibi, niteliklerini de açıklamadı [1035].

Konferansın daha ilk toplantısında Sovyet delegasyonu, silahsızlanma sorununu koymuştu hemen ortaya. Sovyetler sırasıyla şu öneride bulunuyorlardı:

1. On sekiz ay ya da iki yıllık bir süre içinde, konferansta temsil edilen bütün devletlerin orduları %75 oranında bir indirime uğratılacaktır. Kızıl Ordu'nun mevcudu, 800 bin kişiden 200 bin kişiye indirilmiş olacaktır örneğin.

2. Düzgün ordu dışında yardımcı olarak kurulmuş olan başıbozuk kıtaları ve milis kuvvetleri dağıtılacaktır.

3. Askerî harcamalarda kısıntı yapılacaktır. Böylece her ülke, her asker için yılda belirli bir miktar para harcamak hakkına sahip olacaktır.

4. Sınırlar boyunca tarafsız bölgeler kurulacak ve bu bölgelere hiçbir silahlı kuvvet giremeyecektir [1036].

Karşı Öneri ve Konferansın Başarısızlığa Uğrayışı

Konferansın daha ilk toplantısında iki karşıt cephe belirmiş durumdaydı: Bir yanda Sovyet Rusya vardı; öbür yanda ise, Polonya'nın yönetimi altında, Finlandiya, Estonya ve Letonya'dan oluşan blok. Lituanya'ya gelince: Vilno[1037] sorunu dolayısıyla Polonya ile çekişmeli olan bu ülke, Polonya-Baltık bloğuna katılmadı; ama Sovyet Rusya'yı da sürekli şekilde desteklemedi [1038].

Karşıt blok, Sovyet önerisine karşı kendi önerisini sunmuştur. Söz konusu öneriye göre, silahsızlanma planının uygulanmasına geçmeden önce, taraflar arasında bir "güven havası"[1039] yaratmak gerekmekteydi; bu da ancak, konferansta temsil edilen ülkeler arasında bir saldırmazlık paktı imzalanarak sağlanabilirdi.

Sovyet delegasyonu ise, konferansta temsil edilen ülkelerle kendisi arasında zaten birer saldırmazlık ve dostluk paktı imzalanmış bulunduğunu; bunlar hazır dururken yeni bir saldırmazlık paktı hazırlamaya gitmenin vakit yitirmekten başka hiçbir şeye yaramayacağını ileri sürdü. Ama konferansın bu bahaneyle sabote edilmesinden ürktüğü için de, çalışmalara, yine bir saldırmazlık paktı tasarısının hazırlanmasıyla başlanmasını kabul etti [1040].

Hazırlanan tasarı, ilkin Polonya delegasyonunun onayından geçti; ardından da, uzun müzakerelerden sonra taraflarca benimsenerek kabul

edildi. Yalnız Sovyetler, bu belgeyi, ancak yine silahsızlanma anlaşması çerçevesi içinde yer aldığı takdirde imzalayacaklarını bildirmişlerdi önceden [1041].

Gündemdeki ana soruna, silahlı kuvvetlerin kısıtlanması sorununa geçildiğinde, Polonya-Baltık bloğu 1923 yılı başlangıcı için %25 oranında bir indirim önerdi. Sovyet Rusya, Kızıl Ordu'nun mevcudunu 800 bin kişiden 600 bin kişiye indirmeyi kabul etti hemen. Öbür devletlerse, o günkü ordu mevcutlarını bildirmeksizin, %25'lik indirimden sonra silah altında ne kadar askerleri kalacağını açıklamakla yetindiler.

Bu rakamlar şöyle sıralanmaktaydı: Finlandiya, 28 bin; Estonya, 16 bin; Letonya, 19 bin; Polonya, 280 bin. Oysa aynı Polonya 28 Haziran 1922 tarihinde Milletler Cemiyeti'ne verdiği bir notada kendi ordu mevcudunu 294 bin kişi olarak göstermiş bulunmaktaydı! 294 bin kişilik bir ordu mevcudunda %25 oranında indirim yapılınca kaç kişi kalacağını bilmemek için, galiba sadece Polonyalı olmak gerekmekteydi.

Sovyet delegasyonu, rakamlar arasındaki bu şaşırtıcı farkı açıklamaktan geri kalmadı.

Konferansın 11 Aralık tarihli oturumunda karşıt blok delegasyonları ortak bir bildiri okuyarak, saldırmazlık paktının hemen imzalanmasını ve tüm silahsızlanma sorunlarının incelenip sonuca bağlanmasının da bir askerî uzmanlar komisyonuna aktarılmasını talep ettiler. Yine karşıt blok delegasyonlarına göre, söz konusu uzmanlar komisyonu ancak saldırmazlık paktının onaylanmasından sonra –yani üç ay sonra– toplanmalıydı [1042].

Sovyetler itiraz ettiler buna ve çalışmaların ara verilmeksizin sürdürülmesini istediler. Ama karşıt blok, kendi talebinden katiyen vazgeçmiyordu. Bunun üzerine Sovyet delegasyonu, konferansın ulaştığı sonuçların herkes tarafından değerlendirilmesini sağlamak için, kamuya açık bir kapanış toplantısı düzenleme önerisinde bulundu [1043]. Ama bu öneri de, söz konusu kapanışın Sovyetler tarafından propaganda için kullanılacağı gerekçesiyle, redde uğradı.

1034 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1035 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1036 *Aynı yapıt.*
1037 Vilno: Lituanya'nın başkenti. 1920-1939 yılları arasında Polonya'nın toprakları içinde kaldı.
1038 *Aynı yapıt.*
1039 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.
1040 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.
1041 *Aynı yapıt.*
1042 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.
1043 *Aynı yapıt.*

2. İKİNCİ LOZAN KONFERANSI VE MÜTTEFİK-TÜRK ANTLAŞMASI

Sovyetler Çağırılmıyor

Lozan müzakereleri, 9 Nisan 1923 günü yeniden başlamıştır. Vorovski, gazetelerden öğrenecektir bunu [1044]. Ve hemen, o sırada Paris'te bulunan konferans yine sekreterine, çalışmalara yeniden başlanacağından Sovyet delegasyonunun niçin haberli kılınmadığını soracaktır.

Vorovski'ye 12 Nisan günü cevap veren yine sekreter. Türkiye antlaşma tasarısında hiçbir değişiklik talep etmemiş olduğu için Boğazlar sorununun ele alınmayacağını gösteriyordu gerekçe olarak ve Çiçerin'in antlaşma imzalamayı reddeden açıklamasının hâlâ geçerli olup olmadığını soruyordu.

18 Nisan günü Vorovski İtalya hükûmetine, çağrıcı bir devletin hükûmeti sıfatıyla, Boğazlar konusundaki antlaşmanın imzalanışından önce Sovyetlerin keyfî bir şekilde konferanstan uzaklaştırılmasını protesto eden bir nota verdi ve Sovyet hükûmetinin antlaşmayı imzalamayı hiçbir zaman reddetmediğini, yayınlanan bildirinin de bilerek ve isteyerek yanlış yorumlandığını belirtti [1045]."

Cevap alamayınca, 27 Nisan günü Lozan'a geldi Vorovski. Gelir gelmez de Berlin'deki İsviçre misyonunun, Moskova'dan Lozan'a gelmekte olan bir Sovyet diplomatik kuryesine vize vermeyi reddettiğini öğrendi. İsviçre Dışişleri Bakanlığı, kendisinden bilgi isteyen Vorovski'ye konferans yine

sekreterine başvurmasını öğütleyecekti. Sovyet temsilcisi, hemen aynı gün, sekretere yazarak işi tatlıya bağlamak için gerekli önlemleri almasını rica etti. Vorovski'ye telefonla cevap verdirten sekreter, bu durumda herhangi bir cevap verilmesi için, önce Sovyet delegasyonu tarafından yine sekreterliğin 12 Nisan tarihli mektubuna cevap verilmesi gerektiğini bildirmişti.

Bunun üzerine Vorovski, birkaç gün daha bekledikten sonra, 30 Nisan günü, bu konudaki bütün yazışmayı basında yayınlatacak ve konferans delegeleri arasında eşitlik ilkesini çiğnemiş olan İsviçre hükûmetinin tutumunu özellikle eleştirecektir.

Vize talebinin geri çevrilmesi konusunda şunları yazmaktaydı Vorovski:

"Çağırıcı devletlerin, Sovyet Rusya ile müttefiklerini Boğazlar Komisyonu tarafından sürdürülen çalışmaların son evresinden uzakta tutmak için sıradan polis metotlarına başvurabileceklerini varsaymak son derece güçtür [1046]."

Konferans yine sekreteri ancak 2 Mayıs günü Vorovski'ye verdiği cevapta, Sovyet temsilcisinin 27 Nisan tarihli mektubunu 12 Nisan günü yöneltilen soruya bir cevap olarak kabul edemeyeceğini bildirmekteydi. Aynı sırada Moskova'dan, Lozan'ı terk etme emri geliyordu Vorovski'ye.

Uzlaşma

Konferans çalışmaları yavaş ilerliyordu. Müzakerelere yeniden başlamadan önce, İngiltere ile Fransa, Kemalistler arasındaki iç mücadeleden de yararlanmayı denediler. Büyük Britanya Türkiye'den her gün biraz daha büyük ödünler istemekte ve taleplerini güçlendirmek için de Balkan ülkelerini, bu arada özellikle Yunanistan'ı öne sürmekteydi.

Yeni baştan bir kopma noktasına gelip dayanmıştı durum. Yunanlılar, Anadolu savaşı sırasında Türklerin uğramış olduğu zararların sorumluluğunu yüklenmeyi inatla reddetmekte ve Türkiye'ye hiçbir tazminat vermeyeceklerini söylemekteydiler. Büyük Britanya ise, herkesin dikkatini Yunan tazminatları üzerine çekip bütün öbür sorunları ikinci plana itebilmek umuduyla, iki ülke arasındaki mücadeleyi bilerek ve isteyerek alevlendirmekteydi. [1047].

Nitekim Mayıs sonunda Yunan delegasyonu, istekleri kabul edilmediği takdirde konferanstan çekileceğini açıkladı [1048].

Bunun üzerine İngilizler, o güne değin yangına körükle giden onlar değilmiş gibi, Müttefikler adına bir uzlaşma önereceklerdi: Karaağaç ve çevresi verilecekti Türkiye'ye; ama buna karşılık da Türklerin tazminattan vazgeçmeleri gerekiyordu.

Türk hükûmetinin, böyle bir uzlaşmayı kabul ettiği takdirde, örneğin İstanbul'un boşaltılması, borç faizlerinin ödenmesi, malları zoralımına çarptırılan yabancı şirketlere tazminat verilmesi gibi öbür anlaşmazlık konularında eskisi kadar rahatça pazarlığa giremeyecekleri açıktı. Yine de Kemal Paşa, delegelerine bu uzlaşmayı kabul etmeleri emrini verdi Ankara'dan [1049]. Bununla birlikte Kemal Paşa, tazminatların, sorunun ancak bir yanını meydana getirdiğini ve sorunu bir bütün olarak ele alıp tüm karmaşıklığı çözmek gerektiğini de belirtti.

Bunun üzerine Türk delegasyonu, askıda bekleyen sorunların kendi lehlerine çözülmesi koşuluyla, bu uzlaşmayı kabul ettiklerini bildirdi Müttefiklere.

Antlaşmanın Genel Hükümleri

Lozan Antlaşması, 24 Temmuz 1923 günü ve tam sekiz ay süren müzakere ve pazarlıklardan sonra nihayet imzalanmıştı.

Bu antlaşmanın temel hükümlerine göre Türkiye, Anayurt topraklarının hemen hemen tümünü korumakta; ama başta Arabistan olmak üzere Mısır, Sudan, Mezopotamya, Filistin ve Suriye ile Semadirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Kos adaları başta olmak üzere Türkiye'nin Asya kıyısına üç milden daha uzak düşen adalardan vazgeçmekteydi. Trakya sınırı Meriç Irmağı boyunca uzanmakta ve Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakmaktaydı.

Türkiye, ayrıca, Libya ve daha bir dizi toprak üzerindeki tüm hak ve imtiyazlarından da vazgeçmiş oluyordu. Musul petrol bölgesi sorunu, dokuz ay içinde Türkiye ile İngiltere arasında yapılacak ikili görüşmelerle çözüme bağlanacaktı. Taraflar bu görüşmelerde anlaşmaya varamadıkları takdirde sorun, Milletler Cemiyeti'ne havale edilecekti.

Kapitülasyonlar rejimi kaldırılmıştı.

Boğazlar konusunda Britanya diplomasisi önemli ödünler elde etmişti: Gerçekten de Lozan antlaşması barış zamanında olduğu gibi savaş zamanında da, gerek ticaret ve savaş gemilerinin ve gerekse uçakların Boğaz bölgesinden serbest geçiş hakkını hükme bağlamaktaydı. Boğazların askerden arındırılması ve nötralizasyonu, yeni kıyı istihkâmlarının yıkılması da gerekiyordu ayrıca. Bu konudaki kısıtlayıcı hükümlerse, belli başlı şu noktaları öngörmekteydi.

Karadeniz'e girmesine izin verile maksimum tonaj, Karadeniz'de kıyısı bulunan ülkelerden en güçlü savaş donanmasına sahip olanın elinde tuttuğu tonajı aşamayacaktı. Ayrıca, durum ve koşullar ne olursa olsun, hiçbir devlet Karadeniz'e üç gemiden fazla savaş gemisi yollayamayacaktı ve bu gemilerden her birinin de, 10 bin tonu aşmaması gerekmekteydi.

Yine antlaşma uyarınca kurulacak olan Uluslararası Boğazlar Komisyonu, İstanbul'da bulunacaktı. Fransız, İngiliz, İtalyan, Japon, Bulgar, Yunan, Rumen, Rus, Yugoslav ve Türk delegelerinden oluşmaktaydı bu komisyon. Amerika Birleşik Devletleri, Lozan Antlaşması'na imza koymayı kabul ettiği takdirde, otomatik olarak komisyonda temsil edilme hakkını da kazanacaktı.

Görüldüğü gibi Lort Curzon, Sovyet ülkesine karşı sürekli bir tehdit aracı yaratmayı başarmış bulunmaktaydı: İngiliz savaş gemileri, bundan böyle istedikleri anda Karadeniz'deki Rus limanlarını topa tutma hakkına sahip bulunuyorlardı.

Osmanlı Borçları Sorunu

Osmanlı borçları, Türkiye ile, 1912-1923 yılları arasındaki çeşitli savaşlar sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparmış olan ülkeler arasında üleştirilmiş bulunmaktaydı. Borçlar Konseyi, üç ay içinde, her ülkenin payına düşen yıllık ödeme miktarını saptamış olacaktı. Ve 20 yıl içinde tamamlanacaktı ödemeler.

Alman, Avusturyalı ve Macar hisse senedi sahiplerinin temsilcileri Borçlar Konseyi'nden (Duyun-u Umumiye) atılıyorlardı.

Yunanistan, "Türk-Yunan savaşı sırasında Yunan ordusunun ve sivil yönetiminin, savaş yasalarına aykırı davranışları sonucunda Anadolu'da yol

açtığı yıkımı tazmin etmeyi”[1050] yükümleniyordu. Türkiye de kendi yönünden, Yunanistan’ın durumunu göz önüne alarak, tazminat istemekten vazgeçmekteydi.

Hükûmet ve Osmanlı yurttaşları, savaş sırasında –şimdi bu gemileri ellerinde bulunduran– Müttefik hükûmetlerin onayı olmaksızın Türk bandırası altına geçmiş olan Alman gemilerinden dolayı Alman hükûmetine ve yurttaşlarına karşı doğan yükümlülüklerinden kurtuluyorlardı.

Alman, Avusturyalı, Macar ve Bulgar uyrukların Türkiye’de sahip oldukları ve şu anda Müttefiklerin elinde bulunan mülkler, bu konuda özel bir anlaşma yapılıncaya kadar yine Müttefiklerin elinde kalacaktı.

Türkler, Doğu Anadolu’da Müttefikler tarafından kurulması kararlaştırılan “ulusal ve bağımsız Ermeni yurdu” tasarısını rafa kaldırmayı da başarmışlardı. Türklerin bir ayrı başarısı da İstanbul dışındaki hemen tüm Yunanlıların “soydaş mübadelesi” adı altında Türkiye’den çıkarılmasını sağlamak olmuştu.

Antlaşmanın İmzalanışı

Lozan Antlaşması bir yanda Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya, öte yanda da Türkiye tarafından imzalanmıştı. İmza günü, ilk ülkelere Belçika ile Portekiz de katıldılar. Birkaç gün önce de, 17 Temmuz günü, Moskova hükûmeti bir telgraf almıştı konferans yine sekreterliğinden: Türkiye ile varılan Barış Antlaşması ile Boğazlar antlaşmasının 24 Temmuz günü imzalanacağını bildiriyordu telgraf. Ve Sovyet hükûmetinden, 1 Şubat günü, temsilcileri tarafından dile getirilen görüşleri koruyup korumadığını ve öbür ülkelerle birlikte Lozan’da ya da en geç 14 Ağustosa kadar İstanbul’da Barış Antlaşması’nı imzalayıp imzalamayacağını bildirmesini istiyordu.

Moskova hükûmeti, cevabında, antlaşmanın ruhuna olan muhalefetini sürdürmekte olduğunu, bu antlaşmayı Türk halkının haklarının bir çiğnenişi olarak kabul ettiğini, ama her şeyden önce barışı korumak arzusunu taşıdığı için antlaşmayı imzalayacağını açıkladıktan sonra şunu eklemekteydi:

“Uygulama, Boğazlar konusundaki antlaşmanın Sovyet Cumhuriyetlerinin ticari çıkarları ve güvenliği bakımından yeterli sayılamayacağını ortaya

çıkardığı takdirde Sovyetler, antlaşma hükümlerinin yürürlükten kaldırılmasını talep etmek zorunda kalacaklardır” [1051]

Kısa bir süre sonra da Sovyet hükûmeti, antlaşmayı İstanbul’da değil Roma’da imzalamak istediğini bildirecek ve 14 Ağustos günü de bu kentte imzalayacaktır.

1044 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 44.

1045 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1046 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1047 *Emperyalist savaşın bilançosu.* Barış antlaşmaları koleksiyonu (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Cilt V: Sevr antlaşması ve Lozan’da imzalanan bağıtlar. Moskova, 1927, s. 339.

1048 E. Driault ve M. Lhéritier. *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours.* Cilt 5: La Grèce et la grande guerre. De la révolution Turque au traité de Lausanne (1908-1923). Paris 1926, s. 175.

1049 C. Price, *The rebirth of Turkey.* New York, 1923, s. 61.

1050 E. Driault ve M. Lhéritier. *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours.* Cilt 5: La Grèce et la grande guerre. De la révolution Turque au traité de Lausanne (1908-1923). Paris 1926, s. 186.

1051 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi’ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 48.

3. “CURZON’UN ÜLTİMATOMU” (8 MAYIS 1923)

Yeni Yıpratma Çabaları

Bütün bu arada Sovyetler Birliği de, bir yandan dışa karşı mücadele verirken, bir yandan da kendi iç oluşumunu tamamlamaya çalışmaktaydı. 1922 Aralığında, Birlik Sovyetleri I. Kongresi yapılmıştı nitekim. Ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, bundan böyle, Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile birlikte Beyaz Rusya ve Ukrayna Cumhuriyetlerini ve Trans-Kafkasya (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) Federasyonu’nu içermekteydi.

Sovyetler Birliği’nin gittikçe artan gücü ve gittikçe genişleyen siyasal nüfuzu gerici İngiliz çevrelerini iyiden iyiye telaşa düşürmekte ve Sovyetler ülkesine karşı yeni bir saldırının hazırlıklarına sürüklemekteydi.

Gerçekten de başta Büyük Britanya hükûmeti olmak üzere bütün Müttefikler, Sovyetler Birliği’ne ilişkin anlaşmazlık konularını Sovyetleri işin içine karıştırmaksızın ve onların zararına çözebilmek için öteden beri fırsat kollamaktaydılar. Nitekim Memel (Baltık denizinde Lituanya limanı) limanının yönetimi, üyeleri arasında Polonya’nın da bulunduğu ama Rusya’nın nedense yer almadığı bir uluslararası komisyona emanet edilmişti. Yine Müttefiklerin kışkırtması sonucunda Finlandiya, Karelya[1052] sorununu getirmişti Milletler Cemiyeti’ne. Oysa Karelya, 14 Ekim 1920 tarihli Yuriev anlaşması uyarınca, Sovyet Cumhuriyeti’nin bölünmez bir parçası olarak kabul edilmiş bulunmaktaydı.

Dışişleriyle görevli halk komiserliği, bu düşmanca davranışların her birini şiddetle protesto etmekten geri kalmayacaktır. Örneğin komiserlik, 13 Mart 1923 tarihli notasında, Sovyetlerin protestolarına cevap vermemekle, "Müttefik hükûmetlerin, Rusya'ya ve Rusya'nın müttefiklerine karşı öteden beri sürdüre geldikleri sistematik düşmanlık politikasından vazgeçmemiş olduklarını ispatladıklarını"[1053] özellikle belirtmekteydi.

Sovyet İç İşlerine Düpedüz bir Müdahale Girişimi

Gerçekten de, çok geçmeden, Büyük Britanya hükûmeti, işi, Sovyetlerin iç işlerine doğrudan doğruya müdahaleyi denemeye kadar vardırmaktan çekinmeyecekti. Nitekim 30 Mart 1923 günü İngiltere'nin Moskova'daki resmî görevlisi Hodgson, dışişleriyle görevli halk komiserine, Katolik papaz Butkeviç'in karşı devrimci etkinliğinden dolayı idama mahkûm edilmesini protesto eden bir nota vermiştir. Bu müdahale girişimini insancıl kaygılarla haklı gösterme yoluna giden Büyük Britanyalı diplomat, karar infaz edildiği takdirde misillemeye geçmek tehdidini savurmaktaydı.

Hodgston'un bu kışkırtıcı notasına 31 Mart günü verdiği sert cevapta komiserlik, Müttefik yöneticilere seslenerek, "Rusya'daki casus ve hainleri savunmaya yönelik her girişimin bir düşmanlık gösterisi sayılacağını ve Rus halkı tarafından başarıyla püskürtülen müdahalenin yenilenmesi anlamına geleceğini"[1054] belirtmekteydi açıkça.

Notayı, bu terimlerle yazılı hâli içinde kabul edemeyeceğini bildirmişti Hodgson. Bunun üzerine dışişleriyle görevli halk komiserliği Nisan 1923 günü söz konusu görevliye bir nota daha vererek, 30 Mart günü onun tarafından Sovyetlere verilen notanın, bağımsız ve egemen Sovyet Cumhuriyetinin iç işlerine, kabul edilmesi olanak dışı, bir müdahale girişimi olduğunu bildiriyor; dolayısıyla da böyle bir notaya cevap şeklinde hazırlanmış bir bildiride yer alan terimlerde hiçbir isabetsizlik bulunmadığını açıklıyordu.

Ama İngiliz görevlisi, notayı o hâliyle hükûmetine iletmenin olanak dışı kaldığını ileri sürmekte devam edecekti. Bu durumda Sovyet notasının metnini Büyük Britanya hükûmetine aktarmak için başka yollar bulmak da kendisine düşüyordu.

Ültimatom

Bütün bu yazışma, basında yayınlanmıştı. 8 Mayıs 1923 günü de Büyük Britanya Dışişleri Bakanı Lort Curzon, Sovyetler Birliği'ne bir nota verecekti. Curzon bu bölgede Paul Dux tarafından tertiplenen anti sovyetik nifaka katılmış olan İngiliz casusu Davison'ın 1920 yılında kurşuna dizilmesi ve daha başka casusların tutuklanması karşılığında tazminat talep etmekteydi.

Birtakım gayri ciddi bilgilere dayanarak, Sovyet hükûmetini Hindistan, İran ve Afganistan'da anti britanik propaganda yapmakla suçlayan Curzon, Sovyetler tarafından bu üç ülkeye transfer edilen bütün paraların İngiltere'ye karşı yıkıcı etkinliklerde kullanıldığını ileri sürmekte ve bu tür etkinliklere hemen son verilmesini istemekteydi.

Bununla da yetinmiyordu bakan. Kendini kaptırmışlığın içinde, işitilmedik talepler sıralamaktaydı: Gerçekten de, Afganistan ve İran'daki tam yetkili Sovyet temsilcilerinin hemen geri çağrılmasını istiyordu Lort Curzon; çünkü İngiliz sömürgelerinde ve Büyük Britanya'ya yarı bağımlı ülkelerde meydana gelen ulusal ayaklanmaların bir numaralı körükleyicileri, bakana göre, söz konusu Sovyet diplomatlarıydı.

Dahası vardı: Rusya'daki karşı devrimci papazları doğrudan doğruya ve açıkça koruması altına alıyordu Curzon ve bu kimselerin, sadece dinsel inançlarından ötürü cezaya çarptırıldıklarını ispatlamaya girişiyordu.

Bu konuda şöyle demekteydi notada:

"Zaten Rusya'da, bütün bu baskı hareketlerinin ve infazların tamamen bilinçli bir kampanyanın birer parçası oldukları inkâr dahi edilmemektedir artık. Ve Sovyet hükûmeti tarafından yürütülen bu kampanyanın pek belirli bir amacı vardır: Rusya'da dini yok edip onun yerine tanrıtanımazlığı koymak." [1055]

İngiliz dışişleri bakanı, bütün bu koşulları kabul etmek ve ayrıca da Büyük Britanya hükûmetinden özür dilemek üzere on günlük bir süre tanıyordu Sovyet hükûmetine. Ve notanın reddi hâlinde, iki ülke arasındaki her türlü ilişkinin kesileceği tehdidini savurmaktaydı.

Yankılar ve Tepkiler

Curzon ültimatomunun uluslararası basında yayınlanışı, kapitalist dünyadaki anti sovyetik hareket ve akımları daha da güçlendirmişti. Lozan'daki Sovyet delegasyonuna karşı kin ve öfke dolu bir kampanya başlatıldı nitekim. İsviçre gazeteleri, Sovyet temsilcilerinin hemen yurtdışı edilmelerini istemekte ve bu kişilere doğrudan doğruya kuvvet yoluyla misillemede bulunulması gerektiğini ileri sürmekteydiler.

Ve bütün bu amansız kışkırtmalar, Sovyet temsilcisi V. Vorovski'nin Lozan'da bir Beyaz tarafından öldürülmesiyle sonuçlanacaktı[1056]. Sovyet Rusya'da ise, yine bir öfkeye yol açmış bulunuyordu ültimatom. Bütün kent ve köylerde gösteri toplantıları düzenlenmekte ve Lort Curzon sert bir şekilde eleştirilmekteydi. Öte yandan da Sovyet emekçileri, güçlü bir hava ordusunun kurulması için kendi aralarında yardım toplamaya girişmişlerdi. Bu sayede kurulan ilk hava filosu da "ültimatom" olarak adlandırılacaktı [1057].

Sovyetlerin Cevabı

Sovyet hükûmeti, Lort Curzon'un bu gayri ciddi iddialarını kesin olarak çürütecektir hemen. Nitekim 11 Mayıs 1923 günü dışişleriyle görevli halk komiserliği tarafından Büyük Britanya hükûmetine verilen cevap notasında, şöyle denilmekteydi:

"İki devlet arasında baş gösterebilecek tamamen ikincil önemdeki anlaşmazlık ve yanlış anlamaları ortadan kaldırmaya uygun araçlar, ültimatom ve tehditler olmasa gerektir. Her hâl ve durumda, Sovyet Cumhuriyetleri ile normal ilişki kurmak isteyenlerin bu tür yollara başvurmalarının yararsızlığı apaçık ortadadır." [1058]

Curzon'un, Kâbil ve Tahran'daki Sovyet temsilcilerini geri çağırma isteğini de kesinlikle reddediyordu Moskova. Dışişleriyle görevli Halk Komiseri, İngiliz ajanları tarafından sürdürülen anti sovyetik etkinliğe ilişkin olarak çürütülmez nitelikte bazı kanıt ve belgeler ortaya koyduktan sonra, cevabını şöyle devam ettirmekteydi:

"Sovyet hükûmeti bütün bu olguları ortaya koyarken, bunları Büyük Britanya hükûmetinin karşısına birer suçlama vesilesi olarak dikmek gibi bir niyet taşımamaktadır katiyen. Büyük Britanya ile barış ilişkileri kurup

sürdürmek ve iki ülke arasında çatışma çıkmasına yol açmamak konusunda kesin kararlı bulunan Sovyet hükûmetinin söz konusu belgeleri ortaya sermekten biricik amacı, devletler arası ilişkileri birtakım haber toplayıcıların raporlarına ve gerçeğe uygunlukları daima tartışma konusu edilebilecek cinsten birtakım belgelere dayanarak yürütmenin olanaksızlığını ispatlamaktır. Bütün hükûmetlerin elinde bu türden belgeler vardır; ama bunlardan, yine politikaya yön vermek için değil de, çatışma yaratmak ve protestolar kaleme almak yolunda yararlanılırsa, iki devlet arasında barışçıl ilişkiler kurmak ve sürdürmek, hiç şüphesiz ki olanaksız hâle girer.” [1059]

Sovyet notası, Lort Curzon’un, Rusya’nın anti britanik propaganda amacıyla Doğu ülkelerine altın akıtmakta olduğu yolundaki iddialarını ise, özellikle alaycı bir dille cevaplıyordu. Gerçekten de, dışişleriyle görevli halk komiserliği şöyle demekteydi bu konuda:

“Büyük Britanya hükûmeti eğer Sovyet hükûmetinin Doğu ülkelerinde parasını İngiltere’ye karşı entrikalar kurmaktan başka bir yolda harcayamayacağına gerçekten inanırsa, çok kolayca etki altında kalır bir hâle girmiş demektir. Nitekim iyi haber almasıyla ün salmış olan Büyük Britanya hükûmetinin herkesten iyi bilmesi gerekir ki Sovyet hükûmeti, Doğu halklarının gönlünü kazanma yolunu altın ve entrikada değil, bu halklara karşı çıkar gözetmez, iyilik gözetir bir şekilde davranmakta arar ve bulur.” [1060]

Sovyet hükûmeti, kendisine Versay Barış Antlaşması’yla köleleştirilmiş bir hükûmete hitap eder gibi hitap edilmesine hiçbir zaman göz yummayacağını özel bir liyakat duygusuyla hatırlatıyordu Büyük Britanya hükûmetine ve notasını şöyle sürdürüyordu:

“Sovyet Rusya hükûmeti, kendisi ile Büyük Britanya hükûmeti arasında sık sık doğan yanlış anlamaların en temel nedenlerinden birinin de, Müttefik devletlerdeki bazı etkili çevrelerin, Versay Antlaşması’ndan sonra ortaya çıkan pratik duruma dayanarak, öbür ülkelerle olan ilişkilerini kesin eşitlik kurallarına uygu şekilde yürütmeyi reddetmiş bulunmaları olduğuna inanmaktadır. Rus hükûmeti, birçok devletin birkaç yıldan beri Müttefik devletlere tam ya da yarı bağımlılık içinde yaşamakta olduklarını hatırlatırken, Sovyet Cumhuriyetlerinin durumunun, yabancı hükûmetin iradesine bağlı bir ülkenin durumuyla hiçbir benzer ya da ortak yanı

olmadığını ve hiçbir zaman da olmayacağını önemle belirtmenin kesin bir zorunluluk taşıdığı kanısındadır. Büyük Britanya'daki yönetici çevreler bu hakikati hiçbir şüpheye yer kalmayacak biçimde anlamış olsalardı, ülkelerimiz arasında her iki taraf için de yararlı, normal ve barışçıl ilişkilerin kurulması yolundaki en büyük engel ortadan kalkmış olurdu [1061]."

Aynı zamanda Moskova hükûmeti, İngiliz reaksiyonerlerine saldırıya devam etmeleri için yeni bir bahane vermemek üzere, bir konferans toplama önerisinde bulunmaktaydı: Söz konusu konferansta, yeterli yetkilerle donatılmış temsilciler, İngiliz-Sovyet ilişkilerindeki sadece ikincil nitelikli uzlaşmazlık noktalarını değil, iki ülke arasındaki ilişkilerin tümünü birden çözüme bağlayıp gerçekçi bir temele oturtabilirler [1062].

İşin Tatlıya Bağlanışı

Curzon'un Sovyetler ülkesine vermiş olduğu küstahça ültimatom karşısında öfke duyanlar, sadece Ruslardan ibaret kalmamıştır. İngiliz emekçileri hemen kavramışlardır ki bir ilişki kesilmesi, çok geçmeden yeni bir müdahaleye yol açabilir [1063]. Ve bütün ülke boyunca, dışişleri bakanının politikasına karşı en sert protestolar yükselmekte gecikmemiştir.

Öyle ki sonunda Curzon da, bu duruma baş eğmek zorunda kalacaktır. Gerçekten de, girişken ve atılgan İngiliz diplomatı, ültimatomda Sovyetlere tanınan cevap süresini on gün daha uzattığı gibi, Londra'ya gönderilen Sovyet temsilcisine, Britanya hükûmeti tarafından ileri sürülen bütün taleplerin kelimesi kelimesine uygulanmasının şart olmadığını ima eden sözler de söylemiştir [1064].

Bu arada, Lort Curzon'u tamamen dayanaksız bırakmak amacında olan Sovyet hükûmeti, barış sevgisinin yeni bir kanıtını daha sunmaya karar vermişti: Gerçekten de, 23 Mayıs 1923 tarihini taşıyan yeni bir notasında dışişleriyle görevli halk komiserliği, Büyük Britanya hükûmeti tarafından ileri sürülen bazı istekleri yerine getirmeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Bu istekler, sırasıyla şunlardı:

1. Sovyet hükûmeti, iki ülke arasındaki karasuları sorununun bir bütün hâlinde kesin bir çözüme bağlanmasına dek, Sovyet kıyılarının üç mil ötesinden itibaren geçerli olmak üzere İngiliz yurttaşlarına Sovyet karasularında balık avlama hakkını tanıyabilirdi.

2. Sovyet hükûmeti, kendisi tarafından zoralımına çarptırılan İngiliz balıkçı gemileri karşılığında ve belirli ölçüler içinde bir tazminat ödeyebilirdi.

3. Sovyet hükûmeti, iç savaş sırasında kendisi tarafından tutuklanmış ve kurşuna dizilmiş olan İngiliz yurttaşları için de bir tazminat ödeyebilirdi. Yalnız bu tazminat için bir temel koşul ileri sürmekteydi Sovyetler: Tazminatın ödenmesi, hiçbir şekilde, söz konusu casuslara karşı uygulanmış olan tedbirlerin haksız olduğu anlamına gelemezdi.

4. Sovyet hükûmeti, en son olarak da, Hodgson'a yollamış olduğu iki notayı geri almayı kabul edebilirdi [1065].

Sovyet Rusya ve Büyük Britanya hükûmetleri, birbirlerine karşı iç işlerinde müdahalede bulunmayacakları ve her türlü düşmanca davranıştan kaçınacakları konusunda kesin yükümlülük üstlendiklerini açıklayan birer "ek-nota" dan sonra, aralarındaki diplomatik yazışmanın böylece kapanmış olduğunu ilan ettiler [1066].

Curzon Ültimatomunun Yeni Gelişmeler Karşısındaki Başarısızlığı

Büyük Britanya hükûmeti ile Sovyetler Birliği hükûmeti arasında bütün bu müzakere ve pazarlıklar sürüp giderken, Danimarka ile Sovyet Rusya arasında bir ticaret anlaşması imzalanmış bulunmaktaydı[1067]. Bu arada, Amerika Birleşik Devletleri'nde söz sahibi bazı siyaset adamlarıyla Amerikan finans çevrelerinin önde gelen bazı temsilcileri de Sovyet Rusya'ya bir "iş inceleme gezisi" yapmışlardı [1068].

Ve en son olarak Fransa'dan da "bir hayat haberi" yükselecekti: Uzun süredir hasır altı edilmiş olan bir konuya, savaş tutsaklarının karşılıklı olarak salıverilmesi konusuna ilişkindi bu haber [1069]. Gerçekten de Fransız hükûmeti, Sovyet dışişleriyle görevli halk komiserliğine yolladığı bir

telgrafta, bu sorunu tartışıp çözüme bağlamak üzere, Kızıl Haç'ta görevli bir Sovyet delegasyonunu kabule hazır olduğunu bildirmekteydi [1070].

Artık apaçık ortadaydı ki kapitalist alemde Sovyet devleti lehine yeni eğilimler belirmekteydi. Ve Curzon'un ültimatomu, bu yolu kapatmak için girişilen sonuçsuz bir çaba olarak kalmaya mahkûmdu.

1052 Karelya: Eski bir medeniyet olan Karelyalılar tarafından kurulmuş, Sovyet Rusya zamanında Bağımsız Karelya Cumhuriyeti olmuş, 1940 yılında Fin Karekya'sıyla birleşmiştir.

1053 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 51.

1054 *Aynı yapıt*, s. 52.

1055 *Sovyet diplomasisinin on yılı* (bağıtlar ve belgeler). Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1927.

1056 *Pravda* gazetesi, 12 Mayıs 1923 tarihli sayı, s. 1, "Kapitalist uşakların yeni bir cinayeti" başlıklı yazı.

1057 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1058 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1059 *Aynı yapıt.*

1060 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1061 *Aynı yapıt.*

1062 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1063 *Pravda* gazetesi, 16 Mayıs 1923 tarihli sayı, s. 1, "İngiliz emekçileri tam bir sosyalist dayanışma örneği vermekte kararlı" başlıklı yazı.

1064 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 57.

1065 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 60.

1066 *Barış için mücadelede Sovyetler Birliği.* Belgeler Derlemesi (1917-1927) ve Giriş yazısı. Moskova-Leningrad. 1929.

1067 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile yabancı ülkeler arasında 1 Ocak 1941 tarihine değin yapılmış olan ticaret anlaşması, anlaşma ve konvansiyonlar derlemesi.* Dış ticaretle görevli Halk Komiserliği yayınları. Moskova, 1941.
1068 *Aynı yapıt.*
1069 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II.Kongresi'ne 1923 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1924, s. 64.
1070 *Aynı yapıt.*

KIRKÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUHR ÇATIŞMASI (1922-1923)

1. UYGULAMA POLİTİKASININ SONA ERİŞİ

Rathenau’nun Son Çabaları

Galip devletler, Yakın Doğu’da meydana gelen komplikasyonların yanı sıra, tazminatlar sorununu da bir çözüme bağlamak zorundaydılar. Ve 1922 yılının sonundan itibaren bu sorun, yeni ve alabildiğine gergin bir aşamaya girmiş bulunmaktaydı.

Alman Dışişleri Bakanı Walter Rathenau tarafından Cenova Konferansı sırasında verilen söylev, Alman diplomasisinin Müttefik Devletlerle uzlaşma ve işbirliği yolundaki en son çabası olmuştu. Nitekim Rathenau’nun bu konuşması, Almanyadaki gerici ve kaba ulusçu çevrelerde müthiş bir öfke patlaması yaratmakta gecikmeyecekti.

Gerçekten de, Dışişleri Bakanı Rathenau ve Şansölye Wirth’e karşı korkunç bir kampanyaya başlamıştı Alman basını: Her iki devlet adamı da, Müttefiklere karşı “anlamsız bir uygulama politikası” gütmekle suçlanmaktaydılar [1071].

Alman milliyetçileri, en ufak bir tazminat dahi ödenmemesi gerektiğini savunuyorlardı. Bu bir yana, Versay Barış Antlaşması’nın hemen feshedilmesi gerektiğini ileri sürenler bile vardı bunların içinde. Söz konusu kampanya, kömür kralı Hugo Stinnes’le Alman ağır endüstrisinin çıkarlarını temsil eden “Halkçı Parti” tarafından yönetilmekteydi.

Fransız Emperyalizmi Memnun

Bu arada, tazminat ödemelerinin yeni bir vadesi yaklaşmaktaydı: 31 Mayıs 1922. Ve Şansölye Wirth, bir kredi bulabilmek ya da en azından bir moratoryum sağlayabilmek amacıyla Londra ile Paris arasında mekik dokuyordu. Maliye bakanı da, elinde geniş bir ekonomik ve mali reform programıyla gitmişti Paris'e. Ama bütün bu müzakere ve pazarlıklar sonuç vermeyecekti...

Şansölye Wirth'in uluslararası bir borç fonu bulmak üzere girdiği çabalar da hiçbir olumlu sonuç vermedi: Paris Bankacılar Konseyi, Almanya'ya kredi verilmesine karşı çıkarak, Fransız emperyalistlerinin bu konudaki amansız tutumunu apaçık bir şekilde dile getirmiş oluyordu. [1072].

Fransız emperyalistleri Almanya ile bir çatışmayı hararetle arzu etmekteydiler [1073]. Gerçekten de bu çevreler, Ruhr Havzası'nın fethini öngören eski planlarını gerçekleştirmek istiyor ve kamuoyunu, uluslararası çapta ciddi komplikasyonlara yol açabilecek olan böyle bir girişime hazırlamak üzere, tehdit savuruyorlardı.

Stinnes'in "Felaket Politikası"

Aynı zamanda, Stinnes'in yönetimindeki Alman ağır sanayicileri de, tazminatları ödemek üzere hükûmet tarafından alınan bütün tedbirleri sabote etmeye devam etmekteydiler. Nitekim Stinnes, 6 Haziran 1922 günü yapılan Kuzey ve Batı Almanya işletme şefleri toplantısında verdiği söylevde, Müttefiklere karşı direnmeye ve yükümlülükleri yerine getirmeye çağıracaktı meslektaşlarını açıktan açığa [1074].

Yine Stinnes'e göre, Fransızların Ruhr Havzası'nı işgal tehdidini ciddiye almak yanlış olurdu. Kaldı ki Fransızlar işgal hareketine girişseler biler, bunun kendilerine pek yarar sağlamayacağını görmekte gecikmeyeceklerdi.

Stinnes'in konuşmalarındaki ve gazetelerinde yayınlattığı yazılardaki ton, gittikçe daha kışkırtıcı bir hâl alıyordu. Örneğin Deutsche Allgemeine Zeitung, 7 Haziran 1922 tarihli sayısında, birinci sayfada ve iri harflerle, Almanya'nın hangi koşullar içinde ödeme yapabileceğini yayınlamıştı. Söz konusu koşullar, sırasıyla şunlardı:

1. Saar Havzası da dâhil olmak üzere, Müttefiklerin işgali altındaki bütün toprakların boşaltılması.

2.1921 yılındaki Londra memorandumunun temel hükümlerinden biri gereğince Alman dış ticareti üzerinde alınan %26 oranındaki ön verginin kaldırılması.

3. Danzig'le Polonya Koridoru üzerinden ticaret özgürlüğünün yeniden konulması.

4. Yukarı Silezya sınırlarının Almanya lehine yeniden gözden geçirilmesi.

5. Müttefik Devletlerin "en fazla kayrılan devlet hakkı"ndan vazgeçmeleri.

Bir yurtseverlik örneği olarak sunulan bu program, aslında Almanya'yı Fransa ile düpedüz bir çatışmaya götürmekteydi.

Gazetelerin ve sayısız ajanının yardımıyla, halk yığınlarında bir öç ve rövanş ateşi tutuşturmaktaydı Stinnes, Almanya'nın borçlarını ödeme gücü olmadığını ilk ileri süren o olmuştu. Ruhr Havzası'nın Fransızlar tarafından işgalinin, kendilerine yarar sağlayabileceğini Alman sanayicilerini inandıran da yine Stinnes'ti: Çünkü böyle bir girişim, diyordu, Fransa ile İngiltere arasında belli bir gerginlik yaratacak; bu da İngiliz-Alman yakınlaşmasını kolaylaştıracak, tazminatların kaldırılmasına yol açabilecek ve sanayicilere Alman işçi sınıfı üzerindeki baskılarını artırma olanağı verecektir [1075].

Stinnes'in "katastrof (felaket) politikası"[1076] olarak ün salan politika anlayışının temelinde işte bu plan vardı. Ve sanayi kralı, 1920'deki Spa (Maden sularıyla ünlü, Belçika sınırları içerisinde, bir kasaba) Konferansı'ndan beri, Alman diplomatlarını bu politikayı izlemeye sürüklüyordu. Gelgelelim, bu tasarının gerçekleşmesini engelleyen güçlü bir kişilik de vardı ortada: "Uygulama politikası"nı ısrarla ve inançla savunan Walter Rathenau idi bu. Nitekim işte bunun içindir ki dışişleri bakanı, gerek Stinnes'in gerekse de Stinnes'in adamı olan ve Reichstag'da[1077] "ulusal muhalefet" tezini savunan Helferich'in boy hedefi hâline gelmekte gecikmeyecekti.

Rathenau Öldürülüyor

Cenova Konferansı'ndan hemen sonra Helferich, hükûmetin ekonomik görüşlerine amansız saldıran ve Rathenau'nun Cenova'daki tutumuyla acı acı alay eden demagojik bir broşür kaleme almış ve yayınlamıştı. Ama dışişleri bakanına karşı asıl amansızca saldırı, 23 Haziran günü, doğrudan doğruya Reichstag'da düzenlenecekti.

Gerçekten de o gün Alman Ulusal Meclisi'nde söz alan Helferich, dışişleri bakanını Saar bölgesinde Fransızların müttefiki gibi davranmakla suçladıktan sonra, bu tutumun Saar'lı Almanlar üzerinde "bir ihanet ve satılmışlık" izlenimi yarattığı ve "bu izlenime katılmamanın bugün artık olanak dışı kaldığını" söyledi [1078].

Bu suçlama söylevini, tazminat yükümlerinin yerine getirilmemesi talebiyle noktalayan Helferich, konuşmasını şu sözlerle sona erdirecekti:

"Bizim için kurtuluş yolu ancak, yerine getirilmesinin olanaksızlığı apaçık ortaya çıkan talepleri elinin tersiyle itmesini bilen bir hükûmete sahip olduğumuz zaman açılacaktır. Bizim için kurtuluş ancak -düşüncemi bir tek sözcükle dile getirmeme izin veriniz- Almanya'da yeniden erkeklerin işbaşına geldiğini görüp anladığımız zaman başlayacaktır [1079]."

Bu baştan sona kışkırtma ve körükleme dolu konuşmanın hemen ertesi günü, 24 Haziran 1922 sabahı Walter Rathenau, bakanlığına gitmek üzere Grünwald'daki villasından ayrıldıktan az sonra, çok hızlı yol alan bir araba yetişti arabasına. Bir öğrencinin sürdüğü bu arabada iki subay bulunmaktaydı. Bakanlık arabasının hizasına gelen subaylar, Rathenau'ya tabancalarıyla art arda ateş ettikten sonra, bir de el bombası attılar. Ve dışişleri bakanı hemen orada öldü [1080].

Soruşturma sırasında anlaşılacaktı ki katiller, gerici ve monarşist "Konsül Organisation" adlı örgütün üyeleridir ve "Kapp darbesi" olayında da etkin bir rol oynamışlardır. Onların arkasında ise, gerçek esin kaynakları olan Stinnes vardı [1081].

1071 Reichert J., *Rathenaus Reparationspolitik.* Eine kritische Studie. Berlin, 1922, s. 85.

1072 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 92.

1073 A. Ker, *Le comité des forges et l'occupation de la Ruhr.* Paris, 1923.

1074 H.G. Moulton ve C.E. McGuirre. *Germany's capacity to pay.* A study of the reparation problem. Washington, 1923. s. 62.

1075 *Pravda* gazetesi, 27 Haziran 1922 tarihli sayı. s. 1. “Alman Dışişleri Bakanı Rathenau’ın öldürülüşünün gerçek nedenleri” başlıklı yorum.

1076 “Katastrof” (“catastrophe”). Fransızcada “felaket” anlamına gelmektedir. Burada “katastrof politikası” (Fransızcası: “politique des catastrophes”), bir çeşit, “inceldiği yerden kopsun politikası” anlamınadır (Çevirenin notu).

1077 Reichstag: Alman İmparatorluğunun Berlin’deki meclisi. 1933 yılında Naziler tarafından yakılmıştır.

1078 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 105.

1079 G. Greer, *Aynı yapıt*, s. 107.

1080 *Le Temps* gazetesi, 25 Haziran 1922 tarihli sayı, s. 1, “Rathenau öldürüldü” başlıklı haber.

1081 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 109.

2. “RUHR’A DOĞRU”

Dariac Raporu

Versay Barış Antlaşması’nın kesinlikle uygulanması gerektiğini savunmuş olan Walter Rathenau’nun öldürülmesi, sadece Stinnes’in değil, aynı zamanda Poincaré’nin de işine geliyordu. Çünkü Fransız başbakanı, pupa yelken “Ruhr’a doğru” yol almayı iyice aklına koymuş bulunmaktaydı [1082].

Poincaré politikasının bu yöneliminin altında, iki temel neden yatıyordu:

1. Avrupa’da Fransız ağır endüstrisinin üstünlüğünü kurmak ve Fransa’ya, siyasal egemenliğini sağlamlaştırabilmek için, Avrupa piyasasında ilk sırayı kazandırmak

2. Yenik düşmüş Almanya’nın askerî bir rövanş özlemine kapılmasını önlemek

Nitekim Poincaré diplomasisinin yönlendirici nedenleri, doğrudan doğruya başbakanın isteği üzerine, Meclis Maliye Komisyonu Başkanı Dariac tarafından hazırlanmış olan gizli raporda açıkça dile gelmekteydi [1083].

Ren Irmağı kıyısındaki gümrük karakolları üzerinde kurulu kontrole ilişkin “ekonomik yaptırımların” ve bunlarla birlikte, Fransız işgal bölgesini çevreleyen sınır üzerindeki gümrük barajına bağlı yaptırımların kaldırılmış oluşunun üzüntü verici olduğunu söylemekle başlıyordu raporuna Dariac.

Ve Ruhr Havzası’nın Almanya’nın ekonomik hayatındaki olağanüstü önemini belirttikten sonra şöyle diyordu:

“Bugün sadece bir avuç adamın elinde bulunan Ruhr ağır endüstrisi, gelecekte Almanya’da ortaya çıkacak olaylarda kesin ve belirleyici bir rol oynayacaktır. Bugün Stinnes, Thyssen, Krupp, Haniel, Klekner, Funke, Mannesmann ve bunlar ayarında daha birkaç sanayici tarafından oynanan ekonomik rol, Amerika’da Carnegie, Rockfeller, Harriman, Vanderbild ve Goulde tarafından oynanan ekonomik rol önemindedir. Üstelik Alman sanayicileri, Amerikan milyarderlerinin katiyen yapmadıkları şekilde, yoğun bir siyasal etkinlik içindedirler [1084].

Ekonomik İşbirliği Önerisi

Dariac, raporunda daha sonra, Fransa’nın Ruhr bölgesindeki doğal zenginlikleri işletme olanaklarından ve bu amaçla başvurulması gereken yollardan söz etmekteydi. Şu soruyu ortaya atıyordu Fransız maliyecisi: “Ruhr Havzası’nı işgal ederek Alman sanayicilerini düpedüz ve açıkça oradan çıkarmak mı daha iyiydi; yoksa daha önce onlarla bir anlaşmaya varmayı denemek mi? Şöyle cevaplıyordu bu soruyu Dariac:

“Alman hükûmetine, konsorsiyumlara ait hisse senetlerinin dörtte ya da hatta üçte biri ile kârların Müttefikler arası bir komisyonun denetimi altında kullanımı önerilebilir. İki ülke arasında gerçek ve karşılıklı bir işbirliği kurmak isteyen bir Fransa, Alman taş kömürü karşılığında kendi demir madenini niçin vermeyecekti sanki ?” [1085]

Daha sonra Fransız maliyecisi, Loucheur ile Rathenau arasında 6 Ekim 1921 günü Wiesbaden’de imzalanan ve para ödemelerini mal teslimatıyla ödemeye çeviren anlaşmayı hatırlatıyor ve şimdi yeniden böyle bir denemeye girmekte hiçbir sakınca olmadığını ileri sürüyordu.

Böyle bir işbirliğinin, Fransa’da olduğu gibi Almanya’da da, ağır sanayi temsilcilerine temel çıkarlar sağlayacağını savunan Dariac raporu, şöyle devam ediyordu:

“Fransız demiri ile Alman taş kömürünün birleşmesinin son derece önemli sonuçlar doğuracağı, Alman sanayicileri tarafından açıkça dile getirilmektedir. Alman ağır sanayi çevrelerinin öne sürdüğü ve tazminatlar

konusunda Wiesbaden anlaşmasını temel alan bir ikili anlaşmanın iki halk arasındaki tüm problemlerin çözümünü kısa zamanda büyük çapta kolaylaştıracağı şeklindeki fikirde belirli bir gerçeklik payı bulunmadığı söylenemez [1086].

Poincaré'nin Yeni Programı

Bir yandan Ruhr Havzası'nın ekonomik işletme planını böylece belirleyen Dariac, öte yandan da Renanya'nın (Ren Irmağı kıyıları boyunca uzanan bölge) uzun bir süre daha işgal altında tutulması zorunluluğundan söz etmekteydi:

"İşgal ordusunu en az on beş yıl daha yerinde tutmak gerekir. Bu, Fransız kuvvetlerinin, Renanya halkını, Prusya sopasından esirgemeleri demek olacaktır. Söz konusu halkın geleceği ancak böylelikle güvence altına alınmış olabilir [1087]."

Nitekim Fransız diplomasisi, Renanya için, bu bölgeyi Fransa ile Almanya arasında bir tampon devlet hâline getirmek üzere titizlikle hazırlanmış bir program koyacaktır ortaya. [1088]

1922 yılının ortalarında Poincaré, Dariac raporundaki temel yönelimlere denk düşen bir plan hazırlamıştı. "Üretim güvenceleri programı" olarak anılan bu plana göre Fransız diplomasisi, tazminat konusunda Almanlardan para yerine çeşitli ürün ve mallar istemekteydi. Söz konusu program, en somut anlatımını, tazminatlar sorununu tartışma amacıyla 7-14 Ağustos 1922 tarihleri arasında toplanan Londra Konferansı'na Fransa tarafından sunulan şu yedi talepte buluyordu:

1. Tüm ithalat ve ihracat lisanslarının kontrolü. Söz konusu kontrol, merkezi Ems kentinde bulunacak, bir Müttefikler arası komisyon tarafından yürütülecektir.
2. Ren Irmağı üzerinde, Ruhr Havzası'nı içine alan bir gümrük sınırı kurulması.
3. Ruhr'dan ihraç edilecek ürünlere ayrı ve özel bir gümrük vergisi konulması.

4. Alman devletine ait olup da Müttefik işgali altındaki bölgelerde bulunan madenler ve ormanların Müttefiklerce kontrol altına alınması.

5. İşgal altında bulunan bölgelerdeki Kimya endüstrisine ait payların %60'ının Müttefiklere bırakılması.

6. Tüm ihraç ürünleri üzerinden, tazminatlara mahsup edilmek üzere %26 oranında bir gümrük vergisi alınması.

7. Yukarda yeni tesis edilmek üzere adı geçen tüm gümrük vergileri dışında kalan ve öteden beri Alman devleti tarafından alınmakta olan gümrük vergilerinin Müttefiklere terk edilmesi.

İngilizler ve "Avrupa Dengesi"

Londra'da açıklanan bu plan, çoğu delegelerin kesin muhalefetiyle karşılaşacaktı. Muhaliflerin başında da, elbette ki İngilizler yer almaktaydı [1089].

Ruhr Havzası'nın işgali konusunda Fransız-İngiliz diplomasileri arasında başlayan polemik, aslında, savaş sonrası Avrupa üzerinde verilen bir nüfuz mücadelesini dile getiriyordu. Gerçekten de Büyük Britanyalı diplomatların tüm çabası, Fransa'nın gücünü biraz daha artırıp kıta üzerinde hegemonya kurmasını, önlemeye yönelmiş bulunmaktaydı. Nitekim İngilizler, "Avrupa dengesi"ni ancak böylelikle koruyup sürdürebilecek ve uluslararası anlaşmazlık konularında hakemlik rollerini ancak bu sayede devam ettirebileceklerdi [1090].

Fransa'nın Almanya'ya karşı güttüğü politikayı askerî baskı metotları aracılığıyla yürürlüğe koymak isteyişine karşılık, Büyük Britanya diplomasisinin başvurduğu metotlar tamamen başkaydı. Gerçekten de İngiltere, yenik ülke ile konuşa görüşe bir anlaşmaya yönelme isteğinde gözükmekteydi: Londralı diplomatlar, ilk bakışta, Fransa ve Sovyet Rusya'ya karşı bir dengeleyici ağırlık yaratmak amacıyla, Berlin'le bir yakınlaşma kurma eğilimindeydiler [1091].

Yine ilk bakışta, bu eğilimin en belli başlı savunucularından biri de Büyük Britanya hükûmetinin Berlin büyükelçisi Lort d'Abernon'du. Bütün oyunun

ana kozu durumundaydı bu diplomat: Barışçıl metotları ustaca kullanmakta ve kendi deyimiyle, bir “barış elçisi” olarak iş görmekteydi [1092].

Lort d’Abernon’un Teşhisi ve İngiliz-Amerikan Yakınlaşması

Ruhr Havzası’nın işgali konusunda İngiltere’nin takındığı tavrı, güncesinde şöyle dile getirmekte Lort d’Abernon:

“Alman maliyesini öldürücü bunalıma sürüklemiş ve Alman endüstrisinin en etkin kesiminin ilerleyişini belli bir zaman için kesikliğe uğratmış olan Ruhr’u işgal harekâtının, zamanında Almanya’da ileri sürüldüğü gibi, büyük bir felaket olmuş olduğu doğru mudur acaba? Fransa’nın davranışı, yıkımı çabuklaştırmış ve keskinleştirmiş oluşuna karşın, aynı zamanda da kurtuluş anını yaklaştırmamış mıdır? İşin bir yeniden iyiye dönüşle sonuçlanması için, bunalımın gittikçe ağırlaşması gerekmiyor muydu ki? Bu şiddet hareketi Almanya’nın tüm sanayi hayatını darmadağın etmemiş ve dolayısıyla da tam bir iflasa yol açmamış olsa, tazminatlar konusundaki mücadele çok daha uzun yıllar sürüp gitmeyecek miydi? Ruhr Havzası’nın işgali sonucunda doğan boşluk ve bunun ardından tüm Alman hazinesinin içine düştüğü derin bunalım, işlerin gerçek bir görüntüsünü bütün dünyanın gözleri önüne sermek için belki de zorunluydu [1093].

Londra Konferansında Büyük Britanya delegasyonu, Fransa ile bir uzlaşmaya varma denesinde bile bulunmamıştı. Poincaré’nin programına karşı, kendi programını öne sürmekle yetinmişti İngiliz diplomasisi. On maddeden ibaret olan bu karşıt program, belli başlı şu hükümleri içermekteydi:

Alman Ulusal Bankasına özerklik tanınması; Almanya’nın şu anki borçlarında belirli bir indirim yapılması; Almanya için bir moratoryumun kabul edilmesi.

Dünün Müttefikleri arasında kesin bir uzlaşmazlığın ortaya çıkışıyla sona erecekti konferans. Ve Lloyd George, kapanış konuşmasını yaparken ulusuna özgü mizah anlayışını pek güzel yansıtan şu nükteyle saptayacaktı bu olguyu:

– Değerli meslektaşlarım, gördüğünüz gibi, hiç değilse bir anlaşmaya varamayacağımız konusunda anlaşmaya varmış bulunduğumuzu

söyleyebiliriz [1094].

İlk bakışta, Fransa ile Almanya arasındaki çatışmanın pasif bir gözlemcisi olarak kalan Büyük Britanya diplomasisi, aslında vakit yitirmiyordu katiyen: Gerçekten de Londra, Fransa'ya kesin bir karşı saldırı hazırlamakta ve girişiminin başarısını garanti altına almak için de Amerika ile anlaşma yoluna yönelmekteydi.

Kendi yönünden Amerikan sermayesi de Avrupa üzerinde bir Fransız hegemonyasının kurulmasından korkuyordu: Çünkü Fransa'nın bu konudaki zaferi, Amerikan sermayesine, Avrupa ülkelerinin ve her şeyden önce de Almanya'nın, ulusal ekonomilerine sızma yollarını kesinlikle tıkayabilirdi. Hele Almanya konusunda, İngiliz ve Amerikan politikaları bir dizi ortak nokta üzerinde şekilleniyordu [1095].

1082 A. Ker, *Le comité des forges et l'occupation de la Ruhr.* Paris, 1923.

1083 *Manchester Guardian* gazetesi, 2 Eylül 1922 tarihli sayı, s. 1, "Gizli Dariac raporu" başlıklı yazı.

1084 *Manchester Guardian* gazetesi, aynı sayı, s. 4, aynı başlıklı yazının devamı.

1085 *Manchester Guardian* gazetesi, 2 Eylül 1922 tarihli sayı, s. 4, "Gizli Dariac raporu" başlıklı yazının devamı.

1086 *Manchester Guardian* gazetesi, aynı sayı, aynı sayfa, aynı başlıklı yazının devamı.

1087 *Manchester Guardian* gazetesi, 2 Eylül 1922 tarihli sayı, s. 4, "Gizli Dariac raporu" başlıklı yazının devamı.

1088 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 146.

1089 *Le Matin* gazetesi, 10 Ağustos 1922 tarihli sayı, s. 1, "İngilizler ne istiyor?" başlıklı yazı.

1090 *Pravda* gazetesi, 12 Ağustos 1922 tarihli sayı, s. 3, "İngilizlerin denge anlayışı" başlıklı yazı.

1091 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt I, Moskova, 1931, s. 302.

1092 *D'Abernon, Aynı yapıt,* cilt I, s. 303.

1093 *D'Abernon, Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 39.

1094 *Pravda* gazetesi, 16 Ağustos 1922 tarihli sayı, s. 2, "Londra Konferansı'nın başarısızlığını Lloyd George de kabul etti" başlıklı yorum.

1095 H.G. Moulton ve C.E. McGuirre. *Germany's capacity to pay.* A study of the reparation problem. Washington, 1923. s. 95.

3. MÜTTEFİKLER ARASI ANLAŞMAZLIKLARIN KESKİNLEŞMESİ

Poincaré Tek Başına Hareket Kararı Alıyor

Ağustos 1922 Londra Konferansı, tazminatlar sorununu Müttefik diplomatların ortak çabalarıyla bir çözüme bağlamak üzere denenen son girişim olmuştur [1096]. Ve Fransa Başbakanı Poincaré, konferansın başarısızlıkla kapanmasından hemen sonra, kendi başına buyruk bir şekilde hareket etmeye koyulacaktır. Gerçekten de, bundan böyle başbakanın politikasını, tamamen, Comité des Forges'un (Demir Endüstrisi Komitesi) içindeki, Ruhr Havzası'nın ne pahasına olursa olsun işgalini isteyen, aşırı gruplar yönlendirecektir.

Nitekim Ruhr'un işgali, Comité des Forges'un finansmanı sayesinde etkin bir şekilde hazırlanmaktaydı. Bu iş için, yardımlarını zorunlu saydığı siyaset adamlarını satın almak üzere, özel bir fon ayırmıştı Comité [1097]. Milletvekillerinin yanı sıra, belirli bazı yüksek görevlilerle gazetecilerin keseleri de sürekli dolduruluyordu. Böylece Comité, Poincaré'nin emriyle Havas Ajansı tarafından "üretim güvenceleri" sloganı altında başlatılan basın kampanyasını var gücüyle destekliyordu.

Öte yandan Fransız diplomasisi de, Poincaré'nin tasarıları için uygun bir uluslararası atmosfer yaratma çabasındaydı. Kemalistlerin, 1922 Eylülünde Yunanlılara karşı kazandıkları zaferden sonra, İstanbul üzerine yürümelerini

engellemiş olan Paris hükûmeti, bu hizmetine karşılık İngiltere'den, Ruhr konusunda kendisine tam bir eylem özgürlüğü tanınmasını istemekteydi [1098].

Ve Yakın Doğu bunalımının sonucunda Lloyd George kabinesinin düşüşü, Poincaré'ye istediği gibi davranma olanağını sağlayacaktı nihayet. Gerçekten de yeni İngiliz Başbakanı Bonar Law, Ruhr konusunda, önceline oranla çok daha yumuşak davranacaktı.

Stinnes Yeniden Sahnede

Bu arada Almanya'nın tavrı da, Poincaré'nin planlarını kolaylaştırmaktaydı. "Katastrof politikası"na devam eden Stinnes, 9 Kasım 1922 günü, tazminat yükümlülüklerinin yerine getirilmesine şiddetle karşı çıkan bir konuşma yapmıştı yeniden. Ve İngilizlerin öğütlemesi üzerine Wirth hükûmeti, 14 Kasım günü Tazminatlar Komisyonuna resmen başvurarak, üç ya da dört yıllık bir moratoryum talebinde bulunmuştu [1099].

Ne var ki komisyon, bu notayı incelemek üzere gündeme almaya bile yanaşmayacaktı. Stinnes'in Wirth hükûmetini düşürebilmesi için yeterliydi bu da.

16 Kasım 1922 günü Cuno'nun başkanlığında kurulan yeni Alman kabinesi, Poincaré ile, İngiliz-Fransız anlaşmazlıklarından yararlanarak mücadeleye girmek istemiştir [1100]. Nitekim Alman basını, Fransız ağır endüstrisinin rekabetini İngilizlere bir umacı olarak gösterme çabasına girecektir. Bunun üzerine Fransız hükûmeti de, 27 Kasım günü misilleme yaparak, garanti olarak isteyeceği bütün Alman sanayi işletmelerinin bir listesini çıkarmayı kararlaştırmıştır [1101].

İşin tehlikeli bir hâl almaya başladığını gören Cuno, hemen sesini alçaltmak zorunda kalacaktı. Nitekim Almanlar, tazminatlar konusunda yeni önermeler ileri sürdüler; bunlar, bir bütün olarak, 14 Kasım tarihli notada yer alan önermeleri anımsatmaktaydı [1102]. Nitekim 10 Aralık günü Londra'da toplanan Müttefik başbakanlar Konferansı, bu önerileri reddetmiştir. Bunun üzerine de, hemen ertesi 11 Aralık 1922 günü Deutsche

Allgemeine Zeltung, birinci sayfasında, Stinnes'in alabildiğine kışkırtıcı bir bildirisini yayınlayacaktır.

Kömür kralı, şöyle diyordu o bildiride:

"Alman önerilerinin Londra'da reddinden sonra, bize şu hususları saptamak kalmaktadır: Londra Konferansı'na sunulacak olan telkin ve öneriler hazırlanırken, Alman sanayicilerinin fikri alınmamıştı. Fikrimizin alınması bir yana, böyle bir öneri paketi hazırlandığı haber bile verilmemişti bize. Bizler söz konusu önerileri, ekonomik bakımdan zararlı, dolayısıyla da kabul edilemez şeyler olarak değerlendirmekteyiz. Öyle ki, karşı taraf bunları kabul etmeye yanaşmış olsaydı dahi, Alman tarım ve sanayi çevreleri, sonradan, uygun ve kesin bir çözüm bulma yolunu arayacaklardı."

Stinnes'in bu sözlerinin anlamı apaçıktı: Alman ağır endüstrisi, Ruhr Havzası'nı işgal tehdidi karşısında bile, tazminatları ödemeyi reddetmekteydi.

Yoğunlaşan Fransız Baskısı ve Bonar Law-Poincaré Buluşması

Olayların akışı gittikçe biraz daha hızlanmaktaydı. Aralık 1922'de borçlar ve tazminatlar konusunda Fransız Ulusal Meclisi'nde açılan müzakereler, son derece gergin bir hava içinde geçti. Poincaré'nin yandaşları, Ruhr Havzası'nın tazminatlara garanti olarak kesinlikle işgalini istemekte; ayrıca bununla da yetinmeyip, gelecekte bir Alman saldırısı olasılığına karşı doğal bir engel kazanmış olmak için, Ren'in sol yakasına, Fransa tarafından el konmasını talep etmekteydiler [1103].

Müttefikler arası borçlara gelince: Fransa'nın bunları, Almanya tazminat yükümlülüklerini günü gününe yerine getirdiği takdirde, ödeyebilme durumuna gireceğini söylemişti Poincaré kesin bir dille.

26 Aralık günü Tazminatlar Komisyonu, Fransa başbakanının talebi üzerine, Almanya'nın 1922 yılına ilişkin odun teslimatını yerine getirmeyişi konusunu gündemine alıyordu. Yükümlülükte bu kusurun "kasten yapmama" olarak ilanını istiyordu ısrarla Poincaré [1104] ve Fransız başbakanının bu talebi kabul edildiği takdirde, Versay Antlaşması'nda bu duruma denk düşen ceza maddesinin uygulanması gerekecekti.

Büyük Britanya delegasyonu buna itiraz etti: İngilizlerce Almanya, para ödemelerini yerine getirdiğine göre, Antlaşma tarafından hükme bağlanmış yükümlülüklerini de yerine getiriyor demekti. Sürüncemede kalan odun teslimatına gelince: Komisyon'daki İngiliz temsilcisi Breadbury, bunları "mikroskobik" olarak niteledikten sonra, bütün bu "kasten yapmama" hikâyesinin aslında, Ruhr'u işgal için bahane arayan Fransız diplomisisinin bir "savaş hilesi"nden başka bir şey olmadığını ekledi sözlerine [1105].

Ne var ki İngiliz diplomasisi tarafından öne sürülen bütün kanıtlar, Poincaré'nin "dediğim dedik" tavrı karşısında geçersiz kalmaya mahkûmdu. 28 Aralık 1922 günü Bonar Law, Fransızları işgal tasarısından vaz geçirmeyi denemek üzere Paris'e hareket etti. Fransız başkentinde Lozan'dan gelen Lort Curzon'la buluşacaktı Law. Ve İngiltere başbakanı ile dışişleri bakanı, Paris Konferansı'nın açılışından önce yaptıkları bir durum değerlendirmesinde Almanya'ya, tazminatları ödemesini sağlayabilmek için, "soluk alacak bir zaman" tanımaya karar vereceklerdi [1106].

Faşist İtalya'nın Tavrı

Bu arada, tazminatlar konusundaki İngiliz-Fransız çekişmesinden İtalyan diplomasisi de yararlanmak isteyecektir.

İtalya'yı uzun süreden beri altüst etmekte olan iç savaş, faşistlerin zaferiyle sona ermiş bulunmaktaydı. 30 Ekim 1922 günü hükûmet başkanlığına getirilen Mussolini, büyük İtalyan sanayicilerine, bankacılarına ve tarım işletmecilerine dayandırdığı diktatoryasını pekiştirme isteğindeydi pek doğal olarak. Bunu gerçekleştirebilmek için de, İtalyan çelik fabrikalarına, Fransız demir madenlerinin işlenmesine, katılma olanağını sağlamak tasarısındaydı [1107]. Ve 8 Aralık 1922 günü, Londra Konferansı'na katılmak üzere Paris'ten geçerken Fransız gazetecilerine verdiği bir demeçte şu sözleri söyledi:

– İtalya'nın tazminatlar konusundaki görüşü, Fransa'nın bu konudaki görüşünün tıpatıp aynısıdır. Bugün İtalya, gönül yüceliği gösterecek durumda değildir artık ve Müttefikleriyle el ele Almanya'yı boyun eğmeye zorlamak gereğine inanmaktadır [1108].

Gerçekten de Aralık 1922 Londra Konferansında İtalyan delegasyonu, açıktan açığa ve bağsız koşulsuz şekilde Fransa programına oy kullanmıştır. Poincaré'nin etekleri zil çalmaktadır. Nitekim, İtalya'nın yeni tutumu karşısında duyduğu memnunluğu belirtirken, şöyle diyecektir:

– Bay Mussolini'nin şahsında, öncelleri tarafından bugüne değin daima reddedilmiş olagelen etkin garantiler metodunun, ödünsüz bir savunucusunu bulmuş olmaktan dolayı son derece mutluyum [1109].

Aslında Poincaré, İngiltere ve Almanya'ya daha ağır baskı yapabilmek için seve isteye kullanırdı Mussolini'yi. Ne var ki İtalya, Ruhr için başlayan devler mücadelesinin gelişiminde, belirleyici nitelikte ufacık da olsa bir rol oynayamayacak kadar güçsüz bir durumdaydı [1110].

1096 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 161.

1097 J.P. Selsam, *The attempts to form an Anglo-French alliance 1919-1924.* Philadelphia, 1936.

1098 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 252.

1099 H.G. Moulton ve C.E. McGuirre. *Germany's capacity to pay.* A study of the reparation problem. Washington, 1923. s. 107.

1100 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 173.

1101 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 344.

1102 A. Ker, *Le comité des forges et l'occupation de la Ruhr.* Paris, 1923.

1103 *Le Matin* gazetesi, 24 Aralık 1922 tarihli sayı, s. 1, “Kesin tedbir gerekli” başlıklı yorum.

1104 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 351.

1105 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 368.

1106 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 270.

1107 Silvio Trentin, *Le fascisme à Genève. Paris.* 1932, cilt I, s. 38.

1108 Silvio Trentin, *Le fascisme à Genève. Paris.* 1932, cilt I, s. 41.

1109 Silvio Trentin, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 42.

1110 Silvio Trentin, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 43.

4. PARİS KONFERANSI (2-4 OCAK 1923)

Poincaré-Bonar Law Çekişmesi

Büyük Britanya delegasyonu, daha konferansın 2 Ocak 1923 günü yapılan açılış toplantısında, Almanya'ya hiçbir rehin ve garanti istemeksizin dört yıllık bir moratoryum tanınması önerisinde bulundu. Bonar Law tasarısına göre, bu sürenin bitiminden sonra Almanya, 4 yıl boyunca ,her yıl 2 milyar altın mark ödeme yapacaktı. Daha sonraki yıllar için 2,5 milyar altın marka yükselecekti ödeme. Yine İngilizlere göre Almanya'nın Müttefiklere olan toplan borcu 50 milyar altın mark olarak saptanmalıydı. Ve tazminatlar sorunun bu şekilde çözümü, hem Müttefikler arası borçları, hem de Avrupa'nın Amerika'ya olan borcunu rahatça karşılayabiliyordu [1111].

Bonar Law tasarısını şiddetle eleştirdi Poincaré: Alman ekonomisinin kalkınmasını, "Almanya tarafından yakılıp yıkılmış ülkelerin sırtından" sağlamaya yönelen böyle bir çözümü Fransa'nın hiçbir zaman kabul edemeyeceğini söylüyordu Fransız başbakanı ve şöyle devam ediyordu:

"İngiliz planı kabul edildiği takdirde Alman borçlarının tümü, Fransız borçlarının üçte ikisi kadar tutacaktır. Ve birkaç yıl sonra Almanya, Avrupa'nın her türlü dış borçtan kurtulmuş biricik ülkesi hâline gelecektir. Nüfusunun durmaksızın arttığı ve endüstrisinin hemen hemen hiç zarar görmemiş olduğu göz önüne alındığı zaman apaçık şekilde ortaya çıkar ki Almanya, çok kısa bir zamanda Avrupa'da duruma kesinlikle hâkim olacaktır. Gerçektende Fransa'nın nüfusu Alman nüfusunun yarısı kadardı;

üstelik de Fransa’dan, Almanya tarafından, yakılıp yıkılmış olan illerinin yeniden imarını tek başına yüklenmesi istenmektedir [1112].

Fransız Hükûmetinin Kararı ve “Dostça Kopuş”

Fransız hükûmeti, hemen ardından bir bildiri yayınlayarak, İngiliz tasarısının sadece Fransa’ya hiçbir garanti vermemekle kalmayıp Versay Antlaşması’nın temel hükümlerini de ayaklar altına aldığını öne sürdü. Ayrıca Poincaré, uluslararası basın mensuplarına verdiği bir demeçte, Müttefikler, Fransız taleplerini yerine getirmesi için Almanya’ya baskı yapmayı kabul etmedikleri takdirde, Fransız hükûmetinin otomatik olarak şu tedbirleri alacağını açıklıyordu:

1. Mareşal Foch tarafından hazırlanan program gereğince, tüm Ruhr Havzası’nın yanı sıra Essen ve Bochum kesimlerinin hemen işgali.
2. İşgal edilmiş bölgelerdeki gümrük gelirlerinin yediemine verilmesi [1113].

Paris Konferansı’nın kapanış toplantısında İngiltere başbakanı Bonar Law, hükûmetinin Fransız önerilerini “kabul edilmesi olanaksız” bulduğunu açıkladı ve bu değerlendirmeye gerekçe olarak da, söz konusu önerilerin, uygulandıkları takdirde “Avrupa’nın ekonomik durumu bakımından son derece ciddi ve hatta onarılmaz sonuçlar yaratabilecek nitelikte [1114]” oluşlarını gösterdi.

Ayrıca her iki delegasyon da, kapanış bildirilerinde, “bu türden ciddi bir sorun karşısında kendilerini ayıran uzlaşmaz fikirler” den dolayı duydukları üzüntüyü dile getirmekteydiler. Ama, diye ekliyorlardı, iki ülke arasındaki ilişkiler bu fikir ayrılığından dolayı dostça karakterlerini yitirecek değildirler [1115].

Bütün bu gelişmeleri yorumlayan Paris basını ise, konferanstan sonra “dostluk ittifakının, yerini dostça bir kopuşa [1116]” bırakmış olduğunu yazıyordu.

“Micum’un” Kuruluşu

Paris Konferansı, Ruhr konusunda Poincaré'ye pratik bakımdan tam bir hareket özgürlüğü bırakmış oluyordu. Nitekim Tazminatlar Komisyonu, 9 Ocak 1923 günü, Alman kömür teslimatı üzerine yaptığı müzakerede, Fransız hükûmetinin bu özgürlüğünü resmen tanıyacaktı [1117].

Alman hükûmeti, iki uzmanını dinlemesini talep etmişti Komisyondan karara varmadan önce. Ve Komisyon başkanı Barthou, Almanlardan, "konuşmalarını elden geldiğince kısa tutmalarını" rica etmişti. Kararın önceden alınmış olduğu meydana çıkıyordu böylece. Nitekim üç saatlik bir müzakereden sonra Komisyon, Almanya'nın, kömür teslimatına ilişkin yükümlülüklerini "kasten yerine getirmemek" ten suçlu bulunduğunu İngilizlerin bir oyuna karşı üç oyla hükme bağladı. Bu durum, Müttefiklere Almanya'ya yaptırım uygulama hakkını veriyordu.

10 Ocak 1923 günü, Fransız ve Belçika hükûmetleri Berlin'e bir ortak nota yollayarak, Versay Barış Antlaşması'nın VIII. maddesinin 17. ve 18. paragraflarının Almanya tarafından çiğnenmesi dolayısıyla, Ruhr Havzası'na mühendislerden kurulu bir komisyon yollayacaklarını bildirdiler [1118]. Tazminatlar faslına giren yükümlülüklerin yerine getirilmeyişine ilişkin olarak Kömür İşletmeleri Birliği'nin etkinliğini denetlemekle görevli olan bu komisyona, kısaca, "Micum" (Mission International de Contrôle des Usines et des Mines, yani: Fabrika ve Madenleri Uluslararası Denetim Misyonu) adı verilmiş bulunmaktaydı.

Notada belirtildiğine göre Fransız hükûmeti, "herhangi bir askerî harekâta girişmek ya da siyasal karakterli bir işgal eylemine başvurmak gibi bir niyet" taşımamaktaydı ve Ruhr Havzası'na, yollanan "komisyonun güvenliğini sağlamak ve bu Komisyon tarafından verilecek emirlerin yerine getirilmesini garanti altına almak" bakımından gerekli saydığı belirli bir askerî kuvveti sevk etmekle yetinmekteydi.

1111 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 183.

1112 *Le Matin* gazetesi, 3 Ocak 1923 tarihli sayı, s. 1, "Poincaré konuştu" başlıklı haber.

1113 *Pravda* gazetesi, 6 Ocak 1923 tarihli sayı, s. 1, "Fransa taleplerinden vazgeçmiyor" başlıklı yazı.

1114 J.P. Selsam, *The attempts to form an Anglo-French alliance 1919-1924.* Philadelphia, 1936.

1115 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 286.

1116 *Le Temps gazetesi,* 5 Ocak 1923 tarihli sayı, s. 1, “Kopuş” başlıklı yorum.

1117 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 390.

1118 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 401.

5. RUHR HAVZASI'NIN İŞGALİ VE PASİF DİRENİŞ POLİTİKASI

Harekât ve Alman Protestosu

Bu diplomatik belgelerin, pratik açısından hangi anlama geldiği ise ertesi gün anlaşılacaktı.

11 Ocak 1923 günü, birkaç bin Belçikalı ve Fransız askerinden oluşan müfrezeler Essen ve banliyösünü işgal etmişlerdir. Kentte sıkıyönetim ilan olunmuştur. Bu durum karşısında Alman hükûmeti, ilk iş olarak Paris ve Brüksel'deki temsilcileri büyükelçi Mayer ile büyükelçi Landsberg'i geri çekmiştir.

Ayrıca Almanya'nın yabancı ülkelerdeki bütün temsilcileri, delege oldukları hükûmetlere işi bütün ayrıntılarıyla anlatmak ve Alman hükûmetinin "Fransa ve Belçika tarafından devletler hukuku kurallarına aykırı olarak uygulanan şiddet politikası"nı protesto ettiğini bildirmekle görevlendirildiler [1119].

Yine 11 Ocak günü Cumhurbaşkanı Ebert de, "Alman halkına bir çağrı" yayınlayarak, "her türlü hukuk anlayışını ve barış anlaşmasını çiğneyen bu şiddet hareketi"ni protesto zorunluluğunu belirtti.

Alman hükûmeti resmî protestosunu, Fransız ve Belçika hükûmetlerine 12 Ocak 1923 günü yolladığı birer notayla koyacaktı ortaya. Berlin şöyle diyordu:

“Fransız hükûmeti, bu davranışına barışçıl bir açıklama vermekle, barış anlaşmasını ağır şekilde çiğnemişliğini gizlemeye çalışmaktadır. Ama, bu boşunadır. Ordunun tıpkı savaş zamanındaki gibi tepeden tırnağa silahlı ve donanımlı olarak, işgal dışı bırakılmış Alman topraklarına girmesi, Fransa’nın eylemine tam bir askerî saldırı niteliği vermektedir [1120].”

Şansölye Cuno da 13 Ocak günü Reichstag’da yaptığı konuşmada şunları söylemekteydi:

“Burada söz konusu olan, tazminatlar değildir artık. Fransız politikasının o eski ereği söz konusudur şimdi, dört yüz yılık ereği... O politika, XIV. Louis ve I. Napolyon tarafından büyük bir başarıyla uygulanmıştı; ama öbür Fransız yöneticileri de, aynı politikayı apaçık bir biçimde gütmekten geri kalmadılar [1121].”

İngiliz Diplomasisinin İkili Oyunu ve Amerika’nın Ağırlığı

Büyük Britanya diplomasisi, olayları içlerine katılmadan izleyen, bir gözlemci olarak kalmış görünmekteydi yine: Ve Fransa’ya, kusursuz bir müttefik gibi hareket ettiğine dair durmadan güvence veriyordu [1122]. Ama kulisteki etkinliğiyle, Fransa’nın yenilgisini hazırlamaktaydı.

Nitekim İngiltere’nin Berlin büyükelçisi D’Abernon, Alman hükûmetiyle âdeta el ele vermiş, işgalin kalkması için yoğun şekilde çalışmaktaydı. Fransızlara karşı değişik mücadele yolları arıyordu D’Abernon. Bu arada Berlin hükûmetine, Fransızların işgal politikasına bir “pasif direniş”le cevap vermesini öğütlüyordu. Söz konusu “pasif direniş”, büyükelçiye göre, Ruhr Havzası’ndaki ekonomik zenginliklerin Fransa tarafından sömürülmesine karşı verilecek mücadelenin örgütlenmesini sağlayacağı gibi, işgal makamları tarafından alınacak tedbirlerin sabote edilmesini de büyük ölçüde kolaylaştırabilirdi [1123].

Gerçekten de Almanların bu dönemde uyguladıkları “pasif direniş” politikasının esindiricileri, İngiliz-Amerikan çevreleridir. Bizzat D’Abernon, politikanın başlatıcısı olarak Amerikalıları göstermekteydi. Şöyle yazıyordu büyükelçi.

“Amerikan nüfuzu, Almanya’nın savaştan sonraki gelişmesinde kesin ve belirleyici bir rol oynamıştır. Amerikalıların öğüdüyle girişilen, ya da, Amerikan kamuoyu ile uygun düşeceği varsayılarak yapılan veyahut da Amerikalıların desteğini sağlamak için benimsenen tutum ve eylemleri aradan çıkarabilseydik, Alman dış politikasının temelden farklı bir nitelik kazandığını görürdük [1124].”

Büyük Britanya diplomasisine gelince: Olguların tanıklığına güvenerek değerlendirecek olursak, İngilizler, Poincaré’yi Ruhr macerasından vazgeçirmek için, gerçekten çabalamak bir yana, görürüz ki Fransız-Alman çatışmasını büsbütün alevlendirmek için gizlice büyük çaba harcamışlardır.

Ruhr’un işgaline karşı göstermelik olarak mücadele etmişti Curzon; aslında, bu planın gerçekleşmesini engellemek için hiçbir ciddi girişimde bulunmamıştı. Tam tersine, gerek Curzon, gerekse yakın yardımcısı Berlin büyükelçisi D’Abernon, Ruhr dolayısıyla patlak veren bu çatışmanın hem Fransa’yı, hem de Almanya’yı güçsüz düşüreceği inancındaydılar: Büyük Britanya’nın Avrupa politika alanındaki üstünlüğünü sürdürebilmesi için de, bu gerekliydi [1125].

Sovyetlerin Tavrı

Sovyet hükûmeti ise, bu konuda tamamen bağımsız bir tavır takınmış bulunmaktaydı.

Gerçekten de Moskova, işgal hareketini açıkça kınamakta ve bu şiddet gösterisinin, uluslararası ortamı yatıştırmak bir yana, yeni bir Avrupa savaşına yol açabilecek bir tehdit taşıdığını belirterek dünya kamuoyunu uyarmaktaydı.

Sovyet hükûmeti gayet iyi anlamıştı ki Fransız kuvvetlerinin Ruhr Havzası’na girişi sadece Ponicaré tarafından yürütülen saldırgan politikanın değil, ama aynı zamanda emperyalist Alman burjuvazisinin, Stinnes ve onun güdümlü “Halkçı Parti” si tarafından esinlenerek, sürdürdüğü kışkırtıcı etkinliğinin de bir sonucuydu [1126]. Nitekim Merkez Yürütme Komitesi, 13 Ocak 1923 günü bütün dünya halklarına bir çağrıda bulunarak, bu tehlikeli oyunun yeni bir savaşa yol açabileceğini belirtmiş ve Alman emperyalistleri tarafından uygulanan kışkırtıcı “katastrof

politikası"nın ilk kurbanı durumundaki Alman proletaryasına da geçmiş olsun dileklerini sunmuştu.

"Pasif Direniş"in Başlayışı ve İlk Sonuçları

Ren-Vestfalya Kömür İşletmesi'nin bütün yüksek görevlileri, daha işgalin bir gün öncesinden itibaren Essen'den ayrılmış ve Hamburg'a gitmişlerdi. Çok geçmeden başka işletmeler de izlemeye koyulacaktı bu örneği. Yine işgalle birlikte, Ren-Vestfalya İşletmesi, Müttefiklere tazminat faslından yaptığı kömür teslimatını kesti.

Kendi yönünden Cuno hükûmeti de, Tazminatlar Komisyonu ile yürüttüğü bütün müzakerelere, işgal kuvvetleri Ruhr Havzası'nı boşaltıncaya kadar, ara verdiğini ilan ediyordu [1127].

13 Ocak günü Şansölye Cuno tarafından Reichstag'da oya sunulan "pasif direniş" politikası, 28'e karşı 283 oyluk ezici bir çoğunlukla kabul edilmişti. Ve bu politika, başlarında Stinnes'in bulunduğu Ruhr maden işletmecileri tarafından etkin biçimde desteklenecekti.

Ne var ki Alman yöneticileri ve sanayicileri, "pasif direniş" in asıl sonuçlarını gerektiği gibi öngörmüş ve hesaba katmış değillerdi katiyen.

Alman direnişi karşısında Poincaré de boş durmamış ve hemen harekete geçerek bir yandan işgal kuvvetlerini takviye etmiş öte yandan da işgal alanını genişletmişti. Gerçekten de söz konusu alan şimdi Dusseldorf, Bochum ve Dortmund başta olmak üzere Ruhr Havzası'nın en zengin sanayi merkezlerini kapsamaktaydı. Böylece Havza, Almanya'dan ve dış dünyadan, yani Hollanda, İsviçre ve İtalya'dan tamamen tecrit edilmiş bir duruma girecekti yavaş yavaş.

İşgal kuvvetleri kumandanı General Degoutte da, kendi yönünden boş durmayacak ve Havza'dan Almanya'nın öbür bölgelerine kömür sevkıyatını kesinlikle yasaklayacaktı. Böylece, Ruhr'la birlikte kömürünün %88'ini, ham demirinin %48'ini, dökme demirinin de %70'ini yitirmiş oluyordu Almanya [1128]. Havzanın otoritesi altına bırakıldığı Gümrük Komitesi, Ren-Vestfalya topraklarıyla ülkenin geri kalan kısmı arasına tam bir duvar çekmişti. Ve markın düşüşü, felaket hâlini almakta gecikmeyecekti.

Baskılar, Tutuklamalar ve Breitscheid'in Londra Misyonu

İşgal otoritelerinin baskı tedbirleri gittikçe sertleşmekteydi. Aralarında Fritz Thyssen'in de bulunduğu birçok sanayici tutuklanmış bulunuyordu. General Degoutte daha da ileri gitmiş; koskoca Krupp'u, tüm fabrikalarını yediemin altına aldırmakla tehdit etmişti [1129]. Tutuklananlar arasında Ruhr ve Renanya'daki belli başlı devlet görevlileri de vardı.

Cuno hükûmeti, Fransız hükûmetini diplomatik baskı altına aldırabilmek için çırpınıyordu boşu boşuna. Boşu boşunaydı bu çaba, gerçekten de; çünkü Poincaré, Alman şansölyesinin protestolarından birini, şu kadarcık bir notayla geri göndermekten çekinmiyordu:

"Fransa dışişleri bakanı, Almanya büyükelçiliğinden bugün kendisine yollanmış bulunan belgeyi geri yollamakla övünç duyar: Benzer terimlerle kaleme alınmış bir notayı kabul etmek, bakan için olanak dışıdır [1130]."

Poincaré, Ruhr Havzası'nda yapılan tutuklamalara karşı yükselen Alman protestosuna 22 Ocak 1923 tarihli bir notayla cevap verecekti. Söz konusu belgede Fransız başbakanı, Alman hükûmetinin Ruhr'da bazı kişilerin tutuklanmasını protesto ettiğini belirten notasını almış bulunduğunu ve bu protestoyu kabul etmediğini açıklıyordu [1131]. Şöyle diyordu notada:

"İşgal makamları tarafından alınmış olan bütün tedbirler kesinlikle meşru tedbirler olup, Alman hükûmetinin Versay Antlaşması hükümlerini çiğnemesi sonucunda alınması zorunlu hâle gelmiş tedbirlerdir."

Bu durumda Alman diplomasisi, Büyük Britanya'nın çatışmaya müdahalesini sağlamaya çalışacaktı yeniden. Nitekim, Reichstag üyelerinden, Sosyal-Demokrat çevrelerde uluslararası sorunların erbabı ve doğuştan diplomat olarak ün yapmış bulunan, Breitscheid yarı resmî bir görevle Londra'ya yollandı.

Bu geziden alabildiğine cesaret kırıcı izlenimlerle dönecekti Alman diplomatı: İngiltere'de halk, Almanya'ya acımakta, Fransa'yı da kınamaktaydı; ama bununla yetinmekteydi herkes; bütün çevrelerde, çatışmanın dışında kalmak arzusu egemendi. Breitscheid, izlenimleri sonucu edindiği temel yargıyı şöyle dile getirmekteydi:

"Bugün İngiliz halkının ezici çoğunluğu, ne pahasına olursa olsun savaştan sakınmak eğilimindedir. Hatta bu eğilimi, bilinç dışı bir irade olarak da niteleyebiliriz. Gerçekten de, yeni bir savaş fikri bugün Büyük

Britanya'da olduğu kadar hiçbir yerde dehşet ve tiksinti uyandırmamaktadır [1132]."

"Kolonya Olayı" ve Alman Hayallerinin Yıkılışı

"Kolonya olayı" diye nitelenen olay, bu ruh hâlinin yeni bir tanıtını getirecekti. Söz konusu olay şundan ibaretti:

Ruhr Havzası'nın Fransızlar tarafından işgalinden sonra, İngiliz kuvvetlerinin Kolonya kesiminden çekildiği şeklinde bir söylenti yayıldı. Müttefikler arası uzlaşmazlıkların Poincaré'yi planından caydıracağı umudu içinde olan Alman gazeteleri, dört elle sarıldılar bu söylentiye.

Ama umutları boşunaydı. Nitekim Lort Curzon, 14 Şubat 1923 günü yaptığı bir konuşmada, Büyük Britanya hükûmetinin Renanya'daki kuvvetlerini yerinde bırakma kararı aldığını söyledikten sonra, kararın nedenlerini de şöyle açıklamıştı:

"Askerlerimizin oradaki varlığı, ılımlı ve barış getirici bir etki yapacaktır. Kaldı ki İngiliz askerlerinin Almanya'dan çekilmesi, İttifak'ın sona ermesi anlamına gelir; bunu da hiçbir Müttefik hükûmeti göze almaz [1133]."

Breitscheid'ın İngiliz dostları, Büyük Britanya hükûmetinin Almanya'daki kendi işgal bölgesini boşaltmayı bir ara ciddi şekilde düşünmüş olduğunu söylemişlerdi Alman diplomatına; ama eklediklerine göre Londra, hele Türklerle Lozan'da yapılan müzakerelerin 4 Şubat 1923 günü yarıda kesilmesi üzerine, Fransızlarla bozuşmaya cesaret edememişti [1134]. O kadar ki İngiliz diplomasisi, bir arabulucu rolü oynamayı bile reddedecekti.

Gerçekten de bu konuda şöyle bir açıklama yapacaktı Dışişleri Bakanı Curzon:

"Bizim aracılık önerisinde bulunmamız söz konusu olamaz. Biz bu konuda, ancak her iki taraf da böyle bir hizmeti bizden açıkça talep ettiği takdirde, harekete geçebiliriz [1135]."

Fransız ve İtalyan Gericileri El Ele

Almanya, besbelliydi ki, Büyük Britanya'nın desteğini hesaba katarken hesabı şaşırmıştı. Ve öte yandan Fransız baskısı gittikçe ağırlaşıyordu.

Belçika ve İtalya'ya dayanmaktaydı Poincaré. İtalyan diplomasisi, Napolyon'un o eski tasarısını hortlatmıştı bu arada: İngiltere'ye karşı bir kıta bloğu. Nitekim Paris Konferansı sırasında İtalyanlar, Fransız ve Belçika diplomatlarıyla bu konuda gizliden pazarlığa oturmuşlardı. İş bu kadarla da kalmamış; İtalyan resmî ajansı, 11 Ocak 1923 tarihli bildirisinde şöyle bir açıklama yapmıştı:

"İtalyan hükûmeti, en uygun zamanda bir kıta birliği kurmak zorunluluğu konusunda Fransa ve Belçika hükûmetlerinin dikkatini çekmiş bulunmaktadır. Ve İtalya, Almanya'yı, a priori (Öncelikle, her şeyden önce) olarak böyle bir birliğin dışında görmektedir [1136]."

Reaksiyoner ve nasyonalist Fransız gazeteleri, faşist İtalya'nın bu girişimine dört elle sarılıp, "Fransız-İtalyan ittifakının yeni Avrupa'nın kuruluşunda bir harç" ödevi göreceğini müjdelemeye koyulmuşlardı [1137]. Örneğin, aynı zamanda Le Matin gazetesinin başyazarı olan Fransız senatörü Henri de Jouvenel, Avrupa'nın geleceğinin Büyük Britanya'nın ellerine bırakılmayacağını şöyle ispatlıyordu:

"Avrupa kıtasının kendi öz çıkarları vardır. Adalı beyinler, ancak bin bir güçlükle kavrayabilir bu çıkarları; üstelik kavrasalar bile, gözetmeye katiyen yanaşmazlar. Bugün Büyük Britanya, Avrupa'da siyasal bir denge kurma çabası içindedir. Ve Manş Denizi'nin altından bir tünel açılması tasarısı bile onu işkillendirmeye yetmektedir. Oysa Alpler, iki ülke arasında, bir boğazdan çok daha az önemli bir ayırım öğesi meydana getirmektedirler." [1138]

Görüldüğü gibi, bir Fransız-İtalyan ittifakı fikrini var gücüyle destekliyordu Jouvenel. Fransız demirinin İtalya'ya son derece avantajlı koşullar içinde ihraç edilebileceğini savunmaktaydı. Ayrıca her iki ulusun Rumen, Türk ve Rus petrollerinde ortak çıkarlara sahip olduklarını öne sürüyor ve ticaret filolarını, petrol taşıma alanında, rahatça birleştirebileceklerini söylüyordu.

Birer gazeteci fantezisi olmaktan öteye geçmeyen şeylerdi bütün bu tasarılar aslında. Ama Almanya'da olduğu kadar İngiltere'de de çalkantı yaratmaktan geri kalmıyorlardı.

1119 D’Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce‘den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 47.

1120 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute* Commission Interalliée des territoires rhénans. Mayence, 1923, s. 422.

1121 *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesi, 14 Ocak 1923 tarihli sayı, s. 1. “Şansölye Cuno Reichstag’da bütün Alman ulusunun öfkesini dile getirdi” başlıklı yorum.

1122 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world* history, 1914-1943. New York, 1943, s. 297.

1123 G.A. Riddel, *Intimate diary of the Peace conference and after, 1918-1923.* New York, 1934, s. 387.

1124 D’Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce‘den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 51.

1125 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 301.

1126 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri III.Kongresi’ne 1924 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1925, s. 7.

1127 *Recueil des ordonnances, instructions et décisions de la Haute Commission Interalliée des territoires rhénans.* Mayence, 1923, s. 435.

1128 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 203.

1129 D’Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce‘den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 72.

1130 W.M. Jordan, *Great Britain, France and the Germain problem 1918-1939.* Londra-New York-Toronto, 1943, s. 167.

1131 W.M. Jordon, *Aynı yapıt,* s. 169.

1132 R.W. Hills, *The unliquidated war, from the treaty to the Dawes plan.* Washington, 1928, s. 82.

1133 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 322.

1134 J.P. Selsam, *The attempts to form an Anglo-French alliance* 1919-1924. Philadelphia, 1936.

1135 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 335.

1136 Silvio Trentin, *Le fascisme à Genève.* Paris. 1932, cilt I, s. 62.

1137 *Le Matin* gazetesi, 21 Şubat 1923 tarihli sayı, s. 1, “Yeni bir Avrupa doğuyor” başlıklı yazı.

1138 *Le Matin* gazetesi, 21 Şubat 1923 tarihli sayı, s. 3, “Yeni bir Avrupa doğuyor” başlıklı yazının devamı.

6. ALMAN HÜKÛMETİNİN YENİ ÖNERİLERİ

İşgal Sonrasında Ekonomik Durum ve Politik Yankıları

Ruhr Havzası'nın işgalinin ekonomik alanda yol açtığı sonuçlar sadece Almanya'da duyulmuyordu.

Alman halkının satın alma gücünün azalması, ister istemez, Almanya'ya yapılan İngiliz ihracatında da bir düşüş yaratmakta; bu da İngiltere'deki işsiz sayısının yükselmesi gibi felaketli bir sonuç doğurmaktaydı.

Ruhr Havzası'nın işgalinin Fransız frankında devalüasyona yol açacağını, bunun da İngiliz lirasının değerini yükselteceğini hesaplamıştı Londra City'si. Gerçi bu öngörü gerçekleşmişti; ama frankın düşüşüne bir de Almanya'nın ekonomik yıkımı eklenince, tüm Avrupa piyasası tamamen altüst olmuştu [1139].

Alman milliyetçileri gittikçe biraz daha fazla bir öç alma tutkusuna gömülmekteydiler. Bütün ülkede, özellikle de Bavyera'da tipik biçimde faşist örgütler açık ya da gizli bir şekilde, ama hızla oluşmaktaydı. Söz konusu örgütlerin belli başlı sloganları ise, "büyük Alman ordusu"nun yeniden kurulması ve yeniden silahlandırılmasıydı. Ulusça yeni bir savaşa hazırlanılması için ülkedeki tüm güçlerin seferber edilmesi gereğini dile getiriyordu [1140]. Bu arada Reichswehr'in etkisi de gittikçe biraz daha artmaktaydı. Bütün sol gazete ve dergiler, ordu ile faşist örgütler arasındaki su sızmazlığı kaygıyla not etmekteydiler [1141].

Almanya’da hüküm süren bu atmosfer, Fransızları da telaşlandırmakta gecikmeyecekti ve güvenlik garantileri sorunu, gazetelerin temel konusu hâline gelecekti.

Müttefikler Konuşuyor

Fransa Başbakanı Poincaré, bu yine kuşku atmosferini fırsat bilerek, kendi Ruhr politikasını temize çıkarmak istemiştir. Gerçekten de başbakan 15 Nisan 1923 günü Dunkerque’te yaptığı bir konuşmada, Ruhr harekâtının sadece ekonomik nedenler dolayısıyla değil, aynı zamanda siyasal durum dolayısıyla da zorunlu hâle gelmiş olduğunu ispata girişti yeniden. Kendini şöyle savunmaktaydı Fransız devlet adamı:

“Bir yüzyıl içinde tam dört istilanın yükünü taşımış olan Fransa, kendi güvenliğini sağlam temellere oturtmak hakkına elbette sahiptir. Ve elbette ki Fransa sınırlarını yeni bir savaş felaketinden koruyacak ve şifa bulmaz emperyalizminin ikiyüzlülüğüyle karanlıkta yeni bir saldırı hazırlayan bir ulusun önüne set çekecek olan tedbirleri almak zorundadır [1142].”

16 Nisan 1923 günü ve Belçika Başbakanı Theunis, aynı doğrultuda bir konuşma yapacak ve Ruhr Havzası’nın işgalinin Almanya’nın fetih ve rövanş tutkularını felce uğratacağını öne sürdükten sonra şunları ekleyecekti:

“Bir erek değildir işgal, sadece bir araçtır. Hileli iflas yoluna sapmıştı Almanya, kaybetti bu kumarı. Biz istiyoruz ki bu tehlikeli kumarı yitirdiğini kabullensin ve bizlere yeni öneriler getirerek durumu onarma yoluna girsin [1143].”

Avrupa’da hüküm süren havanın gittikçe biraz daha gerginleşmesi ve bunun sonucu olarak kamuoyunun gittikçe artan baskısı, İngiliz diplomasisini sahneye çıkmaya zorlayacaktı. Nitekim 21 Nisan 1923 günü Lortlar Kamarası’nda söz alan Curzon, Almanya’nın tazminatlar konusunda Müttefiklere, Berlin’deki İngiliz büyükelçisi Lort d’Abernon aracılığıyla, yeni öneriler sunabileceğini belirterek, şöyle diyordu:

“Şu anda ben, Alman hükûmetine daha önce bulunduğum bir öğütte bulunabilirim yeniden ancak: Almanya, varolan olanaklar çerçevesi içinde yükümlülüklerini yerine getirmeye hazır bulunduğunu Müttefiklere

ispatlayacak, yeni bir öneri sunsun. Bir noktayı iyi biliyorum: Almanya, bu iki ülkeye ya da bir bütün olarak Müttefiklere talepte bulunduğu takdirde, Fransa ve Belçika hükûmetleri bu sorunu ciddi şekilde incelemeye hazırdırlar. Bence, Ruhr çatışmasının sona ermesi için Almanya'nın ilk adımı atması yeterli olacaktır ." [1144]

Alman Notası

Stresemann, 22 Nisan günü Berlin'de düzenlenen bir açık hava toplantısında yaptığı konuşmayla cevap verecekti Curzon'un çağrısına. Yeni Alman başbakanı, belirli birtakım ihtiyat kayıtları koymak ve gerekli düzeltmelerden geçirmek koşuluyla İngiltere dışişleri bakanının tazminatlar konusundaki görüşlerinin uluslararası çapta yeni bir müzakere için temel olarak alınabileceğini açıkladıktan sonra, şunları eklemekteydi:

"Ama, bizim de Lort Curzon'a sunulacak bazı gözlemlerimiz vardır. Konuşmasında, sadece tazminatlar sorununa değinmiştir İngiltere dışişleri bakanı. Ve eğer yanlış anlamadıysak, Renanya'nın yönetimine Milletler Cemiyeti'nin de katılmasını istemektedir. Tazminatlar konusunda Almanya ile bir anlaşmaya varılabilir: Bir milyar fazla ödemek, bizim için bir ölüm kalım sorunu değildir... Curzon, eğer Almanya ile Fransa arasında, dürüst bir arabulucu olmak niyetindeyse, ilkin ve a priori olarak şu veriden hareket etmelidir: Renanya üzerindeki Alman egemenliği hiçbir şekilde tartışma konusu olamaz [1145]."

Ama Fransız hükûmeti, Büyük Britanya'nın aracılığını katiyen istemiyordu [1146]. Nitekim Poincaré, 26 Nisan günü yaptığı bir açıklamada, doğrudan doğruya Fransa'ya sunulmayacak olan hiçbir Alman önerisinin, "incelemeye değer" sayılmayacağını açıkça belirtiyordu.

Ne var ki bu arada Berlin, yine Büyük Britanya tarafından desteklenme umuduna kapılmıştı. Ve Alman hükûmeti, 2 Mayıs 1923 günü Belçika, Fransa, Büyük Britanya, Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Japonya hükûmetlerine, tazminatlar konusundaki yeni önerilerini içeren bir nota verdi [1147].

Söz konusu nota, bir yandan, “Avrupa’da ekonomik ferahlığın ve barış içinde işbirliğinin ancak karşılıklı bir anlaşmayla” sağlanabileceğini öne sürmekte; öte yandan da, işgal altındaki topraklar boşaltılıncaya dek “pasif direniş”in devam edeceğini bildirmekteydi. Ayrıca, notada belirtildiğine göre Alman hükûmeti, Almanya’ya düşen toplam tazminat yükümlülüğünün 30 milyar altın mark olarak değerlendirilmesini kabul ediyor; ama bu meblağın tümünün birden dış borçlanmalar yoluyla ödenmesini şart koşuyordu.

Stresemann, tazminatlar sorununun bir bütün hâlinde uluslararası bir komisyona havale edilmesini önermekteydi. Ve bu önerisini, Amerikan Dışişleri Bakanı Hughes’ın 1922 yılının Aralık ayında Amerikan Tarih Derneği’nde vermiş olduğu bir söyleve dayandırıyordu. Hughes, o konuşmasında şöyle demişti:

“Tazminatlar sorununu son çözüme bağlayacak olan uzmanların, kendi ülkelerindeki finans çevrelerinde, tek tek büyük birer otoriteye sahip olmaları gerekir. Ama bu da yetmez: Söz konusu uzmanlar tarafından gerek tazminatların toplamı; gerekse yapılacak ödemelerin mali planda uygulanma şekli üzerinde verilecek kararın, bütün dünyada, bu sorunun biricik hakkaniyetli çözüm tarzı olarak kabul edilebilmesi için, uzmanların kişisel yetenek, deney ve dürüstlükleri hakkında da en ufak bir şüphe bulunmaması şarttır [1148].

Alman hükûmeti, aynı zamanda, diplomatik yoldan çözüme bağlanamayan bütün uzlaşmazlık noktalarının da uluslararası bir hakemler kuruluna havalesini kabul edeceğini bildirmekteydi.

Müttefikler Konuşuyor

Alman notası, yeni bir diplomatik el enseleşme doğuracaktır. Fransa ve Belçika hükûmetlerinin 6 Mayıs 1923 tarihini taşıyan ortak cevabı, şiddetli bir polemik yazısını andırmaktaydı: Her iki ülke de, Ruhr Havzası’nı işgal etmekle Versay Antlaşması’nı çiğnemiş oldukları şeklindeki Alman suçlamasını kesinlikle reddetmekte ve “pasif direniş sona erinceye dek her türlü müzakerenin olanak dışı kaldığını” bildirmekteydiler [1149].

Almanların uluslararası bir komisyon kurulması şeklindeki önerisini de reddediyordu Paris ve Brüksel hükûmetleri; gerekçe olarak da, daha önce almış bulundukları kararlarda en ufak bir değişiklik yapamayacaklarını gösteriyorlardı. Ve şöyle devam ediyordu ortak cevap:

"Alman notası, baştan sona, Versay Antlaşması'na karşı gizlenmesine bile gerek duyulmamış, sistematik bir isyan izlenimi uyandırmaktadır... Bu durumda Berlin'den gelen önerilerin kabulü, kaçınılmaz biçimde, söz konusu antlaşmanın tam ve kesin feshine yol açacak; bu da, yeni bir anlaşma hazırlayıp imzalama zorunluluğunu doğuracağı gibi Almanya'nın moral, ekonomik, politik ve askerî alanlarda rövanş arzularını kamçılayacaktır." [1150]

13 Mayıs 1923 tarihini taşıyan İngiliz cevap notası, daha ihtiyatlı bir dille kaleme alınmıştı [1151]. Almanya'nın takınmış olduğu tavırda ve ileri sürdüğü önerilerde Büyük Britanya diplomasisinin en ufak bir etkisi bulunmadığını âdeta ispatlama çabasındaydı bu cevap.

Curzon, Alman önerilerinin kendisinde "büyük bir hayal kırıklığı" yarattığını açıklamakla işe başlıyordu. İngiltere dışişleri bakanına göre söz konusu öneriler, "aradaki iyi niyet duygularına sığınarak, birçok kez Alman hükûmetine vermek cesaretinde bulunduğu bunca öğüt" ten sonra beklenebilecek olandan, gerek içerik ve gerekse şekil bakımından, alabildiğine uzak kalan şeylerdi. Ve Curzon, notasını şöyle bağlamaktaydı:

"Artık Almanya'nın, borcunu ödemeye hazır olduğunu daha ciddi ve daha açık bir şekilde bütün dünyaya ispat etme zamanı gelmiş bulunmaktadır." [1152]

İtalyan hükûmetinin cevabı da 13 Mayıs 1923 tarihini taşıyordu [1153]. Kaçamak dolu bir belgeydi bu: Tazminatların Müttefikler arasında saptanıp bölüşülmesi sırasında İtalya'ya haksızlık edildiğini öne sürdükten sonra, Almanlara, "gerek İtalya, gerekse öteki Müttefikler tarafından kabul edilebilecek yeni öneriler" de bulunmasını salık veriyordu.

Son cevap, 15 Mayıs tarihinde Tokyo'dan gelecekti. Kısa bir belgeydi bu: Söz konusu sorunun, "Japon hükûmeti için, öbür Müttefikler için olduğu kadar, büyük ve hayati önem taşımadığı" belirtilmekte; sonra da Almanya'dan, "tazminatlar sorununu bir bütün hâlinde hızlı ve barışçı bir çözüme kavuşturmak üzere gerekli tedbirleri" alması istenmekteydi [1154].

İngiltere’deki Hükûmet Değişikliği ve Yeni Başbakan Baldwin’in Tutumu

2 Mayıs 1923 tarihli notasının genellikle soğuk bir şekilde karşılanışı, Alman hükûmetini önerilerini yeniden gözden geçirmek zorunda bırakmıştı.

Nitekim Stresemann, üç haftalık bir çalışmadan sonra, 7 Haziran 1923 tarihinde, Müttefik Devletlere yeni bir memorandum yolladı. Başbakan bu belgede, Almanya’nın ödeme gücünü saptamak üzere “uluslararası tarafsız bir konferans” toplanmasını istemekteydi [1155].

Yine aynı belgeye göre tazminatlar, örneğin demiryolları gibi birtakım devlet malları karşılığında düzenlenecek yirmi milyar altın mark tutarında senetlerle garanti edilebilirdi.

Poincaré hemen cevap vermedi. Müzakerelerin başlayabilmesi için bir ön koşulu vardı hep: Pasif direnişin kesin olarak sona erdirilmesi [1156].

Bu arada, 1923 yılının Mayısında İngiltere’de bir hükûmet değişikliği olmuştu. Bonar Law istifa etmiş ve Baldwin atanmıştı başbakanlığa. İngiliz politikasının yine yönsemelerinin bundan dolayı herhangi bir köklü değişikliğe uğraması söz konusu olamazdı aslında. Ama, Maliye bakanlığından gelmekte olan ve son derece etkili ticaret ve sanayi çevreleri tarafından desteklenen yeni başbakan, Ruhr’daki çatışmaya her ne pahasına olursa olsun son vermek isteyen siyaset adamlarından biriydi. Gerek ülkesinin ekonomik çıkarları, gerekse İngiliz burjuvazisinin Almanya’da patlak verecek bir devrim fikri karşısında duyduğu korku, buna zorluyordu Baldwin’i [1157].

Nitekim yeni başbakan, 12 Temmuz günü Avam Kamarası’nda yaptığı bu konuşmada şunları söyleyecekti:

“Biz İngilizler, ticaret içinde yoğrulmuş bir ulus olarak gayet iyi anlamaktayızdır ki, Almanya’dan ölçüsüz meblağlar talep edildiği takdirde, bunun acısını ilk çekecek olanlar İngiltere ile Müttefikleri olacaktır.” [1158]

Büyük Britanya’nın burjuva basını da bu arada boş durmamakta; tazminatlar sorununun bir türlü çözülemeyişinin, “Avrupa’da ve dolayısıyla da İngiltere’de ekonomik dengenin yeniden kurulmasına” engel olduğunu yazmaktaydı ısrarla [1159].

Ruhr Havzası’nın işgali, tüm kıta ekonomisini altüst etmektedir; öyleyse bu çatışmayı bir an önce ortadan kaldırmak gerekir: İşte, bütün bu dönem

boyunca İngiliz diplomasisinin akışını, Büyük Britanya'daki finans ve siyaset çevrelerinin bu ortak yargısı belirleyecekti.

Müttefikler arası Notalaşma

Lort Curzon, 20 temmuz 1923 tarihinde Fransa ve Belçika hükûmetlerine bir nota yollayacaktı [1160]. Söz konusu notada İngiliz dışişleri bakanı, hükûmetinin, Alman hükûmetine baskı yaparak pasif direnişe son verilmesini sağlamak üzere, öteki Müttefikleriyle birlikte çaba göstermeye hazır bulunduğunu açıklıyordu. Ama Curzon için, bu ortak baskının bir ön koşulu vardı: Almanya'nın ödeme gücünün saptanması ve tazminatlar konusunda, tarafsız uzmanlardan kurulu bir komite tarafından, gerçeğe uygun bir rakam bulunması için ciddi bir çalışmaya girmek.

Fransa ve Belçika hükûmetlerinin cevapları 30 temmuz tarihinde ulaştı Londra'ya.

Fransız notası, Ruhr Havzası'nın işgalinden doğan felaketli sonuçlar üzerindeki İngiliz "varsayımları"nı reddediyor ve şöyle diyordu:

"İşgal olayı felaketten katiyen sorumlu tutulamaz. Almanya'nın bugün içinde yüzdüğü iflas durumunun asıl sorumlusu, bizleri işgale kendi elleriyle itmiş olan Alman hükûmetidir." [1161]

Nota, ayrıca, Almanlar tarafından girişilen "pasif direniş" in hiçbir koşulsuz sona ermesi gerektiğini kaydettikten sonra, Almanya'nın ödeme gücü ve tazminatların toplamı üzerinde yeni bir tartışma açmanın hem boş, hem tehlikeli olacağını ileri sürmekte ve şu görüşlerle son bulmaktaydı:

"1871 yılında, Fransa'nın Frankfurt Barış Antlaşması'nı hakseverce ve uygulanabilir bulup bulmadığını hiç kimse merak etmemekteydi. Ve yine hiç kimse, galip tarafından şart koşulan beş milyarlık tazminatın tümü ödeninceye kadar Almanya'nın Fransız topraklarının kocaman bir parçasını işgal altında tutmasına ses çıkarmayı aklının ucundan bile geçirmiyordu. Üstelik o günkü galip, hiçbir istilaya uğramamış, savaş dolayısıyla hiçbir yıkım görmemiş bir galipti". [1162]

Lloyd George'un Bir Değerlendirmesi

Ruhr konusundaki İngiliz-Fransız anlaşmazlığı her geçen gün biraz daha genişliyordu. Öyle ki dünya basını, Versay sistemindeki çatlaklardan ve hatta Müttefiklerin parçalanmak üzere olduklarından söz etmekteydi. Bu durumda, İngiliz Lortlar Kamarası ile Avam Kamarası, Fransa ile olan uzlaşmazlıkları gündemlerine aldılar.

2 Ağustos günü Avam Kamarası'nda, tazminatlar konusunda yapılmış diplomatik yazışmayı özetleyen Baldwin, Ruhr çatışmasını, Fransa'nın gerçek ve hararetli bir dostu olduğu için ortadan kaldırmak istediğini belirtti ve sözlerine şöyle devam etti:

"İşte bu dostluğun sürüp gitmesini istediğim için de, bugün Avrupa'yı sarsan kargaşanın bir an önce son bulmasını sağlamak üzere elimden gelen her şeyi yapacağım [1163]."

Lloyd George'un liderliği altındaki parlamenter muhalefetse, Fransa'ya karşı dürüstçe davranmamakla suçluyordu hükûmeti: Muhalefete göre Büyük Britanya hükûmeti, Ruhr macerasını önce körüklemişken şimdi kınamaya kalkıyordu. Tutarsız ve mantıksız bir tavırdı bu.

Ve Lloyd George, 6 Ağustos 1923 günü "Napolyon gibi" başlığı altında yayınladığı bir yazıda şunları söylüyordu:

"Anlaşılmaz bir kaos içinde yaşıyoruz sanki! Fransa ile Almanya, her ikisi de Ruhr konusunda bir anlaşmaya varmak istemekteler. Ama yine her ikisi de bunu itiraf edemeyecek kadar gururlarına yenik bir durumdalar. Bunun sonucu olarak, her iki tarafın zararına uzayan mücadele, daha da uzayıp gideceğe benzemektedir. İngiltere ise kâh Fransa'ya, kâh Almanya'ya azarlayıcı notalar gönderiyor... Fransız toplarının önünde diz çökmüş ve göğsüne mitralyöz dayanmış olarak hesap vermeye yanaşıyor Almanya ancak... Bütün herkes çıldırmış !" [1164]

Poincaré'nin Memorandumu

Poincare, 20 Ağustos 1923 günü Büyük Britanya hükûmetine yolladığı uzun bir memorandumda, Almanya'nın Versay hükümlerini sistematik

şekilde nasıl çiğnediğini gösteren örnekleri bir bir sıralamaktaydı. Şöyle diyordu Fransa başbakanı:

"Tazminatlar Komisyonu, tam 23 toplantı boyunca, Almanya tarafından atanmış olan 32 uzmanın raporlarını dinlemiştir. Ancak bu uzun çalışmadan sonradır ki komisyon, 27 Nisan 1921 günü, Almanya'nın tazminat borçlarının tutarını saptama işine girişmiştir. 1 Mayıs 1921 tarihinde de söz konusu borç, 132 milyar altın mark olarak değerlendirilmiştir." [1165]

Almanya'nın sistematik bir şekilde tazminat borçlarını ödemeyi reddederken, gerekçe olarak mali durumun kötülüğünü ve markın sürekli devalüasyon hâlinde bulunuşunu ileri sürdüğünü belirten memorandum şöyle devam ediyordu.

"Bununla birlikte aynı Almanya, bu arada, Amerikan sularında şu anda gerek İngiliz ve gerekse Fransız ticaret filolarıyla rahatça rekabet eden koskoca ve yepyeni bir ticaret filosu inşa etmiş; kanallar kazmış, telefon şebekesini geliştirmiş; kısacası alacaklı Fransa'nın bugün, daha ileriki zamanlara, ertelemek zorunda kaldığı bir dizi işi başarmış bulunmaktadır." [1166]

Ekonomi bilgini Mawlton'ın hesaplarına göre Almanya, 1923 yılı sonunda, topu topu 25-26 milyar altın mark ödemiş durumdaydı [1167]. Bu miktarın 16 milyarını zaten yurt dışındaki Alman mallarının değeri karşılıyordu.

Ülkenin ulusal zenginliklerinden sadece 9 milyar 500 milyon ayrılmıştı ödemeye. Bu meblağın içinden ayni olarak yapılan ödemelerin değeri, 1 milyar 600 milyon marka yükselmekteydi. Sözün kısası Almanya, tazminatlar faslından o güne kadar para olarak sadece 1 milyar 800 milyon mark ödemiş bulunmaktaydı.

Bütçenin bile isteye laçkalaştırılması, ağır endüstrinin her türlü vergiden bağışık tutulması, nakit ödemelere hiçbir şekilde yanaşılmaması: Almanya'nın üstlenmiş olduğu yükümlülükleri yerine getirmemek için başvurduğu belli başlı usuller, işte bunlardı.

Ayrıca Almanya, bütün bunlarla da yetinmiyor; Lloyd George'un, Barış bu mu? Adlı, kitabında belirttiği gibi, Müttefiklere ve bu arada da özellikle Fransa ile Belçika'ya zarar vermek için elinden geleni yapıyordu. Örneğin savaştan sonra Fransız endüstrisinin umulan hızla kalkınmasını önleyen, Almanya olmuştur. En başta ikiyüzlülük ve yalan olmak üzere Avrupa

kamuoyunu aldatmak için bütün yollara pervasızca başvuran Alman hükûmeti, dünya barışını yeniden tehdit edebilecek duruma girmek için güç topluyordu.

1139 J.M. Keynes, *The economic consequences of the peace.* Londra, 1924, s. 202.

1140 *Deutsche Allgemeine Zeitung* gazetesi, 25 Mart 1923 tarihli sayı, s. 1, "Büyük uyanış" başlıklı yazı.

1141 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri III.Kongresi'ne 1924 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1925, s. 11.

1142 *Le Temps* gazetesi, 16 Nisan 1923 tarihli sayı, s. 1, "Fransa uyarıyor" başlıklı yorum.

1143 *Le Temps* gazetesi, 17 Nisan 1923 tarihli sayı, s. 1, "Belçika'nın sesi" başlıklı yazı.

1144 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 55.

1145 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 56.

1146 *Le Matin* gazetesi, 27 Nisan 1923 tarihli sayı, s. 1, "Aracı istemiyoruz" başlıklı yazı.

1147 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 58.

1148 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 61.

1149 *Le Matin* gazetesi, 7 Mayıs 1923 tarihli sayı, s. 1, "İsabetli bir cevap" başlıklı yorum.

1150 *Le Matin* gazetesi, 7 Mayıs 1923 tarihli sayı, s. 3, "İsabetli bir cevap" başlıklı yorumun devamı.

1151 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 367.

1152 H. Nicolson, *Aynı yapıt,* s. 366, 368.

1153 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 67.

1154 R. Fusijawa, *The recent aims and political development of Japan.* New Haven, 1923, s. 154.

1155 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 89.

1156 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 93.

1157 J.M. Keynes, *The economic consequences of the peace.* Londra, 1924, s. 218.

1158 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 101.

1159 *Manchester Guardian* gazetesi, 15 Temmuz 1923 tarihli sayı, s. 1, "Aklın yolu" başlıklı yorum.

1160 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 382.

1161 *Le Matin* gazetesi, 31 Temmuz 1923 tarihli sayı, s. 1, "Cevap verildi" başlıklı haber.

1162 *Le Matin* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı haberin devamı.

1163 *Manchester Guardian* gazetesi, 3 Ağustos 1923 tarihli sayı, s. 1, "Başbakanın konuşması" başlıklı haber.

1164 Lloyd George, *Barış bu mu?* (İngilizce'den çeviri). Moskova, 1924, s. 104-105.

1165 *Les réparations allemandes et le rapport du Comité des Experts,* 1925, s. 17.

1166 *Aynı yapıt*, s. 18.

1167 T.T. Mawlton, *Almanya’nın ödeme gücü* (İngilizce‘den çeviri), Moskova, 1925.

7. FAŞİST İTALYA’NIN HAK İDDİALARI

Fiume Olayı

Avrupa’da yine barışı tehdit eden ikinci bir öğe de, faşist İtalya idi. Ruhr çatışmasından yararlanıp, Akdeniz Havzası’ndaki işlerini hızla ayarlamaya koyulmuştu İtalya. Söz konusu işlerin en başında da Adriyatik geliyordu: Adriyatik Denizi’nin bütün doğu kıyısını da istemekteydi Mussolini hükûmeti. Böylece Adriyatik, bir İtalyan iç denizi (Mare nostrum: Bizim Deniz) hâline sokulmuş olacaktı.

1923 Nisanında Torino’da, tamamen Yugoslavya’yı hedef alan bir söylev veren faşist generai Vecci, bu ülkenin büyük bir parçasının İtalyan İmparatorluğu’na bağlanması gerektiğini ileri sürmüş ve şöyle demişti:

“Faşist loncaların armasında da görüldüğü gibi, İtalyan İmparatorluğu’nun gerçek sınırları, baştan başa Yugoslavya’yı içermektedir. Gerçekten de, Yugoslavya bizim için, anayurt sunağında kurban edilmiş kutsal Dalmaçya’dır [1168].

İtalyan-Yugoslav ilişkileri, çok geçmeden daha da gerginleşecekti. Gerçekten de Roma hükûmeti, 16 Eylül 1923 günü, Fiume’de bir oldu bitti tertiplemişti: Birdenbire kente giren İtalyan kuvvetleri, faşist yönetimi egemen kılmış bulunuyorlardı. Ve Yugoslavya, eski müttefiki Fransa’nın desteğinden yoksun kalacaktı: Çünkü Paris hükûmeti, gırtlağına kadar Ruhr bataklığına batmış bir durumdaydı. Sonuç olarak da Belgrat, Fiume üzerindeki hak iddialarından İtalya lehine vazgeçmek zorunda kalacaktı.

Yeni İtalyan Saldırısı ve İngiltere'nin Tutumu

Faşist İtalya, hemen hemen aynı sırada, Arnavutluk ve Korfu için de mücadeleye atılmıştı. 27 Ağustos günü , Arnavutluk sınırlarını saptamakla yükümlü komisyonun İtalyan delegeleri, Arnavutluk sınırı yakınlarında Yunan topraklarında kimliği bilinmeyen birtakım kişilerin saldırısına uğramış ve öldürülmüşlerdi. Roma, temsilcilerinin katlinden, doğrudan doğruya, Yunan hükûmetini sorumlu tuttu.

Gerçekten de faşist İtalyan hükûmeti, 30 Ağustos 1923 günü Yunanistan'a bir ültimatom verecek; hemen bir gün sonra da İtalyan kuvvetleri Korfu adasını işgal edecektir.

Bunun üzerine Yunanistan, Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, kovuşturmayı denetlemek ve ölenlerin ailelerine verilecek tazminat miktarını saptamak üzere bir komisyon görevlendirilmesini istemiştir. Ama Mussolini, 5 Eylül tarihli bir notayla, Milletler Cemiyeti'nin müdahalesini reddettiğini bildirecekti [1169].

Milletler Cemiyeti Konseyi, bu durumda Yunan hükûmetine, sınır komisyonunda temsil edilen üç devletin büyükelçilerine özür dilekleri sunmasını telkin etmiştir. İtalyan hükûmeti de Yunanlıların doğrudan doğruya kendisinden özür dilemek yerine, öldürülen delegelerin görevli bulundukları Büyükelçiler Konferansı'ndan özür dilemelerine razı olmuş; ayrıca, kurbanların ailelerine ödenen 50 milyon liret tazminatı da yeterli bulduğunu açıklayarak Korfu'dan çekilmiştir. Ne var ki bu askerî gösteri, İtalyan ulusuna 288 milyon lirete mal olmuştur.

İtalyan politikasının saldırgan metotları benimseyişi, Batılı büyük devletlerin öfkesini uyandırmakta gecikmeyecekti. Kaldı ki Büyük Britanya, Adriyatik'in anahtarı durumundaki Korfu'nun İtalya tarafından ilhakını hiçbir şekilde kabul edemezdi.

Nitekim İngiliz hükûmeti, adanın işgalinin hemen ertesi günü Roma'ya bir ültimatom vererek, Korfu'yu derhâl boşaltmalarını istemiştir. Ve birdenbire tecrit edilmiş durumda kalma tehlikesiyle karşılaşan İtalyan diplomasisi, İngiliz tehdidine boyun eğmek zorunda kalacaktır. Mussolini iktidarı, ayrıca, Batılı büyük devletlerin kuşkularını yatıştırmak amacıyla, bir yandan niyetinin barışçıl karakteri hakkında güvenceler verirken, bir

yandan da bunu ispatlamak istercesine, Yugoslavya ile müzakere masasına oturmayı kabul etmiştir [1170].

1168 G. Benedetti, *La pace di Fiume*. Dalla conferenza di Parigi al trattato di Roma. Bologna, 1924, s. 93.
1169 G. Benedetti, *Aynı yapıt*, s. 101.
1170 G. Benedetti, *La pace di Fiume*. Dalla conferenza di Parigi al trattato di Roma. Bologna, 1924, s. 99.

8. ALMANYA “PASİF DİRENİŞ”İ BIRAKIYOR

Devrimci Patlama ve Stresemann

Bu arada, Almanya’daki devrim hareketi de iyice belirginlik kazanmaktaydı.

1923 Ağustosunda, dev bir grev patlamıştı Ruhr Havzası’nda; işgal kuvvetlerinin hemen Havza’yı boşaltmasını talep eden 400 emekçi işi bırakmıştı. Ve bütün Alman işçileri, Ruhr’daki emektaşlarıyla dayanışma hâlinde olduklarını bildiren açıklamalar yağdırıyorlardı [1171].

Grev, 12 Ağustos günü Cuno hükûmetinin düşmesine yol açtı. Ama mücadelenin birdenbire kazandığı boyutlardan ürken Sosyal-Demokratlar, böylece başlayan devrimci atılımı burjuvazinin ve Reicswehr’in yardımıyla boğma çabasına düştüler. Ve Sosyal-Demokratların bu tutumu, Stresemann-Hilferding koalisyon hükûmetinin kurulmasıyla sonuçlanacaktı [1172].

Berlinli küçük bir tüccarın oğlu olan Gustav Stresemann, üniversite öğrenimini maddesel sıkıntılar içinde bitirebilmişti. Ayrıca Stresemann, daha sonra, çikolata tröstünün yöneticisi olacak, böylece örgütçü yeteneklerini de sergileyerek, yavaş yavaş birçok kapitalist kuruluşun yönetiminde büyük söz sahibi olacaktır.

Çok geçmeden Saksonya Endüstri Birliği’nin sekreterliğine getirilen Stresemann, parlamentoya girmekte de gecikmemiş; girer girmez göstermeye koyulduğu yoğun etkinlik sonucunda da, Ulusalcı-Liberal partinin liderliğine yükselmiştir.

1914-1918 Savaşı boyunca, “sonuna kadar savaş” tezinin en hararetli savunurlarından biri kesilen Stresemann, ayrıca, Büyük Britanya’ya karşı deniz altı savaşı tezine bağlılığıyla da ün kazanmıştı. Gerçekten de Büyük Savaş sırasında verdiği söylevler ve kaleme aldığı yazılarda hep “Büyük Almanya”nın kurulması için mücadele etmekte ve Somme iline kadar Fransa’nın, ayrıca da Belçika’nın, Polonya’nın ve Ukrayna dâhil bazı Rus topraklarının fethini öngören planı desteklemekteydi. Söylemeye bile gerek yok ki bütün bu dönem boyunca Stresemann, Büyük Britanya İmparatorluğunun parçalanması için de özel olarak büyük çaba gösteriyordu [1173].

Savaştan sonra, Nasyonalist-Liberal partinin lideri sıfatıyla, bu partinin parlamentodaki temsilcilerinin başına geçen Stresemann, adamlarıyla birlikte, Versay Barış Antlaşması’nın onayına karşı oy kullanmıştı [1174]. Ama bütün bunlar, bükülgen politikacının çok geçmeden Batılı Müttefik Devletlerle “yakınlaşma” siyasetini savunmasına engel olmayacaktı [1175]. Ne var ki üstat, orada da, ikili oynamaktaydı.

Nitekim, daha sonra, 1925 yılında Kronprinz (Alman veliahtlarının sıfatı)’e yazdığı bir mektupta, bunu itiraftan da kaçınmamıştı:

“Burada söz konusu olan, diyordu Stresemann bu mektubunda, Doğu ile Batı arasında bir seçme yapmak değildir. Kaldı ki seçme özgürlüğü sadece askerî bakımdan güçlü olanlar için vardır. Ve biz bugün ne yazık ki, o durumda değiliz. Biz, İngiltere’nin kıtadaki hizmetini gören bir hançer olmayacağımız gibi, bir Alman-Rus ittifakı imzalama çizgisine de gelemeyiz [1176].”

Bu arada hemen belirtelim ki İngiltere’nin Berlin büyükelçisi Lort d’Abernon, Steresmann’ın Reich şansölyeliğine adaylığında büyük rol oynamıştır: [1177] Stresemann’ın başkanlığa gelişiyle, Ruhr’daki çatışmayı Büyük Britanya lehine bir çözüme bağlayabileceğini ummuştu İngiliz diplomatı.

Fransız-Alman Görüşmesi

Ama Stresemann, Büyük Britanya'ya kur yaparken ikili oynamaktaydı; çünkü aynı zamanda Fransa ile de anlaşmak niyetindeydi Almanya başbakanı [1178].

2 eylül 1923 günü Stuttgart'ta yaptığı bir konuşmada, programını şöyle açıklamıştı Stresemann: Almanya, Fransa ile ekonomik bir anlaşmaya varmanın yollarını severek arayacaktı; ama buna karşılık aynı Almanya, toprak bütünlüğünü parçalamaya yönelik her türden girişime var gücüyle karşı çıkacaktı.

Hemen ertesi günü, Fransa'nın Berlin büyükelçisi ziyaret etti Alman şansölyesini ve hükmetinin Şansölye tarafından öne sürülen sorunu tartışmaya hazır olduğunu bildirdi [1179]. Ama Paris'in bir ön koşulu vardı: Müzakerelerden önce, Ruhr'daki "pasif direniş" sona ermeliydi.

Bu görüşmenin sonunu, güncesinde, şöyle anlatıyor Alman başbakanı:

"Kendisine açıkça anlatmaya çalıştım ki Alman hükûmeti, Ruhr Havzası'ndaki çatışma çözüme bağlanmadıkça, "pasif direniş" in sona ermesini isteme gücüne sahip olamaz. Fransa, şunu anlamak zorundadır: Halkını huzura kavuşturamayan bir Alman hükûmeti, söz konusu direnişi ortadan kaldırmaya yönelik hiçbir tedbir alamaz. öyle ki, bugün hükûmet o direnişi desteklemekte yeterince enerjik davranmadığı gerekçesiyle dört bir yandan hücuma uğramaktadır." [1180]

Ve başbakan, bazı somut sorular sıralamıştı Fransa büyükelçisine:

Fransız hükûmeti, Renanya'daki demiryollarını işletmek üzere uluslararası bir şirket kurulmasını ve böyle bir şirketi örgütlemeyi kabul edebilir miydi? Taş kömürü ve kömür teslimatı normale dönüştüğü takdirde, Fransa'nın tavrı ne olurdu? Fransa ile Almanya arasında daha sıkı bir işbirliği düşünülemez miydi?

Hükûmetinden yeni talimat almaksızın bu sorulara cevap veremeyeceğini belirtti büyükelçi.

İngiliz-Alman Görüşmesi

Stresemann, teslim olmadan önce en avantajlı koşulları elde edebilmek için, kurduğu diplomatik oyunu sürdürmeye devam etmekteydi. Nitekim, bu

kez de İngiltere büyükelçisi Lort d'Abernon'a başvuracak ve Alman hükûmetinin, harekete katılanların tümü birden affa uğradığı takdirde, "pasif direniş" hareketine son vermeyi kabul ettiğini bildirecekti.

D'Abernon'la yaptığı bu görüşmeyi de şöyle aktarıyor güncesinde Stresemann:

"Bir noktayı özellikle değerlendirmesi gereğini anlattım büyükelçiye: Bu konuda bir anlaşmaya varamadığımız takdirde, biz artık işgal rejimine katlanamazdık. Dolayısıyla da bundan böyle, Renanya ve Ruhr'da asayiş sorumluluğu, doğrudan doğruya, Fransa ile Belçika'ya düşecekti." [1181]

İşte bütün bu müzakerelerden sonra Alman hükûmeti, 26 Eylül 1923 tarihinde bir bildiri yayınlayarak işgal altındaki bölgelerin halkından "Pasif direniş"e son vermelerini istedi.

Almanya'yı bu konuda teslim olmaya iten birçok neden vardı aslında. Bunların en başında da, yine ekonomik bunalım ve ülkedeki devrimci hareketin gittikçe biraz daha yoğunlaşması geliyordu.

Ve Stresemann, işte bu devrim tehlikesini bir umacı gibi kullanarak, daha dün boğaz boğaza geldiği Batılı burjuva hükûmetlerini bugün daha uzlaşmacı bir tutuma sürüklemek istemekteydi. Çok da çarpıcı bir deyiş bulmuştu, durumu vurgulamak üzere: Kendi hükûmeti, desteklenmediği takdirde, "Almanya'nın son burjuva hükûmeti [1182]" olabilirdi.

Devrimin Bastırılışı

Gerçekten de Almanya 1923 yılının sonbaharında, tam bir devrim arifesini yaşamaktaydı. Şöyle ki:

Saksonya'da Sosyal-Demokratların sol kanadı ile Komünistler bir işçi hükûmeti oluşturmuş bulunuyorlardı. Ve çok geçmeden, Thuringen de izleyecekti Saksonya'yı. Stresemann, her iki eyalete de hemen asker yolladı ve amansızca ezdi işçileri. Ama Saksonya olaylarını haber alan Hamburg proletaryası, 22 ekim 1923 günü yine greve başlayacak; bu yine grev de, çok geçmeden, silahlı ayaklanmaya dönüşecekti.

Orduyla üç gün süren dişe diş bir mücadeleden sonra bu ayaklanma da ezildi. Böylece, Sosyal-Demokrat liderlerin gerçek yerleri olan burjuvazinin

yanında yer almaları sonucunda, Alman proletaryasının devrimci mücadelesi kesin bir yenilgiyle kapanmış oluyordu [1183].

Burjuva hükûmeti, Sosyal-Demokratlar sayesinde, zaferi kazanmıştı. Ve yine Sosyal-Demokratlar sayesinde Batılı büyük devletlere ispatlayacaktı ki şu sırada Almanya'ya baskı yapmak demek, sosyalist devrimi desteklemek demektir [1184].

Ama aynı zamanda bir kazanç daha sağlamış olmaktaydı Stresemann: İşçi ayaklanmasını bastırdıktan sonra, emperyalist savaşın tüm tazminat yükünü Alman emekçi yığınlarının sırtına rahatça aktarabilirdi artık [1185].

1171 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 265.

1172 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri III.Kongresi'ne 1924 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1925, s. 18.

1173 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 398.

1174 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 99.

1175 D'Abernon, *Aynı yapıt*, cilt II, s. 101.

1176 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 108.

1177 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 108.

1178 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Cilt I, s. 110.

1179 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 112.

1180 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 118.

1181 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 127.

1182 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt I, s. 134.

1183 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri III.Kongresi'ne 1924 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1925, s. 22.

1184 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt I, s. 137.

1185 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri III.Kongresi'ne 1924 yılına ilişkin olarak sunulmak üzere Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği tarafından hazırlanan yıllık kontrandü.* Moskova-Leningrad, 1925, s. 25.

KIRKDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DAWES PLANI (1923-1924)

1. POİNCARÉ’NİN YENİLGİSİ

Aldatıcı Görünüş

Sekiz ay süren, Ruhr için verilen mücadelenin sonunda, Almanya boyun eğmişti. Ve dünya basını bu boyun eğişi, ikinci bir askerî yenilgi olarak görüyordu.

Amacına hemen hemen ulaşmış gibiydi Poincaré. Öyle gözüküyordu ki, “Ruhr’a dalış”, Fransız başbakanına hem tazminatlar sorununda inisiyatif ele alma, hem de Fransa’ya Avrupa siyaset sahnesinde başrolü sağlama olanaklarını kazandırmıştı [1186].

Fransa hükûmet başkanı, ayrıca Almanya’nın “pasif direniş” ten vazgeçişinin, Fransız sermayesinin yönetiminde bir Fransız-Alman kömür-demir kartelinin kuruluşunu hızlandıracağı umudundaydı. Böylece, Fransız metalürjisi nihayet bol taş kömürüne kavuşacak; yarı mamul Fransız kimya endüstrisi ürünleriyle Alsas dokumaları, gümrük vergisinden bağışık olarak Alman pazarlarına girebilecekti.

Ama Poincaré, Almanya’nın “pasif direniş” ten vazgeçişine güvenmekle, feci şekilde yanılmaktaydı; çünkü işin aslında Almanların yeni tutumu, basit bir manevradan başka bir şey değildi. Şöyle ki:

“Pasif direniş” politikası, Almanya’nın maddesel kaynaklarını tüketmiş ve ülkeyi bir sosyalist devrim tehdidi altına sokmuş bulunuyordu. Dolayısıyla da Almanlar, bu politikaya zaten son vermek zorundaydılar. Ama bu, Fransa’nın önünde her şeye boyun eğmeleri anlamına gelmiyordu katiyen.

Çünkü Almanlar, Büyük Britanya’nın Fransız hegemonyasını önlemek için, kendilerini koruyacağı inancındaydılar [1187].

Poincaré’nin Çıkışı

Durumdan, Poincaré de, ilk bakışta göründüğü kadar memnun değildi zaten. Anıt açılış törenlerinde [1188] yaptığı konuşmalarda “pasif direniş”i bıraktıktan sonra dahi Almanya’nın tazminat yükümlülüklerini yerine getirmeyeceğini Müttefiklerine ısrarla ispatlamaya çalışmaktaydı. 30 Eylül 1923 günü verdiği söylevde, şöyle diyordu örneğin:

“Alman hükûmeti, Ruhr Havzası’nda örgütlemiş olduğu direnişten vazgeçtiğini bütün dünyaya karşı resmen açıklamıştır. Ama Almanya zaten başka bir türlü davranamazdı ki! Çünkü bu direnişi bir süre daha finanse edecek gücü kalmamıştı ve bu taktiğin, bir süre sonra Ruhr halkını İmparatorluktan kopmaya sürükleyebileceğini görüyordu. Dolayısıyla da direnişten caydı. Ama suratını asıp, iki ülke arasında ateşkesin kaçınılmaz hâle geldiğini söylemek hiçbir şey ifade etmez. Söylemek kolaydır çünkü; zor olan, yapmaktır. Biz şimdi iş bekliyoruz. Almanya bizim önümüze ikide bir de türlü koşullar sürmekten vazgeçmiş görünmektedir. Bu, bizi ancak memnun eder. Ama şimdi Almanya, işgal altındaki topraklarda yükümlenmiş olduğu tüm sorumlulukları yerine getirmeye hazır olduğunu bize ispat etmekle görevli bulunmaktadır.” [1189]

İngiliz Diplomasisinin İlk Tepkisi

Fransız talepleri, İngiliz diplomasisinde hemen bir memnunsuzluk uyandırmıştı. 1 Ekim 1923 günü İmparatorluk ve Dominyonlar Konferansı’nda bir konuşma yapan Başbakan Baldwin, Poincaré’nin ödün vermez tutumunu açıktan açığa kınadı. Büyük Britanya dışişleri bakanının konuşması ise çok daha sertti: “Pasif direniş” in sona erişinin Poincaré’nin bir zaferi olarak yorumlanamayacağını bildiren Curzon, Fransa’nın tazminat olarak hâlâ herhangi bir şey alamadığını ekledi sözlerine. İşgalin

biricik sonucunun, Almanya’nın ekonomik yıkımıyla, Avrupa’nın altüst oluşundan ibaret kaldığını ileri süren İngiliz devlet adamı, şöyle devam etti:

“Almanya’nın yıkılması demek, borçlunun ortadan kalkması demektir. Fransa, “pasif direniş” sona erer ermez Müttefikler arasında müzakerelerin başlayacağına ilişkin olarak güvence vermişti bize; oysa bu müzakerelerden henüz hiçbir haber yoktur. İngiltere, vereceği ödünler bir anlaşmaya varılmasını sağlayabilseydi, taleplerinin bir kısmını feda edebilirdi. Ama anlaşma olanak dışı kaldığına göre, bizim taleplerimiz de tümüyle geçerliliğini korumaktadır.” [1190]

Ruhr konusundaki Fransız-Alman çatışmasında bir Fransız zaferinin olasılığını hesaba katan Büyük Britanya diplomasisi, böylece, kesin kararını verip saldırıya geçmiş oluyordu.

Gerçekten de İngiliz hükûmeti, Amerikalıların niyetlerini öğrenip önceden Washington’un yardımını sağladıktan sonra, Birleşik Devletlere 12 Ekim 1923 günü resmî bir çağrıda bulunarak, tazminatlar sorununu çözüme bağlamak üzere Amerikan hükûmetinin de katılacağı bir konferans toplanmasını önerecekti.

Büyük Britanya dışişleri bakanlığının belirttiğine göre, “sorunun gerçekten çözülebilmesi için Amerikan hükûmetinin işbirliği temel bir koşul” hâline gelmiş bulunmaktaydı [1191]. Amerika, Avrupa sorunlarının dışında kalamazdı artık; Müttefikler arası borçların tasfiyesi Amerikan hükûmetinin işbirliğine sıkı sıkıya bağlıydı. Dolayısıyla da, 1922 Aralığında dışişleriyle görevli Devlet Bakanı Hughes tarafından yayınlanmış olan bildiride yer alan öneriyi benimsemek vazgeçilmez hâle giriyordu.

Bilindiği gibi, söz konusu bildirisinde Hughes, tazminatlar konusunda Amerikan hükûmetinin taraflar arasında hakemlik yapabileceğini açıklamıştı.

Ve İngiliz notası, Amerikan hükûmetinden, “tazminatlar konusunda Birleşik Devletlerin de katılacağı bir konferans düzenleyerek bütün dünyanın güvenliğe ve huzura kavuşmasına büyük bir hizmette bulunmasını [1192]” , talep ederek sona ermekteydi.

Hughes Sahnede

Amerikan hükûmetinin cevabını, 15 Ekim 1923 günü, İngiliz büyükelçisine yollayacaktı Hughes. Memorandumunda, hükûmetinin "Avrupalı devletler arasında meydana çıkan görüş ayrılıklarını ve uzlaşmazlıkları üzüntüyle [1193]" karşıladığını bildiren Washington sözcüsü, Aralık 1922'de yayınlanan bildirinin bugün de geçerli olduğunu belirtmekteydi.

Yalnız Amerikan hükûmeti, "Avrupalı müttefiklerinin kendisine olan borçlarının ödeme vadeleri ve koşulları konusunda, borçluların bugünkü parasal durumlarını elbette hesaba katan akla uygun anlaşmalar yapma" [1194] zorunluluğunu kabul etmekle birlikte, söz konusu borçların ödenmesinin Almanya'nın tazminatlarını ödeme sorununa bağlanmasına kesinlikle karşı olduğunu açıklamaktan da geri kalmıyordu.

Çok geçmeden de Birleşik Devletlerin Londra büyükelçisi Harvey, resmî bir bildiri yayınlayarak, Avrupa'yı içinde bulunduğu ağır bunalımdan kurtarmak amacıyla düzenlenecek bir ekonomik konferansa Amerikan hükûmetinin de severek katılacağını ilan edecekti [1195].

Ama Poincaré, söz konusu konferans için resmî katılma çağrısını aldığı zaman, İngiliz hükûmetine cevap vermekten kaçınacaktır. Ve Büyük Britanya Başbakanı Baldwin, 25 Ekim 1923 günü toplanan Muhafazakâr Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada Poincaré'ye, bu çağrıyı reddetmeden önce "iyi düşünmesini" öğütlemiştir [1196].

Fransız Diplomasisi Harekete Geçiyor

Baldwin'e, 28 Ekim 1923 günü, Sampigny'deki bir anıtın açılış töreninde yaptığı konuşmayla cevap verecektir Poincaré. Fransız başbakanı, bu konuşmasında şöyle demiştir:

"İngiltere başbakanı, Fransa'nın, İngiliz önerisini reddetmeden önce inceden inceye düşünmesi gerektiğini söylemiş bulunuyor... Tazminatlar sorununun hızla çözüme bağlanmasını herkesten daha fazla arzu eden insan benimdir. Ve tıpkı İngiltere başbakanı gibi ben de, Amerika Birleşik

Devletleri'nin Avrupa politikasına olumlu katkılarda bulunmasından, mutluluk duyarım." [1197]

Ama Fransız başbakanı, yeni bir konferansın İngilizlerle Amerikalılara sorunun çözümüne uygun bir olanak sağlayacağı konusunda şüpheli olduğunu açıklamakta ve gerekçe olarak, şu soruları sıralamaktaydı:

"Söz konusu konferans, çalışmalarını hangi konular üzerinde sürdürecektir? Konferansı oluşturacak olanlar, kimlerdir? Bu konferansın, bir yandan çeşitli hükûmetlerle, öte yandan da Tazminatlar komisyonu ile ilişkileri ne türden ilişkiler olacaktır? Ve hele, böyle bir konferansın yetkisi ne olacaktır ?" [1198]

Poincaré, 4 Kasım 1923 günü yaptığı bir konuşmada da, ülkesinin o güne kadar vermiş olduğu ödünlerden daha fazlasını veremeyeceğini belirttikten sonra, Müttefiklerin, gittikçe kaçınılmaz hâle gelen yeni bir Alman saldırısına karşı Avrupa güvenliğinin bekçisi olarak Fransa tarafından oynanan rolün önemini yeterince değerlendiremediklerini ileri sürerek, şunları söylemekteydi.

"Dört yıl var ki, barış antlaşmasının açık hükümlerine rağmen Almanya'ya tanınan kolaylıkların bütün yükünü biz çekmekteyiz. Artık yeter! Herkes için hayati önem taşıyan ve birlikte kazanılmış olan bir savaşın hemen bütün ceremesini tek başımıza çekmek istemiyoruz. Başkan Wilson'ın bir keresinde pek haklı ve isabetli şekilde "özgürlüğün sınırı" olarak nitelediği Doğu sınırımızdan üzerimize yönelecek yeni bir saldırı tehlikesiyle karşı karşıya yaşamak istemiyoruz. Bizler, Belçikalı dostlarımızla birlikte, bu sınırın bekçileriyiz. Ve bu sınır yeniden çiğnenecek olursa, fırtına sadece bizim üzerimize değil, öbür müttefiklerimizin de üzerine çökecektir." [1199]

Poincaré sadece konuşmakla yetinmiyor, aynı zamanda eyleme de geçiyordu. Amacı, Anglo-Amerikan diplomasisinin Fransız davasına zararlı gördüğü planlarını başarısızlığa uğratmaktı. Bu iş için de "dolaysız eylem" metotlarına başvuruyordu. Ve Fransız diplomasisinin bütün bu dönem boyunca temel çabası, söz konusu metotların uygulanmasını en iyi şekilde haklı gösterecek gerekçeleri ortaya sürmekten ibaretti.

1186 R. Poincaré, *Discussion sur la politique extérieure du gouvernement.* Paris, 1924.

1187 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history*, 1914-1943. New York, 1943, s. 332.

1188 Birinci Dünya Savaşı'nda şehit olanlar ve kahramanlık gösterenler için anıtlar dikilmekteydi. Her hafta bir tanesinin açılışı yapılıyordu bu anıtların; ve Başbakan her açılışta bulunuyor, bir de konuşma yapıyordu. Bu konuşmalar, bir çeşit "haftalık siyasal kontrandü" hâlini almıştı (Çevirenin notu).

1189 René Pinon, *La bataille de Ruhr.* Paris, 1924, s. 290.

1190 H. Nicolson, *Curzon. The last phase 1919-1925.* A study in postwar diplomacy. Boston-New York, 1934, s. 417.

1191 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 367.

1192 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 368.

1193 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 372.

1194 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 374.

1195 *Manchester Guardian* gazetesi, 17 Ekim 1923 tarihli sayı, "Amerika konferans istiyor" başlıklı yazı.

1196 *Manchester Guardian* gazetesi, 26 Ekim 1923 tarihli sayı, s. 1, "Başbakan uyarıyor" başlıklı yazı.

1197 *Le Temps* gazetesi, 29 Ekim 1923 tarihli sayı, s. 1, "Poincaré isteksiz" başlıklı yorum.

1198 *Le Temps* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yorum.

1199 *Le Temps* gazetesi, 5 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, "Artık yeter!" başlıklı haber.

2. RENANYA VE BAVYERA'DAKİ SEPARATİST (AYRILIKÇI) HAREKET

Mareşal Foch Konuşuyor

Fransız diplomasisi tarafından, Poincaré'nin yönetiminde, uygulamaya konulan "dolaysız eylem" metotlarından biri de, Renanya ve Bavyera'da baş gösteren ayrılıkçı hareketi, Fransa'nın büyük çapta desteklemesi olmuştur.

Mareşal Foch'un, 1919 yılında Müttefikler tarafından reddedilmiş olan, Renanya'da bir tampon devlet kurma planlarını Fransız hükûmeti Ruhr Havzası'nın işgalinden sonra yeniden ele almış bulunmaktaydı. Ve Foch, 1923 yılında yayınladığı bir yazıda, Ren ve Ruhr bölgelerini ele geçirmenin mutlak bir zorunluluk hâline girdiğini şöyle ispatlıyordu:

"Fransa, Almanya'nın silahsızlanmasıyla yetinemez; kaldı ki böyle bir silahsızlanmanın gerçekten ve bilinçle uygulanıp uygulanmayacağı da daima söz konusudur. Unutmayalım: Güçsüz bir Almanya demek; güçlü bir Fransa demek değildir. Bu denli belirsiz temellere oturtulmuş bir askerî güvenlik, bir aldanıştan başka bir şey olamaz. Tıpkı Belçika için olduğu gibi Fransa için de, Alman saldırısına karşı bir tek garanti vardır: Ren üzerindeki köprülerin sürekli iyelik altında tutulması. Ren hattı, Renanya Prusyalılardan kurtarıldığı takdirde, nispeten sınırlı kuvvetlerle korunabilir... Savaş hâlinde, zafer, Ren üzerindeki köprüleri ilk olarak eline geçirecek tarafındır." [1200]

“Bağımsız Renanya Cumhuriyeti”

Renanya-Vestfalya sanayicileri de, bir Renanya Cumhuriyeti’nin kurulmasından yana olduklarını belli etmekteydiler.

Nitekim Fransa’nın Renanya’daki yüksek komiseri, bir raporunda Poincaré’ye şu bilgileri aktarmaktaydı:

“Aix-la Chapelle sanayicileri, açıktan açığa bizim tarafımızı tutmakta ve bizden yardım talep etmektedirler. Başlangıçta son derece ihtiyatlı davranan ve hatta bize yüksekten bakmaya kalkışan Mayence sanayicileri ve tüccarları da, ‚bugün pek belli bir biçimde bizden yanadırlar.” [1201]

Kaldı ki birçok Renanyalı ve Vestfalyalı ticaret firması zaten eskiden beri, Almanya’dan çok Fransa ile sıkı işbirliği içindeydiler[1202]. Ve Ruhr Havzası’nın işgalinden sonra bu firmalar, Alman piyasasından tamamen kopmuş bir duruma düşecek; dolayısıyla da kendilerini, yeni varoluş koşullarına uydurmak için gerekli tedbirleri almaya koyulacaklardı.

Öte yandan, Almanya’daki devrimci hareket karşısında duydukları korku da Renanyalı işletme şeflerini Poincaré Fransa’sına yaklaşmaya zorlamaktaydı [1203].

İşte bütün bu gelişmeler sonucunda Renanyalı separatistler [1204] işi oldu bittiye getirerek, 20 Ekim 1923’ü 21 Ekime bağlayan gece “Bağımsız Renanya Cumhuriyetini” kurduklarını ilan etmişlerdir. Fransa da, geçici Ren hükûmetini o saat tanımıştır. [1205]

Bavyera Komplosu ve Sonuçları

Hemen aynı anda Bavyera’daki separatist hareketin keskinleşmesine tanıklık ediyoruz.

Bu hareket, Kahr’ın yönettiği Halkçı Katolik Parti tarafından yürütülmekteydi. Bavyeralı separatistler, Fransa’nın da yardımıyla, Avusturya ile Renanya’yı içine alacak olan bir Tuna Konfederasyonu kurmak emelindeydiler [1206]. Umuyor ve hesaplıyorlardı ki Bavyera’nın Almanya’dan ayrılması, bölgeye, Versay Barış Antlaşması sonucunda yüklenen tazminat yükümlülükleri konusunda bağışıklık kazandıracak;

ayrıca da, tıpkı Avusturya’nın daha önce yapmış olduğu gibi, Müttefiklerden kredi alma olanakları sağlayacaktır.

Kahr’ın yönetimindeki Katolik Parti, Fransız Genelkurmayından Albay Richer’le müzakereye koyulmuştu. Ve taraflar, Bavyera’yı Almanya’dan tamamen ayıran bir plan hazırlamışlardı gizlice. Bu planın gerçekleşmesi yolunda Richer, Kahr’a, Ruhr’daki işgal ordusunun desteğini de vaat etmişti [1207].

Ama bu separatist komplo Alman hükûmeti tarafından ortaya çıkarılmakta gecikmeyecektir. Ve Poincaré, Richer’in girişimlerini benimsemediğini ilan etmek zorunda kalmıştır. Gerçekten de Fransa başbakanı, 2 Ekim 1923 günü Ulusal Meclis’te yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

“Açıkça belirtmek isterim ki Albay Richer, Fransız hükûmetinden hiçbir talimat almış değildir... Fransız hükûmeti, söz konusu albaya yöneltilen suçlamaları, sadece ve sadece, basında çıkan haberlerden ve daha sonra da Münih’teki temsilcisinin raporundan öğrenmiş bulunmaktadır. Bunun üzerine hükûmetimiz hemen bir soruşturma açmış ve Albay Richer’in gerçekten Bavyeralı ulusçularla ilişki kurmuş olduğunu görerek kendisini Sarrebruck’tan çekip yurt içinde bir garnizonda görevlendirmiştir.” [1208]

Ekim 1923 ortalarında Bavyera, Almanya’dan fiîlen ayrılmış bulunmaktaydı. Yerel Reichewehr garnizonunun kumandanlığına getirilen Generai Von Lossow Berlin hükûmetinin emirlerini dinlemeyeceğini ilan etmişti.

Savaştan ve hele “rövanş” tan söz edilmesine bile katlanamayan zengin toprak sahiplerinin desteklediği Kahr getirilmişti hükûmet başkanlığına. Ve göreve başlar başlamaz da, Fransız hükûmetiyle müzakereye girmişti.

Büyük Britanya’nın Tepkisi

Almanya’nın parçalanması ve Fransa’nın kıta üzerinde kesin egemenlik kurması olasılığı karşısında telaşa kapılan İngiliz diplomasisi, hemen kolları sıvayarak Fransız hükûmetine bir uyarı notası gönderecektir.

Poincaré bu notaya verdiği cevapta, Bavyera’da olup bitenlere kesinlikle yabancı kaldığını açıklamış ve Almanya’daki olaylardan kendisinin sorumlu tutulamayacağın ileri sürmüştür.

Ayrıca Fransa başbakanı, 4 Kasım 1923 günü yaptığı bir pazar konuşmasında da, İngiliz hükûmetinin Renanya Cumhuriyeti hakkındaki uyarısına dolaylı bir cevap verecek ve Fransız hükûmetinin Alman anayasasını ve Alman birliğini gözetmek gibi bir görevi olmadığını söyleyecektir. Halkların kendi kaderlerini belirleme "kutsal ilke"si önünde saygıyla eğildiğini bildiren Poincaré, şöyle sürdürmüştü konuşmasını:

"Bağımsız devlet kurmak istediğini açıkça bütün dünyaya haykıran bir halkın iradesine karşı çıkmak için Fransa en ufak bir sebep bulamaz." [1209]

1200 *Revue de la France* dergisi, Ekim 1923 sayısı, "Fransa ne yapabilir?" başlıklı yazı.

1201 *Le vérité sur la Ruhr.* Fransa Dışişleri Bakanlığı yayınları, "Documents diplomatiques" dizisi, Paris, 1927, cilt II: Question rhénane, s. 365.

1202 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1932, cilt II, s. 54.

1203 G. Greer, *The Buhr-Lorraine problem.* A study of the economic inter - dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 308.

1204 "Separatist" sözcüğü Fransızca'da, "ayrılıkçı" (yani, bir Devletten ayrılıp bağımsız Devlet kurmak isteyen) anlamına gelmektedir. Uluslararası diplomasi terimlerinden biri olduğu için, öylece kullanılmıştır (Ç.N.)

1205 *Le Matin* gazetesi, 21 Ekim 1923 tarihli sayı, s. 1, "Renanya bağımsızlığını ilan etti" başlıklı haber.

1206 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 379.

1207 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 382.

1208 *Le Temps* gazetesi, 3 Ekim 1923 tarihli sayı, s. 1, "Başbakanın açıklaması" başlıklı haber.

1209 *Le Matin* gazetesi, 5 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, "Renanya sorunu" başlıklı yorum.

3. HİTLER SAHNEDE

“Stinnes’in Askerleri”

1923 yılının sonbaharında Almanya’nın iç durumu alabildiğine gerginleşmiş bulunmaktaydı.

Ruhr çatışması korkunç bir enflasyon yaratmış ve yine bir iflas hâli doğurmuştu. Bu durumda Alman faşistleri, halk yığınlarındaki umutsuzluktan ve milliyetçilik duygusunun hastalıklı bir şekilde yoğunlaşmasından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Her türlü fesada, siyasal cinayetlere ve teröre hazır bekleyen bu faşist çetelerin ve mücadele derneklerinin işlediği ulusçuluk demagojisi ağır endüstri ağalarının milyonlarıyla sürekli olarak desteklenmekteydi [1210].

Bu organizasyonların etkinliği Bavyera’da özel bir şiddete bürünmüştü. Başta Ludendorff olmak üzere Hitler, Ehrhardt ve Rosbach tarafından yönetilen gözü dönmüş militanlar, pasif direnişi aktif direnişe dönüştürmek amacıyla, Ruhr Havzası’na da gönderiliyordu. Bunlar köprüleri havaya uçurup trenleri yoldan çıkarmakta, tek başına dolaşan Fransız askerlerini kıstırıp saldırmakta ve işgal makamlarının temsilcilerini öldürmekteydiler.

Bütün bu gizli mücadele organizasyonları, Almanya’da, Müttefikler ordu mevcudunu 100.000 kişiye indirdikten sonra, ortaya çıkan “Kara Reicswehr”in parçalarıydılar. Bilindiği gibi, Versay Barış Antlaşması’nın imzalanışına kadar ordu mevcudu 300.000 olarak tutulmuştu. Antlaşmanın bu mevcudu indirmesinden sonra geriye kalan 200.000 kişi, işte bu faşist

çeteleri oluşturmuştur. Sanayiciler tarafından finanse edilen bu birlikler ya da o dönemdeki adlarıyla “Stinnes’in askerleri”, Reichswehr’e (orduya) paralel bir kuvvet hâlindeydiler. Devrime karşı mücadele için kurulmuşlardı; ayrıca da Fransızlardan öç alma özlemi içindeydiler.

Münih Komplosu

Yukarda da belirtmiş olduğumuz gibi bu organizasyon, özellikle Bavyera’da yaygınlık kazanmıştı [1211]. O çağda henüz genç bir yüzbaşı olan Roehm, 1919 yılından beri Alman ordusunu yeniden kalkındırma özlemi içindeydi ve Bavyera Reichsweh’rinin yardımıyla, baskın birlikleri kurmaya girişti. Ağır endüstri temsilcilerinin paraca beslediği bu birliklere Reichswehr de silah vermekte ve askerî eğitimciler sağlamaktaydı.

İşte bu hazır kuvvete dayanan Hitler’le Ludendorff, Bavyera’yı faşist Almanya’nın bir kalesi hâline getirmek amacıyla, 8 Kasım 1923 günü, Münih’te bir hükûmet darbesi tertiplediler. Ama bu fesat hareketi başarıya ulaşmayacaktı. Çünkü Hitler’in o dönemde, sadece Almanya’da değil, Bavyera’da da yeterli silahlı kuvveti ve sağlam ilişkisi yoktu henüz. Ayrıca sanayicilerden umduğu destek de o anda gelmemişti [1212].

Bütün bu arada Stinnes, bir yandan da, bir Fransız-Alman konsorsiyumunun kurulması için Fransızlarla müzakere hâlindeydi. Tazminatlara ve Versay Barış Antlaşması’na karşı demagojik mücadele sloganlarıyla iş gören faşist bir iktidar, oyununu bozabilirdi sanayi ağasının. Bu nedenle de, Hitler ve Ludendorff’a vaat ettiği yardımı yapmaktan vazgeçti. Özetlemek gerekirse, cumhuriyetçi bir anayasa kisvesi altında “düzeni” yeniden kuran General Seckt’in askerî diktatoryasını açıkça faşist bir iktidar macerasına tercih ediyordu Alman burjuvazisi.

Fransız-Alman Anlaşması

Fransız ve Alman sanayicileri arasında bir süreden beri yürütülmekte olan müzakereler, 23 Kasım 1923 günü, Ruhr Havzası işletme şefleri ile işgal

altındaki bölgelerde bulunan maden işletmelerinden sorumlu Fransız Komisyonu arasında, bir anlaşma imzalanmasıyla sonuçlanmıştı. Söz konusu anlaşmaya göre Almanlar, Fransa'ya 15 milyon dolar değerinde bir "kömür vergisi" ile kömür üretimlerinin %18'ini verecekler; ayrıca da, tazminatlara mahsuben, içeriye ya da dışarıya satılan her ton kömür başına 10 frank ödeyeceklerdi.

İlk bakışta Fransız endüstrisinin bir zaferi gibi görünen bu anlaşma, Stinnes tarafından sinsice kurulmuş bir tuzaktı aslında. Gerçekten de Almanların kömür kralı, rakibi De Wendel tarafından yönetilen Comité des Forges'un hesaplarının tutarsızlığını ortaya sermek ve yaklaşan yine seçimlerde başarısızlığa uğratmak istemekteydi [1213]. Anlaşmanın bir fiyaskoya yol açması, tazminatlar sorununun revizyonunu sağlayacak ve Stinnes'in bir başka Fransız sanayi topluluğu olan Schneider-Creusot ile daha avantajlı bir anlaşma yapmasını kolaylaştıracaktı.

Fransa'nın İç Durumu

Bu arada Fransa'nın ekonomik durumu, gittikçe biraz daha çarpık bir hâle girmiş bulunmaktaydı. Almanya, pasif direnişin sona ermesinden sonra dahi, tazminatlar faslından para olarak hiçbir ödeme yapmadığı gibi, mal olarak yaptığı ödemelerin oranını da azaltmıştı durmadan.

Bütün bu durum, devlet bütçesine ve frankın kuru üzerine ağır bir şekilde yansımaktaydı. İşgal kuvvetlerinin giderleri arttıkça artıyordu üstelik. Gerçekten de 1923 yılı sonbaharında bu giderler, 1 milyar franka ulaşmıştı. Poincaré'nin, vergileri %20 oranında yükselterek devalüasyonu frenleme girişimi de hiçbir olumlu sonuç getirmemişti.

Üstelik İngiliz bankaları, para piyasasına büyük çapta Fransız dövizi sürecek ve böylece, frankın değerini bir kat daha düşürmeyi başaracaklardı. Müttefiklerinin gerek parasal, gerekse diplomatik açılardan yürüttüğü ağır baskı altında Fransız hükûmeti boyun eğmek zorunda kaldı. Nitekim çok geçmeden Poincaré, Washington'daki büyükelçisine bir talimat yollayarak, Fransa'nın tazminatlar sorununu incelemek üzere uluslararası bir uzmanlar komitesinin kurulmasına karşı olmadığını Amerikan hükûmetine bildirmesini emretti [1214].

1210 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 390.

1211 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 391.

1212 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 394.

1213 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 397.

1214 *Le Temps* gazetesi, 4 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, “Tazminatlar sorunu gündemde” başlıklı haber.

4. ULUSLARARASI UZMANLAR KOMİTESİ VE TANCA İÇİN KONFERANS

Fransız-İngiliz Çatışması

Uzmanlar toplantısını istemeye istemeye kabul etmişti Poincaré; ama hiç mi hiç arzu edilmez bir tazminatlar konferansından kurtulmanın biricik yolu da buydu. Fransız başbakanı, ayrıca, Uzmanlar Komitesi'nin tek görevinin, Tazminatlar Komisyonu'nun denetimi altında, Almanya'nın ödeme gücünü incelemek olmasını şart koşmuş bulunuyordu. Bu talep üzerine Amerikalılar, toplantıya resmî şekilde katılmayı reddettiler. Washington, Avrupalı müttefiklerine, Amerikalı uzmanların ancak bireysel olarak, dolayısıyla da hiçbir hükûmet yetkisi taşımaksızın çağrılabileceklerini bildirdi [1215].

13 Kasım 1923 günü Tazminat Komisyonu, Uzmanlar Komitesinin toplanacağını resmen açıklamış bulunmaktaydı. Bu yeni kuruluşun hak ve görevlerinin belirlenmesi için yapılan müzakereler sırasında, Tazminat Komisyonu'ndaki İngiliz ve Fransız temsilcileri tam bir çatışma hâline girdiler. Gerçektende, komisyon başkanı Louis Barthou komitenin yetkilerinin Almanya'nın ödeme gücüne ilişkin sorunlarla sınırlı tutulmasını önerince Büyük Britanya delegesi Breadbury şu iğneleyici cevabı verecekti:

"İhtiyatlı bir hekim, reçeteyi yazmadan önce hastalığın teşhisini tamamlar. Kendimi bir noktayı itiraf etmek zorunda duyuyorum: İlk bakışta bana öyle

geliyor ki Fransız delegelerinin reçetesi, filozoflarının depremlere karşı haplar icat ettiği bir dünyaya özgüdür.” [1216]

Ama toplantıda Breadbury azınlıkta kalmıştır. Nitekim o sırada Fransız etkisi öylesine belirlidir ki, Tazminat Komisyonu Poincaré’nin bir âleti durumuna girmiştir.

Amerikan Diplomasisinin Tavrı

Tazminatlar Komisyonu, 30 Kasım günü, iki ayrı uzman komitesi kurulmasını kararlaştırmıştı. Komitelerden biri, Alman markının istikrarını ve Alman bütçesinin dengesini sağlamakla uğraşacak; öbürü ise, yurt dışına yatırılmış Alman sermayelerinin yurt içine döndürülmesi için gerekli çareleri arayacaktı. Nitekim 5 Aralık 1923 günü Barthou, Amerikan “gözlemcisi” Logan’a bu kararı resmen bildirecekti.

Logan da 12 Aralık tarihli mektubunda Amerikan hükûmetinin, kurulması kararlaştırılan komitelerde, resmen temsil edilme olanağını bulamamakla birlikte, Amerikalı uzmanların bu toplantılara katılmasına izin vereceğini bildirdi.

Amerikan hükûmeti, Avrupa kıtasında “normal ilişkilerin yeniden kurulabilmesi için” çaba göstermeye gün geçtikçe biraz daha karar verir gibiydi [1217]. Beklenmedik bir şekilde ölen Harding’in yerine geçen yeni başkan Coolidge, 6 Aralık 1923 günü Kongre’de yaptığı bir konuşmada, Amerikan hükûmetinin kendisini Avrupa’ya yardım zorunluluğunda duyduğunu açıklıyordu. Hemen belirtmek gerekir ki, zorunlu bir zorunluluktu bu: Çünkü Avrupa’nın Amerika’ya olan savaş borçları, faizlerin tutarı, günde 1 milyon doları buluyordu. İşte bu durumdan dolayı Amerika Birleşik Devletleri’nin Avrupalı uluslara “uyarma ve öğütlerle” yardımcı olacağını bildiren Coolidge, konuşmasına şöyle devam etmişti:

“Biz öteden beri, Fransa’nın alacaklarını almasını ve Almanya’nın da kalkınmasını istemişizdir. Silahsızlanmayı önermişizdir. Anlaşmazlıkları çözüme bağlamak ve barışı yerleştirmek için sürekli çaba harcamışızdır. Ve bu doğrultu da, insani olarak elimizden gelen şeyleri yapmaya elbette devam edeceğiz.” [1218]

İngiliz Kabinesinde Fikir Ayrılıkları

Ne var ki Fransız diplomasisi, uzmanların çalışmasını açıkça sabote etmeye girişmiş bulunuyordu. Ve bu durumda Büyük Britanya diplomasisi de Fransa'ya karşı ikinci bir saldırıya geçmek zorunda kalacaktı.

Bu konunun İngiliz kabinesinde yapılan tartışmasında ciddi bir fikir ayrılığı baş göstermiştir. Şöyle ki: Kimi bakanlar, Fransa ile ittifaktan vazgeçmek pahasına bile olsa, daha sert ve kararlı bir tutum izlemek gerektiğini ispatlamakta; buna karşılık başka bir takım hükûmet üyeleri de, Fransa ile ittifakın yıkılmasının sadece Batı Avrupa'da değil, aynı zamanda Fas'ta, Mısır'da, Türkiye'de ve genellikle bütün Yakın Doğu'da ciddi ve derin sarsıntılara yol açabileceğini ileri sürerek arkadaşlarını uyarmaktaydılar [1219]. İngiliz diplomatlarının bir başka korkusu da, tam o sırada, Tanca sorununa çözüm bulmak üzere Paris'te toplanmış olan konferansın kaderinin tehlikeye girme olasılığıydı.

Tanca Sorunu ve Paris Anlaşması

1923 sonbaharında İtalyanlarla İspanyollar, Tanca'yı uluslararası limana dönüştürmeye yönelik İngiliz çabalarına karşı siyasal ve askerî bir gösteriye girişmişlerdi. Gerçekten de 18 Kasım günü İspanya kralı XIII. Alfonso ile İspanyol Direktuarı Başkanı Primo de Rivera, bir zırhlı filonun eşliğinde İtalya Kralı Victor-Emmanuel'e bir ziyaret yaptılar. Ve İtalyan donanması, ziyaretçilere verilen önemi belirtmek istercesine, konukları karşılamak için tümüyle denize açılacaktı.

İspanyol ve İtalyan gazeteleri, bu buluşmayı yorumlarken, dört bir yandan kuşatılmış olan Cebelitarık'ın kendilerine hiçbir şekilde kuşku vermediğini ilan etmekteydiler. Onlara göre Boğaz'ın asıl anahtarları Tanca ile Rif kıyısı idi ve İspanya, elindeki toprakları hiç kimseye bırakmak niyetinde değildi [1220].

Fransız diplomasisi de, Tanca'nın uluslararası statüye sokulmasına şiddetle karşı çıkıyordu. Gerçekten de Paris hükûmeti, açık liman hâline gelecek bir Tanca'dan, Fransız ve İspanyol istilacılarına karşı sürekli

başkaldırma durumunda olan Fas kabilelerinin kolayca silah alabileceğini hesaplayarak korkmaktaydı.

Büyük Britanya diplomasisi, bu konuda Fransa ve İspanya arasında uzlaşma sağlayacak bir konferans toplamayı güçlükle başarmıştır.

18 Aralık 1923 tarihinde Büyük Britanya, Fransa ve İspanya arasında imzalanan ve Tanca Havzası'nın statüsünü belirleyen konvansiyon, bu limanı ve dolaylarını, "sürekli tarafsızlık rejimi altına alınacak uluslararası bölge" ilan ediyordu.

İlk altı yıl boyunca limanın uluslararası yönetimine Fransa başkanlık edecekti. Buna karşılık Paris, özellikle tazminatlar konusunda birtakım siyasal nitelikli ödünler veriyordu.

1215 *Le Matin* gazetesi, 8 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, "Birleşik Devletler katılmıyor mu?" başlıklı yorum.

1216 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 399.

1217 *Tazminat sorununa çözüm planı*. Dawes ve Mac-Kena Başkanlığındaki Uzman Komitelerinin raporları (İngilizce'den çeviri). "Dünya Ekonomisi Sorunları" dizisi, Moskova-Leningrad, 1925, cilt I, s. 87.

1218 *Aynı yapıt*, cilt 1, s. 91.

1219 *Le Matin* gazetesi, 8 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "İngiliz hükûmeti ateşle oynuyor" başlıklı yazı.

1220 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 19 Mayıs 1923 tarihli sayı, s. 1. "Akdeniz'de büyük değişiklik var" başlıklı yazı.

5. DAWES PLANININ HAZIRLANIŞI

Parasal Sorunlara Verilen Öncelik

Poincaré, Uluslararası Uzmanlar Komitesi'nin çalışmalara başlamasını, elinden geldiğince geciktirdikten sonra, en sonunda kabul etmiş bulunmaktaydı. Ve toplantı, 14 Ocak 1924 günü, Londra'da açıldı [1221].

Birinci Komitenin başkanlığına, Birleşik Devletlerin temsilcisi Charles Dawes seçilmişti. Eski bir avukat olan ve savaştan sonra General rütbesiyle ödüllendirilen Dawes, Morgan banka grubuyla çok yakın ilişkiler içinde bulunuyordu [1222]. Fransa'nın mali bunalımını sona erdirmek amacıyla Poincaré bu gruptan kredi istemişti. Morgan, Paris hükûmetine 100 milyon dolarlık bir borç vaadinde bulundu; ama bir koşulu vardı: Alman tazminatları sorununun kesin bir çözüme bağlanması.

Komitenin çalışmalarında ağırlık merkezini, hiç şüphe yok ki bu ünlü sorun oluşturuyordu. Ne var ki bu sorun, çok daha başka önemli sorunların kaynağını da meydana getirmekteydi. Her şeyden önce markın değerini stabilize etmek gerekmekteydi. Amerikalı temsilciler bu nokta üzerinde özellikle ısrar etmekteydiler; çünkü bu güçlüğün ortadan kalkması, onlara her derde deva bir ilacın sunulması gibi görünmekteydi. Nitekim bu konuya ilişkin olarak, şöyle diyordu Dawes:

"Alman bütçesinin değirmenini döndürmeye elverişli suyu bulmamız gerekiyor. Değirmeni, taşlarını döndürmek için zorunlu suyu bulduğumuz

zaman, kuracağız.” [1223]

Parasal sorunlara verilen bu önem, boşuna değildi; çünkü gerek Birleşik Devletlerin, gerekse Büyük Britanya’nın hayati çıkarları söz konusuydu burada. Şöyle ki:

Büyük yatırımlar için avantajlı alanlar arayan Amerikan sermayesi, Almanya’ya bu bakımdan özel bir ilgi göstermekteydi. Ama her türlü yatırım için vazgeçilmez bir ön koşul da vardı: Değeri düşmeyen dengeli bir para. Markın kuruna gösterilen bu büyük özen ve markı stabilize etmek için harcanan bunca çabanın nedeni işte buydu.

İngiltere’ye gelince: Büyük Britanya da yürekten katılıyordu Amerika’nın çabalarına. Çünkü gittikçe artan mark enflasyonu, Alman mallarının ihracını kolaylaştırmakta; dolayısıyla da piyasa bulma mücadelesini iyice kızıştırmaktaydı. Böylece İngiliz hükûmeti, markın değerinde istikrar isterken, Alman ihracatına karşı savaşmış oluyordu aslında [1224].

Uzmanlar, Alman delegelerinin raporlarını incelediler ilkin. Alman delegasyonu, Reichsbank direktörü Schachht ile Maliye Bakanı Luther’den oluşmaktaydı. Müzakerelerin ağırlık merkezini, bir banknot bankasının kurulması ve yeni kurulacak bu bankanın Reichsbank’la ilişkileri, meydana getirmekteydi. Sonunda, Almanya’nın mali durumunu incelemek üzere Dawes Komisyonu birkaç hafta için Berlin’e gitme kararı aldı.

Berlin Raporu

Uzmanlar, Berlin’de yaptıkları bir dizi incelemeden sonra şu sonuca vardılar: Almanya’nın ödeme gücünü yeniden kurabilecek olan biricik çare, işgal altındaki bölgelerle işgal altında olmayan bölgelerin ekonomik ve mali bakımlardan birleşmelerini sağlamaktı [1225]. Uzmanlar, ayrıca Almanya’ya tazminatları ödeyebilmesi için açılacak bir uluslararası krediye karşı, ulusal gelirin hangi öğelerinin garanti gösterilebileceğini de belirtmişlerdi.

9 Nisan 1924 günü Dawes, Tazminatlar Komisyonu’na baş vurarak uzmanların çalışmalarını tamamlamış bulunduklarını bildirdi ve hazırlamış oldukları raporu sundu [1226].

Tarihe “Dawes planı” adı altında girecek olan uzmanlar raporu üç bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm, uzmanların yine yargılarını açıklamakta ve komitenin görüşünü belirtmekteydi. Uzmanların, çalışmalarında baskı önlemleri uygulamayı değil, Alman borçlarının tasfiyesini amaçladıkları öne sürülüyordu bu bölümde. İkinci bölüm, Almanya’nın o günkü ekonomik ve mali durumunu betimliyor; üçüncü bölüm ise, birinci ve ikinci bölümlere yapılan ekleri içeriyordu.

Dawes planı, tazminatların, Almanya’nın ekonomik kalkınması aracılığıyla ödenmesini sağlamaya yönelmekteydi. Bunu gerçekleştirebilmek için de, İngiliz-Amerikan sermayesinin Almanlara, paralarının değerini sağlamlaştırmak ve bütçelerini dengelemek için zorunlu yardımı yapması kararlaştırılmıştı. Uzmanlar, markın enflasyonunu durdurmak için Almanya’ya 800 milyon altın mark tutarında bir uluslararası kredi açılmasını önermekteydiler.

Almanya ise, mali yükümlülükleri yerine getirmesine garanti olarak; gümrük vergilerini, içkilerden aldığı dolaylı vergileri ve ulusal bütçesinin en üretici öğelerini, bir “Vergiler Komiseri”nin denetimi altına vermek zorunda bırakılıyordu. Bütün demiryolları, kırk yıl süre ile Tazminatlar Komisyonu’nun denetimi altında iş görecek bir hisseli şirkete devredilecekti. Emisyon yetkisi de Müttefiklerin kontrolü altında çalışacak bir bankaya verilmekteydi. Ayrıca bütün ulusal ekonominin işleyişi de kontrol altına alınmaktaydı.

Tazminatların toplam tutarı ve son ödenme vadesi bu kez de belirlenmemişti. Almanya, ilk yıl içinde 1 milyar mark tazminat ödemeyi üstlenmekteydi sadece. Yıllık ödentiler, gittikçe artarak 1928 ve 1929 yıllarında 2.5 milyar mark olacaktı.

Tazminatları Ödeme Kaynakları

Dawes planı, tazminatların ödenmesini sağlayacak gelirler sorununa da çözüm getirmekteydi. Bu kaynakların başında, ağır sanayi ve demiryollarının gelirleri gösterilmişti. Doğrudan doğruya bu iş için piyasaya sürülecek ağır sanayi tahvilleri 5 milyar marka, demiryolu tahvilleri ise 11 milyar marka ulaşmaktaydı. Yıllık faiz ödemeleri, bu

rakamların %6’sı tutarında olacak; yani 960 milyonluk bir kaynak sağlayacaktı.

İkinci bir ödeme kaynağı olarak, ulusal bütçe gösteriliyordu. Ödemelere gerekli meblağları toplayabilmek için, yeni vergiler konulacaktı bütçeye. Söz konusu vergilerin bütün yükü, pek tabi ki emekçilerin omuzlarına yükleniyordu. Alman kapitalistlerinin ısrarları üzerine alınmıştı bu karar. Çünkü aksi hâlde, tazminatların ödenmesinin Alman ulusal ekonomisi üzerinde son derece kötü etkiler yapacağını ileri sürmüştü sanayiciler. Oysa gerçekte gerek sanayiciler, gerekse bankacılar, kazançlarını, tazminatlarını sadece gelirleriyle karşılayabilecek ölçüler içinde gözden çıkarmaya bile razı olamıyorlardı [1227]. Kendi katılım paylarını da işçi sınıfının sırtından çıkarmanın yolunu bulmuşlardı yine.

Dolaylı vergilerin artışı ve bunun sonucu olarak fiyatların sürekli yükselişi Alman emperyalistleri tarafından demagoji ve şovenizmle örülü geniş bir propagandanın araçları şeklinde kullanılacaktır. Gerçekten de emperyalistlerin baskısındaki temsilcilerine göre, emekçilerin bütün felaketleri askerî yenilgiden ileri geliyordu. Bu durumdan kurtulmak için de yeni bir savaş gerekmekteydi. Ve bu yeni (emperyalist) savaş hiç şüphe yoktur ki bu kez Almanya’ya büyük ve kesin bir zafer getirecekti [1228].

Dawes Planının İç Çelişkileri

Dawes planı köklü iç çelişkiler içermekteydi. Bunların en önemlisi de şuydu: Söz konusu program, bir yandan, Versay Barış Antlaşması’nın çerçevesi içinde, ödeme gücü olan ve ekonomik bakımdan sağlam bir Almanya yaratmak istemekte; öte yandan da bu aynı Almanya’yı tüm ekonomik kaynaklarını sıkı bir denetim ve kısıtlama altına alarak, Müttefikler için tehlikeli bir rakip hâline girmekten alıkoymayı amaçlamaktaydı [1229].

Hele Reich’in ürünleri; İngiliz, Fransız ve Amerika sermayesinin çoktan egemenlik kurduğu piyasalara yönelecek olursa bu rekabet, muzaffer ülkeler üzerinde daha da sarsıcı etkiler yapacaktı.

Bu durumda bir soru çıkıyordu ortaya: Satışı, Almanların gözüne tazminatları ödemenin en temel çarelerinden biri olarak görünmesi gereken,

malın akışı nereye yöneltilecekti? İşte bu temel sorun, Dawes planının yaratıcıları tarafından en basit ve kestirme bir tarzda hâlledilmişti: Gerçekten de Dawes ve arkadaşları, Almanya'ya... hem de büyük bir cömertlikle... Sovyet piyasalarını ikram etmekteydiler [1230]. Zaten Müttefiklerin gönlünü çelen şey Almanya'nın, onların ticari etkinliklerine halel getirmeksizin, tazminatlarını ödeyebilmesi için mallarını rahatça ve bol bol akıtmasını sağlayacak bir olanağa kavuşması perspektifinden ibaret değildi sadece. Dawes planının yaratıcıları, programlarını kurarken, belli başlı olarak şu noktaları da amaçlanmışlardı:

1. Almanya tarafından başlatılmış olan ekonomik saldırıyı Doğu'ya doğru yöneltmek.

2. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği piyasalarını Alman mallarıyla doldurarak Sovyet üretiminin hızını kesmek.

3. Böylelikle Sovyetler ülkesinin bir sanayi gücü hâline girmesini engellemek.

4. Ve bütün bunların sonucu olarak da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni, sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin tarımsal uzantısı hâline getirmek.

Hiç şüphe yok ki kurnazca bir plandı bu. Ama küçücük bir eksiği vardı: Sovyet piyasasının kaderi ve Sovyetler Birliği'nin gelişimi hakkında karar verilirken, “mumaileyh”in (İşaret olunan, adı geçen) fikri alınmamıştı [1231].

Stalin'in Teşhisi

Nitekim Stalin, 18 Aralık 1925 günü yaptığı konuşmada şunları söylemekteydi:

“Dawes planı Amerika'da hazırlanmıştır ve aslı, şu temele dayanmaktadır: Avrupa Amerika'ya, Almanya da Avrupa'ya borçludur ve Avrupa Amerika'ya olan borcunu, Almanya'dan alacağı tazminatlarla ödemek istemektedir. Ama Almanya, tazminatları ödemek için gerekli parayı havadan bulamayacağına göre, Avrupa'nın ona olanak yaratması gerekmektedir. Yani Almanya'ya, kapitalist devletler tarafından henüz egemenlik altına alınmamış boş pazarlar bulunacaktır ki, bu ülke tazminatları ödeyecek kaynaklara ve güce bir an önce kavuşsun. Amerika

bu konuda, birtakım önemsiz ufak tefek piyasaları hesaba katmazsak, asıl bizim piyasamızı gözüne kestirmiş bulunmaktadır. Bizim pazarlarımız, bu hesaba göre, Almanya'ya ikram edilecek; Almanya, bizden çekeceği paralarla Avrupa'ya olan tazminat borcunu ödeyecek; Avrupalı Müttefikler de bu paralarla Amerika'ya olan savaş borçlarını tasfiye edeceklerdir." [1232]

Ve Stalin'in raporunda, "asıl ilgilinin fikri alınmadan verilen karar" olarak nitelenen de, planın işte bu yanıydı. Nitekim şöyle devam ediyordu Stalin:

"Niçin mi? Çünkü biz, Almanya, ya da değil, bir başka ülkenin çıkarına olarak bir tarım ülkesi durumunda kalmayı kesinlikle reddetmekteyiz. Makinelerimizi ve öbür üretim araçlarımızı biz kendimiz üreteceğiz. İşte bundan dolayıdır ki, bizim, ülkemizi Almanya'ya oranla bir tarım ülkesi hâline sokmayı kabul edeceğimizi hesaba katmak, asıl ilgilinin fikrini almaksızın iş görmek olur. Dawes planının bu kısmı, çamurdan temeller üzerinde kuruludur." [1233]

Dawes Planının Arkasındaki Gerçek

Alman tazminatları konusunda ortaya çıkan çelişkileri ve uzlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya yeterli değildi Dawes planı; Almanya ile galipleri arasında, gücü gücüne bir uzlaşma görüntüsü yaratmaktaydı o kadar. Gerçekten bu plan, İngiliz-Amerikan bloğunun Fransa'ya karşı kazandığı bir zaferi temsil ediyordu. Nitekim Fransız diplomasisi bu plana evet demekle, Avrupa'yı yeni bir savaşın eşiğine getirmiş olan "dolaysız eylem" metotlarından vazgeçtiğini de ilan etmiş oluyordu.

Bütün bunlara karşılık söz konusu plan, Almanya'nın ekonomik bir felakete düşmesini önlemekteydi. Ve Dawes planını kabul eden hükûmetler için son derece önemliydi bu nokta. Çünkü Almanya'nın böyle bir duruma sürüklenmesi, zorunlu bir şekilde, halk yığınlarının derin sefaletine ve daha yoğun sömürülmesine yol açacak; bu da, yani zorunlu bir şekilde, Orta Avrupa'da yeni bir devrimci hareketin başlamasıyla sonuçlanacaktı. Bu durumda Dawes planının burjuva diplomasisi tarafından, kendi "barış politikalarının soylu bir ürünü" olarak göklere çıkarılması kadar doğal bir şey olamazdı elbette [1234]. Bir o kadar doğal olan bir şey daha vardı: Uluslararası kamuoyunu uyutmak için başvurulan bu barışçılık kisvesinin

altında, emperyalist hükûmetler arasındaki rekabet ve mücadele de önüne geçilmez bir şekilde gelişmeye devam ediyordu.

1221 *Dawes Planı*. Dawes Komisyonu raporu. Ek:Londra Konferansı protokolü. 2. Baskı, Moskova, 1925, s. 6.

1222 *Tazminatlar sorununa çözüm planı*. Dawes ve Mac-Kena Başkanlığındaki Uzman Komitelerinin raporları (İngilizce'den çeviri). "Dünya Ekonomisi Sorunları" dizisi, Moskova-Leningrad, 1925, cilt I, s. 103.

1223 *Tazminatlar sorununa çözüm planı*. Dawes ve Mac-Kena Başkanlığındaki Uzman Komitelerinin raporları (İngilizce'den çeviri). "Dünya Ekonomisi Sorunları" dizisi, Moskova-Leningrad, 1925, cilt I, s. 111.

1224 Y. Varga, *Dawes planı ve 1924 dünya bunalımı*. Moskova, 1925, s. 46.

1225 *Dawes Planı*. Dawes Komisyonu raporu. Ek: Londra Konferansı protokolü. 2. Baskı, Moskova, 1925, s. 23.

1226 *Pravda* gazetesi, 12 Nisan 1924 tarihli sayı, s. 1, "Dawes tuzağı" başlıklı yazı.

1227 G. Glasgow, *From Dawes to Locarno; being a critical record of an important achievement in European diplomacy 1924-1925*. With a foreword by James Ramsey MacDonald. Londra, 1925, bölüm 1, s. 22.

1228 G. Greer. *The Ruhr-Lorraine problem.* A study of the economic inter - dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925, s. 324.

1229 Y. Varga, *Dawes planı ve 1924 dünya bunalımı*. Moskova, 1925, s. 54.

1230 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Fasikül I: 1917-1929 dönemi. Moskova, 1942-1943.

1231 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 12.

1232 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 13-14.

1233 *Aynı yapıt*, s. 14.

1234 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 16.

6. “BURJUVA VE DEMOKRATİK BARIŞÇILIK ÇAĞI”

Baldwin’in Düşüşü

“Burjuva ve demokratik barışçılık çağı”nı açan, İngiltere olmuştur. Batı Avrupa’nın uzun bir süredir içinde yüzdüğü ekonomik ve siyasal bunalım, Avrupa halklarının satın alma gücündeki sürekli azalma ve Orta Avrupa piyasalarını felce uğratan tıkanıklık, İngiltere’nin ekonomik durumunu da son derece ciddi bir şekilde etkilemiş bulunmaktaydı.

Başbakan Baldwin, sürekli bir hâl alan işsizliğe çare olarak proteksiyonizm (korumacılık, himayecilik sistemi) sistemine başvurmaya karar vermişti. Ama gümrük tarifelerinin, böyle bir sistemin gerektirdiği çapta, bir revizyonuna kamunun onayı olmaksızın gidemeyeceği için, parlamentoyu feshetti ve yeni seçimlerin tarihini 6 Aralık 1923 olarak belirledi. Ama liberallerle işçilerin yanı sıra muhafazakârların bir kısmı da, proteksiyonizme karşı mücadele birliği yapmaya girişmişti.

Seçimlerde büyük bir yenilgiye uğrayacaktı Baldwin. Ne var ki hiçbir parti salt çoğunluğu elde edememişti. Bu durumda ya bir koalisyon, ya da bir azınlık hükûmeti kurmak gerekmekteydi. Liberaller muhafazakârlarla koalisyon yapmayı reddedince, söz işçilere geçti.

Parlamentonun açılış günü olan 8 Ocak 1924 tarihinde Albert Hall’de bir konuşma yapan İşçi Partisi lideri Mac Donald, kendi hükûmet programının şu ana noktalardan oluşacağını açıklıyordu: Milletler Cemiyeti’nin

güvencesi ve denetimi altında evrensel barışın sağlanması, Sovyet hükûmetinin tanınması, işsizlik sorununun çözüme bağlanması.

22 Ocak'ta Baldwin, krala istifasını vermiş bulunuyordu. Ertesi günü hükümdar tarafından çağrılan ve kendisine başbakanlık önerilen Mac Donald, yeni hükûmeti kurmayı kabul ettiğini açıklayacaktı.

İngiltere'nin İlk İşçi Hükûmeti ve Değişmeyen Politika

Büyük Britanya'da kurulan ilk işçi hükûmetiydi bu. Ama Labour Party'nin iktidara gelişi, İngiliz politikasında ve diplomasisinde köklü bir değişiklik olacağı anlamını taşımıyordu katiyen. Başbakan Mac Donald, aynı zamanda dışişleri bakanı, görevini de yüklenmiş bulunuyordu. Ve kendisine yardımcı olarak da, çok tutulan bir diplomatı, eski liberallerden barışçı Arthur Ponsonby'yi seçmişti.

Yeni hükûmete düşen ilk ödev, Avrupa'daki durumu istikrara kavuşturmaktı. Barışçı metotları uygulayarak bu işi başaracakları umudundaydı işçiler. Ve bu politika için Mac Donald'dan daha iyi bir savunucu bulmak da, doğrusu pek kolay değildi.

James Ramsey Mac Donald

1866 yılında İskoçya'nın küçük bir balıkçı köyünde yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen J.R. Mac Donald (ya da Mac Donald) gerek İşçi Partisi'nin başkanlığına, gerekse başbakanlığa tesadüfen yükselmemişti. Gerçekten de, 1924 yılı Ocağının sonunda, İngiliz burjuvazisinin güven ve desteğiyle Büyük Britanya İmparatorluğu'nun kaderini ellerine alan bu ünlü politikacının nasıl tuttuğunu koparır türünden inatçı ve sabırlı bir adam olduğunu, sonsuz tutkusunun itişiyle toplum tabakalarını nasıl birer birer aşıp yükseldiğini, Labour Party'nin parlamentodaki temsilcilerinden M.A. Hamilton başarıyla dile getirmiştir [1235].

Bir an önce yoksulluktan kurtulup, zenginlerin ve soyluların yanı sıra, ülkesinin kaderinde söz sahibi olma düşleriyle yetişen Mac Donald, ilkokul öğretmenliği diplomasını –biraz da zor zoruna– alır almaz, politika hayatına atılmıştır. Bir süre, parlamento milletvekillerinden bir liberalin sekreterliğini yaptıktan sonra, çok geçmeden liderliğine yükseleceği bağımsız İşçi Partisi'ne geçmiştir.

1906 yılında parlamentoya seçilen Mac Donald, gerek orada ve gerekse II. Enternasyonal'de, sınıflar arası işbirliği tezi ile "yapıcı sosyalizm" görüşünü savunmuştur. Savaş sırasında ise "barışçı" (pasifist) bir tutum benimseyecek ve bu yüzden politik kariyeri uzun bir süre duraklamaya uğrayacaktır.

Nitekim, parlamentoya ancak 1922 yılında yeniden girebilmiştir.

James Mac Donald tarafından, iktidara gelişinden önce yayınladığı çeşitli makale ve kitaplarında savunulan görüşler, daima ve bıkıp usanmaksızın, burjuva partilerle işbirliği yapmanın zorunluluğunu ispata çabalamaktaydı. Nitekim işte bundan dolayıdır ki 6 Aralık 1923 seçimlerinde Muhafazakâr ve Liberal partilerden hiçbiri salt çoğunluğu elde edemeyince İngiliz burjuvazisi, İşçi Partisi liderinin başbakan adaylığını desteklemekte en ufak bir güçlük çıkarmayacaktır.

Bu olgunun bir kanıtı olarak, ünlü bir İngiliz bankacısının işçi lideri hakkındaki izlenimlerini belirten şu tanıklığı aktarmakla yetineceğiz.

"–Katiyen bağnaz bir kimse değildir Mac Donald. Bağnazlar, amaçlarına, elleri altına düşen bütün çareleri kullanarak ulaşmaktan çekinmezler; bu bakımdan da son derece tatsız kişilerdir. Oysa Mac Donald, anlayışlı ve hoş bir insandır. Bizim çevremizde ondan hazzetmeyen kimseye hemen hemen hiç rastlamadığımı rahatça söyleyebilirim." [1236]

İngiliz-Amerikan Yakınlaşması

Gerçekten de Mac Donald, ne iç ve ne de dış politikasıyla İngiliz bankacılarını umut kırıklığına uğratmayacaktı.

Nitekim yeni başbakanın ilk ödev bildiği iş, "kuvvetler dengesi" geleneğini sürdürmek, yani İngiltere'nin Avrupa hakemi rolünü korumasına

çalışmak olacaktır. Gerçekten de, daha iktidara gelmeden önce, 1923 yılının Kasımında yayınladığı bir makalede şöyle diyordu Mac Donald:

"İngiltere'nin misyonu, Avrupa'da belirli bir dengenin kurulmasını sağlamaktan ibarettir." [1237]

Ve Büyük Britanya'nın yeni işçi başbakanı, bu politikayı, Amerikan diplomasisinin yardımıyla uygulama umudundaydı.

Yine iktidara gelişinden önce New York World'da yayınladığı bir dizi yazıda Mac Donald, iki ülkenin, Avrupa sorunları üzerinde kesin bir anlaşmaya varmaları gerektiğini ispata çalışmaktaydı. Geleceğin İngiliz başbakanı, aynı yazılarda, iktidara geldikleri takdirde Labour Party ile partinin lideri olarak kendisinin, Dawes planının yürütülmesini herkesten daha iyi gerçekleştirebileceklerini belirtiyordu. Şöyle demekteydi bu yazılardan birinde:

"Uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi konusunda hiçbir parti İşçi Partisi kadar titiz bir dikkat ve özen gösteremez. Bizim hareketimiz, hiçbir zaman, yüzyıllardır süregelen bir egemenliği güvence altına almak için, en kısa yoldan yürüme gibi bir eğiliminde olmamıştır. Kaldı ki biz böyle bir eğilime bir an için gönül kaptırmış olsak bile, Rus örneği bizi uyandırmaya yeter de artar." [1238]

Bir Fransız borsa uzmanı ve diplomatı olan Herbette, Paris Borsası'nın yayın organında yayınladığı bir yazıda, pek isabetli olarak, şöyle diyordu:

"Büyük Britanya İmparatorluğu, dış politika alanında, Mac Donald hükûmeti kadar ihtiyatlı ve gelenekçi pek az hükûmete sahip olmuştur." [1239]

Yeni İngiliz başbakanının özellikle üzerinde durduğu konulardan biri de, Büyük Britanya ordusunun ve donanmasının gücünü artırmak ve böylece İngiliz sömürge imparatorluğunun temellerini bir kat daha pekiştirmekti.

Mac Donald, daha iktidara gelmeden önce de, Ruhr çatışması sırasında, Fransa'nın güçsüz düşürülmesi gerektiğini savunanlar arasında yer almaktaydı. Avrupa kıtası üzerinde kurulacak bir Fransız hegemonyasının İngiltere'nin çıkarlarıyla hiçbir şekilde bağdaşmayacağını ileri süren Mac Donald, Dawes planını da hem Fransız diplomasisinin bir yenilgisi olarak, hem de Avrupa dengesinin bir güvencesi olarak değerlendirmekteydi.

Fransa’nın Durumu

Gerçekten de Fransa’nın Avrupa’daki uluslararası hayat üzerindeki etkisi belirli bir biçimde sönmeye yüz tutar gibiydi. Aslında, Ruhr macerasının uğradığı başarısızlığın normal bir sonucuydu bu.

Öte yandan, Fransız diplomasisinin küçük devletlerle kurmaya giriştiği siyasal ve askerî ittifaklar sistemi de çatırdamaya koyulmuştu. Ve Büyük Britanya diplomasisi bundan yararlanacaktı elbette.

Nitekim 1924 yılının Ocak başlangıcında İngiliz hükûmeti, yeni oynamaya başladığı barışçı role uygun olarak, Yugoslavya, Romanya ve Polonya hükûmetlerine birer nota vererek, Fransa’dan alacakları açıklanan askerî kredileri nerede ve nasıl kullanmayı tasarladıklarını sordu.

Uzlaşmacı ve ılımlı bir cevap gelecekti notaya. Gerçekten de, 10-12 Ocak tarihleri arasında Belgrat’ta toplanan Küçük Antant ülkeleri dışişleri bakanları konferansı, üyelerinin bütün devletlerle barış arzu ettiklerini ve Fransa ile İngiltere arasında arabuluculuk yapmaya hazır bulunduklarını açıkladı.

Askerî krediler sorununa gelince:

Fransa tarafından Yugoslavya’ya verilen 100 milyon frank konusunda Belgrat hükûmeti, bu kredinin Büyük Britanya’nın çıkarlarına karşı kullanılmayacağını bildirecekti hemen İngiliz hükûmetine. Romanya ise, İngiliz notasından öylesine ürkmüştü ki Fransız askerî kredisinden tamamen vazgeçme yolunu tuttu.[1240] Nitekim 22 Ocak 1924 günü Romanya’nın Paris büyükelçisi, hükûmetinin bu kararını Fransa Dışişleri Bakanlığı’na resmen bildirecekti.

Özet olarak: Fransız diplomasisi, ancak Çekoslovakya ile askerî bir savunma paktı imzalamayı başarabilmiştir. 25 Ocak 1924 tarihinde imzalanan bu ittifak, Macaristan’a ve Almanya’ya karşı kurulmuştu aslında. Ama yine de İngiliz kamuoyu tarafından şüpheyle karşılandı. Nitekim Lloyd George, o sırada yayınladığı bir yazıda, Fransa tarafından kurulan askerî ittifakların Avrupa barışını tehlikeye attığını ileri sürerek şöyle demekteydi:

“Fransa bugün kendi savaş borçlarının faizlerini bile ödeyemeyecek bir durumdadır. İngiliz ve Amerikan vergi mükelleflerini, kendi eksiğinin ceremesini çekmeye zorlamaktadır. Ama aynı zamanda bu aynı Fransa,

Avrupa'yı baştan sona bir silah deposu ve talimgâhı hâline getirme çabasındadır. Rusya, Büyük Britanya, İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri yerine kendisine müttefik olarak Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya ve Romanya'yı seçen Fransa, böyle bir politikadan acaba ne gibi avantajlar ummakta ve beklemektedir !" [1241]

Lloyd George, aynı yazının devamında, Fransa'nın içine düştüğü yanılgıya kanıt olarak şu iki noktayı ileri sürmekteydi:

1. Yeni bir Fransız-Alman savaşı patladığı takdirde, bu küçük müttefikler Fransa'ya gerçek ve etkili bir yardımda bulunamazlardı.

2. Ayrıca, sürekli bir Alman korkusu içinde yaşayan Fransa'nın Rusya gibi güçlü bir eski müttefiki ihmal edişini anlamak zordu; çünkü bütün tarih göstermişti ki Fransa'nın Rusya'ya küçücük bir yakınlaşma jestinde bulunması, Almanların bütün düşmanca niyetlerini o saat unutmaları için yeterli oluyordu [1242].

İtalyan Diplomasisinin Girişimleri

İngiliz diplomasisinin yanı sıra İtalyan diplomasisi de, Fransızlara karşı birtakım manevralar içine girmişti ve bu alanda gittikçe gelişen bir etkinlik göstermekteydi. Dış piyasalar üzerindeki rekabet, Akdeniz bölgesindeki çıkarlar arasındaki karşıtlık, İtalya'nın Alman tazminatlarından yeterince pay almamış olduğunu ileri sürerek hoşnutsuzluğunu açıkça ilan etmesi, Kuzey Afrika'daki (özellikle de Tunus ve Tanca'daki) İtalyan çıkarlarının baltalanması, vs. gibi durumlar Fransız-İtalyan ilişkilerini sadece gergin değil, hemen hemen düşmanca bir hâle getirmekteydi.

Nitekim Fransa, Çekoslovakya ile bir pakt imzaladıktan sonra, bütün Balkan ülkeleriyle buna benzer askerî ittifaklar kurma çabasına girdiğinde, İtalyan diplomasisi de Yugoslavya ile müzakerelere hız verecektir. Ve 27 Ocak 1924 günü Roma'da, iki ülke arasında bir dostluk anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya paralel olarak yapılan bir konvansiyonla da Fiume limanı İtalya'ya bağlanmıştır.

İtalya adına Mussolini, Yugoslavya adına da Pasiç ve Minçiç tarafından imzalanan anlaşmaya ekli bir protokol, İtalya ile yaptığı barış anlaşmasının

Yugoslav hükûmeti tarafından daha önce Çekoslovakya ve Romanya ile imzalanmış olan anlaşmalara gölge düşürmeyeceğini belirtiyordu.

Poincaré'nin Düşüşü

Mac Donald, iktidara gelir gelmez Quotidien gazetesinin başyazarıyla yaptığı bir görüşmede İngiliz-Fransız ilişkileri hakkındaki görüşlerini açıklarken, gerek Büyük Britanya'nın ve gerekse bütün Avrupa'nın içine düşmüş bulunduğu ekonomik sıkıntıların temel nedeni olarak Ruhr'un işgalini göstermişti [1243].

Fransa tarafından küçük ülkeleri silahlandırma amacıyla başlatılan askerî ittifaklar ve mali yardım politikasının bütün dünyayı yeni birtakım savaş tehlikeleriyle karşı karşıya getirdiğini ileri süren İngiliz başbakanı şöyle devam etmişti: "Fransa'nın güvenliğinin en iyi garantisi, bir silahlanma ve silahlandırma politikası değil, bütün devletlerle Milletler Cemiyeti arasında kurulacak barışçı bir işbirliğidir." [1244]

İngiliz başbakanı, barışçı görüşlerini Poincaré ile giriştiği özel yazışmada da dile getirmişti. Fransız başbakanının Büyük Britanya başbakanına verdiği cevaplar, gerçi uzlaşmacı bir dille kaleme alınmıştı ama birtakım beylik sözlerle dolu ve son derece kaçamaklı şeylerdi. Ruhr'un işgalinden vazgeçmeye bir türlü karar veremiyordu "savaşkan" Poincaré. Ne var ki Fransız başbakanının bu politikası, yurt dışında olduğu kadar yurt içinde de gittikçe artan bir hoşnutsuzluk yaratmaktaydı. Ruhr'da ve Renanya'da uğranılan başarısızlıklar, "pasif direniş"in sona erdirilişinden sonra bile tazminatların gereğince ödenmeyişi, yeni dış borçlanma kaynakları bulma olanaksızlığı ve Fransa'nın her an biraz daha büyüyen siyasal yalnızlığı, hemen bütün siyasal partiler tarafından şiddetle eleştirilmekteydi.

Nitekim Mayıs 1924 seçimleri, Poincaré'nin düşüşüyle sonuçlanacaktır. Ve Edouard Herriot'nun başkanlığındaki radikal ve radikal-sosyalistlerden oluşan "sol blok" gelecektir iktidara. Bu durumda Cumhurbaşkanı Millerand da kendi yetkilerini bırakarak çekilmiş ve yerini Gaston Doumergue'e terk etmiştir.

1235 M.A. Hamilton, *James Ramsey MacDonald.* A biographical skotch. Londra, 1929.

1236 M.A. Hamilton, *James Ramsey MacDonald.* A biographical skotch. Londra, 1929, s. 93.

1237 *Times* gazetesi, 19 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, “İngiltere ne için vardır?” başlıklı yazı.

1238 *New York World* gazetesi, 25 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, “İngiliz İşçi Partisi ve İngiliz işçi hareketinin genel yönelimleri” başlıklı yazı.

1239 *Information* gazetesi, 10 Ekim 1924 tarihli sayı, s. 1, “Yeni İngiliz hükûmeti ve Başbakan MacDonald üzerine değerlendirmeler” balıklı yazı.

1240 *Le Temps* gazetesi, 23 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, “Romanya’ya ne oluyor?” başlıklı yazı.

1241 *Daily Chronicle* gazetesi, 27 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, “Fransa ve Küçük Antant” başlıklı yazı.

1242 *Daily Chronicle* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1243 *Quotidien* gazetesi, 25 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, “Yeni İngiliz Başbakanının özel demeci” başlıklı yazı.

1244 *Quotidien* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

7. LONDRA KONFERANSI (16 TEMMUZ-16 AĞUSTOS 1924)

Fransa ve İngiltere'nin Yeni Yöneticileri Arasındaki Görüş Birliği

Tıpkı Mac Donald gibi yeni Fransız başbakanı da, ülkesindeki barışçı burjuvaların temsilcisiydi. İki hükûmet başkanının görüşleri arasındaki bu uygunluk, gerek Chequers'te ve gerekse Paris'te yaptıkları ikili toplantılarda pek açık bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Herriot'nun Chequers ziyareti, 21-22 Haziran 1924 günlerinde gerçekleşmişti. Ziyaretten sonra Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan resmî bildiri, uzmanlar planının yürürlüğe konması konusunda Fransız ve İngiliz yöneticileri arasındaki fikir birliğini saptamaktaydı.

Mac Donald, Herriot ile yaptığı görüşme hakkında Avam Kamarası'nda bilgi verirken, Dawes planını tartışıp onaylamak üzere Londra'da uluslararası bir konferans toplamak kararında olduğunu açıklıyordu. Kendi yönünden Herriot da, 26 Haziran günü Ulusal Meclis'te yaptığı bir konuşmada, Chequers görüşmesinin sonuçlarını açıklamıştı.

Yeni Fransız hükûmet başkanı, yeterince sağlam bir çoğunluğa dayanmadığı için, Fransız politikasının akış yönünü değiştiremezdi birdenbire [1245]. Dolayısıyla da milletvekillerine, Dawes planının kabulünün Fransa'ya, Almanya'nın yükümlülüklerini yerine getirmemesi hâlinde, İngiltere'nin etkin yardımını kazandıracağını söylemek zorunda kalmıştı.

Şöyle demişti Fransız başbakanı:

“Mac Donald bana, Almanya yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçındığı takdirde, Barış Antlaşması’nın bekçisi olarak Büyük Britanya’nın, Müttefiklerini desteklemeyi resmen üstlendiğini, açıklamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Görüşmemizin daha sonraki bölümünde ise, barışı koruyup sürdürmek ve Fransa’nın güvenliğini garanti altına almak için İngiltere ile yapacağımız yakın işbirliği söz konusu olmuştur. Avrupa’nın barış içinde yaşayabilmesi için, Almanya’nın silahsızlandırılması gerekmektedir. Bu konuda Almanlar tarafından yapılan açıklamalar ve vaatler bizim gözümüzde yeterli olamaz.” [1246]

Herriot Sıkışıyor

Bu konuşmanın üzerinden çok geçmeden Belçika gazeteleri de Herriot’nun bir özel demecini yayınlayacaklardı. Fransa başbakanı bu demecinde de, Fransa ve Belçika’ya karşı yeni Alman saldırısı hâlinde Büyük Britanya’nın tüm olanaklarıyla ve hemen yardıma koşacağına dair Mac Donald’dan kesin vaat almış olduğunu söylemekteydi. [1247]

Bunun üzerine Fransız ve İngiliz basını, iki başbakan arasında, uluslararası ilişkilerin temel sorunlarını ortak çaba yoluyla çözüme bağlamak üzere bir “tinsel ittifak” kurulduğundan söz etmeye koyuldu. [1248]

Kendisi de sağlam bir çoğunluğa dayanmayan Mac Donald, basında çıkan bütün bu haberler hakkında parlamentoya bilgi vermek zorunda kalmıştır. Büyük Britanya başbakanı, milletvekillerinin “tinsel ittifak” hakkındaki sorularını, böyle bir durumun kesinlikle söz konusu olmadığını bildirerek cevaplamıştır. [1249] Mac Donald, ayrıca ne Fransa’ya bir garanti ve ne de bir İngiliz-Fransız askerî savunma ittifakı konusunda en ufak bir vaatte bulunmamış olduğunu da eklemiştir sözlerine.

Böylece, iki ülke arasında yeniden bir gerginlik doğmaya başlamaktaydı. Hele, gelecek Londra Konferansı’nın çalışma programını açıklayan İngiliz memorandumu yayınlandığında bu gerginlik büsbütün artacaktı: Büyük Britanya Dışişleri Bakanlığı, Fransız hükûmetinin ön onayını almaya gerek

görmeksizin, Belçika, İtalya ve Amerika hükûmetlerini konferansa çağırmaktaydı.

İki hükûmet arasındaki bu diplomatik sürtüşmeyi ustaca kullanan Fransız muhalefeti Herriot'u, bağımsız bir politika gütmeyi beceremeyip İngiltere'ye teslim olmakla suçlayacaktır [1250]. Yeni Fransız başbakanının durumu, Mac Donald tarafından Belçika'daki İngiliz büyükelçisine yazılmış olan bir mektup gazetelerde yayınlandığı zaman daha da nazikleşecektir.[1251] 25 Haziran 1924 tarihini taşıyan bu mektupta Dawes planının gerektirdiği önlemleri açıklayan Büyük Britanya başbakanı, uzmanlar tarafından varılan sonuçların Almanya'nın sırtına Versay Barış Antlaşması'nın çerçevesini aşan yükümlülükler yüklediğini; dolayısıyla da bu yükümlülüklerin, Almanya da dâhil bütün ilgili devletlerce imzalanacak yeni bir resmî belgeyle onaylanmasının şart olduğunu öne sürmekteydi.

Mac Donald'ın bu mektubuna şiddetle saldıran Fransız basını, bir yandan da olanca gücüyle Herriot'a yüklenerek, başbakanı Versay Antlaşması hükümlerinin Fransız çıkarlarının zararına olarak değiştirilmesine göz yummakla suçlamıştı. Ve Fransız başbakanının durumu öylesine pamuk ipliğine bağlı bir hâle girmişti ki, hemen Mac Donald'ı yardıma çağırarak, vakit geçirmeksizin, Paris'e gelmesini istedi.

7 Temmuz 1924 günü Avam Kamarası'nda bir konuşma yapan Mac Donald, İngiliz ve Fransız basınında çıkan iddiaları kesinlikle yalanlayarak Belçika, İtalya ve Amerika hükûmetlerine verdiği memorandumun, aslında, Herriot ile Chequers'te kararlaştırdıkları konferans çağrılarının tekrarından başka bir şey olmadığını bildiriyordu. Ve İngiliz başbakanının dediğine göre, Almanya'ya bu konuya ilişkin hiçbir çağrı yollanmamıştı. Bu kadar açık bir yanlış anlamanın Fransız-İngiliz ilişkilerini zedelemesine izin veremezdi Mac Donald; nitekim işte bu yanlışlığı düzeltmek için, yarından tezi yok Paris'e gidecekti.

Mac Donald Paris'te

İkinci Mac Donald-Herriot görüşmesi, 8-9 Temmuz günleri Paris'te yapılmıştır. Müzakerelerden sonra yayınlanan resmî bildiride şu sözler yer almaktaydı:

“Fransa ve Büyük Britanya hükûmetleri, ekonomik ve mali durumun nazikliği ve her şeyden önce, alacaklıların kuşkularını giderecek bir güven rejiminin kurulması zorunluluğu konularında tam bir fikir birliği içindedirler. Ve her iki hükûmet de, söz konusu zorunluluğun Versay Barış Antlaşması’nın hükümlerine borçlu oldukları saygıyla bağdaşmayacağı gibi bir düşünceyi katiyen benimsememektedirler.” [1252]

Bildiride, ayrıca, uzmanların önerilerini tartışmak ve onaylamak üzere Temmuz içinde Londra’da bir konferans toplanacağı da açıklanıyordu.

Büyük Britanya başbakanı Londra’ya döner dönmez, 10 Temmuz 1924 günü Avam Kamarası’nda bir konuşma yaparak, Paris’teki müzakerelerin sonuçları hakkında bilgi verecekti. Başbakana göre Fransa’da durum, “tehlikeli” denebilecek derecede gergindi; bunca zahmetle elde edilmiş olan her şey yıkılıp gidebilirdi bir anda. Fransız kamuoyu Dawes planının Versay Antlaşması’nın yerini almasını hiçbir şekilde kabul etmeyecekti. Bu durumda, Fransız hükûmetine bazı ödünler vererek kamuoyunu yatıştırma yoluna gitmek şart oluyordu. Versay Antlaşması hükümlerinin Almanya tarafından çiğnenmesi olasılığına karşı Tazminatlar Komisyonu’na, uluslararası alacaklıları temsil etmek üzere bir Amerikalı temsilci almak gerekmekteydi. Ayrıca, İngiliz ve Fransız uzmanlarının bir araya gelip borçlar sorununu da birlikte incelemeleri gerekiyordu. Bütün bunların yanı sıra Büyük Britanya hükûmeti, garantiler konusu üzerindeki ve hele Milletler Cemiyeti’nin aracılığı konusundaki müzakerelerin kesinlikle sürdürülmesini istemekteydi.

Konferansın Açılışı

İngiliz diplomasisinin bu müdahalesi, gerçekten de, Fransız kamuoyunu yatıştırmış ve Herriot’nun durumunu kurtarmış bulunuyordu.[1253] Yalnız bu arada, 10 Temmuz günü Senato’da dış politika üzerine açılan tartışmada söz alan Poincaré, gerek İngiliz hükûmetinin tazminatlar politikasını, gerekse Fransız hükûmetinin bu konudaki ödüncü tavrını şiddetle eleştirmişti. Ama muhalefet lideri, konuşmasının sonunda, Dawes planının yürürlüğe konması alanında başbakana zorluk çıkarmayacağını açıklamaktan da geri kalmamıştı [1254].

Herriot ise, muhalefet liderine bir cevap niteliğindeki konuşmasında, Londra Konferansı'nda Ruhr Havzası'nın boşaltılması, yaptırımların uygulanması, vs. gibi siyasal sorunlarda Fransa'nın "eylem özgürlüğü"nü savunacağını bildirmişti[1255]. Ne var ki başbakan, muhalefete verdiği bu ödün sonucu , kendi eylem özgürlüğünü kendi eliyle kısıtlamış oluyordu[1256]. Nitekim böylelikledir ki Herriot, Londra Konferansı'nda, sözcüğün tam anlamıyla "iki ateş arasında" sıkışıp kalacaktı: Bir yanda Fransız "ulusal prestiji"nin gerekleri; öbür yanda ise, Poincaré politikasının sonuçlarını kesinlikle ve tümüyle tasfiye etmek isteyen İngiliz-Amerikan bloğunun baskısı.

Londra Konferansı, 16 temmuz 1924 günü Büyük Britanya başbakanı Mac Donald'ın bir "hoş geldiniz" konuşmasıyla açıldı. Konuşmasında, özellikle şu noktaları belirtmişti Mac Donald:

"Almanya'nın ekonomik ve mali bütünlüğünün yeniden kurulup işlemesini sağlayacak koşulların yaratılması gerekmektedir. Bir başka görevimiz de, Almanlara büyük çapta kredi açmaya hazırlananlara yeterli garantileri vermektir. Uzmanlar planının yürürlüğe girişi, şu ana kadar ilgili ülkelerde ciddi kuşkular uyandırmış ve Avrupa'da saldırgan eğilimleri kamçılamış olan, tazminatlar sorununun çözümünü de kolaylaştıracaktır." [1257]

Amerikalılar Ağır Basıyor

Mac Donald başkanlık etmekteydi Londra Konferansı'na, evet. Ve İngiliz diplomasisi bu Konferansı kendi zaferi olarak görmekte; kendisini konferansın yönetici ve düzenleyici gücü olarak kabul etmekteydi. Ne var ki Amerikan delegasyonu, toplantının asıl efendisi olduğunu ispatlamakta gecikmeyecekti.

Amerikan hükûmeti, bütün Avrupa konferanslarına "gözlemci" adı altında temsilciler yollama geleneğini bu kez bozmuş ve Londra Konferansı'na resmen katılmaya karar vermişti. Konferans'taki Birleşik Devletler delegasyonu, Amerika'nın Londra büyükelçisi Kellog, Berlin büyükelçisi Hawton ve Tazminatlar Komisyonu'ndaki temsilcisi Logan'dan oluşmaktadı.

Ayrıca, tazminatlar planının son derece önemli bir kısmının kurucusu olan bir uzman, Owen Young da Amerikan delegasyonunun gayri resmî danışmanı olarak Londra'da bulunmaktaydı. Asıl önemlisi, Amerikan politikasının gerçek yöneticisi durumunda olan Dışişleri Bakanı Hughes'ın da İngiliz başkentine gelmiş oluşuydu. Hughes, Amerikan delegasyonunun resmî üyesi durumunda değildi gerçi; ama bütün çalışmaları yöneten, elbette oydu.

Çalışmalar yine komisyonlar hâlinde yürütülmekteydi. Almanya'nın Müttefiklere karşı yükümlülüklerini çiğneme olasılıklarını ve bu takdirde Müttefikler tarafından alınacak önlemleri inceleyen Birinci Komisyon, hazırladığı raporu 19 Temmuz günü sunmuş bulunuyordu Konferans'a. Yaptırımlar sorunu ile Almanya'nın yükümlülüklerini kasti olarak yerine getirip getirmediğine kimin karar vereceği sorunu, hemen bir anlaşmazlık yarattı. İngiliz ve Amerikan delegasyonları, Fransızlardan, Almanya'ya karşı tek başına bir eyleme girişmeyeceğine dair kesin bir söz koparmaya çalışmışlardı.

Almanya'nın yükümlülüklerini kasti olarak yerine getirmemesi hâlinde Fransa, gerekli yaptırımları uygulama "hakkını" elinde tutacaktı; ama yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği olgusunun "saptanması" işi, Tazminatlar Komisyonu'na ait oluyordu; ayrıca, Tazminatlar Komisyonu'nun bu konudaki kararları da, itiraz edildiğinde, bir hakemler komisyonuna aktarılabilecekti.

Bir Amerikalının başkanlığında kurulacak "tarafsız ve bağımsız" üç üyeden oluşacaktı bu hakemler komisyonu, besbelliydi ki böyle bir prosedür çerçevesi içinde Almanya'ya yaptırım uygulama, ancak İngilizlerle Amerikalıların onayı ile olanak kazanabilirdi [1258].

Fransız-Alman Görüşmeleri

En çetin sorun olan Ruhr Havzası'nın boşaltılması, konferansın gündemine resmî olarak alınmamıştı gerçi; ama yine de bütün çalışmaların ağırlık merkezi durumundaydı.

Herriot, bu sorunun ortaya atılmasına bile karşı çıkmakla başladı işe. Sonra, öbür delegasyonların baskısı karşısında, Fransız kuvvetlerinin Ruhr

bölgesini kesinlikle ve tamamen boşaltması için maksimum bir yıllık mühlet istedi.

Fransız delegasyonunun tavrındaki değişiklik, Birleşik Devletler dışişleriyle görevli Devlet Bakanı Hughes'ın Başbakan Herriot üzerindeki etkili baskısının bir sonucuydu. Gerçekten de Hughes, Londra'ya yaptığı bu "özel" geziden yararlanarak, konferansa katılan delegasyon şefleriyle ve bu arada da özel olarak Fransa başbakanıyla bir dizi diplomatik pazarlığa girmişti.

2 Ağustos 1924 günü Konferansın belli başlı komisyonları çalışmalarını bitirmiş bulunuyorlardı. Delegasyon başkanlarından oluşan "Yediler Konseyi" çalışma hâlinde kalmıştı sadece, 5 Ağustos günü Yediler Konseyi, Alman temsilcilerin de katıldığı bir toplantı yaptı. Alman delegasyonu, uzmanlar planı hakkındaki gözlem, düşünce ve önerilerini sundu konseye. Daha önce Almanlar, Mac Donald'a hitaben yazılmış bir mektupta, resmî olarak konferans gündemine girmemiş bulunan siyasal sorunların da ekonomik sorunlarla birlikte ele alınması istemişlerdi. Özellikle şöyle demekteydiler bu mektupta:

"Alman delegasyonu, işgali Versay Barış Antlaşması tarafından öngörülmemiş olduğu hâlde bugün işgal altında tutulan bölgelerdeki askerî durumunun sona erdirilmesi sorununun konferans gündemine alınmasına apayrı bir önem vermektedir." [1259]

Herriot, bu sorunun konferans tarafından müzakeresine kesinlikle karşı çıkmış; ama aynı zamanda, Ruhr'un boşaltılmasının, uzmanlar planının yürürlüğe girişinin sonuçlarından biri olacağını ve aşama aşama gerçekleşeceğini bildirmekten de geri kalmamıştır. 11 Ağustos tarihinden itibaren de, Fransız ve Alman delegasyonları arasında doğrudan müzakereler başlamıştır [1260].

Bu müzakereler, şu üç noktayı kapsamaktaydı: İki ülke arasında yakın gelecekte bir ticaret anlaşması yapılması; bir askerî denetimin uygulanması; Ruhr Havzası'nın işgaline son verilmesi.

Ne var ki İngiliz basını, Fransa ile Almanya arasındaki ticaret anlaşması pazarlıklarını, bu müzakerelerin Büyük Britanya endüstrisini "ciddi şekilde tehdit" ettiği gerekçesiyle, düşmanca karşıladı [1261]. Bunun üzerine harekete geçen İngiliz diplomasisi, müzakerelere Londra'da devam edilmesini istedi; istediğini kabul ettirmeyi de başardı [1262].

Konferansın Kapanışı ve Sonuçları

16 Ağustos 1924 tarihinde uzmanların planını onaylayan Konferans yine aynı gün Mac Donald'ın yaptığı bir kapanış konuşmasıyla çalışmalarını sona erdirmiştir. Büyük Britanya başbakanı bu konuşmasında, delegasyonları belli bir anlaşmaya varmış olduklarından dolayı kutladıktan sonra şöyle diyordu:

"Bu anlaşmayı, ilk barış anlaşması olarak da kabul edebiliriz. Zira bu anlaşmaya imza koyarken, o korkunç savaş yıllarına ve bütün o dönem boyunca üzerimize çöken havaya kesinlikle sırtımızı çevirmiş oluyoruz." [1263]

Gerçekten de Londra Konferansı ve bu Konferans'ta alınan kararlar, savaş sonrası uluslararası ilişkilerin akışında yepyeni bir dönem açmaktaydı. Bu toplantının belli başlı sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz:

İlk olarak bu konferans, Fransızların pek sevdiği "kendi başına iş görme" metotlarını geçersiz kılmakta ve tazminatlar konusunda çıkabilecek anlaşmazlıkların, bir Amerikalının başkanlığında Müttefik temsilcilerden oluşacak bir Hakem Komisyonu tarafından çözüme bağlanması ilkesini getirmekteydi.

İkinci olarak, Ruhr Havzası'nın işgaline götüren ilkeyi çürütmüştü konferans ve Havza'yı, ekonomik bakımdan hemen, askerî bakımdan da en geç bir yıl içinde boşaltma zorunluluğunu ortaya koymuştu.

Üçüncü olarak Londra Konferansı, askerî müdahaleyi reddetmekte ve onun yerine mali ve ekonomik müdahale sistemini getirmekteydi. Gerçekten de konferans, Almanya'da bir yabancı komiserin denetimi altında bir emisyon bankası kurulmasına ve devlet demiryollarının -yine bu amaçla atanacak bir yabancı komiserin denetimi altında- bir özel şirkete devredilmesine karar vermişti. Ayrıca, tazminatlar faslından gerek para ve gerekse mal olarak yapılacak bütün ödemeler de Müttefik denetimi altında olacaktı.

Dördüncü olarak konferans, Fransa'ya belli bir süre boyunca Almanya'yı kendisine kömür ve daha başka sanayi ürünleri vermeye zorlama hakkını tanımıştı; ama buna karşılık Almanya'ya da, Hakem Komisyonu'na başvurarak, bu zorlama ödemelerin azaltılmasını ve hatta toptan kesilmesini talep etme hakkını tanımış bulunuyordu.

Beşinci ve en son olarak da konferans, sekiz yüz milyon marklık bir kredi sağlamıştı Almanya'ya ve bu krediyi, İngiliz-Amerikan bankaları karşılayacaktı[1264].

Londra Konferansı Sonrasında Kuvvetler Dengesi

Londra Konferansı'nda alınan kararlar ve Dawes planının onaylanışı, uluslararası arenadaki kuvvetler dengesini köklü biçimde değiştirmişti. Şimdi artık ilk planda, yönetici bir güç olarak İngiliz-Amerikan bloğu belirmekteydi. Londra'da elde edilen sonuçları, Amerika'nın yönetimi altında Avrupa'nın yeniden doğuşunun başlangıcı olarak değerlendirmekteydi Birleşik Devletler hükûmeti [1265]. Ve Amerikan basını, Washington'un diplomatik zaferini yorumlarken, şöyle diyordu:

"Dawes planı, Avrupa'yı kaostan kurtarmış ve kendi kendini barış içinde yeniden kurma yoluna sokmuştur." [1266]

Amerikan finans çevreleri ise, Poincaré tarafından Ruhr'da girişilen maceranın başarısızlığa uğramasından, hiç de küçümsenmeyecek avantajlar sağladıklarını açıkça söylüyorlardı. Nitekim General Dawes daha uzmanlar komitesinin çalışmaları başlamadan önce Paris'e geldiğinde, bu olguyu şöyle belirlemişti:

"Fransa Ruhr'da olmasaydı, biz burada (yani Avrupa'da) olamazdık." [1267]

Konferansın sonuçları, Londra'da, İngiliz diplomasisi Büyük Britanya bakımından son derece tehlikeli gördüğü Poincaré politikasını tasfiye etmeyi ve Fransa'yı kendi başına buyruk davranmaktan alıkoymayı başarmış olduğu hâlde, kötümser sayılabilecek yankılar uyandırıyordu. Bunun nedenini anlamak da pek zor değildi: İngiltere, bu konferanstan sonra, Fransız-Alman ilişkilerinin tek ve temel hakemi olmaktan çıkmıştı artık [1268].

Nitekim, Londra Konferansı'nın sona ermesinden az sonra, Büyük Britanya Maliye Bakanı Snowden, toplantının sonuçlarını şöyle eleştiriyordu:

"Fransız sanayicileri, Alman endüstrisinin belirli kolları üzerinde kontrol kurma amacındadırlar. Böyle bir kontrolü gerçekleştirebilmek için ola ki

siyasal yollara da başvurulmaktadır –ve işin korkunç yanı da budur–. Maliye ve endüstri çevrelerimizi ve özellikle de tekstil ve metalürji işletmelerimizi bu konuda uyanık olmaya çağırıyorum.” [1269]

Sovyetlerin Durumu

Dawes planı, kapitalist ekonomiyi pekiştirmeyi amaçlamıyordu sadece; aynı zamanda Alman burjuvazisinin karşı devrimci mücadelesini kolaylaştırmak ve Almanya’yı Sovyet Rusya’nın ekonomik ve siyasal bakımlardan Batı’ya boyun eğişini sağlayacak bir araç hâline getirmek için tasarlanmıştı [1270]. Nitekim bu son amaç planın tezgâhlandığı sıralarda, o dönemin büyük Britanya Başbakanı Baldwin tarafından açıkça itiraf edilmekteydi. Gerçekten de İngiliz devlet adamı, 3 Ekim 1924 günü Avam Kamarası’nda yaptığı bir konuşmada şunları söylüyordu:

“Baylar, Batı Avrupa uygarlık davasını kazanmış bulunmaktadır ve bizim görevimiz, bu davayı savunmaya devam için elimizden geleni yapmaktır. Batı Avrupa uygarlığını koruyan pekendin, Doğu’dan gelen yıkıcı saldırılara dayanabilecek biçimde güçlü ve sağlam olması gerekmektedir. Bu amaca ulaşabilmek için, Dawes planını yürürlüğe koymaktan daha iyi ve daha güvenli bir çare yoktur. Çünkü bu plan, Alman piyasasını yeniden dünya piyasalarıyla ilişkili hâle getirecektir. Almanlar, Rusya ile öteden beri son derece etkin bir ticaret ilişkisi içinde olagelmişlerdir. Zira, coğrafya durumları bakımından Rus dilini bilmekte ve komşularının ticaret hayatındaki tarz ve özelliklerini tanımaktadırlar. Bence, dünya ticareti bakımından en avantajlı durum, Almanya’nın yardımıyla, Rusya’yla ticaret ilişkilerini geliştirmektir. Böylece Almanya, ihraç mallarını bizim ülkemize ya da sömürgelerimize boşaltmak yerine, Rus piyasasına akıtabilecek ve Amerika’ya olan borcumuzun faizlerini ödemek için gerekli meblağları Rus piyasasından toplayıp bize aktarabilecektir.” [1271]

Besbelliydi ki eski Müttefikler, Dawes planı aracılığıyla Rusya’yı, sanayileşmiş Batı ülkelerine, doğal zenginlikleri ve tarım ürünleriyle bütünleyen bir uzantı hâline getirmek istemekteydiler. Bütün bu dönem boyunca gerek Batı Avrupa’da ve gerekse Amerika Birleşik Devletleri’nde yayınlanan birçok kitap ve makale, Sovyet piyasasını, Dawes

Almanya'sının yardımıyla, fetih planlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamaktaydı [1272].

Sovyetler Birliği'nin İngiliz ve Amerikan sermayesinin baskısı karşısında daha fazla direnemeyip boyun eğeceği umudu, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni resmî olarak tanıma konusunda katı ve inatçı bir tutuma sürüklüyordu bazı burjuva hükûmetlerini. Başka birtakım hükûmetler de böyle bir tanımayı, Sovyet Devleti'nin liyakat ve onuru ile bağdaşmayacak koşullara bağlıyorlardı.

1245 J.P. Selsam, *The attempis to form en Anglo-Frencha allience 1919-1924.* Philadelphia, 1936.

1246 *Le Matin* gazetesi, 27 Haziran 1924 tarihli sayı, s. 1, "MacDonald'ın kesin tavrı" başlıklı yorum.

1247 *L'Indépendance Belge.* 29 Haziran tarihli sayı, s. 1, "Başbakan Herriot'nun özel demeci" başlıklı haber.

1248 *Manchester Guardian* gazetesi, 30 Haziran 1924 tarihli sayı, s. 1, "Salt dinsel ittifak mı, yoksa daha fazlası da mı var?" başlıklı yazı.

1249 *Times* gazetesi, 2 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Başbakanın açıklaması" başlıklı haber.

1250 *Le Temps* gazetesi, 4 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Herriot gerçeği açıklamak zorundadır" başlıklı yazı.

1251 *L'Indépéndance Belge gazetesi,* 5 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Büyük Britanya diplomasisi Versay Antlaşması'nı gözden çıkardı!" başlıklı haber.

1252 *Manchester Guardian* gazetesi, 10 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Paris görüşmeleri bitti" başlıklı haber.

1253 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 420.

1254 *Le Temps* gazetesi, 11 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "İktidar ve muhalefet Fransa için elele" başlıklı yazı.

1255 *Le Temps* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1256 F.P. Chambers, *Aynı yapıt*, s. 422.

1257 *Manchester Guardian* gazetesi, 17 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Konferans çalışmalarına başladı" başlıklı kontrandü.

1258 *Dawes Planı.* Dawes Komisyonu raporu. Ek: Londra Konferansı protokolü. 2. Baskı, Moskova, 1925, s. 22.

1259 *Deutschland unter dem Dawes plan.* Dié Reparationsleistungen. Die Berichte des Generalegenten... nebst Sonderberichten der Komissare und Treuhänder. Cilt I, Berlin, 1925, s. 206.

1260 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, 12 Ağustos 1924 tarihli sayı, s. 1, "Fransız-Alman müzakereleri umutlu başladı" başlıklı yazı.

1261 *Manchester Guardian* gazetesi, 14 Ağustos 1924 tarihli sayı, s. 1, “Fransız-Alman müzakerelerinin sonuçları hakkında” başlıklı yorum.

1262 *Le Temps* gazetesi, 15 Ağustos 1924 tarihli sayı, s. 1, “İngilizler her şeyden önce ne istediklerine karar versinler” başlıklı yazı.

1263 *Dawes Planı*. Dawes Komisyonu raporu. Ek: Londra Konferansı protokolü. 2. Baskı, Moskova, 1925, s. 63.

1264 Y. Varga, *Dawes planı ve 1924 dünya bunalımı*. Moskova, 1925, s. 68.

1265 G.P. Auld, *The Bawes and the new economics.* New York, 1927, s. 290.

1266 *New York Herald Tribune* gazetesi, 20 Ağustos 1924 tarihli sayı, s. 1, “Dawes planının getirdikleri ve götürdükleri” başlıklı yazı.

1267 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 431.

1268 Y. Varga, *Dawes planı ve 1924 dünya bunalımı*. Moskova, 1925, s. 72.

1269 *Manchester Guardian* gazetesi, 19 Ağustos 1924 tarihli sayı, s. 1, “Uyarı” başlıklı yazı.

1270 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi’ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 23.

1271 G.P. Auld, *The Bawes and the new economics.* New York, 1927, s. 121.

1272 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi’ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 27.

KIRKBEŞİNCİ BÖLÜM

1. 1924 YILINDA SOVYET CUMHURİYETİNİN ULUSLARARASI DURUMU

Lenin'in Ölmeden Önceki Teşhisi

21 Ocak 1924 günü, Sovyet hükûmetinin başkanı, Sovyet devletinin iç ve dış politikasının yöneticisi Vladimir İliç Lenin ölmüştü.

Son söylevlerinden birinde Lenin, uluslararası durumu yine bir açıdan gözden geçirirken şunu not etmişti:

"Bugün, yönetici bir sınıfın egemenliği için elde silah açıkça mücadele eden güçler arasında, –yani bir yanda burjuva toplumu, bütünlüğü içinde uluslararası burjuvazi; öbür yanda ise Sovyet Rusya– belirli bir denge, tartışma götürmez bir şekilde kurulmuş bulunmaktadır." [1273]

Lenin'in belirttiği gibi, kapitalist bir çevre içinde bir Sovyet Devleti'ni düşünmek bile, ilk bakışta saçma gözükmekteydi. Ama iç savaşı sona erdiren ve görülüp işitilmedik zorluklara rağmen, sayıca birkaç kat üstün bir düşmana karşı kazanılan zafer ispatlamıştı ki, bu iş olabilir. Nitekim Lenin, şöyle diyordu:

"Bu iş olabilir, evet. Gerek siyasal, gerekse askerî açıdan olabileceği ortaya çıkmıştır. Bu, bir olabilirlik değildir artık; bir olgudur." [1274]

Lenin, 20 Kasım 1922 günü, Moskova Sovyet'inin toplantısında verdiği söylevde de şunları belirtiyordu:

“Bugün biz, açık ve seçik bir biçimde çizili bir yol üzerinde bulunmaktayız. Ve başarımızı bütün dünya hükûmetlerine, her ne kadar bunlardan bir kısmı daha hâlâ bizimle aynı masaya oturmak istemediklerini gevelemekte iseler de, kabul ettirdik. Onlar geveleyedursun, ekonomik ilişkilerin ardı sıra diplomatik ilişkiler de kurulmaktadır, kurulmak zorundadır, ister istemez kurulacaktır. Bu zorunluluğa karış çıkan her devlet, olayların gerisinde kalma ve belli birtakım temel noktalarda dezavantajlı duruma düşme tehlikesini göze alıyor demektir.” [1275]

Lenin’in bu öngörüleri tümüyle ve kesin bir şekilde gerçekleşecekti

Uluslararası Burjuvazideki İki Karşıt Eğilim

Versay Antlaşması ne barış, ne özgürlük, ne de refah getirmişti halklara. Tam tersine, önce Sovyet Rusya’nın, sonra da Almanya’nın dünya ekonomi sisteminin dışında bırakılması, tüm Batı Avrupa’nın ekonomik çöküşünü hızlandırmaktan başka hiçbir şeye yaramıştı. 1920 yılının sonuyla 1921 başlangıcında patlayan kriz, ekonomik hayatı derinlemesine bir düzensizliğe sürükleyecek, büyük çapta bir işsizlik doğuracak ve bütün ülkelerdeki emekçi sınıfları kara yoksulluğa mahkûm edecekti. İşte bu durumun sonucu olarak 1923 yılında, özellikle de Almanya’da zorlu sınıf mücadeleleri meydana gelmişti.

Burjuvazi, Batı Avrupa’daki devrimci hareketi ezmeyi başarmıştı sonunda. Bu arada Sovyet Rusya’da kurulmuş olan proletarya diktatoryasını devirmeyi de denemişti uluslararası burjuvazi; ama bu, onun gücünü aşan bir işti.

Gerçekten de, dünya emekçilerinin Sovyetler ülkesine besledikleri sempatinin gittikçe biraz daha artması ve Sovyetleri yeni bir müdahaleden korumak için yürekten çaba göstermeleri bir yandan, her gün biraz daha güçlenen Sovyetler Birliği ile ticaret ilişkileri kurma zorunluluğu öte yandan, Avrupalı devletlerin yönetici sınıflarını Sovyet hükûmetiyle bir uzlaşmaya varmak zorunda bırakmaktaydı.

Ayrıca burjuvazi dünyası, iki karşı eğilimin mücadelesine sahne olmakta devam ediyordu. İlk eğilimin temsilcileri, Sovyetler ülkesiyle anlaşmak ve her iki taraf için de kabul edilebilir ilişkiler kurmak gerektiğini

savunmaktaydılar. İkinci eğilimi temsil edenlerse Sovyet Cumhuriyetinin deva bulmaz düşmanlarıydılar; Sovyetleri devirmek için yeni bir savaş ve yeni bir müdahale istiyorlardı. Uzun süre boyunca bu ikinci eğilimin etkisi altında kalan Fransa, Sovyetlere karşı düşmanca bir tutum izlemekte devam edecekti.

Sovyet Diplomasisinin Çabaları ve Stalin'in Teşhisleri

Kendi yönünden Sovyet diplomasisi de, burjuva ülkelerle uzlaşmak için hazır beklemekteydi. Sovyetler, bu konuda iki sistem –kapitalizm ve sosyalizm– arasındaki karşıtlığın barış içinde işbirliği yapma olanağını dışlamadığı ilkesinden hareket etmekteydiler. Nitekim Stalin, şöyle diyordu:

"Barışçı bir gelişme atmosferi içinde, bu türlü anlaşmalar pekâlâ yapılabilir ve her iki taraf için de son derece yararlı olur." [1276]

Yine Stalin, Amerikalı işçilerle yaptığı bir konuşmada şunları söylemekteydi:

"Bu tür anlaşmalar için en uygun zemin, ihracat ve ithalat alanlarıdır. Çeşitli alet ve aygıtlar, ham maddeler (örneğin pamuk) ve örneğin metalürjide yarı mamul ürünler gereklidir bize; kapitalistler de mallarına pazar bulma ihtiyacındadırlar. İşte size, kusursuz bir anlaşma zemini. Kapitalistlere neler gereklidir peki? Petrol, kereste, tahıl gibi bizim pazar bulma ihtiyacında olduğumuz mallar gereklidir. İşte size bir anlaşma zemini daha. Bizim bol krediye ihtiyacımız var; kapitalistlerinse, bu krediler için ödenecek iyi faizlere. İşte sizlere üçüncü anlaşma zemini. Ve herkes bilir ki Sovyet işletmeleri aldıkları kredilerin faizlerini tam vadesinde, aksatmadan ve eksiltmeden öderler." [1277]

Ve Stalin, sözü siyasal ilişkilere getirerek, şöyle sürdürmekteydi konuşmasını:

"Diplomatik ilişkiler alanında da aynı şey söylenebilir rahatça. Biz bir barış politikası gütmekteyiz ve burjuva devletlerle karşılıklı saldırmazlık paktları imzalamaya hazırız. Biz bir barış politikası gütmekteyiz ve Cenova Konferansı sırasında bütün dünyaya açıkça bildirdiğimiz bir konu üzerinde, sürekli orduların hepten dağıtılması konusu üzerinde artık ısrar etmeksizin,

bir yine silahsızlanma anlaşması yapmaya hazır bulunuyoruz. İşte size, bu kez de diplomatik alanda bir anlaşma zemini.” [1278]

1273 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVI, s. 450.
1274 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 120.
1275 Lenin, *Yapıtlar,* cilt XXVII, s. 361.
1276 Stalin, *Leninizmin Sorunları*, 10. Baskı, Moskova, 1935, s. 186.
1277 Stalin, *Leninizmin Sorunları,* 10. Baskı, Moskova, 1935, s. 187.
1278 Stalin, *Aynı yapıt,* s. 188.

2. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ'Nİ DİPLOMATİK ALANDA TECRİDE YÖNELİK YENİ GİRİŞİMLER

Dışişleriyle Görevli Halk Komiserliği'nin Yeniden Düzenlenişi

Lenin'in ölümü, Sovyetler Birliği'nin tanınmasına karşı olanlar cephesinde yeniden hararetli bir etkinliğe yol açmıştı. Sovyetlerin resmî olarak tanınmasından yana olanların durumunu sarsmak amacıyla bu cephe, Bolşevik partisinin ve Sovyet hükûmetinin içinde fikir ayrılıkları olduğu, birliğin istikrarını yitirdiği ve "savaş komünizmi"ne döndüğü yolunda söylentiler yaymaya başladılar. Bu anti sovyetik kampanyanın temel ereği, hiç şüphe yok ki, Sovyet Cumhuriyeti'nin uluslararası nüfuzuna gölge düşürmekti. Emekçiler iktidarının baş düşmanı olan emperyalist diplomasi, Sovyet hükûmeti ile onu tanımakta çekinceli davranan hükûmetler arasında normal diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kurulmasını engellemek için elinden gelen her şeyi yapıyordu.

Sovyet Cumhuriyetleri'nin bir Birlik içinde birleşmesi, Sovyet diplomasisinin de yeni yapısına ve gereksinimlerine uygun şekilde yeniden örgütlenmesini gerekli kılmıştı. Nitekim Sovyetler Merkez Yürütme Komitesi, 13 Temmuz 1923 günü, bütün dünya halklarına ve hükûmetlerine bir bildiri yayınladı. Sovyet Cumhuriyetleri'nin daha sıkı bir birlik hâline gelmelerini zorunlu kılan nedenleri açıklayan bu bildiride Merkez Yürütme

Komitesi, tüm birlik için geçerli bir dizi komiserliğin kurulduğunu bildirdikten sonra, şöyle diyordu:

“Sovyet Cumhuriyetleri’ni kapitalist devletlere karşıt tutan sorunların ve gereksinimlerin özdeş oluşu dolayısıyla, tüm birliğin dışişlerini yürütmekle görevli bir halk komiserliği kurmuş bulunuyoruz.” [1279]

Sovyet Sosyalist Federatif Rusya Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Ukrayna Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Beyaz Rusya Cumhuriyeti ve Sosyalist Trans-Kafkasya Cumhuriyeti, sırasıyla 13 Temmuz 1923, 16 Temmuz 1923, 21 Temmuz 1923 ve yine 21 Temmuz 1923 tarihli birer notayla, ülkelerinde yetkili yabancı ülke temsilcilerine, uluslararası anlaşmaların yürütüm yetkisinin bundan böyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’ne aktarılmış bulunduğunu açıkladılar.

Kendi yönünden Sovyetler Birliği hükûmeti de, 23 Temmuz 1923 günü bütün yabancı temsilciliklere başvurarak, bundan böyle Sovyet Cumhuriyetleri’nin tüm dış ilişkilerinin kendisi tarafından düzenleneceğini bildirmekteydi. Aynı notada açıklanan bir nokta daha vardı: Dış Ticaretle görevli Halk Komiserliği’ne bağlı iç ve dış kuruluşlar, devlet tekeli dolayısıyla bundan böyle tüm dış ticaret işlerini üstlenmekteydiler.

Bu kararların ardından, 12 Kasım 1923 günü Merkez Yürütme Komitesi, bir “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Dışişleriyle Görevli Halk Komiserliği” kuran “kararname” yi yayınlayacaktı [1280]. Söz konusu “kararname”, hem yeni kurulan komiserliğin yapısını ve işlevlerini, hem de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin yurt dışında görevli bütün temsilcilerinin misyonlarını ve yetkilerini belirliyordu.

Yeni Durumun Kapitalist Ülkelerde Yol Açtığı Dalgalanmalar

Bu füzyon,[1281] birlikten önceki Sovyet Cumhuriyetleri’yle çeşitli anlaşmalar imzalamış olan devletlerle yeni Sovyetler Birliği ilişkilerinin, yeni şekle göre düzenlenmesini gerektiriyordu.

Ne var ki söz konusu devletlerden bir çoğu –Almanya, Polonya, Letonya, Lituanya, Estonya, Finlandiya–, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’ni henüz tanımamış olan ve tecrit etmek isteyen ülkelerdeki anti sovyetik kampanyanın büyük çapta etkisi altındaydılar.

Özellikle, devrimci hareketin gittikçe yoğunlaştığı Almanya'da basın, 1923 yılı sonbaharında, Sovyet Rusya'yı Almanya'nın iç işlerine karışmakla suçlayan bir dizi yayınlamıştı.

Örneğin 25 Eylül 1923 günü Vorwarts gazetesinde yayınlanan bir haber, "Rus-Komünist silah depoları" başlığını taşıyordu ve söz konusu gazete, o sıradaki hükûmet koalisyonunu oluşturan Sosyal-Demokratların resmî sözcüsüydü.

Yazıda, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Berlin'deki büyükelçiliğinin Almanya'daki silahlı ayaklanmayı desteklemek üzere bir silah deposu hâline getirildiği ileri sürülmekteydi.

Sovyetler Birliği'nin Almanya'daki deva bulmaz düşmanları açıkça saldırıya geçmekteydiler. Erekleri belliydi: Ülkelerindeki devrimci hareketi, "Sovyet kundakçıları"nın etkinliğinin bir sonucu olarak göstermek. Kendi ülkelerindeki devrimi ezmek, Sovyetler Birliği ile olan ilişkileri koparmak ve böylece de, Batı Avrupa'daki gerici hükûmetlerin "aferin" ini kazanmaktı dertleri.

Sovyet Diplomasisinin Yeni Girişimleri

1923 yılının Kasım ayı başlangıcında Sovyet hükûmeti, Avrupa"daki istikrarsız durumu göz önüne alarak, kendisiyle sınırdaş Doğu Avrupa ülkeleri nezdinde diplomatik bir girişimde bulundu. Dışişleriyle görevli halk komiserliğinin temsilcisi, sırasıyla Polonya, Lituanya, Letonya ve Estonya başkentlerini dolaşarak, Almanya'da patlak verecek bir devrim hareketine karşı ortaklaşa tarafsızlık gözetilmesini önerdi.

Sovyet diplomasisi, Almanya'ya karşı tarafsız kalmayı amaçlayan bir paktı P0lonya'ya önermişti ilkin[1282]. Ama Polonya hükûmeti, kendi eylem özgürlüğünü saklı tutma yolunu seçtiğinden Rus önerisini reddetti. Öbür Baltık devletleri de, Polonya örneğini izlemekte gecikmediler.

Sovyet hükûmeti, 15 Kasım 1923 günü resmî bir bildiri yayınlayarak, Almanya'ya karşı tarafsızlık ve bu ülkenin iç işlerine karışmama konularında Polonya ve Baltık ülkeleriyle yaptığı müzakerelerin gerekçelerini ve sonuçlarını açıkladı. Bu bildiride Sovyet Rusya, komşularının, sadece ve sadece Doğu Avrupa'da barışı koruyup sürdürmeyi

amaçlayan bir anlaşmayı reddetmelerinden duyduğu üzüntüyü de dile getirmekteydi.

Artan Gerginlik ve Nedenleri

1923 yılı sonbaharından başlayarak, Sovyetler Birliği ile Baltık ülkeleri ve Finlandiya arasındaki ilişkiler gittikçe gerginleşmiştir. Fransa'nın Helsingfors büyükelçisi Coppée'nin etkisiyle Finlandiya hükûmeti, Doğu Karelya üzerindeki hak iddialarını ısrarla öne sürmeye başlamış bulunuyordu. Ve en sonunda, işin La Haye Adalet Divanı'na aktarılmasını öngören bir karar çıkartmayı başardı Milletler Cemiyeti'nden.

Ama Sovyetler Birliği hükûmeti, Rus-Fin anlaşmazlığının, yetkisi kendisi tarafından kabul edilmemiş bir makama aktarılmasını protesto etti ve La Haye müzakerelerine katılmayı da kesinlikle reddetti.

23 Eylül 1923 günü, Rus-Fin ortak sınırı komisyonunda görevli Sovyet delegasyonunun iki üyesi, Lavrov ile Lejnev sınırda Beyazlar tarafından öldürüldüler. Kovuşturmanın çürütülmesi olanak dışı sonuçlarına rağmen, Fin hükûmeti, Sovyet hükûmetinin meşru taleplerini yerine getirmeyi reddetti[1283].

Sovyetler Birliği ile Küçük Antant devletleri ve Balkan yarımadası ülkeleri arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulması da, Balkanlardaki Fransız nüfuzu dolayısıyla sürekli frenlenmekteydi.

5 Haziran 1922 tarihinde Sovyet Sosyalist Federatif Cumhuriyeti ile Çekoslovakya arasında normal diplomatik ilişkilerin kurulması konusunda imzalanmış olan "geçici anlaşma" da bütün bir yıl boyunca Çek Parlamentosu tarafından onaylanmamıştı. Sovyet hükûmeti, Çekoslovakya'da ve bütün Orta Avrupa'da apaçık şekilde anti sovyetik etkinlik gösteren Vrangel temsilcileriyle öbür Beyaz örgütlerin tasfiyesini istemekteydi Çek hükümetinden. Ama art arda yapılan bu talepler hep sonuçsuz kalıyor ve Prag hükûmeti, karşı-devrimci Rus göçmenlerini desteklemeye devam ediyordu.

Yugoslavya da Rus karşı-devrim hareketiyle olan ilişkilerini sürdürmekteydi. Vrangel[1284] başta olmak üzere bütün Beyaz subaylar, gerek sarayda, gerekse ordu çevrelerinde hiç de küçümsenmeyecek bir etki

gücüne sahiptiler. Ve Yugoslavya, Beyaz Generalin el koymuş olduğu Sovyet mallarını Sovyetler Birliği'ne geri vermeyi reddettiği gibi, bununla da yetinmeyerek, söz konusu malları Vrangel'den satın alma yoluna gidecekti. Sovyet hükûmeti, Yugoslavya'nın bu tutumunu protesto amacıyla Belgrat'a verdiği notada şöyle diyordu:

"Vrangel, doğrudan doğruya bir hırsızdır ve Sovyet hükûmeti, Yugoslav hükûmetinin nasıl olup da bir hırsızla o hırsız tarafından çalınmış olan malın meşru sahibi arasında tarafsız kalabildiğini anlamakta büyük güçlük çekmektedir." [1285]

Yugoslavya gibi Romanya da Sovyetlere karşı düşmanca bir tavır içindeydi. Haksız şekilde ele geçirdiği Besarabya'nın sorun yaratmasından korkan, ayrıca da, Güney-Batı cephesinde yağmaladığı Rus malları dolayısıyla sorumluluk duyan Bükreş hükûmeti, Sovyetler Birliği ile normal diplomatik ilişkiler kurmaya bir türlü karar veremiyordu.

İbret Verici Bir Olay

Bu arada Fransız hükûmeti, Vrangel tarafından kaçarken getirilmiş olan Rus Karadeniz filosunun bazı gemilerini Romanya'ya satmaya karar verecekti. Bizerte Limanı'nda demirli bekliyordu bu gemiler. Ve satış kararına karşı Sovyet protestosuna cevap olarak Fransa Başbakanı Poincaré, işitilmedik cinsinden bir gerekçe sürüyordu ortaya: Gerçekten de Fransa'nın bir numaralı yöneticisine göre, Sovyet hükûmetinin Rus gemilerini isteme hakkı yoktu; çünkü Fransa, bu hükûmeti tanımıyordu. Fransa, bu hükûmeti tanımıyordu; çünkü bu hükûmet, borçlarını ödememekteydi. Ama Fransa bu hükûmeti tanımış olsa bile, söz konusu gemileri –Rus borcuna karşı bir garanti olarak– yine de elinde tutma hakkına sahip olacaktı [1286].

Bu arada, gericilerin Sovyetlere duyduğu nefret, Sovyet diplomatı V. Vorovski'nin katillerinin yargılanması sırasında bütün açıklığıyla ortaya dökülecekti.

Dava, 5-16 Kasım tarihleri arasında, İsviçre'nin en gerici kantonu olan Vaud Kantonu'nda görülmüştü. Duruşmaların yapıldığı gazinonun salonu Beyaz Ruslarla doluydu. Ve katilleri beraat ettirmek için en az savunma avukatları kadar çaba gösteren birisi vardı: Savcı. Gerçekten de savcı, esas

hakkındaki görüşü istendiğinde, Konradi ile Polunin adlı canilerin “Bolşeviklerden öç almak gibi son derece soylu bir arzuyla” davrandıklarını söylemekten çekinmemişti[1287].

Beyaz ordunun başında, 1920 yılında, Bolşeviklerle savaşmıştır.

Nitekim, 12 süren bir hukuk komedisinden sonra katiller beraat ettirildi. Gerek davanın yürütülüş şekli, gerekse karar, bütün dünyadaki namuslu insanlar arasında derin bir öfke yaratacaktı.

Örneğin Granfel, şunları yazıyordu:

“Konradi’ye karşıt görüşler besleyen bir başka Rus’un bundan bir yıl önce, Lozan Konferansı’nda Büyük Britanya’yı temsil etmekte olan Lort Curzon’u öldürdüğünü varsayalım. Vaud Kantonu savcısının, suçlamasını yazarken bu cinayete hafifletici neden olarak Rusya’daki iç savaşın amansızlığını gösterdiğini; Beyaz subayların “kızıl” tutuklulara reva gördükleri canavarca zulüm üzerinde durduğunu ve bu insanlık dışı zulmün de Lort’un politikası tarafından desteklenmiş olduğunu belirttiğini düşünebilir miyiz? Haydi diyelim ki savcı böyle davranmakta bir sakınca bulmadı. Ama Vaud’lu jüri üyelerinin katili beraat ettirdiklerini bir an olsun tasarlayabilir misiniz? Hiç şüphe yok ki böyle bir şey, tamamen olanak dışıdır.” [1288]

Ama, uluslararası gericiliğin, Sovyetler Birliği’ni Avrupalı devletler arasından sürmek yolundaki, umutsuzca girişimleri yine de sonuç vermeyecekti. Gerçekten de Sovyetlerle normal ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurmak, tüm Avrupa ülkeleri için, gittikçe biraz daha önünde durulmaz bir zorunluluk hâline girmektedir.

1279 *Pravda* gazetesi, 14 Temmuz 1923 tarihli sayı, s. 1, “Sovyetler Birliği hepimize kutlu olsun!” başlıklı yazı.

1280 *Pravda* gazetesi, 13 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Merkez Yürütme Komitesi’nin bildirisi” başlıklı haber.

1281 Füzyon (Erime) burada birleşme, oluşum anlamında kullanılmış.

1282 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi’ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 21.

1283 *Pravda* gazetesi, 14 Ekim 1923 tarihli sayı, s. 1, “Garip bir komşuluk anlayışı” başlıklı yazı.

1284 Vrangel: Çarlık Rusya’sının Generali. (Baron de Piotr Nikolaiewitch Wrangel)

1285 *Pravda* gazetesi, 28 Temmuz 1923 tarihli sayı, s. 1, “Yugoslavya protesto edildi” başlıklı haber.

1286 *Le Matin* gazetesi, 21 Haziran 1923 tarihli sayı, s. 1, “Sovyetlere cevap” başlıklı yazı.
1287 *Pravda* gazetesi, 20 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, “Utanmazlık Anıtı” başlıklı yazı.
1288 *Foreign Affairs* dergisi, Aralık 1923 sayısı, “Anlaşılması güç bir karar” başlıklı yazı.

3. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ’NİN BÜYÜK BRİTANYA İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Baskılar

1923 yılının sonlarında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin tanınması sorunu, Büyük Britanya hükûmeti için özellikle ciddileşmiş bulunmaktaydı. Uluslararası durumun istikrarsızlığı, ekonomik bunalım, Avrupa piyasasının gittikçe biraz daha daralışı, İngiltere’de işsizliğin durmadan yükselişi gibi büyük sıkıntı getiren olguların çözüme bağlanması, Sovyetler Birliği ile ekonomik ve siyasal alanlarda bir yakınlaşmayı zorunlu kılmaktaydı.

Nitekim, daha sonra, 1924’te, Büyük Britanya diplomasisini İngiltere için temel önem taşıyan bu sorunu sürüncemede bırakmakla suçlayan Lloyd George, şöyle diyecekti:

“Rusya’yı, Fransızlar Ruhr Havzası’nı işgal eder etmez tanımak gerekiyordu aslında.” [1289]

Muhafazakâr Parti’ye bağlı en tutucu gazeteler bile 1923 yılı sonbaharında –çeşitli kısıtlamalar ve ihtiyat kayıtları koyarak da olsa– Sovyetlerle normal ilişkilerin kurulmasından yana idiler. Emekçi yığınlarla “Rusya’ya Dokunmayın” Derneği ise, Sovyetlerin hemen tanınmasını talep ediyorlardı.

Curzon’un anti sovyetik siyasetinin uyandırdığı yine ve derin bir hoşnutsuzluk vardı ülkede. Ve bu hoşnutsuzluk, Aralık 1923 seçimlerinin sonuçlarını etkilemekten geri kalmayacaktı. Nitekim Birmingham dışındaki bütün sanayi merkezleri Muhafazakârlara karşı oy kullandılar.

Muhafazakâr hükûmetle birlikte Curzon da düştü. Bu ünlü Sovyet düşmanı, 1925 yılında, siyasal ölümünden az sonra, hayata da veda edecekti.

Yeni İngiliz Hükûmetinin Tutumu

İşçi Partili Mac Donald’ın başkanlığında kurulan yeni hükûmet, başarısını, büyük çapta, Sovyetleri tanıma sloganının halk yığınlarınca tutulmuş oluşuna borçluydu. Gerçekten de Sovyetler Birliği’nin tanınması, İşçi Partisi’nin Aralık 1923 seçimlerine girerken hazırladığı programın temel maddelerinden birini oluşturuyordu.

İşçi Partisi’nin Dış Politikası adlı kitabında Rus-İngiliz ticaretini geliştirme zorunluluğunu ispata girişen Mac Donald, şunları yazmaktaydı:

“Bir halkı diplomatik bakımdan tanımayı reddetmek, o halkla ticaret yapmayı da reddetmek sonucunu doğuruyorsa, çok pahalıya mal olan bir çılgınlıkla karşı karşıyayız demektir.” [1290]

Nitekim 8 Ocak 1924 günü Albert-Hall’de yapılan bir mitingde yeni İngiliz başbakanı, Büyük Britanya’nın Rusya politikasını kökten değiştireceğini açıklıyordu.

Pek doğal ki, bu niyet Mac Donald tarafından Sovyetler Birliği’ne duyulan sempatinin bir sonucu değildi. Tam tersine Labour Party liderinin “Rus deneyi” hakkındaki olumsuz düşüncelerini bilmeyen yoktu dünyada. Ama İngiliz kamuoyu ve özellikle de işçi sınıfı, Sovyetler ülkesinin tanınmasını istemekteydi. Bunun yanı sıra Büyük Britanya’da gerçek söz sahibi olan sanayi ve ticaret çevreleri de, geniş Rus piyasalarını gittikçe daha sık anmaya başlamışlardı.

Gerçekten de bir yandan piyasaların daralması, öte yandan dominyonların gittikçe daha belirli bir ekonomik bağımsızlığa kaymaları ve Kanada ile Avustralya gibi bazılarının da Amerika Birleşik Devletlerine yaklaşması, İngiltere’yi kara kara düşündürür olmuştu. Ve bu kaygı, Almanya Sovyetler

Birliği ile diplomatik ve ticari ilişkiler kurduğunda, büsbütün artacaktı. Bütün bunların yanı sıra İngilizler, Doğu ülkelerinde gittikçe yaygınlık kazanan ulusal kurtuluş hareketlerinden ürkü duymaktaydılar.

İngiliz Burjuvazisinin Tavrı

Büyük Britanya'nın yeni Başbakanı Mac Donald, Albert-Hall mitinginde yaptığı konuşmada, İngiltere'nin Afganistan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile olan bağlantısına değinerek, Sovyetlerle diplomatik ilişkiler kurulmamış olduğu için Doğu ülkelerindeki "Bolşevik propagandası"na karşı resmî kanaldan yapılacak hiçbir şey bulunmadığını söylemişti. Ve şunları eklemişti yeni başbakan:

"Ticaretten yanayım ben, işlerin müzakere yoluyla yürütülmesinden yanayım. Ve Japonya kıyılarından İrlanda kıyılarına, bütün her yerde sükûnetten yanayım." [1291]

Mac Donald'ın Albert-Hall söylevi İngiliz burjuvazisi tarafından çok iyi karşılandı. Kolayca anlaşılabilecek bir şeydi bu da: Dış politika alanında Büyük Britanya'nın "kadim gelenekleri"ni sürdürme azminde olduğunu açıklamıştı başbakan [1292].

Ve özellikle burjuvalara seslenerek şöyle demişti:

"Sadece sağduyunuza seslenmiyorum. Tarihimizi de anmanızı istemekteyim. Dışişleri Bakanlığımızın geleneklerini ve yöntemlerini de anmanızı istemekteyim. Bu bakımdan biz, yeni bir hükûmet olmayacağız. Dışişleri Bakanlığımızın etkinliklerinde, tarihsellik değer kazanmış olan bu aynı ilkeleri, uygulayacak olan bir işçi hükûmeti olarak bakınız bize." [1293]

Times gazetesi ise, Mac Donald'a cevap olarak, şu satırları yayınlıyordu:

"Aslında pek fazla bir şey değil bu. Ama yine de İşçi Partisi hükûmetinin, salt iç programa dayanarak, Büyük Britanya İmparatorluğu'nun evrensel çıkarlarını gözden yitirmeyeceğini söylemesi memnunluk verici bir belirtidir." [1294]

Foreign Office Sahnede

Times’ın öngörüleri gerçekleşmekte gecikmeyecekti. Nitekim Mac Donald Hindistan’a, Mısır’a, Çin’e ve öbür Asya ya da Afrika ülkelerine karşı öteden beri yürütülen İngiliz politikasında değişiklik yapmadığı gibi, Büyük Britanya diplomasisinin resmî anti sovyetik politikasına da son veremeyecekti hemen. Dahası: Labour Party hükûmeti, Sovyetler Birliği hükûmetine, onu en kısa zamanda tanıyacağını bildiren bir nota yollamaya bile cesaret edemeyecekti.

Başlangıçta açıklandığı kadar hızlı bir tanıma olmasını engelleyen neden konusunda, Daily Telegraph gazetesi şunları söylemekteydi:

“Foreign Office görevlileri ve uzmanları, yeni hükûmete, Sovyet hükûmetinin bir dizi müzakere yapılmaksızın tanınmasının birtakım teknik güçlükler yaratacağını bildirmişlerdir.” [1295]

Ve şunları eklemekteydi gazete:

“Söz konusu uzmanlar tarafından Mac Donald’a açıklandığına göre ana sorun, Avrupa’nın Sovyet Rusya’yı tanıması değildir; tam tersine, Sovyet Rusya’nın Avrupa’yı tanımasıdır.” [1296]

Foreign Office, kolayca tahmin edilebileceği gibi, Rusya’dan alacaklı olan İngilizlerin de etkisindeydi. Aslında bu alacaklılar, kamuoyunun baskısı altında, alacaklarının belirli bir süre sonra ödenmesine razı olmuş bulunuyorlardı; ama buna karşılık da Sovyet Rusya’dan, sözüm ona bu arada uğradıkları kayıpları, ödemesini istemekteydiler.

Bununla birlikte Büyük Britanya hükûmetinin Moskova’daki resmî temsilcisi Hodgson, 2 Şubat 1924 günü dışişleriyle görevli halk komiserine verdiği bir notada şöyle diyordu:

“İngiltere hükûmeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği hükûmetini, iktidarı altındaki eski Rus İmparatorluğu topraklarının de jure hükûmeti olarak kabul etmektedir.” [1297]

Ve İngiltere Sovyet hükûmetinden, “iki ülke arasında askıda kalmış olan tüm problemleri kesinlikle çözüme bağlayacak bir anlaşmanın ön temellerini hazırlamak üzere” gerekli yetkilerle donatılmış bir temsilciler topluluğunun Londra’ya yollanmasını istemekteydi.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II. Kongresinde Alınan Karar

2 Şubat 1924 günü toplanmış olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II. Kongresi, dışişleriyle görevli halk komiserinin Sovyetler Birliği'nin İngiltere tarafından tanındığını açıklayan olağanüstü bildirisini dinledi ve Büyük Britanya hükûmetinin bu davranışını bir açık bildiriyle kutlama kararı aldı [1298].

Kongrenin bu kararında şöyle denilmekteydi:

"Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri II. Kongresi'ne katılan bütün üyeler, V. Lenin yönetimindeki Sovyet hükûmeti tarafından güdülen barış politikası ile İngiliz halkı tarafından yücelik ve ısrarla dile getirilen iradenin ürünü olan ortak çabaların, iki ülke arasında normal ilişkilerin iki büyük halka layık bir şekilde ve gelecekteki dostça işbirliğinin temellerini koyarak sonuçlanmasından duydukları memnunluğu açıkça belirtirler." [1299]

Kongre'de alınan karara şu cümle de eklenmiş bulunmaktaydı:

"Büyük Britanya ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği halkları arasındaki işbirliğini sürdürmek ve geliştirmek, Sovyetler Birliği hükûmetinin özen duyarak göstereceği sürekli bir çaba olarak kalacaktır." [1300]

Sovyet dışişleriyle görevli halk komiseri, kongrenin bu kararına ilişkin olarak Büyük Britanya dışişleri bakanına yolladığı bir notada şunları belirtmekteydi:

"Sovyet hükûmeti, Büyük Britanya hükûmetinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni tanımasının dolaylı ya da dolaysız şekilde ortaya çıkaracağı tüm sorunları incelemeye ve dostça düzenlemeye hazırdır." [1301]

Moskova hükûmeti, ayrıca, iki ülke arasındaki tüm anlaşmazlık konularını –borçlar ve krediler de dâhil– çözüme bağlamak için gerekli yetkilerle donatılmış bir temsilciler topluluğunu en kısa zamanda Londra'ya göndereceğini de belirtmekteydi.

Avrupa'nın bütün ilerici gazeteleri ve dergileri, Sovyetler Birliği'nin İngiltere tarafından hukuken tanınmasının evrensel bakımdan çok büyük bir önem taşıdığını öne sürmekteydiler. Yine kanı, çok geçmeden öbür devletlerin de İngiltere tarafından verilen örneği izleyecekleri şeklindeydi.

Rusya'nın Avrupa politikasına girişi, hiç şüphe yoktur ki, Avrupa'da savaş tarafından yıkılan ve Versay Barış Antlaşması tarafından kurulamamış olan dengeyi yeniden gerçekleştirme yolunda atılan büyük bir adımdır.

İngiliz-Sovyet Konferansının Açılışı

Diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, iki ülke arasındaki tüm bağıntıların eksiksiz bir şekilde düzenlenmesi anlamına gelmiyordu elbette. Nitekim Hodgson tarafından 2 Şubat 1924 günü Sovyet hükûmetine verilen notada, Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya arasındaki uzlaşmazlık konularının bir İngiliz-Sovyet konferansı tarafından incelenerek çözüme bağlanması öngörülmüştü. Sovyet hükûmetinin bu öneriyi kabul etmesi üzerine kurulan bir Sovyet delegasyonu, 9 Nisan 1924 günü Londra'ya varmıştı.

14 Nisan 1924 tarihinde yapılan ilk toplantıda delegasyon başkanları birer söylev verdiler. Mac Donald, açılış toplantısında yaptığı konuşmada, iki ülke arasındaki sorunların çözümüne olanca dikkatiyle eğileceğini vaat etti. Ama hemen ardından, Curzon örneğini izleyerek, "Komintern propagandası"na şiddetle çatmaktan kaçınmadı. Krediler konusunda da, şöyle bir açıklama yaptı başbakan:

"Söz konusu kredileri verebilecek durumda olanlar, devlet bankaları değildir; basit yurttaşlardır. Ve biz, Rusya'ya güvenerek para yatırmış olan bu yurttaşlarımızın hakları garanti altına alınmadıkça, iki ülke arasında hiçbir geçerli anlaşma yapamayız, birbirimize hiçbir geçerli yardımda bulunamayız." [1302]

Londra Bankalarının Talepleri ve 8 Ağustos 1924 Anlaşmaları

Aslı aranırsa Mac Donald'ın söylevi, İngiliz bankacıları tarafından yayınlanan taleplere diplomatik bir destek sağlamak amacıyla düzenlenmişti. Nitekim söz konusu memorandumun İngiliz-Sovyet konferansı'nın açılış günü yayınlanışı da bir tesadüf değildi elbette.

Bankacılar, “özel mülkiyetin yeniden tanınmasını içeren meşru bir anlaşma” adı altında Sovyet hükûmetinden sadece Ekim Devrimi tarafından ilga edilmiş (Hükümsüz bırakma, yürürlükten kaldırma) olan kamusal ve özel borçların yeniden tanınmasını değil, fabrikalarla bankaların ulusallaştırılmasını getiren kararnamenin de yürürlükten kaldırılmasını istemekteydiler. Bu talepler gerek Sovyet, gerekse İngiliz emekçileri arasında büyük protestolara yol açtı. Nitekim “Rusya’ya Dokunmayın” Derneği’nin yayınlattığı bir bildiride şöyle denilmekteydi:

“Londralı bankacılar, silahlı müdahale yoluyla gerçekleştiremedikleri şeyi, şimdi bir ekonomik müdahale yoluyla gerçekleştirmek istemektedirler. Rus halkına belirli bir ekonomik ilişkiler formülü dikte etmeyi amaçlıyorlar ve bu halkla yöneticilerin söz konusu formülü itirazsız kabul etmelerini şart koşuyorlar.” [1303]

İngiliz-Sovyet müzakereleri, ilk aylarda, gergin bir atmosfer içinde ve son derece yavaş ilerleyecekti. Ama konferansın başarısızlıkla kapanması, her şeyden önce Mac Donald hükûmeti bakımından dezavantajlı ve tehlikeli bir durum yaratabilirdi. Nitekim en sonunda taraflar, ana noktalar üzerinde anlaşacaklardı.

Gerçekten de 8 Ağustos 1924 tarihinde Sovyetler Birliği ile Büyük Britanya arasında biri yine kapsamlı, öbürü ticari olmak üzere iki anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşmanın İçeriği

Yine antlaşma dört bölümden oluşmaktaydı. Birinci bölüm, iki ülke arasında yapılmış eski anlaşmaların yürürlükten kaldırıldığını açıklıyordu. İkinci bölüm, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin kuzey sularında balık avlama haklarına ilişkindi. Anlaşmanın en önemli bölümü olan üçüncü bölüm ise, hak iddialarına ve borçlanmalara ayrılmıştı. Dördüncü bölüme gelince, tarafların barış ve dostluk içinde yaşama ve karşılıklı olarak birbirlerinin iç işlerine müdahale etmekten kaçınma iradelerini dile getiriyordu.

Anlaşmanın üçüncü bölümünde önemli hükümler yer almaktaydı: Bu hükümlere göre Sovyetler Birliği, “16 Mart 1921 tarihinden sonra satın

alınmış pay senetleri hariç olmak üzere" ellerinde Rus senetleri bulunan İngiliz yurttaşlarının haklarını ödemeyi kabul ediyordu.

İki hükûmet arasında 4 Ağustos 1914 ile 1 Şubat 1924 tarihleri arasında karşılıklı olarak ileri sürülmüş olan hak iddiaları ile askerî nitelikli harekâtlar sonucunda iki ülke yurttaşlarınca uğranılan zarar ve kayıplara ilişkin özel hak iddialarının çözüme bağlanması daha ileri bir tarihe bırakılmaktaydı. Büyük Britanya hükûmetinin askerî nitelik taşıyan hak iddiaları ile Sovyet hükûmetinin savaşa ve müdahaleye ilişkin karşı iddialarını içermekteydi bu kısım. Londra ayrıca, Sovyetler Birliği'ne açılacak olan kredi faizlerinin altın karşılığını garanti etmeyi de üstlenmekteydi.

İki ülke arasında yine 8 Ağustos 1924 günü imzalanan ve 16 Mart 1921 tarihli İngiliz-Sovyet ticaret anlaşmasının yerini alan ticaret anlaşması, her iki taraf için de "en çok kayrılan ulus" rejimini getirmekteydi. Anlaşmanın 2. maddesine göre Sovyetler Birliği, "gerek doğrudan doğruya Moskova hükûmetinin resmî ticaret temsilcisi aracılığıyla, gerek yine Sovyet hükûmetinin denetimi altında bulunan örgüt ve kurumlar aracılığıyla, gerekse bir başka yoldan yürütme hakkı"nı kazanmaktaydı [1304].

Yine bu madde, Büyük Britanya hükûmetinin Sovyet dış ticaretinde uygulanan tekel sistemini tanıdığını da belirtiyordu. İngiltere'deki Sovyet ticaret temsilciliğinin başkanı ve tüm görevlileri, diplomatik dokunulmazlık da dâhil olmak üzere bütün diplomatik hak ve ayrıcalıklardan yararlanacaklardı.

Karşılıklı olarak iki ülkenin yurttaşlarına "mülkiyet hakkı kullanım ve dokunulmazlığı" konularına ilişkin bütün hususlarda kendi ulusal rejimlerinde yürürlükte bulunan yasaların uygulanması garanti edilmekteydi [1305]. Bir ayrı madde ise, anlaşmanın Büyük Britanya'ya bağlı sömürge, dominyon ve protektoralarına uygulanma koşullarını saptamaktaydı.

"Komintern Mektubu" Olayı

Ne var ki bu antlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmeyecekti. Gerçekten de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Büyük Britanya tarafından

tanınmasını demokrasinin bir "yenilgi"si olarak sunan İngiliz gericileri, bu anlaşmaya karşı yoğun bir kötüleme kampanyası açtırmışlardı.

Sonradan dolandırıcılıktan hüküm giyecek olan ama o dönemde Foreign Office'in Rus masasına başkanlık eden Grigori, başbakan Mac Donald'a Beyazlar tarafından hazırlanmış bir sahte belge vermişti. Ve işçi başbakanı, diplomasi tarihine "Komintern mektubu" adı altında girecek olan bu belgeye dayanarak, Sovyetler Birliği'nin Londra büyükelçisine, Sovyet hükûmetine karşı son derece ağır suçlamalarla dolu bir mektup yollayacaktı 1306.

Gelgelelim, tamamen Beyazların bir icadı olan bu belge, doğrudan doğruya Mac Donald'a zarar verecekti. Gerçekten de seçim mücadelesi arasında "Komintern mektubu", Muhafazakârlar tarafından İşçilere karşı kullanılacak ve Mac Donald hükûmeti düşecektir. Yeni kurulan Baldwin-Chamberlain koalisyonu ise, 20 Kasım 1924 tarihli bir notayla, İngiliz-Sovyet anlaşmasını yürürlüğe koymayacağını bildirmiştir.

1289 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 6.

1290 J.R. MacDonald, *İşçi Partisi'nin Dış Politikası.* Seçmeler (İngilizce'den çeviri). Moskova 1925, s. 8.

1291 *Daily Chronicle* gazetesi, 9 Ocak 1924 tarihli sayı, "Albert Hall konuşması" başlıklı yazı.

1292 *Daily Chronicle* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1293 *Daily Chronicle* gazetesi, aynı tarihli yazı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1294 *Pravda* gazetesi, 11 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, "İngiltere ve Sovyetler Birliği" başlıklı yazıdan.

1295 *Daily Telegraph* gazetesi, 28 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, "Sovyetler Birliği ile ilişkiler üzerine" başlıklı yazı.

1296 *Daily Telegraph* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1297 *Pravda* gazetesi, 3 Şubat 1924 tarihli sayı, s. 1. "İngiltere Sovyetleri hukuken tanıdığını bildirdi" başlıklı yazı.

1298 *Pravda* gazetesi, 3 Şubat 1924 tarihli sayı, s. 3, "İngiltere Sovyetleri hukuken tanıdığını bildirdi" başlıklı yazının devamı.

1299 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Sovyetleri Kongrelerinde alınan kararlar Derlemesi,* cilt 1, Devlet Yayınları, Moskova. 1925.

1300 *Aynı yapıt.*

1301 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1302 *Manchester Guardian* gazetesi, 15 Nisan 1924 tarihli sayı, s. 1, "İngiliz-Sovyet Konferansı açıldı" başlıklı haber.

1303 *Manchester Guardian* gazetesi, 15 Nisan 1924 tarihli sayı, s. 3, "İngiliz-Sovyet Konferansı açıldı" başlıklı haber.

1304 *Savaş sonrası Avrupa'sında yapılan ticaret anlaşma ve antlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt I.

1305 *Aynı yapıt.*

1306 *Pravda* gazetesi, 12 Eylül 1924 tarihli sayı, s. 1, "İngiliz Başbakanının mektubu" başlıklı haber.

4. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ TANINIYOR

İtalya ile Yapılan Müzakereler

İngiltere'nin ardından İtalya da, Sovyetler Birliği ile uzun zaman önce başlatılmış olan müzakereleri bir önce sonuçlandırma yoluna gitmiştir. İki ülke, 26 Aralık 1921 tarihinde yaptıkları bir ön anlaşmayla, Moskova'da ve Roma'da tam yetkili birer resmî temsilci bulundurmaya karar vermiş bulunuyorlardı. Daha sonra da Mussolini, mecliste yaptığı bir konuşmada, İtalya'nın yeniden doğmakta olan bir Rusya'nın önemini ve rolünü bilmezlikten gelemeyeceğini belirtmiş ve şunu söylemişti:

"Faşist hükûmet, Sovyet Rusya hükûmetini de jure olarak tanımakta hiçbir sakınca görmemektedir." [1307]

Mussolini'yi böyle bir açıklama yapmaya zorlayan şey, İtalyan dış politikasının ve ticaretinin çıkarları değildi sadece: Faşist diktatör, kendi durumunu pekiştirmek için, halk yığınlarınca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğine beslenen sempatiden de yararlanmak istemekteydi. Nitekim Stalin, Rus Komünist (Bolşevik) Partisi XIII. Kongresi'nin çalışmaları ve aldığı sonuçlar hakkında hazırladığı raporda şunları söyleyecekti bu konuda:

"Hiç şüphesiz fark etmişsinizdir ki bazı Avrupalı yöneticiler kendi siyasal kariyerlerini Sovyetler Birliği ile dostluk üzerine kurmaya çalışmakta, bunların aralarından Mussolini gibi bazıları bu "dostluğu" bir çeşit basamak

gibi kullanma yoluna yönelmektedirler. Bu, Sovyet iktidarının kapitalist devletlerdeki halk yığınlarının yüreğinde gerçek bir popülerlik kazanmış olduğunun apaçık ispatıdır.” [1308]

Mussolini’nin Koşulları

İtalya’nın Sovyetler Birliği’ni tanımasını o güne dek engellemiş olan bütün siyasal yargılardan sıyrılmaya ve işe sadece İtalya’nın gerçek çıkarları açısından bakmaya karar vermişti Mussolini. Nitekim aynı konuşmada, bu “gerçek çıkarları” son derece belirli ve açık bir biçimde şöyle dile getirmişti:

“İtalyan ekonomisi bakımından, İtalyan halkının iyiliği bakımından, Sovyet Rusya Cumhuriyeti’ni de jure olarak tanımak yararlı olacaktır. Hükûmet şefi olarak ben, iyi niyetimi ortaya koymak için Sovyetleri tanıyorum. Ve böylece Rusya’yı Batı Avrupa’nın toplumsal, siyasal ve diplomatik hayat alanlarına yeniden sokmuş oluyorum. Ama Rusya, buna karşılık bana borçlanmış durumdadır: Avantajlı bir ticaret anlaşması istiyorum Sovyetlerden. Ve bunu kesinlikle istiyorum.” [1309]

Sovyet hükûmeti, resmen tanınmasına karşılık olarak, İtalya ile bir ticaret anlaşması yaparak, bu ülkeye bazı avantajlar sağlamayı kabul etmişti. İtalya’nın Rus buğdayına, petrolüne, kömürüne bazı demir, kereste, keten ve kenevirine öteki ülkelere oranla daha çok ihtiyacı vardı. Ana müzakereler, Mussolini Sovyetler Birliği’ni, 15 gün içinde, tanımış olacağını açıkça söylemiş olmasına rağmen, altı ay kadar sürecekti.

Bunun nedeni basitti aslında: Sovyetlerden alacağı “pirimi” gereğinden fazla hesaplamıştı Roma hükûmeti ve durmadan yeni istekler ileri sürüyordu. Sovyet-İtalyan müzakerelerini başarısızlığa uğratma çabasında olan Fransız diplomasisinin manevraları da, durumu bir kat daha karmaşık hâle getirmekteydi.

Gerçekten de Londra basınında, Fransa’nın Roma büyükelçisi Barrere tarafından Mussolini’ye bir özel mektup yazıldığı haberi çıkmıştı. Belirtildiğine göre Barrere, bu mektubunda, İtalya’nın Sovyetler Birliği’ni tanımakla elde edeceğini umduğu avantajların, siyasal bakımdan kendisine

ve dostlarına vereceği zararı dengelemekten uzak kalacağını ispata çalışıyordu İtalyan başbakanına [1310].

Poincaré hükûmetinin bütün diplomatik kural ve gelenekleri çiğnemek pahasına yaptığı bu müdahale, Sovyet hükûmetinin bir protesto notasıyla karşılandı [1311]. Ama bu, Fransız diplomasisinin Sovyetlere karşı entrika kurmaya devam etmesine engel olmayacaktı elbette.

Mac Donald'ın iktidara gelişinden sonra İtalyan ve İngiliz diplomasileri, Sovyetler Birliği'ne karşı izledikleri politika çizgilerini danışıklı bir şekilde önceden saptayarak belirlemeye koyuldular. Bu da, İtalyan-Sovyet müzakerelerinin biraz daha yavaşlamasına yol açacaktı.

En sonunda İtalya, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni tanımaya hazır olduğunu İngiltere'den önce bildirmiş olmasına rağmen, bu konuda eylem bakımından Büyük Britanya'ya oranla geç kalacaktı.

7 Şubat 1924 Anlaşması

Nitekim, İtalya'nın Moskova temsilcisi Paterno ancak 8 Şubat 1924 tarihinde dışişleriyle görevli halk komiserinin yardımcısına başvurarak, hükûmetinin Sovyet hükûmetini de jure olarak tanımış olduğunu bildirecektir. Daha sonra da, halk komiserliğine Mussolini'nin 7 Şubat 1924 tarihini taşıyan bir notasını yollamıştır Paterno. Söz konusu notada İtalyan diktatörü, iki ülke arasında diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması konusunda taraflarca hazırlanmış olan anlaşmayı, o tarihten itibaren, imzalanmış saydığını bildirmekteydi.

Şöyle diyordu Mussolini bu mektubunda:

"Sayın Komiser, bilirsiniz ki ben hükûmet başına geçtiğim günden beri, ülkelerimiz arasında siyasal ilişkilerin yeniden kurulmasını, işbu ilişkilerin ülkelerimizin çıkarlarına olduğu kadar bütün Avrupa'nın ortak çıkarlarına da yararlı olacağı düşüncesiyle, istemekteydim. Nitekim işte bundan dolayıdır ki bugün imzalanmış olan İtalyan-Rus anlaşmasını memnunlukla karşılamaktayım." [1312]

Mektubunun daha sonraki bir bölümünde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni tanıma konusunda önderlik ettiğini ileri süren

diktatör, buna gerekçe olarak da 30 Kasım 1923 günü kendisi tarafından verilmiş olan söylevden sonra İtalyan hükûmetinin Sovyetler Birliği'ni de jure tanıma sorununa artık çözülmüş gözüyle baktığını söylemekteydi. Ve mektup şöyle devam ediyordu:

"Anlaşmanın imzalanmış olduğu bugün İtalyan hükûmeti, iki ülke arasındaki ilişkilerin kesinlikle ve sağlam bir şekilde kurulduğunu saptamaktan mutluluk duyar." [1313]

"Sovyet dışişleriyle görevli halk komiseri de, İtalyan diktatörüne verdiği 11 Şubat 1924 tarihli cevapta, anlaşmanın imzalanması karşısında Sovyet hükûmetinin duyduğu memnunluğu dile getirmekteydi [1314].

Moskova hükûmeti bu anlaşmayla, Roma hükûmeti Sovyetler Birliği'ni tanıyan ilk hükûmet olmadığı hâlde, bu konuda Roma'ya "nominal öncelik" tanımakta ve bazı ticari avantajlar sağlamaktaydı. Kendi yönünden İtalya da, iki taraf için de en kayırılan ulus ilkesini temel alan bu aynı anlaşma gereğince, Sovyetler Birliği'nin dış ticaret tekelini kabul etmekte ve Sovyet ticaret temsilcisine diplomatik hakları tanımaktaydı.

Baltık Ülkeleri Avusturya ve Yunanistan ile Yapılan Anlaşmalar

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Büyük Britanya ve İtalya arasında normal ilişkilerin kuruluşu, Sovyetler Birliği'nin birçok başka devlet tarafından da tanınması sonucunu doğuracaktı.

Nitekim 13 Şubat 1924 günü Sovyetler Birliği'nin Oslo'daki temsilcisine verilen bir notada Sovyet hükûmetinin Rusya toprakları üzerinde egemen biricik meşru otorite olduğunun Norveç hükûmeti tarafından de facto (Duruma bağlı olarak) ve de jure bir şekilde kabul edildiği bildiriyordu.

Norveç örneğini 25 Şubat 1924 günü Avusturya hükûmeti izleyecekti. Gerçekten de Viyana, dışişleriyle görevli halk komiserliğine yolladığı bir notada, Sovyetler Birliği ile hemen normal ilişkiler kurma ve Moskova'daki temsilciliği yerine de normal bir diplomatik misyon atama kararı almış olduğunu açıklıyordu.

8 Mart 1924 günü de Yunanistan tanımıştı Sovyetler Birliği'ni. Yunan hükûmeti, Sovyetleri tanımakta, Moskova'nın İngiltere tarafından tanınması sırasındaki mücadelenin etkisinde kalarak, gecikmiş olmakla birlikte, yine

de böylece Sovyetlerle normal diplomatik ilişki kuran ilk Balkan ülkesi durumuna geliyordu.

1924 yılının başlangıcında, Sovyet Cumhuriyeti ile henüz hiçbir anlaşma yapmamış ve ilişki kurmamış bir tek İskandinav devleti kalmıştı: İsveç. İki ülke arasında 1 Mart 1922 tarihinde imzalanmış olan ön anlaşma İsveç Parlamentosu tarafından onaylanmamış bulunuyordu hâlâ. Oysa söz konusu belge, İsveç bakımından son derece avantajlıydı. Çünkü endüstrinin ulusallaştırılmasıyla İsveç burjuvalarının Rusya'da uğradıkları kayıp ve zararların tazminini öngörmekteydi bu anlaşma. Ama İsveçli burjuva partiler hem Rusya'dan tazminat talep etmekte, hem de böyle bir anlaşmanın onaylanmasını engellemekteydiler.

İşte bu durum karşısında Sovyet hükûmeti, anlaşma onaylanıncaya kadar İsveç'le hiçbir ticari işlem yapmama kararı aldı.

Bu karar etkisini göstermekte gecikmeyecekti. Nitekim 15 Mart 1924 günü İsveç hükûmeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliğini de jure tanıdığını bildiren bir açıklama yapacak ve yine aynı gün iki ülke arasında bir ticaret anlaşması imzalanacaktı.

İsveç'le Norveç'in tutumundan ister istemez etkilenen Danimarka da, 1924 Nisanı başlangıcında Moskova hükûmetiyle resmî müzakerelere girmişti. Ne var ki iç politika değişiklikleri yüzünden bu müzakereler birkaç ay uzayacak ve Sovyetler Birliğinin Kopenhag hükûmeti tarafından de jure olarak tanınması, ancak 18 Haziran 1924 tarihinde gerçekleşecekti.

Sovyet-Çin Anlaşması

31 Mayıs 1924 günü Sovyet hükûmetinin barışçı politikası yeni bir başarıyla daha taçlanmaktaydı: İki ülke arasında, "henüz askıda bekleyen" sorunların çözümüne yardımı olabilecek yine ilkeleri saptayan bir anlaşma imzalanmıştı.

Daha 1923 yılının Mart ayında Çin hükûmeti, Van Çin Tin adlı bir yetkilisini Pekin'deki Sovyet temsilciliği ile müzakerelere başlamakla görevlendirmiş bulunmaktaydı. Ama bu müzakereler, tam bir yıl sürecekti. Çin'deki ilerici örgütlerin ve özellikle de ulusal demokratik hareketin lideri Sun Yat Sen'in Çin-Sovyet anlaşmasının bir an önce imzalanmasını

sağlamaya yönelik kararlı tutumları sonucunda, 14 Mart 1924 günü, iki ülke arasında bir anlaşma yapılmasına karar verildi.

Ne var ki Sovyetlerle yapılacak her türlü anlaşmayı engellemekle kendini yükümlü sayan Fransız diplomasisinin etkisi altında kalan Pekin hükûmeti, hazırlanan belgeyi imzalamaktan kaçınacaktı. Bu olumsuz tavır, büyük bir protesto dalgası uyandırdı Çin'de. Sonuç olarak 31 Mayıs 1924 günü Çin hükûmetinin tam yetkili temsilcisi Vellington Koo ile Sovyet delegasyonu, iki ülke arasında resmî diplomatik ilişkileri başlatan bir belge imzaladılar [1315].

Bu anlaşma gereğince Sovyet hükûmeti, öteden beri yürüttüğü politikasının ana ilkelerine sadık kalarak, daha önce Çarlık hükûmetiyle öbür devletler arasında yapılmış olan ve Çin'in egemenlik haklarına ya da çıkarlarına aykırı düşen bütün antlaşma ve anlaşmaları yok saymakta ve feshetmekteydi.

Yine Sovyetler, 1900 Boksör[1316] ayaklanmasından sonra Çinliler tarafından Batılı devletlere ve bu arada Çarlık Rusya'sına ödenilen tazminat payından da vazgeçmekteydiler.

Anlaşmaya eklenen bir açıklamada, "Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği hükûmetinin almaktan vazgeçtiği bu tazminat payının, bütün eski yükümlülükleri yerine getirdikten sonra, tamamen ve sadece Çin halkının eğitim ve öğrenim olanaklarını artırmaya yönelik bir fonun kuruluşuna [1317] ayrılacağı belirtiliyordu.

Sovyet hükûmeti, ayrıca, Çarlık rejimi tarafından eski antlaşma, anlaşma ve konvansiyonlar gereğince Çinde elde edilmiş olan ve hak eşitsizliğine dayanan bütün özel hak ve ayrıcalıklardan da vazgeçmekteydi.

Doğu Çin Demiryolu Sorunu ve Sovyet-Mançurya Anlaşması

Taraflar bu anlaşmayla, Doğu Çin demiryolu sorununu da gelecek bir konferansta çözüme bağlamayı karar altına almış bulunuyorlardı. Bu yeni müzakereler, şu ilkeler çerçevesi içinde yürütülecekti:

Söz konusu demiryolu hattı, salt ticari bir işletme olarak kabul edilecekti. Hattın kullanıldığı bütün ticari işlem ve işler konusunda doğrudan doğruya

ve yalnız Doğu Çin Demiryolu Şirketi karar sahibi olacak; hukuk, vergi, asayiş sorunları başta olmak üzere bütün öbür sorunlar ise Çin makamları tarafından karara bağlanacaktı.

Sovyet hükûmeti, demiryolunun, Çin sermayesi aracılığıyla, Pekin tarafından satın alınmasına razı oluyordu.

Demiryoluna ilişkin bütün sorunlar, sadece Sovyetler Birliği hükûmeti ile Çin Cumhuriyeti hükûmeti arasında, üçüncü hükûmet işe karıştırılmaksızın incelenecek ve çözüme bağlanacaktı.

31 Mayıs antlaşması 19 Temmuz 1924 günü Çin cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. Bu tarihten itibaren iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş oluyordu.

Yalnız iş bu anlaşma ile bitmemekteydi:

Söz konusu hat, Mançurya toprakları üzerinden de geçtiği ve Üç Doğu Çin Eyaleti hükûmeti Merkezî hükûmete bağlı olmadığı için, ayrıca bir de Sovyetler Birliği ile Mançurya arasında anlaşma gerekiyordu.

Nitekim Sovyetler hükûmeti ile Üç Doğu Çin Eyaleti özerk hükûmeti arasındaki anlaşma 20 Eylül 1924 günü Mukden'de imzalandı. Bu bütünleyici anlaşmanın içeriği, Çin-Sovyet anlaşmasının Doğu Çin demiryoluna ilişkin bölümünden farklı değildi.

Sovyet-Arnavutluk Anlaşması

Sovyet hükûmetinin kapitalist devletler tarafından de jure olarak tanınma dizisi, Çin-Sovyet anlaşmasıyla sona ermiyordu.

Gerçekten de 1924 yazında Arnavutluk'ta Fan Noli hükûmetinin kuruluşuyla birlikte, bu ülke ile Sovyetler Birliği hükûmeti arasında müzakereler başlatılmıştı. Arnavutluk hükûmeti, bu konuya ilişkin olarak yayınladığı bir bildiride, "Arnavutluk ve Rus halkları arasında dostça diplomatik ilişkilerin kurulmasından büyük mutluluk [1318]" duyacağını açıklıyordu.

Bunun üzerine iki ülke birbirlerine diplomatik temsilciler yollamışlardı. Ama çok geçmeden Arnavutluk'ta, biri İtalya, öbürü de Yugoslavya tarafından desteklenen iki rakip grubun mücadelesinin yol açtığı karışıklık

ve çatışmalar başlayacak ve hasımları, “Bolşeviklikle” suçlayacaklardı başbakan Fan Noli’yi[1319].

Öbür yabancı diplomatlar da, Sovyet delegasyonunun Tiran’da bulunuşuna karşı çıkmaktaydılar şiddetle. Ve durumun gerek iç, gerekse uluslararası çapta komplikasyonlar yaratmasından korkan Arnavutluk başbakanı, Sovyet hükûmetinin baş temsilcisinden ülkeyi terk etme ricasında bulundu [1320]. Ama Fan Noli hükûmeti, yine de devrilmekten kurtulamayacaktı. Yeni hükûmeti kuran Ahmet Zogu ise, Sovyetler Birliği ile ilişki kurma yolunda hiçbir çaba göstermeyecekti.

Diğer Anlaşmalar

1924 Temmuz’u sonunda Meksika hükûmetinin Berlin’deki temsilcisi Sovyetler Birliği’nin Almanya büyükelçisine başvurarak, hükûmetinin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’ni de jure tanıma kararı aldığını ve hemen karşılıklı olarak ve hiçbir ön koşul koymaksızın temsilci teatisine girişme istediklerini bildirdi.

Meksika hükûmetinin açıklamasında şu sözler de yer almaktaydı:

“Bizim ülkemiz, hükûmetlerin kökeni sorunuyla uğraşmaz; çünkü her devlete, kendisine en uygun gördüğü hükûmete sahip olma hakkını bağsız koşulsuz bir şekilde tanımaktayız. Dolayısıyla da Rusya ile resmî ilişkileri istenildiği anda yenilemekte hiçbir sakınca görmemekteyiz ve bu anlayışın ışığı altında iki ülkenin en kısa zamanda karşılıklı temsilci göndermesini istemekteyiz.” [1321]

Meksika hükûmetinin önerisi memnunlukla kabul edildi. 1 Ağustos 1924 tarihinde de iki ülke arasında ekonomik ve diplomatik ilişkiler kurulmuş bulunmaktaydı.

Bu arada Hicaz da hiç bağsız koşulsuz tanımıştı Sovyetler Birliği’ni: İki ülke arasındaki ekonomik ve diplomatik ilişkiler, 6 Ağustos 1924 tarihinde başlamış bulunuyordu.

5 Eylül 1924 günü de sıra Macaristan’daydı. Ama iki ülke arasında yapılan anlaşma, kararlaştırılan süreç içinde, Macaristan tarafından onaylanmadığı için yürürlüğe girmedi.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin İngiltere ve İtalya tarafından tanınmasından sonra Sovyet hükûmeti, en çok kayrılan ulus hakkını sadece Sovyet hükûmetini 15 Şubat 1924 tarihinden önce de jure tanımış olan ülkelere tanıyacağını açıklamıştı. Sovyetler Birliği'nin bu kararı, gücünün ve otoritesinin artışına en iyi kanıttı: Birlik, kendisini tanımaktan hâlâ kaçınan kapitalist devletlere türlü ödünler vermek zorunda değildi artık.

1307 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1308 *Pravda* gazetesi, 19 Haziran 1924 tarihli sayı, s. 1, "Stalin yoldaşın raporu" başlıklı haber.

1309 *Savaş sonrası Avrupa'sında yapılan ticaret anlaşma ve antlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt I.

1310 *Times* gazetesi, 5 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, "Fransız hükûmetinin utanç verici bir girişimi ve Sovyet protestosu" başlıklı haber.

1311 *Pravda* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı haberin devamı.

1312 *Savaş sonrası Avrupa'sında yapılan ticaret anlaşma ve antlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt I.

1313 *Aynı yapıt.*

1314 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1315 *Pravda* gazetesi, 1 Haziran 1924 tarihli sayı, s. 1, "Çin-Sovyet anlaşması nihayet imzalandı" başlıklı haber.

1316 Boksörler: Batının, Çin'deki toprakları kiralamak ve satın almak için, yaptığı anlaşmaları tanımayıp, baş kaldıran Çinli bir çete. 1900 yılında, Batılıların, Çin'de işgal ettikleri topraklara saldırmış; T'ien-Tsin ve Pekin'e dokunulmasını önlemişlerdir.

1317 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1318 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1319 G. Deborin, *Aynı yapıt.*

1320 G. Deborin, *Aynı yapıt.*

1321 *Pravda* gazetesi, 28 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, "Meksika hükûmetinin başvurusu" başlıklı haber.

5. SOVYET-ALMAN GERGİNLİĞİ

Bir Baskın

1924 yılı Mayıs'ında Sovyet-Alman ilişkilerinde birdenbire bir gerginlik belirdi.

Gerginliğin kökeninde, Alman hükûmetinin Dawes planını kabul etmiş olan devletlerin anti sovyetik tavırlarından yararlanma kararı yatıyordu aslında [1322]. Gerçekten de Alman hükûmeti, hem Müttefiklerden 800 milyon altın mark tutarında bir kredi alma, hem de Ruhr Havzası'nın işgaliyle başarısızlığa uğrayan askerî baskı politikasının etkilerinden kurtulma umudundaydı.

Dolayısıyla da Berlin diplomasisi, kendisini alacaklılarına hoş gösterme ve Rapallo'da imzalanan Sovyet-Alman anlaşmasının kapitalist dünyada yaratmış olduğu kötü izlenimi hafifletme zorunda duyuyordu. İşte bu amaçla Alman otoriteleri, Sovyet Rusya'dan kopma taraflılarınca hazırlanmış son derece tehlikeli bir kışkırtma hareketine giriştiler.

3 Mayıs 1924 günü Berlin polisi, Sovyet ticaret delegasyonunun binasına bir baskın düzenleyerek arama yapmaya girişti. Sözüm ona binada saklandığını iddia ettikleri Botzengardt adlı bir kimseyi aradıkları bahanesiyle Alman ajanları, dolapları kırmaktan, çantaları açıp evrakları yırtmaktan ve o sırada temsilcilikte bulunan Alman ticaret kuruluşlarının görevlilerini tutuklamaya kalkmaktan çekinmemişlerdi.

Sovyet Hükûmetinin Protestosu ve Uzlaşma

Berlin polis örgütünün bu tamamen keyfî ve kaba davranışı karşısında Sovyet hükûmeti şiddetli bir protesto notası vermişti Alman hükûmetine: Almanya'dan resmî olarak Sovyetlerden özür dilemeleri ve ileride diplomatik dokunulmazlık kurallarına kesinlikle saygı göstereceklerini açıklamaları istenmekteydi.

Alman hükûmetinin bu istekleri kabul etmemesi, gerginliğin bir çatışma niteliğine bürünmesi sonucunu doğuracaktı. Nitekim Sovyet ticaret temsilcisi Berlin'den ayrılarak Moskova'ya dönmüş; temsilciliğin öbür elemanları da hemen dönüş hazırlığına koyulmuşlardı [1323].

Bu arada Sovyet hükûmeti de aldığı bir kararla, Alman firmaları ile yürütülen bütün işlemleri durdurmuş bulunmaktaydı. Ve bu, Reich sanayicileri için ağır bir darbe olmuştu.

İşte bu durumda Alman hükûmeti, Sovyetler Birliği hükûmetiyle ister istemez bir uzlaşma arama zorunda kalacaktı. Nitekim 29 Temmuz 1924 günü iki hükûmet arasında Berlin'de imzalanan bir protokolle iş tatlıya bağlandı [1324]. Söz konusu protokole göre Alman hükûmeti, Berlin polisinin davranışını yasadışı olarak kabul etmekte, kınamakta ve olaydan dolayı Sovyet hükûmetine üzüntülerini bildirmekteydi. Almanya, ayrıca, polis görevlilerinin yol açtığı maddesel zararı tazmine hazır olduğunu da açıklıyordu.

Yine aynı protokolde iki hükûmet, 3 Mayıs 1924 olayının Sovyet ticaret delegasyonunun resmî durumunda herhangi bir değişiklik yaratmadığını da eklemekteydiler.

1322 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 14.

1323 *Pravda* gazetesi, 10 Temmuz 1924 tarihli sayı, s. 1, “Almanya ile ilişkiler kopmak üzere” başlıklı yazı.

1324 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

6. SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ’NİN FRANSA TARAFINDAN TANINMASI

“Bunasyan Kardeşler” Davası

Fransa Cumhuriyeti, Sovyetler Cumhuriyeti’ni tanıma kararını vermekte öteki ülkelere oranla bir hayli gecikmiştir.

22 Aralık 1923 tarihinde Fransa Başbakanı Poincaré, Sovyet hükûmetine başvurarak iki ülke arasındaki diplomatik ilişkileri yeniden kurma önerisinde bulunmuştu. Ama bu öneri, olumlu bir müzakere sürecine temellik edecek nitelikte değildi; çünkü Poincaré aynı zamanda Moskova’nın savaş öncesi Çarlık borçlarını kabul etmesini ve eski Rus pay senetleriyle, ulusallaştırılmış işletmelerin eski sahiplerinin kayıp ve zararlarını tazmin etmesini şart koşmaktaydı.

Fransız diplomasisinin bütün bu amaçlarla ortaya sürdüğü bir de tasarı vardı: Sovyet Rusya’da, kârları, ulusallaştırmalardan zarar görmüş yabancılara dağıtılmak üzere bir dizi işletme kurmak [1325].

Poincaré tarafından, Çarlık rejiminin eski alacaklıları ile mülk sahiplerine sağlanan dolaysız destek bazı hukuk davalarında da etkisini göstermekteydi. Nitekim Bunasyan kardeşler tarafından “Opturg” şirketine açılan dava ve bu davanın sonuçlandırılmış şekli, bunun iyi bir örneğini ortaya koymuştur.

“Opturg” şirketinin elinde bulunan bir gemi yükü ipeği Bunasyan kardeşler kendi malları olarak talep etmekteydiler. Dava sürerken Fransız

basınında başbakan Poincaré'nin, eski Rus mal sahiplerinin hak iddialarını destekleyen bir mektubu yayınlanacaktı [1326].

3 Aralık günü Bunasyan kardeşler lehine verilen mahkeme hükmünde de Sovyet hükûmetinin resmî edimlerinin, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Fransa tarafından tanınmadığı sürece, Fransız mahkemeleri gözünde hiçbir şekilde geçerli olmayacağı ileri sürülmekteydi [1327].

De Monzie'nin Çabaları

Dışişleriyle görevli halk komiseri, Fransız kapitalistlerinin bu apaçık düşmanlığı karşısında ticari ilişkileri sürdürmenin olanaksız bir hâle geldiğini bildirmişti hükûmete. Gerçekten de Çiçerin, Pravda'nın bir muhabirine verdiği demeçte şunları söylemekteydi:

"Fransız diplomasisinin Sovyet Cumhuriyetine karşı takındığı düşmanca tavır yüzünden, bütün Doğu Avrupa'da ne uluslararası ilişkiler düzenlenebilmekte, ne de sağlam bir barış ortamı yaratılabilmektedir [1328].

Sovyet hükûmetinin kararı Fransa'daki etkili iş çevrelerini telaşa düşürmüştü. Ülkede, Poincaré politikasına karşı gittikçe artan bir muhalefet oluşmaktaydı.

Fransız kamuoyu, Fransa-Sovyetler ilişkilerinin bir an önce normalleşmesi için ağırlığını koyar duruma gelmişti. Herriot, Daladier gibi önde gelen siyaset adamlarının Sovyetler Birliği'ne yaptıkları geziler hep aynı izlenimlerle sonuçlanıyordu: Emekçiler ülkesini ziyaret eden herkes, Sovyet hükûmetinin hemen tanınması gerektiğini belirten fikirler ileri sürmekteydi.

1923 yazı boyunca Sovyetler ülkesini gezmiş olan senatör De Monzie, aynı yılın sonlarında gerek basında ve gerekse kendisi tarafından düzenlenen çeşitli toplantılarda, Sovyet hükûmetinin tanınmasını sağlamak amacıyla son derece etkin bir kampanya açmıştı bu arada. De Monzie, ayrıca, İnsan Haklarını Savunma Derneği'nde verdiği bir konferansta, Rusya'ya yapmış olduğu gezinin ayrıntılı bir anlatımını sunduktan sonra iki ülke arasında normal ilişkileri bir an önce kurma zorunluluğu üzerinde

durmuş ve Sovyet hükûmetinin Avrupa politik hayatına eşit haklarla katılmasının büyük bir önem taşıdığını belirtmişti [1329].

De Monzie'nin, vardığı yine sonuç şu idi:

"Rusyasız ne Avrupa politikası, ne de Avrupa barışı söz konusu olamaz." [1330]

Yine De Monzie, Rusya'ya Seyahat adlı kitabında Fransız diplomasisini Sovyetler Birliği'ne karşı kendini beğenmişlik, duraksama ve düşmanca bekleyiş içinde olmakla suçlayarak, şöyle bir uyarıda bulunmaktaydı:

"Tıpkı özel hayatta olduğu gibi, diplomaside de, kapı uzun süre aralık kalamaz." [1331]

Olgular

Adı geçen kitabında senatör De Monzie (ki fırsat düşmüşken söz konusu senatörün daha sonra garip bir dönüş yaparak Vichy kampına katıldığını belirtelim burada), Sovyetler Birliği'nin diplomatik ilişkilerinin gelişimine ve uluslararası otoritesinin artışına tanıklık eden bir dizi olgu da sıralamaktaydı.

Nitekim o ana kadar Sovyetler, yabancı ülkelere yirmiyi aşkın tam yetkili işgüder yollamış bulunmaktaydılar. Olağanüstü ve tam yetkili büyükelçi Kont Brockdorff-Rantzau tarafından yönetilen, Almanya'nın Moskova büyükelçiliğinde büyük sayıda görevli çalışmaktaydı. Türkiye, İran ve Afganistan Moskova da büyükelçilikleriyle temsil edilmekteydiler. Estonya, Finlandiya, Letonya, Lituanya ve Polonya'nın birer misyonları vardı. Avusturya hükûmeti de bir diplomatik temsilci göndermiş bulunuyordu Sovyet başkentine.

Büyük Britanya'nın Moskova'daki ticari misyonu ise arı kovanı gibi işlemekteydi. İtalya, Danimarka ve Çekoslovakya da Moskova hükûmetiyle sadece ticari değil, aynı zamanda yine bakımdan diplomatik ve tamamen dostça ilişkiler kurmuşlardı. Çin Cumhuriyeti'nin delegesi, "Savoy" da yaşıyordu. Tokyo ise bu anda Rus-Japon anlaşması için hararetli müzakerelere sahne olmaktaydı.

Senatörün haklı olarak belirttiğine göre, Sovyet Rusya'ya karşı, bu aynı ülkeyi Cenova ve La Haye Konferansları'na resmen çağırırken, şu mizahi

formülü uygulama durumuna düşen bir tek Fransa kalmıştı ortada:

"Sovyet hükûmetini çağırdım, ama tanımıyorum; konuşuyorum, ama inkâr etmekten de geri kalmıyorum." [1332]

De Monzie, Moskova'dan Başbakan Poincaré'ye 19 Ağustos 1923 tarihli bir mektup yollayarak izlenimlerini ve vardığı sonuçları aktarmaktan da geri kalmamış; ve Sovyetler Birliği'nin vakit geçirilmeksizin tanınmasını tavsiye etmiştir. Ne var ki Poincaré bu öğüde kulak asmayacak ve Sovyetleri tecridi amaçlayan politikasını sürdürecektir.

Besarabya Sorunu Yeniden Ortaya Sürülüyor

Sovyetler Birliğinin uluslararası durumunu büsbütün karıştırmak ve sarsmak amacıyla Fransız diplomasisi, Rumenlerin Besarabya üzerindeki hak iddialarını desteklemekle yetinmiyordu sadece; aynı zamanda bu sorunu bir casus belli (savaş nedeni) hâline getirmek için çaba gösteriyordu.

Nitekim Fransız Parlamentosu, Besarabya hakkındaki 1920 Paris Konvansiyonu'nu 11 Mart 1924 günü onaylayacaktı. Poincaré hükûmeti, üç yılı aşkın bir zamandır çekmecede bekleyen bir anlaşmayı böyle birdenbire hatırlayıp meclisten geçirtmekle, Mart sonuna doğru açılacak olan Rumen-Sovyet Konferansı'nda Romanya'nın durumunu pekiştirmek istemekteydi elbette [1333].

Bu tutumun sonucu önceden belliydi: Viyana'da toplanan konferansta Sovyetlerin Besarabyada plebisite başvurma önerisine Romanya hükûmeti de, 2 Nisan günü delegasyonuna müzakereleri bırakma emri göndererek, karşılık verecekti.

Sovyet delegasyonu bu durum üzerine yayınladığı bir bildiride, hükûmetlerinin Besarabya'yı Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak görmeye devam ettiğini açıklamıştı. Bildirinin sonunda şu kesin sözler yer almaktaydı:

"Dolayısıyla da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği hükûmeti, Romanya kralına bağlı kuvvetlerin 1918 yılında zorla Besarabya'ya girmiş oluşlarının bu bölge üzerinde Romanya tacına herhangi bir hak yarattığını kabul edemez." [1334]

Bildiride ayrıca Sovyet hükûmetinin, Romanya'ya Besarabya konusunda hangi devlet tarafından olursa olsun yapılacak her türlü maddesel ve moral yardımı, Sovyetler Birliği'ne karşı düşmanca bir davranış şeklinde kabul edeceği de açıklanmıştı. Nitekim Litvinov, Pravda muhabirine şöyle diyecekti:

"Plebisit yapılıncaya değin biz Besarabya'ya Ukrayna'nın ve Sovyetler Birliği'nin ayrılmaz bir parçası olarak bakacağız." [1335]

Herriot Sahnede

Ama ne Fransa, ne de –haydi haydi– Romanya, Sovyetler Birliği'ni tecrit etmeyi başaramayacaklardı. Tam tersine, Rumen diplomasisi bu davranışıyla kendi ülkesini tecrit edilmiş duruma düşürmüştür. Gerçektende Küçük Antant üyesi olan Çekoslovakya ile Yugoslavya, Romanya'nın anti sovyetik tutumunu desteklemeyi reddetmişlerdir. İtalya ile Japonya da bu ülkeyi desteklemeye cesaret edemeyecek ve Besarabya protokolünün kendi meclislerince onaylanmasını bir kez daha erteletme yoluna gideceklerdir. Böylece bu bölgenin Romanya tarafından alınmışlığı, çoğu devletlerce onaylanmamış bulunmaktadır.

Poincaré'nin Besarabya konusundaki anti sovyetik tavrı, bu siyaset adamı tarafından Sovyetler Birliği'ne beslenen deva bulmaz kinin en son gösterilerinden biri oldu. Poincaré'nin düşüşünden sonra iktidara gelen Edouard Herriot hükûmeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Fransa tarafından tanınmasından yanaydı.

Daha 1922 ve 1923 yıllarından itibaren, Nijni-Novgorod fuarına yaptığı geziden sonra Herriot, Sovyetlerin hemen tanınması gerektiğini savunmuştu hararetle. Ama o bile, sorunu pratik alana aktarabilmek için birkaç ay beklemek ve uygun zemin hazırlamak zorunda kalacaktı.

Gerçekten de yeni Fransız başbakanı, hükûmetinin Sovyetler Birliği'ni de jure tanıdığını, Sovyet halk komiserliği başkanı ile Dışişleriyle görevli halk komiserine, 28 Ekim 1924 günü bildirebildi ancak. Tanıma olayını bildiren telgrafta şu sözler yer almaktaydı:

"Fransa Cumhuriyeti hükûmeti, Rus ve Fransız halkları arasında ki dostluğa sadık kalarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği hükûmetini

bugünden itibaren de jure şekilde, otoritesinin halklar tarafından tanındığı bütün eski Rusya İmparatorluğu'na bağlı toprakların hükûmeti ve kendisinden önceki Rus hükûmetlerinin bu topraklar üzerindeki ardılı olarak tanımaktadır. Dolayısıyla da Fransa Cumhuriyeti hükûmeti, şu andan itibaren Sovyetler Birliği hükûmetiyle karşılıklı büyükelçiler yollayarak düzgün diplomatik ilişkiler kurmaya hazır bulunmaktadır." [1336]

Kısıtlı Bir Tanıma

Herriot'nun tanıma telgrafının birtakım anlamlı kısıtlamalar içerdiğini not etmek gerekiyor. Bu kısıtlamalardan biri, Fransızlarda hâlâ yaşayan bir umudu –Sovyetler Birliği'nden bazı toprakları ve bu arada özellikle de, 1924 yılında Menşeviklerin[1337] merkezî hükûmete karşı ayaklandırmaya giriştikleri Gürcistan'ı koparma umudunu– yansıtmaktaydı [1338].

Nitekim işte bunun içindir ki Fransız hükûmeti, Sovyet hükûmetini ancak "otoritesinin halklar tarafından tanındığı" toprakların hükûmeti olarak tanıdığını belirtiyordu.

İlişkilerin kurulma müzakerelerini yürütmek üzere Paris'e bir delegasyon yollamalarını da önermişti Herriot Sovyetlere. Halk Komiserleri Konseyi, Fransız başbakanına bu önerisini kabul ettiğini hemen o gün bildirdi.

Gerçekten de Merkez yürütme komitesi, o gün yapmış olduğu toplantıda, Poincaré'nin saldırgan metotlarına itibar etmeyen demokratik Fransa hükûmetiyle dostça ilişkilerin kuruluşunu mutluluk duyarak selamlayacak ve bunu oybirliğiyle kabul etmeyi bir zorunluluk olarak niteleyecekti [1339].

Merkez yürütme komitesinin bu kararıyla da iki ülke arasında normal diplomatik ve ekonomik ilişkiler dönemi açılmış bulunuyordu.

1325 *Le Temps* gazetesi, 26 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Yeni bir öneri" başlıklı haber.

1326 *Pravda* gazetesi, 28 Kasım 1923 tarihli sayı, s. 1, "Poincaré hukuk anlayışını ortaya koydu" başlıklı yazı.

1327 *Le Matin* gazetesi, 4 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Mahkeme Bunasyan'lar lehine karar verdi" başlıklı haber.

1328 *Pravda* gazetesi, 1 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, “Dışişleriyle görevli Halk komiserinin Fransız politikasına ilişkin önemli demeci” başlıklı haber.

1329 *L’Humanité* gazetesi, 25 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, “Senatör De Monzie de mi yalan söylüyor?” başlıklı yazı.

1330 *L’Humanité* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1331 De Monzie, *Rusya Dönüşü* (Fransızca’dan çeviri). Moskova, 1925.

1332 De Monzie, *Rusya Dönüşü* (Fransızca‘dan çeviri). Moskova, 1925.

1333 *L’Humanité* gazetesi, 12 Mart 1924 tarihli sayı, s. 1. “Kadük olmağa mahkûm bir anlaşma” başlıklı yazı.

1334 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1335 *Pravda* gazetesi, 7 Nisan 1924 tarihli sayı, s. 1, “Litvinov yoldaşın demeci” başlıklı haber.

1336 *Pravda* gazetesi, 29 Ekim 1924 tarihli sayı, s. 1, “Fransa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’ni tanıdı” başlıklı yazı.

1337 Menşevikler: RSDİP Partisinin 1903 yılında ki II. Kongresinde Parti: “Yasal Marx’cılar”; kapitalizmin ve proletaryanın gelişimini “bekleyip, görmek “ isteyen (Troçki lakaplı) Lev Davidovitch Bronstein liderliğinde ki Menşevikler (azınlıktakiler) ve Rusya’nın tarım kesimine de yönelik olarak, proletaryanın diktatörlüğünü talep eden, Lenin liderliğinde ki Bolşevikler (çoğunluktakiler) olarak ikiye ayrılmıştır.

1338 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1339 *L’Humanité* gazetesi, 31 Ekim 1924 tarihli sayı, s. 1, “Sovyet Komünist Partisi Merkez Yürütme Komitesi Herriot’nun önerisini oybirliğiyle kabul etti” başlıklı haber.

7. SOVYET-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Amerikan Kapitalistlerinin Değişen Tavrı

Batı Avrupa, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni yavaş yavaş da olsa tanımaya doğru yönelirken, Amerikan burjuvazisinin etkili çevreleri hâlâ Sovyetleri tanımak için bu ülkenin borçlarını ödemesi koşulunu öne sürmekteydiler.

Ama bu çevrelerin yanı sıra, doğrudan doğruya Sovyetler Birliği'yle iş yapan Amerikan kapitalistleri de vardı ve bunlar, Sovyetlerle normal diplomatik ilişkilerin kurulmasını istiyorlardı. 1923 yılında Sovyet Tekstil Sendikası'nın bir temsilcisi önemli miktarda pamuk almak üzere Amerika'ya gelmişti. Tam o sırada Amerika yeni bir ekonomik bunalımla karşı karşıya olduğundan, dolayısıyla da piyasalarını genişletme olanakları üzerinde ciddi şekilde düşünmeye başladığından, Sovyet temsilcisinin iş gezisi Birleşik Devletler ticaret çevreleri tarafından daha bir ilgiyle karşılanacaktı.

Öte yandan, Yeni dünya işçileri de Sovyetler Birliği'nin hemen tanınmasını istiyorlardı. Dışişleriyle görevli Devlet Bakanı Hughes, hükûmetin bu konuda niçin daha çabuk hareket etmediği kendisine sorulduğunda, Amerikan yetkililerinin bu sorunu çözüme bağlamaktan kaçınış nedenlerini bir mektupla açıklamak zorunda kaldı.

Mektubunda şöyle ediyordu Hughes:

“Bir devleti tanımak demek, o devletle karşılıklı olarak ilişkiler kurmaya çağrıda bulunmak demektir. Böyle bir tanımanın, tanınacak olan yeni hükûmet tarafından da bu ilişkilerden doğacak yükümlülükleri yerine getireceğine ilişkin örtülü ya da açık bir vaat verilmesi gerekir.” [1340]

Amerikan dışişleri bakanı, açıklamasının asıl can alıcı noktasını da şöyle dile getirmekteydi:

“Rusya’nın Amerikan yurttaşlarına olan yükümlülükleri, Sovyet hükûmeti tarafından bugüne dek tanınmamış, kabul edilmemiştir. Rusya’daki mallarının zoralımına çarptırılmasından dolaysız ya da dolaylı şekilde zarar örmüş olan Amerikan yurttaşlarının bugün herhangi bir tazminat umudu yoktur.” [1341]

Amerikan basını, sorunu hararetle tartışmaktaydı. Ve büyük Amerikan sanayiciler arasında, Birleşik Devletlerle Sovyetler Birliği arasında normal ilişkiler kurulmayışının Amerikan ticaretinde son derece olumsuz etkiler yarattığını ileri sürenlerin sayısı gittikçe biraz daha artıyordu.

Başkan Coolidge’in Müdahalesi ve Sovyet Diplomasisinin Uzlaşma Çabaları

Bu durumda, en son olarak Başkan Coolidge işe el atıp kongreye bu konuda bir yazı göndermek zorunluluğunu duyacaktı. 6 Aralık 1923 tarihini taşıyan bu mektubunda şöyle diyordu başkan:

“Bizim hükûmetimiz, Amerikan yurttaşlarının Ruslarla iş ve ticaret yapmalarına katiyen karşı çıkmamaktadır. Ama bizim hükûmetimiz, uluslararası yükümlülüklerini kabulü reddeden bir hükûmetle ilişki kurmak niyetinde de değildir.” [1342]

Daha sonra da başkan, Sovyetlerden, malları devrim sırasında ulusallaştırılmış olan, Amerikan yurttaşları için tazminat talep etmekte ve Sovyetler Birliği’nin sadece Çarlık rejiminin borçlarını değil, aynı zamanda “yeni Rusya Cumhuriyeti’nin” 1917 yılındaki borçları’nı da kabul etmesini istemekteydi.

Sovyet hükûmeti, Coolidge’in kongreye sunduğu yazının içeriğini öğrenir öğrenmez başkana bir telgrafla başvurarak, ortaya attığı bütün sorunların

taraflarca el ele incelenmesini önerdi. Bu konudaki müzakerelerin şu iki temel ilkeye dayandırılmasını istemekteydi Sovyet hükûmeti: İç işlere müdahale etmeme ve parasal sorunların çözüme bağlanmasında karşılıklılık. [1343]

Hughes'ün Konuşması ve Tepkiler

Amerikan Dışişleri Bakanı Hughes, Sovyetlerin önerisine senatoda yaptığı bir konuşmayla cevap verecekti. İçeriği Amerika Birleşik Devletleri'nin Revel'deki elçisi aracılığıyla Moskova'ya aktarılan bu konuşmasından Hughes, hükûmetinin tutumunu değiştirmeyeceğini bildirmekteydi [1344].

Bakana göre Sovyet makamları, Amerikan yurttaşlarının kayıp ve zararlarını ödemek, borçları tanımamak konusunda yayınlamış oldukları kararnameyi yürürlükten kaldırmak ve yükümlülüklerini kabul etmekle başlamalıydılar işe. Hughes, bu konuşmasında bir talep daha ileri sürüyordu:

"Moskova, bugün Birleşik Devletlerde yürürlükte olan rejime karşı sürdürülen düşmanca propagandanın merkezi olarak kaldıkça, Amerikan hükûmeti Sovyetlerle herhangi bir konuda müzakereye giremez." [1345]

Hughes'ın bu kışkırtıcı deklarasyonu apaçık bir şekilde, "Kızıl tehlike" umacısını ortaya sürerek Amerikan kamuoyunu ürkütüp konuyu saptırmayı amaçlıyordu. Çünkü bakan, bu konuşmasında, birtakım "tepeden tırnağa yalanlar" söylemekten de çekinmemişti [1346]. Komintern yöneticilerinin, Birleşik Devletlerde bir sosyalist devrim çıkartmanın "en sağlam yolları" hakkında "talimatlar" vermiş olduklarını öne sürmüştü örneğin.

Bunun üzerine Sovyet Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği söz konusu suçlamaların tarafsız bir hakemler kurulu tarafından incelenip hükme bağlanmasını önerdi. Ama Hughes, bu öneriyi aynı gönül rahatlığıyla reddedecekti [1347].

Hughes'ın konuşması, Amerika'daki demokratik halk yığınlarının ve çoğu sanayicilerin kesin tepkisiyle karşılanmıştır.

Ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin tanınması için açılmış olan kampanya, bu konuşmadan sonra, daha da güçlenerek gelişecekti. Bu

kampanya, senatör Lafolette ve senatör Borah tarafından yönetilmekteydi. Senato'da yaptığı bir konuşmada, şunları söylemişti Borah:

"Şu son üç yıl içinde Sovyet hükûmeti, Amerikan hükûmetini devirmek için dolaylı ya da dolaysız hiçbir girişimle suç ortaklığı yapmamıştır. Bakan tarafından ortaya sürülen belgelerin tarihleri de açıklanmış olsaydı, suçlama bir duman gibi kendiliğinden dağılıp giderdi [1348].

Yine aynı sırada Birleşik Devletlerdeki bütün demokratik gazeteler Dışişleri Bakanı Hughes'ı, güvenilirliği son derece şüpheli belgeler yayınlayarak Amerikan diplomasisinin saygınlığına gölge düşürmekle suçluyorlardı [1349].

Yeni Seçimler ve Eski Durum

1923 yılında, Amerikan Kongresi'nden birçok üye Moskova'yı ziyaret etmiş bulunmaktaydı. Bütün bu siyaset adamları, şu belirli noktalarda ortak izlenimlerle dönmüşlerdi yurtlarına:

1. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği, sınırsız denebilecek kadar büyük olanaklarla dolu bir ülkedir.
2. Sovyet hükûmetinin yurt içindeki durumu ve saygınlığı son derece sağlam ve yerindedir.
3. Rus piyasası, Amerikan iş adamları için ölçüsüz yeni kaynaklar sağlayabilir.
4. Amerika Birleşik Devletleri, bu konuda öbür ülkelerin gerisinde kalmak istemiyorsa, Sovyetler Birliği'yle vakit geçirmeksizin anlaşmalıdır [1350].

Ama 1924 yılında yapılan başkanlık seçimleri ve bu arada patlak veren "petrol skandalı", Amerika'da, bütün öteki uluslararası sorunlar gibi Sovyetler Birliği'nin tanınması sorununu da ikinci plana itti.

"Petrol skandalı"nın patlamasıyla, son derece gözde siyaset adamlarının, yüksek memurların ve hatta bazı bakanların, en başta Kaliforniya'daki devlete ait petrol işletmelerini, rüşvet karşılığında tek tek kişilere peşkeş çekmek gibi yasadışı davranışlarının ortaya çıkması, gerek Demokratların ve gerekse Cumhuriyetçilerin saygınlığını ciddi şekilde sarsmıştı [1351].

Buna karşılık, Amerika Birleşik Devletlerindeki tarım işletmecilerinin ve küçük burjuvaların çıkarlarını savunan ve "Çiftçi Partisi" olarak adlandırılan üçüncü partinin durumu sağlamlaşmış ve etki gücü iyice artmış bulunmaktaydı. Ve söz konusu partinin lideri, Sovyetler Birliği'nin tanınmasının Birleşik Devletlerdeki en etkin ve etkili yandaşlarından biri olan senatör Lafolette'di.

Ne var ki büyük sermayenin temsilcisi olan öbür iki parti, tüm saldırılarını Lafolette üzerinde yoğunlaştırmakta gecikmeyeceklerdi. Gerçekten de gerek Cumhuriyetçilerin gerekse Demokratların resmî ya da yarı resmî sözcülüğünü yapan bütün yayın organları, Lafolette'i Amerikan anayasasını yürürlükten kaldırmak isteyen bir devrimci olarak nitelemeye koyuldular.[1352] Ve sonunda, sadece Lafolette'in yandaşlarını ürkütmeyi başarmakla kalmadılar; Senatör'ün kendisini de birdenbire sağa çark etmek zorunda bıraktılar.

Seçimlerde iktidarı Cumhuriyetçiler almış ve Coolidge ikinci kez başkan olmuştu. Ve Coolidge, daha ilk demecinde, Birleşik Devletler dış politikasını eskisi gibi kalacağını bildirecekti yurttaşlarına [1353].

Böylece de Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ni tanımakta çoğu kapitalist ülkelerin seçmiş oldukları gerçekçi yolun, geçici bir süre için daha dışında kalıyordu.

1340 Pazvolski ve Mawlton, *Rus borçları ve Rusya'nın kalkınması* (ek).

1341 Pazvolski ve Mawlton, *Rus borçları ve Rusya'nın kalkınması* (ek).

1342 *New York Herald Tribune* gazetesi, 8 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Başkanın açıklama yazısı Kongre'de tartışıldı" başlıklı haber.

1343 *Pravda* gazetesi, 17 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Başkan Coolidge'e samimi bir öneri" başlıklı yazı.

1344 *New York Herald Tribune* gazetesi, 19 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Dışişleri bakanı Hughes dün çok kesin konuştu" başlıklı haber.

1345 *New York Herald Tribune* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı haberin devamı.

1346 *Pravda* gazetesi, 21 Aralık tarihli sayı, s. 1, "İspatı gerek" başlıklı haber.

1347 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1348 *New York Herald Tribune* gazetesi, 21 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, "Senatör Borah dün gene Dışişlerini suçladı" başlıklı yazı.

1349 *Pravda* gazetesi, 25 Aralık 1923 tarihli sayı, s. 1, “Amerikan Dışişleri Bakanı hak ettiği cevabı kendi kamuoyundan alıyor” başlıklı yazı.
1350 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.
1351 *Manchester Guardian* gazetesi, 11 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, “Petrol skandalında yeni aşamalar mı oluyor?” başlıklı yorum.
1352 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 555.
1353 *New York Herald Tribune* gazetesi, 31 Ocak 1924 tarihli sayı, “Başkan Coolidge Amerikan siyasetinde değişiklik olmayacağını bildirdi” başlıklı haber.

8. SOVYET-JAPON ANTLAŞMASI (20 OCAK 1925)

Anlaşmanın Özel Maddeleri

Sovyetler Birliği'nin "tanınma dönemi"nin son uluslararası akdi, 20 Ocak 1925 günü Pekin'de Sovyet delegasyonu ile Japon delegasyonu arasında imzalanacaktır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Japonya devleti arasında normal diplomatik ve ekonomik ilişkilerin kuruluşunu belgeleyen ve "Pekin Konvansiyonu" olarak adlandırılan bu anlaşma, karşılıklı olarak iç işlere karışmama ilkesine dayanmaktaydı. Anlaşmanın öngördüğü bir önemli nokta daha vardı ayrıca:

Taraflardan hiçbiri, öbür tarafın topraklarından bir parçasının hükûmeti olduğunu iddia eden örgüt ya da toplulukların kendi toprakları üzerinde etkinlik göstermesine ya da propaganda yapmasına izin vermeyecekti [1354].

Pekin Konvansiyonu'nun özel maddelerinden biri de, Japonya'nın 15 Mayıs 1925 tarihine kadar Sahalin Adası'nın kuzeyini boşaltmayı yükümlendiğini hükme bağlamaktaydı. Buna karşılık Sovyet Rusya'da Japonya'ya ödün olarak, zaten bir kısmını işletmekte olduğu petrol kuyularının %50'sinin işletme hakkını veriyordu.

Anlaşmanın bir ikinci özel maddesi de, Rusya ile Japonya arasında 5 Eylül 1905 tarihinde imzalanmış olan Portsmouth barış antlaşmasının geçerliliğini koruduğunu belirtmekteydi. Yalnız bu maddeye Sovyet hükûmetinin şu ihtiyat kaydı da eklenmiş bulunmaktaydı:

5 Eylül 1905 Portsmouth Barış Antlaşması’nın yürürlükte olduğunun Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği hükûmeti tarafından kabulü, hiçbir şekilde, eski Çarlık hükûmetinin söz konusu antlaşmayı imzalamaktan doğan siyasal sorumluluğunun bugünkü Sovyet hükûmeti tarafından da bölüşüldüğü anlamına gelmemektedir.” [1355]

Yeni Yükümlülükler

Portsmouth Barış Antlaşması’nın yürürlükte olduğunun belirtilmesi,derin bir anlam taşıyordu.

Söz konusu antlaşmanın, Japonya’nın emperyalist emellerini yansıtan ve sömürge kazançlarını belirleyen maddeleri çoktan yitirmişti geçerliliklerini ve gelecekte Japonya’ya hiçbir pratik yarar sağlayamazlardı [1356]. Buna karşılık aynı antlaşmanın Uzak Doğu’da barışı güvence altına alan maddeleri olanca geçerliliklerini korumaktaydılar. Bu ikinci kategoriye giren maddeler şu yükümlülükleri içeriyorlardı:

1. Rusya ile Japonya, “Rusya-Kore sınırı üzerinde, Rus ya da Kore topraklarının güvenliğini tehdit edebilecek her türlü askerî önlem” den sakınmayı kararlaştırmışlardı.

2. Rusya ile Japonya, “Mançurya’da kendilerine ait olan demiryollarını hiçbir şekilde stratejik amaçlarla kullanmayıp sadece endüstriyel ve ticari ereklerle” kullanmayı yükümlenmiş bulunuyorlardı.

3. Yine Portsmouth Barış Antlaşması’nın 9. maddesi gereğince, “Rusya ile Japonya, Sahalin Adası’ndaki ve bu adaya bitişik adalardaki topraklarda hiçbir istihkâm kurmamayı ya da buna benzer askerî yapılar inşa etmemeyi” yükümlenmişlerdi. Yine 9. madde gereğince, “Rusya ile Japonya, La Pérouse ve Tatarsk boğazlarında deniz ticareti özgürlüğünü engelleyecek nitelikte hiçbir askerî önleme başvurmamayı” da yükümlenmiş bulunuyorlardı.

Pekin Konvansiyonu’na göre, Rusya’nın Japon hükûmetine ve Japon yurttaşlarına olan borçları sorununun çözümü daha ileri bir tarihe ertelenmişti.

Yine Pekin Anlaşması’nın bir başka maddesine göre taraflar, iki ülke arasında 1907 yılında imzalanmış olan balıkçılık anlaşmasının yeniden

gözden geçirilmesini ve o günden beri ortaya çıkmış olan yeni koşulların ışığında yeni baştan düzenlenmesini de karara bağlamışlardı.

Sekiz yıllık bir süre için geçerli olarak hazırlanan yeni balıkçılık anlaşması, uzun tartışma ve pazarlıklardan sonra, ancak 23 Ocak 1928 tarihinde imzalanacaktı [1357]. Sonradan bu anlaşma, her seferinde bir yıllık olmak ve yeni durumların getirdiği düzeltmeler eklenmek koşuluyla, birçok kez art arda yenilecekti.

Müzakerelerin başlangıcında sadece birer işgüder gönderisinde bulunmayı önermiş olan Tokyo hükûmeti, sonradan, başkentlerde birer tam yetkili büyükelçi bulundurmayı kabul etmişti.

Sovyet-Japon anlaşması, sadece iki ülke arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesinde değil, Uzak Doğu'da barışın korunmasında ve güçlenmesinde de büyük bir rol oynayacaktır [1358].

Stalin'in Teşhisleri ve Barış Konusundaki Uyarıları

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi'nin XIV. Kongresi'nde yaptığı konuşmada Stalin, sosyalist ve kapitalist kamplar arasındaki kuvvet dengesini belirleyen ana etkenleri belirttikten sonra, şöyle diyordu:

"Savaş dönemi, yerini şimdi bir ateşkese bırakmış bulunmaktadır. Bu yeni döneme kendine özgü karakterini veren de, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile kapitalist devletler arasında bir işbirliği örgütleme olanağıdır." [1359]

Stalin'e göre, Sovyetler Birliği'ni 1924 ve 1925 yıllarında tam 12 kapitalist devletle normal diplomatik ilişkiler kurmaya getirmiş olan "tanınmalar çağı" da işte bu olanağın doğurduğu bir sonuç olmuştu. Ve bu olgu, Sovyetler Birliği'nin uluslararası nüfuzunu büyük ölçüde artırmış; Birliği, dünya politikasının gittikçe biraz daha belirleyici etkenlerinden biri hâline getirmişti.

Kapitalist dünya bir dizi iç çelişkinin etkisi altında dağılıp parçalanırken, sosyalizm dünyasının gittikçe daha sağlam ve daha tutarlı bir görünüm kazandığını not eden Stalin, konuşmasını şöyle sürdürmekteydi:

“İşte bu durumdur ki, karşıt kuvvetler arasında geçici bir dengenin doğuşunu olanaklı kılmıştı. Ve işte bu dengedir ki, bize karşı sürdürülen savaşın son bulmasını ve Sovyet devleti ile kapitalist devletler arasında “barış içinde birlikte yaşama” çağının açılmasını sağlamıştır.” [1360]

Stalin, aynı konuşmada, şu uyarıda da bulunmaktan geri durmuyordu:

“Kurulmakta olan bu “barış içinde birlikte yaşama” , Sovyetler ülkesiyle Batı ülkeleri arasında varolmuş olan ve bugün de varolan bütün ihtiyat kayıtlarının ve karşılıklı hak iddialarının ortadan kalktığı anlamına katiyen alınmamalıdır.” [1361]

Bununla birlikte Sovyet dış politikasının, “yeni savaşlara karşı mücadeleye, barışın korunup sürdürülmesine ve kapitalist ülkelerle “normal” adı altında kurulmuş olan ilişkilerin garanti altına alınmasına” [1362] yönelmesi gerektiğini not eden Stalin, konuşmasının dış politikaya ayırdığı bölümünü şöyle noktalamaktaydı:

“Bizim hükûmet politikamızın, hükûmetimizin dış politikasının, temeli barış fikrine dayanmaktadır. Barış için mücadele, yeni savaşlara karşı mücadele, yeni bir savaş hazırlamaya yönelen bütün girişimlerin açığa vurulması ve örneğin Locarno gibi, aslında yeni bir savaşı hazırlayan olayları barışçılık bayrağı altında gizlemeye yönelen bütün girişimlerin açığa vurulması: İşte görevimiz budur.” [1363]

Stalin’in Locarno’ya yaptığı bu telmih, 1925 Ekiminde Almanya ile galipleri arasında bu kentte yapılan ve “barışçılık çağı”nın doruk noktası olarak Batılılar tarafından göklere çıkarılan konferansa ilişkindi. [1364]

1354 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1355 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1356 G. Deborin, *Aynı yapıt.*

1357 *Savaş sonrası Avrupa‘sında yapılan ticaret anlaşma ve antlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt III.

1358 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1359 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi’ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 21.

1360 *Aynı yapıt*, s. 22.
1361 *Aynı yapıt*, s. 22-23.
1362 *Aynı yapıt*, s. 23.
1363 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV.Kongresi'ne sunulan rapor.* Stenografik kontrandü. Moskova, 1926, s. 26.
1364 Söz konusu Konferans, hemen bir sonraki bölümde derinlemesine incelenmektedir (Çevirenin notu).

KIRKALTINCI BÖLÜM

LOCARNO ANLAŞMALARI (1925)

LOCARNO ÖNCESİ

1. CENEVRE PROTOKOLÜ

Fransız Diplomasisinin Kaygıları ve Milletler Cemiyeti

Bütün dünyadaki burjuva basını, Avrupa'nın yatışması ve barışa kavuşmasına doğru atılan ilk somut adım şeklinde nitelenen Dawes planını göklere çıkarmaktaydı. Kapitalist ülkelerdeki burjuva yanlısı tüm politika yazarları, tazminatlar konusunda Almanlara verilen ödünlerin, yenenlerle yenik düşmüş olanlar arasında barışıklık ve uzlaşma sağlayacağını müjdeliyorlardı zafer çığlıklarıyla.

Oysa Dawes planının uygulanmaya konması sonucunda ekonomik ve askerî alanlarda Almanya'nın yüksek bir kalkınma düzeyine ulaşma olasılığı, Fransa'nın etkili çevrelerini kara kara düşündürmekte, derin kaygılara sürüklemekteydi [1365]. Bu arada Fransız diplomasisinin Fransa-Almanya sınırının güvenilmezliği konusunda öteden beri duyduğu korku, Dawes planının kabulünden sonra âdeta paniğe dönüşmüştü.

"Barışçılık çağı"nın doruğa ulaştığı 1924 yılında, sürekli olarak Milletler Cemiyeti'nin gündeminde yer alan ilk sorun yine de güvenlik sorunuydu [1366]. Uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümüne ilişkin birçok öneri arasında, bir uluslararası garanti tasarısının doğuşuna tanıklık ediyoruz Milletler Cemiyeti çevrelerinde. Ne var ki tanıklık ettiğimiz bir ikinci olgu da söz konusu tasarının, her şeyden önce, iç politika kaygılarının bir ürünü oluşudur.

Gerçekten de, yakınlaşan yeni İngiliz seçimlerinde işçi sınıfının oylarını kapatmak isteyen Mac Donald hükûmeti, her fırsatta, barışçı politikasının yeni bir örneğini verme çabasındaydı. Kendi yönünden Herriot kabinesi de, dış politikada hiç değilse bir başarı görüntüsü kazanmak istiyordu. Fransız başbakanı böylece, Londra'da Dawes planının kabulüyle Paris diplomasisinin uğramış olduğu başarısızlığı unutturabilme umudundaydı.

Fransız- İngiliz Anlaşmazlığı

Kolektif garanti paktı tasarısı, Milletler Cemiyeti'nin 1924 yılının Eylülünde toplanan 5. Asamblesinde tartışılmıştır. Bu tartışma ve müzakereler sırasında, güvenlik ve silahsızlanma konularındaki eski İngiliz-Fransız fikir ayrılıklarının yeniden doğduğunu görüyoruz. Şöyle ki:

Fransa Başbakanı Herriot, silahsızlanma sorunu gündeme alınmadan önce Versay'da çizilen sınırların güvenliğine ilişkin bir karar alınmasını istemekteydi ısrarla. Mac Donald ise, her şeyden önce silahsızlanma ya da daha doğrusu, silahların sınırlanması sorununun müzakeresinde ısrarlı idi [1367].

Şu basit nedenden ileri geliyordu iki Müttefik arasında ki bu anlaşmazlık: Denizlerde ki egemenliğini koruyacağından emin olan Büyük Britanya'nın kara kuvvetlerinde yapılacak bir yine indirime karşı çıkmak için hiçbir sebebi yoktu. Buna karşılık Avrupa'nın en güçlü kara ordusuna sahip olan Fransa kendi gücünü hiçbir şekilde azaltmak niyetinde değildi. [1368]

Gerçekten de olanca güvenini her şeyden önce bu kara ordusuna bağlamış bulunan Fransa hükûmeti, sınırlarının güvenliğini iki yanlı askerî ittifaklar aracılığıyla sağlama yoluna gitmekte; bu sistemi de, Versay Barış Antlaşması ile kurulmuş olan statükoyu örtecek, bir kolektif garanti sistemiyle pekiştirmeyi amaçlamaktaydı.

Buna karşılık, Fransa'nın Avrupa üzerindeki hegemonya olasılığından daima ürkmüş olan Büyük Britanya, bu metoda şiddetle karşıydı. Mac Donald'a göre askerî ittifaklar, bir devletin güvenliğini sağlamak bakımından yeterli değildi artık. Nitekim İngiliz başbakanı, Milletler Cemiyetinin 5. Asamblesinde yaptığı konuşmada şunları söylemekteydi:

“Askerî ittifakların devletlerin güvenliğini garanti altına alabileceğine katiyen inanmıyoruz. Bize göre bu ittifaklar, tıpkı bir siyah hardal tohumu gibi durmaksızın üreyip gelişerek bizi 1914’tekine benzer bir duruma düşme tehlikesiyle karşı karşıya getirebilirler .” [1369]

Mac Donald’a göre bir devletin güvenliğini garanti altına alacak olan biricik şey, geliştirilmiş bir hakemlik sistemi olabilirdi ancak. Şöyle diyordu:

“Barışın ve güvenliğin temel koşulu, adalettir; özellikle de, her türlü tutkudan üstün tutulan bir adalettir. Benim hakemlik dediğim şey, işte budur.” [1370]

Herriot’nun itirazları ise, hakemliğin yetersizliği üzerine kuruluydu. Bu konuda şöyle diyordu Fransız başbakanı:

“Hakemlik kurumu, hiç şüphesiz ki vazgeçilmez bir şeydir; ama yetersizdir. Sadece bir araçtır hakemlik, bir erek olarak göz önüne alınamaz.” [1371]

Ve ekliyordu, Milletler Cemiyeti’nin 5. Asamblesinde yaptığı konuşmada:

“Hakemlik, güvenlik, silahsızlanma. Aziz meslektaşlarım, kurmakla görevli olduğunuz tapınağın üç ana sütunu, bizce bunlardır. Bu tapınağın, ışıklar içinde gökyüzüne doğru biraz daha yükselebilmesi için, sağlam temelli olması gerekmektedir.” [1372]

Fransız başbakanının gözünde bu “üç sütunlu” tapınağın temelini, Vensay Barış Antlaşması’yla çizilmiş olan sınırların çiğnenmezliğini ve değişmezliğini sağlamak üzere kurulacak bir karşılıklı yardım paktı meydana getirebilirdi ancak [1373].

Protokolün İçeriği

Taraflar arasındaki bütün bu anlaşmazlıklara rağmen, “uluslararası uzlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümünü öngören protokol” 2 Ekim 1924 günü Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilecekti.

Protokol’ün giriş bölümünde şu ilke yer almaktaydı:

“İşbu protokolün amacı, ulusal silahların, bir yandan ulusal güvenlik gerekleriyle, öte yandan da ortaklaşa bir eylemin zorunlu kıldığı

uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilme gerekleriyle bağdaşacak bir minimuma indirilmesini sağlamaktır.” [1374]

Protokolün 2. maddesi de şu hükmü getirmekteydi:

“işbu protokole imza koyan bütün devletler, ne birbirlerine karşı ve ne de burada belirlenen bütün yükümlülükleri, gerekince, kabul edecek bir başka devlete karşı hiçbir şekil ve durumda savaşa başvurmamayı yükümlenirler.” [1375]

Protokole imza koyan devletler, Milletler Cemiyeti üyeleri arasında bir çatışma çıktığı takdirde, hakemlik prosedürüne başvurmayı ya da Milletler Cemiyeti’nin kararına uymayı üstlenmekteydiler. Bu yüküme aykırı hareket edecek olan her devlet saldırgan ülkeler için öngörülen yaptırımlara uğratılacaktı.

Bununla birlikte hemen belirtelim ki, protokole imza koyan devletlerin yükümlülükleri, sınırlı ve göreceli bir karakter taşıyordu. Nitekim, yaptırımları hükme bağlayan II. maddeye göre, tarafların her biri, “meydana gelecek saldırılara kendi coğrafi durumunun ve silahlanma koşullarının elverdiği ölçüde” karşı koymakla yükümlü tutulmaktaydı. [1376]

Besbelli ki bu ihtiyat kaydı, bütün herkese sonsuz bir kaytarma olanağı sağlamaktaydı. Gerçekten de protokole imza koymuş olan bütün devletler, işlerine gelmediği her seferinde bu ihtiyat kaydına sığınıp “coğrafi durum”larını ya da “silahlanma koşulları”nı bahane ederek, saldırgana karşı ortak müdahaleden kolayca kaçabilirlerdi.

Ama bütün buna rağmen Mac Donald’la Herriot, Cenevre Protokolünü, halklar arasında kardeşçe işbirliğini sağlamaya yönelik “Büyük Barış Anlaşması” olarak nitelemekte hiçbir sakınca görmeyeceklerdi.

Fransa hemen imzasını koymuştu protokolün altına. Büyük Britanya ise pek o kadar aceleci gözükmüyordu. Nitekim, Mac Donald hükûmetinin yerini almış bulunan Muhafazakâr Baldwin-Chamberlain kabinesi, bir süre işi ağırdan aldıktan sonra, reddedecekti protokolü imzalamayı. Nedeni basitti: “Bağımsız” bir dış politikadan yana olan İngiliz Muhafazakârları, ülkelerinin kolektif anlaşmalara katılmasını hoş karşılamıyorlardı [1377].

Cenevre protokolü, görüldüğü gibi, doğmadan ölen bir çocuktan farksız kalacaktı.

Çünkü Milletler Cemiyeti 5. Asamblesi’nde, barış ve güvenlik, hak ve adalet, silahsızlanma ve saldırgan ülkelere uygulanacak yaptırımlar

konusunda art arda verilen bütün o parlak söylevler ve yine art arda alınan bütün o kesin kararlar, emperyalist hükûmetlerin gerçek niyetlerini gizlemekten gayrı hiçbir şeye yaramamaya mahkûmdu aslında.

1365 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 521.

1366 Milletler Cemiyeti, *Resmî Gazete.* Cenevre, 1924 Eylülü.

1367 Bu anlaşmazlığın hangi ölçülere vardığını göstermek bakımından ilginç bir örnek sunalım: İngiltere'nin önde gelen ve ciddiliğiyle ün salmış olan gazetelerinden *Manchester Guardian.* 10 Eylül 1924 günü şu manşeti atmıştı: "Herriot çıldırdı mı?". Aynı gün, tam bir rastlantı sonucu olarak Fransa'nın önde gelen ve gene ciddiliğiyle ün salmış olan gazetelerinden *Le Temps*'ın manşeti de şuydu: "MacDonald çıldırdı mı?" *L'Humanité* ise, 11 Eylül 1924 günü şu manşetle çıkacaktı: "Umutsuzluk ne zamandan beri çılgınlık oldu?". Ve tabi bu, bir rastlantı sonucu değildi. (Yazı Kurulu'nun notu.)

1368 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 524.

1369 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 78.

1370 Alexander, *Aynı yapıt,* s. 79.

1371 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928.

1372 Alexander, *Aynı yapıt,* s. 81.

1373 P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 527.

1374 Milletler Cemiyeti, *Resmî Gazete,* 23 Numaralı ek: 5. Asamble'nin kararları. Cenevre, 1924.

1375 Milletler Cemiyeti, *Resmî Gazete,* aynı ek.

1376 Milletler Cemiyeti, *Resmî Gazete,* 23 numaralı ek: 5. Asamble'nin kararları. Cenevre, 1924.

1377 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 532.

2.“BARIŞÇILIK ÇAĞI”NDA İNGİLTERE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKASI

Mısır’da “Bağımsızlık”

Emperyalist diplomasi, o ikiyüzlü barışçılık gösterisinden, ilkin Müslüman Orta Doğu ülkelerinde yararlanmıştır. 1919-1921 dönemi boyunca Yakın ve Orta Doğu’daki bütün ulusal kurtuluş hareketlerini her çareye başvurarak amansızca bastıran Büyük Britanya, zaferi kazandıktan sonra, artık bir hoşgörü politikası gütmenin sırası geldiğine hükmedip, yerli şeflere bazı ödünler verme kararı almıştır.

İşte bu “kemik atma” siyasetinin ilk ürünü, 1922 yılında Mısır’a bağımsızlık tanınması olacaktır.

Ve kurulacak Mısır Parlamentosu için yapılan milletvekili seçimlerinin sonucunda iktidar, Zağlûl Paşa’nın başkanlığındaki, ılımlı milliyetçilerden oluşan bir hükûmete teslim edildi.

27 Ocak 1924 gecesi, yeni hükûmetin kuruluşu dolayısıyla verilen şölende söz alan Zağlûl Paşa, konuklara ve ulusuna şu açıklamada bulunacaktı:

– Bizim asıl gönlümüzde yatan aslan, ülkemizin mutlak bağımsızlığa kavuşmasıdır. Her iki taraf için de ne mutludur ki yeni İngiliz kabinesi, bu konuda bizi anlayışla karşılamaktadır [1378].

“Ama Bu Bal Gibi Emperyalizmdir”

Mısırlı milliyetçileri bekleyen, ne yazık ki tam ve mutlak bir bağımsızlık değil, tam ve mutlak bir hayal kırıklığıydı. İşler şöyle gelişecekti:

Bağımsız bir Sudan-Mısır devleti isteyenlerin, Sudan’da, çıkardıkları bir ayaklanma üzerine, Zağlûl Paşa Londra’ya çağrıldı. Mısır başbakanının Büyük Britanya’nın yeni ve işçi başbakanı Mac Donald’la yaptığı müzakereler, 25 Eylül’den 3 Ekim 1924’e kadar sürdü.

Mısır topraklarındaki bütün İngiliz kuvvetlerinin geri çekilmesini, “İngiliz Danışmanlığı” makamının kaldırılmasını ve dış politika alanında ülkesine mutlak bir özgürlük tanınmasını istemekteydi Zağlûl Paşa. Ayrıca da İngiltere’nin Mısır toprakları üzerinde oturan ulusal azınlıklarla yabancıları korumaktan vazgeçmesini ve Mısır’ın Sudan üzerindeki haklarını tanımasını talep etmişti.

Rivayete göre, Mısır programının bu son noktası Büyük Britanya başbakanının müthiş bir tepki göstermesine yol açmış. Ve büyük bir öfke içinde, şöyle haykırmış Mac Donald konuğuna:

– Ama, bu, bal gibi emperyalizmdir!

İşin rivayet olmayıp da gerçek olan yanı ise, Zağlûl Paşa’nın isteklerinin tümüyle reddedildiğidir. Bunun üzerine Mısır hükûmeti, Milletler Cemiyeti’ne başvurmuştur. Ama Cenevre Asamblesi yine sekreteri açılan davayı kabul etmeyecek ve gerekçe olarak da, şu anlamlı açıklamayı yapacaktır:

“Mısır’ın başvurusu, resmî bir karakter taşımamaktadır; çünkü Milletler Cemiyeti’ne üye olan bir hükûmet tarafından yapılmamıştır.” [1379]

İngiltere’de, 6 Kasım 1924 günü Baldwin-Chamberlain koalisyonunun iktidara gelişiyle Büyük Britanya-Mısır ilişkilerinde yeni bir dönem açılmaktaydı. Sudan’daki İngiliz yine valisi (ya da Sudan diliyle, “serdar”ı) Lee Stack’e bir suikast girişiminde bulunulduğu bahanesiyle Büyük Britanya hükûmeti tarafından Zağlûl Paşa’ya verilen ültimatom, Mısır’la Sudan’ın İngiltere’ye bağımlılığı konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir dille kaleme alınmıştı.

Büyük Britanya hükûmeti, bir yandan da İskenderiye’ye, Kahire ve Sudan’daki garnizonlarına takviye kuvvetleri göndermekte; ayrıca da,

Akdeniz donanmasının birkaç büyük ünitesine İskenderiye ve Port-Said limanlarında demir arttırmaktaydı.

İngiliz ültimatomunu kabul ederek ününe gölge düşürmek istemeyen Zağlûl Paşa, bu durumda, istifa yolunu seçmiştir. Onun yerine iktidara gelen Ziver Paşa'nın başkanlığındaki gerici hükûmet ise, bütün İngiliz isteklerini kabul etmek ve bütün önde gelen bağımsızlık yanlılarını tutuklamakla işe başlamıştır. Böylece Mısır'ın bağımsızlığı da tam bir hayal hâline gelecektir.

"Hiçbir Zaman Bir Tek Ata Oynamamak"

Öbür Orta Doğu ülkeleri de, tıpkı Mısır gibi, Büyük Britanya İmparatorluğunu saran ulaşım yollarının ana düğüm noktalarından birini meydana getirmekteydi. Dolayısıyla da İngiliz diplomasisinin bu bölgedeki temel görevi, en önemli topraklar üzerindeki Büyük Britanya etkisini sağlamlaştırıp yaymak ve Fransız nüfuzunu sarsıp kırmaktı [1380]. Londra bakımından özellikle söz konusu olan da, Fransızları Suriye'den sürüp çıkarmaktı; çünkü Fransız diplomasisi, Suriye'nin Irak'la ve Musul petrol alanlarıyla yakınlığını İngiltere'ye karşı bir koz olarak kullanmaya çabalamaktaydı öteden beri.

Öte yandan Fransa, Büyük Britanya'ya karşı, Araplardan gelen direniş hareketlerini desteklemekten de hiçbir zaman geri kalmamıştı.

Nitekim Paris diplomasisi, 1924 sonbaharı ve 1925 başlangıcı boyunca İngiltere'nin adamı olan Hicaz Kralı Hüseyin'e karşı Orta Arabistan'ın güçlü mezhebi Vahabilerin şefi olan Neced Sultanı İbn Seud'u desteklemişti. Bunun üzerine Hicaz kralı, koruyucusunun yardımını istedi. Ama "Arabistan'da hiçbir zaman bir tek ata oynamamak" şeklindeki eski ilkesine sadık kalan İngiliz diplomasisi, İbn Seud'la pazarlığa oturarak, Vahabileri Hüseyin'e karşı istedikleri gibi hareket etmekte özgür bırakacaktı.

İngiliz diplomasisinin Orta Doğu'daki çabalarına yön veren, Büyük Britanya'ya ait, stratejik noktaların güvenliğini sağlama kaygısı olmuştur. Nitekim işte yine bu kaygıyladır ki Londra, Filistin üzerindeki mandasından

vazgeçip bu ülkeyi bağımsız bir devlet hâline getirmeye bir türlü razı olmamıştı.

Yine aynı kaygıyla İngiliz diplomasisi Irak'la, bu ülke üzerindeki mandasını sürdürmesini sağlayacak bir anlaşma yapma çabasındaydı. Bu çabasını başarıyla sonuçlandırmakta da gecikmeyecekti Londra. Gerçekten de 10 Temmuz 1924 gününü 11 Temmuza bağlayan gece Irak Kurucu Meclisi, tasarısı taraflarca, daha 10 Ekim 1922 tarihinde parafe edilmiş olan İngiltere-Irak İttifak Anlaşması'nı onaylamıştı. Irak'ın Musul petrollerinin yanı sıra Hindistan kapılarını da tuttuğu göz önüne alınırsa, İngiltere böylece Orta Doğu'nun merkez kesimindeki egemenliğini iyice güvenlik altına almış bulunmaktaydı [1381].

1378 *Morning Post* gazetesi, 28 Ocak 1924 tarihli sayı, s. 1, "Mısır'dan yükselen ses" başlıklı yazı.

1379 Milletler Cemiyeti, *Resmî Gazete,* Asamble genel sekreterinin Mısır'ın başvurusuna ilişkin açıklaması, Ekim 1924.

1380 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 262.

1381 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 273.

3. GARANTİ PAKTI TASARISI

“Locarno’nun Gerçek Tohumu”

Başta Mısır olmak üzere bütün Yakın Doğu’da gittikçe gerginleşen durum, İngiliz diplomasisini, garantiler sorununda, Fransa ile bir anlaşma zemini aramak zorunda bırakmıştır.

İngiltere’de bu konuda iki ayrı tez vardı ortada. Bir kısım siyaset adamları, İngiltere’nin bir ada oluşunun ve en önemli sömürgelerinin Anakaraya oranla uzakta bulunuşunun, ülkeyi Avrupa işlerine etkin biçimde el atma zorunluluğundan kurtarması gerektiğini ileri sürmekteydiler. Buna karşılık başka birtakım siyasetçiler de, tam tersine, Avrupa sorunlarıyla ilişkisini kesmiş bir İngiltere’nin dünya politikasının gelişimi üzerindeki tüm nüfuzunu yitirmek gibi büyük bir tehlikeyle yüz yüze gelebileceğini savunuyorlardı [1382]. Bu ikinci takıma göre, İngiliz adalarının askerî güvenliğini tehlikeye düşüren bir başka etken daha vardı üstelik: Savaş havacılığının gösterdiği büyük gelişme.

Büyük Britanya’yı tecrit politikasına karşı çıkanlar, Fransa ve Belçika’yla yapılacak bir anlaşmayı İngiliz güvenliğinin sine qua non (olmazsa olmaz, vazgeçilmez) bir koşulu olarak görmekteydiler [1383].

Bunların düşüncesine göre söz konusu ülkelerle yapılacak bir garanti paktı, üçüncü bir devletin Fransa’yı istila edip Fransız limanlarında İngiltere’ye karşı saldırılara yarayacak deniz ve hava üsleri kurmasını engellemek için yeterliydi.

Nitekim bu konuda daha 1922 yılında Cannes'da İngiliz ve Fransız diplomatları arasında müzakereler yapılmıştı. O sırada Cannes'da Fransa'yı temsil etmekte olan Briand, daha sonra, 1929 yılının Aralık ayında, kendisini Locarno'da "Alman tezinin" savunurluğunu yapmakla suçlayan muhalefete cevap vermek üzere söz aldığı vakit, işte bu müzakereleri hatırlatacaktı Meclis'te ve şöyle diyecekti:

"Ama Locarno'nun kökeni nerededir, bilir misiniz, Efendiler? Büyük Britanya temsilcileriyle yapmış olduğum müzakerelerdedir bu köken... Zira ben, Büyük Britanya temsilcileriyle tartışırken, Fransa... kendisi saldırı nedeni sayılabilecek hiçbir davranışta bulunmadığı hâlde Almanya'nın hücumuna uğradığı takdirde, Büyük Britanya'nın ya da Amerika Birleşik Devletleri'nin ya da her ikisinin birden hemen Fransa'ya yardıma koşmasını sağlamak niyetinde değildim yalnız... Büyük Britanyalı dostlarımıza şunları söyledim ben: Açık konuşalım, dedim. Bizim sınırımızı korumak üzere Ren kıyılarına gelmek, bize yardım etmek sayılmaz; sizin kendi kendinize yardım etmeniz demek olur bu. Bizim sınırımızı korumak üzere Ren kıyılarına gelmek, işin aslında, iki tarafa da ortak bir sınırı korumak demektir..."

"İşte Locarno'nun gerçek tohumu !" [1384]

Alman Diplomasisinin Girişimleri

Bir Ren paktına ilişkin öneriler Almanya tarafından da gelmeye başlamıştı. Gerçekten de 13 Aralık 1922 günü Almanya'nın Washington büyükelçisi Amerikan Dışişleri Bakanı Hughes'ı ziyaret ederek, Alman şansölyesi Cuno'nun, "Ren bölgesinde ortak çıkarları bulunan devletler arasında" bir garanti paktı yapılmasına ilişkin resmî önerisini iletti [1385]. Bu girişim, hiç şüphe yok ki, o sırada Almanya'nın savuşturmaya çabaladığı bir Fransız girişimini, Ruhr bölgesinin işgalini önlemeye yönelik bir girişimdi.

Alman tasarısını haber alan Poincaré, üzerinde durmaya değer bulmadı bu öneriyi. Fransız başbakanının gözünde bu, Almanların Müttefikler arasında yeni bir uzlaşmazlık yaratmak için giriştikleri "beceriksizce" [1386] bir manevraydı.

Ama Amerika ve İngiltere'den Amerikan ve İngiliz kara, deniz ve hava kuvvetlerinin etkin desteğiyle sağlanacak garantiler elde etmeyi uman Fransa, tam bir başarısızlığa uğrayacaktı: Çünkü kolektif garanti paktı tasarısı ertelenecekti.

İngiltere'de Labour Party'nin, Fransa'da da "sol blok"un iktidara gelişiyle birlikte Alman diplomasisi yeniden hücuma geçti.

Gerçekten de, Stresemann, 1924 Eylülünde Cenevre protokolü üzerindeki müzakereler sürüp giderken, Milletler Cemiyeti Konseyi üyesi olan on devletin temsilcilerine bir memorandum vererek, ülkesinin Cenevre kurumuna katılmak istediğini bildirdi.

Almanya bu notada, "askerî durum"unun özellikle göz önüne alınmasını talep etmekte ve bu bakımdan kendisine Milletler Cemiyeti paktının 16. maddesine ilişkin olarak değişik "bazı koşullar" tanınmasını istemekteydi [1387]. Ve bilindiği gibi Milletler Cemiyeti paktının söz konusu maddesi, pakt hükümlerini çiğnemeye yönelen devletlere karşı tüm pakt üyeleri tarafından uygulanacak askerî yaptırımları ve bu yaptırımların uygulanma şekil ve koşullarını sıralamaktaydı.

İngiliz-Alman Uzlaşması

Alman girişimi, Fransız hükûmeti çevrelerinde enikonu telaş uyandırmıştı. Fransız diplomasisi hemen harekete geçerek, Kolonya'daki Fransız birliklerinin geri çekilişinin 10 Ocak 1925 tarihinden sonraya ertelenmesi konusunda Chamberlain'ın onayını koparmaya çalıştı Londra'dan. O sırada Fransa'yı, başlangıçta tasarlanmış olan şekliyle bir garanti paktından vazgeçirmek isteyen Büyük Britanya başbakanı da, Fransızların bu önerisini olumlu karşılayacaktı [1388].

Bununla birlikte, İngiliz diplomasisi, Almanya ile yine de pazarlığa oturmakta yarar görüyordu. Ama artık söz konusu olan ne Cenevre protokolüydü ne de Almanya'nın Milletler Cemiyetine kabulü. Şimdi artık söz konusu olan, sınırlı erimli ve somut bir anlaşma hazırlamaktı.

İngiltere'nin Berlin büyükelçisi Lort d'Abernon, bu konuda özel bir etkinlik gösteriyordu [1389]. Nitekim d'Abernon, güncesinde, o sırada Almanya Dışişleri bakanı olan Stresemann'la hemen her gün temas ettiğini

anlatır. Büyükelçinin belirttiğine göre, iki siyaset adamı arasında tam bir uzlaşma durumu vardır. Tıpkı partneri gibi Stresemann de, anılarında, d’Abernon’la yapmış olduğu dostça görüşmeleri keyifle aktarmaktadır bizlere. Ren paktı tasarısı da dâhil olmak üzere iki hükûmet tarafından hazırlanmış bulunan bütün tasarılarının incelenmesine ve karşılaştırılmasına ayrılan bu görüşmelerden birinde, 29 Aralık 1924 günü yapılan görüşmede, şunları söylediğini belirtmekte Almanya dışişleri bakanı:

“Beş yıldan beri Fransa, hep aynı haksızlık içinde, kendisini durmaksızın tehdit eden bir gizli Alman ordusunun varlığından ve bu tehlikenin bir sonucu olarak da silahsızlanmanın, işgal durumunun vs. şekil ve koşullarını saptama zorunluluğundan söz etmektedir.” [1390]

İngiltere büyükelçisi, Almanya dışişleri bakanının bu şikâyetine karşı son derece yakın bir duyarlık gösterecek ve garanti paktı konusundaki müzakerelere yeniden başlama önerisinde bulunacaktı. Stresemann, bu öneriyi kabul etti hemen; yalnız işe Ren sınırı sorununu çözmekle başlamak gerektiğini belirtmekten de geri durmadı. Ve Alman siyaset adamına göre bu sorun, Fransız-Alman ilişkilerinde tam bir “bit yeniği” durumundaydı [1391].

Şöyle diyordu Stresemann:

“Alman hükûmeti, Versay Barış Antlaşması hükümlerine göre Ren üzerinde meydana gelen statükoyu tanımaya hazırdır ve buna, böyle bir davranışın, Almanya için yaratacağı, moral anlamı ve sorumluluğu ne olursa olsun, hazırdır.” [1392]

Yeni taşarı, Lort d’Abernon ve Alman Dışişleri Müsteşarı Schubert’in işbirliğiyle hazırlanacaktı.

1382 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 87.

1383 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 278.

1384 Bennet, *Documents of International Affairs.* Londra, 1929, cilt I.

1385 *New York Herald Tribune* gazetesi, 14 Aralık 1922 tarihli sayı, s. 1, “Alman önerisi” başlıklı haber.

1386 G. Greer, *The Ruhr-Lorraine industrial problem.* A Study of the economic inter-dependence of the two regions and their relation to the reparation question. Londra, 1925.

1387 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 114.

1388 J.P. Selsam, *The attempts to form an Anglo-French alliance 1919-1924.* Philadelphia, 1936.

1389 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 265.

1390 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 114-115.

1391 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt*, s. 117.

1392 *Gesetz über die Verträge von Locarno und den Eintritt Deutschlands in den Völkerbund vom 28. November 1925, sowie dem Wortlaut des Notenwechsels zwischen der deutschen Regierung und dem Generalsekretär des Völkerbundes vom 14, bis 17. März 1936.* Berlin, 1936.

4. ALMAN MEMORANDUMU VE “RUS TEHLİKESİ”

Herriot’un Sözleri

Böylece hazırlanan metin, 20 Ocak 1925 günü bir notayla birlikte Londra’ya gönderilmiştir. Gerekçe olarak da, Fransa başta olmak üzere bütün öteki ilgili ülkelere sunulmak üzere Alman önerisine verilebilecek “en iyi biçim” hakkında Büyük Britanya hükûmetinin düşüncesini alma zorunluluğu gösterilmektedir. [1393]

Bununla birlikte Londra, bu metnin özü konusunda ihtiyatlı davranma yoluna gidecektir. Gerçekten de Avrupa’da siyasal durum, bu arada yeniden karışmış bulunuyordu. Büyük Britanya hükûmetinin Cenevre protokolünü imzalamayı reddedişi ve Kolonya’daki Fransız birliklerinin geri çekilişinin erteleniși, Fransız-Alman ilişkilerinde yeniden bir gerginleşmeye yol açmıştı.

Nitekim Başbakan Herriot tarafından Fransız Millet Meclisi’nde 28 Ocak 1925 günü yapılan konuşma, hiç de barışçı vurgular taşımamaktaydı:

“Söylenmesi gerekli olan şudur: Bizim Ren kıyılarına yerleşmemiz, ulusal güvenliğimizin temel koşulu hâline gelmiştir... diyordu Herriot. İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, mareşal Foch’un Ren kıyıları boyunca bir savunma hattı kurulması önerisini Versay’da reddetmişlerdi. Ama buna karşılık da Fransa ile bir ortak savunma paktı imzalamayı vaat etmişlerdi. Şimdi Fransa’nın bu vaadin yerine getirilmesini istemeye hakkı vardır.” [1394]

Milletvekillerinin sürekli alkışları arasında bitirmişti sözlerini başbakan.

Herriot, yine aynı söylevin bir yerinde, Versay Barış Antlaşması'nın 169. maddesinin hiçbir zaman işletilmediğini ve Almanya'nın silahsızlandırılmasının düpedüz bir hayalden ibaret kaldığını ileri sürdüğü vakit de bütün meclis tarafından şiddetle alkışlanmıştı.

Şöyle demişti Fransız başbakanı:

"Reichswehr'e gerekenden çok daha fazla levazım ve cephane kalmıştır Almanya'nın elinde. Ve bunlar eski Alman ordusunu tüm kadroları, yine kurmayı ve baş komutanlığıyla yeniden örgütlemeye yaramaktadır. Alman askerî donatımı günümüzün en modern donatımlarından biridir. Almanlar, Fransa'dan nefret etmekte ve rövanşa hazırlanmaktadırlar. Unutmayınız ki Fransa, yüreğinin bir santimetre ötesinde bir hançerle, barış müzakerelerine oturmak durumunda kalmaktadır sürekli olarak: Bırakın da bu hançeri göğsümüzden uzaklaştıralım artık: Avrupa ve dünya barışını kurmak üzere çalışmak istiyorum, evet. Ama bu barışın ilk güvenlik koşulu olarak da, kendi ülkemin güvenliğini sağlamak istiyorum." [1395]

Alman Diplomasisinin Yeni Girişimi

Büyük Britanya hükûmetinin Alman notası karşısındaki tavrını belirleyen, Fransızların bu ruh hâli olmuştur. Nitekim İngilizler, uzun bir susuştan sonra, müttefikleri Fransa'nın bilgisi dışında Berlin'le pazarlığa oturmayacaklarını bildirmişlerdir.

Ama bu, yine de, Alman önerisinin kesinlikle reddedildiği anlamına gelmemekteydi. Dolayısıyla da Stresemann, 9 Şubat 1925 günü ilkin Fransa'ya ve sonra da öbür Müttefik devletlere, müzakerelere 1922 Cuno tasarısını esas alarak devam etme önerisinde bulundu.

Almanya dışişleri bakanı, bu yeni memorandumunda şunları söylemekteydi:

"Almanya, Ren üzerinde bugün varolan topraksal statükoyu garanti eden bir paktı, kabul edilebilir olarak göz önüne alabilir. Ren kıyılarında çıkarı bulunan devletler, söz konusu paktın hükümleri gereğince, Renanya'daki topraksal statükoyu kesinlikle gözetmeyi üstlenebilirler; bu yükümü, ortaklaşa ve tek tek üstlenmeyi garanti edebilirler ve nihayet, söz konusu yükümü çiğnemeye yönelik her türlü davranış ve eylemi kendi öz

güvenliklerine karşı yöneltilmiş birer davranış olarak kabul edeceklerini ve ona göre davranacaklarını açıklayabilirler.”[1396]

Almanya’nın Moskova büyükelçisi Brockdroff-Ranzau, Sovyet diplomatlarıyla yaptığı görüşmelerde, Alman önerisinin Müttefiklerin Renanya’yı boşaltmayı reddedişlerine sıkı sıkıya bağlı bulunduğunu öne sürmekte ve şöyle demekteydi:

“Alman hükûmeti, bu noktanın kesinlikle ve tamamen farkına varmış durumdadır: Fransızların Ren topraklarını boşaltmalarını istiyorsak, garanti taleplerini de şu ya da bu biçimde yerine getirmek zorundayız.” [1397]

Almanya’nın “barış taarruzu”nun gerçek açıklaması, Berlin diplomasisine göre buydu. Bu “taarruz”un anlamını özetlemek üzere, şunları söylüyordu Brockdorff-Ranzau:

“Almanya’nın Batı’da gerçekleşmesini istediği şey, katiyen ve katiyen, Versay Barış Antlaşması’nın revizyonu değildir. Almanya’nın bu alanda biricik amacı, Fransız birliklerinin söz konusu antlaşmayla belirlenmiş bulunan sınırlara çekilmesini sağlamak ya da başka bir deyişle, Ren üzerindeki Alman egemenliğini yeniden garanti altına almaktır.” [1398]

Alman diplomasisi, Versay Antlaşması’nın yine revizyonundan vazgeçme görüntüsü altında, anahtar konuları pekiştirmek isteğindeydi aslında; bu konular, sırası geldiğinde, Versay sistemine karşı yoğun bir saldırıyı olanaklı kılacaktı.

Stresemann’in Bir Mektubu

Almanya tarafından ileri sürülen Ren paktı tasarısı bu ülkenin doğu sınırları konusunda hiçbir yüküm içermiyordu. Besbelliydi ki Alman diplomasisi, söz konusu sınırın yeniden gözden geçirilebileceğine ilişkin gizli umutlar beslemekteydi. [1399]

7 Eylül 1925 tarihinde eski Kronprinz’a (veliaht) yazdığı bir mektupta, Alman diplomasisinin ilk ereklerini şöyle dile getiriyordu dışişleri bakanı:

“Bence Alman dış politikası, şu an için, büyük hedefe ulaşmayı amaçlamalıdır. Söz konusu hedefler şunlardır: Her şeyden önce, tazminatlar sorununun bizim bakımımızdan elverişli bir çözüme bağlanması ve barışın

pekiştirilmesi... ki bunlar, Almanya'nın yeniden kalkınmasının vazgeçilmez öncüleridirler. İkinci olarak, yurt dışında oturan Alman yurttaşlarının, yani şu anda yabancı ülkelerde yerleşik bulunan ve dolayısıyla da yabancı boyunduruğu altında yaşayan 10-12 milyon ırkdaşımızın korunması gelir. Üçüncü ödevimizse, Doğu sınırlarının revizyonunu sağlamak, yani Danzig ile Polonya koridorunun Almanya'ya dönüşünü ve Yukarı-Silezya sınırının bizim istediğimiz yönde değişmesini gerçekleştirmek olmalıdır." [1400]

"Bolşevik Mikrobu"

Ve Stresemann, şöyle devam ediyordu mektubuna:

"Daha uzak bir gelecekte Alman Avusturya'sının ilhakını da göz önüne almak gerekmektedir. Bunu söylerken, böyle bir ilhakın –büyük yararları olmakla birlikte– "Alman İmparatorluğu sorunu"nu büyük çapta karmaşık hâle sokmaktan geri kalmayacağını unutmuyor değilim." [1401]

Almanya, ereklerine daha kolayca ulaşabilmek için giriştiği galipleriyle uzlaşma çabalarında, "Bolşevik tehlikesi" umacısından defalarca yararlanmıştı. Nitekim Berlin hükûmeti, her fırsatta Müttefiklere anlatmak istemiştir ki Almanya'yı "eşitlik çerçevesi içinde" Avrupa halkları ailesine almamakta inat ettikleri takdirde ülkesi ister istemez "Sovyetlerin kollarına atılmak" [1402] zorunda kalacaktır.

Gerçekten de Stresemann, 5 Mart 1925 günü Büyük Britanya'nın Almanya büyükelçisiyle yaptığı bir konuşmada açıkça şöyle diyordu:

"Poincaré bu politikasını sonuna kadar sürdürecek olursa, Almanya için Rusya ile koalisyon kurmak ve Sovyetlerle el ele bütün Avrupa'ya egemen olmaktan başka yol kalmayacaktır." [1403]

Manevra ortadaydı: Berlin diplomasisi, bir Alman -Sovyet bloğunun tüm kapitalist ülkelerde uyandırdığı derin korkudan yararlanıyordu yine.

Bu durumda Lort d'Abernon, Müttefik hükûmetlere şu noktayı ispat etmeye çalışmaktaydı:

"Müttefiklerin çıkarlarına en uygun düşen politika, Batı Avrupa'yı Almanya'nın kopuşuyla belirecek bir tehlikenin içine sürüklememek koşuluyla, Fransız sınırlarını garanti altına almak olacaktır." [1404]

Büyükelçi, bu görüşüne gerekçe olarak da şöyle bir olasılığı öne sürmekteydi:

“Hiç şüphe yok ki herkesten önce İngiltere’ye karşı kurulacak olan bir Alman-Rus ittifakı gerçekleştiği takdirde, komünist fikirlerin Almanya’da yayılması kaçınılmaz hâle girecektir. Ve hastalık bir kere Almanya’ya bulaştıktan sonra, en başta Fransa olmak üzere Avrupa’nın bütün öbür ülkeleri Bolşevik mikrobuna karşı kendilerini nasıl koruyabilirler ?” [1405]

Yine aynı dönemde, Stresemann’a yakın organlar da benzer düşüncelerle dolu yazılar yayınlamaktaydılar. Örneğin bu arada Muller imzasıyla yayınlanan “Anti sovyetik Cephe” başlıklı bir makalede, Alman dışişleri bakanının manevrasını açıkça belli eden şu sözler yer almaktaydı:

“Uygar ülkeler tarafından Asya’ya ve Bolşeviklere karşı yürütülen mücadeleye Almanya’nın da artık var gücüyle katılması kaçınılmaz bir zorunluluk hâline gelmiştir.” [1406]

Ve yazar, bu fikri geliştirerek sürdürdüğü makalesini şu anlamlı sözlerle sonuçlandırıyordu:

“Ama Almanya’nın bu konuda yardımı gerçekten arzu edilmekteyse, bu yardımı isteyenlerin her şeyden önce yapmaları gereken bir şey vardır: İşe, bugüne değin Almanya’ya karşı takınılmış olan tavrı değiştirmekle başlamak.” [1407]

1393 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, 21 Ocak 1925 tarihli sayı, s. 1, “Garanti paktı tasarısı Londra’ya yollandı” başlıklı yazı.

1394 *Le Temps* gazetesi, 29 Ocak 1925 tarihli sayı, s. 1, “Başbakanın konuşması” başlıklı haber.

1395 *Le Temps* gazetesi, 29 Ocak 1925 tarihli sayı, s. 3, “Başbakanın konuşması” başlıklı haberin devamı.

1396 Karl Strupp, *Des Werk von Locarno*, Berlin-Stuttgart, 1926, s. 35-37.

1397 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği’nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1398 G. Deborin, *Aynı yapıt.*

1399 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 548.

1400 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 552-553.

1401 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* s. 553.

1402 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 555.

1403 D’Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce‘den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 272.

1404 D'Abernon, *Aynı yapıt*, cilt II, s. 274.
1405 D'Abernon, *Aynı yapıt*, cilt II, s. 274-275.
1406 *Zeit* gazetesi, 3 Ocak 1925 tarihli sayı, s. 1, "Anti sovyetik Cephe" başlıklı yazı.
1407 *Zeit* gazetesi, 3 Ocak 1925 tarihli sayı, s. 3, "Anti sovyetik Cephe" başlıklı yazının devamı.

5. GARANTİ PAKTI KONUSUNDAKİ İNGİLİZ-FRANSIZ TARTIŞMALARI

Chamberlain'ın Memorandumu

Bununla birlikte, İngiltere, Alman girişimine cevabında ihtiyatlı davranma yoluna gidecekti. Yine Lort d'Abernon'ın tanıklığına göre, Büyük Britanya hükûmet üyeleri 20 Şubat 1925 günü önlerinde bir memorandum bulmuşlardır. Austin Chamberlain tarafından kaleme alınmış olan bu belge, Büyük Britanya, Fransa ve Belçika arasında üçlü bir paktı öngörmekteydi. [1408]

Savaş sonrası Avrupa'sındaki uluslararası durumun istikrarsızlığı üzerinde ısrarla duran Chamberlain şöyle bir sonuca varıyordu memorandumunda:

"Bu istikrarsızlık, büyük bir ölçüde, Rus sorununun yarattığı bir istikrarsızlıktır. Kıtanın en büyük devletlerinden biri, Avrupa ulusları arasındaki uyuşmanın dışında kalmıştır. Yarın belki de Rusya, kıtasal dengede belirleyici bir önem kazanmış olacaktır. Bugünse aynı Rusya, Avrupa'nın Doğu ufkunda tehdit dolu bir kapalı kutu hâlinde, ama tecrit edilmiş olarak, tıpkı fırtına taşıyan bir bulut gibi asılı durmaktadır." [1409]

Daha sonra memorandum, ikinci bir "istikrarsızlık öğesi" olarak Fransız-Alman ilişkilerini göstermekte ve bu konuda şöyle bir sonuca ulaşmaktaydı:

"Bu ilişkilerin böyle oluşu dolayısıyla saldırıya geçebilir Almanya. Bu ülke er geç yeniden bütünlüğüne kavuşacaktır. Ve o zaman da hiç şüphe yok ki Polonya'ya ilişkin kararların yeni baştan gözden geçirilmesini ve

düzeltilmesini sağlayacak yollara başvuracaktır. Fransa tecrit edilmiş bir hâlde olur ve İngiltere de tarafsız kalırsa, besbellidir ki Fransa'ya saldıracaktır Almanya. Fransa işte bu tehlikeye karşı garanti altında bulunmadığı sürece öyle yollara başvuracaktır ki sonunda Almanya öç almaya kalkacak, bunun kurbanı da yine Fransa olacaktır." [1410]

Özet olarak Chamberlain, İngiltere, Fransa ve Belçika arasında üçlü bir ittifak kurulmasından yanaydı; İngiliz devlet adamına göre söz konusu ülkeleri bir Alman saldırısına karşı koruyabilecek olan tek kalkan böyle bir pakttı.

Stresemann Kazanıyor

Ne var ki Büyük Britanya kabinesi, Chamberlain'ın pratik önerisini kabule yanaşmayacaktı. Gerçekten de hükûmet üyeleri, Ren sınırları konusunda kolektif bir garanti paktı yapılmasını ve İngiltere'nin bu paktta kefil (ya da "garantör") [1411] devlet rolü oynamasını yeğ tutmaktaydılar. Özellikle Balfour, Curzon ve Birkenhead, Chamberlain'in tasarısına karşı çıkmakta ve gerekçe olarak da bu tasarının, "Almanya'yı Rusya ile bir yakınlaşmaya sürükleyebilecek nitelikte" olduğunu öne sürmekteydiler [1412].

Bu anlaşmazlık üzerine Chamberlain istifa etti. Ama istifası hükûmet tarafından geri çevrilecekti [1413]. Ve o andan itibaren de, sadece siyasal görüşlerini paylaşmakla kalmayıp aynı zamanda yakın dostları olan D'Abernon'la Curzon'un baskısı altında, 180 derecelik bir dönüş yapan Chamberlain, 9 Şubat 1925 tarihli notaya dayanan bir İngiliz-Alman anlaşmasının avukatlığını yüklenecekti.

Bu durumda Stresemann, ilk kesin başarısını kazanmış oluyordu. Gerçekten de, bir Alman-Sovyet ittifakı olasılığı karşısında dehşete kapılarak Alman şantajına boyun eğen İngiliz diplomasisinin bundan böyle takınacağı tavır, Alman emperyalizminin siyasal ve askerî bakımlardan yeniden doğuşunu büyük çapta kolaylaştıracak; böylelikle de Alman rövanşının hızlanmasını sağlayacaktı.

İngiliz desteğinden umulmadık bir güç kazanan Stresemann, Müttefikler arası anlaşmazlıkları ustaca kullanarak, Fransa ve Belçika diplomasilerini

alt etmekte gecikmeyecektir.

Polonya Diplomasisinin Çabaları

Nitekim Fransa Başbakanı Herriot, Alman memorandumunu öbür müttefikleriyle el ele incelemeyi kabul etmiştir. Bununla birlikte Paris diplomasisi, Versay Barış Antlaşması'na aykırı düşecek hiçbir hükmü kabul etmeyeceği konusunda da müttefiklerini önceden uyarmıştır [1414].

Gerek Batı ve gerekse Doğu sınırları için garanti istemekteydi Fransız diplomasisi. Belçika Dışişleri Bakanı Huymans ise, Chamberlain tarafından ortaya atılmış olan üçlü pakt tasarısı üzerinde ısrarla duruyordu. Mussolini'ye gelince: İtalyan diktatörü, İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya ve Almanya arasında beşli bir pakt öneren Fransız tasarısını desteklemekteydi.

Öte yandan, bir başka siyaset adamının da paçaları sıvadığını görüyoruz: Polonya Dışişleri Bakanı Skrjinsky'di bu. Büyük Avrupa başkentlerinde bir propaganda turnesine çıkmıştı ve Almanya-Polonya sınırının korunması zorunluluğu hakkında söylevler vermekte, makaleler yayınlamaktaydı. Nitekim Polonyalı diplomat bir yazısında şöyle diyordu:

"Avrupa'nın belirli bir noktasını garanti altına alıp da bütün öbür bölgeleri korumasız bırakmak, çok güzel duvar halılarıyla süslü bir salonu olan bir evde sadece bu salon için tedbir alıp bütün öteki odalarda yığılı eşyayı gözden çıkarmaktan farksız bir iştir." [1415]

Kendi yönünden Alman diplomasisi de, Fransız-Polonya ortak propagandasının etkilerini önlemek için çaba harcıyordu. Gerçekten de, o sırada dışişleri bakanlığına getirilmiş olan Schubert (bu arada Stresemann da Şansölye olmuştu). Lort d'Abernon'a, "Polonya'nın Almanya tarafından değil de asıl Sovyet Rusya tarafından tehdit altında tutulduğunu ispata çalışmaktaydı [1416]. Öte yandan Stresemann da, İngiltere büyükelçisiyle yaptığı görüşmelerde Polonya'nın bir Ren paktının imzalanmasından katiyen ürkmemesi gerektiğini, çünkü bu tasarının gerçekleşmesinde herkesten fazla bu ülkenin çıkarı bulunduğunu ileri sürüyordu.

Nitekim Lort d'Abernon, güncesinin 10 Mayıs 1925 tarihli yaprağında, bu konuda şunları not ediyor:

"Şansölyenin bana açıkça söylemiş olduğu bir nokta var: Avrupa güvenliğinin sağlamlaşmasından en fazla kârlı çıkacak olan ülke, biliniz ki, Polonya olacaktır. Çünkü tehlikeli bir nokta meydana getirmektedir Polonya. Ve eğer günün birinde savaş patlayacak olursa, ilk kıvılcım Polonya'da patlayacaktır." [1417]

Bu arada Çekoslovakya diplomasisi de Alman propagandasının etkisinde kalmaktan kurtulamamıştı. Nitekim Çek Dışişleri Bakanı Benes, 1 Nisan 1925 günü Çekoslovakya Senatosu Dışişleri Komisyonu'nda yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu:

"Hükûmetimiz, Alman önerilerini ve hakemli anlaşmaları, barış yolundaki yine hareket çerçevesi içinde ileri bir adım alarak değerlendirmekte ve ilke bakımından tam bir anlaşmaya varmış bulunmaktadır." [1418]

Hindenburg Konuşuyor

Tıpkı Almanya gibi Fransa da, bütün bu dönem boyunca, Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini kazanma çabasındadır. Nitekim Fransız hükûmeti, Amerikan ulusunun "evrensel barış ve güvenlik davası"na katkıda bulunmak zorunda olduğunu ileri sürmektedir durmadan [1419].

Berlin'e gelince: Alman diplomasisi daha da ileri gitmekte ve Amerikan hükümetine, yapılması tasarlanan antlaşmaların pratik uygulanmasından doğacak bütün sorunlarda süper hakem rolü yüklenmesini önermektedir [1420].

Ne var ki Washington, hareket özgürlüğünü korumak niyetindedir. Dolayısıyla da Alman önerisine, garanti paktı tasarısını onaylamakla birlikte, söz konusu pakta katılmanın kendisi bakımından olanaksızlığını bildiren bir cevap verecektir [1421]. Bununla birlikte Amerikalılar, garanti paktının Almanya'daki Amerikan sermayelerini de bir bakıma garanti altına alacağı düşüncesiyle, İngiliz diplomasisinin Avrupa'yı "barışa kavuşturma" çabasını desteklemekten geri kalmamışlardır.

Ama müzakereler bir türlü ilerlemiyordu. Müttefik diplomasisi, haftalarca ve aylarca süren tartışmalardan sonra, Alman memorandumuna ortak bir cevap kaleme almayı başaramamış bulunmaktaydı. Bu arada Almanya'nın

iç durumunda önemli değişiklikler meydana gelmişti. 28 Şubat 1925 tarihinde Cumhurbaşkanı Ebert ölmüştü örneğin. Ve yerine, yaşlı Mareşal Hindenburg seçilmişti. Bu, monarşist ve gerici akımların azmakta olduğunu göstermiyordu sadece; aynı zamanda ve her şeyden önce, “öç alma” (“rövanş”) yanlılarının zaferini de belgelemekteydi.

Nitekim yeni başkanın meclisi açış konuşması, Danzig, Polonya koridoru ve Yukarı Silezya sorunlarına verdiği yer ve önem bakımından, Alman emperyalistlerinin yüreğinde yeni umutlar uyandıracaktı [1422]. Öte yandan Kolonya’daki Fransız birliklerinin geri çekilmesinin ertelenmesi de, halk yığınlarındaki şoven duyguları körüklüyordu.

Almanya’daki olaylar, Berlin diplomasisinin önerisine verilmesi gereken cevabın daha fazla geciktirilmesini olanaksız kılıyordu. Ama Herriot kabinesinin düşüşü ve onun yerine Painlevé hükûmetinin kuruluşu da Müttefik notasının hazırlanmasını engelleyecekti. Bu arada Polonya ile Çekoslovakya, Alman memorandumuna cevap sayılabilecek bir hakemlik anlaşması imzaladılar [1423].

Müttefik Notası

Nihayet 12 Mayıs 1925 günü Briand, Londra’ya Müttefikler için bir ortak nota tasarısı iletti. Fransız önerisi, temelde, Almanya ile Batı ve Doğu komşuları arasında imzalanacak ve İngiltere tarafından garanti edilecek bir tek pakt düşüncesine dayanmaktaydı.

Ne var ki bu türden bir anlaşma, Londra’nın amaçlarına uygun düşmemekteydi. Gerçekten de, Almanya ile bir uzlaşma isteyen İngiliz diplomasisi bu ülkenin Doğu sınırlarını garanti etmek niyetinde değildi katiyen. Nitekim Chamberlain tarafından 19 Mayıs 1925 günü Fransa’nın Londra büyükelçisine verilen memorandum Briand tasarısının bir eleştirisi niteliğindeydi.

Tasarlanan paktan doğacak yükümlülüklerin iki yanlı bir karakter taşıması gerektiğini ileri sürüyordu memorandum: İngiliz hükûmetine göre, paktın getireceği garantilerden Almanya da yararlanmalıydı.

Briand, metne bir garanti ekletmek ya da, hiç değilse, Almanya’ya komşu olan tüm ülkelerin sınırlarının çiğnenmezliğini ve değiştirilmezliğini hükme

bağlayan bir madde koydurmak için çok çaba gösterdi. Ama bütün girişimleri, Büyük Britanya'nın kesin karşı çıkışı önünde sonuçsuz kalacaktı.

Bu durumda, tasarısının İngilizler tarafından değişikliğe uğratılmış şeklini kabul etmek zorunda kaldı Fransa dışişleri bakanı. Ve böylece kesin şeklini alan ortak nota, 16 Haziran 1925 günü Berlin'e yollandı.

Almanların Cevabı ve Bankacılar

Alman hükûmetinin cevabı 21 Temmuz'da geldi. Müttefikleri "Almanya'nın da katıldığı uluslararası anlaşmalar yoluyla barışı pekiştirmeye hazır" görmekten duyduğu hoşnutluğu dile getiriyordu bu notada Berlin [1424], ama bazı ihtiyat kayıtları koymaktan da geri kalmıyordu. İşgal altındaki Alman Cemiyeti'ne giriş koşullarına ilişkindi söz konusu kayıtlar.

Besbelliydi ki Almanlar, şantaj politikalarını sürdürmek niyetindeydiler [1425]. Ve bu durumda bankacılar, Müttefik diplomasisinin imdadına koşacaktı.

Gerçekten de, İngiltere Bankası direktörü Montagu Norman'la Birleşik Devletler Rezervleri Federal Bankası Direktörü Benjamin Strong, 1925 yılının Temmuz ayında Berlin'e gittiler. Ve orada Reichsbank'taki meslektaşları Dr. Schacht'a anlattılar ki Almanya, ancak garanti paktını imzalamak koşuluyla kredi alabilir [1426].

Öte yandan, Fransızları yola getirme işini de Amerikan diplomasisi yüklenmişti. Nitekim "Travellers Club" de verilen şölende, Amerika Birleşik Devletleri'nin Londra büyükelçisi Houton, sözü hiç evirip çevirmeksizin, Almanya'nın önerdiği ve İngiltere'nin kefillik ettiği garanti paktı tasarısını imzalamayı reddedecek olan hükûmetlere Amerika'nın kredi açmayacağını belirterek şöyle dedi:

"Avrupa'yı yeni baştan kalkınmaya götüreceği belli olan bu garanti anlaşmasının şu ya da bu şekilde imzalanması temel bir gereklilik hâline gelmiştir." [1427]

Bu açıklamanın hemen ardından Amerikan hükûmeti de, alacaklısı bulunduğu ülkelere ve bu arada özellikle Fransa'ya başvurarak, kendisine olan borçların elden geldiğince çabuk ödenmesini resmen talep etti [1428].

1408 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 279.

1409 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 284.

1410 D'Abernon, *Aynı yapıt,* cilt II, s. 284-285.

1411 "Garan" (yazılış şekli, "garant") sözcüğü, Fransızca'da "kefil olmak" ya da "güvence altına almak", "güvence vermek" anlamlarına gelen "garantir" fiilinin kökenindeki isimdir. Bu isim, son Kıbrıs olayları sırasında, yanlış olarak, "garantör" şeklinde Türkçe'ye aktarılmıştır. Biz bu çeviride, söz konusu yanlışlığa katılmış olmamak için, "kefil" sözcüğünü kullanma yoluna gittik.(Ç.N.).

1412 A. Chamberlain, *Peace in our time.* Addresses on Europe and the Empire. Londra, 1928.

1413 Chamberlain'ın istifasına yol açan memorandumun tam metni, ilk kez, *Chicago Tribune* gazetesinin Paris baskısında, sonra da, oradan aktarma yoluyla, *Europäische Gespräche*'de yayınlanmıştır.

1414 *Le Temps* gazetesi, 18 Şubat 1925 tarihli sayı, s. 1, "Herriot'nun uyarısı" başlıklı haber.

1415 *Le Temps* gazetesi, 20 Mart 1925 tarihli sayı, s. 1, "Avrupa'nın Güvenliği" başlıklı yazı.

1416 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 290.

1417 D'Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce'den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 294.

1418 Benès'in bu söylevi, *International Conciliation* adlı belgeler derlemesinin 1925 yılında çıkmış olan 212 numaralı sayısının 225-244. sayfalarında yayınlanmıştır.

1419 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 148.

1420 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 574.

1421 *New York Herald Tribune* gazetesi, 3 Nisan 1925 tarihli sayı, s. 1, "Dışişleri Bakanlığı'nın Alman başvurusuna cevabı" başlıklı haber.

1422 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, 5 Mart 1925 tarihli sayı, s. 1, "Mareşalin konuşması yüreklere su serpti" başlıklı yorum.

1423 *Pravda* gazetesi, 26 Nisan tarihli sayı, s. 1, "Polonya ile Çekoslovakya arasındaki 23 Nisan anlaşmasının getirdikleri" başlıklı yorum.

1424 *Gesetz über die Vertrâge von Locarno und den Bintritt Deutschlands in den Völkerbund vom 28. November 1925, sowie dem Wortlaut des Notenwechsels zwischen der deutschen Regierung und dem Generalsekretär des Völkerbunden vom 14. bis 17. März 1936.* Berlin, 1936.

1425 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 163.

1426 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 586.

1427 D’Abernon, *Barış Elçisi.* Günceden seçmeler (İngilizce’den çeviri). Cilt II, Moskova, 1931, s. 318.

1428 *Le Temps* gazetesi, 12 Temmuz 1925 tarihli sayı, s. 1, “Amerika şantaj mı yapıyor?” başlıklı yazı.

6. FAS VE SURİYE OLAYLARI

Abdülkerim

Fas'ta sürdürdüğü savaşın sonucu olarak ortaya çıkan siyasal ve mali güçlükler dolayısıyla uluslararası durumu gittikçe sarsılan ve ciddileşen Fransa, ödün vermekten başka bir çaresi kalmadığını görüyordu. Rifliler tarafından Kuzey Fas'ta İspanyollara karşı başlatılan ayaklanma uzadıkça uzuyordu. İsyancıların şefi olan Abdülkerim, hem kusursuz bir örgütçü, hem de büyük çaplı bir kumandandı. Ve Rifliler, "Bağımsızlık ya da Ölüm" parolasıyla ve böyle bir önderin yönetimi altında, özgürlük için kahramanca bir savaş vermekteydiler.(1921-1926 yılları arasında Kuzey Fas Rif yöresi çiftçilerinin başlattığı isyan)

Fas savaşının ülkesinde siyasal ve mali bir bunalıma yol açtığını gören İspanyol diktatörü Primo de Rivera, Fransa'dan yardım talebinde bulundu. Paris hükûmetinin bu isteği olumlu karşılaması üzerine, 300 bin kişilik bir Fransız-İspanyol ordusu Abdülkerim'e karşı harekete geçti. Ayrıca Fransız ve İspanyol donanmaları da Fas'ın kuzey kıyısını bloke ettiler.

Bununla birlikte 1925 yılı Nisan'ında Abdülkerim'in kuvvetleri karşı saldırıya geçecekti. İngiliz finansörü Gardiner, kaçak silah sağlıyordu isyancılara. Para yardımı ise, bir demir madeninin işletme imtiyazı karşılığında, Amerikalı bankacı Ben'den gelmekteydi. Ayrıca Fas'taki İtalyan ve Alman ajanları da, Abdülkerim tarafından İspanya ve Fransa'ya

karşı girişilmiş olan direniş hareketinden kendi ülkelerinin çıkarına yararlanma çabasındaydılar.

1925 Mayıs'ında bütün dünya hükûmetleri Fransız hükûmetinin Fas olayları hakkındaki görüşünü açıklayan bir resmî bildiriyle karşılaştılar [1429]. Alışılagelmiş "barışçılık" lafazanlığına başvuran Paris diplomasisi ilgili devletleri kandırmaya çalışmaktaydı ki Fas savaşı, Fransa'nın Kuzey Afrika'da bir yayılma politikasının sonucu olmadığı gibi Akdeniz'deki statükoyu değişikliğe uğratma arzusunun da bir sonucu değildir. Bildiride, şöyle diyordu:

"Tam tersine Fransa, Afrika'da sürekli bir barışın kurulmasını ve Avrupa'nın Afrika kıtası üzerindeki kültür misyonunun umulan sonuçları verebilmesi için zorunlu koşulların yaratılmasını istemektedir." [1430]

Chamberlain, Fransız notasına verdiği cevapta, Büyük Britanya hükûmetinin "Fransa'nın içişleri" ne karışmayı aklından geçirmediğini açıklamıştı. Ama hemen ardından da, askerî harekâtın Tanca bölgesine de sıçramasından İngiltere'nin ciddi şekilde kuşkulandığını eklemiş; buna gerekçe olarak da şunu söylemişti:

"Zira Büyük Britanya hükûmeti, Tanca topraklarının isyan hareketi için bir hazırlık merkezi hâline gelmesini ve getirilmesini kabul edemez." [1431]

İngiliz Diplomasisi ve Suriye'deki Durum

Büyük Britanya hükûmeti, Avrupa ve Yakın Doğu sorunları üzerinde Fransız hükûmetiyle bir uzlaşmaya vardıktan sonradır ki bu ülkenin Rif devletini abluka altına almasına yardım etmiştir. Ama Fas savaşı, Fransa'ya hemen hemen hiçbir gerçek avantaj sağlamayacaktır.

Nitekim Rif, İspanya protektorası altında kalmış ve Fransa, bu ülkeye yollamış olduğu kuvvetleri geri çekmek zorunda bırakılmıştı. Fransız burjuvazisi, bu durum karşısındaki hoşnutsuzluğunu gizlemiyordu katiyen. Paris gazeteleri, öfke içinde, şu soruyu sormaktaydılar:

"Sadece ve sadece İspanya kralının çıkarları için Fransa nasıl olur da 15 bin insan ve 2 milyar frank feda etme durumunda kalabilir ?" [1432]

Yine bu “barışçı dönem”de Fransa, Suriye’de de Dürzilere karşı savaşmak zorunda kalacaktır. Gerçekten de Fransız işgalinin bu ülkede yarattığı hoşnutsuzluk, 1924 yılında apaçık bir ayaklanma hareketine dönüşmüş bulunmaktaydı. Fransız makamlarına vergi ödemeyi ve Fransız parası kullanmayı reddediyordu Araplar. Ve General Weygand, hareketi bastırmakla görevlendirildi.

Ama “sol kartel” in iktidara gelişinden sonra Weygand’ın yerine, tam bir radikal olarak bilinen General Sarrail atanacaktı. Sarrail, Suriyeli milliyetçilerin sempatisini kazanmak amacıyla, “Büyük Lübnan Parlamentosu”nu oluşturmak üzere bir seçim kararnamesi yayınladı. Ne var ki milliyetçiler bütün Suriye’nin birleşmesini istemekteydiler. Ülkede yeni ayaklanma merkezleri belirmekteydi. Bunların en önemlisi, Şam’ın hemen 10 kilometre güneyindeki dağlık bölgeydi.

Ayaklanmayı kesinlikle bastırmak için yeterli kuvvete sahip olmayan Fransızlar, ister istemez, Dürzilerin belli başlı önderlerinden biri olan Sultan El Atraş’la pazarlığa oturmak zorunda kaldılar.

Musul Sorunu

İngiliz diplomasisi, Suriye olaylarından yararlanarak Orta Doğu’da kendi durumunu pekiştirme yoluna gitmiştir.

Nitekim 1924 yılının Eylül ayında Milletler Cemiyeti’ndeki İngiliz temsilcisi Amery, hem kendi hükûmeti ve hem de Irak Parlamentosu(!) adına, bu ülke üzerindeki İngiliz mandasının uzatılmasını talep edecektir [1433]. Ve Milletler Cemiyeti tarafından 25 Nisan 1920 tarihinde dört yıllık bir süre için verilen manda, 27 Eylül 1924 günü uzatılmıştır. Bunu, bir yıl sonra, Milletler Cemiyeti Konseyi’nin Musul’u Irak topraklarına bağlamak kararı izleyecektir.

Bunun üzerine Türk delegesi, hükûmetinin Milletler Cemiyeti’ne Musul konusundaki uzlaşmazlığı çözme hakkını tanımadığını, alınan kararı da uyulması zorunlu bir karar saymayacağını bildirmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin itirazını göz önüne alan Milletler Cemiyeti, işi La Haye Adalet Divanı’na havale etmiştir. Ama Türk hükûmeti buna da itiraz edecek ve La Haye’e temsilci göndermeyecektir.

Çatışmadan kârlı çıkan Fransa olmuştur [1434]. Gerçekten de Paris diplomasisi, Büyük Britanya'yı desteklemek yerine, Londra'ya açıkça belirtmiştir ki böyle bir destek ancak İngiltere'nin Ren sınırının güvenliği konusunda daha anlayışlı davranmasıyla söz konusu olabilir. Ve İngiliz hükûmeti, ister istemez, Fransızlarla uzlaşma yoluna gitmiştir.

1429 *Pravda* gazetesi, 22 Mayıs 1925 tarihli sayı, s. 1, "Fransız hükûmeti kimi kandırıyor?" başlıklı yazı.

1430 *Le Temps* gazetesi, 14 Mayıs 1925 tarihli sayı, s. 1, "Hükûmetin açıklaması" başlıklı haber.

1431 *Manchester Guardian* gazetesi, 21 Mayıs 1925 tarihli sayı, s. 1, "Hükûmet Fransa'nın iç işlerine karışmak niyetinde olmadığını açıkladı" başlıklı yazı.

1432 *Le Temps* gazetesi, 1 Haziran 1925 tarihli sayı, s. 1, "Bu ne biçim dostluk?" başlıklı yazı.

1433 *Pravda* gazetesi, 25 Eylül 1924 tarihli sayı, s. 1, "Irak adına konuşan bir İngiliz" başlıklı yazı.

1434 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 540.

7. İTALYA'NIN TUTUMU

Mussolini'nin Söylevi

Garanti Paktı konusundaki İngiliz-Fransız müzakerelerine katılmamış olan İtalya, kendi tavrını açıklamaktan kaçınmıştı işin başında. Nitekim Mussolini, Briand'ın notasına cevap olarak, söz konusu pakt "sadece Ren sınırını ilgilendirdiğinden" [1435] Roma hükûmetinin bu soruna el atmayacağını ve hareket özgürlüğünü koruma yoluna gideceğini bildirmişti.

O dönemde İtalyan diplomasisi, Güney Tyrol sorununun çözümüyle uğraşmaktaydı özel olarak ve bu sorun, 1925 yılının başlangıcında bir İtalyan-Alman çatışmasına yol açmış bulunmaktaydı. Bir hayli Alman'ın yaşamakta olduğu bu bölgenin zorla İtalyanlaştırılması, Alman hükûmetinin şiddetli protestolarıyla karşılaşmıştı.

Ama İtalya ürkmeyecekti bundan.

Nitekim Mussolini, Senato'da yaptığı bir konuşmada, Tyrol'lü Almanlara ulusal azınlık haklarını tanımadığını bildirdi. Ama bununla da yetinmedi diktatör; tehdit edici bir tonla, şöyle sürdürdü sözlerini:

"İtalya, bugün Brenner'de dikili duran bayrağını hiçbir şekilde ve hiç kimseye söktürmeyeceği gibi, gerektiği takdirde o bayrağı götürüp bugünkü sınırın daha ötesine dikme gücüne fazlasıyla sahiptir." [1436]

6 Şubat 1925 günü verilen bu söylev, Almanya'ya açıktan açığa bir meydan okumaydı. Ve Almanya çok isterdi İtalyanlarla hesaplaşmayı. Ne

var ki Berlin diplomasisi, o dönemde içinde bulunduğu güçlüklerden dolayı bu tür çatışmalardan elinden geldiğince sakınmak zorundaydı. [1437]

Nitekim Alman şansölyesi Stresemann, Reichstag'da yaptığı bir konuşmada, İtalyanların meydan okuyuşunu sineye çekip sadece şu hatırlatmayı yapmakla yetinecekti:

"Bu arada bildirmek isterim ki, uluslararası hukukun yanı sıra, bir de uluslararası bir ahlak vardır ve onun da kurallarına uymak gerekir." [1438]

Bu replik, faşist İtalya'nın Alman diplomasisine karşı bir zaferini dile getirmekteydi. Nitekim işte bundan dolayıdır ki Mussolini'nin bunun hemen ardından Senato'da yaptığı ikinci konuşma, daha az savaşkan bir eda taşıyacaktı. Gerçekten de, bu ikinci konuşmasında şöyle diyordu faşist diktatör:

"Güney Tyrol bölgesinde oturan 100 kadar Alman için 42 milyon İtalyan'ın barış ve güvenliğini tehlikeye atmak, bu yurda karşı işlenebilecek en büyük cinayet olur. Hükûmetimiz, böyle bir cinayet işlemek niyetinde değildir." [1439]

Çok belirli bir diplomatik hesap yatıyordu bu açıklamanın altında. Şöyle ki:

Almanya, kendi garanti paktı tasarısını tam o sırada ortaya sürmüş bulunmaktaydı ve Brenner sınırını, Berlin'in de desteğiyle, bu uluslararası anlaşmanın kapsamına aldırmak umudundaydı İtalyan diplomasisi.

Mussolini'nin Bir Deneme Balonu ve İngiliz-İtalyan Uzlaşması

İşte bu amaçladır ki Mussolini, Saint-Germain Antlaşması'yla çizilmiş olan İtalya-Avusturya sınırını garanti altına almanın zorunluluğunu ortaya koymak üzere Senato'da söz alacak ve şöyle diyecektir:

"Garanti edilmesi gereken, sadece Ren sınırı değildir; Brenner sınırının da garanti altına alınması gerekir. Avusturya Almanyaya ile birleştiği takdirde Versay Barış Antlaşması apaçık çiğnenmiş olacaktır. İtalya buna hiçbir şekilde izin veremez." [1440]

Ama Mussolini'nin deneme balonu sonuçsuz kalacaktı. Brenner'in İtalya-Almanya sınırında değil İtalya-Avusturya sınırı üzerinde bulunduğu

şeklinde bir kaçamağa sığınmıştı Berlin diplomasisi.

İtalyan hükûmeti, Almanların bu sıkıntılı tavrı karşısında duyduğu öfkeyi gizlemiyordu bile. Bu arada Fransız diplomasisi, durumdan yararlanmak için harekete geçecekti hemen ve yarı resmî basın yoluyla, Almanya'nın Doğu ve Güney sınırlarını garanti altına alan bir anlaşma önerecekti Roma'ya [1441]. Söz konusu öneriye göre, anlaşmaya İtalya dışında Çekoslovakya, Polonya, Avusturya ve Almanya da imza koyacak; Fransa ise, kefil devlet durumunda olacaktı.

Ama İtalya, Polonya ve Çek sınırlarını da kapsayan bu anlaşmaya girmeyi kabul etmedi. Almanya yönünde uğradığı başarısızlıktan sonra Mussolini, İngiliz-Fransız rekabetine oynamayı tasarlıyordu [1442].

Bu arada Londra diplomasisi de, bir noktayı iyice fark etmiş bulunmaktaydı: Fransa'ya angaje olmakta duraksama gösteren bir İtalya, İngiltere'den gelecek daha ilginç önerileri kabule hazır olarak bekleyebilirdi. Nitekim Büyük Britanya hükûmeti, Ren Paktı'nın ikinci kefil devleti rolünü önerdi İtalya'ya ve Roma, bu öneriyi severek kabul etti [1443]. Böylece Fransa'ya bir başarısızlığı daha eksi hanesine yazmak kalıyordu.

1435 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 17 Mayıs 1925 tarihli sayı, s. 1, "Briand notasına hükûmetin cevabı" başlıklı haber.

1436 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 7 Şubat 1925 tarihli sayı, s. 1, "Mussolini bütün İtalya adına konuştu" başlıklı haber.

1437 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 601.

1438 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, 8 Şubat 1925 tarihli sayı, s. 1, "Şansölyenin uyarısı" başlıklı haber.

1439 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 10 Şubat 1925 tarihli sayı, s. 1, "Her şey yurt için" başlıklı yorum.

1440 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 21 Mayıs 1925 tarihli sayı, s. 1, "İtalya'nın kararı dün Başbakan tarafından açıklandı" başlıklı haber.

1441 *Le Temps* gazetesi, 1 Haziran 1925 tarihli sayı, s. 1, "Niçin olmasın?" başlıklı yazı.

1442 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 555.

1443 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 20 Temmuz 1925 tarihli sayı, s. 1, "İtalyan-İngiliz işbirliğine doğru yeni bir adım" başlıklı haber.

KIRKYEDİNCİ BÖLÜM

LOCARNO ANLAŞMALARI (1925)

LOCARNO KONFERANSI (5-16 EKİM 1925)

1. KONFERANS AÇILIYOR

Alman Notası

1925 Eylül ayının sonuna doğru Almanya'nın Paris, Brüksel, Londra ve Roma büyükelçileri, akredite oldukları hükûmetlere, garanti paktı sorununu müzakere edip çözüme bağlamakla görevli bir konferans toplanmasını öneren bir nota sunmuşlardı.

Almanya'daki siyasal gruplar arasında kopan amansız bir mücadele öncelik etmişti notanın verilişine. Rövanş fikrine sımsıkı bağlı bulunan milliyetçi öğeler, Alsas-Lorrain'in kesin olarak yitimini içeren her türlü anlaşmaya şiddetle karşıydılar. Nitekim onların ısrarı üzerine Stresemann, iki ihtiyat kaydı koymak zorunda kalmıştı [1444]. Söz konusu kayıtların biri savaşın sorumluluğu sorununa, ikincisi de Kolonya kentindeki Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesine ilişkindi.

Almanya'nın Londra büyükelçisi, notayı 26 Eylül günü Büyük Britanya Başbakanı Chamberlain'e verirken, bu iki ihtiyat kaydının anlamı üzerinde şifahi bir açıklama da yapmıştı. Şöyle ki:

Alman hükûmeti, sorumluluk sorununun toplanacak konferansın gündemine alınmasını talep etmekteydi. Zira Almanya, müttefikleriyle de tam bir fikir birliği hâlinde olarak, çıkardığı öne sürülen dünya savaşının sorumlusu diye göz önünde tutulmasını artık kabul etmemekteydi. Nitekim nota, bu konuda şunları söylüyordu:

“Alman halkı, bu yalancı suçlamanın onursuzluğundan arınmak istemektedir; bu isteğinde de tamamen haklıdır. Bu haklı istek yerine getirilmedikçe ve halklar arasındaki kardeşlik birliğinin bir üyesi, tıpkı bir cani gibi, bu suçlamanın prangasına vurulmuş olarak kaldıkça, ulusların arasında karşılıklı bir anlayış ve bir yakınlaşma düşünülemez.” [1445]

Alman hükûmetinin bu birinci talebi, İngilizler tarafından umulan hoşgörüyle karşılanmayacaktı. Gerçekten de Londra diplomasisi, savaşın sorumluluğu sorununu konferansta ortaya atmayı kesinlikle reddetti. Berlin’e verdiği cevapta İngiliz hükûmeti, ayrıca belirtiyordu ki, bu garanti paktı konusunda yapılacak müzakereler, gerek Versay Barış Antlaşması’nın temel hükümlerinde ve gerekse bu antlaşmaya imza koymuş bulunan devletlerin geçmişteki olayları değerlendirme tarzında en ufak bir değişiklik meydana getirmesine dahi yol açmayacak şekilde düzenlenecek ve yapılanacaktır. [1446]

Kolonya’nın boşaltılması sorununa gelince: İngiliz hükûmeti bunun, her şeyden önce, Almanya’nın silahsızlanma hızına bağlı bir sorun olduğunu belirtiyordu.

Paris, Brüksel ve Roma tarafından Alman hükûmetine verilen cevaplar da, İngiliz notasının havasını taşıyordu.

Konferansın İlk Toplantısı ve Almanya Dışişleri Bakanının Heyecan Yaratan Konuşması

Öngörülmüş olan tarihte, yani 5 Ekim 1925 günü Locarno’da açıldı konferans. Toplantıya katılan diplomatlar, basın temsilcilerine bu vesileyle verdikleri demeç ve yaptıkları açıklamalarda olayın “müstesna önemi” ne dikkat çekmekteydiler. Chamberlain şöyle demekteydi örneğin:

“Locarno Konferansı, Versay Barış Antlaşması’nın imzalanışından bu yana toplanmış olan bütün konferansların tartışma götürmez şekilde en önemlisidir.” [1447]

Ve şunları ekliyordu Foreign Office başkanı:

“Büyük Britanya, geçmişi unutmayı samimi olarak istemektedir; bundan böyle de geçmişi, sadece ve sadece şimdiye değin yapılmış olan hataların

yenilenmesini önlemek için hatırlayacak ve hatırlatacaktır.” [1448]

Fransa Dışişleri Bakanı Briand’ın demeci de aynı iyimser ve barışçı edayı taşıyordu. Şöyle demekteydi:

“Bir tek arzunun itişiyle gelmiştir Fransa Locarno’ya: Evrensel barışa ulaşmak.” [1449]

Son olarak Stresemann de, Almanya’nın sözüm ona barışçı tutumunu övdü konuşmasında. Bununla birlikte Alman şansölyesinin bir cümlesi, diplomatik çevrelerde bir hayli heyecan yaratacaktı. Şuydu söz konusu cümle:

“Almanya’nın garanti paktına katılması, hiçbir şekilde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile olan dostça ilişkilerinden vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Tam tersine Almanya, Sovyetlerle olan siyasal ve ticari ilişkilerini daha da geliştirme arzusundadır [1450].

Aslında Almanya’nın derin arzusu, Sovyetlerle olan ilişkilerini daha da geliştirmekten çok, Müttefiklerle pazarlığa otururken Rus kartından yararlanmaya devam etmekti [1451]. Ve bunu, işi zaman zaman şantaja kadar vardırarak da olsa, elhak kusursuz biçimde başarmaktaydı.

Konferans, kapalı oturumlar hâlinde yapılmaktaydı. Çalışmaların ilerleyişinden ancak kısa resmî bildiriler aracılığıyla haberli kılınmaktaydı kamuoyu. Bu arada Locarno, bütün ülkelerden koşup gelmiş olan ve o dönemin ölçüleriyle, en uç soldan en aşırı sağa tüm eğilimleri temsil eden gerçek gazeteci ve yazar ordusunun istilası altındaydı. Ve bütün bu insanlar, konferans üyelerinden olup bitenler hakkında daha geniş ve daha ayrıntılı bilgi istemekteydiler.

İşte bu durumun sonucu olarak da basın, konferans hakkında, her gün sansasyonel olduğu kadar çelişkin haberler ve ilginç olduğu kadar uydurma anekdotlar yayınlamaya başlamıştı. Örneğin, özellikle girişken olduğu anlaşılan bir Fransız gazetecisi, pek tabii ki kendi iddiasına göre, Alman temsilcisi Luther’le Briand’ın buluştukları otelin patronu olan hanımla bir özel görüşme yapmayı başarmış bulunmaktaydı. Ve diplomatlardan çok daha çalçene olduğu anlaşılan patron hanım, şunları aktarmıştı becerikli gazeteciye:

“Son derece iyi giyimli, kibar ama dazlak bir Alman bayı, kirpi saçlı bir Fransız’la uzun uzun sohbet etti. Son derece dostça bir hava içinde geçti

konuşma. Konuşma sona erdiğinde de, iki bay anlaşmış gözüküyorlardı.” [1452]

Almanya’nın Yeniden Silahlanması Sorunu

Austin Chamberlain başkanlık etmekteydi konferansa.

Müzakereler ilkin Ren garanti paktı konusunda açıldı. Bütün konferans boyunca en fazla tartışma yaratan sorun, Milletler Cemiyeti paktının 16. maddesi olacaktı. Bilindiği gibi bu madde, Cenevre Asamblesi’nin üyeleri için, yine bu asamblenin statülerini çiğneyen devletlere karşı uygulanacak yaptırımlara etkin şekilde katılma zorunluluğunu getirmekteydi.

Oysa Stresemann, ülkesinin Milletler Cemiyeti’ne üye olması konusu tartışılırken, bu maddeye atıf yapmakta ve silahsız bir Almanya’nın, saldırıya uğrayacak bir devlete yardıma koşamayacağını ileri sürmekteydi. Ayrıca şunu da eklemekteydi Alman şansölyesi:

“Bugünkü ekonomik ve mali durumu göz önüne alındığında Almanya’nın, söz konusu saldırgan devlete karşı uygulanacak ekonomik yaptırımlara katılamayacağı da apaçık meydandadır.” [1453]

Stresemann’in bu açıklamaları, Briand’ın şiddetli itirazları ile karşılaşacaktı. Fransa dışişleri bakanı, Almanya’nın, Avrupa’da ortaya çıkabilecek çatışmaların “dışında kalmak” ister göründüğünü ileri sürüyordu. Bu saldırı karşısında Stresemann, düşüncesini daha belirgin bir şekilde dile getirme gereğini duyacaktı. Nitekim anılarında, bu konuya ilişkin olarak, şunları yazdığını görüyoruz:

“Kendisini yalanlamak ve Almanya’ya yüklediği mücadele dışı kalma niyetinin gerçeğe uymadığını belirtmek için, hemen Briand’ın ardından söz aldım. Ve altını çizerek belirttim ki Batılı bir devlete karşı yapılacak bir Rus saldırısı Milletler Cemiyeti üyeleri tarafından oybirliğiyle bir saldırı edimi olarak kabul edildiği takdirde, bu karar hiç şüphesiz Almanya’yı da bağlayacaktır.” [1454]

Yine aynı konuşma sırasında, şunları eklemekten de geri durmayacaktı Alman şansölyesi:

“Ne var ki Almanya böyle bir durum ortaya çıkıp da askerî bir eyleme katılma zorunda kaldığı takdirde, Müttefiklerin askerî gücü ile ülkemin

askerî güçsüzlüğü arasında çarpıcı bir karşıtlık meydana çıkacaktır. Ve bay Briand'ın bu noktayı da önemle göz önüne alması gerekir." [1455]

Kesin Bir Kanıt

Almanya'nın yeniden silahlanması gerektiğini savunurken, Stresemann'ın kesin bir kanıt olarak ortaya attığı bir fikir vardı: Bir Rus saldırısı hâlinde Alman hükûmeti, ülke içinde asayişi sağlayabilmek için bir dizi olağanüstü tedbir almak zorunda kalacaktı; bu tedbirler de, hiç şüphe yok ki, silah gerektiren türünden tedbirler olacaktı.

Bu konuda dinleyicilere ürkü salacağından emin olan Alman şansölyesi, şöyle diyordu:

"Bir Alman-Rus savaşı hâlinde Moskova, hiç şüphesiz, Almanya'da sayısız sempatizan bulacaktır. Oysa böyle bir durumda Alman polis gücünün ve Reichswehr'in asayişi sağlayabilmek bakımından yeterli olduğunu söylemek elde değildir. Benzer koşullar içinde devlet işlerinin sorumluluğunu yüklenmek durumunda kalacak bir Briand'ın Fransa sınırları dışına bin asker gönderme cesaretini dahi bulabileceğini sanmıyorum." [1456]

Ama Briand'ı ikna etmek yine de elde değildi: Milletler Cemiyeti üyelerine özgü hak ve yükümlülüklerin Almanya tarafından tümüyle kabulü gerektiği konusunda ısrar ediyordu Fransa dışişleri bakanı. Avrupa'da güvenli bir barışın kurulabilmesi için en sağlam temel, Fransız diplomatının gözünde bu idi.

Ayrıca, Stresemann tarafından ileri sürülen kanıta karşı Briand'ın da bir kesin kanıtı vardı: Ren Paktı'nın en önemli sonuçlarından biri de, bütün ülkelerin kerteli bir şekilde silahsızlanması olacaktı; bu durumda Almanya'nın askerî güçsüzlüğünü bir kanıt olarak ileri sürmek geçerli değildi [1457].

Pakt tasarısının madde madde ikinci okunuşundan sonra, o ana dek gözlemci durumunda kalmış olan İtalyan delegasyonu söz alacak ve "garantilere ilişkin İngiliz önerisini temel alan" anlaşmaya katıldığını bildirecekti [1458].

Prag'dan Yükselen Ses

12 Ekim 1925 tarihinde Alman delegasyonu, Polonya ve Çekoslovakya temsilcileriyle bir hakemlik anlaşması için müzakerelere başlamış bulunmaktaydı. Bu arada hemen hatırlatalım ki söz konusu anlaşma konusunda Büyük Britanya'nın desteğini kazanmış olan Almanya, bu iki ülkeyle ikili garanti anlaşmaları imzalamayı reddetmişti.

Bir Çek basın organı şunları yazıyordu:

"İngiltere'nin güvenlik garantisi vermeyi reddettiği Doğu ülkeleri, bu durumda bir tek çözüm şekli düşünebilirler: Hakemlik anlaşmaları imzalamak. Ama bu çözüm, büyük tehlikelere gebe bir çözümdür. Şöyle ki: Hakemleri saptamakla kim görevlendirilecektir? Milletler Cemiyeti mi, yoksa büyük devletlerden biri mi? Batılı ülkeler Almanya ile işbirliğine yöneldikleri takdirde bu, Almanya'nın kendisiyle sınırdaş devletlerle olan anlaşmazlıklarına ilişkin bütün kararlarını belirleyici biçimde etkileyecektir." [1459]

Yine aynı dönemde bir basın toplantısı düzenleyen Çek Başbakanı Benes, bu duruma çare olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile yakınlaşmayı tasarladığını açıklamakta ve şöyle demekteydi:

"Rusya ile olan ilişkilerimizin Fransa ile sürdürdüğümüz ilişkiler kadar dostça olması gerekmektedir." [1460]

Çek başbakanına yakınlığıyla tanınan günlük bir basın organı da, aynı yönde ısrarlı yayın yapmaktaydı. Şunları yazıyordu örneğin bu Prag gazetesi:

"Pakt üzerindeki müzakerelerin başlangıcından beri, durmaksızın, Rusya ile de benzer bir anlaşma yapılmasını önermekteyiz. Almanya ile Rusya'nın baş başa vermesinden ürkmekte yerden göğe kadar haklıdır Fransa. Moskova dış politikasının dinamik yöneticileri katiyen pasif kalmayacaklar ve Rusya'nın Avrupa politikasından elenmesine izin vermeyeceklerdir. Bizim düşüncemiz odur ki, Rusya'nın Avrupa politikasına yeniden katılması Almanya ile yapılacak anlaşmayı dengeleyecek bir karşı ağırlık meydana getirecektir." [1461]

Bir Yemek ve Bir Gezinti

Konferansın kapanışından önce, en çetin sorunlar özel müzakereler çerçevesi içinde tartışılmış ve çözüme ulaştırılmış bulunmaktaydı. Basın haberleri şöyle diyordu sonuçlar için:

“En olumlu başarılar, 8 Ekim günü Ascona’daki bir kır lokantasında Briand’la Alman baş temsilcisi arasında yapılan dostça bir görüşmede ve 10 Ekim günü Major gölü üzerinde yapılan ve İngiliz, Fransız ve Alman baş delegelerini bir araya getiren vapur gezintisinde elde edilmiştir.” [1462]

Bu görüşmeler sırasında Almanya, silahsızlanmasının yasallaşması ve tazminat borçlarının azaltılması üzerinde durmuştu ısrarla. Buna karşılık, bir ihtiyat tedbiri olarak, ikinci ve üçüncü Ren kesimlerindeki Müttefik askerlerinin geri alınmasına ilişkin herhangi bir talepte bulunmaktan şimdilik sakınmıştı. Daha sonra Stresemann, uyguladıkları bu taktik konusunda şunları söyleyecekti:

“Bile isteye böyle davrandık. Söz konusu toprakların saptanmış bulunan tarihten önce boşaltılmayacağını sezinliyorduk. Ama bu ölümlü dünyada hiçbir şeyin sürüp gitmeyeceğini de unutmuyorduk [1463].

1444 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 613.

1445 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt II, s. 619.

1446 *Daily Telegraph and Morning Post* gazetesi, 29 Eylül 1925 tarihli sayı, s. 1, “Alman notasındaki ihtiyat kayıtları kabul edilmeyecek” başlıklı haber.

1447 *Daily Telegraph and Morning Post* gazetesi, 6 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Chamberlain’ın özel demeci ve bir yorum” başlıklı yazı.

1448 *Daily Telegraph and Morning Post* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazının devamı.

1449 *Le Temps* gazetesi, 6 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Briand umutlu konuştu” başlıklı haber.

1450 *Pravda* gazetesi, 8 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Alman Şansölyesinin Locarno konuşmasını fazla abartmadan değerlendirmek gerek” başlıklı yazı.

1451 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943.* New York, 1943, s. 546.

1452 *Pravda* gazetesi, 10 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Locarno Konferansı’ndan” başlıklı haberler.

1453 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 130.

1454 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt III, s. 131-132.

1455 Gustav Stresemann, *Aynı yapıt,* cilt III, s. 132.

1456 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 136.

1457 *Pravda* gazetesi, 12 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Locarno Konferansı’ndan notlar” aşlıklı haber.

1458 *Il Corriere della Sera* gazetesi, 12 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “İngiliz önerisini destekliyoruz” başlıklı haber.

1459 *Vienkov* gazetesi, 24 Eylül 1924 tarihli sayı, s. 1, “Bir uyarma” başlıklı yazı.

1460 *Lidovy Noviny* gazetesi, 5 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Başbakanın basın toplantısı” başlıklı haber.

1461 *Lidovy Noviny* gazetesi, 6 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Yapılması gereken” başlıklı yazı.

1462 *Manchester Guardian* gazetesi, 17 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Locarno Konferansı’nın getirdikleri” başlıklı yazı.

1463 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 148.

2. LOCARNO BİLANÇOSU

Kabul Edilen Belgeler

Locarno Konferansı, kapanmadan önce, sırasıyla şu metinleri onaylamıştır:

1. Kapanış kararı.
2. Ren paktı; yani Almanya, Belçika, Fransa, Büyük Britanya ve İtalya arasında bir garanti anlaşması.
3. Belçika ile Almanya arasında bir hakemlik anlaşması.
4. Fransa ile Almanya arasında bir hakemlik anlaşması.
5. Almanya ile Polonya arasında bir hakemlik anlaşması.
6. Almanya ile Çekoslovakya arasında bir hakemlik anlaşması.
7. Fransa-Polonya anlaşması.
8. Fransa-Çekoslovakya anlaşması.

Konferansın kapanış kararında şu satırlar yer almaktaydı:

"Locarno Konvansiyonları'nın konusu, konferansa katılan ulusları savaş denilen yıkımdan esirgeme çarelerini ortaklaşa bir uyum içinde araştırmak ve bu uluslar arasında meydana gelebilecek her türden çatışmaların barışçı yollardan çözüme bağlanmasını sağlamak olmuştur." [1464]

Ren paktına imza koyan devletler, Versay Barış Antlaşması'yla kurulmuş olan toprak statükosuna saygı göstermeyi yükümlenmekteydiler. Nitekim pakt anlaşmasının 1. maddesi şu hükmü getirmekteydi:

“İşbu anlaşmaya imza koyan taraflar, Almanya ile Belçika ve Almanya ile Fransa arasındaki sınırlardan doğan toprak statükosunu ve söz konusu sınırların 28 Haziran 1919 tarihinde Versay’da imzalanan barış antlaşmasıyla saptanan şekilleri içinde çiğnenmezliğini koruyup sürdürmeyi ve ayrıca, söz konusu barış antlaşmasında askerden arındırılmış bölgeye ilişkin olarak yer alan 42. ve 43. maddelerdeki hükümleri yükümlenmektedirler.” [1465]

Ren paktının 2. maddesi gereğince bir yanda Almanya, öbür yanda Fransa ile Belçika, birbirlerine karşı her türlü saldırı, istila ve silahlı eylemden sakınmayı karşılıklı olarak yükümleniyorlardı. Bu maddenin iki istisnası vardı: “Meşru savunma” durumu, ve Milletler Cemiyeti’nin tam kadrolu toplantılarından ya da Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından alınan kararların sonucu olan eylemler.

Pakta imza koyan devletler arasında baş gösterecek bir uzlaşmazlık normal diplomatik yoldan çözüme bağlanamadığı takdirde, taraflar, davayı uzlaşma komisyonuna ya da hakemlik mahkemesine havale edeceklerdi. Anlaşmaya imza koyan devletlerden birinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi hâlinde öbür devletler, kışkırtma nedeni olmaksızın saldırıya uğrayan ülkeye hemen yardımda bulunmakla yükümlüydüler.

Paktın 4. ve 5. maddeleri, anlaşma hükümlerini çiğneyecek ülkelere karşı saptanan yaptırımların uygulanma tarzlarını belirtiyordu.

Yine Locarno anlaşması hükümlerine göre, Versay Barış Antlaşması’nın Ren topraklarının askerden arındırılmasına ilişkin maddeleri ile 1924 Londra Konferansı’nın kararları (yani Dawes planı) geçerliliklerini koruyorlardı.

Konferansın Kapanışı ve Yankıları

Locarno Konferansı, 16 Ekim 1925 günü bitirecekti çalışmalarını. Garanti ve hakemlik anlaşmalarının imzalandığı haberi, caddede konferansın kapanışını bekleyen kalabalık tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Belçika delegesi, konferansın yapıldığı binanın balkonuna çıkarak, yeni imzalanmış olan belgeleri gösterdi kalabalığa. Geceleyin de bir fener alayı tertiplenmiş; ayrıca, göl üzerindeki vapurlar ve kent aydınlatılmıştı.

Chamberlain, gazetecilere verdiği demeçte, Locarno'nun "yüreklere ve ruhlara ışık" serpeceğini söylemekte ve şunları eklemekteydi:

"İngiltere'nin Fransa ile olan dostluğunu pekiştirmesinden ve Fransa ile Belçika sınırlarının çiğnenmezliğini savunma kararı almasından mutluluk duyuyorum. Ayrıca belirteyim ki, Almanya ile aramızda kurulan barışıklık, benim için ikinci bir mutluluk kaynağı olmaktadır." [1466]

Times gazetesi, Locarno üzerine yayınladığı bir başyazıya, "barış gerçekleşti ve onurumuz kurtuldu" gibi tantanalı bir başlık vermekten çekinmemişti. Muhafazakârların organı Daily Mail de, "Barış belgesi" olarak adlandırdığı anlaşmadan övgüyle söz etmekteydi.

Fransa'da Durum

Fransız basınının ise suskun kaldığı, konuştuğu zaman da ihtiyatlı bir dil kullandığı göze çarpıyordu. Le Temps, melankolik bir edayla, "Cenevre protokolünün öngördüğü barıştan uzak" düşüldüğünü kaydetmekteydi.

Elbette ki Cenevre protokolü değildi asıl neden. Fransız diplomasisinde görülen umut kırıklığının altında, daha önce kendisine vaat edilmiş olan İngiliz-Amerikan garantisini elde etmeyi başaramamış oluşu yatıyordu sadece.

Gerçekten de Paris hükûmeti, Almanya'nın Fransa ile eşit tutulmasını görmeye boyun eğmek zorunda kalmıştı. Paktın işleyişini gözetmek ve imza koyan taraflar arasında bir çeşit hakem rolü oynamakla yükümlü kefiller ise; diplomatik bir zafer daha kazanan Büyük Britanya ile bu aynı Büyük Britanya tarafından korunan ve daha dün Fransa ile işbirliğini reddetmiş olan İtalya oluyordu.

Ayrıca, kefil devletlerin ne biri, ne öbürü, Almanya'nın doğu sınırlarını anlaşma hükümlerinin kapsamı içine almaya yanaşmamış bulunuyorlardı. Bu durum da Polonya ile Çekoslovakya'yı –ki her iki ülke de Fransa'nın müttefikiydi – büyük bir güvensizlik içine atmaktaydı. Besbelliydi ki Locarno anlaşmasını Fransız diplomasisinin zaferleri arasında saymak olanak dışı idi [1467].

Kârlı Çıkanlar

Versay Barış Antlaşması'nın tersine olarak Locarno anlaşmaları Almanya ile hak eşitliği temeli üzerine yayılmışlardı. Bu anlaşmalar gereğince Almanya, sadece Milletler Cemiyeti'ne girmekle kalmıyor; aynı zamanda, Cenevre Asamblesi Konseyi'nde öbür büyük devletlerin yanı sıra sürekli bir sandalyeye sahip oluyordu.

Böylece Alman diplomasisinin önünde alabildiğine geniş bir uluslararası etkinlik alanı açılmaktaydı artık. Burada sırası gelmişken belirtmek gerekir ki Almanya, aslında çok daha önce, Rapallo Anlaşması'yla durumu pekiştirmiş bulunmaktaydı; çünkü bu tarihten sonradır ki Almanya'nın Rusya ile yakınlaşmasından korkan Müttefikler, bu ülkeyle barışma yollarını aramaya koyulmuşlardı.

İngiltere'ye gelince: Londra diplomasisi Locarno'da, tartışma götürmez, bir diplomatik başarı kazanmış bulunuyordu.

Gerçekten de, pakt konusundaki bütün müzakereler baştan sona İngiliz diplomasisi tarafından yönetilmiş dolayısıyla da Büyük Britanya'nın çıkarlarına tastamam denk düşmeyen bütün Fransız, Alman, İtalyan önerileri reddedilmişti. Londra, ayrıca, ikili Fransız-Alman görüşmelerini yarıda bıraktırmış ve Almanya'yı Milletler Cemiyeti'ne alarak, Sovyet Rusya'dan uzaklaştırmıştı.

İngiliz diplomasisinin anlayışına göre Almanya, Cenevre'de Fransız etkisini dengeleyecek bir karşı ağırlık meydana getirmeli ve yönetimini Büyük Britanya'nın elinde tutuğu Avrupa politik sahnesindeki yerine kavuşmalıydı.

Londra diplomasisinin Locarno'daki bir başka başarısı da İtalya'nın koruyucusu durumuna geçmek olmuştu. İngilizler, Versay Antlaşması'ndan "yaralı" [1468] çıktığını ileri sürdükleri bu ülkeye, paktın ikinci kefil devleti rolünü verdirerek sağlamışlardı bunu.

Locarno anlaşmaları, taraflarca kesin olarak 1 Aralık 1925 günü imzalanacak; çok geçmeden, imza koyan devletlerin parlamentolarınca onaylanacaktır.

Stalin'in Gözüyle Locarno

Almanya’nın Avrupalı ülkeler ailesine dönüşü, bir barışa kavuşma yanılsaması yaratmaktaydı. Ama Stalin, daha 1925 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) partisi XIV. Kongresi’ne sunduğu raporda, kapitalist âlemde gittikçe keskinleşen gizli çatışmaları çözümlerken “Locarno sistemi”nin, “Locarno anlayışı”nın, “Locarno ruhu”nun aslında, varolan güçlerin gelecekteki silahlı çatışmalar için hazırlanmasından ve yerli yerine konmasından başka bir şey olmadığını belirtmişti.

Yine Stalin, iki yıl sonra Parti’nin XV. Kongresi dolayısıyla yaptığı konuşmada açıkça ortaya koymuştu ki Locarno anlaşmaları, Versay Antlaşmasının yarattığı durumu, –Lenin’in deyişiyle– bu antlaşmanın zaten içinde barındırdığı “savaş tohumu”nu etkisiz kılabilecek türden köklü hiçbir değişikliğe uğratmış değillerdir.

Şöyle diyordu Stalin bu konuda:

“Locarno anlaşmaları, Versay Antlaşması’nın devamından başka bir şey değildirler. Bu anlaşmanın tüm amacı, statükoyu, yani Almanya’yı yenik ve Müttefikleri galip hâle getiren düzeni korumaktan ibarettir.” [1469]

Ama Stalin’in fikrine göre emperyalist Almanya, artan nüfusu ve gelişen tekniğiyle, bu duruma boyun eğmek niyetinde değildi katiyen. Stalin’e göre Almanya, Locarno anlaşmalarında, Versay Antlaşması’ndan beri özenle besleye geldiği rövanş tasarılarının ertelenmesine yol açan bir ayak bağından başka bir şey görmemekteydi.

Şöyle devam ediyordu teşhislerine Stalin:

“Locarno, yeni bir Avrupa savaşına gebedir. Eğer Fransa-Prusya savaşından sonra, geçmişteki çatışkıların doruk noktası olan Alsas-Lorrain sorununun yeni silahlı çatışmanın başlamasını büyük ölçüde hızlandırdığı doğru ise, Versay Antlaşması’ndan sonra da aynı şeyin olamayacağını bize kim garanti edebilir? Almanya’dan Silezya’nın Polonya koridorunun ve Danzig’in, Ukrayna’dan Galiçya ile Batı Volinya’nın Beyaz Rusya’dan bütün Batı kesiminin koparılışını, Vilno’nun da Polonya tarafından ilhakını bir oldubittiyle meşrulaştıran bu antlaşmayla eklerinin de sayısız ülkeyi parçalamış ve bir dizi çatışma yuvası yaratmış olan Locarno Anlaşmaları’nın da yarın, Alsas ile Lorrain’i 1870 yılında Fransa’dan koparıp almış olan Fransa-Prusya Anlaşması’nın akıbetine uğramayacaklarından emin olabilir miyiz? Hiçbir şekilde olamayız.” [1470]

1464 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 252.
1465 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 254.
1466 *Manchester Guardian* gazetesi, 17 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Chamberlain’ın demeci” başlıklı haber.
1467 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 278.
1468 *L’Humanité* gazetesi, 12 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, “Yaralı (!) Mussolini” başlıklı taşlama.
1469 Stalin, *Leninizmin sorunları.* 5. baskı, Moskova, 1928, s. 341.
1470 Stalin, *Leninizmin sorunları.* 5. baskı, Moskova, 1928, s. 342.

3. SOVYET-ALMAN ANLAŞMASI (24 NİSAN 1926)

Locarno Sonrasında Sovyet-Alman İlişkileri

Avrupa'daki diplomatik çevrelerin gözünde Ren Paktı, Almanya'nın Batı'ya doğru bir yön değiştirmesi anlamına geliyordu. Bununla birlikte Alman diplomasisi, bunu açıkça söylemekten kaçınmaktaydı. Nitekim daha Locarno'da Stresemann, şöyle demişti gazetecilere:

–Almanya'nın Doğu ile Batı arasında bir seçme yapması gerektiğini sanmak, yanılmak olur. Benim ülkem, tüm komşularıyla iyi geçinme isteğindedir [1471].

Gerçekten de Berlin, her fırsatta, diplomatik görüşmelerde olsun, resmî ya da yarı resmî yazışmalarda olsun, dürüstlüğü ve iyi niyeti konusunda Sovyet hükûmetine güvence vermekte katiyen kusur etmemekteydi.

Gelgelelim Dawes planı ve garanti anlaşmaları, Almanya'nın "Rapallo politikasına bağlılığı konusunda Moskova tarafından beslenmeye başlanan şüpheleri haklı çıkarır gibiydi. Bilindiği gibi Rapallo Anlaşması, bir Alman-Rus ekonomik işbirliğinin temellerini atmıştı. Ama Locarno anlaşmasının Sovyetler Birliği'ni doğrudan tecride yönelik bir tehlike yaratmasından sonra, iki ülke arasındaki ilişkilerde son derece belirgin bir gerileme görülecekti.

Sovyet Diplomasisinin Girişimleri

Henüz Locarno Konferansı sürüp giderken Sovyet hükûmeti, o sırada bir Alman tatil kentinde dinlenmekte olan dışişleriyle görevli halk komiserine, Sovyet-Alman ilişkilerinin geleceğini açıklığa kavuşturmak üzere Alman siyasal yetkilileriyle temasa geçmesi konusunda talimat verdi [1472].

İşin içinden tatlılıkla sıyrılmak isteyen Stresemann, türlü bahaneler ile yeni bir dostluk ve tarafsızlık anlaşması fikrini ortaya atacaktır.

Bu arada özellikle, hükûmetinin ilkin Sovyetler Birliği ile 1925 başlangıcından giriştiği ticari müzakereleri sonuçlandırma arzusunda olduğunu bildirdi. Asıl amacı ise, bu yeni müzakereleri, ilerde yapılacak Sovyet-Alman ticaret anlaşmasının başına konmak üzere siyasal nitelikte, bir önsözün hazırlanmasıyla sınırlayıp Sovyetleri atlatmaktı. Almanya’nın, Batı garanti paktı konusundaki müzakerelere angaje olduğu sürece, bundan daha ileri gidemeyeceğini öne sürüyordu Stresemann. Alman siyasetçisinin en son olarak sığındığı gerekçe de, bir tarafsızlık paktının Milletler Cemiyeti’ne üye oluşla sözüm ona bağdaşmayacağı idi.

Buna karşılık Sovyet diplomatları, Milletler Cemiyeti’nin tarafsızlık anlaşmalarını katiyen yasaklamadığını, sadece üyelerine imzaladıkları bütün siyasal karakterli anlaşmalardan Asamble’yi haberli kılmayı yükümlediği cevabını vermekteydiler.

Almanya’nın Oyalama Çabaları

Kendi yönünden Sovyet diplomasisi de, Alman hükûmetini, Milletler Cemiyeti Anlaşması’nın 16. maddesinin, Almanya’yı anti sovyetik bir koalisyona sürükleyebileceği konusunda uyarmaktaydı.

Ama Alman diplomatları, bu kuşkuların yersiz olduğunu, çünkü hiçbir gerçek temele dayanmadığını ileri sürmekteydiler. Her şeyden önce, diyorlardı. Alman hükûmeti, Milletler Cemiyeti Anlaşması’ndaki 16. ve 17. maddelerini, ülkesinin askerî güçsüzlüğüne ve coğrafi konumuna ilişkin belirli birtakım ihtiyat kayıtlarıyla kabul etmektedir ancak [1473]. Öte yandan da, yine Almanlara göre söz konusu maddelerin işletilmesi, her ayrı durumda asamblenin ayrıca ve hep oybirliğiyle alacağı bir karara bağlıydı.

Yani bir başka deyişle Almanya'nın vetosu, Sovyetler Birliği'ne karşı girişilecek bir eylemi her an önleyebilirdi. Ve nihayet, yine olarak Almanya yaptırımlara otomatik şekilde katılmayı yükümlenmekteydi. Dolayısıyla da 16. ve 17. maddelerin içerdiği sonuçların, Alman-Rus ilişkilerinin korunup sürdürülmesi bakımından aşılmaz birer engel yarattığı katiyen söylenemezdi.

Öte yandan da, Sovyet diplomasisinin Berlin tarafından yürütülen ikili oyunu açığa vurmak üzere olduğunu fark eden Alman dış politikasının sorumluları, sinirlilik gösterilerinde bulunmaya başlamışlardı. Örneğin Stresemann, garanti paktının Reichstag'da tartışılması sırasında kendini tutamayıp bağırmıştı:

– Rusların güvensizlik dolayısıyla çıkardıkları histerik iniltilere bir son vermenin zamanı geldi artık [1474].

Yine Stresemann, Almanya'nın anti sovyetik bir politikaya döndüğünü yalanlamak arzusu içinde, şu anlamlı cümleyi de kaçıracaktı ağzından:

– İşin ucunda, Rusya ile komşuluk sorununu çözme durumunda olan, sadece bizler değiliz. Bu konudaki tartışmalara doyduk biz. Avrupa'da barışı bulandırmamayı yükümlenmek, şimdi artık Rusya'ya düşmektedir [1475].

Sovyet-Alman Ticaret Anlaşması

Locarno'dan sonra artık sadece Sovyet Rusya'nın "barış bozan" rolü oynayabileceğini ima eden bu sözler, boşu boşuna ağızdan kaçırılmamıştı elbette: Alman, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinden yükselen seslerin bir yankısıydı bunlar.

Nitekim Chamberlain şöyle diyordu:

"Locarno anlaşması, bir barış paktıdır. Rusya'yı bu anlaşmayı bir askerî ittifak şeklinde göstermeye iten politika, apaçık olarak, barışa zararlıdır. [1476]

Anlaşılacağı gibi Sovyet diplomasisi, Almanya'yı, Sovyetler Birliği'yle sadece ekonomik bir anlaşma yapma noktasına getirebilmek için daha büyük çaba harcamıştır. Ama çabası da boşa gitmeyecek ve anlaşma, 12 Ekim 1925 günü imzalanacaktır [1477].

Anlaşmanın giriş bölümü, iki ülke arasındaki ilişkilerin yine nitelik ve koşullarına ayrılmış bulunmaktaydı. Daha sonra, anlaşmaya imza koyan devletlerden birinin uyruğu olup da öbürünün topraklarında oturan yurttaşlara ilişkin maddeler sıralanmaktaydı. Anlaşmada, ayrıca denizciliğe, demiryolu ulaşımına, hayvancılık alanındaki vergilere ve tedbirlere ilişkin hükümler de yer almış bulunuyordu.

Yeni Müzakereler

Ekonomik anlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Sovyet diplomasisi, siyasal anlaşma sorununa yeniden el atmayı uygun görecekti. Ama Alman hükûmeti böyle bir anlaşmaya karşıydı hâlâ. Özellikle Stresemann, iki yanlı bir protokol imzalamakla yetinilmesini önermekteydi.

Berlin tarafından tasarlanan metnin, Rusya ile Batılı devletler arasında bir çatışma çıktığı takdirde Almanya'nın alacağı tavrı belirleyen bir madde içermesi öngörülmüştü. Söz konusu madde şöyleydi:

"Milletler cemiyeti üyelerinde, temel barış fikrine aykırı olarak, Rusya'ya karış düşmanca birtakım hevesler belirlendiği takdirde –ki Alman hükûmeti böyle bir varsayımın gerçekleşebileceğine katiyen olasılık tanımamaktadır– Almanya, bu heveslerin eyleme dönüşmesine kesinlikle karşı çıkacaktır." [1478]

Ne var ki bütün bu güven verici açıklamalara rağmen Alman diplomasisi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile Batılı devletler arasında bir savaş çıktığı taktirde tarafsız kalacağı vaadini imzalı bir üstlenme belgesine dökmekten ısrarla kaçınmaktaydı. Stresemann ve Schubert, Rusya Milletler Cemiyeti'nin bir kararıyla "saldırgan taraf" olarak ilan edildiği takdirde Almanya için resmî bir tarafsızlık garantisi vermenin olanak dışı kalacağını ileri sürmekteydiler.

Öte yandan Alman hükûmeti, Rusya bir üçüncü devlet tarafından hücuma uğradığı takdirde bu davranışın bir "kışkırtmasız saldırı edimi" olup olmadığını değerlendirme hakkının da yalnız kendisine bırakılmasını talep ediyordu [1479].

Buna karşılık Sovyet diplomasisi de, tasarının Stresemann tarafından yürütülen ikili oyunu kolaylaştıracağına inandığı maddelerini, kabule

yanaşmıyordu. Bu ikili oyun konusunda en ufak bir şüphesi yoktu artık Moskova'nın. Çünkü Schubert'in Excelsior'da tedbirsizce yayınlanan bir demeci ortaya çıkarmıştı ki, o dönemde Almanya ile Fransa arasında da müzakereler yapılmaktadır ve söz konusu müzakerelerin temel amacı, iki ülke arasında varılacak bir anlaşmayla, bir Sovyetler-Polonya savaşı çıktığı takdirde Polonyalıların yardımına koşacak olan Fransa kuvvetlerinin Alman topraklarından geçirilmesini sağlamaktır [1480].

Anlaşma Nihayet İmzalanıyor

Bu koşullar içinde Sovyet diplomasisi, tasarıda yer alan ve tarafsızlığa, "saldırgan taraf"ın tanımına, vs. ilişkin olan maddelerin değiştirilmesi konusunda ısrarlı davranmadan edemezdi elbette.

Nitekim Sovyet diplomasisinin tutarlılığı ve azmi, en sonunda, Almanların başvurduğu bütün kaçamakların ve kurnazlıkların üstesinden gelecekti.

Gerçekten de, Sovyet-Alman dostluk ve tarafsızlık anlaşması nihayet 24 Nisan 1926 günü imzalandı. Metine, "iki ülke hükûmetlerinin, barışın pekiştirilmesine katkıda bulunma arzusunun itişiyle bir araya gelerek aralarındaki dostça ilişkileri daha önce yapmış oldukları Rapallo Anlaşması'nın ruhuna uygun şekilde hazırlanmış bir konvansiyon aracılığıyla, karşılıklı bir güven ve samimi bir işbirliği temeli üzerinde geliştirmek için anlaştıkları" [1481] belirtiliyordu.

Anlaşmanın 2. maddesi, taraflardan biri, barışçı tavrına rağmen üçüncü bir devletin saldırısına uğradığı takdirde öbür tarafın tarafsızlığını koruyacağını hükme bağlamaktaydı. Ayrıca 3. madde de tarafların her birinin, öbür tarafı mali ya da ekonomik bakımdan boykotu amaçlayan bir koalisyona katılmamaya yükümlüyordu.

Bu iki hüküm, Milletler Cemiyeti Anlaşması'nın 16. maddesinin erimini sınırlamak üzere konmuştu. Bilindiği gibi bu maddenin içeriği, Almanya'yı, kapitalist devletler tarafından, Sovyetler Birliği'ne karşı başlatılacak kolektif bir saldırıya sürüklenme tehlikesiyle yüz yüze bırakmaktaydı.

Sovyet diplomasisinin tartışma götürmez bir zaferini belgeliyordu bu anlaşma. Çünkü Rusya'yı garanti paktının dışında bırakmış olan Avrupalı

devletlerin başarısını hatırı sayılır bir oranda dengelemekteydi. Locarno anlaşmalarının Sovyetleri hedef tutan sivri ucu, hissedilir şekilde törpülenmiş oluyordu böylece.

1471 *Pravda* gazetesi, 8 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, "Stresemann'ın demeci" başlıklı haber.

1472 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1473 17.madde; sadece birisi Milletler Cemiyeti üyesi olan iki Devlet arasında çatışma çıktığı takdirde, öbür üyelere düşen görevleri belirtmekteydi. Maddenin bir paragrafında şu hüküm yer alıyordu örneğin: "Üye olmayıp da, uzlaşmazlığın barışçı yollardan çözümü için" çağrılan Devlet, uzlaşmazlığın çözümü için Cemiyet üyelerine düşen yükümlülükleri kabul etmeyip de Cemiyet üyelerinden birine karşı savaş açacak olursa, 16.madde hükümlerinin kendisine uygulanmasını göze alıyor demektir."

1474 *Pravda* gazetesi, 2 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, "Baklayı ağzından çıkaran biri" başlıklı yazı.

1475 *Pravda* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı yazı.

1476 *Pravda* gazetesi, 20 Ekim 1925 tarihli sayı, s. 1, "Hangi barış?" başlıklı yazı.

1477 *Savaş sonrası Avrupa'sında yapılan ticaret antlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt II. s. 398.

1478 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1479 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

1480 *İzvestiya* gazetesi, 12 Mart 1927 tarihli sayı, "Locarno'nun iç yüzü" başlıklı açıklamalar dizisi.

1481 G. Deborin, *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin uluslararası ilişkileri ve dış politikası*. Fasikül I (1917-1929). Moskova, 1942-1943.

KIRKSEKİZİNCİ BÖLÜM

LOCARNO SONRASI
AVRUPA'NIN "BARIŞA KAVUŞTURULMASI"
BAŞARISIZLIĞA UĞRUYOR (1926)

1. EMPERYALİST ANTAGONİZMALARIN SİVRİLEŞMESİ

Umutlar…

O dönemin burjuva basınına göre Locarno Anlaşmaları, Dawes planıyla başlamış bulunan "Avrupa"yı barışa kavuşturma" politikasının doruk noktasını simgelemekteydi. "Savaş yılları ile barış çağını net ve kesin şekilde birbirlerinden ayıran çizgi" [1482] olarak nitelenmişti Chamberlain bu anlaşmaları.

Morning Post'un 1 Aralık 1925 tarihli sayısının başyazısında şu satırları okuyabilirdiniz:

"Locarno anlaşması, ateşkesten bu yana Avrupa'nın barışa kavuşturulması ve yeniden kurulması alanında diplomasinin kazandığı en büyük zafer olarak göz önüne alınmalıdır."

11 Kasım 1925 günü Manchester'de, ateşkesin yıldönümü dolayısıyla "Milletler Cemiyeti'nin Dostları" adlı dernek tarafından tertiplenen bir mitingde söz alan eski başbakanlardan Lort Grey, Locarno anlaşmasının, yeni askerî koalisyonların oluşmasını önleyeceği umudunda olduğunu belirterek şöyle demişti:

- Fransa ile Almanya'yı bir tek devletler topluluğunun içinde birleştiren Locarno, böylece, Avrupa'da biri Almanya, öbürü de Fransa tarafından

yönetilecek iki koalisyonun meydana gelmesi gibi büyük bir tehlikeyi önlemiş bulunmaktadır [1483].

Ve Gerçekler

Oysa Avrupa'nın barışa kavuşturulması işi, gerçekleşmiş olmaktan uzaktı. Çünkü doğrudan doğruya Locarno Anlaşması'nın imzalayıcıları arasında varolan çözümsüz karşıtlıklar, yatışmak şöyle dursun, gün geçtikçe biraz daha sivriliyor, biraz daha keskinleşiyordu.

Bu arada özellikle İngiliz-Amerikan ilişkilerinde önemli bir tersine dönüş görülmekteydi. Locarno'daki diplomatik zaferinden sonra Büyük Britanya diplomasisi, Birleşik Devletlerle yakınlaşma ve işbirliği konusunda artık eskisi kadar coşkulu davranmıyordu. Bu durumun en baş nedenlerinden biri, Amerikalıların İngiliz sömürge pazarlarına sızmaları karşısında Büyük Britanya sermaye çevrelerinde baş gösteren huzursuzluk olsa gerekti[1484]. Sözün kısası, yakın geçmişteki o sınırsız İngiliz-Amerikan işbirliği gözle görülür bir gerileme içine düşmüş ve iki dev arasındaki sürtüşmeler gittikçe biraz daha ciddileşmiş bulunmaktaydı.

İngiliz-Fransız ilişkileri de farklı değildi. Almanya'ya ilişkin bütün Fransız taleplerini işitmezlikten geliyordu Büyük Britanya. Times, Locarno'dan sonra Fransa ile Almanya'yı "iki eşit devlet olarak göz önüne alıp ona göre davranmak" gerektiğini açık açık yazmaya başlamıştı. Austin Chamberlain. "İngiltere'yi Fransa'ya bağlayan derin dostluktan söz ediyordu şüphesiz yine; ama aynı zamanda, "bundan böyle yeryüzünde Müttefikler diye bir şey kalmadığını ve savaş zamanına özgü olan bu terimin artık siyasal sözlükten silinmesi gerektiğini" belirtmekten de geri kalmıyordu [1485].

İngiltere'nin bu tavrı, Fransa'da gittikçe büyüyen ve öfkeyi andırmaya başlayan bir hoşnutsuzluk uyandırmaktaydı. Nitekim, Büyük Britanya tarafından yürütülen bu İngiliz-Alman işbirliği politikasına hemen cevap vermek amacıyla Fransız diplomasisi de Berlin'le yakınlaşmaya yöneldi çok geçmeden. İngiliz vasiliğinden kurtulma ihtiyacı, onu ayrıca bu yöne itiyordu.

Almanya’nın, Fransız politikasında beliren, bu yeni eğilimden hemen yararlanmak üzere harekete geçtiğini, bilmiyoruz, söylemeye gerek var mıdır?

Nitekim, Fransa tarafından atılan ilk adımlara o saat göz kırparak cevap verecekti Alman diplomasisi: Paris hükûmetinin böylece basiretini bağlayarak, kendisi bakımından büyük önem taşıyan birçok ekonomik ve siyasal sorunu doyurucu birer çözüme ulaştırmak umudundaydı.

Fransız-Alman İşbirliği Karşısında İngiliz Diplomasisinin Yeni Çabaları

Fransız-Alman yakınlaşması, ilkin ekonomik planda belirlilik kazanacaktır.

Bu yolda atılması zorunlu gibi gözüken ilk adım, Fransız metalürji sanayiyle Alman kömür madenlerini birleştirerek güçlü bir grubun kurulmasıydı. Zaten daha 1924 yılının yazında Comité des Forges’un bir temsilcisi, bu konuda zemin yoklamak üzere Essen’e gelmiş ve Alman kapitalistleriyle temasa geçmişti. Hemen bunun ardından Berlin, Brüksel ve Paris’te yapılan müzakereler, çok daha geniş sanayi ve siyaset çevrelerini bir araya getirdi. Böylece gelişen pazarlıklar, 30 Eylül 1926 günü imzalanan “çelik ittifakı” ve 6 Kasım 1926 günü imzalanan “demir ittifakı” gibi büyük çaplı anlaşmaların gerçekleşmesiyle sonuçlanacaktı.

Kendi yönünden Fransız hükûmeti de, Almanya ile ekonomik işbirliğine yönelen her girişimi sonuna kadar destekliyordu; çünkü iki ülkedeki ekonomik kaynakların el ele işletilmesi gibi alabildiğine önemli bir sorunun, askerî kuvvet kullanmaksızın, çözümünü sağlayacak bir yol olarak görüyordu bu işbirliğini. Paris diplomasisine göre, İngiltere’nin Avrupa üzerinde ekonomik ve siyasal üstünlük kurması ancak böylece önlenebilirdi.

Pek doğal olarak buna, Fransa’nın mali durumunun bu ülkeyi Alman endüstrisinin kumandanlarıyla anlaşmaya ittiğini de eklemek gerekiyordu.

Fransız diplomasisinin bu yeni eğilimleri, Büyük Britanya diplomasisi tarafından elbette ki asık suratla karşılanacaktı: Dünün düşmanları arasında kurulacak etkin bir işbirliği, İngiliz hükûmetinin tasarılarına uygun

düşmemekteydi; Büyük Britanya'yı Avrupa işlerinin hakemi rolünden çıkarabilirdi çünkü böyle bir işbirliği. Üstelik, Fransız-Alman yakınlaşması İngiliz çıkarlarına da aykırı düşüyordu.

Gerçekten de bu yakınlaşma, İngilizlerin Avrupa piyasalarındaki durumunu sarsmakta ve İngiliz demir-çelik endüstrisinin şansını, rakiplerine oranla, elle tutulur bir şekilde azaltmaktaydı.

Yeni Fransız yöneliminin pratik sonuçlarını kösteklemek amacıyla İngiltere de, ortadaki biricik yol olan ve zaten girmiş bulunduğu yolda, yani Almanya ile yakınlaşma yolunda bir kat daha hızla yürümeye koyulacaktı. Nitekim o andan itibaren Büyük Britanya diplomasisinin, yarışta Fransızları geçebilmek için, Almanya'yı her fırsatta destekleyişine tanıklık ediyoruz.

Belirtmeye gerek bile yoktur ki bu durum, Almanya'ya birçok uluslararası sorununu kendi bakımından en yararlı biçimde çözme olanağını sağlayacaktır.

1482 Chamberlain, *Peace in our time.* Addresses on Europe and the Empire. Londra, 1928.

1483 *Manchester Guardian* gazetesi, 12 Kasım 1925 tarihli sayı, s. 1, "Grey'in görüşleri" başlıklı haber.

1484 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history, 1914-1943*. New York, 1943, s. 561.

1485 Chamberlain, *Peace in our time.* Addresses on Europe and the Empire. Londra, 1928.

2. İNGİLİZ-İTALYAN YAKINLAŞMASI

Mussolini'nin Etiyopya Konusundaki Hesapları

İngiltere, aynı zamanda, İtalya Fransa'ya karşıt tutumunu sürdürdüğü ölçüde, bu ülkeyi desteklemekten de geri durmamıştır. Böylece, daha Locarno öncesinde başlayan ve Locarno'da uluslararası politikanın önemli etkenlerinden biri hâline gelen İngiliz-İtalyan yakınlaşması, zamanla bir kat daha belirginlik kazanacaktır.

Locarno anlaşmaları İtalya'ya hiçbir gerçek avantaj sağlamamış olduğundan, Roma hükûmeti Büyük Britanya'dan gelen yakınlaşma isteklerini büyük bir sempatiyle karşılamıştı. Hatırlanacağı gibi Mussolini, Ren paktında İngiltere'nin yanı sıra ikinci kefil devlet rolüyle yetinmek durumunda kalmıştı. Ama şimdi aynı İtalya, Fransa'ya karşı İngiltere'yi desteklemesine karşılık, dişe dokunur ödünler istemekteydi.

1925 Aralık ayının başında Chamberlain ve Mussolini, Rapallo'da buluştular. İki devlet adamı arasında yapılan görüşmeler, bir dizi diplomatik belgede kayıtlıdır.

14 ve 20 Aralık 1925 tarihleri arasında, Büyük Britanya'nın Roma büyükelçisi Graham ve Mussolini, Etiyopya sorununa ilişkin olarak bir nota alış verişinde bulunmuşlardı. Daha 1919 yılında İtalyan hükûmeti, İngiltere'ye resmen başvurarak, Etiyopya'da, İtalya'ya bir dizi siyasal ve ekonomik avantaj öngören bir hak tanınmasını istemişti. Söz konusu İtalyan girişimi başarısızlıkla sonuçlanacaktı o dönemde. Ama şimdi İngiltere, "iki

ülke arasında ne mutlu ki kurulmuş olan karşılıklı güven” [1486] sonucunda, yeni dostunun bu konudaki talebini gerçekleştirmesine yardıma hazırdı.

Fransa Sahnede

Mussolini, İngilizlerin bu jestini gerektiği gibi değerlendirmesini bilirdi elbette. Ne var ki İmparator Haile Selasiye’nin şiddetli muhalefetiyle karşılaşacaktı. Gerçekten de Necaşi (Habeş Hükümdarlarına verilen ad), Milletler Cemiyeti’ne başvurarak, üçüncü bir devlet aleyhine iki devlet arasında yapılan bir anlaşmanın kabul edilemez karakterini koymuştu ortaya.

Etiyopya İmparatorunun bu kararlı tutumu karşısında İngiliz ve İtalyan hükûmetleri, Etiyopya’yı bölüşmek gibi bir işin akıllarının ucundan bile geçmemiş olduğunu açıklamak zorunda kaldılar.

Ayrıca İtalya, bu olayı fırsat bilerek, “Fransa’nın çevirdiği dolaplara” karşı şiddetli bir kampanya açtı. İtalyan gazeteleri, Fransız diplomasisini “Necaşi’ye Cenevre’nin yolunu göstermiş olmak” ve böylece “tehlikeli bir örnek” yaratmakla suçluyorlardı [1487].

Bu arada Atlantik Okyanusu’nun öbür ucundan kudretli bir ses yükselecekti: Amerika Birleşik Devletleri, Etiyopya’yı sonuna kadar desteklediğini bildirmekteydi. Bunun üzerine İtalyan diplomasisi hemen tornistan edip İmparatorla ikili müzakerelere oturmak zorunluluğunu duyacaktır.

Her ne olursa olsun, 27 Ocak 1926 günü Londra ile Roma, İtalya’ya savaş borçlarını ödeme konusunda son derece rahatlatıcı kolaylıklar sağlayan ve böylece yarımadanın mali durumunu biraz da olsa düzelten bir anlaşma imzalayacaklardır.

Büyük Britanya diplomasisi, 16 Ekim 1926 tarihinde imzalanan “İtalyan-İspanyol dostluk anlaşması”nın gerçekleşmesine de katkıda bulunmuştur. Bu anlaşma açıklandığında Fransız basını, aslında iki ülkenin gizli bir askerî anlaşma yapmış olduklarını; anlaşmanın da, Kuzey Afrika’daki Fransız sömürgelerini yeniden bölüşmek amacıyla yapıldığını ileri sürdü [1488]. Bu iddiaya hak kazandıran bir durum da vardı ortada: Anlaşmanın bir

maddesine göre İspanyol hükûmeti, savaş hâlinde, İtalya'ya, Akdeniz'deki Balear Adaları'nda, önemli stratejik üslerden yararlanma hakkını tanıyordu.

İngiltere'nin İtalya'ya diplomatik yardımı daha da ileri gidecekti. Gerçekten de 1926 yazında güçlü bir İngiliz savaş filosu, Adriyatik'teki Yugoslav limanlarında belirdi. Bir "dostluk ziyareti" idi bu gezinin resmî adı; ama aslında söz konusu olan, Fransa'nın müttefikine, İngiltere'nin deniz gücünü göstermek, böylelikle de Yugoslavya'nın siyasal "yönelim"ini etki altında tutmaktı.

İtalya-Arnavutluk Anlaşması ve Yugoslavya'nın Durumu

Diplomatik alandaki bu İngiliz-İtalyan ortak hücumu karşısında Fransız diplomasisi de, Balkanlar'daki ve Akdeniz'deki durumunu pekiştirmek üzere büyük çaba göstermekteydi. Nitekim Paris, Türkiye de dâhil olmak üzere bir dizi Balkan ülkesiyle müzakereye girişmişti.

Bu girişimlerin ilk ürünü, 30 Mayıs 1926 günü imzalanan "Türk-Fransız dostluk anlaşması" oldu. İngiltere buna, 5 Haziran 1926 günü imzalanan bir "Türk-İngiliz dostluk anlaşmasıyla" cevap verecekti.

Birkaç gün sonra da Fransa, önce Romanya ile bir dostluk anlaşması, sonra da Yugoslavya ile bir ittifak anlaşması yapacaktı. Bununla birlikte İtalya, Bükreş hükûmetiyle 16 Eylül 1926 günü bir "dostluk ve dostça ittifak" anlaşması imzalayarak, Romanya'yı Küçük Antant'tan koparmayı başarmıştı.

Bu arada bir yandan da Arnavutluk üzerinde baskıyı artıran İtalyan diplomasisi, 27 Kasım 1926 günü Tiran'da bu Balkan ülkesiyle de bir "dostluk ve yardımlaşma" anlaşması imzalıyordu. Söz konusu anlaşmanın hükümlerine göre İtalya, Arnavutluk'a yapacağı "yardım" karşılığında, askerî kuvvetlerini, gerektiği takdirde bu ülkeye yollama olanağını kazanmaktaydı. Görüldüğü gibi Tiran paktı, aslında, bir protektora paktından başka bir şey değildi [1489].

İtalyan-Arnavut anlaşması Yugoslavya'nın tecrit edilmişliğine daha da ciddi bir görünüm kazandırmıştı. Bu durumun sonucu olarak Yugoslav basını, İtalya ile İngiltere'ye karşı bir kampanya açacak ve Sovyetler

Birliği'yle yakınlaşma politikası önerecekti. Nitekim bir Hırvat gazetesinde şu satırları okuyabilirdiniz:

"İngiltere ile İtalya bugün Balkanlar'ın sahipleri gibi davranmaktadırlar. Küçük Antant paramparça olmuştur. Bu koşullarda Yugoslavya'ya düşen, Sovyet Rusya'nın dostluğunu aramak; işe de her şeyden önce bu ülkeyle diplomatik ilişkiler kurmakla başlamaktır." [1490]

"Büyük İtalya"

30 Eylül 1926 tarihinde Livurno'da yeni bir Chamberlain-Mussolini görüşmesi yapıldı. Konu, Avrupa politikasındaki ve özellikle de Akdeniz sorunları alanındaki İngiliz-İtalyan işbirliğini daha da geliştirmekti.

En son olarak da 5 Nisan 1927 günü imzalanan İtalyan-Macar dostluk anlaşmasıyla, İtalya'nın Güney-Doğu Avrupa'daki durumu iyice sağlamlaşıyordu.

İtalyan diplomasisi tarafından, Büyük Britanya hükûmetinin etkin desteğiyle, gerçekleştirilen bütün bu başarıların saldırgan Roma emperyalizmine yeni bir atılım gücü aşıladığını, bilmiyoruz, söylemeye gerek var mıdır?

1925-1926 yılları içinde İtalya, Balkan, Anadolu ve Kuzey Afrika piyasalarına da ayak basmış bulunmaktaydı. Gerçekten de İtalyan ürünlerinin Bulgar, Yunan, Rumen, Yugoslav ve Türk ithalatındaki payı savaş öncesine oranla iki ya da üç katına çıkmıştı.

Ne var ki Balkan piyasaları, İtalya'ya gereksindiği sürüm olanaklarını ve hele ham maddeleri sağlamak bakımından katiyen yeterli değildi. Kömür, petrol, çeşitli maden, buğday, odun ve daha başka sanayi ham maddeleri ithal etmek zorundaydı İtalya. Sömürgeler, metropolün gereksinimlerini tümüyle karşılayacak durumda bulunmuyordu. İşte bu ham madde kıtlığı ile sürüm olanaklarındaki sınırlılık İtalyan emperyalistlerinin bakışlarını Akdeniz Havzası'na doğru yöneltmekteydi.

Mussolini, amansızca eleştirdiği eski İtalyan diplomasisinin hareketsizliğine ve pasifliğine karşı, kararlı ve dinamik bir dış politika programı getirmiş bulunuyordu. "Büyük İtalya"nın yeniden kurulmasını, ya da bir başka deyişle, "Büyük Roma İmparatorluğu"nun ihyasını

amaçlıyordu bu program [1491]. Versay Antlaşması'nı kabul eden İtalyan politikacıları, Mussolini'nin gözünde, ülkelerinin Avrupa siyasal arenasında ikinci plana düşmesine göz yummuş olan "ulus düşmanları" idi.

Milletler Cemiyetinin varlığını bilmezlikten geliyordu faşist diktatör; ama İtalya, Duce tarafından "Versay yaratığı" diye adlandırılan bu kurumun üyesi olmakta devam ediyordu yine.

10 Maddelik Program

İtalyan dış politikasının temel hedefi, Akdeniz egemenliğiydi. Ve bu amaçla yapılan program, belli başlı on noktayı içermekteydi. Şöyle ki:

1. İtalya'nın Akdeniz havzasındaki üstün rolünü herkese kabul ettirmek.
2. Tanca'daki açık liman yönetimine İtalya'nın da katılmasını sağlamak.
3. Tunus'ta oturan İtalyan uyrukları için özel bir statü hazırlamak.
4. Afrika'da bulunan Fransız ve İtalyan sömürgeleri arasındaki sınırların yeniden ve İtalya lehine gözden geçirilmesini sağlamak.
5. İtalya'nın Balkan Yarımadası'ndaki üstün rolünü herkese kabul ettirmek.
6. İtalyan yurttaşları için çeşitli ülkelere göç kolaylıkları sağlamak.
7. Sömürge niteliğindeki mandaların yeni baştan gözden geçirilmesini sağlamak.
8. İtalya'nın yurt dışındaki sürüm olanaklarının artması zorunluluğunu herkese kabul ettirmek.
9. Fransa'da oturan İtalyan göçmenlerinin, hangi türden olursa olsun, siyasal etkinlikte bulunmalarının yasaklanmasını sağlamak.
10. Fransa'da oturan İtalyan uyruklarının çıkarlarının korunmasını sağlamak.

İtalya, Tunus'a ilişkin ereklerinde özel bir sebat göstermekteydi. Roma diplomasisi, bir eski Roma toprağı olarak kabul ediyordu bu ülkeyi ve bir yandan Kartaca üzerindeki "tarihsel" haklarını öne sürerken, öte yandan da bu Fransız protektorasında oturan İtalyan nüfusun Tunus'ta oturan Fransız nüfusa oranla daha kalabalık olduğunu ve bu durumun İtalya'ya Tunus üzerinde "doğal" haklar kazandırması gerektiğini belirtiyordu.

Mussolini’nin Libya Gezisi

Tunus’taki Fransız yetkililerinin “yurttaşlık kararnamesi”ni uygulamaya koymaları, İtalyan hükûmet çevrelerinde şiddetli bir öfke uyandırıyordu. Çünkü bu uygulama sonucunda birçok İtalyan, Tunus’ta oturmaya devam edebilmek için, Fransız uyruğunu seçmek zorunda kalıyordu.

İtalyan hükûmetinin yayılma tasarıları, Batı Akdeniz dışında, Adriyatik ve Ege denizleriyle Tuna Havzası’nı ve Balkan topraklarını da kapsamaktaydı.

Anadolu kıyılarının hemen yakınındaki Rodos Adası’nın İtalya tarafından bir deniz savaş üssü hâline getirilmesi, Türkiye için ciddi bir tehlike yaratmaktaydı. Ayrıca Mussolini, İtalyan kuvvetlerinin 1920’de işgal edip de Müttefiklerin isteği üzerine aynı yıl sonuna doğru boşaltmış oldukları Antalya bölgesini ele geçirmek için birçok kez girişimde bulunmuş; ama her seferinde böyle bir hareketin uluslararası sonuçlarından ürküp vazgeçmek zorunda kalmıştı [1492].

1926 yılında İtalyan diktatörü, güçlü bir savaş filosunun başında Libya’ya bir gezi yaptı. Musul üzerindeki Türk-İngiliz müzakerelerinin yapıldığı sıraya rastlıyordu bu gösteri. Ve Türk basını, söz konusu “askerî gezinin siyasal karakteri[1493] ne” dikkati çekmekte; gezinin gerçek amacının, Tunus’u olduğu kadar Türk hükûmetini de ürküterek Musul sorununun İngiltere lehine çözüme bağlanmasına yardım etmek olduğunu belirtmekteydi.

Faşist İtalyan basını daha 1925 yılından itibaren, Mussolini tarafından tasarlanan programın ancak bir silahlı çatışma sonucunda ve her şeyden önce de, Fransa ile bir silahlı çatışma sonucunda gerçekleşebileceğini açıkça yazmaya koyulmuştu. Nitekim söz konusu basının en önde gelen temsilcilerinden birinin baş sayfasında şu satırları okuyabilirdiniz:

“İkilem vardır ortada ve şudur: Ya Fransa İtalya’ya savaş açacaktır ve bu ışıkta Afrika’daki sömürgelerinin yardımına güvenemez; çünkü ulaşım yollarını keseriz. Ya da aynı Fransa, İtalya’nın yanında dövüşecektir; o zaman da, bu ittifaka karşılık ödün isteriz. Bu ikinci şıkkı kabul ettiği takdirde Fransa, Afrika ve Asya’daki sömürgelerinin en az yarısından kendi rızasıyla vazgeçmelidir.” [1494]

1926 yılında ise, yeni bir savaşa hazırlık, faşist partinin programına geçirilmiş bulunmaktaydı. Roma diplomasisinin yeni dış politika

yönelimini belirtmek üzere İtalyan basınında kullanılan belli başlı sloganlar şunlardı:

“Tam sekiz milyon İtalyan savaşa atılmaya hazır emir beklemektedir.”

“Arılaştırıcı bir ateştir savaş, ulusal ruha yepyeni bir güç verir!”

“Bakışlarımız bundan böyle Doğu’ya doğru çevrilmiş bulunmaktadır.”

1926 yılının hemen başında da Mussolini, Parlamentoda yaptığı bir konuşmada, İtalyan halkını bundan böyle sürekli savaş hâlinde saydığını açıklayacaktı.

Akdeniz Sorunu

Mussolini’nin bıkıp usanmaksızın tekrarladığı bir inanç vardı: İtalya Akdeniz’de, ya egemen olurdu ya da mahpus. Duce tarafından faşist toplantılarda açıkça ilan edilen “kudret iradesi”, İtalya’ya pratik alanda dört görev yüklemekteydi:

1. Güney-Doğu Avrupa’daki Fransız nüfusuna karşı etkin bir mücadele.
2. Yine aynı bölgede, Slav ya da Germen “ruh”unun –yani siyasal ve kültürel nüfuzunun– bastırılması.
3. Kuzey Afrika’nın belli bir program çerçevesi içinde fethedilmesi.
4. Yakın ve Orta Doğu’daki İtalyan nüfuzunun bütün yollara başvurulup pekiştirilmesi.

Gelgelelim böyle bir programın gerçekleşmesi, bir dizi büyük engelin ortadan kaldırılmasına bağlıydı [1495]. Şöyle ki:

Akdeniz sorunu, bütün insanlık tarihi boyunca en karmaşık sorunlardan biri ve hatta belki de birincisi olarak kalmıştı. Çünkü öteden beri Akdeniz sorunu demek, Avrupa’yı Asya’ya bağlayan en kısa yola ve kıyılara egemen olma sorunu demekti. İşte bu nokta, modern çağda, özellikle Büyük Britanya bakımından temel bir önem kazanmaktaydı.

Gerçekten de, Hindistan yolunu sürekli güvence altında bulundurmak zorunda olan İngiltere, Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs adaları, Süveyş, İskenderiye, Hayfa vs. gibi Akdeniz’deki stratejik üslerini durmadan güçlendiriyordu. Öyle ki 1924 yılının başında İngiltere deniz kuvvetleri

komutanlığı, Atlantik donanmasının hatırı sayılır bir parçasını, Akdeniz'e aktarmıştı yedekleme olarak.

Öte yandan yine Akdeniz'deki İngiliz üsleri, önemli hava filotillalarıyla pekiştirilmekteydi.

İngiliz-Fransız Rekabeti ve İtalya

Büyük Savaş ertesinde İngiltere, Akdeniz Havzası'nda, özellikle Fransız rekabetinden ürküyordu. Gerçekten de, metropolü Kuzey Afrika ve Orta Afrika sömürgelerine bağlaması bakımından Akdeniz, Büyük Britanya için olduğu kadar Fransa için de, hayati bir önem taşıyordu.

Dolayısıyla da Fransa, İngiliz üslerinin yakınındaki, kendi deniz üslerini pekiştirmeye çaba gösteriyordu. Nitekim Fransızlar Malta'daki İngiliz varlığına karşı Tunus'ta Bizerte üssünü, Port-Said'deki İngiliz üssüne karşı da İskenderun tesislerini kurmuşlardı.

Fransa, ayrıca Akdeniz'deki denizaltı donanmasıyla hava kuvvetlerini de güçlendirme yoluna gidiyordu. Bu arada Paris, yeni bir denizaltı yapımı programını kabul etmişti [1496].

Görüldüğü gibi İngiliz hükûmeti, İtalyan hükûmetinin diplomatik girişimlerini desteklemekle, Fransa'nın Akdeniz'deki pozisyonlarını etkili biçimde sarsmış oluyordu. Ama aynı İngiliz hükûmeti, söylemeye bile gerek yoktur ki, kendi çıkarlarını İtalya yararına feda etmeye de niyetli değildi katiyen.

Locarno'da onaylanan "barışa kavuşturma" politikası, dünya arenasında yeni bir kuvvetler gruplaşmasını zorunlu kılacaktı. Ve işte bu zorunluluğun sonucu olarak meydana gelen koalisyon ve ittifaklar, emperyalist çelişkileri bir kat daha keskinleştirerek yeni birtakım saldırı tasarılarının doğuşuna yol açacak ve dolayısıyla da, yeni bir savaşın çıkışını duyulur biçimde hızlandıracaklardır.

Nitekim, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi XIV. Kongresi'nin kapanış bildirisinde bu konuda şöyle denilmekteydi:

"Avrupa'nın, İngiliz-Amerikan sermayesinin hegemonyası altında göreceli bir istikrara ve sözüm ona "barış"a kavuşması, yeni bir ekonomik

ve siyasal koalisyonlar sistemi doğurmuştur. Bunlar arasında en belli başlı olanı da, her şeyden önce Sovyetler Birliği'ne karşı düzenlenen Locarno Konferansı ile "garanti anlaşmaları"dır. Bu koalisyonlar ve anlaşmalar, Milletler Cemiyeti denilen sömü ona "barış kurumu"nun kalkanı altında ve II. Enternasyonal'in silahsızlanma hakkındaki gürültücü propagandasının eşliğinde, bir tek ereğe yönelmektedir: Varolan kuvvetleri yeni bir savaş için yerli yerine koymak." [1497]

1486 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 294.

1487 *Corriere della Sera,* 24 Aralık 1925 tarihli sayı, s. 1, "Paris'te dönenler" başlıklı yazı.

1488 *Le Temps* gazetesi, 18 Ekim 1926 tarihli sayı, s. 1, "İtalya hangi savaşa hazırlanıyor?" başlıklı yazı.

1489 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 305.

1490 *Pravda* gazetesi, 12 Aralık 1926 tarihli sayı, s. 1, "Belgrat'ta hareket var" başlıklı yazı.

1491 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 311.

1492 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 320.

1493 *Pravda* gazetesi, 30 Ekim 1928 tarihli sayı, s. 1, "Ankara'nın haklı kuşkusu" başlıklı yazı.

1494 *Impero* gazetesi, 6 Şubat 1925 tarihli sayı, s. 1, "İkilem" başlıklı yazı.

1495 F.P. Chambers, *The age of conflict: a contemporary world history. 1914-1943.* New York, 1943, s. 590.

1496 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası*, bölüm III, fasikül I, s. 311.

1497 *Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Komünist (Bolşevik) Partisi'nin kongre, konferans ve tam kadrolu Merkez Komitesi toplantılarında alınan kararlar.* Devlet yayınları, II. Bölüm, s. 48.

3. LOCARNO SONRASINDA STRESEMANN POLİTİKASI

Almanya Açısından Locarno

“Barışa kavuşturma” politikası, her şeyden önce Almanya konusunda başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Salt biçimsel açıdan, Alman hükûmeti, Locarno anlaşmalarını kabul etmişti. Ve yine salt biçimsel açıdan Naziler ve öbür gerici Alman partileri, kendilerine özgü gürültücü muhalefet komedisini oynadılar. Ama Reichstag, garanti paktını bütün bu yaygara arasında onaylamaktan geri kalmadı.

Bununla birlikte Alman yöneticileri, Locarno’nun Almanya’nın “yenilenme”si bakımından taşıdığı önemi kendi tarzlarında yorumlamaktaydılar.

Reichstag’ın 2 Kasım 1925 günkü toplantısında Stresemann, Alman burjuvazisine seslenerek, “Alman Rönesans’ı” için yürüttüğü mücadeleden “hemen yarın” sonuç beklememelerini, biraz sakin ve sabırlı davranmalarını istedi [1498]. Dışişleri bakanına göre “Locarno ruhu” gerek Versay Barış Antlaşması’na karşı ve gerekse uluslararası çapta etkin bir Alman politikası için sürdürdüğü mücadelede yeni bir aşamayı dile getirmekteydi.

Şunları söylemekteydi kurt diplomat:

“Locarno ruhu, Alman sorununu ortadan kaldırmakta, onun yerine Avrupa sorununu ve uluslararası sorunu getirip koymaktadır. Locarno, Almanya’ya

karşı zor ve baskı politikasına son vermektedir. Bir başka deyişle, Alman özgürlüğünün yeniden doğuşunu simgelemektedir Locarno.” [1499]

Yine aynı dönem boyunca çeşitli Alman siyaset adamlarıyla sürdürdüğü yazışmada, Almanya’nın ekonomik, politik ve askerî açılardan yeniden kalkınması yolunda Locarno anlaşmalarından nasıl yararlanmayı tasarladığını çok daha açık bir tarzda dile getirmekteydi Stresemann. Locarno anlaşmasını, yeni bir hücum için kuvvet toplamayı sağlayan bir ateşkese benzetmekteydi.

27 Kasım 1925 tarihli bir mektubunda da, “rövanşçı” milletvekili Kedel’e şunu yazıyordu dışişleri bakanı:

“Locarno paktı, gerek Renanya’nın ve gerekse Doğu topraklarımızın Almanya’ya dönüşünü kolaylaştıracaktır.” [1500]

Von Bülov’un Bir Mektubu

Stresemann’ın planları Alman emperyalizminin, örneğin Prens Von Bülow gibi, en önde gelen temsilcileri tarafından büyük bir anlayış görmekte ve tam bir onayla karşılanmaktaydı. Stresemann’a yolladığı 26 Aralık 1925 tarihli mektupta Von Bülow, Locarno’yu, “Almanya’nın huzur içinde toparlanmasının temel taşı” olarak niteledikten sonra şöyle devam etmekteydi:

“Her iki yarı küre karşımızdayken ve dört bir yandan kuşatma altındayken, bundan daha uzun zaman dayanamazdık. Ama bundan böyle zaman bize çalışmaktadır. Kin, öfke ve tutkuları kendimize kılavuz seçmemiz gerekiyor. Yürüdüğümüz yolda ilerlememiz için yepyeni olanaklar vardır. Temkin, sabır, sakinlik; işte kılavuzlarımız.” [1501]

Stresemann’la sık sık karşılaşmış ve görüşmüş olan Fransız gazetecisi Georges Blondel, Alman diplomasisinin bu dönemdeki tasarıları konusunda şunları yazıyordu:

“Stresemann –ki, anladığım kadarıyla, kendisini Avrupa’nın en büyük diplomatı kabul ediyordu– amaçlarına salt diplomatik yoldan ulaşma umudundaydı. Almanya’nın henüz yeni bir savaşı göğüsleyecek durumda olmadığını fark ediyordu elbette. İşte bunu fark ettiği için de, anlaşmaların

revizyonunu ve Avrupa'nın yeniden örgütlenmesini, böylelikle de Almanya'nın birinci planda bir rol sahibi olmasını sağlamak üzere zemin hazırlamakta, tedbirler almaktaydı." [1502]

Aslında tek bir ereğe yönelmekteydi Stresemann'ın çabaları: Versay Antlaşması'nın ilgası idi bu da.

Stresemann Hitler'e Kapıyı Açan Adam

Locarno anlaşmalarının Almanya'ya ilişkin hükümlerini dürüst bir şekilde uygulamayı hiçbir zaman aklından geçirmemişti Stresemann. Her şeyden önce Versay Barış Antlaşması'nın askerî duruma ilişkin maddelerinin yürürlükten kaldırılmasın sağlamaya çalışmaktaydı. Ve onun gözünde, Müttefikler arası kontrolün kalkışı ile Ren topraklarındaki Müttefik kuvvetlerin geri çekilmesi, bu yoldaki ilk aşamalardı. [1503]

Yine aynı amaçla, Milletler Cemiyeti'nden yararlanmayı da tasarlıyordu Almanya dışişleri bakanı. Öngördüğü bir nokta daha vardı: Milletler Cemiyeti barış anlaşmalarının revizyonunu reddeder etmez Almanya, bir gün dahi beklemeksizin Cenevre Asamblesi'nden ayrılacaktı.

Blondel'in belirttiğine göre, güvensizlik duyduğu iki şey vardı Stresemann'ın: Milletler Cemiyeti ve Büyük Britanya. Ama Alman dışişleri bakanı, her şeyden önce, çözüm yolu arayan sabırlı bir diplomattı; yersiz çatışmalardan kaçınma çabasındaydı hep. Şunları yazıyor Blondel:

"Bir gün bana, imalı bir tavırla şöyle dedi: Yurttaşlarınıza anlatınız ki Fransa, Almanya'nın kalkınmasına katkıda bulunmak zorundadır. Fransa'nın çıkarı bundadır. Birçok şeyin artık unutulması gerekli. Savaş, ne ise odur. Yıkımsız savaş diye bir şey yoktur [1504]."

Ve Blondel, şu sonuca varıyor Stresemann konusunda:

"Bizi ürkütmesi gereken bir hasımdı Gustav Stresemann. Güttüğü politika, ilk bakışta Hitler'in politikasından farklıydı, evet. Ama Nazi tırmanışına gerekli zemini hazırlayan da bu politika oldu [1505]."

1498 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, 25 Kasım 1925 tarihli sayı, s. 1, "Stresemann'ın önemli açıklaması" başlıklı haber.

1499 *Frankfurter Zeitung* gazetesi, aynı tarihli sayı, s. 3, aynı başlıklı haberin devamı.
1500 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 164.
1501 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 175.
1502 G. Blondel, *Le triomphe du germanisme.* Paris, 1934, s. 93.
1503 Gustav Stresemann, *Vermächtnis.* Der Nachlas in drei Bänden. Berlin, 1933, cilt III, s. 187.
1504 G. Blondel, *Le triomphe du germanisme.* Paris, 1934, s. 101.
1505 G. Blondel, *Aynı yapıt,* s. 104.

4. LOCARNO SONRASINDA SOVYET-ALMAN İLİŞKİLERİ

Anti Sovyetik Cephe ve Almanya'nın Tutumunu Belirleyen Etkenler

Locarno politikasının bir temel amacı Avrupa'nın "Barışa kavuşturulması" idiyse, ikinci temel amacı da anti sovyetik bir koalisyonun kurulmasıydı ve bu koalisyonda, baş köşelerden biri de Almanya için ayrılmıştı.

İngiliz ve Fransız siyaset adamları bunu açık açık konuşuyorlardı. Oarmsby Gore, şöyle demekteydi örneğin:

"Locarno Konferansı, Almanya'nın tavrını kesinliğe bağlayacaktı: Bu ülke, kendi kaderinin büyük devletlerin kaderine bağlı olduğunu mu kabul edecekti, yoksa Rusya ile mi işbirliği yapacaktı? Locarno'nun önemi çok büyüktür. Locarno anlaşması, bugünkü Alman hükûmetinin, kaderini Batılı devletlerin kaderine bağlamak üzere Rusya'dan koptuğu anlamına gelir [1506].

İlke bakımından anti sovyetik bloğa katılmaya hazırdı Almanya. Ama daha henüz yeniden silahlanmaya başlamış olduğu için, askerî plandaki tedbirler bu ülkeyi, az çok, uzun bir gelecek açısından ilgilendirebilirdi ancak.

Öte yandan Almanya, kendi dış politikasını başka ülkelerin çıkarlarına bağlı kılmaya niyetli olmadığı gibi, üçüncü bir devletin elinde bir tehdit

silahı rolünü oynamaya da hiç niyetli değildi. En son olarak da, ekonomik çıkarları hiç değilse şu an için bu ülkeye, Doğu komşusuna karşı uzlaşmacı bir politikayı dikte ediyordu. Hele Alman diplomasisinin Batılı devletlere baskı ve şantaj yapmak üzere sık sık Sovyetler Birliği'ne yaklaşma tehdidini kullandığı hatırlanırsa, bu son noktanın önemi büsbütün ortaya çıkacaktır.

Sovyet-Alman Ticaret Anlaşması

Locarno Konferansı, Almanya'nın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile olan ekonomik ilişkilerini daha da sıkılaştırmasını engellememişti. Nitekim 12 Ekim 1925 tarihinde, yani Locarno paktının imzalanmasından tam dört gün önce Alman diplomatları Moskova'da ekonomik ve hukuki nitelikte bir dizi sorunu çözüme bağlayan bir anlaşma imzalamaktaydılar [1507]. Bunun yanı sıra Reichsbank da Sovyetler Birliği'nin Berlin'deki Ticaret Temsilciliği'ne kısa vadeli kredi vermeyi kabul ediyordu.

Çok geçmeden de Almanya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesi sorunu atılacaktı ortaya. Bu sorun daha önce de, 9 Şubat-16 Ekim 1925 tarihleri arasında, ilkin Fransa ile İngiltere, sonra da bu iki devletle Almanya arasında yapılan müzakerelerde ele alınmış ve enine boyuna tartışılmıştı. Müttefikler Almanya'nın, Milletler Cemiyeti'ne girerken, bu topluluk paktından doğan bütün yükümlülükleri tümüyle ve hiç koşulsuz kabul etmesi için ısrarlıydılar.

Almanya'nın Cenevre Asamblesi'ne katılışı, anti sovyetik bloğun oluşumunu büyük ölçüde kolaylaştırabilirdi. Çünkü Milletler Cemiyeti paktının 16. maddesinde yer alan hükümler, galip devletlerin, Cemiyet üyesi bir Almanya'yı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'ne karşı açılacak bir savaşa sürüklemelerine olanak tanıyordu. Bu durumda Sovyet diplomasisi, önleyici tedbirler alma kararı verecekti.

Sovyetler Birliği ve Milletler Cemiyeti

23 Kasım 1925 günü Sovyet dışişleriyle görevli halk komiseri yardımcısı Litvinov, yabancı basın temsilcilerine, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin Milletler Cemiyeti karşısındaki durumunu şöyle açıklamıştı:

"Yenik ve askerî bakımdan güçsüz bir ülke olan Almanya'nın bundan böyle Milletler Cemiyeti'ne katılacağı olgusu, Asamble'nin karakterinde en ufak bir değişiklik yapmayacaktır. Söz konusu Cemiyetin bazı üyeleri, çeşitli tasarılarını ve bu arada özel olarak da Sovyetler Birliğini yıkmaya yönelik tasarılarını gerçekleştirme yolunda Almanya'yı kullanabileceklerini ummaktadırlar.

"Moskova hükûmeti, halkların bağımsızlığı ve özerkliği temeli üzerinde barışın pekiştirilmesini bütün öbür hükûmetlerden daha fazla istemekte; böyle bir barışta bütün herkesten daha çok yarar görmektedir. Bu bakımdan Sovyet hükûmeti, sayesinde her halkın kendi egemenliğini rahatça sürdürebileceği ve yine bütün halkların aralarında doğabilecek anlaşmazlıkları barışçı yoldan çözüme ulaştırabilecekleri uluslararası bir organizasyonun kuruluşunu sevinçle selamlayabilirdi ancak. Ama Sovyet hükûmetinin gözünde Milletler Cemiyeti, bugün varolduğu hâliyle, böyle bir ideale hiçbir bakımdan denk düşmemektedir. Bugüne kadar Cenevre Asamblesi, başlangıçta onu hararetle ve içtenlikle desteklemiş olanların umutlarını hiçbir şekilde haklı çıkarmamıştır [1508]."

1506 Alexander, *From Paris to Locarno and after.* Londra, 1928, s. 128.

1507 *Savaş sonrası Avrupa'sında yapılan ticaret anlaşmaları* (Dışişleriyle görevli Halk Komiserliği yayınları). Moskova, 1925, cilt II. s. 455.

1508 *Çağdaş dönemin uluslararası politikası.* Bölüm III, fasikül I, s. 334.

5. ALMANYA’NIN MİLLETLER CEMİYETİNE GİRİŞİ

Konsey’de Temsil Sorunu

Almanya, öbür devletlerle hak eşitliğini elde edebilmek için Milletler Cemiyeti’ne girmiştir. Böylece Berlin diplomasisi Versay Antlaşması’nda ye alan askerî karakterli hükümlerin kaldırılmasını ve Alman silahlanmasının meşru sayılmasını sağlayacağını umuyordu [1509].

Bu giriş konusunda yapılan müzakerelerde Sovyet-Alman ilişkileri sorunu, Almanya ile Batılı devletler arasında sürekli pazarlık nesnesi olacaktı. Bu şekilde Alman hükûmeti, Milletler Cemiyeti’ne özel koşullar elde ederek girmeyi ve barış anlaşmalarının revizyonuna ilişkin isteklerini kabul ettirmeyi hesaplıyordu.

Almanya, her şeyden önce, Milletler Cemiyeti Konseyi’nde Büyük Britanya, Fransa, Japonya ve İtalya’nın yanı sıra, sürekli bir sandalye istemekteydi ve kendisine bu yönde bir vaatte bulunulmuştu. Buna karşılık, Almanya ile birlikte başka birtakım ülkelerin de konseye alınması sorunu çözülmemişti henüz.

Gerçekten de, Almanya’nın yanı sıra Polonya, İspanya ve Brezilya da Konseye daimî üye olarak girmeyi hak ettikleri iddiasındaydılar. Dolayısıyla da sorun, birdenbire karmaşık bir hâle girmişti.

Almanya, Polonya’nın bu hak iddiasına kesinlikle karşı çıkmakla başladı işe. Alman diplomasisi, kendi ülkesine konseyde bir sandalye verilmesinin

konseyin tümüyle reorganizasyonunu gerektirmeyeceği tezini savunmaktaydı.

Buna karşılık Fransa, müttefiki olan Polonya'yı destekliyordu Bu arada İsveç delegasyonu konseydeki üye sayısının her türlü artışına karşı çıktı. Büyük Britanya ise, konseye, oluşumunda başka hiçbir değişikliğe gidilmeksizin, sadece Almanya'nın alınmasını istemekteydi.

Bir çözüme varabilmek üzere, konseyin olağanüstü toplantıya çağrılmasına karar verildi. Ayrıca Locarno paktına imza koymuş olan ülkeler de kendi aralarında toplanacaklardı. Çok geçmeden yoğun diplomatik müzakereler başladı.

Lort D'Abernon, Alman diplomasisinin ödün vermesini sağlamaya çalışmaktaydı. Ama Stresemann en ufak bir ödüne bile yanaşmıyordu.

1509 G. Blondel, *Le triomphe du germanisme.* Paris, 1934, s. 118.